

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

13

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - İSTANBUL - TÜRKİYE
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.çağrı.com.tr - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/13

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîrinin metni Bedrettin Çetiner tarafından tercüme edilmiş ve Bekir Karlığa tarafından mukâbele edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Enes Ofset, İstanbul - 2008

ZÜMER SÛRESİNİN DEVÂMI, ĞÂFİR (MÜ'MİN), FUSSİLET, ŞÛRÂ, ZUHRUF, DUHÂN, CÂSİYE, AHKÂF, KITÂL (MUHAMMED), FETİH, HUCURÂT, KÂF, ZÂRİYÂT, TÛR ve NECM SÛRELERİ

İÇİNDEKİLER

ZÜMER SÛRESİNİN DEVÂMI

Ölçüyü Aşanlar ... 6940
Yalan Uyduranlar ... 6946
Allah'ı Yeterince Tanımayanlar ... 6948
Sûr'a Üflendiği Gün ... 6952
Cehennem'e Sürülenler ... 6955
Fevc Fevc Cennete Götürülenler ... 6956

GÂFİR (MÜ'MİN) SÛRESİ

Ğâfir Sûresi ... 6966

FUSSİLET SÛRESİ

Fussilet Sûresi ... 7025

ŞÛRÂ SÛRESİ

Şûrâ Sûresi ... 7077

ZUHRÛF SÛRESİ

Zuhrûf Sûresi ... 7135
Apaçık Kitâb ... 7136
Göklerin ve Yerin Yaratanı ... 7138
Kızlar ve Oğullar ... 7142
Atalarımızdan Böyle Gördük ... 7144
İbrâhîm Babasına Demişti ki ... 7146
Rahman'ın Zikrinden Gâfil Olanlar ... 7151
Mûsâ da Firavun'a Demişti ki ... 7154
Meryemoğlu İsâ da Demişti ki ... 7159
O Gün Dostlar Birbirine Düşman Olurlar ... 7164
Mücrimler de Cehennemdedirler ... 7168
Gökte de Yerde de İlâh Olan O'dur ... 7170

DUHÂN SÛRESİ

Duhân Sûresi ... 7177
Mübârek Gecede İndirdik Onu ... 7178
Göğün Duman Çıkaracağı Gün ... 7180
Firavun Kavmini de Denedik ... 7188
Bu Onlar mı Tübba' Kavmi mi? ... 7194

Yaratılıştaki Hak ... 7197
Ve Zakkûm Ağacı 7199

CÂSİYE SÛRESİ

Câsiye Sûresi 7207
Kitâbın İndirilişi ... 7208
Ve Senin Şerîatın 7212
Bizi Ancak Dehr Helâk Eder Diyenler 7215

AHKÂF SÛRESİ

Ahkâf Sûresi 7225
Kitab'ın İndirilişi ... 7226
Dosdoğru İstikâmet 7231
Annenin Çektiği Zahmetler 7233
Anne ve Babasına Of Diyenler 7251
Ve Âd Kavminin Kardeşi ... 7254
Cinlerden Bir Tâife 7260
Kâfirler Ateşe Sunuldukları Gün 7285

KITÂL (MUHAMMED) SÛRESİ

Kıtâl Sûresi 7289
Kâfirlerin Boyunlarını Vurun 7291
Yeryüzünde Dolaşmazlar mı? 7296
Ne Bekliyorlar? 7300
Kalbleri Kilitli mi? 7307

FETİH SÛRESİ

Fetih Sûresi 7317
Fetih Sûresinin İndiği Hava 7317
Feth-i Mübîn 7332
Göklerin ve Yerin Orduları 7336
Sana Bî'at Edenler 7338
Bedevîlerden Geride Bırakılanlar 7346
O Ağacın Altında Bî'at Edenler 7350
Hudeybiye Musâlahası 7356
Elbette Mescid-i Harâm'a Gireceksiniz ... 7372
Mekke'nin Fethi 7379
Hudeybiye Anlaşması 7381
Muhammed (s.a.) Allah'ın Rasûlüdür 7388

HUCÛRÂT SÛRESİ

Hucûrât Sûresi 7395
Sesinizi Peygamberin Sesinden Yüksek Çıkarmayın 7395
Fâsık Bir Haber Getirirse 7402
Mü'minler Ancak Kardeştirler 7407
Mü'minler Birbirleriyle Alay Etmesinler 7410
Zann-Tecessüs ve Gıybet 7411

Bir Erkek ve Bir Dişi ... 7420
İmân ve İslâm ... 7423

KÂF SÛRESİ

Kâf Sûresi ... 7437
Kur'ân-ı Mecîd ... 7439
Göğe Bakmazlar mı Hiç? ... 7442
Yeni Bir Yaratılış ... 7444
Şah Damarından Daha Yakın ... 7445
Daha Var mı? ... 7458
Kalbi Olan ... 7463
Bir Münâdî ... 7466

ZÂRİYÂT SÛRESİ

Zâriyât Sûresi ... 7471
Yükünü Yüklenenler ... 7472
Cennetler ve Çeşmeler ... 7475
İbrâhîm'in Müsâfirleri ... 7489
Mûsâ ve Firavun ... 7493
Göğü Biz Kurduk ... 7495

TÛR SÛRESİ

Tûr Sûresi ... 7505
Tûr ve Beyt-i Ma'mûr ... 7506
Müttakîler ... 7510
Şâir mi Derler Yoksa? ... 7516
Bırak Onları ... 7520

NECM SÛRESİ

Necm Sûresi ... 7527
Bir Vahiydir O ... 7528
İki Yay Kadar Veya Daha Yakın ... 7530
Ya Lât ve Uzzâ? ... 7542
O Âhirete İnanmayanlar ... 7546
Sa'y ve Gayret ... 7552
Son Varış ... 7555
Garânîk Hâdisesi ... 7562
Bu Söze mi Şaşıyorsunuz? ... 7567

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن
يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا
حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُّ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ تَقُولَ
لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ
مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾

53 — De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

54 — Ve Rabbınıza yönelin. Size azâb gelmeden önce O'na teslîm olun. Sonra yardım edilmezsiniz.

55 — Siz farkında değilken ansızın azâb gelmezden önce Rabbınızdan size indirilen sözün en güzeline uyun.

56 — Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı vay bana, yazıklar olsun; gerçekten ben, alaya alanlardandım, diyeceği gün gelmezden önce.

57 — Veya: Allah beni hidâyete erdirseydi, ben de müttakîlerden olurdum, diyeceği gün,

58 — Yahut azâbı gördüğü vakit: Keşki benim için bir dönüş daha olsaydı da ihsân edenlerden olsaydım, diyeceği gün,

59 — Hayır, sana âyetlerim gelmişti de, onları yalanlamış, büyüklük taslayarak kâfirlerden olmuştun.

Ölçüyü Aşanlar

Bu âyet-i kerîme, kâfir olsun veya olmasın bütün âsîleri tevbeye ve Allah'a dönmeye bir çağrıdır. Âyet-i kerîme'de tevbe eden ve günâhtan dönen herkesin günâhlarını, ne olursa olsun, ne kadar çok ve hattâ denizin köpükleri kadar bile olsa Allah'ın bağışlayacağını haber veriyor. Bu âyetin, tevbe edilmeksizin bağışlanmanın vukûuna hamledilmesi doğru değildir. Zîrâ şirkden tevbe etmeyenin şirki bağışlanmaz. Buhârî der ki: Bize İbrâhîm İbn Mûsâ'nın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre müşriklerden bazı kimseler kıtâl yapmışlar ve çok kişi öldürmüşler, çok zinâ etmişlerdi. Bunlar Hz. Muhammed (s.a.)e geldiler ve: Senin söylediğin ve kendisine çağırdığın şüphesiz güzeldir. Keşki yapmış olduklarımıza keffâret olacağını bize haber vermiş olsan, dediler. Bunun üzerine: «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler.» (Furkân, 68) ve «De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin.» âyeti nâzil oldu. Hadîsi bu şekliyle Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî de İbn Cüreyc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Buradaki birinci âyet «Ancak tevbe edip îmân ederek sâlih amel işleyenler müstesnâdır.» (Meryem, 60) âyeti ile birlikte mütâlâa edilmelidir.

İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... Allah Rasûlü (s.a.)nün kölesi Sevbân'dan rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım...» âyeti mukâbilinde dünya ve dünyadakilerin benim olmasını sevip istemezdim. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi ya müşrikler (onlar da Allah'ın rahmetinden ümîdlerini kesmesinler mi)? dedi. Hz. Peygamber bir süre susup sonra üç kere: Dikkat ediniz, şirk koşan bile, buyurdular. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet ediyor. Yine İmâm Ahmed'in Süreyc İbn Nu'mân kanalıyla... Amr İbn Abese'den rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (s.a.)e yaşlı, ihtiyar, asâsına dayanan bir adam geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz benim haksızlıklarım ve günâhla-

rım var, acabâ ben bağışlanır mıyım? diye sordu da Allah Rasûlü: Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmiyor musun? diye sordu. Adam: Evet, şehâdet ediyorum, senin Allah'ın elçisi olduğuna da şehâdet ediyorum, dedi de Hz. Peygamber: Şüphesiz Allah senin haksızlıklarını ve günâhlarını bağışlar, buyurdu. Bu hadîsi de sâdece İmâm Ahmed rivâyet ediyor.

Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn'un... Yezîd'in kızı Esmâ'dan rivâyetine göre o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)nü: «Şüphesiz o sâlih olmayan bir âmeldir.» âyeti ile «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar (ve aldırmaz). Çünkü O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetlerini okurken işitmiş. Hadisi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Sâbit kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Bütün bu hadîsler delâlet ediyor ki âyetten maksad şudur: Şüphesiz Allah Teâlâ tevbe ile beraber bütün bunları (bütün günâhları) bağışlamaktadır. Günâhları ne kadar büyük ve çok olursa olsun hiç bir kul Allah'ın rahmetinden aslâ ümidini kesmemelidir. Zîrâ tevbe ve rahmet kapısı geniştir. Allah Teâlâ başka âyetlerde: «Bilmezler mi ki Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek olanın kendisidir.» (Tevbe, 104), «Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisâ, 110) buyururken, münâfıklar hakkında da şöyle buyurmaktadır: «Doğrusu münâfıklar; cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onlara yardımcı bulamazsın. Ancak tevbe edenler müstesnâdır.» (Nisâ, 145-146). Başka âyetlerde ise şöyle buyrulur: «Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler andolsun ki; kâfir olmuşlardır. Halbuki hiç bir tanrı yoktur, ancak bir tek tanrı vardır. Söylediklerinden vazgeçmezlerse onlardan kahr olanlara acıklı bir azâb dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan mağfiret dilemezler mi? Halbuki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Mâide, 73-74), «Şüphesiz ki, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara işkence ederek onları dinlerinden çevirmeye uğraşanlar, eğer tevbe etmezlerse, onlara cehennem azâbı vardır. Can yakıcı azâb da onlaradır.» (Bürûc, 10). Hasan el-Basrî der ki: Şu kerem ve cömertliğe bakınız; onlar Allah'ın dostlarını öldürdüler, O ise onları tevbe ve bağışlanmaya çağırıyor. Bu husûstaki âyetler gerçekten pek çoktur.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Saîd'den, o da Allah Rasûlü (s.a.)nden şeklinde bir isnâdla doksan dokuz kişiyi öldüren kimse ile ilgili bir hadîs rivâyet edilir ki, buna göre o kişi pişmân olmuş ve İsrâiloğulları zâhidlerinden birisine tevbesinin kabul olunup olunmayacağını sormuş da, o zâhid hayır cevabını vermiş. Bunun üzerine o kişi, bu zâhidi de öldürüp sayıyı yüze tamâmlamış sonra İsrâîloğulları âlimlerinden birisine kendisi için tevbe olup olmadığını sormuş. O âlim: Seninle

tevbe arasına kim girebilir? deyip Allah'a ibâdet olunan bir kasabaya gitmesini emretmiş. O kişi anılan kasabaya doğru yola çıkmış, yolda iken ölüm kendisini yakalamış? Rahmet ve azâb melekleri onun hakkında çekişirlerken Allah Teâlâ iki yer arasındaki mesâfeyi ölçmelerini emretmiş. Bunlardan hangisine yakın ise o taraftan olacakmış. Hicret etmekte olduğu yere bir karış daha yakın bulmuşlar ve onu rahmet melekleri almış. Anlatıldığına göre o kimse, ölüm sırasında ayrılmış olduğu yerden uzaklaşmaya çalışmış. Allah Teâlâ hayırlı ülkeye yaklaşmasını, diğer ülkeden de uzaklaşmasını emretmiş. Hadîsin mânâ olarak rivâyeti böyledir. Biz hadîsi rivâyet olunduğu lâfızlarla başka bir yerde, daha önce vermiştik.

Ali İbn Ebu Talha «De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar...» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ Mesîh'in Allah olduğunu, Mesîh'in Allah'ın oğlu olduğunu, Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu, Allah'ın fakîr olduğunu, Allah'ın elinin boynuna asılı olduğunu, Allah'ın üçün üçüncüsü olduğunu sananları bağışlamasına davet etmiştir. Allah Teâlâ bunlar hakkında: «Hâlâ Allah'a tevbe edip. O'ndan mağfiret dilemezlermi? Halbuki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Mâide, 74) buyurmuştur. Daha sonra söyledikleri söz bunlardan daha büyük olanları da tevbeye davet etmiştir. Bir kimse ki: «Ben sizin en yüce Rabbınızım, benim dışımda sizin için bir ilâh tanımıyorum.» demişti. İbn Abbâs der ki: Bütün bunlardan sonra kim Allah'ın kullarını tevbeden ümit kestirirse; şüphesiz o, Allah'ın kitâbını inkâr etmiştir. Fakat Allah Teâlâ tevbeye muktedir kılmadıkça hiç bir kul tevbe etmeye güç yetiremez. Taberâni, Şâ'bî kanalıyla Şüteyr İbn Şekel'den rivâyet ediyor ki o, İbn Mes'ûd'u şöyle derken işitmiş: Allah'ın kitâbındaki en büyük âyet: «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiç bir ilâh yoktur.» (Bakara, 255) âyetidir. Kur'ân'da hayır ve şerri ençok toplayan âyet de: «Muhakkak ki Allah; adâleti, ihsânı emreder...» (Nahl, 90) âyetidir. Kur'ân'da ençok ferâhlığı ihtivâ eden âyet ise Zümer sûresindeki: «De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin...» âyetidir. Allah'ın kitâbındaki en şiddetli âyet ise: «Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsân eder ve ona beklemediği yerden rızık verir.» (Talâk, 2,3) âyetidir. Mesrûk ona: Doğru söyledin, dedi. A'meş'in Ebu Saîd'den, onun da Ebu Kenûd'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Mes'ûd insanlara va'zetmekte olan bir hikâyeci (kıssacı) ye uğramıştı. Ey (vâiz) niçin insanları ümitsizliğe düşürüyorsun? deyip sonra da: «De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin.» âyetini okudu. Bu haberi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesmeyi Yasaklayan Hadîsler :

İmâm Ahmed der ki: Bize Süreyc İbn Nu'mân'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Sizler, hatâlarınız gökle yer arasını doldurunca kadar hatâ etseniz, sonra Allah'tan bağışlanma dileseniz şüphesiz Allah sizi bağışlar. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, şâyet sizler hatâ etmemiş olsaydınız; Allah, hatâ edecek bir kavim getirirdi de onlar Allah'tan bağışlanma dilerler ve O da onları bağışlardı. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize İshâk İbn İsâ'nın... Ebu Eyyûb el-Ensârî (r.a.)den rivâyetine göre; o, vefâtı sırasında şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğum bir şeyi sizden gizlemiştim. O, şöyle buyurdu: Şâyet siz günâh işlememiş olsaydınız, şüphesiz Allah Teâlâ günâh işleyecek bir kavim yaratırdı da onları bağışlardı. Hadîsi İmâm Ahmed bu şekilde rivâyet ediyor. Sahîh'inde Müslim ve Tirmizî hadîsi Kuteybe'den, o da Leys İbn Sa'd'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca hadîsi Müslim başka bir şekliyle Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî kanalıyla... Ebu Eyyûb'dan rivâyetle tahrîc etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Abdülmelik el-Harrânî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Günâhın keffâreti pişmânlıktır, buyurmuştur. Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Şâyet sizler günâh işlememiş olsaydınız, Allah Teâlâ günâh işleyecek başka bir kavmi getirir ve onları bağışlardı. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah der ki: Bana Abd'ül-A'lâ İbn Hammâd'ın... Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah fitneye dûçâr kalıp da çokça tevbe eden kulu sever. Hadîsi bu şekliyle tahrîc etmemişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: İblîs —Allah'ın la'netleri onun üzerine olsun—: Ey Rabbım, şüphesiz beni cennetten Âdem yüzünden çıkardın. Ben ancak Senin beni musallat kılmanla onlara güç yetirebilirim, demişti. Allah Teâlâ: Sen onlara musallat kılındın, buyurdu. İblîs; Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: Onun ne zaman bir çocuğu olsa onun bir misli de senin için doğacak, buyurdu. İblîs: Ey Rabbım, bana artır, dedi. Allah Teâlâ da: Onların göğüslerini sizin için meskenler kıldım, onlarda kan yerine akacaksınız, buyurdu. Şeytân: Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: Atlıların ve adamlarınla onları kendine çek. Onların mal ve çocuklarında onlara ortak ol. Onlara vaadlerde bulun. Şeytânın onlara va'dedeceği, gurûrdan başka (aldatmadan başka) bir şey değildir, buyurdu. Hz. Âdem ise: Ey Rabbım, İblîs'i benim üzerime musallat kıldın, şüphesiz

ben ancak Seninle ondan korunabilirim, dedi. Allah Teâlâ: Senin ne zaman bir çocuğun olsa onu kötü arkadaşlardan koruyacak birini görevlendiririm, buyurdu. Hz. Âdem: Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: İyilik, on veya daha çok katıdır; kötülük ise ya birdir veya onu silerim, buyurdu. Hz. Âdem: Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: Rûh cesedde olduğu sürece tevbe kapısı açıktır, buyurdu. Hz. Âdem'in: Ey Rabbım, bana artır, demesi üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.»

Muhammed İbn İshâk der ki: Nâfi'in... Hz. Ömer (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Bizler: Başlarına gelen bir musîbetle Allah'ı bilip tanıdıktan sonra küfre dönenlerin ve böylece fitneye dûçâr olanların Allah Teâlâ ne tevbesini, ne fidyesini, ne de küfürden çevrilmesini kabul etmez, derdik. Böyleleri de bunu kendileri için söyler ve kabullenirlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye geldiğinde; Allah Teâlâ onlar hakkında, bizim yukardaki sözümüz hakkında ve onların kendileri hakkında söyledikleri için: «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, Gafûr'dur, Rahîm'dir. Ve Rabbınıza yönelin. Size azâb gelmeden önce O'na teslîm olun. Sonra yardım edilmezsiniz. Siz farkında değilken ansızın azâb gelmezden önce Rabbınızdan size indirilen sözün en güzeline uyun.» Âyetlerini indirdi. Hz. Ömer anlatmaya şöyle devâm eder: Bu âyetleri kendi ellerimle bir sayfaya yazdım ve (Mekke'de bulunan) Hişâm İbn Âs'a gönderdim. Hişâm der ki: Bu sayfa bana geldiğinde Tuvâ vâdîsinde okumaya başladım. Bir yukarı, bir aşağı gidip geliyor, yüksek sesle okuyor, hiç bir şey anlamıyordum. Nihâyet: Ey Allah'ım, bana bunun anlayışını (bunu anlamayı) bahşet, dedim: Allah Teâlâ benim kalbime ilhâm buyurdu ki bu âyet bizim hakkımızda, bizim kendi kendimize söylediklerimiz hakkında ve bizim hakkımızda söylenenlere bir cevab olarak inzâl olunmuştur. Hemen deveme yöneldim, üzerine bindim ve Medîne'de Allah Rasûlü (s.a.)ne iltihâk ettim.

Sonra Allah Teâlâ, kullarını tevbede acele etmeye teşvîkle: «Ve Rabbınıza yönelin.» O'na teslîm olun. Allah'a dönün, Allah'a teslîmiyyet gösterin. Bunu size azâb gelmeden önce yapın ki, sonra yardım edilmezsiniz. Allah'ın azâbı ve intikâmı başınıza gelmeden önce tevbe ve salih amellerde acele edin. «Siz farkında değilken, (bilmediğiniz ve hissetmeyeceğiniz bir yerden) ansızın azâb (başınıza) gelmezden önce Rabbınızdan size indirilen sözün en güzeline (Kur'ân-ı Azîm'e) uyun. Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı vay bana, yazıklar olsun, bana, diyeceği gün gelmezden önce...» Kıyâmet günü tevbe ve

Allah'a dönüşten mahrûm olan günahkâr kişi, kuvvetli bir hasret duyarak (dünyada) Allah'a itâat eden ihlâslı, ihsân sâhibi kimselerden dolayı arzulayacaktır. «Yazıklar olsun bana, gerçekten ben alaya alanlardandım, diyeceği gün gelmezden önce...» Gerçekten benim dünyadaki amelim, sâdece inanmayan, tasdîk etmeyen alay edici kimsenin amelinden ibâretti.

«Veya; Allah beni hidâyete erdirseydi, ben de müttakîlerden olurdum, diyeceği gün. Yahut azâbı gördüğü vakit: Keşki benim için bir dönüş daha olsaydı da ihsân edenlerden olsaydım, diyeceği gün...» Yani kişi o gün dünya yurduna geri çevrilmiş olmayı ve böylece güzel ameller işlemeyi temennî edecektir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Allah Teâlâ kulların söyleyeceklerini onlar söylemezden önce, işleyecekleri amellerini o amelleri işlemezden önce haber veriyor ve şöyle buyuruyor: «Haberdâr olan gibi, kimse sana haber veremez.» (Fâtır, 14), «Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı vay bana, yazıklar olsun; gerçekten ben, alaya alanlardandım, diyeceği gün gelmezden önce. Veya; Allah beni hidâyete erdirseydi, ben de müttakîlerden olurdum, diyeceği gün. Yahut azâbı gördüğü vakit: Keşki benim için bir dönüş daha olsaydı da ihsân edenlerden olsaydım, diyeceği gün.» Allah Teâlâ haber veriyor ki onlar geri çevrilmiş olsalardı bile yine de hidâyete eremezlerdi. Zîrâ O, şöyle buyuruyor: «Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 28).

İmâm Ahmed der ki: Bize Esved'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Cehennemlikler cennetteki yerlerini görür ve: Keşki Allah beni hidâyete erdirseydi, der, bu onun için bir hasret olur. Her cennetlik de ateşteki yerini görür ve: Ya Allah beni hidâyete eriştirmeseydi, der ve bu onun için bir şükür olur. Neseî de hadîsi Ebu Bekr İbn Ayyâş kanalıyla rivâyet etmiştir.

Günahkârlar dünyaya dönmeyi temennî edip Allah'ın âyetlerini tasdîk edip Allah'ın elçilerine tâbi olmadıklarından dolayı hasretlerini dile getirince Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Hayır, sana âyetlerim gelmişti de, onları yalanlamış, büyüklük taslayarak kâfirlerden olmuştun.» Ey yaptıklarına pişmân olan kulum, sana dünya yurdunda iken âyetlerim gelmişti, senin aleyhine huccetlerim dikilmişti de sen onları yalanlamış, onlara tâbi olmaktan yüz çevirerek büyüklenmiş ve onları inkâr eden kâfirlerden olmuştun.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ

﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾

60 — Ve kıyâmet günü Allah'a karşı yalan uydurarların yüzlerinin simsiyâh olduğunu görürsün. Mütekebbir için cehennemde bir karârgâh olmaz olur mu?

61 — Allah müttakîleri, kurtuluşlarına sebep olan ile selâmete erdirir. Onlara hiç bir kötülük gelmez ve üzülmezler de.

Yalan Uyduranlar

Allah Teâlâ kıyâmet günü bazı yüzlerin simsiyah, bazılarının da bembeyâz olacağını haber veriyor. Ayrılık ve ihtilâf ehlinin yüzleri kapkara olacak, ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatın yüzleri ise bembeyâz olacaktır. Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor: «Ve kıyâmet günü Allah'a karşı (Allah'ın ortakları ve çocuğu olduğu iddiâsıyla) yalan uydurarların (bu yalanlamaları ve iftirâları yüzünden) yüzlerinin simsiyah olduğunu görürsün. Mütekebbir için cehennemde bir karargâh olmaz olur mu?» Böyleleri için cehennem bir hapishane olarak yetmez mi? Elbette onlara büyüklenmeleri, hakka boyun eğmekten yüz çevirmeleri sebebiyle rüsvâylık ve alçaltılma vardır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Büyüklenenler kıyâmet günü insanlar şeklinde ve zerrelere benzer halde haşrolunacaklardır. Her bir alçaltılma onları kaplayacak ve sonunda cehennemde en yalımlı ateşten Bols adındaki bir vâdîde bulunan zindâna girecekler. Orada irin balçığından ibâret cehennemliklerin usâresi onlara içecek olarak sunulacak.

«Allah müttakîleri, kurtuluşlarına sebep olan (güzel amel) ile (Allah katında onlar için daha önceden yazılan saâdet ve kurtuluşla) selâmete erdirir. (Kıyâmet günü) onlara hiç bir kötülük gelmez ve üzülmezler de.» O en büyük korku bile onları üzmez. Aksine onlar korkudan emniyyette, kötülükten uzak, hayrı umar durumdadırlar.

﴿٦٢﴾ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي

أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ
لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ
الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾

62 — Her şeyi yaratan Allah'tır ve her şeye vekîl O'dur.

63 — Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerine küfredenler; işte onlar hüsrâna uğrayanlardır.

64 — De ki: Bana, Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi emredersiniz ey câhiller?

65 — Andolsun; sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki: Eğer Allah'a ortak koşarsan, şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrâna uğrayanlardan olursun.

66 — Hayır, yalnız Allah'a ibâdet et ve şükredenlerden ol.

Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısı, Rabbı, sâhibi ve onlarda tasarruf sâhibi olduğunu haber veriyor. Her şey O'nun idâresi, kahr u galebesi ve gözetimi altındadır. «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» âyetinde Mücâhid der ki: (المقاليد) kelimesi, Farsça'da anahtarlar anlamınadır. Katâde, İbn Zeyd ve Süfyân İbn Uyeyne de böyle söylemiştir. Süddî ise kelimeyi: Göklerin ve yerin hazîneleri şeklinde açıklar. Her iki görüşe göre âyeti şöyle anlayabiliriz: İşlerin dizginleri Allah'ın elindedir. Mülk ve hamd O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Bu sebepledir ki: «Allah'ın âyetlerine (huccet ve bürhânlarına) küfredenler; işte onlar hüsrâna uğrayanlardır.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim burada gerçekten garîb bir hadîs rivâyet eder ki sıhhatı da zâten şüphelidir. Fakat biz yine de burada onun zikrettiği şekilde kaydedeceğiz. O, şöyle diyor: Bize Yezîd İbn Sinân el-Basrî'nin Mısır'da... Osmân İbn Affân (r.a.)dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)ne «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» âyetinin tefsîrini sormuş da Allah Rasûlü: Ey Osmân, bunu bana senden önce hiç kimse sormadı, buyurup şöyle devâm etmiş: Bunun tefsîri şöyledir: Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah, O en yücedir. Allah'ı tesbîh eder, O'na hamdederim. Allah'tan bağışlanma (mağfiret) dilerim. Güç ve kuvvet, ancak Allah iledir. O Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtın'dır. Hayırlar O'nun elindedir. Diriltir ve öldürür. O'nun her şeye gücü yeter. Ey

Osmân, kim bu kelimeleri sabaha çıktığında on kere söylerse; ona altı şey verilir: Birincisi; İblîs ve ordularından korunmuş olur. İkincisi; ona bir kantar ecir ve mükâfât verilir. Üçüncüsü; cennette onun için bir derece yükseltilir. Dördüncüsü; hûrîlerle evlendirilir. Beşincisi; onun yanıbaşında on iki melek hazır kılınır. Altıncısı; Kur'ân, Tevrât, İncil ve Zebûr'u okuyan kimseninki gibi ona ecir ve mükâfat verilir. Ey Osmân, bunlarla beraber ona haccetmiş de haccı kabul olunmuş, umre yapmış da umresi kabul olunmuş kimsenin mükâfatı gibi mükâfat vardır. Şâyet o gün ölürse, ona şehîd damgası vurulur. Hadîsi Ebu Ya'lâ el-Mavsılî de Yahyâ İbn Hammâd kanalıyla yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. Bu da aynı şekilde garîb olup bu hadîste şiddetli bir münkerlik vardır. En doğrusunu Allah bilir.

«De ki: Bana, Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi emredersiniz ey câhiller?» âyetinin nüzûl sebebi olarak İbn Ebu Hâtim ve başkaları İbn Abbâs'tan şöyle bir olay naklederler: Bilgisizlikleri nedeniyle müşrikler Allah Rasûlü (s.a.)nü kendi ilâhlarına ibâdete çağırdılar. Şâyet o böyle yaparsa, onlar da Allah Rasûlü ile birlikte onun ilâhına ibâdet edeceklerdi. İşte bunun üzerine: «De ki: Bana, Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi emredersiniz ey câhiller? Andolsun; sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki: Eğer Allah'a ortak koşarsan, şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrâna uğrayanlardan olursun.» âyetleri nâzil oldu. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Eğer onlar da şirk koşsalardı, yapageldikleri şeyler boşa çıkardı.» (En'âm, 88).

«Hayır, (sen, seninle beraber olanları; sen ve sana tâbi olarak seni tasdîk edenler) yalnız Allah'a ibâdet et ve şükredenlerden ol, (ibâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsîs et.)».

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ وَالسَّمَٰوَٰتُ
مَطْوِيَّٰتٌۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

67 — Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Halbuki kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.

Allah'ı Yeterince Tanımayanlar

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah ile beraber bir başkasına tapındık-

ları zamanda Allah'a şirk koşanlar O'nu gereği gibi takdîr edemediler. Halbuki kendisinden daha büyüğü olmayan en büyüktür O. Her şeye güç yetirendir. Her şeye sâhib olandır ve her şey O'nun kahr u galebesi, kudreti altındadır. Mücâhid, âyetin Kureyş hakkında nâzil olduğunu söylerken; Süddî: O'nu gereği gibi ta'zîm etmediler. O'na gereği gibi ta'zîmde bulunmadılar, der. Muhammed İbn Kâ'b da: Şâyet O'nu gereği gibi takdîr etmiş olsalardı, O'nu yalanlamazlardı, der. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» âyeti hakkında şöyle der: Onlar; Allah'ın kendilerine güç yetirebileceğine inanmayan kâfirlerdir. Her kim, Allah'ın her şeye güç yetirici olduğuna îmân etmişse; o, Allah'ı gereği gibi takdîr etmiştir. Her kim de buna inanmamışsa, Allah'ı gereği gibi takdîr edememiştir. Bu âyet-i kerîme ile ilgili birçok hadîs vârid olmuştur. Bu ve benzeri âyetlerde ta'kîb edilecek yol Selef'in yoludur ki; o da, bu âyetleri keyfiyyeti araştırılmadan ve tahrîf etmeksizin olduğu halde kabul edip îmân etmektir.

Buhârî, «Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» âyetinde der ki: Bize Âdem'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne bir haham gelip: Ey Muhammed, biz (Tevrât'ta) buluyoruz ki; Allah Teâlâ gökleri bir parmak, yeryüzünü bir parmak, ağaçları bir parmak, su ve toprağı bir parmak, diğer yaratıkları da bir parmak üzerinde tutacak ve: Ben kralım, buyuracak, dedi. Allah Rasûlü (s.a.), bu hahamın sözlerini tasdîk makâmında olmak üzere azı dişleri görününceye kadar tebessüm buyurarak, «Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Halbuki kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır...» âyetini tilâvet buyurdu. Buhârî hadîsi Sahîh'inin başka yerlerinde de rivâyet etmiştir. Ayrıca İmâm Ahmed, Müslim ve Sünen'lerinin tefsîr bölümlerinde Tirmizî ve Neseî hadîsi Süleymân İbn Mihrân el-A'meş kanalıyla... İbn Mes'ûd (r.a.)dan yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kitâb ehlinden birisi Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve: Ey Ebu'l-Kâsım, Allah'ın yaratıkları bir parmağı, gökleri bir parmağı, yeryüzünü bir parmağı, ağaçları bir parmağı, toprağı da bir parmağı üzerinde taşıyacağı haberi sana ulaştı mı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) o kadar tebessüm buyurdu ki, azı dişleri göründü. Allah Teâlâ da âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar...» âyetini inzâl buyurdu. Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere A'meş'den bu şekilde rivâyet etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn İbn Hasan el-Aşkar'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) otururken bir yahûdî kendisine uğ-

radı ve şöyle dedi: Ey Ebu'l-Kâsım, Allah Teâlâ'nın göğü şunun —işâret parmağını işâret etti—, yeryüzünü şunun, dağları şunun, yaratıkları da şunun —her birisini söylerken bir parmağına işâret ediyordu— üzerinde kılacağı gün hakkında ne dersin? Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar...» âyetini indirdi. Hadîsi Tirmizî de Tefsîr bâbında Abdullah İbn Abdurrahmân ed-Dârimî kanalıyla... Ebu Duhâ Müslim İbn Subeyh'ten rivâyet etmiş, sonunda şöyle demişti: Hasendir, sahîhtir, garîbdir. Sâdece bu kanaldan rivâyetini bilmekteyiz.

Buhârî şöyle diyor: Bize Saîd İbn Ğufeyr'in... Ebu Hüreyre (r.a.)' den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ yeryüzünü avucu içine alacak, göğü kudret eliyle dürecek, sonra da: Hükümdâr Benim, yeryüzünün kralları nerede? buyuracaktır. Hadîsi bu kanaldan sâdece Buhârî rivâyet etmiştir. Müslim ise hadîsi başka bir kanaldan rivâyet eder. Başka bir yerde Buhârî der ki: Bize Mukaddem İbn Muhammed'in... İbn Ömer'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)' nden rivâyetine göre o, şöyle buyurmuş: Şüphesiz Allah Teâlâ yeryüzünü kıyâmet günü bir parmak üzerinde avucuna alacak, gökler sağ elinde olacak, sonra da: Ben, hükümdârım, buyuracaktır. Hadîsin bu kanaldan rivâyetinde Buhârî yine tek kalmıştır. Müslim ise hadîsi yine başka bir kanaldan rivâyet ediyor. İmâm Ahmed de hadîsi başka bir kanaldan, başka lâfızlarla ve bu ifâdelerinden daha geniş, daha uzun bir şekilde rivâyetle der ki: Bize Affân'ın... İbn Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün minber üzerinde «Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Halbuki kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» âyetini okumuş ve ellerini öne, arkaya doğru hareket ettirerek şöyle buyurmuş: Rab Teâlâ yüce zâtını temcîd edip överek: Ben Cebbâr'ım, Ben Mütekebbir'im, Ben Melik'im, Ben Azîz'im, Ben Kerîm'im, buyuracak. Minber Allah Rasûlü (s.a.)nü öyle bir sarstı ki biz: Herhalde onu yüzüstü üzerinden atacak, dedik. Hadîsi Müslim, Neseî ve İbn Mâce de Abdülazîz İbn Ebu Hazîm'den rivâyet etmişlerdir. Müslim şu ilâveyi getirir: Ya'kûb İbn Abdurrahmân kanalıyla... İbn Ömer'den hadîsin bir benzeri rivâyet edilmiştir. Müslim'in bu hadîsi Ubeydullah İbn Miksem'den rivâyetinin lâfzı şöyledir: Ubeydullah İbn Miksem, Abdullah İbn Ömer'in Hz. Peygamber (s.a.)i anlatırken nasıl davrandığına bakıyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ gökleri ve yerleri avucuna alır ve: Ben hükümdârım, buyurur. Allah Rasûlü burada parmaklarını kapatıp açıyor ve: Ben hükümdârım, buyuruyormuş. İbn Ömer bu arada bir de minbere bakmış ki sanki alt tarafından bir şey minberi sarsıyor. Kendi kendine şöyle demiş: Yoksa şu Allah Rasûlü

(s.a.)nü üzerinden düşürecek mi? Bezzâr der ki: Bize Süleymân İbn Seyf'in... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) minber üzerinde «Onlar Allah'ı şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» âyetini okumuş da «O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» kısmına gelince minber üç defa gidip gelmiş. Hadîsi İmâm Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî de Ubeyd İbn Umeyr kanalıyla Abdullah İbn Amr'-dan rivâyet etmiş ve sahîh olduğunu söylemiştir.

Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'inde der ki: Bize Abdurrahmân İbn Muâviye'nin... Cerîr'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ashâbın-dan bir gruba: Size Zümer sûresinin sonundan bazı âyetler okuyaca-ğım. İçinizden kim (ben bu âyetleri okuyunca) ağlarsa; cennet ona vâcib olur, buyurup «Onlar Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadı-lar...» âyetinden itibâren sûrenin sonuna kadar tilâvet buyurdular. Bizden kimisi ağladı, kimisi de ağlamadı. Ağlamayanlar: Ey Allah'ın elçisi, ağlamak için kendimizi zorladık, fakat ağlayamadık, dediler. Allah Rasûlü: Size bu âyetleri tekrâr okuyacağım, kim ağlamaz ise, hiç olmazsa ağlar görünsün, buyurdu. Bu, gerçekten garîb bir hadîs-tir. Bundan daha garîbi yine Taberânî'nin el-Mu'cem el-Kebîr'inde ri-vâyet etmiş olduğu şu hadîstir: Bize Hâşim İbn Zeyd'in... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Üç şey vardır ki; bunları kul-larımdan gizledim. Bir kimse onları görecek olursa bir daha ebediy-yen kötülük işlemez: Örtümü açmış olsaydım Beni görür ve nihâyet kesin olarak inanır, yaratıklarıma yöneldiğim zaman onlara nasıl dav-ranacağımı bilirdi. Ben gökleri, sonra da yerleri avucuma aldım, sonra da: Ben Melik'im, Benim dışımdaki mülk sâhipleri kimlerdir? buyur-dum. Sonra onlara cenneti, cennette onlar için hazırlamış olduğum her bir hayrı gösteririm de buna kesin olarak inanırlar. Yine onlara cehennemi ve orada onlar için hazırlamış olduğum kötülükleri göste-ririm de kesin olarak inanırlar. Fakat Ben kasden bunları kullarım-dan gizledim ki bakayım nasıl amellerde bulunacaklar bileyim, sonra da bunu onlara beyân ettim, buyurdu. Bu hadîsin isnâdı mütekârib olup birçok hadîslerin rivâyet olunduğu bir nüshadadır. En doğrusunu Allah bilir.

وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ
فَإِذَا هُم قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِاْىٓءَ
بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

68 — Ve Sûr'a üflenmiştir. Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür. Sonra ona bir daha üflenmis ve bir de bakacaksın ki ayakta bakınıp duruyorlar.

69 — Yer, Rabbının nûru ile aydınlandı, kitâb konuldu, peygamberler ve şâhidler getirildi. Onlara haksızlık yapılmadan aralarında hak ile hükmolundu.

70 — Her kişiye ne yaptıysa eksiksiz ödendi. Ve Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.

Sûr'a Üflendiği Gün

Allah Teâlâ kıyâmet gününün korkularını, o günde olacak büyük âyetler ve korkunç sarsıntıları haber veriyor. «Ve Sûr'a üflenmiştir. Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür.» âyetinde sözkonusu edilen üfürme, ikinci üfürme olup bu Allah'ın diledikleri müstesnâ olmak üzere gökler ve yer halkından diri olan herkesin öleceği üfürmedir. Bu, meşhûr Sûr hadîsinde geniş biçimde açıklanmıştır. Sonra kalanların rûhları da kabzolunacak ve öleceklerin sonuncusu ölüm meleği olacaktır. Böylece Evvel, devâmlılığı ve bakâsı ile Âhir, Bâkî, Hayy ve Kayyûm olan Allah tek kalacak, üç kere: «Bugün mülk kimindir?» diye soracak, sonra bu sorusuna bizzât kendisi cevab vererek: «Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Ğâfir, 16) buyuracaktır. O Vâhid ve Kahhâr olan Allah ki tektir, her şeyi kahr u galebesi altına almıştır, her şeyin yok olmasına hükmetmiştir. Sonra dirilteceklerinin ilki İsrâfîl olacak, ona ikinci bir sefer Sûr'a üfürmesini emredecektir. Bu, diriltilme nefhası olan üçüncü üfürmedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Sonra ona bir daha üflenmiş ve bir de bakacaksın ki ayakta bakınıp duruyorlar.» Kemik ve un-ufak olduktan sonra onların, diriler olarak ayakta bakınıp durduklarını göreceksin. Onlar dirilmişler, kıyâmet gününün korkularına bakmaktadırlar. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Doğrusu bir tek çığlık yetecektir. Hepsi hemen bir düzlüğe dökülecektir.» (Nâziât, 13 - 14), «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52), «Göğün ve yerin O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi bir çağırmayagörsün, hemen çıkıverirsiniz.» (Rûm, 25).

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ya'kûb İbn Âsım İbn Urve İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : Birisinin Abdullah İbn Amr'a: Sen, kıyâmet şöyle şöyle kimselere kopacak, diyormuşsun, öyle mi? diye sorduğunu işittim. Abdullah İbn Amr: Bir daha hiç bir şeyi size rivâyet etmemeye niyyet etmiştim. Ben: Az zaman sonra büyük bir iş göreceksiniz, demişimdir, deyip şöyle devâm etti: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Ümmetim içinde Deccâl çıkıp kırk(1) kalacak. —Bilmiyorum ki kırk gün, veya kırk sene, veya kırk ay, veya kırk gece— Allah Teâlâ peşinden Meryem Oğlu İsâ'yı diriltecek. O, Urve İbn Mes'ûd es-Sekafî gibidir. Allah Teâlâ onu gâlib kılacak ve Deccâl'i helâk buyuracaktır. Sonra insanlar bunu ta'kîben yedi sene kalacaklar ki, iki kişi arasında düşmanlık olmayacak. Sonra Allah Teâlâ Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek de kalbinde zerre ağırlığı îmân olan hiç kimseyi bırakmayıp rûhunu kabzedecek. Hattâ onlardan birisi bir dağın ortasında bile olsa rüzgâr oraya girip onun rûhunu kabzedecek. Allah Rasûlü (s.a.)nden şöyle işittim: İnsanların en kötüleri, kötülükleri işlemede kuş hafîfliğinde ve yırtıcı hayvanların rü'yâları gibi olacaklar. Hiç bir iyiliği bilmeyecek, hiç bir kötülüğü hoş karşılamamazlık etmeyecekler. Şeytân onların karşısına çıkıp: Bana icâbet etmeyecek misiniz? deyip putlara tapınmalarını emredecek de onlar putlara tapınacaklar. Onlar bu haldelerken rızıkları bol bol gelecek, yaşantıları güzel olacaktır. Sonra Sûr'a üfürülecek de onu işiten hiç kimse kalmayıp Sûr'a kulak kesilecek. Sûr'u ilk işitecek olan kimse, havuzunu sıvamakta olan birisi olacak ve bayılıp düşecek. Sonra bayılıp düşmeyen hiç kimse kalmayacak. Daha sonra Allah Teâlâ ince ince yağan bir yağmur gönderecek de insanların cesedleri bu yağmurla bitecek (bitki gibi bitecek)ler. Sonra diğer bir kere Sûr'a üfürülecek de bir de bakacaksın onlar kalkmışlar bakınıp duruyorlar. Daha sonra: Ey insanlar, Rabbınıza geliniz: «Onları durdurun, şüphesiz onlar sorumludurlar.» (Sâffât, 24) denilecek. Daha sonra da: Cehenneme gidecekleri ayırıp çıkarın, denilecek. Kaç? diye sorulacak da: Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz, denilecek. İşte o gün çocukların saçları ağaracak ve baldırlar sıvanıp açığa çıkacak. Hadîsi Sahîh'inde sâdece Müslim tahrîc etmiştir. Buhârî der ki: Bize Ömer İbn Hafs'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre: İki üfürme arası kırktır, buyurmuştu. Ebu Hüreyre'yi dinleyenler: Ey Ebu Hüreyre, kırk gün mü? diye sordular da o: İşitmediğim bir haberi size nakledemem, dedi. Onlar: Kırk sene mi? diye sordular, aynı cevabı aldılar. Kırk ay mı? sorularına da Ebu Hüreyre aynı cevabı verip şöyle devâm etti: Ucbu zeneb kemiği dışında insanın her şeyi çürüyecektir. Yaratılış ondan birleştirilip toplanacaktır.

Ebu Ya'lâ'nın Yahyâ İbn Maîn kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun

da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle buyurdu: Cibrîl (a.s.)e «Ve Sûr'a üflenmiştir. Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür.» âyetini sorarak: Allah'ın, bayılıp düşmelerini dilemedikleri kimlerdir? dedim. Onlar şehîdlerdir, deyip şöyle devâm etti: Onlar Allah'ın Arş'ının çevresinde kılıçlarını kuşanmış halde iken kıyâmet günü melekleri onları yâkûttan soylu develer üzerinde mahşere getirecekler. Bu develerin üzerlerindeki örtüler ipekten daha yumuşaktır. Bu develer adımlarını insanın gözlerinin ulaşabileceği en uzak noktaya atarlar. Onlar cennette yürürlerken bu uzun gezinti süresince: Bizi Rabbımıza götürün de yaratıkları arasında nasıl hüküm verdiğine bakalım, diyecekler ve Benim ilâhım onlara gülecek. Allah bir kula bir yerde güldüğü zaman biliniz ki ona hesâb (hesâba çekilme) yoktur. İsmâîl İbn Ayyâş'ın şeyhi dışında bu hadîsin isnâdının bütün râvîleri güvenilir kimselerdir. İsmâîl İbn Ayyâş'ın şeyhi ise bilinmemektedir. En doğrusunu Allah bilir.

Kıyâmet günü hükümleri ayırmak üzere Allah Teâlâ yaratıklarına tecellî buyurduğu zaman yer, Rabbının nûru ile aydınlandı, amel kitabları konuldu, ümmetlerine Allah'ın mesajlarını teblîğ ettiklerine dâir şehâdette bulunmak üzere peygamberler, kulların hayır veya şer amellerini kaydeden meleklerden şâhidler getirildi. «Onlara haksızlık yapılmadan aralarında hak ile hükmolundu.» Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde: «Biz, kıyâmet günü adâlet terâzileri kurarız. Hiç bir kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47), «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat arttırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfât verir.» (Nisâ, 40) buyururken, bu sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: «Her kişiye (hayır veya şer olarak) ne yaptıysa eksiksiz ödendi. Ve Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.»

وَسِيقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَآ
أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ
قَالُوا۟ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ٱدْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ
خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

71 — Küfredenler bölük bölük cehenneme sürüldü. Oraya vardıklarında kapıları açıldı ve bekçileri onlara dediler ki: İçinizden, size Rabbınızın âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtâr eden elçiler gelmedi mi? Onlar da: Evet, dediler. Fakat azâb sözü küfredenlerin üzerine hak oldu.

72 — Onlara denildi ki: İçinde temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür.

Cehennem'e Sürülenler

Allah Teâlâ bahtsız kâfirlerin durumunu ve cehenneme nasıl sürüleceklerini haber veriyor. Onlar şiddetli ve hakâretâmiz bir sürülüşle, tehdîd ve vaîdlerle ateşe sürüleceklerdir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «O gün cehennem ateşine itildikçe itilirler.» (Tûr, 13) buyrulur ki, onlar susuzluktan yanıp kavrulmuş bir halde ateşe atılacaklardır. Yine başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzûrunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız. Mücrimleri de suya götürür gibi cehenneme süreriz.» (Meryem, 85-86). Onlar bu durumda sağır, dilsiz ve kör olacaklardır. Onlardan kimisi yüzü üzere sürünür halde yürüyecektir. «Biz, onları kıyâmet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü haşredeceğiz. Yurdları cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini arttırırız.» (İsrâ, 97).

Cehenneme vardıklarında, mücerred oraya ulaşmaları ile azâbın çabuklaştırılması için kapıları hemen açıldı ve son derece sert tabîatlı, güçlü kuvvetli zebânîlerden ibâret cehennemin bekçileri onları azarlayarak ve suçlayarak dediler ki: Kendileriyle konuşabilesiniz ve onlardan Allah'ın şerîatlarını alasınız diye içinizden, kendi cinsinizden size Rabbınızın âyetlerini okuyan, size getirdiklerinin ve davet ettiklerinin sıhhatına delâlet eden bürhânlar ve huccetler koyan, bugüne kavuşacağınızı ihtâr eden, bu günün kötülüğünden sizi sakındıran elçiler gelmedi mi? Kâfirler de onlara: Evet, bize geldiler ve bizi uyardılar, bizim aleyhimize huccet ve bürhânlar koydular, fakat azâb sözü küfredenlerin üzerine hak oldu, dediler. Dediler ki: Fakat biz, bizim hakkımızda daha önceden yazılan ve hakdan bâtıla dönüşümüz sebebiyle hak ettiğimiz mutsuzluk dolayısıyla onları yalanladık ve onlara muhâlefet ettik. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de

onların durumunu şöyle haber verir: «İçine her bir topluluk atıldığında, bekçileri onlara sorar: Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? Onlar: Evet; doğrusu bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve dedik ki: Allah hiç bir şey indirmemiştir. Siz büyük bir sapıklık içindesiniz, derler. Eğer kulak vermış veya akletmiş olsaydık, bu çılgın alevli cehennemlikler arasında bulunmazdık, derler. Günâhlarını itirâf ederler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashâbı» (Mülk, 8-11).

«Onlara denildi ki: İçinde temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin.» Onları her gören ve durumlarını bilen, azâba müstehak olduklarına şehâdet edecektir. Bu sebepledir ki buradaki söz belirli bir kimseye isnâd edilmemiş ve bütün yaratıkların âdil ve yaptıklarından haberdâr olan Allah'ın hükmü ile onların bu durumlarına müstehak olduklarına şâhid olacağına delâlet etsin diye mutlak olarak bırakılmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ : «Onlara denildi ki: İçinde temelli kalacağınız, (aslâ çıkamayacağınız ve sizin için son bulmayacak) cehennemin kapılarından girin. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür.» buyurmuştur. Yani dünyadaki büyüklenmeniz hakka tâbi olmaktan imtinâ etmeniz sebebiyle varacağınız ve kalacağınız yer ne kötüdür. Sizi içinde bulunduğunuz bu duruma getiren haliniz ve netîce olarak varacağınız yer ne kötüdür.

وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ إِلَى ٱلْجَنَّةِ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ
لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَٱدْخُلُوهَا خَٰلِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى
صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۖ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾

73 — Rablarından sakınanlar ise fevc fevc cennete götürüldüler. Oraya varıp da kapıları açılınca, bekçileri onlara dediler ki: Selâm olsun size. Hoş geldiniz. Temelli olarak girin buraya.

74 — Onlar da dediler ki: Bize vaadinde sâdık olan ve bizi yeryüzüne vâris kılan Allah'a hamd olsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanların ecri ne de güzeldir.

Fevc Fevc Cennete Götürülenler

Bu âyetlerde de soylu develer üzerinde cennete doğru götürülen

mutlu ve inanan kişilerin durumu haber veriliyor. Onlar önce Mukarrebûn, sonra iyiler, sonra onları ta'kîb edenler, sonra onları ta'kîb edenler olarak fevc fevc, bölük bölük cennete götürüleceklerdir. Her bir grup, kendilerine uygun düşen grupla beraber olacaktır. Peygamberler peygamberlerle, sıddîkler benzerleriyle, şehîdler benzerleriyle, âlimler akrânlarıyla, her sınıf diğer bir sınıfla, her bir zümre birbirine uygun kimselerden müteşekkil olarak cennete götürülecekler.

«Oraya varıp da kapıları açılınca...» Sırât'ı geçtikten sonra cennetin kapılarına ulaşacaklar. Cennet ile cehennem arasında bir köprüde tutularak dünyada iken aralarında vukû' bulmuş haksızlıklardan dolayı aralarında kısas yapılacak. Nihâyet tertemiz olduktan sonradır ki cennete girmelerine izin verilecektir. Sûr hadisinde de belirtildiği üzere mü'minler, cennetin kapılarına ulaştıkları zaman, kendilerinin cennete girmeleri için kimin izin isteyeceği konusunda müşâvere edecekler; önce Âdem'e, sonra sırasıyla Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ ve en sonunda da Hz. Muhammed (s.a.)e gelecekler. Nitekim Allah Teâlâ'dan gelip aralarında hüküm vermesi husûsunda Arasâtta iken Allah'a kendileri için şefâatta bulunacak kimseyi aramaları meselesinde yaptıkları gibi. Bu; her yerde Hz. Muhammed (s.a.)in diğer insanlardan üstünlüğünün ortaya çıkarılması içindir. Müslim'in Sahîh'inde Enes (r.a.)den rivâyetle sâbit olduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennette ilk şefâat edecek olan benim. Müslim'in lafzında şu kısım da vardır: Cennetin kapısını ilk çalacak olan da benim.

İmâm Ahmed'in Hâşim kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü cennetin kapısına gelip açılmasını isteyeceğim. Cennetin bekçisi: Sen kimsin? diye soracak. Ben: Muhammed'im, diyeceğim. Senden önce kimseye açmamakla emrolundum, diyecek. Hadîsi Müslim de Amr en-Nâkıd ve Züheyr İbn Harb kanalıyla... Enes'ten rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennete girecek ilk zümrenin sûretleri, ayın ondördüncü gecesindeki ay şeklindedir. Onlar cennette tükürmeyecekler, sümkürmeyecekler ve büyük abdest bozmayacaklardır. Kabları ve tarakları altun ve gümüştür. Buhûrdânlıkları öd buhûru doludur. Terleri misktir. Onlardan her birinin iki eşi vardır. Bu eşlerin baldır kemikleri güzelliğinden ötürü etlerinin ardından görülecektir. Aralarında anlaşmazlık ve düşmanlık yoktur. Kalbleri, bir tek kalb gibidir. Sabah akşam Allah'ı tesbîh edeceklerdir. Hadîsi Buhârî, Muhammed İbn Mukâtil'den, o ise İbn Mübârek'den rivâyet etmiştir. Müslim de aynı hadîsi Muhammed İbn Râfi' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den o da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Hayseme'nin... Ebu Hüreyre'den

rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Cennete girecek ilk zümre, ayın ondördüncü gecesindeki ay şeklindedirler. Onları ta'kîb edenler, parlaklıkta gökteki en parlak yıldızın ışığı gibidirler. Onlar küçük ve büyük abdest bozmayacaklar, tükürmeyecekler ve sümükleri de olmayacaktır. Tarakları altun, terleri misk buhûrdanlıkları öd buhûru doludur. Eşleri hûrîlerdir. Huyları bir tek kişinin huyu gibidir ki, babaları Âdem sûretindedirler. Uzunlukları altmış kulaçtır. Hadîsi Buhârî ve Müslim de Cerîr kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

Zührî'nin Saîd'den, onun Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurmuş: Cennete ümmetimden yetmiş bin kişilik bir zümre girecek; onların yüzleri, parlaklıkta ayın ondördüncü gecesindeki ayın parlaklığı gibidir. Ukkâşe İbn Mihsan kalkıp: Ey Allah'ın elçisi; Allah'a duâ et de beni onlardan kılsın, dedi. Allah Rasûlü: Ey Allah'ım, Ukkâşe'yi onlardan kıl, diye duâ buyurdu. Sonra ensâr'dan birisi kalkıp: Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın beni onlardan kılması için duâ buyur, dedi de Allah Rasûlü (s.a.): Ukkâşe bu husûsta senden önce davrandı, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Yetmiş bin kişinin cennete hesâbsız olarak gireceğine dâir hadîsi Buhârî ve Müslim; İbn Abbâs, Câbir İbn Abdullah, İmrân İbn Husayn, İbn Mes'ûd, Rifâa İbn Urâbe el-Cühenî ve Mihsan kızı Ümmü Kays'tan rivâyet etmişierdir. Yine Buhârî ve Müslim'in Ebu Hâzim'den, onun da Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ümmetimden yetmiş bin —veya yedi yüz bin— kişi cennete birbirlerine tutunmuş olarak girmeye başlayacak, nihâyet ilkleri ve sonuncuları cennete girecek. Yüzleri, ayın ondördüncü gecesindeki ayın sûretindedir. Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin İsmâîl İbn Ayyâş'dan, onun Muhammed İbn Ziyâd'dan, onun da Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Rabbım bana, ümmetimden yetmiş bin kişiyi cennete koyacağını va'detti. Her bin kişi ile beraber yetmiş bin kişi de cennete girecektir. Onlara ne hesâb, ne de azâb vardır. Bir de Rabbımın avucu ile üç avuç (cennete hesâbsız ve azâbsız olarak girecektir). Hadîsi aynı şekilde Velîd İbn Müslim de Safvân İbn Amr kanalıyla... Ebu Ümâme'den rivâyet etmiştir. Taberânî'nin Utbe İbn Abd es-Sülemî'den rivâyetine göre; sonra her bin kişi, yetmiş bin kişi lehinde şefâatta bulunacaktır. Hadîsin benzeri Sevbân ve Ebu Saîd el-Enmârî'den de rivâyet edilmiştir ve birçok yönlerden bu hadîsin şâhidleri bulunmaktadır.

«Oraya varıp da kapıları açılınca, bekçileri onlara dediler ki : Selâm olsun size. Hoş geldiniz, temelli olarak girin buraya.» Burada cümledeki şartın cevâbı zikredilmemiştir. Takdîri şöyle olacaktır: Onlar nihâyet cennete gelirler. Kapılar onlara ikrâm ve ta'zîmle açılır. Cen-

netin bekçileri olan melekler onları müjde, selâm ve övgü ile karşılarlar. Bu durum zebânîlerin kâfirleri azarlama ve suçlama ile karşılamalarının tersinedir. İşte bütün bunlar olduğunda; onlar son derece sevinir, hoşnûd olur, sevince garkolurlar. Tabiîdir ki bütün bunlar her bireri için orada bulunan nimet ölçüsüncedir. İşte bu cümledeki cevab hazfedilip zikredilmediğinden bu âyeti okuyanların zihinleri ümit ve emel yoluna dalmaktadır. Bazıları «Kapıları açılınca.» kısmının başında bulunan «vâv» harfini arapçada sayıları sayarken sekiz sayısının başına getirilen «vâv» olduğunu zannederek bunu cennetin kapılarının sekiz olduğuna delil getirmek istemişlerdir. Ancak onların bu te'vîl ve tevcîhleri uzak bir te'vîl'dir. Cennetin kapılarının sekiz olduğu buradan değil, sahîh hadîslerden anlaşılmaktadır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Malından her kim Allah yolunda bir çift harcarsa, cennetin kapılarından çağırılır. Cennetin kapıları vardır; namaz ehli namaz kapısından, sadaka ehli sadaka kapısından, cihâd ehli cihâd kapısından, oruçlular ise Reyyân kapısından çağrılırlar. Ebubekir (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın elçisi, bir kimse hangi kapıdan çağırılmışsa oradan girmek zorunda mıdır? Bütün bu kapıların hepsinden çağrılacak bir kimse var mıdır ey Allah'ın elçisi? Allah Rasûlü: Evet, senin onlardan olacağını umarım, buyurdu. Buhârî ve Müslim de hadîsi Zührî kanalıyla yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hâzim Seleme İbn Dînâr'ın Sehl İbn Sa'd'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki cennetin sekiz kapısı vardır. Bu kapılardan Reyyân adında olanından ancak oruçlular gireceklerdir. Müslim'in Sahîh'inde Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.)dan rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi abdesti güzelce alır sonra da: Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir, derse; onun için cennetin sekiz kapısı açılır da dilediğinden girer. Hasan İbn Arafe'nin İsmâîl İbn Ayyâş kanalıyla... Muâz İbn Cebel (r.a.)den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.): Cennetin anahtarı Lâ İlâhe İllallah sözüdür, buyurmuştur.

Cennet Kapılarının Genişliğine Dâir Vârid Olan Haberler:

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Zür'a kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen uzun şefâat hadîsinde anlatıldığına göre, Allah Teâlâ şöyle buyuracak: Ey Muhammed, ümmetinden hesâba çekilmeyecekleri cennetin sağ kapısından koy. Onlar insanlarla diğer kapılarda ortaktırlar. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, cennetin kapılarının kanatları arası —cennet kapıla-

rının söveleri arası— Mekke ve Hecer arasındaki mesâfe kadardır. Diğer bir rivâyette: Mekke ve Busrâ arasındaki mesâfe kadardır, buyrulmuştur. Müslim'in Sahîh'inde Utbe İbn Ğazvân'dan rivâyete göre o, bir hutbesinde şöyle demiş: Bize anlatıldığına göre cennet kapısının kanatlarından iki kanadın arası kırk senelik yoldur. Bu kapı kanatlarının üzerinden öyle bir gün geçecek ki, izdihâmdan dopdolu olacaktır. İmâm Ahmed'in Müsned'inde Hakîm İbn Muâviye kanalıyla Allah Rasûlü (s.a.)nden bu haberin bir benzeri rivâyet edilmiştir. Abd İbn Humeyd der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Cennet kapılarının iki kanadı arası kırk senelik yoldur.

«Bekçileri onlara dediler ki: Selâm olsun size. Hoş geldiniz.» Sizin amelleriniz ve sözleriniz ne hoştur. Çalışmanız güzel olmuş, netîcede mükâfatınız da hoş olmuştur. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) de gazvelerinden birisinde müslümanlara şöyle nidâ olunmasını emretmişti: Şüphesiz ki cennete ancak müslüman olan girecektir. Diğer bir rivâyette; mü'min olanlar girecektir, denilmiştir.

«Temelli olarak girin buraya.» Onlar orada ebedî olarak kalacaklar, oradan aslâ ayrılmak istemeyeceklerdir. «Onlar da dediler ki: Bize vaadinde sâdık olan Allah'a hamdolsun.» İnananlar cennetteki bu bol sevâbı, yüce ihsânları, devâmlı nimetleri, büyük saltanatı gördükleri, gözleri ile müşâhade ettikleri zaman diyecekler ki: «(Şerefli rasûllerinin dili ile) bize va'dettiği ve va'dinde sâdık olan Allah'a hamdolsun.» Nitekim onlar dünyada iken de şöyle duâ etmekteydiler: «Rabbımız; bize peygamberlerinin va'dettiklerini ver ve kıyâmet günü rezîl etme bizi. Sen, sözünden aslâ dönmezsin.» (Âl-i İmrân, 194), «Hamdolsun Allah'a ki, bizi hidâyetiyle buna ulaştırdı. Eğer O bizi ulaştırmasaydı biz hidâyete ulaşamazdık. Andolsun ki; Rabbımızın peygamberleri hakkı getirmişlerdir.» (A'râf, 43), «Hamd, bizden üzüntüyü gideren Allah'a mahsûstur. Muhakkak ki, Rabbımız elbette Gafûr'dur, Şekûr'dur. Ki O lutfuyla bizi kalınacak diyâra yerleştirdi. Bize orada ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de halsizlik gelecektir.» (Fâtır, 34-35).

«Ve bizi yeryüzüne vâris kılan Allah'a hamdolsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanların ecri ne de güzeldir.» Ebu'l-Âliye, Ebu Sâlih, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd, âyette zikredilen yeryüzü ile cennet arâzîsinin kasdedildiğini söylerler. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Andolsun ki Biz, Zikir'den sonra Zebûr'da da yazdık ki: Yeryüzüne ancak sâlih kullarım vâris olur.» (Enbiyâ, 105). Bu sebepledir ki: «Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanların ecri (çalışmamız üzerine bize bahşolunan mükâfat) ne de güzeldir.» diyeceklerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla Enes'ten

rivâyet edilen mi'râc kıssasında Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennete konuldum. Bir de baktım ki orada inciden kubbeler var ve oranın toprağı da misktir. Abd İbn Humeyd'in Revh İbn Ubâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) İbn Sâid'e cennetin toprağını sormuş da o: Bembeyâz, hâlis misktir, demiş. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): Doğru söyledin, buyurmuş. Hadîsi Müslim de Ebu Seleme kanalıyla... Ebu Saîd'den nakletmiştir. Müslim'in Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyetine göre; İbn Sâid, Allah Rasûlü (s.a.)ne cennetin toprağını sormuş da Efendimiz: Bembeyâz, hâlis misktir, buyurmuş.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... «Rablarından sakınanlar ise fevc fevc cennete götürüldüler...» âyeti hakkında Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Götürülürler ve nihâyet cennet kapılarına ulaşırlar. Cennet kapılarının yanında bir ağaç bulurlar. Dibinden iki kaynak çıkmaktadır. Onlardan birisine yönelir ve ondan temizlenirler. Üzerlerine güzellik nimetleri akıtılır. Bir daha aslâ derileri değişmez, bundan sonra ebediyyen saçları dağınık olmaz. Sanki onlar yağlanmış gibi olurlar. Sonra diğer kaynağa yönelirler. Sanki ondan içmekle emrolunmuş gibidirler de o kaynaktan içerler. Böylece içlerindeki pislikler bütünüyle gider. Cennet kapılarında melekler kendilerine: «Selâm olsun size. Hoş geldiniz. Temelli olarak girin buraya.» derler. Hizmetçiler efendilerini karşılayıp kuşatırlar ve gençlerin bir süre kaybolduktan sonra gelen dostlarını karşıladığı gibi onları karşılayarak: Müjdeler olsun sana, Allah Teâlâ sana şöyle şöyle ikrâmlar hazırladı, Allah Teâlâ sana şöyle şöyle şerefler hazırladı, derler. Hizmetçilerinden birisi, hûrîlerden olan eşlerine giderek o kimsenin dünyadaki ismiyle: Bu gelen filândır, der. Eşleri: Sen onu gördün mü? diye sorarlar da o; evet, der. Sevinçten âdeta uçarak kapının eşiğine çıkarlar. O gelir bir de bakar ki sıra sıra dizili yastıklar, önüne konulmuş kaplar, yayılıp serilmiş saçaklı halılar vardır. Sonra binânın nasıl yapılmış olduğuna bakar ve görür ki o kırmızı, yeşil, sarı ve her renkten yuvarlak incilerden inşâ olunmuştur. Bir de gözünü tavana kaldırır ki, şâyet Allah Teâlâ takdîr buyurmamış olsaydı neredeyse gözleri kamaşacak hale gelirdi. Zîrâ o, bir şimşek gibidir. Sonra hûrîlerden olan eşlerine bakar, koltuklardan birisine yaslanır ve: «Bizi buna eriştiren Allah'a hamdolsun, eğer Allah bize hidâyet bahşetmemiş olsaydı elbette hidâyete erişemezdik...» (A'râf, 43) der.

Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Muâz el-Basrî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Bir gün Hz. Ali (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.)nün yanındaydı. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki onlar, kabirlerinden çıktıkları zaman kendilerini kanatlı, soylu develer karşılar. Bu develerin

üzerlerinde altun eğerler vardır ve koşumları parıldayan nûrdur. Bu develerin her bir adımı, gözün ulaşabileceği kadar uzak bir mesâfe uzunluğundadır. Nihâyet kökünden iki kaynak fışkıran bir ağaca ulaşırlar. Birinden içerler de karınlarındaki kirler yıkanır. Diğerinden de yıkanırlar ve bir daha aslâ derileri pislenmez, saçları dağılmaz. Üzerlerine güzellik nimetleri akar. Cennetin kapısına ulaşırlar —veya gelirler— bir de bakarlar ki cennet kapısının altun kanatları üzerinde kırmızı yâkûttan bir halka var, halkayı kapının kanadına vurup kapıyı çalarlar. Ey Ali, öyle bir tınlama işitilir ki, bu ses her bir hûrîye eşinin gelmekte olduğunu haber verir. Hûrî, hizmetçisini gönderip onun için kapıyı açtırır. Kişi o hizmetçiyi görünce yere kapanır, —Meslene der ki: Öyle sanıyorum secdeye kapanır, dedi— hizmetçi: Kaldır başını, ben ancak senin hizmetçinim, senin emrine verildim, der. O önde, hizmetçi arkasında yürürler. Hûrîler koşuşarak inci ve yâkût çadırlardan çıkar ve onu kucaklayarak: Sen benim sevgilimsin, ben de senin sevgilinim. Ben aslâ ölmeyecek ebedîyim, aslâ eskimeyecek bir nimetim, aslâ kızmayacak hoşnûd olanım, aslâ usanmayacak ebedî kalanım, der. Tabanından tavanına yüz bin kulaç olan bir eve girer. Bu ev, inci taşlarından yapılmıştır. Sarı, yeşil ve kırmızı yolludur. Bu yollardan hiç biri bir diğerine benzemez. Evde yetmiş taht (yatak) her bir yatağın üzerinde yetmiş örtü, her örtü üzerinde yetmiş zevce, her bir zevcenin üzerinde yetmiş hulle vardır. Güzelliklerinden baldır kemikleri bu hulleler içinden görülür. Sizin gecelerinizden bir gece kadar sürede onlarla bir araya gelirler. Altlarından nehirler devâmlı akar. Sâf, bulanık olmayan nehirlerdir bunlar. Tadı hiç değişmeyen, bir koyunun memelerinden sağılmamış, sütlerden nehirler; insanların ayakları ile ezmedikleri ve içenlere lezzet veren içki nehirleri, arıların karınlarından çıkmamış hâlis, sâf bal nehirleri. Dilerse oturarak, dilerse ayakta ve dilerse yaslanarak meyveler koparır. Sonra Allah Rasûlü: «Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve onların koparılması kolaylaştırılmıştır.» (İnsân, 14) âyetini tilâvet buyurup şöyle devâm etti: Bir yemek arzuladığı zaman beyâz bir kuş —veya yeşil bir kuş buyurmuştur— kendisine gelir, kanadını kaldırır ve o kişi de hangi çeşidi diliyorsa, o kuşun kanadı yanından yer. Sonra kuş uçup gider. Melek yanına girip: Selâm size, işleyegelmekte olduklarınız karşılığı mîrâsçısı kılındığınız cennet işte budur, der. O hûrilerin kıllarından bir tek kıl yeryüzü halkına düşmüş olsaydı, güneş onun yanında aydınlık içindeki siyah bir nokta gibi kalırdı. Bu, garîb bir hadîs olup mürsele benzemektedir. En doğrusunu Allah bilir.

وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

75 — Görürsün ki melekler de Rablarına hamd ile tesbîh ederek Arş'ın etrâfını kuşatmışlardır. Artık onların arasında hak ile hükmolunmuştur ve denildi ki: Hamd olsun âlemlerin Rabbı Allah'a.

Allah Teâlâ, cennet ve cehennem halkı hakkındaki hükmünü, onlardan her birerini kendilerine yaraşan ve uygun olan yere indirdiğini haber verir. Elbette O, bu husûslarda aslâ zulmetmeyen adâletli hâkimdir. İşte bunları haber verdikten sonra da meleklerinin yüce Arş'ın çevresini çevrelemiş, kuşatmış bir halde Rablarının hamdi, tesbîhi, temcîdi, tâzimi ile meşgûl olduklarını, Rablarını her türlü noksan ve zulümden tenzîh ve takdîs eylediklerini zikreder. O hükümleri ayırmış, adâletle hükmetmiş, işi bitirmiştir. Bu sebepledir ki: «Artık onların (yaratıkları) arasında hak ile hükmolunmuştur.» buyurur.

«Ve denildi ki: Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» Konuşanı ve konuşmayanı ile bütün yaratıklar, âlemlerin Rabbı Allah'a, hükmü ve adâleti sebebiyle hamdederler. Buradaki söz, herhangi bir kimseye isnâd olunmamış, bütün yaratıkların Allah'a hamd edeceğine delâlet etsin diye mutlak olarak bırakılmıştır. Katâde der ki: Mahlûkât, «Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsûstur.» (En'âm, 1) âyetinde hamd ile söze başlar ve «Artık onların arasında hak ile hükmolunmuştur ve denilir ki: Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» kavlinde de söz yine hamd ile bağlanmıştır.

ZÜMER SÛRESİNİN SONU

ĞÂFİR (MÜ'MİN) SÛRESİ

ĞÂFİR (MÜ'MİN) SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

İçlerinde Muhammed İbn Sîrîn'in de bulunduğu Selef'ten bazıları bu sûrelere «Havâmîm» denilmesinden hoşlanmayıp bunlara «Âl-i Hâmîm denilmesini uygun görmüşlerdir. Abdullah İbn Mes'ûd: «Âl-i Hâmîm» Kur'an'ın dibâcesidir, demiştir. İbn Abbas der ki: Her şeyin bir özü vardır, Kur'ân'ın özü ise Âl-i Hâmîm'dir. Veya İbn Abbâs, Havâmîm demiştir. Mis'ar İbn Kidâm da bu sûrelere «Arâis» denildiğini söyler. Bütün bunlar Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm'ın —Allah ona rahmet eylesin— «Fadâil el-Kur'ân» adlı kitâbında rivâyet edilmektedir.

Humeyd İbn Zenceveyh der ki: Bize Ubeydullah İbn Mûsâ'nın... Ubeydullah'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kur'ân'ın misâli, âilesi için otlak yeri aramaya giden bir adamın misâlidir. O, yağmur yağmış bir yere uğrar burada yürür ve taaccüb ederken birden son derece güzel bahçelere giriverir. Birinci yağmura şaşmıştım, bu ondan daha şaşırtıcı, der. Kendisine şöyle denir: Birinci yağmurun misâli Kur'an'ın büyüklüğünün misâlidir. Güzel bahçelerin misâli ise Kur'ân'daki Âl-i Hâmîm'in misâlidir. Hadîsi Beğâvî kaydediyor. İbn Lehîa'nın Yezîd İbn Ebu Hubeyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o: Her şeyin bir lübbü vardır, Kur'ân'ın lübbü de Havâmîm'dir, demiştir. İbn Mes'ûd da der ki: Âl-i Hâmîm'e geldiğim vakit içlerinde zevk duyacağım bahçelere gelmiş gibi olurum. Ebu Ubeyd der ki: Bize Eşcaî'nin Mis'ar'dan, onun kendisine rivâyet eden birisinden naklettiğine göre bir adam Ebu Derdâ'yı mescid inşâ ederken görüp: Bu nedir? diye sormuş da, Ebu Derdâ; Âl-i Hâmîm için bunu inşâ ediyorum, diye cevab vermiş. Bu mescidin Ebu Derdâ'nın Dimaşk kalesi içinde ona nisbet edilen mescid olması muhtemeldir. Onun korunması ve muhâfazası herhalde Ebu Derdâ'nın ve adına konulmuş olduğu Hâmîm'in bereketi ile olmalıdır.

Bu söz, düşmanlara karşı zafere de delâlet etmektedir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) de gazvelerinden birinde ashâbına: Geceleyin yattığınız zaman: Hamîm, deyiniz. Böylece size gâlib gelemezler, buyurmuştur. Başka bir rivâyette ise: Size gâlib gelinemez, buyurmuştur. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Hakem İbn Zabyân'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her kim âyet el-Kürsî'yi ve mü'min sûresinin başını okursa, o gün her kötülükten korunmuş olur. Hadîsi rivâyetten sonra Ebu Bekr el-Bezzâr: Hadîsin sâdece bu isnâd ile rivâyetini biliyoruz, demiştir. Hadîsi Tirmizî de, Müleykî kanalıyla rivâyet edip: Hâfızası bakımından ilim erbâbından bazısı bu zât hakkında konuşmuşlardır, der.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla.

1 — Hâ, Mîm.

2 — Kitâb'ın indirilişi; Azîz, Alîm olan Allah'tandır.

3 — Günâhları bağışlayan, tevbeyi kabûl eden, cezâsı şiddetli, lutfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.

Sûrelerin başındaki alfabetik harfler hakkındaki bilgi daha önce burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresinin başında geçmişti. Hâmîm'in Allah'ın isimlerinden biri olduğu söylenmiştir. (...)

Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Sevrî kanalıyla... Müheleb İbn Ebu Sufra'dan rivâyet ettikleri bir hadîste o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) nden işiten birisi bana nakletti ki, Efendimiz şöyle buyurmuş: Geceleyin yattığınız takdîrde: Hâmîm, onlar zafere eremeyecekler, deyiniz. Hadîsin isnâdı sahîhtir. Ebu Ubeyd hadîsin: Hâmîm deyiniz ki zafere erişmesinler, şeklindeki rivâyetini tercîh etmektedir. Böylece anlam: Şâyet böyle söylerseniz size gâlib gelemezler, şeklindedir ve «Size gâlib

gelmesinler» kısmı sanki bu durumda gramer bakımından «deyiniz» emrinin cevâbı olmuş oluyor.

«Kitâb'ın (şu Kur'ân'ın) indirilişi; Azîz (İzzet ve ilim sâhibi olan, tarafı aslâ mağlûb olmayan), Alîm olan (üzerindeki örtüler ne derece kesîf olursa olsun, hiç bir zerrenin kendisine gizli olmadığı Allah'tan) Allah katındandır.»

«Günâhları bağışlayan, tevbeyi kabûl edendir.» Geçmiş günahları bağışlar, katında boyun eğen ve zâtına tevbe edenin tevbesini kabul eder.

«(İsyân eden, azan, dünya hayatını tercîh eden, Allah'ın emirlerine boyun eğmekten büyüklenen ve zulmeden kimselere karşı) cezâsı şiddetli olandır.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Kullarıma bildir ki : Muhakkak Benim Ben, Gâfûr, Rahîm olan. Ve muhakkak ki azâbım da elem verici bir azâbdır.» (Hicr, 49-50). Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de müteaddit yerlerde bu iki vasfını çok kere birlikte zikreder ki kul ümitle korku arasında kalsın.

İbn Abbâs, «Lutfu bol olan.» kısmındaki lutfu, genişlik ve zenginlikle açıklar. Mücâhid ve Katâde de böyle söylemiştir. Yezîd İbn Asamm ise burada çok hayrın kasdedildiğini söylemiştir. İkrime burayı; nimetler sâhibi, şeklinde açıklarken Katâde; nimetler ve fazîletler sâhibi şeklinde tefsîr etmektedir. Buranın anlamını özetle şöyle verebiliriz: Şüphesiz O, kullarına lutfu ile muâmele eden, üzerlerine nimetlerini bol bol verendir. Onlar, bu nimetlerden yalnız bir tekinin bile şükrünü edâya güç yetiremezler. «Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz.» (İbrâhîm, 34).

«O'ndan başka ilâh yoktur.» Bütün sıfatlarında O'nun benzeri yoktur. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rab yoktur. «Dönüş O'nadır.» Her bir amel işleyenin amelinin karşılığını verecektir. «Ve O, hesâbı çabuk görendir.» (Ra'd, 41).

Ebu Bekr İbn Ayyâş der ki: Ebu İshâk es-Sübey'î'nin şöyle dediğini işittim: Birisi Ömer İbn Hattâb'a gelerek: Ey mü'minlerin emîri, ben birisini öldürdüm. Benim için tevbe var mı? diye sordu da Hz. Ömer ona: «Hâ-Mîm, Kitabın indirilişi; Azîz, Alîm olan Allah'tandır. Günâhları bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezâsı şiddetli, lutfu bol olandır.» âyetini okuyup: Çalış, ümîdini kesme, dedi. Bu haberi İbn Ebu Hâtim —ki haberin lâfzı onundur— ve İbn Cerîr rivâyet ederler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Yezîd İbn Asamm'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Şam halkından güçlü kuvvetli bir adam vardı. Ömer İbn Hattâb'a gelip giderdi. Bir gün Ömer onu arayıp: Filân oğlu filân ne yaptı? diye sordu. Ey Mü'minlerin emîri, içki içmeye devâm ediyor, dediler. Hz. Ömer kâtibini çağırıp; yaz, dedi: Ömer İbn Hattâb'dan filân oğlu filâna: Allah'ın selâmı üzerine olsun.

Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a senin adına hamdederim. Şüphesiz O, günâhları bağışlayan, tevbeyi kabûl eden, cezâsı şiddetli, lutfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır. Sonra Hz. Ömer arkadaşlarına: Kardeşiniz için Allah'a duâ edin de kalbi ile Allah'a yönelsin ve Allah da onun tevbesini kabul buyursun, dedi. O adama Hz. Ömer'in mektubu ulaşınca okumaya ve tekrârlamaya başladı ve dedi ki: Günâhları bağışlayan tevbeyi kabul eden, cezâsı şiddetli olandır. Beni cezâsı ile sakındırıp beni bağışlayacağını va'detmiş. Bu haberi Hâfız Ebu Nuaym da Ca'fer İbn Barkân kanalıyla rivâyet etmiş olup onda şu fazlalık vardır: Kendi kendine o kadar tekrâr etti ki, sonunda ağladı ve içinde bulunduğu günâhtan güzel bir şekilde sıyrılıp çıktı. Onun bu durumu Hz. Ömer'e ulaştığında şöyle dedi: Böylece yapınız. Bir kardeşinizin hatâ ettiğini gördüğünüz zaman onu doğrultup düzeltin ve Allah'ın kendisini bağışlaması için ona duâ edin. Ona karşı şeytânın yardımcıları olmayın.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ömer İbn Şebbe'nin... Sâbit el-Bünânî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mus'ab İbn Zübeyr ile beraber Kûfe'de idim. İki rek'ât namaz kılmak üzere bir bahçeye girdim. Namazda iken Hâ-Mîm el-Mü'mini okumaya başladım. «O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.» kısmına ulaştığımda bir de baktım arkamda boz bir katırın üzerinde Yemen kumaşından çizgili elbiseler giymiş birisi var ve şöyle diyor: «Günâhları bağışlayan» dediğim zaman; Ey günâhları bağışlayan, günâhımı bağışla, de. «Tevbeyi kabul eden» dediğin zaman; Ey tevbeyi kabul eden, tevbemi kabul buyur, de. «Cezâsı şiddetli» dediğinde ise; Ey cezâsı şiddetli olan, beni cezâlandırma, de. Arkama döndüğümde kimseyi göremedim. Bahçenin kapısına çıkıp: Size üzerinde Yemen kumaşından çizgili elbiseler olan birisi uğradı mı? diye sordum da: Biz kimseyi görmedik, dediler. Onlar, bu kişinin İlyâs olduğunu zannediyorlardı. İbn Ebu Hâtim, bu haberi başka bir kanaldan olmak üzere yukardakine benzer şekilde Sâbit'den rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyette İlyâs'ın zikri geçmemektedir.

مَا يُجَٰدِلُ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِى ٱلْبِلَٰدِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۖ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍۭ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَٰدَلُوا۟ بِٱلْبَٰطِلِ لِيُدْحِضُوا۟ بِهِ
ٱلْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ
أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٦﴾

4 — Küfredenlerden başkası Allah'ın âyetleri üzerinde tartışmaya girişmez. Öylevse onların şehirlerde dönüp dolaşması seni aldatmasın.

5 — Onlardan önce Nûh kavmi de yalanladı. Arkalarından muhtelif topluluklar da. Her ümmet kendi peygamberlerini yakalamaya yeltendi ve hakkı bâtılla yok etmek için mücâdeleye girişti. En sonunda Ben de onları yakaladım. Azâbım nasılmış?

6 — Böylece küfredenlerin cehennemlik olduklarına dâir Rabbının sözü gerçekleşti.

Allah Teâlâ buyurur ki: Apaçık ortaya çıktıktan ve bürhânlar ortaya konulduktan sonra Allah'ın âyetlerini, huccetlerini ve bürhânlarını inkâr eden kâfirlerden başkası Allah'ın âyetleri üzerinde tartışmaya girişip gerçeği reddetmez. Öyleyse onların şehirlerde (malları ve dünya nimetleri içinde) dönüp dolaşması seni aldatmasın. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Küfredenlerin diyâr diyâr dönüp dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir geçim. Sonra varacakları yer; cehennemdir. O, ne kötü yataktır.» (Âl-i İmrân, 196-197), «Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24).

Daha sonra Allah Teâlâ, kavminden yalanlayanlara karşı peygamberi Muhammed (s.a.)i tesellî ederek onun için kendinden önce geçen peygamberlerde güzel bir örnek olduğunu bildirir. Şüphesiz onların ümmetleri de kendilerini yalanlamış ve aykırı gitmişlerdi. İçlerinden ancak çok azı îmân etmişti. Allah Teâlâ: «Onlardan önce Nûh kavmi de yalanladı.» buyurur ki; Hz. Nûh, Allah Teâlâ'nın insanları putlara tapınmaktan men'etmek üzere göndermiş olduğu ilk rasûldür. «Arkalarından (her bir ümmetten) muhtelif topluluklar da (yalanladı). Her ümmet kendi peygamberini yakalamaya yeltendi.» Bütün güçleriyle peygamberini öldürmek istedi ve hattâ onlardan peygamberini öldüren bile oldu. «Ve hakkı bâtılla yok etmek için mücâdeleye girişti.» Apaçık gerçeği reddetmek için şüphelere sarılıp mücâdeleye koyuldular. Ebu Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ali İbn Abdülazîz'in... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuş: Bâtıl ile hakkı yok etmek için her kim bâtıla yardımcı olursa şüphesiz o, Allah'ın ve rasûlünün zimmetinden uzaklaşmıştır.

«En sonunda Ben de onları yakaladım. (İşlemiş oldukları bu büyük günâhları sebebiyle onları helâk ettim.) Azâbım nasılmış?» Onla-

ra olan azâbım ve cezâlandırmam sana nasıl ulaştı? Şüphesiz ki o, son derece şiddetli ve acıtıcı, elem verici idi. Katâde: Allah'a yemîn olsun ki şiddetliydi, demiştir.

«Böylece küfredenlerin cehennemlik olduklarına dâir Rabbının sözü gerçekleşti.» Geçmiş ümmetlerden küfredenlere azâb sözü nasıl gerçekleşmişse ey Muhammed öncelikle seni yalanlayıp sana karşı gelen bu yalanlayıcılar hakkında da azâb sözü gerçekleşmiştir. Çünkü her kim seni yalanlamışsa, senden başkasını tasdîk etmesine elbette güvenilmez.

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ
آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ
وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ
السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

7 — Arş'ı taşıyanlar ve çevresinde bulunanlar Rablarını hamd ile tesbîh ederler, O'na inanırlar ve mü'minlerin yarlığanmasını isterler: Rabbımız; ilim ve rahmetle her şeyi kuşattın. Tevbe edip Senin yoluna uyanları bağışla. Ve onları cehennem azâbından koru.

8 — Rabbımız; onları ve babalarından, eşlerinden, soylarından sâlih olanları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine girdir. Şüphesiz ki Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.

9 — Onları kötülüklerden koru. O gün kötülüklerden kimi korursan; şüphesiz ona rahmet etmiş olursun. En büyük kurtuluş işte budur.

Allah Teâlâ Arş'ı taşıyan dört mukarrebûn melek ile onların çevresindeki Kerubiyyûn meleklerinin Allah'ı tesbîhle Rablarına hamdettiklerini haber verir. Onlar Allah Teâlâ'yı noksândan tenzîhe delâlet eden tesbîh ile Allah Teâlâ için övgü sıfatlarının isbâtını gerektiren hamdetmeyi birlikte yaparlar. «Allah'a inanırlar.» O'na boyun eğer, katında küçülürler. «Ve (onlar gayba îmân eden yeryüzü halkından)

mü'minlerin yarlığanmasını isterler.» Allah Teâlâ Mukarrebûn meleklerin, yanlarında olmaksızın mü'minler için duâ etmelerini takdîr buyurmuştur. Mâdem ki meleklerin seviyeleri budur; o halde onlar bir mü'minin, yanında olmayan mü'min kardeşi için duâsına da âmin derler. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde mevcûd bir hadîste şöyle buyrulur: Müslüman, yanında bulunmayan bir kardeşine duâ ettiği zaman melek: Âmin, senin için de bir misli olsun, der. İmâm Ahmed'in Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Şeybe kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Ümeyye'nin, içinde Arş'ı taşıyan meleklerin dört olarak sayıldığı şiirini doğrulamıştır. (...) Bu haberin isnâdı ceyyid olup buna göre bugün Arş'ı taşıyan meleklerin sayısı dörttür. Kıyâmet günü olunca bunların sayısı sekiz olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ve o gün Rabbının Arş'ını onların da üstünde sekiz tane melek yüklenir.» (Hâkka, 17).

Ebu Dâvûd'un Muhammed İbn Sabâh el-Bezzâz kanalıyla... Abbâs İbn Abdülmuttalib'den rivâyet ettiği bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Mekke vâdîsinde, içlerinde Allah Rasûlü (s.a.)nün de bulunduğu bir grupla birlikteydim. Oradan bir bulut geçti. Allah Rasûlü (s.a.) buluta bakıp: Şuna ne ad verirsiniz? diye sordu. Onlar: Bulut adı veririz, dediler. Allah Rasûlü: Müzn demez misiniz? diye sordular. Onlar; evet Müzn de deriz, dediler. Allah Rasûlü: Anân demez misiniz? diye sordu, onlar: Anân da deriz, dediler. —Ebu Dâvûd: Anân denilip denilmediğini iyi anlayamadım, der—. Allah Rasûlü: Gökle yer arasındaki uzaklığı biliyor musunuz? diye sordu, onlar: Bilmiyoruz, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: İkisinin arası yetmiş bir veya yetmiş iki veya yetmiş üç senedir. Sonra üzerindeki gök de böyledir. Allah Rasûlü (s.a.) yedi gök sayıp şöyle devâm etti: Sonra yedinci göğün üstünde bir deniz vardır. Denizin alt tarafı ile üstü bir gökle diğer gök arasındaki mesâfe kadardır. Bunun da üzerinde sekiz dağ keçisi vardır. Bunların tırnakları ile dizleri arası, bir gökle diğer bir gök arasındaki mesâfe kadardır. Bunların da sırtlarında Arş vardır ki; Arş'ın altı ile üstü arasındaki mesâfe, bir gök ile diğer gök arasındaki mesâfe kadardır. Bütün bunların üzerinde de Allah Teâlâ vardır. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, Semmâk İbn Harb kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu söyler. Yukarda İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu haber ile, âyet-i kerîme'nin mefhûmu Arş'ı taşıyan meleklerin dört olduğuna delâlet etmektedir. Bu hadîs ise bu meleklerin sayısını sekiz olarak göstermektedir. Nitekim Şehr İbn Havşeb de, Arş'ı taşıyan meleklerin sekiz olduğunu söylemiştir. Bunların dördü: Ey Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamdederiz. İlminden sonra hilminden dolayı hamd Sana'dır, derler. Diğer dördü de: Ey Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamdederiz. Kudretinden sonra affından dolayı hamd Sana'dır,

derler. İşte bu iki haber arasında bir tenâkuz varmış gibi görülmektedir ki bu müşkilin halli gerekir...

Bu sebepledir ki onlar (Arş'ı taşıyan melekler) mü'minler için duâ ettikleri zaman şöyle derler: «Rabbımız, ilim ve rahmetle her şeyi kuşatmıştır.» Rahmeti onların günâhlarını ve hatâlarını kapsayacak kadar geniştir. İlmi ise onların bütün amellerini ve hareketlerini kuşatmıştır. «Tevbe edip Senin yoluna uyanları bağışla.» Tevbe edip Sana döndükleri, içinde bulundukları günâhlardan sıyrıldıkları, kendilerine emretmiş olduğun hayır işleri işleme ve münkerleri terketmede Senin emrine uydukları takdîrde bu günâhkârları bağışla. «Ve onları cehennem azâbından koru.» Son derece elîm ve acıtıcı azâb olan cehennem azâbından onları uzak tut. «Rabbımız; onları ve babalarından, eşlerinden, soylarından sâlih olanları kendilerine va'detmiş olduğun Adn cennetlerine girdir.» Birbirine komşu konaklarda bir araya gelmekle gözleri aydın olsun diye aralarını birleştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «İnanan, soyları da inançta kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmeyiz.» (Tûr, 21). Yani gözleri aydın olsun diye hepsinin derecesini eşitledik. Derecesi aşağı olanla müsâvî olsun diye derecesi yüksek olanın derecesini eksiltmedik. Aksine katımızdan bir nimet ve lutuf olarak birçok amellerini eşitleyerek amel bakımından eksik olanın derecesini yükselttik.

Saîd İbn Cübeyr: Mü'min cennete girdiği zaman babasının, oğlunun ve kardeşinin nerede olduğunu soracak. Ona: Amelde onlar senin derecene ulaşamadı, denilecek. Mü'min kul: Ben ancak kendim ve onlar için amelde bulunmuştum, diyecek de onlar onun derecesine kavuşturulacaklar, deyip sonra da: «Rabbımız; onları ve babalarından, eşlerinden, soylarından sâlih olanları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine girdir. Şüphesiz ki Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.» âyetini okumuştur. Mutarrif İbn Abdullah: Mü'minler için Allah'ın en ihlâslı kulları meleklerdir, demiş sonra: «Rabbımız onları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine girdir...» âyetini okuyarak şöyle devâm etmiş: Mü'minlere Allah'ın en çok ihânet eden ve kin duyan kulları da şeytânlardır.

«Şüphesiz ki (aslâ karşı durulamayan, gâlib gelinemeyen, dilediği olan, dilemediği olmayan) Azîz, (sözlerinde, fiillerinde, şerîat ve kaderinde) Hakîm olan Sensin Sen.»

«Onları kötülükler(i işlemekten, şâyet işlemişlerse kötülüklerin vebâlin)den koru. O gün (kıyâmet günü) kötülüklerden kimi korursan; şüphesiz ona rahmet etmiş (lutfunla muâmele etmiş, cezâlandırmaktan ve azâbdan kurtarmış) olursun. En büyük kurtuluş işte budur.»

İ Z Â H I

Bu âyette bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele : Bilginlerden birçoğu, bu âyeti delil getirerek meleklerin insanlardan üstün olduğunu isbâta çalışmışlardır. Onlar derler ki: Bu âyet gösteriyor ki; melekler Allah'ı hamd ü senâ ile zikredip takdîs etmeyi bitirince başkalarına —ki bunlar mü'minlerdir— mağfiret dilemeye başlıyorlar. Bu da gösteriyor ki; onlar kendileri için mağfiret dilemeye muhtâç değildirler. Eğer buna muhtâç olsalardı önce başkaları için mağfiret dilemezler, kendileri için mağfiret dilerlerdi. Bunun delili Hz. Peygamber'in; «kendinle başla» hadîsidir. Aynı şekilde Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.)e hitâben «Bil ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Ve kendi günâhlarınla da mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara da mağfiret dile.» (Muhammed, 19) buyurmaktadır. Burada Hz. Peygambere, önce kendisi için, sonra başkaları için mağfiret dilemesini emrediyor. Nûh (a.s.)dan da bahsederken onun : «Rabbım, beni; ana ve babamı ve evime mü'min olarak girenlerle, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla.» (Nûh, 28) dediğini bildiriyor. Bu da gösteriyor ki; mağfirete muhtâç olan herkes başkaları için mağfiret dilemezden önce kendisi için mağfiret dileyecektir. Melekler eğer mağfiret dilemeye muhtâç olsalardı, başkaları için mağfiret dilemekle vakit geçireceklerine, öncelikle kendileri için mağfiret dilemeye başlayacaklardı. Allah Teâlâ onların kendileri için mağfiret dilediklerini zikretmediğine göre; biz bunun meleklerin mağfiret dilemeye muhtâç olmadıkları anlamına geldiğini kabul ederiz. Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e «Ve günâhların için mağfiret dile» hitâbına dayanarak peygamberlerin —Allah'ın salât ve selâmı onların üzerine olsun— mağfiret dilemeye muhtâç oldukları anlaşılmaktadır. Bu, sâbit olduğuna göre; meleklerin insanlardan daha üstün oldukları ortaya çıkıyor. Allah en iyisini bilendir.

İkinci Mes'ele : Kâ'bî bu âyete dayanarak mü'minlerin sevâbının arttırılmasında, şefâatın etkili olduğunu, ancak günâhkârların cezâsının düşürülmesinde etkili olamadığını bildirmektedir. Çünkü melekler «Tevbe edip Senin yoluna uyanları bağışla.» demektedirler, diye ekler ve der ki: Burada kasdedilen anlam ister fâsıklıkta ısrâr etsin, ister ısrâr etmesin küfürden tevbe edip dönenleri bağışla demek değildir. Çünkü bu durumda onlara, Rablarının yoluna tâbi olma niteliği verilmez. Ve bu ifâde onlar için kullanılmaz. Ayrıca melekler: «Sâlih olanları kendilerine vaadettiğin Adn cennetlerine girdir.» demektedirler ki bu, fâsıklar için uygun bir yer değildir. Çünkü bizim karşımızda olanlar Allah Teâlâ'nın onlara vaadettiğini kesinkes belirtmiyorlar, sadece bunun câiz olduğunu söylüyorlar. Böylece meleklerin şefâatının ancak

itâat ehline ulaşacağı ve buna dayanarak Peygamberlerin şefâatının da aynı şekilde olması gerekeceği zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Aralarında bir fark olmadığını söylemek elbette ki şarttır. Buna cevâb olarak şöyle diyebiliriz: Bu âyet, meleklerin günâhkârlara şefâat edeceklerini göstermektedir. Önce bunu açıklayalım, sonra da Kâ'bî'nin zikrettiği husûslara cevâb verelim. Bu âyetin meleklerin günâhkârlara şefâat edeceğine delâlet ettiği görüşümüzün açıklanması birkaç vecih iledir:

a — «Mü'minlerin yarlığanmasını dilerler.» kavlinde, mağfiret dilenmesi anlatılmaktadır. Mağfiret ise ancak cezânın düşüşü anında bahis mevzûudur. Bundan fazla bir şey istemeye mağfiret dileme (istiğfâr) tâbiri kullanılmaz.

b — «Mü'minlerin yarlığanmasını dilerler» kavli, meleklerin imân ehli olan herkese mağfiret dilediklerini göstermektedir. Biz, büyük günâh işleyen kişinin mü'min olduğunu delillendirirsek onun bu şefâatın içine girmesi gerektiği ortaya çıkar.

c — Allah Teâlâ'nın; «tevbe edenleri bağışla» kavli, tevbe edenler için mağfiret dilemedir. Bununla tevbeden sonraki büyük günâhların cezâsının ıskâtı kasdedilmiş olamaz. Çünkü hasmımıza göre bu; Allah için vâcibtir. Bir şeyin yapılması vâcib ise duâ ederek onu taleb etmek çirkin olur. Küçük günâhların cezâsının kaldırılmasının kastedilmiş olması da uygun değildir. Çünkü bu da aynı şekilde vâcibdir ve bunun duâ ile taleb edilmesi hoş kaçmaz. Sevâbın üzerinde bir fayda te'mîn edilmesi isteniyor, denirse bu da câiz olmaz. Çünkü böyle bir şeye mağfiret adı verilmez. Öyle ise «Tevbe edenleri bağışla.» kavlinin, ancak tevbeden önceki büyük günâhların ıskâtına hamledilmesi gerektiği açıklık kazanmaktadır. Melekler için bu husûs sâbit olduğuna göre peygamberler için de aynı şekilde sâbit olmalıdır. Çünkü aralarında fark bulunmadığında icmâ' akdedilmiştir. Kâ'bî'nin dayandığı; onlar tevbe edenler için mağfiret dilemiş olmaktadırlar, sözüne gelince; biz deriz ki : Bu küfürden tevbe edip îmâna tâbi olanlar için bahis mevzûudur. Küfürden tevbe edip fâsıklıkta ısrâr edene tevbekâr denilmeyeceği gibi, Allah'ın yoluna tâbi olmuş da denilemez, sözüne gelince; biz bu sözü kabul etmiyoruz. Sadece onun için küfürden tevbe etmiş, din ve şeriât konusunda Allah'ın yoluna tâbi olmuştur, denilebilir. Küfürden tevbe ettiği sâbit olduğuna göre, onun tevbe etmiş olduğu da sâbit olmaktadır. Görmez misin ki bir kişiye, döven veya gülen vasfının doğru olarak verilmesi için, dövme ve gülme fiilinin ondan bir kere çıkmış olması yeterlidir. Her tür dövme ve gülmenin sâdır olması îcâbetmez. Burada da durum aynıdır.

Üçüncü Mes'ele : Tahkîk ehli dediler ki: Meleklerden insanlar için sâdır olan bu şefâat daha önce geçmiş olan bir zilletten özür dileme ye-

rine geçer. Çünkü melekler insanın ilk yaratılışı esnâsında «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek birini mi yaratacaksın?» (Bakara, 30) demişlerdi. Önce böyle dedikleri için işin sonunda dönüp «Tevbe edip Senin yoluna uyanları bağışla. Ve onları cehennem azâbından koru.» demektedirler. Bu ifâde, başkasını rahatsız eden kişinin, o kişiye yarar sağlayarak yaptığı kötülüğü telâfî etmesi gerektiğine dâir bir uyarı niteliğindedir.

(...)

İkinci mes'ele: Duânın usûlü konusundadır. Duâda önce Allah'a hamd ve senâda bulunulur, sonra istekler sıralanır. Bunun delili işbu âyet-i kerîmedir. Çünkü melekler duâ etme karârı alıp mü'minler için mağfiret dilemek isteyince, evvelâ senâ ile başlayarak «Rabbımız ilim ve rahmetle her şeyi kuşattır» demişlerdir. Aynı şekilde İbrâhîm Hâlîl (a.s.) dé duâ etmek isteyince; önce senâda bulunmuş ve «Ki O, yaratmıştır beni. Ve O doğru yola eriştirir beni. Ki O yedirir, içirir beni. Hastalandığımda O, şifâ verir bana. Ki O, öldürür beni, sonra O diriltir. Ve din günü günahlarımı bağışlamasını umduğum O'dur.» (Şuarâ, 78-82) demektedir. Bütün bunlar Allah Teâlâ için senâdır ve hemen arkasından İbrâhîm (a.s.)in duâsı gelmektedir: «Rabbım, bana hüküm ver. Ve beni sâlihlere kat.» (Şuarâ, 83).

İyi bil ki: Akıl da bu tertîbe riâyet edilmesi gerektiğini göstermektedir. Şöyle ki: Allah'ı senâ ve ta'zîm ile zikretmenin rûh cevherine nisbeti yüce iksîrin bakıra nisbeti gibidir. Nasıl iksîrden bir zerre, bakırdan bir kâinâta düşecek olursa hepsi som altına dönüşürse; aynı şekilde Allah Teâlâ'nın ma'rifet iksîrinden bir zerre de konuşan rûh cevherinin üzerine değecek olursa, o bakırlığın ağırlığından kalkarak kudsiyyetin arınmışlığına dönüşür ve temizlikler âleminin bekâsına erişir. Böylece sâbit oluyor ki: Allah'ın ma'rifet nûrları rûh cevherlerinde parlayınca, rûh en kuvvetli bir parlaklıkla parlar, en yüce ve mükemmel bir değere ulaşır. Böyle olduğu zaman kuvveti artar, etkisi mükemmelleşir. O takdîrde de duâ ile istenen şeyin meydana gelişi daha kolay ve daha mükemmel olur. Duâdan önce Allah'a senâda bulunmanın sebebi işte budur.

Üçüncü Mes'ele: İyi bil ki: Melekler Allah Teâlâ'yı şu üç sıfatla tavsîf etmişlerdir: Rubûbiyyet, Rahmet ve İlim. Rubûbiyyet, icâd ve ibdâ' gücüne işârettir. Diğer yandan burada bir başka incelik daha var ki, melekler «Rabbımız» diyerek terbiye ve eğitime işâret etmektedirler. Terbiye ise bir şeyi içinde bulunduğu durumların en mükemmeli ve niteliklerin en güzeli üzerinde ibkâ etmek demektir. Bu da gösteriyor ki; şu mümkinler âlemi nasıl yoktan var edildikleri sırada Hak Sübhânehu ve Teâlâ'nın ihdâs ve îcâdına muhtâç iseler, var oldukları sürece de Allah'ın onları bâkî kılmasına muhtâçtırlar. Rahmet ise; hayır, rah-

met ve ihsân tarafına işârettir ki bu, sıkıntı tarafına tercîh edilir. Allah Teâlâ mahlûkâtını hayır ve rahmet için yaratmıştır, yoksa sıkıntıya sokmak ve kötülük için değil. Eğer denilirse ki: «Rabbımız ilim ve rahmet bakımından her şeyi kuşatmıştır» kavlinde suâl vardır. Zîra ilim her şeyi kuşatır, rahmet ise her şeye ulaşmaz. Çünkü zarara uğramış olan —zararın vukûu esnâsında— için zarar bir rahmet olamaz. Bu suâl Allah Teâlâ'nın «Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır.» kavlinde de mezkûrdur. Biz deriz ki: Her varlık Allah Teâlâ'nın rahmetinden bir parça nasîbini almıştır. Çünkü mevcûd olan herşey; ya vâcibtir ya mümkündür. Vâcib yalnızca Allah Sübhânehu ve Teâlâ olduğundan, mümkünlerin varlığı Allah tarafından bir îcâd ile mevcûd olmaktadır. İşte bu da rahmetin kendisidir. Öyleyse Allah'tan başka icâd eden bulunmadığına göre, her mevcûda Allah'ın rahmetinden bir pay ve parça ulaştığı sâbit olmaktadır. Bunun için Allah Teâlâ «Rabbımız ilim ve rahmet bakımından her şeyi kuşatmıştır.» buyuruyor. Bu âyette bir başka incelik daha vardır: Şöyle ki: Melekler ilimden önce rahmeti zikretmişler ve «Rabbımız ilim ve rahmet bakımından her şeyi kuşatmıştır.» demişlerdir. Çünkü onlar tarafından istenen şey, rahmetin ulaştırılması ve kulların üzerinde bulundukları her türlü günâhlardan vazgeçilmesidir. Zâtî olarak istenen rahmettir. Arazî olarak istenen ise Allah'ın onlardan bildiği günâhları silmesidir. Zâtî olarak istenen şey, arazî olarak istenenden önce gelir. Görmez misin sağlığın bekâsı (zâtî) kendiliğinden istenen bir şeydir. Hastalığın ortadan kaldırılması ise arazî olarak istenir. Bunun için zorunlu olarak bilginler, tıbbı ta'rîf ederken önce sağlığın korunmasını zikretmişler, sonra hastalığın yok edilmesini bildirmişlerdir. Ve bu sebeple tıp öyle bir ilimdir ki; onunla insan bedeninin halleri sıhhata uygun olması ve olmaması yönünden öğrenilir. Böylece sıhhat korunur, yok olan bir şey yeniden elde edilip sıhhate kavuşturulur. Burada kendiliğinden istenen şey rahmettir. Allah'ın bildiği türlü günâhlardan vazgeçmesi ise buna bağlı olarak (arazî) istenen şeydir. Çünkü tâm olarak rahmetin hâsıl olması ancak günâhlardan vazgeçme ile gerçekleşir. Bu sebeple rahmet ilimden önce zikredilmiştir.

Dördüncü Mes'ele : Bu âyet gösteriyor ki, yaratma ve oluş kıssasıyla gözönünde bulundurulan ilk maksad yalnızca rahmet, lutuf, kerem ve cömertliktir. Kesin deliller de gösteriyor ki her türlü hayır ve şer, saâdet ve şekâvet varlık âlemine girerse; Allah'ın kazâ ve kaderiyle girmektedir. Bu ikisinin arasını birleştirmek ise çok zordur. Burada hikmet erbâbı demişlerdir ki: Hayır; hoşlanılan bir istek, şer ise; hoşlanılmayan bir istektir. Hayır kendiliğinden karârlaştırılmış, şer ise arazî olarak karârlaştırılmıştır. Bu mes'elenin derinliği çok büyüktür.

Beşinci Mes'ele: Allah Teâlâ'nın «Rahmeti ve ilim bakımından her

şeyi kuşatmıştır.» kavli gösteriyor ki; Allah Teâlâ sonsuza kadar bilinen her şeyi külli ve cüz' olarak bilmektedir. Şâyet böyle olmasaydı duâ ve yalvarmanın anlamı olmazdı. Eğer bazı şeylerin Allah'ın bilgisinin dışında kalması câiz olursa, bu takdîrde duâ eden bir kişinin Allah Teâlâ'nın kendisini duyup duâsını bildiğini kabul etmez ve bu takdîrde de duâ etmesinin hiç bir faydası kalmazdı. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVII, 33-36).

—————oOo—————

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ
فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ
إِلَى خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِ
تُؤْمِنُوا ۚ فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ
لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾

10 — Küfredenlere seslenilir ki: Allah'ın gazabı sizin birbirinize olan öfkenizden daha büyüktür. Çünkü siz, îmâna davet olunuyordunuz da küfrediyordunuz.

11 — Onlar da: Rabbımız; bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de suçlarımızı itirâf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mı? derler.

12 — Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm; Aliyy, Kebîr Allah'ındır.

13 — Size âyetlerini gösteren ve sizin için gökten rızık indiren O'dur. O'na yönelenden başkası ibret almaz.

14 — Öyle ise kâfirler istemese de, siz dini yalnız O'na hâlis kılanlar olarak Allah'a duâ edin.

Allah Teâlâ burada kâfirlerden haber veriyor. Onlar yalımlanan ateşler içindelerken, hiç kimsenin kurtulmaya güç yetiremeyeceği Allah'ın azâbı ile yüz yüze geldiklerinde kıyâmet günü nidâ edip bağrışacaklardır. İşte o zaman ateşe girmelerine sebep olan geçmiş kötü amelleri sebebiyle kendi kendilerine kızacaklar, son derece şiddetli bir şekilde gazablanacaklardır. Melekler o sırada onlara yüce bir haber verme ve seslenişle şöyle haber verecekler: Ey bu azâb içinde kıvrananlar, dünyada iken imana çağırılıp da küfrettiğiniz zaman Allah'ın size gazabı, bugün şu durumda sizin kendinize kızgınlığınızdan çok daha şiddetlidir.

«Allah'ın gazabı sizin birbirinize olan öfkenizden daha büyüktür. Çünkü siz, îmâna davet olunuyordunuz da küfrediyordunuz.» âyeti hakkında Katâde der ki: Dünyada kendilerine îmân teklif edildiği zaman îmânı terk edip kabul etmemekte direnen dalâlet ehline Allah'ın gazabı kıyâmet günü Allah'ın azâbını gözleriyle müşâhade ettikleri zamanda onların kendilerine olan gazablarından daha büyüktür. Hasan el-Basrî, Mücâhid, Süddî, Zerr İbn Abdullah el-Hemedânî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve İbn Cerîr Taberî —Allah hepsine rahmet eylesin— de böyle söylemişlerdir.

Onlar da : «Rabbımız; bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin... derler.» Sevrî'nin Ebu İshâk kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölüler iken o diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrâr diriltecek, en sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.» (Bakara, 28). İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde ve Ebu Mâlik de böyle söylemiştir. Şüphesiz doğru olan budur. Süddî der ki: Dünyada öldürüldüler, sonra kabirlerinde diriltilip kendilerine hitâb olundu, sonra tekrâr öldürüldüler ve kıyâmet günü yeniden diriltildiler. İbn Zeyd de şöyle diyor: Hz. Âdem'in sulbünde iken kendilerinden söz alındığı zaman diriltildiler, sonra rahimlerde yaratıldılar, sonra da Allah Teâlâ kıyâmet günü onları öldürdü. Süddî ve İbn Zeyd'in kavilleri zayıftır. Zîrâ onların bu sözleri diriltme ve öldürmelerin üç kerre olmasını gerektirmektedir. Sahîh olan açıklama ise İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve onlara tâbi olanların görüşüdür. Bütün bunlardan maksad şöyle özetlenebilir: Kâfirler kıyâmet arsalarında Allah Teâlâ'nın huzûrunda durdukları sırada dünyaya dönmeyi isteyeceklerdir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Suçluları, Rablarının huzûrunda başları önlerine eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi geri döndür de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12) buyurur ki, onların bu isteklerine cevab verilmeyecektir. Sonra cehennemi gözleri ile görüp cehennemin başında durdurulup da ondaki azâb ve cezâya baktıkları zaman, birinci keresin-

de olandan daha şiddetli bir şekilde dünyaya dönüşü isteyecekler, yine bu isteklerine icâbet olunmayacak. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Bir görsen; ateşin başında durdukları: Keşki geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 27-28). Cehenneme girip ateşin ısısına değip tokmaklar ve bukağılara vuruldukları zaman dünyaya dönüş istekleri daha çok olacaktır. «Orada onlar bağırışırlar: Rabbımız bizi çıkar da yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse azâbı tadınız. Zâlimler için bir yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37), «Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrâr dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz. Buyurdu ki: Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» (Mü'minûn, 107-108). Bu âyet-i kerîme'de ise onlar, isteklerinde Allah'ın lütfunu taleb ederek sözlerine bir mukaddime ile başlıyorlar ve diyorlar ki: «Rabbımız; bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin.» Senin kudretin büyüktür. Şüphesiz Sen, biz öldükten sonra bizi dirilttin, sonra öldürdün, sonra tekrâr dirilttin. Sen dilediğine güç yetirirsin. Bizler günâhlarımızı itirâf etmiş durumdayız. Şurası muhakkak ki, biz dünya yurdunda kendimize haksızlık edenlerdendik. «Bir daha çıkmaya yol var mı?» Dünyaya bizi geri döndürme isteğimize icâbet eder misin? Şüphesiz Sen buna kâdirsin. Elbette biz, daha önce işlemekte olduğumuzdan başka ameller işleyeceğiz. Eğer bizler daha önce yapagelmekte olduklarımıza dönecek olursak şüphe yok ki zâlimler oluruz. İşte o zaman kendilerine, dünya yurduna dönüşlerine yol olmadığı cevabı verilir sonra da bunun imkânsızlığının sebebi belirtilir ki, bu da onların seciyyelerinin gerçeği kabul etmez, hakka uymaz, aksine inkâr edip reddeder olmasıdır. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. (Sizler dünya yurduna döndürülecek olursanız yine böyle olacaksınız.)» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 28).

«Artık hüküm; Aliyy, Kebîr Allah'ındır.» O, yaratıkları hakkında hüküm verendir. Hükmünde aslâ zulmetmeyen Âdil'dir. Dilediğini hidâyete eriştirir, dilediğini sapıklıkta bırakır. Dilediğine merhamet eder, dilediğine azâb eder. O'ndan başka ilâh yoktur.

«Size âyetlerini gösteren O'dur.» Süflî ve ulvî yaratıklarında görmekte olduğunuz, yaratıcısının ve yoktan var edicisinin kemâline delâlet eden muazzam âyetleri, alâmetleri müşâhade etmekteler ki bu, Al-

lah Teâlâ'nın yaratmadaki kudretine açıkça delâlet etmektedir. «Ve sizin için gökten rızık indiren O'dur.» Bu rızık, kendisiyle muhtelif tatlar, kokular, şekiller ve renklerde duyularla müşâhade edilebilen ekin ve meyvelerin çıkarıldığı yağmurdur. Yağmur, aynı su olduğu halde Allah'ın yüce kudreti ile yetişen ürünler, birbirinden farklı ve üstün kılınmışlardır. Basîret sâhibi olan ve Allah'a yönelenden başkası ibret alıp bütün bunlar üzerinde düşünerek yaratıcısının azametine bunlarda delil bulamaz.

«Öyle ise kâfirler istemese de, siz dini yalnız O'na hâlis kılanlar olarak Allah'a duâ edin.» İbâdet ve duâyı yegâne Allah'a tahsîs ederek gidişâtlarında ve yollarında müşriklere muhâlefet edin. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdullah İbn Nemîr'in... Ebu Zübeyr Muhammed İbn Müslim'den rivâyetine göre Abdullah İbn Zübeyr her namazın sonunda selâm verdiği zaman şöyle dermiş: Allah'tan başka ilâh yoktur. O; tektir, ortağı yoktur. Mülk ve hamd O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Biz ancak O'na ibâdet ederiz. Nimet ve lutuf O'nundur. En güzel övgü O'nundur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâfirler istemese bile biz, dini yalnız O'na tahsîs edenleriz. Bu duâdan sonra İbn Zübeyr şöyle dermiş: Allah Rasûlü (s.a.) her namazın sonunda bu tevhîdi okurdu. Hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî de muhtelif kanallardan olmak üzere Hişâm İbn Urve kanalıyla... Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyet ederler ki; buna göre Allah Rasûlü (s.a.) her namazın sonunda: Tek ve ortağı olmadığı halde Allah'tan başka ilâh yoktur... diye tevhîd okurmuş. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretti. Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyet edilen sahîh bir hadîse göre; Allah Rasûlü (s.a.), farz namazların akabinde şöyle dermiş: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk ve hamd, O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Biz ancak O'na ibâdet ederiz. Nimet ve lutuf O'nundur. En güzel övgü de O'nundur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâfirler istemese de biz, dini yalnız Allah'a tahsîs ederiz.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Rebî'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur: İcâbet olunacağına kesin olarak inanır olduğunuz halde Allah'a duâ edin ve billin ki Allah Teâlâ gâfil bir kalbden aslâ duâyı kabul buyurup icâbet eylemez.

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ
التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُم بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ

لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾

15 — Dereceleri yükselten, Arş'ın sâhibi Allah, karşılaşma gününden korkutmak için, kendi emrinden olan rûhu kullarından dilediğine indirir.

16 — O gün onlar, ortaya çıkarlar. Hiç bir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.

17 — Bugün her nefis kazandığı ile karşılık görür. Bugün zulüm yoktur. Muhakkak ki Allah, hesâbı çabuk görendir.

Allah Teâlâ azametini, kibriyâsını ve bütün yaratıkların üzerinde, onların tavanı gibi olan yüce Arş'ının yüksekliğini haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Derecelere sâhip, Allah katındandır. Melekler ve rûh miktarı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» (Meâric, 3,4) buyurur ki, ilerde geleceği üzere bu, Arş ile yedinci kat yer arasındaki mesâfedir. Bu, selef ve haleften bir cemâatın kavli olup tercîh edilen görüş de budur. Birçoklarının zikrettiğine göre Arş, kırmızı yâkûttandır. İki kutru arasındaki genişlik, elli bin senelik yoldur. Yüksekliği ise yedinci kat yeryüzünden itibâren elli bin senelik yoldur. Biraz önce geçen Ev'âl (yaban keçileri) hadîsi de Arş'ın yedi gökten daha yüksek olduğuna delâlet etmektedir.

«Kendi emrinden olan rûhu kullarından dilediğine indirir.» âyet-i kerimesi Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «O, kullarından dilediğine kendi emrinden melekleri rûh ile indirir ki; Benden başka tanrı yoktur, Benden sakının, diye uyarsınlar.» (Nahl, 2), «Muhakkak ki, o (Kur'an), elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.» (Şuarâ, 192-194). Bu sebepledir ki: «Karşılaşma gününden korkutmak için...» buyurmuştur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: «Karşılaşma günü» ile tercüme edilen (يوم التلاق) kelimesi kıyâmet gününün isimlerinden olup Allah Teâlâ kullarını bundan sakındırmıştır. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre İbn Abbâs burada: Hz. Âdem o günde, çocuklarının sonuncusu ile karşılaşır, demiştir. İbn Zeyd ise: O günde kullar karşılaşır, bir araya gelirler, demiştir. Katâde, Süddî, Bilâl İbn Sa'd ve Süfyân İbn Uyeyne şöyle diyorlar: Gök ve yeryüzü halkı o günde biraraya gelir, kar-

şılaşırlar. Yine Katâde şöyle diyor: O günde gök ve yer halkı, yaratıcı ve yaratıklar karşılaşırlar. Meymûn İbn Mihrân da: Zâlim ve mazlûm karşılaşır, demiştir. Şöyle denilebilir: Kıyâmet günü, bütün bunları içine almaktadır. Başkalarının da söylediği üzere; o günde her bir amel sâhibi hayır olsun, şer olsun işlediği ile karşılaşacaktır.

«O gün onlar, ortaya çıkarlar.» Her şey apaçık ve zâhirdir. Onları gizleyecek, gölgeleyecek ve örtecek hiç bir şey yoktur. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «O gün onlar, ortaya çıkarlar. Hiç bir şeyleri Allah'a gizli kalmaz.» Allah'ın ilmine göre her şey bir seviyede ve eşittir.

«Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» Daha önce İbn Ömer hadîsinde de geçtiği üzere Allah Teâlâ, gökleri ve yeri kudret eliyle dürüp sonra da: Ben Melik'im, Ben Cebbâr'ım, Ben Mütekebbir'im. Yeryüzünün kralları nerede? Nerede zulmeden ve büyüklenenler? buyuracaktır. Sûr hadîsinde de şöyle haber verilir: Allah Teâlâ bütün yaratıklarının rûhlarını kabzedip de tek ve ortağı olmayarak O'nun dışında hiç bir şey kalmadığında üç kere : Kimindir bugün mülk? diye soracak, sonra da bizzât kendisi şöyle cevab verecek: Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır. O Allah ki, yegâne O, her şeyi kahr u galebesi altına almıştır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Ğâlib'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kıyâmetten kısa bir süre önce bir münâdî: Ey insanlar, kıyâmet size gelip çattı diye nidâ edecek, onu ölüler ve diriler işitecekler. Allah Teâlâ dünya semâsına gelerek: «Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» buyuracaktır.

«Bugün her nefis kazandığı ile karşılık görür. Bugün zulüm yoktur. Muhakkak ki Allah, hesâbı çabuk görendir.» âyetinde Allah Teâlâ, yaratıkları arasındaki hükmünde adâletini haber veriyor. O, hayır veya şer olsun zerre ağırlığı haksızlık etmez. Aksine bir iyiliği on katıyla, kötülüğü ise bir misliyle cezâlandırır. Bu sebepledir ki: «Bugün zulüm yoktur.» buyurmuştur. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyeti ile sâbit olduğuna göre Hz. Peygamber, Rab Teâlâ'nın şöyle buyuracağını naklediyor: Ey kullarım, Ben zulmü zâtıma harâm kıldım ve sizin aranızda da onu harâm kıldım. Birbirinize zulmetmeyin. Ey kullarım, işte şunlar amelleriniz, onları sizin için saydım sonra da size onların karşılığını tâm olarak verdim. Kim hayır bulursa, Allah'a hamdetsin. Kim de bundan başkasını bulacak olursa, kendinden başkasını ayıplayıp suçlamasın.

«Muhakkak ki Allah, hesâbı çabuk görendir.» Bir tek nefsi hesâba çeker gibi bütün yaratıkları hesâba çekecektir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de,

bir tek kişininki gibidir.» (Lokmân, 28), «Bizim buyruğumuz, bir göz kırpması gibi ânidir.» (Kamer, 50).

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ ۚ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ
يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ ۖ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ
مِن دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾

18 — Onları yaklaşan gün ile uyar. O zaman ki, yürekler ağızlara gelecek, tasadan yutkunacaklar. Zâlimlerin ne dostu, ne de dinlenecek şefâatçısı olur.

19 — O, gözlerin hâinliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.

20 — Allah, hak ile hükmeder. O'nu bırakıp da taptıkları ise hiç bir şeye hükmedemez. Şüphesiz ki Allah, Semî'dir, Basîr'dir.

(يوم الازفة) kıyâmetin isimlerindendir. Yakın olması dolayısıyla bu isim verilmiştir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerimelerde de şöyle buyurur: «Kıyâmet yaklaştıkça yaklaşmıştır. Onu Allah'tan başka ortaya koyacak yoktur.» (Necm; 57,58), «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» (Kamer, 1), «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı.» (Enbiyâ, 1), «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1), «Azâbı yaklaşırken gördükleri vakit, küfredenlerin yüzleri çirkinleşip kararır; onlara: Sizin arayıp durduğunuz işte budur, denir.» (Mülk, 27)

«O zaman ki, yürekler ağızlara gelecek, tasadan yutkunacaklar.» Katâde der ki: Kalbler korkudan ağıza gelecek, ne çıkacak ne de yerlerine dönebilecek. İkrime, Süddî ve birçokları da böyle söylemiştir. (كاظمين) kelimesi; onların susacaklarını, hiç kimsenin Allah'ın izni olmadan konuşamayacağını ifâde etmektedir. «Rûh ve meleklerin dizi dizi durdukları gün, Rahmân olan Allah'ın izni olmadan kimse konuşamayacaktır. Konuştuğu zaman da doğruyu söyleyecektir.» (Nebe', 38). İbn Cüreyc kelimeyi; ağlayacaklar, şeklinde açıklar.

«Zâlimlerin ne dostu, ne de dinlenecek şefâatçısı olur.» Allah'a şirk koşmak sûretiyle kendilerine zulmeden kimselerin fayda verecek bir yakınları ve onlar hakkında şefâat edecek bir şefâatçıları olmaz. Aksine onlar için hayırlara giden bütün yollar kesilmiştir.

«O, gözlerin hâinliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.» Allah Teâlâ burada küçüğü, büyüğü, önemlisi, önemsizi, incesi ve latîf olanı ile ilminin her şeyi kuşatmış olduğunu haber vererek ilmi ile insanları sakındırmaktadır. Böylece belki Allah'tan gerektiği şekilde hayâ eder, gerektiği şekilde O'ndan sakınır, O'nun her şeyi gören olduğunu bilenin murâkabesi ile Allah'ın hakkına riâyet ederler. Şüphesiz Allah Teâlâ, her ne kadar emîn olduklarını ızhâr etseler de hâin gözleri, gönüller ve kalblerin gizlediklerini iyi bilir.

İbn Abbâs «O, gözlerin hâinliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.» âyeti hakkında der ki: Bir adam düşünün ki bir âilenin yanına girmiş, o âilenin içinde güzel bir kadın var, veya onlara uğramış da yanlarında güzel bir kadın var. Onların görmediği sırada o kadına bakar, onlar kendisinin durumunu farkettiklerinde gözünü kapatır. Onların gaflet anında yine hemen o kadına bakar, durumunu farkettiklerinde yine gözünü kapatır. İşte Allah Teâlâ o kimsenin kalbindeki o kadının ut yerine muttali' olma arzu ve isteğine muttali' olur. İbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Dahhâk ise «Gözlerin hâinliği» ni şöyle açıklar: O, göz kaş işâreti ve kişinin, görmediği halde gördüm, gördüğü halde görmedim, demesidir. İbn Abbâs da der ki: Allah Teâlâ gözün bakmasında, herhangi bir hâinlik murâd edip etmediğini iyi bilir. Mücâhid ve Katâde de böyle söylemiştir. «Göğüslerin gizlediğini bilir.» âyetinde İbn Abbâs der ki: Güç yetirip ele geçirdiğin takdîrde bir kadınla zinâ edip etmeyeceğini iyi bilir. Süddî ise burada göğüslerin gizlediği ile vesvesenin kasdedildiğini söyler.

«Allah, hak ile hükmeder.» A'meş'in Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Allah, hak ile hükmeder.» âyeti hakkında şöyle demiştir: İyiliği iyilikle, kötülüğü kötülükle cezâlandırmaya kâdirdir. Şüphesiz ki Allah Semî' ve Basîr'dir. İbn Abbâs'ın bu tefsîri Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, iyi davrananlara da daha güzeliyle karşılık vermesi içindir.» (Necm, 31).

«O'nu bırakıp da taptıkları (putlar ve Allah'a denk saydıkları) ise (hiç bir şeye sâhip olmadıkları gibi) hiç bir şeye de hükmedemez. Şüphesiz ki Allah, Semî' (yaratıklarının sözlerini işiten) dir, Basîr' (onları gören) dir.» O, dilediğini hidâyete eriştirir, dilediğini sapıklıkta bırakır. O, bütün bunlarda adâletli hâkimdir.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا
هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن

وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ
إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾

21 — Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler? Onlar kendilerinden daha kuvvetli ve yeryüzünde daha çok eser bırakan kimselerdi. Allah, onları günâhlarıyla yakalayıverdi. Allah'a karşı onları koruyan yoktur.

22 — Bu, peygamberleri kendilerine apaçık mucizelerle geldiğinde inkâr etmelerindendir. Allah da onları yakalayıverdi. Muhakkak ki O, kuvvetlidir, cezâlandırması pek şiddetlidir.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmeler'de buyurur ki: Ey Muhammed, şu senin risâletini inkâr edip yalanlayanlar yeryüzünde dolaşıp gezmiyorlar mı ki, kendilerinden önce peygamberleri yalanlayan ümmetlerin başlarına nelerin geldiğini, ne gibi azâblara dûçâr kaldıklarını görsünler? Onlar şüphesiz kendilerinden daha kuvvetli ve yer yüzünde daha çok eser bırakan kimselerdi. Onlar kendilerinin güç yetiremeyeceği konaklar ve muhteşem binâlar inşâ edip eser olarak bırakmış kimselerdi. «Andolsun ki onları, sizleri yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik.» (Ahkâf, 26), «Toprağı alt-üst etmişler ve onu kendilerinden daha çok i'mâr etmişlerdi.» (Rûm, 9). Bu kadar güçlü kuvvetli olmalarına rağmen Allah Teâlâ, elçilerine küfretme günâhını işlemelerinden dolayı onları yakalayıvermişti. «Allah'a karşı onları koruyan, (onlardan Allah'ın azâbını engelleyip geri çevirebilecek ve onları koruyacak hiç kimse de) yoktur.»

Sonra Allah Teâlâ, onları yakalayışının sebebini ve işlemiş oldukları günahları zikrederek şöyle buyurur: «Bu, peygamberleri kendilerine apaçık mucizelerle, (delil ve bürhânlarla) geldiğinde (bu apaçık beyân ve bürhânlara rağmen) inkâr etmelerindendir. Allah da onları yakalayıverdi.» Helâk ediverdi. Kâfirler için de elbette bunun bir misli daha vardır. «Muhakkak ki O, kuvvetlidir, cezâlandırması (ve azâbı) pek şiddetlidir.» Allah bizi bundan korusun.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ
فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ

آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ ۚ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾
وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ
يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ
بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

23 — Andolsun ki Biz, Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bürhân ile gönderdik.

24 — Firavun'a, Hâmân'a, ve Kârûn'a. Bu, yalancı sihirbâzın biridir, dediler.

25 — O, katımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber îmân etmiş olanların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın, dediler. Kâfirlerin düzeni heder olmaktan başka bir şey değildir.

26 — Firavun demişti ki: Bırakın beni de Mûsâ'yı öldüreyim. O ise Rabbına yalvaradursun. Onun, sizin dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde fesâd çıkarmasından korkuyorum.

27 — Mûsâ da demişti ki: Doğrusu ben, hesâb gününe inanmayan her mütekebbirden; benim de Rabbım, sizin de Rabbınız olana sığınırım.

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)nü kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı teselli ediyor, dünyada ve âhirette güzel âkıbet ve zaferin onun olacağını müjdeliyor. Nitekim apaçık mucizeler ve delillerle Allah'ın peygamber olarak göndermiş olduğu Mûsâ İbn İmrân hakkında da böyle olmuştu. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bürhân ile (Mısır diyârındaki kıptîlerin kralı) Firavun'a, (onun vezîri) Hâmân'a ve (zamanında insanların mal ve ticârette en zengini olan) Kârûn'a gönderdik. Onlar: Bu, yalancı sihirbâzın biridir, (diyerek onu sihirbâz, göz boyayıcı ve Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiğine dâir sözünde yalancı saymışlardı.)» Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «İşte böyle. Onlardan öncekilere, herhangi bir peygamber geldiğinde sâdece: Sihirbâz-

dır, veya delidir, dediler. Öncekiler sonrakilere böyle mi vasiyet ettiler? Hayır, onlar azgın bir millettir.» (Zâriyât, 52-53).

«O, katımızdan Allah Teâlâ'nın kendisini onlara peygamber olarak gönderdiğine delâlet eden kesin delil ve bürhân getirince : Onunla beraber îmân etmiş olanların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın, dediler.» Bu, İsrâiloğullarının erkek çocuklarını öldürme ile ilgili Firavun'un ikinci emridir. Birincisi, Hz. Mûsâ'nın varlığından sakınması veya İsrâiloğulları halkını zelîl kılarak sayılarını azaltma gâyesine ma'tûf idi veya her ikisi içindi. İkinci emri ise ikinci bir sebebe dayanıyor ki, bu da İsrâiloğullarını aşağılamak ve böylece onların Hz. Mûsâ (a.s.) da uğursuzluk görmelerini sağlamaktı. Bu sebepledir ki İsrâiloğulları şöyle dediler: «Sen; bize gelmezden önce de, geldikten sonra da eziyyet edildik. Dedi ki: Rabbınızın, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine geçirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.» (A'râf, 129). Katâde bu emirlerin, peşpeşe gelen iki emir olduğunu söyler.

Allah Teâlâ da buyurdu ki: «Kâfirlerin düzeni heder olmaktan başka bir şey değildir.» Onların düzeni ve kendilerine karşı İsrâiloğulları üstün gelmesinler diye İsrâiloğullarının sayısını azaltma maksadı, ancak sapıklık içinde heder olup gitmekten başka bir işe yarayacak değildir.

«Firavun demişti ki: Bırakın beni de Mûsâ'yı öldüreyim. O ise Rabbına yalvaradursun.» âyeti Firavun'un —Allah ona la'net etsin— Hz. Mûsâ (a.s.)yı öldürme azmini haber vermektedir. Firavun kavmine şöyle demişti: Bırakın beni de sizin için Mûsâ'yı öldüreyim. O ise Rabbına yalvaradursun. Elbette ben onun bu duâsına aldıracak değilim.» Firavun'un bu ifâdeleri inkârın, inâdın ve mücrimliğin en üst derecesidir. Firavun'un: «Onun, sizin dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde fesâd çıkarmasından korkuyorum.» sözünde Hz. Mûsâ kasdedilmektedir. Firavun, Hz. Mûsâ'nın insanları kendi yolundan saptırarak âdetlerini ve geleneklerini değiştirmesinden korkuyordu. Bu sebepledir ki bir darb-ı meselde şöyle denilir: Firavun Hz. Mûsâ'ya karşı insanlara acıyıp şefkât duyan bir vâiz durumuna düştü.

(...)

Hz. Mûsâ'ya Firavun'un: «Bırakın beni de Mûsâ'yı öldüreyim.» sözü ulaştığı zaman o, şöyle dedi: «Doğrusu ben, hesâb gününe inanmayan her mütekebbirden; benim de, sizin de Rabbınız olana sığınırım.» Firavun'un ve emsâlinin kötülüğünden Allah'a sığınıp ilticâ ettim, Ey muhâtablarım; hesâb gününe inanmayan, hakka karşı büyüklenen her bir suçlu mütekebbirden Allah'a sığınırım. Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)den rivâyet edilen bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.) bir kavimden korktuğu zaman şöyle duâ edermiş: Ey Allah'ım, onların kötülüklerinden

Sana sığınırız, onların bizi öldürmelerinden koruyacak olan da Sensin ve bunda ancak Sana sığınırız.

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّىَ ٱللَّهُ وَقَدْ
جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَٰذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ ۖ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم
بَعْضُ ٱلَّذِى يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَٰقَوْمِ لَكُمُ ٱلْمُلْكُ
ٱلْيَوْمَ ظَٰهِرِينَ فِى ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأْسِ ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا
مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾

28 Firavun hânedânından olup da imânını gizleyen mü'min bir adam da demişti ki: Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz? Halbuki o, size Rabbınızdan âyetlerle gelmiştir. Eğer yalancıysa yalanı kendisinedir. Eğer doğru sözlü ise sizi tehdît ettiklerinin bir kısmı başınıza gelebilir. Muhakkak ki Allah, haddi aşan yalancı bir kimseyi hidâyete erdirmez.

29 Ey kavmim; bugün mülk sizindir. Yeryüzünde gâlib sizsiniz. Fakat Allah'ın baskını gelip çatınca, O'na karşı bize kim yardım eder? Firavun dedi ki: Ben size kendi görüşümden başkasını söylemiyorum. Size doğru yolun tersini de göstermiyorum.

Meşhûr olan görüşe göre mü'min olan bu kişi, Firavun hanedânından bir kıptî idi. Süddî, onun Firavun'un amcası oğlu olduğunu söyler. Bu kişinin Hz. Mûsâ ile birlikte kurtulan kişi olduğu da söylenir. Bu görüşü tercîh eden İbn Cerîr, bu mü'min kişinin İsrâiloğullarından olduğuna dâir kavli reddeder. Çünkü Firavun onun sözünü dinlemiş ve Hz. Mûsâ'yı öldürmekten vazgeçmiştir. Şâyet bu kimse İsrâiloğullarından olsaydı, herhalde Firavun onu cezâlandırmakta hiç tereddüt etmezdi. İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Cüreyc der ki: Bu adam, Firavun'un karısı ve «Ey Mûsâ, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar...» (Kasas, 20) diyenden başka Firavun hanedânından hiç kimse Hz. Mûsâ'ya îmân etmemiştir. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

Bu kişi, îmânını kavmi olan kıptîlerden saklamaktaydı. Firavun «Bırakın beni de Mûsâ'yı öldüreyim.» deyinceye kadar da îmânını açığa vurmamış, ancak o zaman Allah için öfkesini açığa vurmuştu. «Cihâdın en üstünü zâlim bir sultanın yanında adâletli olan bir söz söylemektir.» Nitekim bu gerçek bir hadîste de ifâdesini bulmaktadır. Elbette Firavun katında bu sözden daha büyüğü olamazdı. O, şöyle demişti: «Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz?» Buhârî, Sahîh'inde şöyle bir hadîs rivâyet eder: Bize Ali İbn Abdullah'ın... Urve İbn Zübeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Amr İbn Âs'a: Müşriklerin Allah Rasûlü (s.a.)ne yaptıkları en şiddetli eziyyeti bana haber ver, demiştim. Şöyle anlattı: Allah Rasûlü (s.a.) Kâ'be'nin avlusunda namaz kıldığı sırada Ukbe İbn Ebu Muayt gelip Allah Rasûlü (s.a.)nün omuzundan yakaladı, elbisesini boynuna dolayıp şiddetle sıkmaya, boğmaya başladı. Ebubekir (r.a.) gelip Ukbe'nin omuzundan yakaladı ve Allah Rasûlü (s.a.)nden uzaklaştırdı, sonra da: «Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz? Halbuki o, size Rabbınızdan âyetlerle gelmiştir.» dedi. Hadîsi Evzâî kanalıyla rivâyette Buhârî tek kalmıştır, Muhammed İbn İshâk bu hadîsi Yahya İbn Urve'den, o da babasından şeklinde bir isnâd ile rivâyetinde Buhârî'ye tâbi olmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hârûn İbn İshâk'ın... Hişâm İbn Urve'den, onun da babasından rivâyetine göre Amr İbn Âs'a: Kureyş'in Allah Rasûlü (s.a.)ne yaptığını gördüğün en şiddetli eziyyet nedir? diye sorulmuştu. Şöyle anlattı: Allah Rasûlü bir gün Kureyş'in yanına uğramıştı da ona: Babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men eden sen misin? demişlerdi. Hz. Peygamber: İşte o benim, dedi. Üzerine yürüyüp elbisesiyle onu sıkmaya başladılar. Gördüm ki Ebubekir Allah Rasûlü (s.a.)nü arkasından kucaklamış en yüksek sesiyle haykırıyor, gözünden yaşlar boşanıyor ve şöyle diyordu: Ey kavmim, «Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz? Halbuki o, size Rabbınızdan âyetlerle gelmiştir...» Ve Ebubekir âyeti sonuna kadar okumuştu. Neseî de, Abde kanalıyla rivâyet ederek bu hadisi Amr İbn Âs'ın Müsned'i arasında zikretmiştir.

«Halbuki o, size Rabbınızdan âyetlerle gelmiştir.» Size getirmiş olduğu hakkın doğruluğuna dâir önünüze bürhânlar koymuşken sâdece: «Rabbım Allah'tır,» dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz, onu bu yüzden nasıl öldürürsünüz?

Sonra bu mü'min kişi hitâb etmede onların derecesine inerek şöyle devâm eder: «Eğer yalancıysa, yalanı kendisinedir. Eğer doğru sözlü ise sizi tehdîd ettiklerinin bir kısmı başınıza gelebilir.» Şâyet getirdikleri sizce sıhhatlı değilse ma'kûl olan şey, onu kendi haline bırakıp eziyyet etmemenizdir. Şâyet yalancı ise zâten Allah bu yalancılığından dolayı onu dünyada ve âhirette cezâlandıracaktır. Ama bir de siz ona

eziyyet ettiğiniz halde sözünde doğru ise; işte o zaman sizi tehdîd ettiklerinin bir kısmı sizin başınıza gelecektir. Şüphesiz o kendisine zıd gitmeniz halinde sizi dünya ve âhiret azâbıyla tehdîd etmektedir. Halbuki size göre onun doğru olması câiz ve mümkündür. O halde bu durumda size düşen ona karşı çıkmamanızdır. Tâm aksine onu ve kavmini bırakın da, kavmini hakka dâvet etsin ve kavmi de ona tâbi olsun.

Yine Allah Teâlâ'nın haber verdiği üzere Hz. Mûsâ (a.s.), Firavun ve kavminden sulh istemişti. Bu durum şu âyet-i kerîme'de haber verilmektedir: «Andolsun ki, onlardan önce Firavun kavmini denemiştik. Onlara gelen değerli bir peygamber demişti ki: Allah'ın kulları bana gelin. Doğrusu ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Allah'a karşı üstün gelmeye kalkışmayın. Doğrusu ben, size açık bir bürhân getirdim. Beni taşlamanızdan ötürü benim de Rabbım, sizin de Rabbınız olan Allah'a sığındım. Bana inanmazsanız, başımdan çekilin.» (Duhân, 17-21). Aynı şekilde Allah Rasûlü (s.a.) de Kureyş'ten kendisinin halkı Allah'a çağırmasına engel olmamalarını, kötülük etmemelerini, aralarındaki akrabâlık bağlarına riâyetle kendine eziyyeti terk etmelerini istemişti. Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrâbalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» (Şûrâ, 23). Yani sizden istediğim tek şey aramızdaki akrabâlık bağlarına riâyet etmeniz ve bana eziyyet etmemenizdir. Bana eziyyet etmeyin, insanlarla aramdan çekilin. Buna göre Hudeybiye günü sulh vukû bulmuş ve bu, bir feth-i mübîn olmuştu.

«Muhakkak ki Allah, haddi aşan yalancı bir kimseyi hidâyete erdirmez.» Şâyet Allah'ın kendisini size peygamber olarak gönderdiğini zanneden şu kişi zannettiğiniz gibi yalancı olsaydı; elbette onun durumu apaçık olur, sözleri ve fiillerinde bu durum herkese apaçık görünür, işleri ve sözleri birbirine zıd ve dengesiz olurdu. Halbuki bizim gördüğümüz bu adamın işleri ve yolu dosdoğrudur. Şâyet haddi aşan yalancılardan olmuş olsaydı; Allah Teâlâ onu hidâyete eriştirmez, işlerinde görmekte olduğunuz şu intizâma eriştirmezdi.

Bu mü'min kişi, daha sonra kavmini Allah'ın üzerlerine olan nimetinin zevâli ve üzerlerine Allah'ın azâbının inmesiyle korkutup sakındırarak şöyle dedi: «Ey kavmim; bugün mülk sizindir. Yeryüzünde gâlib sizsiniz.» Allah Teâlâ şu mülkü ve yeryüzünde geçerli olan sözü, son derece geniş mevki ve makâmları, gâlibiyyeti size bahşetmiştir. O halde Allah'a şükretmek, elçisini doğrulamak sûretiyle bu nimete riâyet ediniz. Elçisini yalanladığınız takdîrde Allah'ın intikâmından sakınıp korkunuz. Fakat Allah'ın baskını gelip çatınca O'na karşı bize kim yardım eder? Elbette şu ordular ve askerler size hiç bir fayda vermez ve Allah bize bir kötülük murâd buyurmuşsa Allah'ın baskınını hiç biri geri çeviremez.

Bu sâlih, olgun, iyi ve hükümrânlığa Firavun'dan daha lâyık olan mü'min kişinin işâret ettiği gerçeği red sadedinde Firavun da kavmine şöyle dedi: «Ben size kendi görüşümden başkasını söylemiyorum.» Size kendim için uygun gördüğümden başkasını söyleyip işâret etmiyorum. Elbette Firavun bu sözünde yalan söylemiştir. Zîrâ getirmiş olduğu risâletinde Mûsâ'nın doğruluğu tahakkuk etmiş, gerçekleşmiştir. «O da demişti ki: Andolsun ki sen, bunları göklerin ve yerin Rabbının, açık deliller olarak indirmiş olduğunu biliyorsun.» (İsrâ, 102). Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır: «Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, zulüm ve kibirle bunları bile bile inkâr ettiler.» (Neml, 14)

Firavun, «Ben size kendi görüşümden başkasını söylemiyorum.» sözünde yalancı ve iftirâcıdır. O; Allah'a, Rasûlüne ve Rasûlünün tebaasına ihânet etmiş, onlara dostluk değil kin ve düşmanlık beslemiştir. «Size doğru yolun tersini de göstermiyorum.» sözü de böyledir. O: Sizi gerçek, doğruluk ve olgunluk yolundan başkasına çağırmıyorum, sözünde de yine yalan söylemiştir. Her ne kadar kavmi ona itâat etmiş ve uymuş bile olsalar. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Yine de onlar Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri hiç de doğru değildi.» (Hûd, 97), «Firavun kavmini saptırdı ve onlara doğru yolu göstermedi.» (Tâ-hâ, 79). Bir hadîste de şöyle buyrulur: Herhangi bir devlet başkanı ki öldüğü günde tebaasını aldatır ve onlara ihânet eder durumdadır; o, aslâ cennet kokularını duyamaz. Halbuki cennetin kokusu beş yüz yıllık yoldan duyulur.

وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ
نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۗ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ
عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ ۖ مَا لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ
فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم
بِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَنْ هُوَ
مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ
ٱللَّهِ وَعِندَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

30 — İnanmış olan dedi ki: Ey kavmim, doğrusu ben, sizin hakkınızda peygamberleri yalanlayan toplulukların uğradıkları bir günün benzerinden korkuyorum.

31 — Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi. Allah, kullarına zulüm dilemez.

32 — Ey kavmim, doğrusu ben, sizin için o feryâd gününden endişe ediyorum.

33 — Arkanıza dönüp kaçacağınız gün sizi Allah'a karşı koruyan bulunmaz. Allah, kimi saptırırsa onu doğru yola getirecek yoktur.

34 — Andolsun ki, daha önce Yûsuf da, size apaçık bürhanlarla gelmişti. O zaman da size getirdiği şeylerden şüphelenip durmuştunuz. Nihâyet vefât edince: Allah, bundan sonra hiç bir peygamber göndermez, demiştiniz. İşte Allah, haddi aşan aşırı şüphecileri böyle şaşırtır.

35 — Onlar ki; kendilerine gelmiş bir huccet bulunmaksızın Allah'ın âyetleri üzerinde tartışırlar. Bu, Allah katında da, îmân edenlerin yanında da öfkeyi arttırır. Ve böylece Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler.

Firavun hânedanından olan bu mü'min ve sâlih kişi, kavmini Allah'ın dünyada ve âhiretteki baskınından sakındırıp şöyle demişti: «Ey kavmim, doğrusu ben, sizin hakkınızda (Nûh, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelen ve) peygamberleri yalanlayan toplulukların uğradıkları bir günün benzerinden korkuyorum.» Onların başına Allah'ın baskını geldiğinde onlardan onu geri çevirip engelleyecek hiç bir şey olmamıştı. «Allah, kullarına zulüm dilemez.» Onları ancak günâhları, elçilerini yalanlamaları ve emrine karşı gelmeleri nedeniyle helâk etmiş, onlar hakkındaki takdîrini icrâ etmiştir. «Ey kavmim, doğrusu ben, sizin için o feryâd gününden endişe ediyorum.» Kıyâmet gününe, bağrışıp çağrışma günü adı verilmesini bazıları Sûr hadîsinde de geçtiği üzere şöyle açıklarlar: Yeryüzü sarsılıp bir baştan öbür başa yarıldığında, dalgalanıp çalkalandığında insanlar bu duruma bakacaklar, birbirlerine bağrışarak kaçacaklardır. İçlerinde Dahhâk'ın da bulunduğu diğer bazıları şöyle diyorlar: Aksine bu, cehennem getirildiği zaman olacaktır. İnsan-

lar kaçacaklar da, melekler onları toparlayıp mahşer yerine sürecektir. İşte bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde belirtilen durumdur: «Melekler ise onun çevresindedirler.» (Hâkka, 17), «Ey cin ve insan toplulukları, göklerin ve yerin çevresini aşıp geçmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Ama Allah'ın verdiği bir güç olmaksızın geçemezsiniz.» (Rahmân, 33).

(...)

(يوم التناد) kelimelerinin açıklamasında şöyle de denilmiştir: Mîzân'ın yanında bir melek olacak. Kulun ameli tartıldığı zaman dönüp en yüksek sesiyle: Filân oğlu filân öyle bir mutlu oldu ki, bir daha aslâ mutsuz olmayacak diye nidâ edecek. Ameli hafîf geldiği takdîrde ise: Filân oğlu filân şüphe yok ki mutsuz olmuştur, diye bağıracak. Katâde der ki: Her kavim amellerini yüksek sesle bağırarak ilân edecek: Cennetlikler cennetliklere, cehennemlikler de cehennemliklere bağıracaklar. O güne «bağırışıp çağırışma günü» adı verilmesini şöyle açıklayanlar da vardır: Cennetlikler cehennemliklere: «Rabbımızın bize va'dettiğini hak bulduk. Siz de Rabbınızın size va'dettiğini hak buldunuz mu?» (A'râf, 44) diye, cehennemlikler cennetliklere: «Sudan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize akıtın.» (A'râf, 50) diye, A'râf ashâbı da cennetlik ve cehennemliklere sesleneceklerdir. Nitekim bu, A'râf sûresinde de zikredilmişti. Beğavî ve başkalarının tercîhine göre ise bugüne bağırışıp çağırışma günü ismi bütün bu zikredilenler sebebiyle verilmiştir. Bu, güzel bir açıklamadır. En doğrusunu Allah bilir.

«Arkanıza dönüp kaçacağınız gün...» «Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün varıp durulacak yer, ancak Rabbının huzûrudur.» (Kıyâme, 11-12). Bu sebepledir ki şöyle demiştir: «Sizi Allah'a karşı koruyan bulunmaz.» Allah'ın baskınından ve azâbından sizi koruyacak ve bunları sizden engelleyecek herhangi bir şey yoktur. Allah kimi saptırırsa, onu doğru yola getirecek yoktur. Allah kimi saptırmışsa, Allah'ın dışında onu hidâyete eriştirecek hiç kimse yoktur.

«Andolsun ki, daha önce Yûsuf da size apaçık bürhânlarla gelmişti.» âyetinde muhâtablar Mısır'lılardır. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'dan önce de onlara peygamber göndermişti ki; bu peygamber, zamanında Mısır'lıların azîzi ve aynı zamanda ümmeti kıptîleri Allah'a çağıran bir peygamber olan Hz. Yûsuf (a.s.)dur. O zamanda Hz. Yûsuf'a sâdece vezîr olduğu ve dünyevî bir makâm işgâl ettiği için itâat etmişlerdi. Bu sebepledir ki o sâlih kişi şöyle demişti: «O zaman da size getirdiği şeylerden şüphelenip durmuştunuz. Nihayet vefât edince (peygamber gelmesinden ümidinizi keserek tamah içinde küfür ve yalanlamanız sebebiyle): Allah, bundan sonra hiç bir peygamber göndermez, demiştiniz. İşte Allah, haddi aşan aşırı şüphecileri böylece şaşırtır.» İşlerinde haddi aşması, kalbinin şüpheyle dolu olması sebebiyle Allah'ın saptırdığı kişinin hali aynen sizin bu haliniz gibidir.

«Onlar ki; kendilerine gelmiş bir huccet olmaksızın Allah'ın âyetleri üzerinde tartışırlar...» Gerçeği bâtılla engelleyip reddedenler, yanlarında Allah katından gelmiş bir delil ve huccet olmaksızın bürhânlarla mücâdele edenler var ya; işte bu yüzden Allah onlara gazablanır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Bu, Allah katında da, inananların yanında da öfkeyi arttırır.» Mü'minler de bu nitelikteki kişilere öfkelenirler. Zîrâ her kimin sıfatı böyle olursa Allah Teâlâ onun kalbini mühürler de bundan sonra hiç bir iyiliği tanımaz, hiç bir münkeri de hoş karşılamamazlık etmez. Bu sebeple şöyle demiştir: «Ve böylece Allah, (hakka tâbi olmaktan) büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler.» İbn Ebu Hâtim'in İkrime'den ve Şa'bî'den rivâyetine göre onlar: İnsan iki kişiyi öldürmedikçe zorba olmaz, demişlerdir. Ebu İmrân el-Cevnî ve Katâde de şöyle demişlerdir: Zorbaların alâmeti haksız yere öldürmektir.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰهَٰمَٰنُ ٱبْنِ لِى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَٰبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ كَٰذِبًا ۚ وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ
وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۚ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِى تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

36 — Firavun demişti ki: Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap. Belki o yollara ulaşabilirim.

37 — Göklerin yollarına. Mûsâ'nın tanrısını görürüm. Doğrusu ben, onu yalancı sanıyorum. Böylece yaptığı kötü iş Firavun'a güzel gösterildi de doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un düzeni elbette boşa gidecekti.

Allah Teâlâ burada Firavun'un kibir, isyân ve Hz. Mûsâ'yı yalanlamaktaki iftirâsını haber veriyor. Firavun, vezîri Hâmân'a muhteşem, yüksek bir kule inşâ etmesini emretmişti. Onu pişirilmiş çamurdan kesilmiş tuğlalardan yapmıştı. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak da bana büyük bir kule yap.» (Kasas, 38) buyurulur ki İbrâhîm en-Nehaî şöyle demektedir: Onlar (Allah Rasûlünün ashâbı) tuğladan binâ yapılmasından ve kabirlerine konulmasından hoşlanmazlardı. İbrâhîm en-Nehaî'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

«Belki o yollara ulaşabilirim. Göklerin yollarına.» âyetinde Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Sâlih, göklerin yolları ile göklerin kapılarının kasdedil-

diğini söylemişlerdir. Bu ifâdenin, göklerin yolları anlamına geldiği de söylenmiştir. «Mûsâ'nın tanrısını görürüm. Doğrusu ben, onu yalancı sanıyorum.» kavli Firavun'un küfür ve haddi tecâvüzde ne kadar ileri gittiğini göstermektedir. O, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'yı gönderdiği konuda yalanlamıştı. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Böylece yaptığı kötü iş Firavun'a güzel gösterildi (Hz. Mûsâ'yı yalanlamaya (yalancı çıkarmaya) muvaffak olacağı bir şey yapacağını tebaasına göstermek isteyerek yapmış olduğu bu işiyle) de doğru yoldan alıkonuldu.» Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Firavun'un düzeni elbette boşa gidecekti.» buyurmuştur. İbn Abbâs ve Mücâhid burayı: Firavun'un düzeni elbette kayıptadır, zararadır, şeklinde açıklamışlardır.

وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ ٱتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَٰقَوْمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ
ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا مَتَٰعٌ وَإِنَّ ٱلْءَاخِرَةَ هِىَ دَارُ ٱلْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا
مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ
ٱلْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

38 — O inanan kişi de demişti ki: Ey kavmim, bana uyun, sizi doğru yola hidâyet edeyim.

39 — Ey kavmim, şüphesiz dünya hayatı geçici bir geçinmedir. Âhiret ise doğrusu işte o, asıl kalınacak yurd odur.

40 — Kim bir kötülük işlerse; ancak onun benzerleriyle cezâ görür. Kadın veya erkek her kim de inanarak sâlih amel işlerse; işte onlar, cennete girerler ve orada hesâbsız şekilde rızıklanırlar.

O mü'min kişi kavminden isyân eden, azan ve dünya hayatını tercîh ederek en yüce Cebbâr'ı unutanlara şöyle demişti: «Ey kavmim, bana uyun, sizi doğru yola hidâyet edeyim.» Elbette ben, Firavun'un: «Ben size doğru yolun tersini de göstermiyorum.» sözündeki gibi yalan söylemiyorum.

Daha sonra o mü'min kişi, kavmini Hz. Mûsâ'nın risâletini tasdîkten kendilerini alıkoyan ve âhirete tercîh etmiş oldukları dünya konusunda zühde davet ederek şöyle demişti: «Ey kavmim, şüphesiz dünya

hayatı geçici bir geçinmedir.» Son derece azdır, zâil olacak, yakında sona erecek ve mahvolacaktır. «Âhiret ise doğrusu işte o, asıl kalınacak yurd odur.» O, öyle bir yurddur ki sona ermeyecek, ondan ayrılınmayacak, ondan bir başkasına geçilmeyecektir. O ya Naîm cennetleridir ya da Cahîm cehennemidir. Bu sebepledir ki şöyle demiştir: «Kim bir kötülük işlerse; ancak onun benzerleriyle cezâ görür. Kadın veya erkek her kim de inanarak sâlih amel işlerse; işte onlar, cennete girerler ve orada hesâbsız şekilde rızıklanırlar.» Onların amelleri herhangi bir mükâfatla ölçülüp kayıdlanmaz. Aksine Allah Teâlâ, onları öyle bol bir sevâba nâil kılar ki bu sevâbın ne sona ermesi ve ne de tükenmesi yoktur.

وَيَا قَوْمِ مَا لِيٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنِيٓ إِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ
وَأُشْرِكَ بِهِۦ مَا لَيْسَ لِي بِهِۦ عِلْمٌ وَأَنَا۠ أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ
أَنَّمَا تَدْعُونَنِيٓ إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْءَاخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ
الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ ۚ وَأُفَوِّضُ
أَمْرِيٓ إِلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقٰىهُ اللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا۟ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ
سُوٓءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
أَدْخِلُوٓا۟ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

41 — Ey kavmim, bana ne oluyor ki ben, sizi kurtuluşa çağırırken, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.

42 — Siz beni, Allah'a küfretmem, hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak tutmam için çağırıyorsunuz. Ben ise, sizi Azîz ve Ğaffâr'a çağırıyorum.

43 — Şüphesiz sizin beni kendisine çağırdığınız, bu dünyada da, âhirette de çağırabilecek kâbiliyette değildir. Ve muhakkak dönüşümüz Allah'adır. Elbette müsrifler; işte onlardır cehennem yârânı olanlar.

44 — Size söylediğimi hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Muhakkak ki Allah, kulları görendir.

45 — Allah onu, kurmak istedikleri tuzakların fenâlıklarından korudu ve Firavun'un adamlarını azâbın kötüsü kuşatıverdi.

46 — Sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyâmet koptuğu gün; Firavun'un adamlarını azâbın en şiddetlisine sokun, denir.

O mü'min kişi kavmine demişti ki: «Bana ne oluyor ki ben, sizi (tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete ve göndermiş olduğu elçisini doğrulamaya); kurtuluşa çağırırken, siz beni ateşe, (Allah'a küfretmeye, hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak tutmaya) çağırıyorsunuz. Ben ise, sizi Azîz ve Ğaffâr'a çağırıyorum.» O, izzet ve kibriyâsı ile birlikte kendisine tevbe edenin günâhını bağışlar. «Şüphesiz sizin beni kendisine çağırdığınız, bu dünyada da, âhirette de çağırabilecek kâbiliyette değildir.» (...) İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki (لاجرم) ifâdesini şöyle açıklar: Evet; sizin beni kendilerine çağırmakta olduğunuz putlar ve Allah'a denk saydıklarınızın ne dünyada ve ne de âhirette çağırabilecek kâbiliyetleri yoktur. Mücâhid: Put, hiç bir şey değildir, derken Katâde: Put ne fayda, ne de zarar verebilir, demiştir. Süddî de der ki: Kendisine duâ edene ne dünyada, ne de âhirette icâbet etmez. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Allah'ı bırakıp da, kıyâmet gününe kadar cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kimdir. Çünkü yalvardıkları şeyler yalvarışlarından habersizdirler. Ama insanlar kıyâmet günü toplatılınca putları onlara düşman olurlar ve tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6), «Onları çağırsanız; çağrınızı işitmezler. İşitseler dahi size cevab veremezler.» (Fâtır, 14).

«Size söylediğimi hatırlayacaksınız.» Size emrettiğim, size yasakladığım, size nasîhat edip açıkladığımın doğruluğunu bilip hatırlayacaksınız, pişmânlığın fayda vermeyeceği bir yerde pişmân olacaksınız. «Ben işimi Allah'a bırakıyorum.» Allah'a tevekkül ediyor, O'ndan yardım diliyor, O'na sığınıyor, sizden uzaklaşıyorum. «Muhakkak ki Allah, kulları görendir.» Onlardan hidâyeti hak edenleri hidâyete eriştirirken, sapıklıkta bırakılmayı hak edeni de sapıklıkta bırakır. En yüce huccet ve en mükemmel hikmet, geçerli olan kader O'nundur.

«Allah onu, kurmak istedikleri tuzakların fenâlıklarından (dünyada ve âhirette) korudu.» Allah Teâlâ'nın onu dünyada iken koruması, Hz. Mûsâ (a.s.) ile birlikte kurtarmasıdır. Âhiretteki koruması ise cennet iledir. «Ve Firavun'un adamlarını azâbın kötüsü kuşatıverdi.» Önce denizde boğuldular, sonra da cehenneme atıldılar. Rûhları kıyâmetin kopmasına kadar sabah akşam ateşe arzolunmaktadır. Kıyâmet günü

olunca da rûhları ve cesedleri ateşte (cehennemde) bir araya gelecektir. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «Kıyâmet koptuğu gün; Firavun'un adamlarını azâbın en şiddetlisine, (cezâlandırma bakımından en büyüğüne ve elem bakımından en şiddetli olanına) sokun, denir.» «Sabah akşam ateşe sunulurlar.» âyeti, ehl-i sünnet'in kabirdeki Berzah azâbına delil olarak aldığı nassdır.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Bu âyet-i kerîme Mekke'de nâzil olmuştur. Ehl-i sünnet ise bu âyeti Berzah'taki kabir azâbına delil getirmektedir. Bu nasıl oluyor?

İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım'ın... Hz. Âişe'den rivâyetine göre, Hz. Âişe'ye bir yahûdî kadın hizmet edermiş. Hz. Âişe ona bir iyilik yaptığı zaman o yahûdî kadın: Allah seni kabir azâbından korusun, diye duâ edermiş. Hz. Âişe şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdiğinde: Ey Allah'ın elçisi, kıyâmet gününden önce kabirde azâb var mı? diye sordum. Hayır, neden sordun? buyurdu. Ben: Şu yahûdî kadın, kendisine bir iyilik yaptığımız zaman: Allah, seni kabir azâbından korusun, diyor dedim. Allah Rasûlü: Yahûdîler yalan söylemiştir. Onlar, Allah'a karşı en çok yalan söyleyenlerdir. Kıyâmet gününden önce azâb yoktur, buyurdu. Bundan bir süre sonra Allah Rasûlü, bir gün güpegündüz elbisesine bürünmüş, gözleri kızarmış halde vargücüyle şöyle seslenerek çıktı: Kabir, kapkara gece gibidir. Ey insanlar; şâyet benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, çok ağlar, az gülerdiniz. Ey insanlar, kabir azâbından Allah'a sığının, şüphesiz kabir azâbı haktır. Bu hadîsin isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olmakla beraber tahrîc etmemişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetine göre yahûdî bir kadın ondan sadaka istemiş. Hz. Âişe ona sadaka verince Yahûdî kadın : Allah seni kabir azâbından korusun, diye duâ etmiş. Bunu garip karşılayan Hz. Âişe, Allah Rasûlü (s.a.)nü gördüğünde ona durumu anlatmış ve Allah Rasûlü: Hayır, kabir azâbı yoktur, buyurmuş. Hz. Âişe der ki: Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.) bize şöyle buyurdu: Bana vahyolundu ki şüphesiz siz kabirlerinizde denenecek, imtihân edileceksiniz. Bu hadîsin de isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.

Bu hadîslerle Mekke'de nâzil olan ve Berzah azâbına delil alınan bu âyetin arası nasıl te'lîf olunabilir? denilirse, şöyle cevab verilebilir: Âyet-i kerîme, rûhların Berzah'ta sabah akşam ateşe arzolunacağına delâlet etmekte, ancak bu azâbın acısının kabirlerde cesedlere ulaşacağına delâlet etmemektedir. Zirâ bu azâb, sâdece rûhlara hâs olabilir. Sabah akşam ateşe arzolunmaktan meydana gelen elemin cesede ulaşması konusuna ise sâdece ilerde zikredeceğimiz hadîsler delâlet etmektedir.

Şöyle bir cevab da verilebilir: Şüphesiz bu âyet-i kerîme, Berzah'ta kâfirlerin azâb göreceğine delâlet etmektedir. Burada mü'minin işlemiş olduğu bir günâhtan dolayı kabrinde azâb olunacağı anlamı çıkarılmamalıdır. İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîs buna delâlet etmektedir: İmâm Ahmed'in Osmân İbn Ömer kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Âişe'nin yanında yahûdî bir kadın bulunduğu sırada yanına girmiş. Yahûdî kadın: Kabirlerinizde deneneceğinizi biliyor musun? diyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) ürpererek: Ancak yahûdîler denenecektir, buyurmuş. Hz. Âişe der ki: Birkaç gece geçmişti ki Allah Rasûlü (s.a.): Sizin kabirlerde deneneceğinizin bana vahyolunduğunu biliyor musun? buyurmuş. Hz. Âişe devâmla şöyle der: Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.)nün kabir azâbından Allah'a sığındığını işitmişimdir. Hadîsi bu şekliyle Müslim de Hârûn İbn Saîd ve Harmele kanalıyla... Zührî'den rivâyet etmiştir.

Şüphesiz bu âyet-i kerîme rûhların Berzah'da azâb göreceğine delâlet etmektedir. Yoksa kabirlerde cesedlerin azâb görmesini gerektirmez. Kabir azâbının nasıl olacağı Allah Rasûlüne vahyolunduktan sonradır ki; bundan Allah'a sığınmıştır, denilebilirse de en doğrusunu Allah bilir.

Buhârî'nin Şu'be kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetine göre, bir yahûdî kadın Hz. Âişe'nin yanına girip: Allah seni kabir azâbından korusun, demiş. Hz. Âişe de bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.)ne kabir azâbını sormuş ve efendimiz: Evet kabir azâbı haktır, buyurmuş. Hz. Âişe der ki: Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.)nü ne zaman namaz kılarken görsem; kabir azâbından Allah'a sığınırdı. Bu hadîs-i şerîf, Allah Rasûlünün yahûdî kadının vermiş olduğu bu haberi hemen doğrulayıp takrîr buyurduğuna delâlet etmektedir. Bundan önce geçen haberlere göre ise Allah Rasûlü, kendisine vahiy gelinceye kadar yahûdî kadının bu haberini hoş karşılamamıştır. Herhalde ikisi ayrı meseleler olsa gerektir. En doğrusunu Allah bilir. Kabir azâbı ile ilgili hadîsler gerçekten pek çoktur.

Katâde, «Sabah akşam ateşe sunulurlar.» âyeti hakkında der ki: Dünya durdukça sabah akşam onlara bir azarlama, azâb ve hakâret olarak: Ey Firavun hânedânı, işte bunlar sizin yerlerinizdir, denilir. İbn Zeyd de şöyle diyor: Onlar bugün orada (ateşte veya azâbda)dırlar. Kıyâmet kopuncaya kadar sabah akşam ateşe arzolunurlar.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd'in... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Şehîdlerin rûhları yeşil kuşların karınlarında olup kuşlar onları cennette diledikleri yere götürür. Mü'minlerin çocuklarının rûhları da serçelerin karınlarında olup bu serçeler kendilerini cennette diledikleri yere götürür ve Arş'ta asılı kandillere sığınırlar. Firavun hânedânının rûhları ise siyah kuşların karın-

larında olup bu kuşlar onları sabah akşam cehenneme götürürler. İşte sabah akşam ateşe arzolunmaları (sunulmaları) budur. Hadîsi Sevrî de Ebu Kays'tan Firavun hânedânının rûhları ile ilgili olan kısmını Hüzeyl İbn Şurahbil'in sözü olarak rivâyet etmiştir. Süddî de böyle söyler.

Ebu Hârûn el-Abdî kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)den rivâyet edilen İsrâ hadîsinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sonra Allah'ın yaratıklarından kalabalık bir topluluğa götürüldüm. Onların hepsi erkekti ve her birerinin karınları büyük bir ev gibiydi. Firavun hânedânı bunların üzerine tutunmuşlardı. Firavun hânedânı, sabah akşam ateşe sunuluyorlardı. «Kıyâmet koptuğu gün; Firavun'un adamlarını azâbın en şiddetlisine sokun, denir.» Firavun hânedânı otlayan develer gibi aklı ermez bir halde taş ve ağaçları yutuyorlardı.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre efendimiz şöyle buyurmuş: Müslüman veya kâfir olsun her kim bir iyilik yaparsa; şüphesiz Allah Teâlâ ona sevâbını bahşeder. Biz: Ey Allah'ın elçisi, kâfirin mükâfatlandırılması nedir? diye sorduk da: Şâyet bir akrabâsına sıla-i rahmde bulunmuş, veya bir sadaka vermiş veya güzel bir amel işlemişse Allah Teâlâ ona mal, çocuk, sağlık ve benzeri şeylerle mükâfat verir, buyurdu. Biz: Âhiretteki mükâfatlandırılması nedir? diye sorduk da: Şiddetli azâbdan daha hafîf bir azâbdır, buyurup: «Firavun'un adamlarını azâbın en şiddetlisine sokun, denir.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi Bezzâr da Zeyd İbn Ahram'dan rivâyet etmiş, sonra da: Bu hadîsin bundan başka isnâdını bilmiyoruz, demiştir.

İbn Cerîr der ki: Bize Abdülkerîm İbn Ebu Umeyr'in... Evzâî'den rivâyetine göre bir adam ona: Allah sana rahmet eylesin, biz denizden çıkan kuşlar görüyoruz. Bölük bölük batı tarafına doğru yol alıyorlar ve renkleri de beyâzdır. Sayılarını ancak Allah bilir. Akşam olunca da aynı şekilde dönüyorlar ama renkleri siyah olarak, diye sormuştu. Evzâî: Bunu merak mı ettiniz? diye sordu da muhâtabı evet, diye cevabladı. Evzâî şöyle dedi: Şüphesiz bu kuşların karınlarında, Firavun hânedânının rûhları vardır. «Sabah akşam ateşe sunulurlar.» Yuvalarına tüyleri yanmış ve siyahlaşmış olarak dönerler. Geceleyin bu kuşların üzerinde beyâz tüyler biter, siyah tüyler dökülür. Sonra sabah akşam yine ateşe giderler, sonra tekrâr yuvalarına dönerler. Onların dünyadaki âdetleri budur. Kıyâmet günü olunca da Allah Teâlâ: «Firavun'un adamlarını azâbın en şiddetlisine sokun.» buyurur. Allah Rasûlünün ashâbı onların altı yüz bin muhârib erkek olduğunu söylerdi.

İmâm Ahmed der ki: Bize İshâk'ın... İbn Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi öldüğü zaman oturacağı yer sabah akşam kendisine gösterilir. Şâyet cennetliklerden ise cennetlikler arasında, şâyet cehennemliklerden ise cehennemlikler

arasındadır. Ona: Allah Teâlâ kıyâmet günü seni oraya gönderinceye kadar senin oturacağın yer işte burasıdır, denilir. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Mâlik kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

وَإِذْ يَتَحَآجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا
فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُلٌّ
فِيهَآ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ
ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوٓا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ
رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَٰتِ قَالُوا بَلَىٰ قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَٰٓؤُا الْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي
ضَلَٰلٍ ﴿٥٠﴾

47 — Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken güçsüzler, büyüklük taslayanlara derler ki: Doğrusu biz size uymuştuk. Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz?

48 — Büyüklük taslayanlar: Doğrusu, hepimiz onun içindeyiz. Şüphesiz Allah, kullar arasında hükmünü vermiştir, derler.

49 — Ateşte olanlar, cehennemin bekçilerine derler ki: Rabbınıza yalvarın da hiç değilse bir gün olsun azâbımızı hafifletsin.

50 — Onlar da derler ki: Size peygamberleriniz bürhânlarla gelmemişler miydi? Evet, derler. Öyle ise kendiniz yalvarın, derler. Kâfirlerin yalvarışı şüphesiz boşunadır.

Allah Teâlâ cehennemliklerin cehennemde tartışmalarını ve birbirleriyle hasımlaşmalarını haber veriyor. Firavun ve kavmi de onların içindedir. Tâbî durumundaki zayıflar büyüklenen kumandanlar, efendiler ve büyüklere: «Doğrusu biz size uymuştuk (dünyada iken bizi çağırmış olduğunuz küfür ve sapıklığa itâat etmiştik.) Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz? (Bizim yerimize ateşin bir parçasını yüklenir misiniz?)» diyecekler de büyüklük taslayanlar: «Doğ-

rusu, hepimiz onun içindeyiz.» Biz sizin yerinize ondan herhangi bir parçasını yüklenecek değiliz. İçinde olduğumuz azâb bize yeter. «Şüphesiz Allah, kullar arasında hükmünü vermiştir (her birerimizin müstehak olduğu kadar azâbı aramızda bölüştürmüştür.)» diyecekler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38), buyurur.

Cehennemlikler, Allah Teâlâ'nın kendilerinin duâlarını kabul etmeyip, aksine «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» (Mü'minûn, 108) buyuracağını bildikleri için cehennemin bekçilerine —ki bunlar cehennemliklerin kapıcıları durumundadırlar— derler ki: «Rabbınıza yalvarın da hiç değilse bir gün olsun azâbımızı hafîfletsin.» Allah'a bir gün dahi olsa azâbın hafîfletilmesi için kâfirler lehine duâ etmelerini isterler. Cehennemin bekçileri de onlara bu isteklerini red sadedinde derler ki: «Size peygamberleriniz bürhânlarla gelmemişler miydi?» Dünyada iken peygamberlerin dilinden sizin aleyhinize huccetler konulmamış mıydı? Onlar da: «Evet, derler. Öyle ise kendiniz yalvarın.» Kendiniz için bizzât kendiniz duâ edin. Biz, elbette sizin için duâ edecek, sizin bu sözünüzü dinleyecek değiliz. Sizin kurtulmanızı da zâten istemiyoruz. Biz sizden uzağız. Sonra size haber verelim ki duâ etseniz de etmeseniz de birdir. Size icâbet olunmayacak ve azâbınız da hafîfletilmeyecektir. «Kâfirlerin yalvarışı şüphesiz boşunadır.» Boşa gidecektir, kabul edilmeyecek ve icâbet olunmayacaktır, diyecekler.

إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا
يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى
الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُولِي
الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِن
فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُم بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾

51 — Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz.

52 — O gün ma'zeretleri zâlimlere fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.

53 — Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya hidâyeti verdik. İsrâiloğullarına da kitâbı mîrâs bıraktık.

54 — Ki o, akıl sâhipleri için hidâyet ve öğüttür.

55 — Şimdi sen sabret, Allah'ın vaadi mutlakâ haktır. Günâhının yarlığanmasını dile, sabah akşam Rabbını hamd ile tesbîh et.

56 — Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmadan Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde, şüphesiz ki ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır. Öyleyse sen, Allah'a sığın. Muhakkak ki O'dur O, Semî, Basîr.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara dünya hayatında mutlakâ yardım ederiz.» âyeti hakkında şöyle bir soru sorar: Biliniyor ki bazı peygamberleri kavimleri öldürmüştür. Yahyâ, Zekeriyyâ ve Eşiyâ gibi. Onlardan bazısı da kavimlerinin arasından Hz. İbrâhîm gibi hicret ederek, Hz. Îsâ gibi göğe çekilerek çıkmıştır. O halde dünyadaki yardım nerede kalıyor? Daha sonra İbn Cerîr buna iki şekilde cevab verir:

1 — Buradaki haber umûmîdir, ama bir kısmı kasdedilmektedir. Bu durum arap dili yönünden câizdir.

2 — Burada yardımdan maksad, onlara eziyyet edenlerden Allah'ın intikâm almasıdır. Bu, ister onların huzûrunda ister onlar yokken veya onlar öldükten sonra olsun değişmez. Nitekim Hz. Yahyâ, Zekeriyyâ ve Eşiyâ'yı öldürenler üzerine Allah Teâlâ düşmanlarını musallat kılmış ve düşmanları onları alçaltmış, kanlarını dökmüştür. Anlatıldığına göre Allah Teâlâ, Nemrud'u Muktedir ve Azîz olan Hakkın yakalayışıyla yakalayıp helâk etmiştir. Yahûdîlerden Hz. Îsâ'yı çarmıha germek isteyen ve buna kasdedenlere gelince; Allah Teâlâ onlar üzerine de rûmları musallat kılmış; rûmlar bu yahûdîleri alçaltmış, zelîl kılmış ve Allah Teâlâ rûmları onlara gâlib getirmiştir. Kıyâmet gününden önce Meryem oğlu Îsâ adâletli bir imâm, adâletli bir hakem olarak inecek, Mesîh Deccâl'i, yahûdîlerden olan ordusunu ve domuzu öldürecek, haçı kıracak, cizye koyacak, İslâm'dan başka hiç bir dîni kabul etmeyecektir. Şüphesiz bu, en büyük yardımdır. İşte Allah Teâlâ'nın eski ve yeni yaratıkları hakkındaki sünneti budur: Şüphesiz O, dünyada inanan kullarına yardım edecek, onlara eziyet edenler karşısında gözlerini

aydın kılacaktır. Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet ettiği bir hadîse göre Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Kim Benim bir dostuma düşman olursa şüphesiz Bana harb ilân etmiştir. Başka bir hadîste de şöyle buyrulur: Şüphesiz ben öfkeli bir arslanın intikâm aldığı gibi dostlarım için intikâm alırım. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ elçilerini yalanlayan ve hakka karşı çıkan Nûh kavmi, Âd, Semûd, Ress ashâbı, Lût kavmi, Medyen halkı ve benzerlerini helâk etmiş, mü'minleri onların arasından çıkarıp kurtarmış, onlardan hiç birisini helâk etmemiştir. Kâfirlere de azâb etmiş ve onlardan hiç biri bu azâbdan kurtulamamıştır.

Süddî der ki: Allah'ın herhangi bir kavme göndermiş olduğu hiç bir rasûl yoktur ki kavmi onunla savaşmamış olsun. Veya bir inananlar topluluğu göndermemiş olsun ki hakka çağırıp da kendileriyle savaşılmış olmasın. Allah Teâlâ o nesli yok ettikten sonra onlara yardım edecek, dünyada iken kendilerine bunları yapanlardan kanlarını isteyecek bir başka kavim gönderir. Peygamberler ve mü'minler dünyada savaşmışlardır. Dünyada muzaffer olan, kendilerine yardım edilenler de onlardır.

Aynı şekilde Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed ve ashâbına onlara muhâlefetle düşmanlık eden, onu yalanlayan kimselere karşı yardım etmiş, onun kelimesini en yüce, dinini diğer dinlere karşı üstün kılmıştır. Ona kavminin arasından Medîne-i Münevvere'ye hicreti emretmiş ve orada kendisine yardımcılar halketmiştir. Sonra Bedir günü müşriklere karşı ona yardım etmiş, onları Rasûlü karşısında yapayalnız bırakmış da Allah Rasûlü onların elebaşlarını ya öldürmüş veya esîr etmiş, onları zincirlerle bağlı olarak sürüp Medîne'ye götürmüştür. Bundan sonra da onlardan fidye alma nimetini bahşetmiştir. Bundan bir süre sonra Mekke'nin fethini nasîb buyurmuş ve Allah'ın harâm beldesi olan o şerefli, yüce beldeye kavuşmakla gözü aydın olmuştur. Böylece Allah Teâlâ, o beldeyi Rasûlünün eliyle şirk ve küfürden kurtarıp temizlemiştir. Rasûlüne Yemen'in fethini bahşetmiş, bütünüyle Arap Yarımadası ona boyun eğmiş, insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girmişlerdir. Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlünü kendi katındaki yüce şerefe erdirmiş, ashâbını kendisinden sonra halîfeler nasbetmiştir. Onlar da Rasûlullah'ın yerine Allah'ın dinini teblîğ etmişler, Allah'ın kullarını Allah'a davet etmişler, ülkeleri, kasabaları, iklimleri, şehirleri ve kalbleri fethetmişler, sonunda Hz. Muhammed'in daveti ve tebliği yeryüzünün doğusundan batısına kadar yayılmıştır. Bu din, hâlen ve kıyâmet kopuncaya kadar üstün, muzaffer ve dimdik ayaktadır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri gün (kıyâmet günün)de mutlakâ yardım

ederiz.» Şüphesiz kıyâmet günündeki yardım, en büyük ve en muazzam yardım olacaktır. Mücâhid, âyetteki (الاشهاد) kelimesini melekler ile açıklar. (...)

«O gün (müşrikler olan) zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez.» Onlardan hiç bir özür ve fidye kabul olunmaz. «La'net; (rahmetten uzaklaştırılma ve kovulma) onların, yurdun kötüsü (olan cehennem) de onlarındır.» Süddî, yurdun kötüsünü cehennem ile tefsîr etmiştir. Orası ne kötü bir konak ve kalınacak yerdir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ise, «yurdun kötüsü» ta'bîrini kötü âkıbetle açıklamaktadır.

«Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya hidâyeti verdik.» Bu, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya bahşetmiş olduğu hidâyet ve nûrdur. «İsrâiloğullarına da kitâbı mîrâs bıraktık.» Onlar için güzel âkıbet hazırladık. Onları Firavun'un ülkesine, mallarına, mahsullerine ve arâzîsine rasûlü Mûsâ'ya tâbi olarak Allah'a itâatta sabrettiklerinden dolayı mîrâsçı kıldık. Onlara bahşedilen kitâb Tevrât «Ki o, akıl sâhipleri için hidâyet ve öğüttür.»

«Şimdi (ey Muhammed) sen sabret, Allah'ın vaadi mutlakâ haktır.» Şüphesiz senin sözünü yücelteceğimizi, sana ve sana tâbi olanlara güzel âkıbet hazırlayacağımızı vaadetmişizdir. Allah, aslâ vaadinden caymaz. Sana şu haber verdiklerimiz, üzerinde hiç bir şüphe olmayan gerçektir.

«Günâhının yarlığanmasını dile.» âyeti, bu ümmeti Allah'tan mağfiret dilemeye teşvîk etmektedir. «Sabah; (gündüzün başları ve gecenin sonları ile) akşam; (gündüzün sonları ve gecenin başlarında) Rabbını hamd ile tesbîh et.»

«Kendilerine (Allah'tan) gelmiş kesin bir delil, (bir huccet) olmadan (fâsid şüphelerle sıhhatli huccetleri, bâtıl ile hakkı reddeden ve) Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde şüphesiz ki ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır.» Onların göğüslerinde sadece gerçeğe tâbi olmaya karşı bir kibir, gerçeği getireni küçük görme vardır. Onların gerçeği reddetme ve bâtılı yüceltme emelleri elbette gerçekleşmeyecektir. Aksine yüceltilen gerçek, alçaltılan da onların sözleri ve maksadları olacaktır. «Öyleyse, (böylelerinin durumundan) Allah'a sığın. Muhakkak ki O'dur O, Semî', Basîr.» «Sen Allah'a sığın.» kısmı şöyle de tefsîr edilmiştir: Yanlarında kesin bir delil olmadan Allah'ın âyetleri hakkında tartışan böylelerinin kötülüğünden Allah'a sığın. Bu açıklama İbn Cerîr'indir.

Kâ'b ve Ebu'l-Âliye «Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmadan Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde şüphesiz ki ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır.» âyetinin yahûdîler hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Ebu'l-Âliye der ki: Çünkü onlar, Deccâl'in

kendilerinden olduğunu ve onunla yeryüzüne sâhib olacaklarını ileri sürüyorlardı. Allah Teâlâ da peygamberi (s.a.)ne Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığınmasını emretmiştir. Bu sebepledir ki: «Öyleyse sen, Allah'a sığın. Muhakkak ki O'dur O, Semî', Basîr.» buyurmuştur. Her ne kadar bu haberi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmişse bile bu garîb bir sözdür ve uzak bir te'vîldir. En doğrusunu Allah bilir.

لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
وَلَا الْمُسِيْٓءُ قَلِيْلًا مَّا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥٨﴾ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٥٩﴾

57 — Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.

58 — Körle gören, inanıp sâlih amel işleyenlerle kötülük yapan bir değildir. Ne de az düşünüyorsunuz.

59 — Kıyâmet günü mutlakâ gelecektir. Bunda hiç şüphe yoktur. Ne var ki insanların çoğu inanmazlar.

Allah Teâlâ yaratıkları kıyâmet günü yeniden yaratacağını, bunun Zâtına son derece kolay olduğunu haber veriyor. Zîrâ O, gökleri ve yeri yaratmıştır. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılması, insanların ilk defa ve ikinci kez yaratılmasından daha büyüktür. Buna güç yetiren, elbette ondan daha aşağı olana evleviyyetle kâdir olur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Görmezler mi ki, gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri diriltmeye de kâdirdir. Evet O, muhakkak her şeye kâdirdir.» (Ahkâf, 33) buyururken burada da şöyle buyurmaktadır: «Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler (de bu yüzden bu huccetin üzerinde düşünmezler.)» Araplardan çoğu Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını itirâfla beraber yeniden diriltilmeyi uzak görerek, küfür ve inâdlarından ötürü inkâr ederlerdi. Halbuki onlar inkâr ettiklerinden daha üstününü itirâf etmekteydiler.

«Körle gören, inanıp sâlih amel işleyenlerle kötülük yapan bir değildir.» Hiç bir şey görmeyen kör ile gözünün ulaşabildiği her şeyi gö-

ren kimse nasıl eşit olmayıp aralarında büyük bir fark varsa aynı şekilde iyi mü'minlerle günâhkâr kâfirler de bir değildirler. «Ne de az düşünüyorsunuz.» İnsanların birçoğu ne kadar da az düşünüyor.

Kıyâmet günü mutlakâ gelecek, (vukû' bulacak)tır. Bunda hiç şüphe yoktur. Ne var ki insanların çoğu inanmaz, (onu doğrulamaz, aksine varlığını inkâr eder, yalanlar)lar. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem'in... Yemen halkından bir şeyhden rivâyetine göre; o, şöyle demiş: İşittiğime göre kıyâmet yaklaştığı zaman insanlar üzerindeki belâ ve güneşin harâreti şiddetlenecektir.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

60 — Rabbınız: Bana duâ edin ki, size icâbet edeyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir, buyurdu.

Allah Teâlâ lutuf ve kereminin eseri olarak kullarını zâtına duâ etmeye çağırıyor ve duâlarına icâbet edeceğini garantiliyor. Nitekim Süfyân es-Sevrî şöyle duâ edermiş; ey, en sevimli kulu, kendisinden istedikçe isteyen kişi olan; ey, en menfûr kulu da kendisinden hiç istemeyen kişi olan, ey Rabb, bu konuda senin gibi olan hiç kimse yoktur. Süfyân es-Sevrî'nin bu duâsını İbn Ebu Hâtim rivâyet etmektedir. Bu anlamda olmak üzere bir şâir de şöyle diyor:

«Allah Teâlâ, zâtından istemeyi terkettiğin takdîrde öfkelenir.
Âdemoğulları ise kendilerinden istendiğinde öfkelenirler.»

Katâde'nin naklettiğine göre Kâ'b el-Ahbâr şöyle diyor: Bu ümmete üç şey verilmiştir ki, onlardan önce bir peygamber dışında hiç bir ümmete verilmemiştir: Allah Teâlâ bir peygamber gönderdiği zaman ona: Sen, ümmetin üzerine şâhidsin, denilirdi. Halbuki sizi, insanlar üzerine şâhidler kılmıştır. O peygambere: Dinde senin üzerine hiç bir sıkıntı yok, denilirdi. Bu ümmet için ise: «O, dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.» (Hacc, 78) buyurmuştur. O peygambere: Bana duâ et, sana icâbet edeyim, denilirdi. Bu ümmet için ise: «Bana duâ edin ki, size icâbet edeyim.» buyurmuştur. Kâ'b el-Ahbâr'ın bu sözünü de yine İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

İmâm Hâfız Ebu Ya'lâ Ahmed İbn Alî İbn Müsennâ, Müsned'inde der ki: Bize Ebu İbrâhîm Tercümânî'nin... Enes İbn Mâlik (r.a.)den,

onun Hz. Peygamber (s.a.)den, onun da Rabbından bildirdiğine göre O, şöyle buyuruyor: Dört haslet vardır ki bunlardan birisi Benim, birisi senin, birisi Benimle senin aranda, birisi de seninle kullarım arasındadır. Benim için olanı: Bana ibâdet etmen ve Bana hiç bir şeyi ortak koşmamandır. Senin için olanı her ne hayır işlersen onun mükâfâtını sana vermemdir. Benimle senin aranda olan: Senin duâ etmen, Benim bu duâya icâbet etmemdir. Seninle kullarım arasında olana gelince; kendin için sevip hoşnûd olduğun şeyleri onlar için de sevip hoşnûd ol.

İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Nu'mân İbn Beşîr (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz ki duâ ibâdettir buyurup: «Bana duâ edin ki, size icâbet edeyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Hadîsi bu şekli ile Sünen sâhipleri, Tirmizî, Neseî, İbn Mâce ve İbn Ebu Hâtim ile İbn Cerîr, A'meş kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Ebu Dâvûd, Tirmizi, Neseî ve İbn Cerîr de hadîsi Şu'be kanalıyla... Zerr'den rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizî hadîsi Sevrî kanalıyla... Yine Zerr'den rivâyetle tahrîc etmiştir. Hadîsi İbn Hibbân ve Hâkim Sahîh'lerinde rivâyet ederler. Hâkim hadîsin isnâdının sahîh olduğunu da ekler.

İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim Allah'a duâ etmezse Allah Teâlâ ona öfkelenir. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir ve isnâdında eksiklik yoktur. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Mervân el-Fezârî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Kim O'ndan istemezse ona gazab eder, buyurmuştur. İbn Maîn hadîsin isnâdındaki Ebu Melîh'in adının Subeyh olduğunu söyler. Abdülğanî İbn Saîd de böyle söylemiştir. Yine hadîsin isnâdındaki Ebu Sâlih'in nisbesi Hûzî olup Hûz vâdîsinde otururmuş. Bezzâr da Müsned'inde böyle söylüyor. Bezzâr'ın Ebu Melîh kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği hadîsin lafzı şöyledir: Kim Allah'tan istemezse Allah ona öfkelenir, gazab eder. Hâfız Ebu Muhammed Hasan İbn Abdurrahmân Râmehürmüzî der ki: Bize Hemmâm'ın... Muhammed İbn Saîd'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Ansâr'dan Muhammed İbn Mesleme öldüğünde, onun kılıcının üstünde şöyle yazılı olduğunu gördük: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Şüphesiz ki kalan zamanınızda Rabbınızın rahmetinin esintileri vardır. Bu esintilere göğüslerinizi açın. Olur ki Allah'ın bu rahmetine muvâfık gelecek bir duâ olur da bu duânın sâhibi duâsıyla öyle bir mutlu olur ki ondan sonra bir daha ebediyyen hüsrâna uğramaz.

«Bana kulluk etmeyi (Bana duâ edip Beni birlemeyi) büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden, dedesinin ise Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü büyüklenenler (kibirliler) insan sûretinde ve küçük karıncalar şeklinde haşrolunacaktır. Küçüklüklerinden dolayı her şey onlardan büyük ve üstün olacaktır. Sonunda cehennemde Bevles (?) denilen bir hapishâneye girecekler, orada en yalımlı ateş onları kaplayacak, cehennemliklerin usâresinden ibâret zehirli çamurdan sular içirilecekler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Vüheyb İbn Verd'den rivâyetine göre bir adam ona şöyle anlatmış: Bir gün Rûm ülkesinde yürüyordum. Bir dağın başından: Ey Rabbım, Seni tanıyan bir kimsenin Senin dışında birinden nasıl olup da umduğuna şaşıyorum, ey Rabbım, Seni tanıyıp da ihtiyâçlarını Senin dışında bir başkasından isteyene şaşıyorum, diyordu. Sonra ses gitti, biraz sonra çok daha yüksek bir ses geldi ve ikinci kere şöyle dedi: Ey Rabbım, Seni tanımayana şaşıyorum; nasıl oluyor da Senden başkasını râzı etmek için Seni kızdıracak bir şeyi yapabiliyor. Vüheyb der ki: İşte bu, en yüksek ses idi. Sen cin misin, insan mısın? diye bağırdım. Blakis insanım. Nefsini seni ilgilendirmeyen şeylerle değil seni ilgilendiren şeylerle meşgûl et, dedi.

اَللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾ كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ
يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اَللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ
فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ
رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَيُّ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾

61 — Allah, O'dur ki dinlenesiniz diye size geceyi karanlık, gündüzü aydınlık kılmıştır. Şüphesiz ki Allah, in-

sanlara karşı lutufkârdır. Ne var ki insanların çoğu şükretmezler.

62 — İşte Rabbınız olan, her şeyi yaratan Allah, budur. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O halde nasıl olup da çeviriliyorsunuz?

63 — Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr edenler, işte böyle çeviriliyorlar.

64 — Allah, odur ki sizin için yeri bir karargâh, göğü bir binâ yapmış, size şekil verip şeklinizi güzelleştirmiş ve size temiz şeylerden rızık vermiştir. İşte, Rabbınız olan Allah budur. Âlemlerin Rabbı olan Allah ne yücedir.

65 — O, diridir. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Öyle ise, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na dua edin. Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.

Allah Teâlâ burada yaratıklarına bahşetmiş olduğu nimetleri sayıyor. Geceyi, gündüzün geçimlik peşinde koşmak sûretiyle yapmış oldukları hareketlerden istirâhat edip sükûnet bulsunlar diye, gündüzü de yolculuklarla, ülkeler kat'etmekle, san'atlarını icrâya imkân bulmakla tasarrufta bulunsunlar diye aydınlık olarak yaratmıştır. «Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lutufkârdır. Ne var ki insanların çoğu şükretmezler.» Allah'ın kendilerine olan nimetlerinin şükrünü yerine getirmezler. «İşte Rabbınız olan, her şeyi yaratan Allah, budur.» Bütün bunları yapan kendisi dışında rab ve kendisinden başka ilâh olmayan, eşyânın yaratıcısı, Vâhid ve Ehad olan, Allah'tır. «O halde nasıl olup da çevriliyorsunuz?» Nasıl olup da hiç bir şey yaratmayan, aksine kendileri yaratılmış ve yontulmuş olan, Allah'ın dışındaki putlara tapınıyorsunuz? «Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr edenler, işte böyle çeviriliyorlar.» Nasıl ki bunlar Allah'tan başkasına ibâdet etmekle dalâlete düşmüşlerse aynı şekilde onlardan öncekiler de bir delil ve bürhân olmaksızın, mücerred bilgisizlikle ve kendi arzularıyla Allah'tan başkasına tapınmışlar, Allah'ın huccet ve âyetlerini inkâr etmişlerdir. Allah, O'dur ki sizin için yeri bir karargâh; üzerinde yaşayacağınız, tasarrufta bulunacağınız, köşe bucaklarında dolaşıp yürüyeceğiniz bir karar yeri, bir döşek ve beşik kılmıştır. Sizi sarsmasın diye onu dağlarla pekiştirmiştir. Göğü de âlem için koruyucu bir tavan, bir binâ yapan, size şekil verip de şeklinizi güzelleştiren, sizi en güzel şekilde yaratıp ahsen-i takvîm üzere en mükemmel sûreti size bahşeden, sizi temiz şey-

lerle dünyada yiyecek ve içeceklerle rızıklandırandır.» Allah Teâlâ burada yurdu, meskeni ve rızıkları yarattığını zikrediyor ki, O hem yaratan, hem de rızık verendir. Nitekim Bakara sûresinde de şöyle buyurmuştur: «Ey insanlar; sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbınıza ibâdet edin. Tâ ki, takvâ sâhibi olasınız. O (Rab) ki; yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir binâ yaptı. Gökten su indirip onunla türlü türlü meyvelerden sizin için rızık çıkardı. O halde bile bile Allah'a eşler koşmayın.» (Bakara, 21-22). Burada da bütün bu şeyleri yarattığını zikrettikten sonra şöyle buyurur : «İşte, Rabbınız olan Allah budur. Âlemlerin Rabbı olan Allah ne yücedir (noksân sıfatlardan münezzeh ve mukaddestir.)»

«O, diridir. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur.» Ezel ve ebedde diri olan O'dur. Ezelde vardı, hâlen de vardır, Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtın'dır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O'nun bir benzeri ve dengi yoktur. «Öyle ise dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak (O'ndan başka hiç bir ilâh olmadığını belirterek ve O'nu birleyerek) O'na duâ edin.» «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» İbn Cerîr der ki : İlim ehlinden bir cemâat «Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.» diyen kimseye bunun peşinden bu âyet ile amel etmiş olmak için «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» demesini emrederlermiş. İbn Cerîr bu haberi Muhammed İbn Ali İbn Hasan İbn·Şakîk kanalıyla... İbn Abbâs'tan da rivâyet etmektedir ki o, şöyle demiştir: Her kim «Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.» derse; bunun peşinden «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a,» desin. İşte Allah Teâlâ'nın: «Öyleyse, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na duâ edin.» «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» kavlinin anlamı budur .Ebu Üsâme ve bir başkasının İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den rivâyetlerine göre Saîd İbn Cübeyr şöyle demiştir: «Öyleyse, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na duâ edin.» âyetini okuduğun zaman: Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur, deyip peşinden de «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» de. Bunun peşinden Saîd İbn Cübeyr «Öyleyse, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na duâ edin.» «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» âyetini okumuştur.

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ
رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ
مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا

وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي
يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

66 — De ki: Rabbımdan bana apaçık deliller geldiği için sizin Allah'tan başka ibâdet ettiklerinize ibâdet etmekten katiyetle nehyolundum. Ve âlemlerin Rabbına teslîm olmakla emrolundum.

67 — Sizi topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir kan pıhtısından yaratan, sonra erginlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkaran O'dur. Kiminiz daha önce öldürülürsünüz. Kiminiz de adı konulmuş bir ecele erişirsiniz. Olur ki böylece aklınızı kullanırsınız.

68 — Dirilten de öldüren de O'dur. Bir şeye hükmetti mi sadece ona, ol, der, o da oluverir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu müşriklere söyle: Allah Teâlâ, kendi zâtının dışında putlara, Allah'a eş saydıklarına tapınılmasını kesinlikle men'etmektedir. Allah Teâlâ burada zâtının dışında hiç kimsenin ibâdete müstehak olmadığını beyânla şöyle buyurur: «Sizi topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir kan pıhtısından yaratan, sonra erginlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkaran O'dur.» Sizi bütün bu tavırlar içinde döndürüp duran tek ve ortağı olmayan Allah'tır. Bütün bunlar O'nun emri, tedbîri ve takdîri ile meydana gelmektedir. «Kiminiz daha önce öldürülürsünüz.» Bu âleme çıkmadan ve var olmadan önce annesi onu bir düşük olarak düşürür. Onlardan kimi de küçükken, gençken, ihtiyarlıktan önce olgun yaşta iken öldürülür. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Size açıkça gösterelim diye... İstediğinizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız.» (Hacc, 5) buyururken burada da şöyle buyuruyor: «Olur ki böylece aklınızı kullanırsınız (da yeniden diriltilmeyi hatırlarsınız.)» «Aklı kullanmayı» yeniden diriltilmeyi hatırlamakla tefsîr eden İbn Cüreyc'dir.

«Dirilten de öldüren de O'dur.» Bütün bunlarda O, yegânedir. O'nun dışında hiç kimse bunlara güç yetiremez. «Bir şeye hükmetti mi sâdece ona; ol, der, o da oluverir.» O'na muhâlefet edilemez ve karşı durulamaz. Aksine O'nun dilediği olur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا
أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ
يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ
﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُو مِنْ قَبْلُ شَيْئًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ
اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ
﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾

69 — Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar.

70 — Onlar; kitâbı ve peygamberlerimizle gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Yakında bilecekler.

71 — Hani boyunlarında demir halkalar ve zincirler ile sürüklenirler,

72 — Kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.

73 — Sonra onlara denilir ki: Nerede şirk koştuklarınız,

74 — Allah'tan başka? Derler ki: Bizden uzaklaştılar, hayır zâten biz önceleri hiç bir şeye ibâdet etmiyorduk. İşte Allah, kâfirleri böylece saptırır.

75 — Bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarmanız ve böbürlenmenizden ötürüdür.

76 — İçinde ebediyyen kalıcı olarak cehenneme kapılarından girin. Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne kötüdür.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu Allah'ın âyetlerini yalanlayan, gerçeğe karşı bâtıl ile mücâdele edenlere şaşmıyor musun? Akılları nasıl olup da hidâyetten dalâlete çeviriliyor? Onlar; kitâbı ve peygamberlerimizle gönderdiklerimizi (hidâyet ve beyânı) yalanlayanlardır. Yakında bilecekler. Burası Rab Teâlâ'nın böyle kimselere şiddetli bir tehdîdidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de «O gün yalanlamış olanların vay haline.» (Mürselât, 15) buyrulur.

«Hani boyunlarında demir halkalar ve (bir uçları zebânîlerin ellerinde olan) zincirler ile (yüzüstü) sürüklenirler.» Bir keresinde Hamîm'e, diğer bir keresinde Cahîm'e. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada: «Kaynar suya sürüklenirler. Sonra da ateşte yakılırlar.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de: «İşte suçluların yalanladıkları cehennem budur. Onlar, cehennem ateşiyle kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahmân, 43-44) buyrulurken onların zakkûm yiyecekleri ve Hamîm içecekleri anıldıktan sonra şöyle buyrulur: «Sonra onların dönüşü muhakkak, yine cehennemedir.» (Saffât, 68). Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Defteri soldan verilenler; ne yazık o solculara. İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serinliği ve hoşluğu olmayan kara bir dumanın gölgesinde bulunurlar. Sonra, siz ey sapıklar, yalanlayanlar; doğrusu zakkûm ağacından yiyeceksiniz. Karınlarınızı onunla dolduracaksınız. Onun üstüne kaynar su içeceksiniz. Hem de susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz. İşte onlara, cezâ günü sunulacak konukluk budur.» (Vâkıa, 41-44, 51-56), «Doğrusu günâhkârların yiyeceği zakkûm ağacıdır. Karınlarda suyun kaynaması gibi kaynayan erimiş maden gibidir. Suçluyu yakalayın, cehennemin ortasına sürükleyin. Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün, denir, sonra ona: Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin. İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir, denir.» (Duhân, 43-50). Bu sözler kendilerine bir azarlama, suçlama, küçültme, alay olarak söylenecektir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Ya'lâ İbn Münye'den —Ya'lâ, hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivâyetine göre efendimiz şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ cehennemlikler için simsiyah, kapkara bir bulut yaratır. Ey cehennemlikler, hangi şeyi istiyorsunuz? denilir. Onlar bununla dünya bulutlarını hatırlayarak: Soğuk içecek istiyoruz, derler. Bulut, onların üzerine halkalarını artıracak halkalar, zincirlerini artıracak zincirler, ateşi tutuşturacak korlar yağdırır. Bu, garîb bir hadîstir.

Sonra onlara denilir ki: Nerede Allah'ın dışında O'na şirk koştuğunuz ve tapınmakta olduğunuz putlar? Bugün size yardım ediyorlar mı? «Derler ki: Bizden uzaklaşıp gittiler, (bize hiç bir faydaları olmadı.) Hayır, zâten biz önceleri hiç bir şeye ibâdet etmiyorduk.» Bu sözleriyle putlara olan ibâdetlerini inkâr ederler. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Sonra onların; sâdece: Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız, bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.» (En'âm, 23) buyururken burada da aynı sebeple: «İşte Allah, kâfirleri böylece saptırır.» buyurmuştur.

Melekler onlara: «Şu sizin (içinde bulunduğunuz cezâ ve azâb) yeryüzünde haksız yere şımarmanız, (kendinizi beğenmeniz, aşırı sevin-

meniz) ve böbürlenmenizden ötürüdür. İçinde ebediyyen kalıcı olarak cehenneme kapılarından girin. (Allah'ın âyetlerine karşı ve Allah'ın delillerine, huccetlerine tâbi olmaktan büyüklenip) kibirlenenlerin dönüp gidecekleri, (içinde alçaltılma ve şiddetli azâb bulunan) yer ne kötü (konak ve ne kötü kalacak yer)dir.»

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

77 — Şu halde sen, sabret. Muhakkak ki, Allah'ın vaadi haktır. Onlara vaadettiğimiz âzabın bir kısmını sana gösteririz veya seni kendimize alırız. Nihâyet onların dönüşü ancak Bizedir.

78 — Andolsun ki, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık, kimini anlatmadık. Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri geldiği vakit de iş, gerçekten biter. İşte o zaman bâtıl işleyenler hüsrânda kalırlar.

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed (s.a.)e kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı sabretmeyi emrediyor. Şüphesiz ki Allah O'na olan yardım ve kavmine karşı zafer vaadini yerine getirecek; güzel akıbeti dünyada ve âhirette hem ona, hem de ona tâbi olanlara mahsûs kılacaktır. «Onlara vaadettiğimiz azâbın bir kısmını sana (dünyada iken) gösteririz.» Nitekim böyle de olmuş ve Allah Teâlâ Bedir günü onların büyüklerini, ileri gelenlerini helâk ederek müslümanların gözlerini aydın kılmıştır. Sonra Allah Teâlâ, Mekke'nin ve Arap Yarımadasının diğer yerlerinin fethini hayatta olduğu günlerde ona bahşetmiştir.

«Veya seni kendimize alırız. Nihâyet onların dönüşü ancak Bizedir (ve âhirette onlara en şiddetli azâbı tattırırız.)» Daha sonra Allah Teâlâ, peygamberini tesellî ederek şöyle buyurur: «Andolsun ki, senden

önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık, kimini anlatmadık.» Nisâ sûresinde de (Nisâ, 164) aynı bilgiler verilmektedir. Ey Muhammed, onlardan kiminin haberini, kavimleriyle olan kıssalarını, kavimlerinin onları nasıl yalanladıklarını, güzel âkıbet ve zaferin peygamberlerin tarafında olduğunu sana vahyettik. Kimini de sana anlatmadık. Anlattıklarımıza göre anlatmadıklarımız kat kat fazladır. Nitekim aynı gerçeğe Nisâ sûresinde de işâret edilmektedir. Hamd ve nimet Allah'ındır.

«Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez.» Peygamberlerden hiç birinin Allah'ın izni olmaksızın harikulâde bir şey, bir mucize getirme hakkı yoktur. Allah'ın izni ile mucize göstermesi onun, kavmine getirdiklerinde doğruluğuna delâlet eder. «Allah'ın emri; (azâbı ve kâfirleri kuşatan cezâlandırması) geldiği vakit de iş gerçekten biter. (Allah inananları kurtarırken kâfirleri helâk eder.) İşte o zaman bâtıl işleyenler hüsrânda kalırlar.»

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ
وَلِتَبْلُغُوْا عَلَيْهَا حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُوْنَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ فَاَيَّ
اٰيٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿٨١﴾

79 — Allah O'dur ki, binek olarak kullanasınız ve yiyesiniz diye davarları sizin için yaratmıştır.

80 — Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara, onlara binerek ulaşırsınız. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız.

81 — Size âyetlerini gösterir. Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?

Allah Teâlâ burada da kullarına olan nimetlerini hatırlatıyor. Onlar için hayvanları; deve, sığır ve koyunları yaratmıştır. «Onlardan kimisi binekleridir. Kimisinden de yerler.» (Yâsîn, 72). Develere binilir, etleri yenir, sütleri sağılır, uzak ülkelere ve bölgelere yolculuklarda ve taşınmalarda üzerlerine yükler yüklenir. Sığırların etleri yenir, sütleri içilir ve onlarla zirâat yapılır. Koyunların etleri yenir, sütleri içilir. Hepsinin yünleri kırpılarak onlardan ev eşyâları, elbiseler yapılır. Bütün bunlar daha önce En'âm, Nahl ve başka sûrelerde mufassal olarak açıklanmıştı. Bu sebeple burada da şöyle buyuruluyor: «Allah O'dur ki,

binek olarak kullanasınız ve yiyesiniz diye davarları sizin için yaratmıştır. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara, onlara binerek ulaşırsınız. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız.»

«Size (ufuklarda ve bizzât kendi nefislerinizde) âyetlerini (huccet ve bürhânlarını) gösterir. (Artık) Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?» Allah'ın âyetlerinden herhangi birisini ancak inâdlaşmanız ve büyüklenmeniz halinde inkâr edebilirsiniz.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ
مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا
جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِندَهُم مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ
يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ
الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

82 — Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Hem onlar, kendilerinden daha çok, daha kuvvetli ve yeryüzünde daha sağlam eser bırakan kimselerdi. Ama kazandıkları onlara bir fayda sağlamamıştı.

83 — Peygamberleri kendilerine huccetlerle gelince kendi yanlarındaki bilgi ile gurûrlandılar da, alaya aldıkları şey kendilerini kuşatıverdi.

84 — Baskınımızı görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na şirk koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler.

85 — Ama Baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında öteden beri cârî olan sünnetidir. Ve işte kâfirler burada hüsrâna uğramışlardır.

Allah Teâlâ geçmiş zamanlarda elçilerini yalanlayan ümmetlerden ve güçlü kuvvetli olmalarına, yeryüzünde eserler bırakmalarına, birçok

mallar toplamalarına rağmen başlarına gelen şiddetli azâbdan haber veriyor. Bütün bunlar kendilerine hiç bir fayda vermemiş, Allah'ın azâbını onlardan geri çevirememiştir. Zîrâ peygamberleri onlara apaçık deliller, kesin huccetler ve bürhânlarla geldiklerinde; onlara iltifât etmemiş, onlara yönelmemiş ve kulak vermemiş, aksine kendi zanlarına göre sâhib oldukları bilgiler sâyesinde peygamberlerin getirdiklerinden müstağnî olduklarını sanmışlardı. Mücâhid der ki: Onlar: Biz onlardan daha bilgiliyiz; biz aslâ yeniden diriltilmeyecek ve azâb olunmayacağız, demişlerdi. Süddî diyor ki: Bilgisizlikleri yüzünden sâhib oldukları ilimle sevinmişler ve bu yüzden güç yetiremeyecekleri Allah'ın baskını onların başına gelmiştir.

«Alaya aldıkları (yalanlayıp vukû' bulmasını uzak gördükleri) şey de kendilerini kuşatıverdi. Baskınımızı (ve başlarına azâbın geldiğini) görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na şirk koştuğumuz şeyleri inkâr ettik.» diyerek, hatâların kaldırılıp affedilmeyeceği ve ma'zeretin fayda vermeyeceği bir yerde Allah'ı birleyip tâğûtları inkâr ettiler. Nitekim boğulacağı zaman Firavun: «İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım.» (Yûnus, 90) demiş, Allah Teâlâ da: «Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculardan olmuştun.» (Yûnus, 91) buyurarak Firavun'un imânını kabul buyurmamıştır. Zîrâ Allah Teâlâ, «Rabbımız: Onların kalblerini sık. Çünkü onlar, elîm azâbı görmedikçe îmân etmezler.» (Yûnus, 88) diye duâ ettiğinde peygamberi Mûsâ'nın duâsına icâbet buyurmuştu. Burada da şöyle buyrulur: «Ama baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında öteden beri câri olan sünnetidir.» Azâbı gördükleri sırada tevbe eden herkesin tevbesini kabul buyurmaması Allah'ın hükmüdür. Bir hadîste de: Şüphesiz Allah, can boğaza gelmedikçe kulun tevbesini kabul eder, buyrulmuştur ki can boğaza gelip rûh hançereye dayanınca ve kul ölüm meleğini bizzât müşâhade edince, işte o zaman tevbe yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Ve işte kâfirler burada hüsrâna uğramışlardır.» buyurmuştur.

İZÂHI

Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görsünler. Onlar kendilerinden daha çok, yeryüzünde de kuvvet ve eserler bakımından daha üstündüler. Fakat kazanmakta oldukları onlara hiç bir şey sağlamadı. Peygamberleri kendilerine apaçık belgelerle geldikleri zaman onlar yanlarında olan ilimden dolayı sevinip böbürlendiler. Allah Teâlâ onların dünya işleriyle il-

gili bilgilerini ve dünyanın idâresiyle alâkalı tecrübelerini kasdediyor. Nitekim «Onlar dünya hayatının yalnız dış yüzünü bilirler. Ve onlar âhiretten ise gâfillerdir.» (Rûm, 7) buyuruyor. Peygamberler onlara diyânetle ilgili bilgileri getirince —ki bu, onların bilgilerinden en uzakta kalanıydı— peygamberleri onları dünyayı terketmeye, şehvet ve lezzetleri bırakmaya çağırınca buna iltifât etmediler, onları küçümseyip alay ettiler. Ve kendi bilgilerinden daha faydalı, daha çok menfaat celbeden bir bilgi bulunmadığına kanâat getirdiler. Böylece bu bilgileriyle sevindiler. Ya da bu bilgi, felsefecilerin ve dehrîlerin bilgisidir ki; onlar, Allah'ın vahiy gönderdiğini duydukları zaman, bunu inkâr edip peygamberlerin bilgisinin kendilerinin bilgisine göre çok küçük olduğunu ifâde ettiler. Nitekim Sokrat'ın Mûsâ (a.s.)nın peygamberliğinden haberdâr olduğu ve kendisine; onun yanına göç etsen, denildiği zaman; biz, eğitilmiş bir topluluğuz, bizi eğitecek kimseye ihtiyâcımız yoktur, dediği bildirilir. Ya da onlar peygamberlerin yanlarındaki bilgiye sevinç ve alay yollu sevindiler. Sanki Allah Teâlâ onların apaçık âyetlerle alay ettiklerini vahiy ilminin getirdiği gerçeklerle istihzâ ettiklerini, bundan sevinç ve neş'e duyduklarını bildirmektedir. (Nesefî, Medârik, V, 369).

ĞÂFİR SÛRESİNİN SONU

FUSSİLET SÛRESİ

FUSSİLET SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا
وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ
وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Hâ, Mîm.

2 — Rahmân ve Rahîm katından indirilmedir.

3 — Bilen bir kavim için âyetleri uzun uzun açıklanmış, Arapça okunan Kur'an olan bir kitaptır.

4 — Müjdeleyici ve uyarıcı olarak. Ama onların çoğu yüz çevirmiştir, artık onlar işitmezler.

5 — Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Seninle bizim aramızda bir perde var. Sen istediğini yap, biz de yapıcılarız, dediler.

Allah Teâlâ: «De ki: Onu Rûh el-Kudüs, Rabbın katından hak ile indirmiştir.» (Nahl, 102). «Muhakkak ki o (Kur'ân) elbette âlemlerin

Rabbının indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.» (Şuarâ, 192-194) âyetlerinde Kur'ân'ın Rahmân ve Rahîm olan Allah katından indirildiğini beyân ettiği gibi burada da: «Hâ, Mîm. Rahmân ve Rahîm katından indirilmedir.» buyurmaktadır. «Âyetleri uzun uzun açıklanmış (mânaları beyân olunmuş, hükümleri pekiştirilmiş, lafzı) Arapça (olarak apaçık, mânâları mufassal, lafızları müşkil olmayacak bir şekilde apaçık) okunan Kur'ân olan bir kitâbdır.» Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyrulur: «Bu kitâb, âyetleri kesinleştirilmiş, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından uzun uzadıya açıklanmıştır.» (Hûd, 1). O, hem lafzı ve hem de mânâsı itibârıyla mucizedir. «Önünden de, ardından da ona bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmiştir.» (Fussilet, 42).

«Bilen bir kavim için...» Bu açıklık ve beyânı, ancak derin ve köklü ilim sâhipleri bilip anlayabilir. «(Bazan inananları) müjdeleyici ve (bazan da kâfirleri) uyarıcı olarak. Ama onların çoğu yüz çevirmiştir, artık onlar işitmezler.» Kureyş'in çoğu apaçık olmasına rağmen ondan hiç bir şey anlamazlar ve «Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalı (örtülü)dür, kulaklarımızda da (senin getirdiğine karşı) bir ağırlık, (bir sağırlık) vardır. Seninle bizim aramızda bir perde var.» (Söylediklerinden hiç bir şey bize ulaşmıyor.) Sen (kendi yolunda) istediğini yap, biz de (kendi yolumuzda) yapıcılarız (ve aslâ sana tâbi olacak değiliz), dediler.»

İmâm Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki: Bana İbn Ebu Şeybe'nin... Câbir İbn Abdullah (r.a.)dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir gün Kureyş toplanıp: Büyücülüğü, kehâneti ve şiiri en iyi bileninizi ortaya çıkarın da topluluğumuzu dağıtan, işlerimizi bozan, dinimizi kötüleyen şu adama gelsin, onunla konuşsun, bakalım ona ne cevab verecek? dediler. Onlar: Utbe İbn Rabîa'dan başka birisini bilmiyoruz, deyip: Ey Ebu Velîd sen bu işi yap, dediler. Utbe, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip: Ey Muhammed, sen mi yoksa Abdullah mı daha hayırlı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) sükût buyurdu. Utbe: Sen mi, yoksa Abdulmuttalib mi daha hayırlı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) sükût buyurdu. Utbe şöyle devâm etti: Eğer sen bunların kendinden daha hayırlı olduklarını sanmakta isen şüphesiz onlar senin şu ayıplamakta olduğun ilâhlara tapındılar. Eğer kendinin onlardan daha hayırlı olduğunu sanıyorsan konuş ki senin sözünü dinleyelim. Allah'a yemîn ederim ki kavmine karşı senden daha uğursuz bir oğul görmedik; topluluğumuzu ve işlerimizi dağıttın, dinimizi ayıpladın, Araplar içinde bizi rezîl rüsvây ettin. Sonunda onların arasında Kureyş içinde bir sihirbâz, bir kâhin olduğu haberi yayıldı. Allah'a yemîn ederim ki çok geçmeyecek birbirimize kılıçlarla saldıracağız ve helâk olacağız. Be hey adam; eğer ihtiyâcın varsa sana mal toplayalım, Kureyş'in en zengini ol. Eğer ev-

lenme ihtiyâcın varsa Kureyş'in kadınlarından hangisini dilersen seç, onlardan on tanesi ile seni evlendirelim. Allah Rasûlü (s.a.): Bitirdin mi? diye sordu, Utbe; evet, deyince, Allah Rasûlü «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de.» kısmına gelinceye kadar olmak üzere besmele çekerek «Hâ, Mîm. Rahmân ve Rahîm katından indirilmelidir.» âyetlerini tilâvet buyurdu. Utbe: Yeter, yeter. Başka diyeceğin var mı? dedi. Allah Rasûlü; hayır, deyince Kureyş'in yanına döndü. Onlar: Ardında ne bıraktın? diye sordular. Utbe: Hiç bir şey bırakmadım, öyle sanıyorum ki sizin kendisiyle konuşacağınız her şeyi konuştum, dedi. Kureyş: Sana cevab verdi mi? diye sordular, Utbe: Hayır, onun ortaya koyduğu delilden, söylediği şeyden hiç bir şey anlamadım. Şu kadar var ki, sizi Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla uyardı, dedi. Kureyş: Yazıklar olsun sana, adam Arapça konuşuyor, sen ise onun söylediğini anlamıyorsun, dediler. Utbe de: Hayır, Allah'a yemîn ederim ki kasırgayı anması dışında söylediklerinden hiç bir şey anlamadım, dedi. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî de Müsned'inde bu haberi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den kendi isnâdı ile yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. Beğavî de tefsîrinde kendi isnâdı ile Muhammed İbn Fudayl kanalıyla... Câbir'den rivâyetle hadîsi «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de.» kısmına kadar aynen nakletti. Ancak Beğavî rivâyetinin bundan sonraki kısmı şöyledir: Utbe, Allah Rasûlü (s.a.)nün sözünü kesip akrabâlık aşkına konuşmamasını söyledi ve âilesine döndü. Kureyş'in yanına çıkmadı ve onlardan gizlendi. Ebu Cehil: Ey Kureyş topluluğu, Allah'a yemîn ederim ki, ben Utbe'yi Muhammed'e âşık olmuş ve onun yemeğinden çok hoşlanmış görüyorum. Herhalde elde ettiği bir ihtiyâcından dolayı olsa gerektir. Haydin ona gidelim, dedi. Utbe'ye gittiler. Ebu Cehil: Ey Utbe, bizim yanımıza çıkmaktan seni alıkoyan olsa olsa Muhammed'e âşık olman, onun yemeğinden hoşlanmış olmandır. Şâyet bir ihtiyâcın varsa biz mallarımızdan Muhammed'in yemeğine seni muhtâç etmeyecek kadarını toplayalım, dedi. Utbe öfkelenip Muhammed ile bir daha ebediyyen konuşmamaya yemîn etti ve: Allah'a yemîn ederim ki siz benim malca Kureyş'in en zengini olduğumu biliyorsunuz. Fakat ben Muhammed'e gittim, ona durumu anlattım. Bana öyle bir şeyle cevab verdi ki; vallahi o ne şiirdir, ne kehânettir, ne de sihirdir. Bana «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgayı size hatırlatırım de.» kısmına gelinceye kadar bir sûre okudu, sözünü kestim, akrâbalık aşkına bu işten vazgeçmesini istedim. Siz de biliyorsunuz ki Muhammed bir şey söylediği zaman yalan söylemez. Dolayısıyla bize azâbın gelmesinden korktum. Hadîsin bu lâfızlarla rivâyeti, Bezzâr ve Ebu Ya'lâ'nın ifâdelerinden doğruya daha yakın gö-

rünmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Bu hadiseyi İmâm Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, «es-Sîre» adlı kitâbında bundan daha değişik bir tarzda zikreder ve der ki: Bana Yezîd İbn Ziyâd'ın Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bana anlatıldığına göre Utbe İbn Rabîa —ki o Kureyş'in efendilerinden idi— bir gün Kureyş'in meclisinde, Allah Rasûlü (s.a.)de Mescid-i Harâm'da tek başına oturuyordu. Utbe: Ey Kureyş topluluğu, Muhammed'in yanına gidip onunla konuşsam, ona bazı şeyler teklif etsem, belki bazısını kabul eder de hangisini diliyorsa ona veririz, o da dilini bizden çeker, olmaz mı? dedi. Bu, Hz. Hamza'nın müslüman olduğu sırada cereyân ediyordu. Kureyş'liler Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbının gün geçtikçe çoğalıp arttığını görüyorlardı. Ey Ebu Velîd; evet, kalk ona git, onunla konuş, dediler. Utbe Hz. Peygamberin yanına gelip oturdu ve: Ey kardeşim oğlu, kabîlemiz içinde bizim katımızda ne derece şerefli olduğunu, neseb yönüyle hangi mertebede olduğunu biliyorsun. Sen kavmine öyle büyük bir iş getirdin ki onların topluluklarını dağıttın, onları hayâl kırıklığına uğrattın, getirdiğinle onların ilâhlarını ve dinlerini ayıpladın, geçmiş atalarını tekfîr ettin. Beni dinle, sana birtakım şeyler arzedeceğim. Üzerinde bir düşün, olur ki bazısını kabul edersin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona: Söyle ey Ebu Velîd, dinliyorum, buyurdu. Utbe şöyle dedi: Ey kardeşim oğlu, eğer getirdiğin şu şey ile mal istiyor idiysen biz sana mallarımızdan toplayalım, malca en zenginimiz ol. Eğer bununla şeref istiyor idiysen biz seni başımıza reîs yapalım hattâ sensiz hiç bir karâr vermeyelim. Şâyet bununla krallık istiyorsan seni başımıza kral yapalım. Şâyet sana gelen, senin gördüğün ve kendinden geri çeviremediğin bir cinnî ise biz senin için tıbbın yardımını isteyip bu husûsta seni iyileştirinceye kadar bütün malımızı sarfedelim. Bazan oluyor ki cinler insanlara üstün geliyor ve bundan tedâvî olmak gerekiyor —veya buna benzer bir şeyler söyledi— Utbe sözünü bitirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onu dinliyordu. Ey Ebu Velîd, bitirdin mi? diye sordu. Utbe; evet, diye cevabladı. Allah Rasûlü (s.a.): Beni dinler misin? diye sordu, Utbe; evet, dinlerim diye cevabladı. Allah Rasûlü (s.a.): «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hâ, Mîm. Rahmân ve Rahîm katından indirilmedir. Bilen bir kavim için âyetleri uzun uzun açıklanmış, Arapça okunan Kur'ân olan bir kitâbdır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak. Ama onların çoğu yüz çevirmiştir, artık onlar işitmezler.» buyurdu ve sûreyi Utbe'ye okumaya devâm etti. Utbe, bu âyetleri işitince susup dinledi, ellerini belinin arkasına koyarak kollarına dayanıp Allah Rasûlü (s.a.)nün okuduklarını dinledi. Nihâyet Allah Rasûlü (s.a.)secde âyetine kadar geldi ve secde etti, sonra da: Ey Ebu Velîd, okuduğumu dinledin, işte sen, işte onlar, dedi. Utbe kalkıp arkadaşlarına gitti. Birbirlerine: Allah'a yemîn olsun ki, Ebu Velîd gittiğinden baş-

ka bir yüzle dönüyor, dediler. Utbe gelip yanlarına oturunca: Ey Ebu Velîd, arkanda neler oldu? diye sordular. Utbe dedi ki: Arkamdan öyle bir söz işittim ki vallahi onun benzerini aslâ işitmemiştim. Allah'a yemîn ederim ki o ne sihirdir, ne şiirdir, ne de kehânettir. Ey Kureyş topluluğu, bana itâat edin ve onu bana bırakın. Bu adamı içinde bulunduğu durumda serbest bırakıp ondan ayrılın. Allah'a yemîn ederim ki ondan işitmiş olduğum sözünün mutlâka bir haberi olacak, meydana gelecektir. Şâyet araplar onu ele geçirip hakkından gelirlerse bir başkası sâyesinde ondan kurtulmuş olursunuz. Şâyet o araplara üstün gelirse, onun hükümrânlığı sizin hükümrânlığınız, onun izzeti ve şerefi sizin izzetinizdir ve böylece siz, insanların en mutluları olursunuz. Onlar: Ey Ebu Velîd, Allah'a yemîn olsun ki o diliyle seni büyülemiş, dediler. Utbe ise: Onun hakkındaki görüşüm budur. Siz, kendinize uygun geleni yapın (nasıl uygun görüyorsanız öylece yapın), dedi. Haberin bu lâfızlarla rivâyeti bundan öncekine göre doğruya daha yakın görülmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَٱسْتَقِيمُوٓا۟ إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾

6 — De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana tanrınızın tek bir tanrı olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan mağfiret dileyin. Müşriklerin vay haline.

7 — Onlar ki; zekât vermezler. Ve onlar, âhireti inkâr edenlerdir.

8 — Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenlere; işte onlara kesintisiz bir mükâfat vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu seni yalanlayan müşriklere «de ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana tanrınızın tek bir tanrı olduğu vahyediliyor.» Sizin muhtelif ve bir sürü rablara, putlara ve Allah'a eş saydıklarınıza tapınmanızın tersine bir tek ilâh vardır ve O da Allah'tır. «Artık O'na yönelin ve (peygamberlerinin diliyle size emretmiş olduğu şekilde ibâdeti sâdece O'na tahsîs edin. Geçmiş günâhlarınız için) O'ndan mağfiret dileyin. Müşriklerin vay haline. On-

lar ki; zekât vermezler.» İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha burada «Onlar ki; zekât vermezler.» âyetini onların, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmemeleriyle tefsîr eder. İkrime de böyle söylemiştir. Buna göre âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «Kendini arıtan saâdete ermiştir. Kendini fenâlıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır.» (Şems, 9-10). «Arınmış olan, Rabbının adını anıp namaz kılan saâdete erişecektir.» (A'lâ, 14-15), «Ona de ki: Arınmaya niyetin var mı?» (Nâziât, 18). Burada zekâttan maksad, nefsin kötü huylardan temizlenmesidir. Nefis temizliğinin en önemlilerinden birisi de onun şirkten temizlenmesidir. Malın zekâtına bu adın verilmesinin sebebi, malın zekâtla harâmdan temizlenmesidir. Böylece zekât malın artmasına, bereketlenmesine, faydasının çoğalmasına ve Allah'a itâat yollarında kullanılmasına sebep olmaktadır. Süddî der ki: «Müşriklerin vay haline. Onlar ki; zekât vermezler.» Yani onlar zekâtın farziyyetini kabul etmezler, zekâta inanmazlar. Muâviye İbn Kurre de şöyle diyor: Onlar, zekât ehlinden değildirler. Katâde ise onların, mallarının zekâtlarını vermediklerini söyler. Şüphesiz bu, müfessirlerden birçoğuna göre zâhir olan anlamdır ve İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmektedir. Ancak bu açıklama şüphelidir. Zîrâ zekâtın farz kılınması, birçoklarının zikrettiğine göre ancak Medîne'ye hicretten sonraki ikinci senededir. Bu âyet-i kerîme ise Mekke'de nâzil olmuştur. Ancak zayıf da olsa şöyle bir te'vîl getirilebilir: Zekâtın ilkin peygamberliğin başlangıcında sadaka şeklinde emredilmiş olması hiç de uzak değildir. Nitekim bir âyet-i kerîmede: «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.» (En'âm, 141) buyurulmaktadır. Ancak zekât nisâb ve miktarları ile Medîne'de beyân ve farz kılınmıştır. Böylece iki kavlin arası birleştirilmiş oluyor. Nitekim namazın aslı da, peygamberliğin başlangıcında güneş doğmazdan ve batmazdan önce vâcib idi. Allah Teâlâ hicretten bir buçuk sene önceki İsrâ gecesinde Rasûlüne beş vakit namazı farz kılmış, bundan sonra da namazla ilgili rükünleri ve şartları azar azar tafsîlâtlı bir şekilde beyân buyurmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

«Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenlere; işte onlara kesintisiz bir mükâfat vardır.» Mücâhid ve bir başkası âyetteki (غير ممنون) kelimelerini; kesintisiz, kesik olmayan, şeklinde açıklarlar. Buna göre âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Orada temelli kalacaklardır.» (Kehf, 3), «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» (Hûd, 108). Süddî de bu kelimeleri: Minnet edilmeksizin, başa kakılmaksızın diye açıklar. Ancak imâmlardan bazısı bu tefsîri kabul etmezler. Zîrâ cennet ehli üzerine minnet Allah'ındır. Allah Teâlâ: «Hayır; sizi îmâna eriştirmekle Allah sizi minnet altında bırakır.» (Hucurât, 17) buyururken cennetlikler de şöyle diyeceklerdir: «Allah lutfedip bizi kavurucu azâbdan korudu.» (Tûr, 27). Allah Rasûlü (s.a.)

de şöyle buyurmuştur: Ancak Allah'ın beni katından bir rahmet ve lutuf ile koruması hali müstesnâdır.

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾
وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾
ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا
طَائِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ
الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

9 — De ki: Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? Âlemlerin Rabbı işte O'dur.

10 — O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı. Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdâlar takdîr etti.

11 — Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin. İkisi de dediler ki: İsteyerek geldik.

12 — Böylece iki gün içerisinde yedi gök var etti. Ve her göğün işini kendisine bildirdi. Biz dünya semâsını ışıklarla donattık, koruduk. İşte bu; Azîz, Alîm'in takdiridir.

Allah Teâlâ, zâtı ile beraber bir başkasına tapınan müşriklerin bu davranışlarını inkâr ediyor. Her şeyi yaratan, her şeyi kahr u galebesi altına alan, her şeyi takdîr buyuran O'dur. Şöyle buyurur: «De ki: Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na (O'nunla beraber kendilerine tapınacağınız eşler, emsâller ve benzerler) koşuyorsunuz? Âlemlerin Rabbı işte (bütün bunları yaratan) O'dur.» Âyet-i kerîme'nin bu kısmı Allah Teâlâ'nın: «Muhakkak, sizin Rabbınız; gökleri ve yeri altı günde yaratandır.» (A'râf, 54) kavlinin tafsîlâtı mâhiyetindedir. Burada yeryüzüne hâs kılınanlar gökyüzüne tahsîs edilenlerden ayrılmıştır. Allah Teâlâ önce yeryüzünü yarattığını zikrediyor. Çünkü yeryüzü, bir temel mâhiyetindedir. Aslolan ise temel ile başlamaktır. Bundan sonra da tavan durumunda olan gelir. Nitekim başka bir âyet-i kerî-

me'de şöyle buyruluyor: «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur.» (Bakara, 29). «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah binâ edip yükseltmiş ve şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yeri meydana getirmiştir. Dağları yerleştirmiştir. Bunları sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi için yapmıştır.» (Nâziât, 27-33) âyetlerine gelince; bu âyet-i kerîmelerde yeryüzünün yayılıp döşenmesi, gökyüzünün yaratılmasından sonra zikredilmektedir. Âyetteki (دحاها) kelimesi hemen peşindeki «Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yer meydana getirmiştir.» (Nâziât, 31) âyetinde açıklanmaktadır. Bu ise gökyüzünün yaratılmasından sonra olmuştur. Kur'ân'ın ifâdesi ile yeryüzünün yaratılması gökyüzünün yaratılmasından öncedir. Nitekim İbn Abbâs, bu şekilde cevab vermiştir. İbn Abbâs'ın kendisine sorulan bir soruya bu şekilde cevab vermesi; Buhârî'nin Sahîh'inde bu âyet-i kerîme'nin tefsîri sırasında zikretmiş olduğu bir hadîste beyân edilmektedir. Buhârî der ki: Saîd İbn Cübeyr'den naklen Minhâl'in anlattığına göre, bir adam İbn Abbâs'a: Ben Kur'ân'da bana göre birbirine zıd şeyler buluyorum, demişti. Meselâ: «Sûr'a üflendiği zaman; o gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101), âyeti ile «Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.» (Sâffât, 27) âyeti birbirine ters; «Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.» (En'âm, 23), âyeti ile «İsterlerdi ki; yerle bir olsalardı da Allah'tan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.» (Nisâ, 42) âyeti birbirine terstir. Bu sonuncu âyette, onların bazı sözleri gizledikleri ifâde edilmektedir. «Ki gökyüzünü Allah binâ edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Ardından yeri düzenlemiştir.» (Nâziat, 27-30) âyetinde gökyüzünün yaratılmasının yeryüzünden önce olduğu ifâde edilmekte başka bir âyet-i kerîme'de ise «Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz... İkisi de dediler ki: İsteyerek geldik.» buyrularak yeryüzünün yaratılışının gökyüzünün yaratılmasından önce olduğu ifâde edilmektedir. Sonra bazı âyet-i kerîme'lerde «Allah Gafûr, Rahîm idi; O Azîz, Hakîm idi; O Semî, Basîr idi.» buyrularak sanki önceden böyle olup da sonra bunların ortadan kalktığı ifâde edilmektedir. İbn Abbâs dedi ki: Onların aralarında o gün yakınlığın olmaması ve birbirlerine soru soramamaları; birinci Sûr'un üfürülmesindedir. Sonra Sûr'a üfürülecek ve «Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür.» (Zümer, 68). İşte o zaman aralarında yakınlık olmayacak ve birbirlerine soramayacaklar. Daha sonra diğer bir üfürme sırasında «Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.» (Sâffat, 27). «Ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik.»

(En'âm, 23) demeleri ile «Allah'tan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.» (Nisâ, 42) âyetlerine gelince; şüphesiz Allah Teâlâ ihlâs sâhiplerinin günâhlarını bağışlayacak da müşrikler; gelin biz de: Bizler müşrikler değildik, diyelim, diyecekler. Allah Teâlâ da onların ağızlarını mühürleyecek, elleri (organları) konuşacak. Ve işte o zaman Allah'tan herhangi bir sözün gizlenemeyeceği bilinecek. İşte o zaman küfredenler; keşki müslümanlar olaydık, deyip bunu isteyeceklerdir.

Allah Teâlâ yeryüzünü iki günde yaratmış, sonra gökyüzünü yaratmış, sonra da gökyüzüne yönelip onu diğer iki günde tesviye buyurmuştur. Daha sonra da yeryüzünü yayıp döşemiştir. Yeryüzünün yayılıp döşenmesi; ondan su, mer'a çıkarılması, dağların, cemâdâtın, yüksek yerlerin ve tepelerin ve gökle yer arasındakilerin diğer iki günde yaratılmasıdır. Allah Teâlâ : «Yeri iki günde yaratan...» buyurmaktadır ki yeryüzü ve ondaki şeyler dört günde, gökler ise iki günde yaratılmıştır.

«Allah Gafûr, Rahîm idi.» buyurarak Hak Teâlâ zâtını bununla isimlendirmiştir. Yani Allah Teâlâ ezelde böyle idi. Şüphesiz O, bir şeyi murâd buyurmuşsa mutlakâ onun dilediği yerine gelmiştir. Kur'ân'da sana hiç bir şey birbirine zıd gibi gelmesin. Zîrâ tamâmı Allah katındandır. Buhârî der ki: Hadîsi bana Yûsuf İbn Adiyy... Minhâl İbn Amr'dan rivâyet etti.

«Yeri iki günde yaratan...» âyetinde, pazar ve pazartesi günleri kasdedilmektedir. «O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı.» Onu mübârek; hayrı, tohumları ve fideleri yetiştirecek şekilde kıldı, orada yeryüzü halkının ihtiyâç duyacağı rızıkları, zirâat yapılacak ve ağaç dikilecek yerleri takdîr buyurdu. Burada da salı ve çarşamba günleri kasdedilmektedir ki, geçen iki günle beraber gün sayısı dört olmaktadır. Bu sebepledir ki: «Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdâlar takdîr etti.» buyurmuştur. Mücâhid ve İkrime «Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdâlar takdîr etti.» âyeti hakkında derler ki: Her yerde bir diğer yer için uygun olmayanı yarattı. Meselâ Yemen kumaşını Yemen'de, ince elbiseleri Sâbûr'da, taylesânları Rey'de halk etti. İbn Abbâs, Katâde ve Süddî «Arayanlar için...» kısmını: Bunu sormak isteyenler için, şeklinde açıklamışlardır. İbn Zeyd ise «Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdâlar takdîr etti.» âyetini şöyle anlıyor: Herhangi bir rızka ihtiyâç duyanın murâdına göre Allah Teâlâ onun muhtâç olduğunu takdîr buyurmuştur. Bu söz «O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi.» (İbrâhîm, 34) âyetinin tefsîrinde müfessirlerin söylediklerine benzemektedir ki en doğrusunu Allah bilir.

«Sonra göğe yöneldi ki, o (yeryüzü yaratıldığı sırada sudan yükselen buhâr), duman halindeydi. Ona (gökyüzüne) ve yere: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin, (emrime icâbet edin, Benim yaratmama

boyun eğin).» buyurdu. Sevrî'nin İbn Cüreyc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Buyurdu ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ göklere: Güneşimi, ayımı ve yıldızlarımı doğur, buyurdu. Yeryüzüne de: Nehirlerini yarıp çıkar, meyvelerini çıkar, buyurdu. «İkisi de: İsteyerek geldik, dediler.» İbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— de tercîh etmektedir. «İkisi de dediler ki: İsteyerek geldik.» Bizde olanlarla yaratmayı murâd buyurduğun melekler, insanlar ve cinler hepimiz toptan isteyerek Sana icâbet ettik, dediler. Bu açıklamayı İbn Cerîr, bazı arap dil bilginlerinden nakletmektedir. İbn Cerîr'in başka bir açıklaması da şöyledir: Allah Teâlâ böylece gökleri ve yeri sözleri anlaşılan akıllı yaratıklar derecesinde tutarak onlara bu şekilde muâmele etmiştir. Yeryüzünden bu sözleri söyleyen Kâ'be'nin yer, gökyüzünden de bu yere tekâbül eden kısım olduğu da söylenmiştir ki en doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Hâtim'in rivâyetinde Hasan el-Basrî der ki: Şâyet Allah'ın emrine karşı gelmiş olsalardı şüphesiz Allah Teâlâ acısını duyacakları bir azâb ile onları azâb ederdi.

«Böylece iki gün içerisinde yedi gök var etti.» Yedi göğün düzenlenmesini diğer iki günde bitirdi ki, bunlar perşembe ve cum'a günleridir. «Ve her göğün işini ona bildirdi.» Her bir göğe ihtiyâç duyulacak melekleri ve ancak Allah'ın bileceği şeyleri yerleştirerek tertîb eyledi. «Biz, dünya semâsını ışıklarla donattık.» Bunlar yeryüzü halkına ışık veren yıldızlardır. «Koruduk.» Mele-i A'lâ'da olanları işitmemeleri için şeytânlardan koruduk. «İşte bu; (her şeyi kahr u galebesi altına alan) Azîz, (yaratıkların bütün haraket ve sükûn hallerini bilen) Alîm'in takdîridir.»

İbn Cerîr der ki: Bize Hennâd İbn Sırrî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Yahûdîler Hz. Peygamber (s.a.)e gelip ona göklerin ve yerin yaratılışını sormuşlardı. Şöyle buyurdu: Allah, yeryüzünü pazar ve pazartesi günlerinde yarattı. Dağları ve onlardaki nimetleri salı günü yarattı. Çarşamba günü de ağaçları, suyu, şehirleri, ma'mûreleri ve harâb yerleri yarattı. Böylece dört gün oluyor. «De ki: Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? Âlemlerin Rabbı işte O'dur. O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı. Ve onda (rızıklarını) arayanlar için dört günde eşit gıdâlar takdîr etti.» Perşembe günü gökyüzünü, son üç saatına kadar da cum'a günü yıldızları, güneşi, ayı ve melekleri var etti. Bu kalan üç saatın birincisinde ölenlerin ölecekleri zaman demek olan ecelleri yarattı. İkincisinde, insanların faydalanacakları her bir şeye âfet ve musîbeti bıraktı. Üçüncüsünde de Âdem'i yaratıp onu cennete yerleştirdi, İblîs'e, Hz. Âdem'e secdeyi emretti, son saatta da onu cennetten çıkardı. Yahûdîler dediler ki: Peki ey Muhammed, bundan

sonra ne oldu? Allah Rasûlü: Sonra Allah Teâlâ Arş'a yöneldi, buyurdu. Yahûdîler: Şâyet tamâmlamış olsaydın, isâbet edecektin. Sonra Allah istirâhat buyurdu, dediler de, Allah Rasûlü fazlaca öfkelendi ve bunun üzerine : «Andolsun ki, Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık ve Biz hiç bir yorgunluk da duymadık. Söylediklerine sabret.» (Kâf, 38-39) âyetleri nâzil oldu. Bu hadîste garîblikler vardır. İbn Cüreyc'in İsmâil İbn Ümeyye kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği hadîse gelince; Ebu Hüreyre der ki: Allah Rasûlü (s.a.) elimi tutup şöyle buyurdu: Allah Teâlâ toprağı cumartesi günü, ondaki dağları pazar günü, ağaçları pazartesi günü, hoşlanılmayan şeyleri salı günü, nûru çarşamba günü yarattı. Perşembe günü oraya hayvanları yaydı. Âdem'i de cum'a günü ikindiden sonra yarattıklarının sonuncusu olarak cum'a saatlarının son saatında, ikindi ile gece arası yarattı. Hadîsi Müslim ve Neseî kitablarında İbn Cüreyc kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Bu hadîs de Sahîhler arasında yer alan garîb hadîslerdendir. Buhârî, Târih'inde bu hadîsi muallel görerek der ki: Bazıları hadîsi Ebu Hüreyre kanalıyla Ka'b el-Ahbâr'dan rivâyet etmişlerdir ki bu daha sıhhatlıdır.

İZÂHI

Âyet-i kerîme, yeryüzünün iki günde yaratıldığını anlatarak hemen ardından yaratılış sonrası hâdiselerini açıklamıyor. Onun yerine «O; Âlemlerin Rabbıdır» diyerek müşriklerin Allah'ı inkâr edip şirk koşmalarını konu ediniyor. Halbuki içinde yaşadığınız bu yeryüzünü yaratan O'dur. Şu halde sizin yaptığınız kadar kötü, çirkin ve fenâ bir hareket yoktur.

Yeryüzünün yaratılmış olduğu iki gün ile sâbit dağların yerleştirildiği, rızıkların takdîr edilerek bereketli kılındığı ve böylece dörde tamâmlanan günler ne mânâ ifâde etmektedir. Şüphesiz ki burada sözü edilen gün, müddetini Allah'ın bildiği günlerden bir gündür. Ve kat'iyyen bizim dünyamızın günlerinden değildir. Çünkü yeryüzünün zaman ölçüsü olan gün, ancak yeryüzünün yaratılışından sonra ihdâs olunmuştur. Yeryüzünde zaman ölçüsü olarak kullanılan günlerin, dünyamızın güneş çevresindeki yörüngesinde kendi ekseni etrafında bir kere dönüşünden ibâret bulunduğu gibi, diğer gezegenlerin ve yıldızların da günleri vardır ki, yeryüzünün günlerine benzemez. Bir kısmı daha uzun, bir kısmı daha kısadır.

Yeryüzünün yaratıldığı günle dağların tekevvün ettiği, rızıkların takdîr edildiği günler bir başka ölçekle ölçülmüş olan bizim bilmediği-

miz günlerdendir. Biz şu kadarını biliyoruz ki, o günler bildiğimiz dünya günlerinden çok daha uzundur.

Beşerî bilgimizin ulaşabildiği ve keşfedebildiği gerçekler uyarınca düşünebildiğimiz, gerçeğe en yakın olan ihtimâl, buradaki günden maksadın, yeryüzünün geçirdiği merhalelerdir. Yeryüzü birçok merhaleden geçerek katılaşmış, kabuğu oluşmuş ve hayata elverişli hale gelmiştir. Elimizdeki nazariyelerin belirttiğine göre yeryüzü kabuğunun oluşup hayata elverişli hale gelmesi için bizim dünyamızın ölçüsüyle iki milyon yıla ihtiyâç olmuştur. Bu söylediğimiz rakam, kayaların etüdüne ve bu sâyede yeryüzünün hayatıyla ilgili tahmînlere dayalı ölçülerdir. Biz Kur'ân-ı tedkîk ederken, bu ölçüleri nihaî gerçeklermiş gibi ele almayız. Çünkü bunlar nihaî gerçekler değildir. Sâdece birer nazariyedir ve değişmesi mümkündür. Bunun için biz, Kur'ân'ı o nazariyelere göre açıklamayız. Sadece Kur'an'ın belirttikleriyle o nazariyenin belirttikleri arasında bir benzerlik olursa, Kur'an'ın naslarıyla onlar arasında bir âhenk bulursak hiç bir yoruma kaçmaksızın onların doğru olabileceğini söyler ve ileri sürülen nazariyelerden hangisi Kur'ân'ın ifâdelerine daha yakınsa onun gerçeğe daha yakın olduğunu kabul ederiz.

İlmin dediklerine bakılacak olursa —en kuvvetli olan görüşe göre— dünyamız, şimdiki güneş gibi yanan bir gaz küresi halindeydi. Daha doğrusu kesin olarak bilinmeyen sebeplerle dünyamız güneşten kopmuş bir parçaydı. Uzun bir süre sonra dünyamız soğuyarak kabuk bağladı ve dondu. Halen de yeryüzünün iç kısımlarında kayaları dahi eritecek şiddette ısı bulunmaktadır. Ve bu da dünyamızın başlangıçtaki durumunu isbât etmektedir. Yeryüzünün kabuk kısmı soğuyup donunca başlangıçta her taraf katı kayalıklardan ibâretti, üst üste kayalık tabakalar vardı. Bir süre sonra iki hidrojenle bir oksijenin birleşmesiyle su meydana geldi ve denizler oluştu.

İşte su ve hava, elbirliği ederek dünyamızın kabuk kısmındaki bu kayaları paraladılar, ufalttılar, oradan oraya taşıyarak erittiler. Ve netîcede zirâta elverişli toprak meydana geldi. Daha sonra yine suyun ve havanın yardımıyla dağlar, ovalar meydana geldi. Vâdîler yarıldı, çukurlar dolduruldu. Kısacası yeryüzünde yerinden oynamayan, yapılıp yıkılmayan hiç bir şey kalmadı.

Yeryüzünün kabuk kısmı sürekli bir hareket ve değişim halindedir. Dalga dalga köpüren deniz, gelir karaya çarpar ve ondan bir parça koparır. Bir süre sonra güneşin te'sîriyle deniz suyu buharlaşır. Semâya yükselir, bulut kümeleri haline gelerek yeniden toprağa —tatlı su halinde— iner. Toprağın derinliklerine indikten sonra yol bulur yüzeye çıkar, kaynak haline gelir. Akar ırmak olur. Toprağın kabuk kısmındaki bu akıntı toprağı durmadan eritir götürür. Kayalarına te'sîr eder değiştirir, değiştirir. Alıp denize iletir. Ve işte böylece asırlar, yüzlerce,

binlerce yıllar boyunca toprağın yüzü değişir de değişir. Kışın donan buzlar akan suyun yaptığından farklı bir şey yapmaz. Esen rüzgâr da suyun yaptığını yapar. Bunlara güneş de katılır ve bir yandan ışık saçar, bir yandan ısı. Dahası var, toprağın üstündeki canlılar da durmadan değiştirir yüzünü. Toprağın içinden fışkıran volkanlar çevrelerini te'sîr altına alırlar.

Siz bir jeologa yeryüzünün kabuğundaki kayaların çeşidini sorduğunuz zaman size yığınlarca isim sayar. Ve daha çok bu kayaların üç grupta toplandığını anlatmaya başlar. Bu kaya çeşitlerinden birisinin toprağın bağrından eriyen lavlar halinde dışarı atılan ateş parçaları olduğunu, bilâhare soğuduğunu söyler. Örnek olarak da granit ve bazalt ismini alan bir parçayı önünüze getirerek ihtivâ ettiği elementleri gösterir size. Kimi beyâz, kimi kırmızı, kimi karadır. Ve der ki; bunlardan her biri bir kimyevî bileşimi gösterir. Bu kaya parçaları işte bu bileşimlerden meydana gelmiştir. Ve o zaman kafanıza, yeryüzünün kabuk kısmının bu ve benzeri kayalardan meydana geldiği, eskilerde, çok eskilerde dünyanın bu şekilde oluştuğu fikri takılır ve der ki: «Sonradan üzerinden su akmış, yağmur yağmış, kışın kar olmuş, don yapmış ve esen rüzgâr, geçen hava, doğan güneş hepsi, hepsi te'sîr ederek bu kayaların tabîatını, kimyevî oluşumunu değiştirmiş. Sonra bir öncekine hiç benzemeyen ve onun hiç bir işâretini taşımayan yeni bir kaya meydana gelmiş.»

Jeolog şimdi de sizi ikinci çeşit kayalara götürür. Bunlara tortul veya tortulaşmış kayalar adı verilir. Bu kayalar suyun, rüzgârın, güneşin veya canlıların etkisiyle parçalanarak yer değiştirmiş olan kayalardır ki yeryüzünde pek çok rastlanır. Tortul kaya denilmesinin sebebi ise, su veya rüzgâr tarafından yerinden koparılarak başka bir yere taşınıp atılmış olmasıdır. Jeolog, tortul kayalara örnek olarak kalkerli arâzîlerde görülen ve karbondioksitli sularla kalsiyum karbonat taşıyan kayaları gösterir. Bu kayalardan parçalanan taşlarla Kahire'nin evleri inşâ edilir. Yine jeolog size diyecektir ki, bu kayalar karbonat ve kalsiyum diye bilinen kimyevî bir bileşimdir. Kimyevî bir hâdise ile veya canlıların etkisiyle asıl kaynağından parçalanmış ve ufalanmıştır. Tortul kayalara bir başka örnek ise denizlerde rastlanan çakıllardır. Bunun çoğunun silisli maddeler ihtivâ ettiği bilinmektedir.

Siz bu tortul kayaların parçalandığı asıl kaynağın nasıl olduğunu soracaksınız elbette. O ise size, bunun kökünün katılaşmış kayalar olduğunu, yeryüzünün donarak katılaştığı sırada çok eskiden meydana geldiğini ve yeryüzünde o sıralarda katılaşmış kayalardan başka donmuş hiç bir şeyin bulunmadığını söyler. Bundan sonra suyun meydana geldiğini, denizlerin oluştuğunu ve bu katılaşmış kayaların suyun te'sîri altında havanın birleşmesiyle çeşitli reaksiyonlar geçirdiğini, gaz-

ların, fırtına ve rüzgârların, güneşin ve ısının etkisiyle bütün bu reaksiyonların birleşmesi sonucunda bugünkü şekle girdiğini söyleyecektir. İşte bütün bu oluşumlar, katı ve üst üste yığılmış olan bu kayalardan, faydasız olan bu taşlardan faydalı kayaların oluşmasını sağlamıştır. Evlerin yapımı bu kayalardan kırılan taşlarla olur. Yine burada madenler çıkarılır. Hepsinden çok daha mühimi ise, bu katılaşmış kayalardan hayata elverişsiz nesnelerden; toprağın elde edilmiş olması, yeryüzüne serpiştirilmesi ve bununla canlıların hayâtiyetine elverişli bir ortamın hazırlanmış olmasıdır.

Bilindiği gibi granitler ne ekime gelir ne de sulanabilir. Ama onlardan meydana gelmiş olan toprağın, bütün bu işlemlere elverişli olduğu ma'lûmdur. Toprağın ortaya çıkmasıyla bitki meydana gelmiş, bitkinin zuhûru ile canlı varlıklar neş'et etmiş ve böylece yeryüzü, mahlûkatın en değerlisi ve gelişmişi olan insanın gelişine hazırlanmıştır.

Müsbet ilmin gösterdiği bu işâretler bize Allah'ın yeryüzünü yarattığı ve üzerine sâbit dağları yerleştirerek mübârek kıldığı günlerden dört günün mâhiyetini anlamak konusunda yardımcı olabilir. Biz, bu günlerin nasıl ve ne şekilde olduğunu bilmiyoruz. Sâdece yeryüzünün günlerinden kesin olarak ayrı olduğunu biliyoruz.

Yeryüzünü bırakıp gökyüzüne geçmeden evvel Kur'ân'ın bu âyetindeki her cümle üzerinde bir nebze durmak istiyoruz:

«O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi.» Kur'ân-ı Kerîm'de çoğu kere dağlara sâbit sıfat verilir ve bazı yerlerde de bu sâbit dağların varlığı belirtilerek yeryüzünü dengelediği, muvâzenesini koruduğu belirtilir. İnsanlar, uzun bir süre içinde yaşadıkları dünyalarının dayandığı direkleri olan sâbit bir yuvarlak olduğunu sandılar. Ama bir süre sonra öyle bir zaman geldi ki, kendilerine; sizin üzerinde yaşadığınız bu dünyanız hiç bir şeye dayanmayan, sonsuz bir boşlukta yüzen çok küçük bir yuvarlaktan başka bir şey değildir, denildi. Belki de insanoğluna bu gerçek ilk defa söylenildiğinde; korkanlar, üzerinde yaşadıkları dünyanın fezâ boşluğunda kayıp gitmesinden korkarak endîşe içerisinde sağına soluna bakınanlar olmuştur. Ama güvenmelidirler. Çünkü onda, gökyüzünde yok olmadan tutan Allah'ın elli vardır. Eğer O bırakacak olursa başka kimse tutamaz. Yine emîn olsunlar ki bu kâinâta hükmeden kanunlar, izzet sâhibi Allah'ın metin yapılarının eseridir. Yine dağlar konusuna dönelim. Kur'ân-ı Kerîm dağlardan söz ederken onların sâbit olduğunu ve dünyanın dengesini sağladığını belirtiyor. Bu tefsîrin bir başka yerinde söylediğimiz gibi belki bununla okyanuslardaki derinliklerle karalardaki yükseltilerin sağladığı bir denge ve âhenk kasdedilmiştir. İşte bir bilgin şunları söylüyor:

«Şüphesiz ki yeryüzünün sathında veya derinliklerinde meydana gelen her olayın dünyaya te'sîri olur. Bir yerden bir yere intikâl eden

büyük madde yığınları dünyanın dönüşüne te'sîr eder. Yeryüzünün hareketinin yavaşlamasının yegâne âmili med ve cezir olayları değildir. Hattâ nehirlerin bir taraftan öte tarafa taşıdıkları sular bile bu dönüşe te'sîr eder. Rüzgârların gücü, deverân hızına te'sîr eder. Denizin derinliklerine düşen şeyler, yeryüzünün şurasında veya burasında beliren yükseltiler dünyamızın deverânına te'sîr eder. Herhangi bir sebeple toprağın kayması veya yığılması da dünyanın dönüşüne te'sîr eden unsurlar arasındadır. Çok az bir değişiklik, toplanma veya dağılma te'sîrini hemen gösterir.»

Görülüyor ki bu derece hassâs olan yeryüzünde, dengenin sâbit dağlarla sağlanması hiç de garip bir şey değildir. Nitekim bu gerçeği Kur'ân-ı Kerîm on dört yüzyıl önce belirtmiştir:

«Ve onu mübârek kıldı, rızıklarını arayanlar için yeryüzünün bitkilerini dört devre içerisinde yetiştirmesini normal olarak koydu.»

Belki de bu ifâdelerin atalarımızın zihnindeki yansıması, gelişen, verimli bir tarla veya toprak altı kaynaklarından olan altun, demir ve benzeri faydalı madenler şeklinde olmuştur. Ama bugün Allah'ın kendi lutfuyla yeryüzünün birçok noktalarını, uzun süre gizlediği birçok rızık kaynaklarını insanoğluna keşfetmesinden sonra, bu ifâdenin bizim zihnimizdeki akisleri çok daha farklı olmaktadır.

Yukarıda oksijenin ve hidrojenin birleşerek nasıl suyu oluşturdukları ve suyun, havanın, güneşin ve rüzgârın elbirliği ile tarıma elverişli toprağı meydana getirdiklerini görmüştük. Kezâ suyun, güneşin ve rüzgârın yağmurları oluşturmalarını ve yeryüzüne çıkan ve çıkmayan kaynakların, nehirlerin, kuyuların kısacası tatlı suların bu sûretle meydana gelişini görmüştük ki, bütün bunlar işte buradaki bereketliliğin, mübârekliğin ifâdesidir. Bir de teneffüs ettiğimiz hava var. Nefesimizi aldığımız, hayatımızı ona borçlu olduğumuz hava...

Bilindiği gibi dünyamız küre biçimindedir. Çevresini karalardan oluşan bir kabuk sarar. Bu tabakanın büyük bir bölümünü su tabakası meydana getirir. Su ve kayalık tabakanın üzerinde atmosfer dediğimiz hava tabakası yer almaktadır ki; bu, yaygın gazlardan olmuştur. Denizler gibi derinliğe sâhiptir. Biz insanoğulları, canlılar ve bitkiler işte bu derin hava tabakaları arasında hayatımızı sürdürürüz. Atmosferdeki hava tabakası sâyesinde soluk alır, içimize oksijen çekeriz. Aynı havayı alan bitkiler organik yapılarını onun karbonundan veya bizim tabîata salıverdiğimiz karbondioksitten meydana getirirler ki, bugün bizim yediğimiz bitkiler bu karbondioksit sâyesinde oluşmuş olan canlılardır. Ayrıca biz, karbondioksit ihtivâ eden bitkileri yiyen hayvanları da yeriz. Ve her ikisinden kendi vücûdumuzun yapısını kurarız. Atmosferdeki azot; teneffüs ettiğimiz havayı yakmamak için oksijeni hafîfletici element olarak kullanır. Atmosferdeki su buharı ise havanın

nemini normal düzeyde tutmak içindir. Daha başka argon, helyum, neon ve benzeri birtakım gazlar atmosferde çok az miktarda bulunmaktadır ki, bunlar da çeşitli faydalar sağlamaktadır. Ayrıca atmosferde hidrojen gazı da bulunmaktadır ki, bu genellikle yeryüzünün ilk yaradılışı esnâsındaki kalıntılarda bulunur.

Bizim yediğimiz ve yaşamak için kullandığımız nesnelere gelince, bunların hepsi yeryüzünün içinde veya dışında mevcûd olan ana elementlerden meydana gelmiştir. Metinde geçen rızık ifâdesi, yenilen ve mideye inen nesnelerden daha geniş bir anlam taşır. Misâl olarak şekerli maddeleri ele alalım. Bilindiği gibi şeker; karbon, hidrojen ve oksijen karışımı bir bileşiktir. Su da, iki hidrojen ile bir oksijenden müteşekkil bir bileşiktir. Biliniyor ki yediğimiz, içtiğimiz, giydiğimiz veya kullandığımız her şeyde, bu yeryüzünün tabîatında mevcûd olan elementler yer almakta ve bileşik halinde bulunmaktadır.

İşte bütün bunlar bereketin ve mübârekliğin işâreti olduğu gibi dört günde takdîr edilmiş bulunan rızıkların işâretidir de. Yani denilmektedir ki, bütün bunlar, ölçüsünü Allah'tan başka kimsenin bilmediği uzun bir merhaleler silsilesinin sonunda dört günde meydana gelmiştir.

«Sonra buhar halinde olan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin, dedi. İkisi de: İsteyerek geldik, dediler.

Bunun üzerine iki gün içerisinde yedi gök var etti. Ve her göğün işini ona bildirdi. Biz dünya semâsını ışıklarla donattık. Ve bozulmaktan koruduk. İşte bu, Alîm ve Azîz olan Allah'ın takdîridir.»

Metinde geçen (استواء), yönelme ve kasıd mânâsınadır. Allah'ına yönelmesi ise irâdesinin teveccühü demektir. Metindeki (ثم) kelimesi, zaman bakımından bir sırayı değil, manevî yüceliği ve merhaleyi ifâde etmiş olabilir. Bilindiği gibi semâ kelimesi, hissen bir yücelik ve üstünlük anlamı taşır.

«Sonra buhar halinde olan göğe yöneldi.» Bazıları yıldızlar yaratılmazdan önce kâinâtımızda nebula denilen gazlar bulunduğunu, bunun da bir nevi duman olduğunu kabul ederler.

Nebula, yıldızların oluşumundan sonra arta kalan gaz ve toz yığınıdır. Nitekim günümüzdeki yaratılış teorileri şöyle demektedir: Galaksi gaz ve tozdan meydana gelmiştir. Bu ikisinin tekâsüfü sonucu yıldızlar oluşmuş ve geriye fezâda birtakım kalıntılar kalmıştır ki, işte nebula denilen gök cisimleri bu kalıntılardan ibârettir. Geniş ve büyük galaksimizde fezâya yayılan o kadar gaz ve toz kalıntıları bulunmaktadır ki, bunlar yıldızları oluşturanlardan hiç de az değildir. Ve halen yıldızlar çekim güçleriyle bu fezâdaki tozlara te'sîr etmektedirler. Hep gökyüzünden çekilip toplanmaktadırlar.

Bu ifâdeler doğru olabilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in «Sonra, buhar halinde olan göğe yöneldi.» fermânına yaklaşmaktadır. Gökyüzünün uzun bir süre içerisinde vücûd bulduğu ve miktarını ancak Allah'ın bildiği günlerden iki gün içerisinde meydana geldiğini belirtmektedir. Şimdi de bir nebze şu korkunç gerçek karşısında duralım: «İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin, buyurdu. İkisi de: İsteyerek geldik, dediler.» Bu ifâde, çok hayret verici bir şekilde kâinâtın, kanûnlara uyduğunu ve bu kâinâtın aslında yaratıcısına tâm olarak teslîm olduğunu, O'nun emir ve irâdesine bağladığını îmâ etmektedir. Şu halde kâinâtta çoğu kere zorla bu kanûnlara boyun eğen insandan başka hiç kimse bu emrin dışına çıkmamaktadır. İnsanoğlu zorla da olsa bu kanûnların mahkûmudur. Onların dışına çıkamaz. Çünkü korkunç kâinât çarkında, çok küçük bir dişliden başka bir şey değildir o. İstese de istemese de küllî olan kâinât kanûnlarının mahkûmudur. Ne var ki insanoğlu, gökyüzünün ve yeryüzünün emre itâat edişi gibi itâat etmeyen bir varlıktır. Kaçmak ister, kolay ve karmaşık noktalardan sapmak ister, ama en sonunda muhakkak yenileceği kanûnlara çarpar. Çoğu kere ezilen ve büzülen kendisi olur ve boyun eğmeden teslîm bayrağını çeker. İnsanlar arasında yalnızca Allah'ın sâlih kullarıdır ki; onların kalbleri, varlıkları, vücûdları, hareketleri, düşünceleri, irâdeleri, arzuları ve hedefleri... Hepsi kâinâtın küllî kanûnlarıyla uyuşur. Ve onlara isteyerek boyun eğer. Rahatça onların istediği doğrultuda yürür. Bu korkunç kâinât çarkı ile birlikte akıntıya kapılarak Rabbına yönelir. Bütün gücüyle kendisini o enerji kaynağına bağlar. Ve işte o zaman hârikalar yapar, fevkalâde haller meydana getirir. Çünkü kendi bünyesi kâinât kanûnlarına uygun düşer. Korkunç gücünü ondan alır. Onunla birlikte onun bir parçası olarak Allah'a doğru kendi isteği ile yola koyulur.

Biz istemeyerek boyun eğeriz. Ama keşke isteyerek boyun eğseydik. Keşke gökler ve yeryüzü gibi âlemlerin Rabbı olan Allah'a tamâmen teslîm olan mevcûdâtın rûhuyla birlikte emre boyun eğip itâat etmiş olsaydık.

Gerçekten biz çok kere gülünç hareketler yaparız... Kader çarkı durmadan aynı hızla aynı hedefe doğru yol alır gider. O çarka ayak uyduran, kâinâttaki sâbit kanûnlar uyarınca hareket eder. Biz ise gelir ve bu çarkı hızlandırmak için çabalarız. Evet, şu korkunç ve muazzam kâfilenin arasından sâdece biz bu çarkı yavaşlatmak veya hızlandırmak için çabalarız. İşte bu çarkın dışına çıkıp bu seyir hattından uzaklaşınca bir buhrândır sarar rûhumuzu. Acelecilik, enâniyet, tamahkârlık, korku ve arzularla dolarız. Kâfile yol alırken bir şuraya bir buraya kaçamak yaparız. Bir şu dişliye bir bu dişliye çarpar. yaralanır ve acı çe-

keriz. Bir oraya bir buraya kafamızı vurarak parçalarız. Ama her şeye rağmen çark döner, bütün hızıyla hedefine doğru yol alır. Ve o zaman bizim çabalarımız, kuvvetimiz boşa gitmiş olur. Ama kalbimizi Hakka vererek ve O'na teslim olacak olursak, mevcûdâtın rûhuyla hakîkaten bir bağlantı kuracak olursak; o zaman bu çark içerisindeki kendi durumumuzu iyice kavrar, kendi adımımızla kaderin adımı arasında bir âhenk sağlar ve sür'ati gerektiren hallerde çabucak uygun adımlarla hareket ederiz. Mevcûdâtın Yaratıcısından alınan varlık kuvvetleriyle birlikte hareket eder ve gerçekten çok büyük işler yaparız. O zaman gurûr nedir bilmeyiz. Çünkü bize bu büyük işleri yaptıran kuvvet kaynağını biliriz. Ve onun kendi gücümüz olmadığını, bilakis büyük güç kaynağına bağlanışımızdan doğduğunu kabul ederiz...

Aman ne sevinç, ne saâdet, ne huzûr, ne güven kaplar o zaman kalbimizi bu küçücük seyâhatımız sırasında. En sonunda Rabbına doğru büyük seyâhata katılan ve bizimle birlikte uygun adımlarla yol alan bu gezegen üzerindeki seyâhatımızda kalbimiz huzûr, emniyyet, mutluluk ve memnûnlukla dolar.

Aman ne selâmettir ki biz bu kâinât içerisinde dosdoğru yaşarken yolumuzu feyizlendirir, Rabbına teslîm olan kâinât gücüyle birlikte biz de O'na teslîm oluruz. Adımımızı O'nun adımlarından ayırmaz ve biz O'na aykırı hareket etmediğimiz için O da bize ters hareket etmez. Çünkü o zaman biz de O'ndan bir parça olarak O'nunla birlikte aynı yönde hareket ederiz.

«İkisi de, isteyerek geldik dediler... Bunun üzerine iki gün içerisinde yedi gök varetti... Ve her göğün işini ona bildirdi.» Buradaki iki günden murâd, yıldızların nebulalardan meydana geldiği süre olabilir. Yahut da Allah'ın ilmi uyarınca yıldızların oluştuğu zaman aralığı olabilir. Her semâdaki işle ilgili husûsların bildirilmesi gerçeği ise kâinâttaki kanûnların hudûdsuzluğuna işâret etmekte, Allah'ın hidâyeti ve tevcîhâtı yönünde hareket ettiğini belirtmektedir. Burada sözkonusu edilen gökten murâd nedir? Kesin olarak bilmiyoruz. Belki bir oluş derecesidir, belki yalnız bir galaksiye gök adı verilmiştir. Veya çok farklı mesâfelerdeki galaksilerdir. Semâ kelimesinin ihtivâ ettiği pek çok şeylerden birisi.

«Biz dünya semâsını ışıklarla donattık. Ve bozulmaktan koruduk.» Dünya semâsı terimi de kezâ kesin bir ifâde değildir. Bize en yakın galaksiler olabileceği gibi —ki bugün bizim içinde bulunduğumuz galaksinin derinliği yüz milyar ışık senesine ulaşan samanyoludur— semâ sözü ile belirtilen diğer yıldızlar ve gök cisimleri de olabilir. Ki gökteki bu yıldızlar ve gök cisimleri bize aydınlık verdiklerinden birer meş'ale gibidirler. «Ve bozulmaktan koruduk.» ifâdesi de Kur'an'ın diğer noktalarında vârid olan ifâdeler gibi bir umûmiyet belirtir. Kesin olarak

bu korumanın şeytândan olduğunu söyleyemeyeceğiz. Sâdece Kur'ân'da kısaca işâret edilmektedir ki bununla iktifâ edeceğiz:

«İşte bu Alîm ve Azîz olan Allah'ın takdîridir.»

Azîz, kuvvetli, kudretli, giriş noktalarını bilen ve haberdâr olan Allah'tan başka kim bu mevcûdâtı idâre edebilir, tutabilir ve takdîr edebilir ki?... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 25-35)

Allah Teâlâ yerin yaratılış şeklini belirttikten sonra göğün yaratılış şeklini açıklıyor ve «Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi.» buyuruyor. Bu konuda pek çok bahisler vardır:

Birinci Bahis: Allah Teâlâ'nın «Sonra göğe yöneldi.» kavl-i celîlidir. Bu ifâde başka hiç bir işe bakmaksızın bir işe yönelen kişi için kullanılır. Yönelme, eğilip bükülmenin zıddı olan ve dosdoğru olmak anlamına gelen (الاستواء) kelimesiyle ifâde edilmiştir. Bunun benzeri; o işe koyuldu ve uzandı, sözleridir. Allah Teâlâ'nın, «ona yönelin» kavli de böyledir. Âyetin mânâsı ise şöyle olur: Sonra hikmet gerekçesi ile yeryüzünü yarattıktan sonra, göğü yaratmaya yöneldi. Hiç bir alıkoyucu engel onu bu davranışından alıkoymuyordu.

İkinci Bahis : Eser sâhibi der ki: Göklerin ve yerin yaratılmasından önce Allah'ın Arş'ı su üzerindeydi. Allah Teâlâ bu suda bir ısınma meydana getirdi ve bunun netîcesinde köpük ve duman yükseldi. Köpük suyun yüzünde kaldı ve Allah Teâlâ onu kuru bir madde halinde halkederek yeryüzünü meydana getirdi. Duman ise, yukarı doğru yükselip çıktı ve Allah Teâlâ ondan gökleri halketti.

İyi bil ki: Bu kıssa Kur'an'da mevcûd değildir. Eğer buna doğru bir delil delâlet ederse sahîhtir, kabul edilir, aksi takdîrde kabul edilmez. Bu kıssa yahûdîlerin Tevrât olduğunu iddiâ ettikleri kitabın baş tarafında detaylı olarak açıklanmıştır. Burada Allah Teâlâ'nın gökyüzünü karanlık parçacıklardan halkettiği belirtilmektedir. Bu, ma'kûldür. Çünkü biz ma'kûller bölümünde, karanlığın varlıkla ilgili bir keyfiyyet olmadığını gösterdik. Bunun delili şudur: Şâyet insan bir kandil ışığının önüne otursa; diğer insan da karanlıkta otursa ışıkta oturan kişi, karanlıkta oturanın yerini görmez ve o havayı karanlık olarak algılar. Karanlıkta oturan kişi ise ışıkta oturanı görür ve oradaki havayı aydınlık olarak müşâhade eder. Eğer karanlık, havayla kâim bir nitelik olsaydı, bakanların durumlarının değişmesine göre değişmezdi. Böylece karanlığın, ışıksızlıktan ibâret olduğu sâbit bulunmaktadır. Allah Sübhânehu ve Teâlâ parçalanmayan parçaları halkedip de; onda ışığın keyfiyyetini yaratmazdan önce o, aydınlıktan yoksun karanlık bir nesneydi. Sonra onu birleştirip gökler, yıldızlar, ay ve güneş haline getirince ışık niteliğini varetti ve böylece onlar da aydınlık oldular. Öyleyse sâbit oluyor ki; Allah Teâlâ gökleri, güneşi ve ayı yaratmayı kasdettiği esnâda o parçalar karanlık idiler. Binâenaleyh bunlara duman adı-

nın verilmesi doğru olur. Zîrâ duman kelimesiyle kasdedilen anlam; yalnızca ışıksız olan ve birbirine bitişik olmayan ayrışık parçalardır. İşte dumanın tefsîri konusunda zihne gelen düşünceler bunlar. Gerçek durumu ise en iyi Allah bilir.

Üçüncü Bahis: Allah Teâlâ'nın «Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi» kavl-i celîli göstermektedir ki; göğün yaratılması yeryüzünün yaratılmasından sonra olmuştur. Allah Teâlâ'nın «Sonra da yeryüzünü yayıp döşedi.» (Nâziât, 30) kavli ise, yeryüzünün yaratılışının gökyüzünün yaratılışından sonra gerçekleştiğini göstermektedir. Bu ise tenâkuzu îcâb ettirir. Bilginler bu mes'elede ihtilâf etmişlerdir. Meşhûr olan cevâb şöyle denmesidir: Allah Teâlâ önce iki günde yeryüzünü yarattı. Daha sonra gökyüzünü yarattı. Bunun ardından yani gökyüzünün yaratılmasından sonra yeryüzünü yayıp döşedi. Böylece tenâkuz durumu ortadan kalkar. İyi bil ki: Bu cevâb bana göre birçok yönden müşkil bir cevâbtır.

a — Allah Teâlâ yeryüzünü iki günde yarattığını açıklamış, sonra üçüncü günde «O yeryüzünde sâbit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı. Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdâlar ve rızıklarını takdir etti.» Bu haller ise ancak yeryüzü yayıp döşendikten sonra varlık sâhasına girebilecek hallerdir. Çünkü yeryüzünde dağların yaratılması, ancak yeryüzünün yayılıp döşenmesinden sonra mümkün olabilir. Allah Teâlâ'nın «Ve orada bereketler yarattı.» kavli; ağaç, bitki ve hayvanların yaratılması diye tefsîr edilmiştir. Bu tefsîr de ancak yeryüzünün yayılıp döşenmesinden sonra mümkündür. Kaldı ki Allah Teâlâ bunun ardından «Sonra göğe yöneldi» buyurmaktadır ki bu, Allah Teâlâ'nın gökyüzünü yeryüzünün yaratılışından ve yayılıp döşenmesinden sonra yaratmış olmasını gerektirir. Böyle olunca da yukarıda anılan suâl tekrâr îcâbeder.

b — Hendesî deliller, yeryüzünün küre biçiminde olduğuna delâlet etmektedir. Öyleyse eğer; yeryüzü ilk meydana geldiği anda küre idi, diyerek bu gün de küre olarak durmaktadır diyecek olursak, bu yaratıldığı günden beri yayılmış ve döşenmişti, demektir. Eğer; yeryüzü önce küre biçiminde değildi, sonra küre şeklini aldı, diyecek olursak bu yeryüzünün daha önce yayılıp döşendiğini, bilâhare bu niteliğinin kaldırılıp yok edildiğini söylemeyi gerektirir. Bu ise bâtıldır.

c — Yeryüzü son derece büyük bir cisimdir. Böylesine büyük olan bir cisim, varlığa ilk girdiği andan itibâren yayılıp döşenmiş olmalıdır. Öyleyse daha önce yayılıp döşenmiş olan bir şeyin bilâhare yayılıp döşenmiş olduğunu söylemek bâtıl bir söz olur. Tarih kitaplarında zikredildiğine göre, yeryüzü Kudüs'te kayanın bulunduğu yerde halkedilmiştir. Bu müşkil bir sözdür. Çünkü eğer bununla; yeryüzü bütün büyüklüğüne rağmen o yerde yaratılmıştır, denmek isteniyorsa bu söz,

yayvan cisimlerin iç içe girdiğini kabul etmeyi gerektirir ki bu muhâldir. Eğer bununla; önce küçük parçacıklar orada halkedildi, sonra diğer bölümleri yaratılıp o ilk yaratılan parçaya bu bölümler ilâve edildi, denilmek isteniyorsa bu yeryüzünün yaratılışının gökyüzünün yaratılışından daha sonra gerçekleştiğini kabul etmek anlamına gelir.

d — Yeryüzünün kendisinin yaratılışı iki günde gerçekleştiğine, yeryüzünde mevcûd olan diğer eşyânın yaratılışı da daha sonraki iki günde olduğuna ve göklerin yaratılışı da müteâkib iki günde meydana geldiğine göre, toplam altı gün olmaktadır. Eğer yeryüzünün yayılıp döşenmesi bundan sonra gerçekleşmiş ise, bu altı günlük günlerden ayrı bir başka zamanda meydana gelmiş demektir. Bu takdîrde göklerin ve yerin yaratılması altı günden daha çok bir zamanda gerçekleşmiş olur ki bu da bâtıldır.

e — Allah Teâlâ'nın bu âyetten sonra «Sonra göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne; isteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin, dedi.» kavli, göğün ve yeryüzünün îcâd edilmesinden kinâyedir. Eğer gökyüzünün var edilmesi yeryüzünün var edilmesinden önce olsaydı, Allah Teâlâ'nın «İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» kavli mevcûd olanın yeniden var edilmesini gerektirirdi ki bu, muhâldir, bâtıldır. Bu meşhûr cevâb konusuyla ilgili bahsin tamâmlanması bundan ibârettir.

Vâhidî'nin el-Basît'de Mukâtil'den naklen, Allah Teâlâ'nın gökyüzünü yeryüzünden önce yaratmış olduğu konusundaki sözüyle, «Sonra göğe yöneldi.» kavlini sonra göğe yönelmiş idi ki o, duman halindeydi diye te'vîl etmesi ve yeryüzünü yaratmazdan önce göğe söylemiş olması... benim yanımda zayıf bir görüştür. Zîrâ o, sonra göğe yönelmişti takdîrinde olur. Bu ise iki zıddın arasını birleştirme demektir. Çünkü sonra anlamına gelen (ثم) kelimesi te'hîri gerektirir. İdi anlamına gelen (كان) kelimesi takdîmi gerektirir. Bu ikisini birleştirmek ise çelişki ifâde eder. Bu da âyetin zâhirine göre yürütülmesinin imkânsızlığına delildir. Biz daha önce «İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» kavlinin onların varlığından önce meydana geldiğini açıklamıştık. Mes'ele böyle olunca «ikiniz de gelin.» kavlinin emir ve teklîfe hamli imkânsızlaşır. Öyleyse bunun bizim zikrettiğimiz anlama hamledilmesi gerekir.

Geriye âyetin lafzıyla ilgili bazı suâller kalmış bulunmaktadır:

Birinci Suâl: Allah Teâlâ'nın: «Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» kavlinde ne fayda sözkonusudur. Bu suâlin cevâbı şöyledir: Bununla kastolunan, kudret ve takdîrin mükemmelliğinin ortaya çıkarılmasıdır. Âyetin takdîri şöyle olmaktadır: İster bunu isteyin, ister istemeyin ikiniz birlikte gelin. Nitekim despot kimse eli altında bulunanlara; şunu istesen de, istemesen de yapacaksın, gönüllü veya gönülsüz olarak yerine getireceksin, der. Hal üzere man-

sûb olması ise istediğiniz halde veya istemediğiniz halde anlamındadır. Onlar; biz istemeyerek değil, isteyerek geldik, demişlerdir. Denildi ki; Allah Teâlâ göğü ve yeryüzünü zikrettikten sonra istek ve nefreti zikretmiştir. Binâenaleyh isteğin göğe, nefretin yere gönderilmesi icâb eder. İsteğin göğe tahsîsi birkaç vecihten gereklidir:

1 — Gökyüzü bir tek düzen üzere ihtilâfsız hareketine devâm etmekle Allah'a itâat eden bir canlıya benzemektedir. Yeryüzü ise bunun hilâfınadır. Çünkü onun ahvâli sürekli değişmektedir. Bazan durgun olmakta, bazan da sarsıcı hareket etmektedir.

2 — Gökyüzünde bulunan varlıklar yalnızca itâat ederler. Nitekim Allah Teâlâ onlar için : «Üstlerinden, Rablarından korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar.» (Nahl, 50) buyurmaktadır. Yeryüzü halkına gelince onların durumu böyle değildir.

3 — Gök her işte mükemmel olduğu gibi bu niteliklerle de nitelendirilmiştir. Derler ki: Göğün rengi renklerin en güzelidir. Yani parlak renktedir. Göğün şekli şekillerin en değerlisidir. Yani dairevî şekildedir. Onun yeri, yerlerin en güzelidir. Yani yüce havadır. Cirmi, cirimlerin en değerlisidir çünkü her an parlayan yıldızlardır. Halbuki yeryüzü bunun hilâfınadır. Çünkü yeryüzü karanlık ve kesâfet yeridir. Hallerin değiştiği, zâtların ve sıfatların ayrıştığı yerdir. Öyleyse göğün itâatla ve yeryüzünün de nefretle var oluşu şüphesiz gerçeğin ifâdesidir. Mâdem ki yeryüzünün yaratılışı nefret üzerine binâ edilmiştir, oradaki halkın da ebediyyen nefret, sıkıntı, baskı ve kasılma sıfatıyla muttasıf olmaları gerektir.

İkinci Suâl : «İkiniz de gelin» anlamına (ائتيا) kelimesiyle «geldik» anlamına (اتينا) kelimesinden kasdedilen mânâ nedir? Bunun cevâbı şöyledir: «Gelin.» kavliyle kasdolunan, varlık ve meydana geliştir. Bu, Allah Teâlâ'nın; «ol der o da oluverir.» kavli gibidir. Denildi ki: Bunun mânâsı şöyledir: Gelmeniz gereken şekil ve vasıf üzere gelin. Yani yeryüzü yayılıp döşenmiş ve bir karargâh ve beşik olarak, gökyüzü de kubbe ve tavan halinde gelsin. Gelmek kelimesinin anlamı, bir şeyin istenen biçimde vukû' bulup ortaya çıkmasıdır. Nitekim; onun yaptığı iş hoş geldi veya makbûl düştü, denir. Ayrıca mânânın şöyle olması da câizdir: İkinizden her biri hikmet ve tedbîrin gerektirdiği bir gelişle gelsin. Yeryüzünün göğün karargâhı, gökyüzünün yerin tavanı olarak gelmeleri kasdedilmiştir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVII, 104-106).

«Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: isteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin. İkisi de isteyerek geldik, dediler.» Bu ifâde Allah Teâlâ'nın gökyüzünü murâd ettiği şekilde varetmesinden mecâzdır. Nitekim araplar; falanca şu işi yaptı, sonra da şu işe yöneldi, derler. Bununla birinci işi bitirip ikinci işe başlamayı kasde-

derler. Bu âyetten göğün yaratılışının yeryüzünün yaratılışından sonra olduğu anlaşılıyor. İbn Abbâs (r.a.) da böyle demiştir. İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette o der ki: Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey eni bin senelik, boyu da on bin senelik bir yol olan bir cevher idi. Allah Teâlâ bu cevhere heybet nazarıyla baktı ve o eriyip sarsıldı. Sonra ateşin üzerine gönderilmesi sebebiyle bundan bir duman çıktı. Bu duman yükseldi ve köpük oluştu. Köpük suyun üzerinde belirdi. Köpükten yeryüzü, dumandan da gökyüzü meydana geldi. Göklere ve yeryüzüne gelmelerini emretmesi ve onların bu emre boyun eğmelerinin anlamı; Allah Teâlâ'nın onları var etmek istemesi, onların da var olmaktan kaçınmayıp Allah'ın irâde ettiği şekilde var olmaları demektir. Göklerle yeryüzü, bu konuda kendisine itâat edilen âmirin verdiği hüküm bildirilince bu hükme boyun eğen memur gibiydiler. Yeryüzü emre boyun eğmekte gökyüzüyle birlikte zikredilmiştir. Halbuki yeryüzü gökyüzünden iki gün önce yaratılmıştır. Bunun sebebi nedir? Çünkü yeryüzünün cirmi önceden yayılıp serilmeksizin yaratılmış ve gökyüzünün yaratılmasından sonra da yayılıp serilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, «ondan sonra da yeryüzünü yayıp döşedi.» buyurmuştur. Şu halde âyetin mânâsı şöyle olur: Gelmeniz gereken şekil ve nitelik üzere ikiniz birlikte gelin. Ey yeryüzü, sen karârgâh ve beşik olmak üzere yayılmış ve serilmiş olarak gel. Ey gökyüzü, sen de sâkinlerine bir tavan ve kubbe biçimi olarak gel. Gelmenin anlamı varolmadır ve gerçekleşmedir. Nitekim; falanca işine hoşnûd olarak geldi, denir. «İsteyerek veya istemeyerek» sözü ise açıklamadır. Allah'ın gök ve yeryüzündeki kudretinin te'sîrini beyân etmek içindir. Ayrıca göğün ve yeryüzünün, Allah'ın kudretinin te'sîrinden kaçmalarının imkânsızlığını gösterir. Nitekim emrinin altında bulunan kişiye; istesen de istemesen de şu işi yapacaksın veya gönüllü veya gönülsüz olarak bu işi yapacaksın, denir. (Kâdî Beydâvî, Envâr et-Tenzîl, V, 374-375).

oOo

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِن بَيْنِ
أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم
بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا

أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ
أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ
صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

13 — Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de.

14 — Onlara; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, diye önlerinden ve arkalarından peygamberler geldiğinde demişlerdi ki: Şâyet Rabbımız dileseydi, elbette melekler indirirdi. Doğrusu, biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ederiz.

15 — Âd'a gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış; bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı? Onlar âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.

16 — Böylece uğursuz günlerde dünya hayatında rüsvâylık azâbını tattıralım diye Biz de onların üzerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı ise, elbet daha horlayıcıdır. Onlara yardım da edilmez.

17 — Semûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik, ama onlar körlüğü hidâyete tercîh ettiler ve yaptıkları yüzünden onları horlayıcı azâbın yıldırımı çarptı.

18 — İmân edip de korkar olanları da kurtardık.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, senin getirdiğin gerçeği yalanlayan şu müşriklere de ki: Şâyet Allah katından getirdiklerimden yüz çevirecek olursanız, geçmiş ümmetlerden rasûlleri yalanlayanların başına geldiği gibi sizin de başınıza Allah'ın azâbının geleceğini bildirerek sizi uyarırım. Size Âd ve Semûd'un, onların yaptıklarını yapan benzerlerinin başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgayı hatırlatırım. «Onlara; önlerinden ve arkalarından peygamberler gelmişti.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Âd kavminin kardeşi

Hûd'u hatırla. Ondan önce ve sonra: Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, diyen nice uyarıcılar gelip geçmişken, ahkâf ile uyarmıştı.» (Ahkâf, 21). Yani onların ülkelerine komşu olan kasabalarda bulunanlara Allah Teâlâ, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdeti emreden peygamberler göndermişti. Onlar; müjdeleyici, korkutucu ve uyarıcı peygamberlerdi. O kavimler Allah'ın düşmanlarının başına getirdiği azâbı, dostlarına bahşettiği nimetleri görmekteydiler. Bununla beraber îmân etmemiş, peygamberleri doğrulamamış; aksine yalanlayıp inkâr etmişler ve: «Şâyet Rabbımız dileseydi (peygamberler göndermiş olsaydı); elbette melekler indirirdi.» Elçileri kendi katında melekler olurdu. «Doğrusu (ey beşer olan peygamberler) biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ederiz.» Siz de bizim gibi bir beşer olduğunuza göre elbette size tâbi olmayız, demişlerdi. Allah Teâlâ da buyurur ki: «Âd'a gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış, (azmış, haddi aşmış, isyân etmiş) bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi.» Bünyelerine ve kuvvetlerinin fazlalığına güvenerek bunlarla Allah'ın baskınına karşı durabileceklerine, korunabileceklerine inanmışlardı. «Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı?» Kime karşı düşmanlık ilân ettiklerini hiç düşünmüyorlar mıydı? Şüphesiz ki düşmanlıkla karşı durmak istedikleri; eşyâyı yaratan, onların yüklendikleri kuvvetleri onlara bahşeden en büyüktür, O'nun gücü ve yakalaması şiddetlidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Göğü gücümüzle Biz kurduk. Ve muhakkak ki Biz, geniş kudret sâhibiyiz.» (Zâriyât, 47). Onlar Cebbâr'a düşmanlıkla karşı durmuşlar, âyetlerini inkâr etmişler, elçisine isyân etmişlerdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Böylece Biz de onların üzerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik.» Bazıları, bu rüzgârın şiddetle estiğini söylemişlerdir. Bu rüzgârın soğuk olduğu, sesli, gürültülü olduğu da söylenmiştir. Gerçek ise onun bütün bu özellikleri taşıyan bir rüzgâr olduğudur. O şiddetli, güçlü bir rüzgârdı; Böylece onların azâbı, gurûrlandıkları ve aldandıkları şeyin cinsinden oluyordu. Şiddetli bir şekilde soğuktu. Nitekim «Âd kavmi de önünde durulmaz dondurucu bir rüzgârla helâk edildi.» (Hâkka, 6) âyetinde onun şiddetli bir şekilde soğuk olduğu ifâde edilmektedir. Kulakları sağır edecek şekilde bir sesi de vardı. Gürültülü bir sesle aktığı için doğu ülkelerindeki meşhûr bir nehre de Sarsar adı verilmiştir.

«Böylece uğursuz günlerde rüsvâylık azâbını tattıralım diye Biz de onların üzerine (peşpeşe gelen ve onların kökünü kesmek üzere yedi gün sekiz gece devâm eden) şiddetli bir rüzgâr gönderdik.» «Nitekim uğursuzluğu devâm eden bir günde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik.» (Kamer, 19). Bu azâb, onların üzerine uğursuz bir günde gelmiş ve bu uğursuzluk yedi gece sekiz gün devâm etmiş, nihâyet so-

nuncularına varıncaya kadar onları helâk etmiştir. Böylece onlar âhiret azâbına ilâveten dünya rüsvâylığını da tatmış oldular. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Böylece dünya hayatında rüsvâylık azâbını tattıralım diye Biz de onların üzerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı ise, elbet daha horlayıcıdır. Onlara (dünya hayatında yardım edildiği gibi âhiret yurdunda) da yardım edilmez.» Onları Allah'ın azâbından koruyacak ve Allah'ın bu cezâlandırmasını onlardan engelleyip giderecek hiç kimse yoktur.

«Semûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik.» İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd âyetteki hidâyeti; beyân ve açıklama ile; Sevrî de hak yola davetle izâh etmişlerdir.

«(Biz peygamberleri Sâlih (a.s.)in lisânıyla onlara gerçeği beyân edip açıkladık, onlara basîret yollarını gösterdik) ama onlar körlüğü hidâyete tercîh ettiler.» Allah'ın peygamberi Sâlih (a.s.)e karşı çıkarak onu yalanladılar, peygamberlerinin doğruluğuna bir alâmet, bir nişâne kılınan deveyi boğazladılar. Yapmış oldukları inkâr ve yalanlama yüzünden onları horlayıcı azâbın yıldırımı çarptı. Allah onlara bir haykırış, bir sarsıntı ve zillet ile alçaltılma ve azâbı gönderdi.

«İmân edip de korkar olanları da (onların aralarından) kurtardık.» Onlara bir kötülük dokunmadı ve bu azâbdan dolayı onlara bir zarar erişmedi. Aksine Allah Teâlâ, onları îmânları ve Allah'tan sakınmaları yüzünden peygamberleri Sâlih (a.s.) ile beraber kurtardı.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ
وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوا
أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنْتُمْ
تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ
كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ۖ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾

19 - Allah'ın düşmanları bir araya getirilip toplanacakları gün, ateşe kötülükler halinde dağıtılırlar.

20 — Nihâyet oraya varınca kulakları, gözleri ve derileri yapar oldukları şeye aleyhlerinde şehâdet ederler.

21 — Derilerine derler ki: Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz? Onlar da: Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önceden yaratan O'dur ve O'na döndürülürsünüz derler.

22 — Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhidlik eder diye sakınmadınız. Aksine yapmakta olduklarınızın bir çoğunu Allah'ın bilmediğini sanıyordunuz.

23 — İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrâna uğrayanlardan oldunuz.

24 — Şimdi eğer sabredebilirlerse, işte onların durağı ateştir. Eğer dönmek isterlerse, artık onlar hoşnûd edilecek değildirler.

Allah Teâlâ buyurur ki: Şu müşriklere Allah düşmanlarının zebânîler tarafından ilklerinden sonuncularına varıncaya kadar ateşe sürülmek üzere toplanacakları günü hatırlat. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Mücrimleri de suya götürür gibi cehenneme süreriz.» (Meryem, 86).

«Nihâyet oraya varıp da başında durdukları zaman kulakları, gözleri ve derileri yapar oldukları şeye (önceki ve sonraki amellerine) aleyhlerinde şehâdet ederler.» Ondan bir harf bile gizlenmez. Aleyhlerine şâhidlik ettikleri zaman derilerine ve organlarına derler ki: «Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz?» Organları da o zaman kendilerine şöyle cevab verir: «Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önceden yaratan O'dur ve O'na döndürülürsünüz.» Elbette O'na karşı durulamaz, O'na gâlib gelinemez ve zâten siz ona döndürülmektesiniz.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Muhammed İbn Abdurrahîm'in... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm ile güldü ve: Neye güldüğümü sormayacak mısınız? dedi. Ashâbı: Ey Allah'ın elçisi, neye güldünüz? diye sordular da şöyle buyurdu: Kulun kıyâmet günü Rabbı ile mücâdelesine şaştım. Ey Rabbım, bana zulmetmeyeceğini va'detmemiş miydin? der. Rabbı: Evet, va'detmiştim, buyurur. Kul: Ben kendime, kendimden başka bir şâhid kabul etmiyorum, der. Allah Teâlâ da: Şâhid olarak ben yetmez miyim? Şâhid olarak Kirâmen Kâtibîn melekleri yetmez mi? buyurur ve bu sözü defalarca tekrâr eder de onun ağzına mühür vurulur, yaptıklarını organları söyler. Kul bunun üzerine: Yazıklar olsun size, benden uzak olun. Ben de tutmuş sizin için mücâdele ediyorum, der. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr ve İbn Ebu Hâtim hadîsi Ebu

Âmir el-Esedî kanalıyla... Şa'bî'den de rivâyet etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim hadîsin, Enes'ten Şa'bî'nin rivâyetini bildiklerini söyler. Hadîsi Müslim ve Neseî de Ebu Bekr İbn Ebu Nadr kanalıyla... Sevrî'den rivâyet etmişlerdir. Neseî: Bu hadîsi Eşcaî'den başkasının Sevrî'den rivâyet ettiğini bilmiyorum, derse de benim gördüğüme göre durum onun söylediği gibi değildir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Bürde'den rivâyetine göre Ebu Mûsâ (el-Eş'arî) şöyle demiştir: Kâfir ve münâfık hesâba çekilmek üzere çağrılır ve Rabbı ona amellerini arzeder de o inkâr edip: Ey Rabbım, izzetine yemîn olsun ki bu melek benim aleyhime işlemediklerimi yazmış, der. Melek ona: Şu gün ve şu yerde şöyle şöyle yapmadın mı? diye sorar da kul: Hayır, izzetin adına yemîn olsun ki Rabbım, ben onu işlemedim, der. O böyle yapınca ağzına mühür vurulur. Eş'arî der ki: Ben öyle sanıyorum ki onun hakkında konuşacak olanların ilki sağ uyluğudur. Hâfız Ebu Ya'lâ'nın Züheyr kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü olunca kâfir ameli ile karşılaştırılır da kâfir amelini inkâr edip tartışmaya girer. İşte şunlar komşuların, senin aleyhine şâhidlik ediyorlar, ne dersin? denilir de kâfir: Yalan söylüyorlar, der. Ya âilen ve aşîretin? denilir. Kâfir: Yalan söylüyorlar, der. Onlara: Yemîn ediniz, denilir ve onlar da yemîn ederler. Sonra Allah Teâlâ onların hepsini susturur ve dilleri aleyhlerine şâhidlik eder de ateşe konulurlar.

İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, İbn el-Ezrak'a şöyle demiştir: Kıyâmet günü insanlara öyle bir an gelecek ki onlar konuşmayacaklar, özür beyân etmeyecekler ve kendilerine izin verilinceye kadar konuşamayacaklar. Sonra konuşmalarına izin verilecek de tartışacaklar ve Allah'a şirk koşmuş olan, şirkini inkâr edecek. Allah'a, size yemîn ettikleri gibi yemîn edecekler. Onlar inkâr ettikleri sırada Allah Teâlâ onlar aleyhine kendilerinden olmak üzere derilerini, gözlerini ellerini ve ayaklarını şâhidler olarak gönderecek, ağızlarına mühür vurulacak. Sonra onların ağızlarındaki mühür açılacak da, organları ile tartışmaya başlayacak. Organları: «Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önceden yaratan O'dur ve O'na döndürülürsünüz.» diyecekler ve bu inkârdan sonra dilleri yaptıklarını ikrâr edecek. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Râfi' Ebu Hasan'dan rivâyetine göre; o, kıyâmet günü amellerini inkâr eden birisini anlatıp şöyle demiş: Allah Teâlâ onun diline işâret buyuracak da dili ağzında şişmeye, büyümeye başlayıp bütün ağzını dolduracak. Bir kelime bile konuşamayacak. Sonra Allah Teâlâ onun bütün organlarına: Konuşun, onun hakkında şâhidlik edin, buyuracak da kulağı, gözü, derisi, ut yeri, elleri ve ayakları onun hakkında şâhidlik edip yaptık, iş-

ledik, diyecekler. Burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde konu hakkındaki hadîsler ve haberler «Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.» (Yâsîn, 65) âyetinin tefsîrinde daha önce geçmişti.

İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize babamın... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Habeşistan muhâcirleri Hz. Muhammed (s.a.)e dönüp geldiklerinde: Habeş ülkesinde gördüğünüz gariplikleri anlatmayacak mısınız? diye sordu. İçlerinden bir genç: Evet, ey Allah'ın elçisi, anlatacağız, deyip şöyle devâm etti: Biz otururken onların ruhbânlarından ihtiyar bir kadın yanımızdan geçti. Başının üzerinde bir su testisi taşıyordu. Onların gençlerinden birisi oradan geçerken bir elini kadının arkadan omuzuna koyup itti ve kadın dizleri üzeri yıkıldı. Testisi de kırıldı. Doğrulup o gence dönerek: Ey zâlim, Allah Teâlâ kürsîsini koyup ilkleri ve sonları topladığında, ellerin ve ayakların işlediklerini söyleyeceği bir zamanda benimle olan durumunu yarın Allah katında bileceksin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Doğru söylemiş, doğru söylemiş. Zayıflarının hakkı güçlülerinden alınmayan bir kavmi Allah hiç temizler mi? Bu kanaldan rivâyetinde bu hadîs garîbdir. İbn Ebu Dünyâ, Kitâb el-Ahvâl'inde hadîsi İshâk İbn İbrâhîm'den rivâyet eder ki o da bu hadîsi Yahyâ İbn Süleym (veya Selîm) den rivâyet etmiştir.

«(Aleyhlerinde şâhidlik ettiklerinden dolayı organlarını ve derilerini ayıpladıkları zaman, bu organlar onlara şöyle diyecekler: Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz) aleyhinize şâhidlik eder diye (düşünüp kötü şeyler yapmaktan) sakınmadınız.» Yapagelmekte olduklarınızı bizden gizlemiyordunuz. Aksine Allah'ı inkârınızı ve günâhları açıkça yapıyor, kendi zannınıza göre buna aldırmıyordunuz. Zîrâ Allah'ın bütün fiillerinizi bildiğine inanmamaktaydınız. «İşte Rabbınızı böyle sanmanız (yaptıklarınızdan birçoğunu bilmediğine dâir inancınız ve zannınızdır ki) sizi mahvetti de (kıyâmet günü kendiniz ve âileniz) hüsrâna uğrayanlardan oldunuz.» İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Kâ'be'nin örtüsüne sarılmış duruyordum. Üç kişi geldi. Kureyş'ten birisi ile yanında Sakîf kabîlesinden iki damadı. —veya Sakîf kabîlesinden birisi ile Kureyş'ten iki damadı— karınları yağlı, kalbleri anlayışsız kimselerdi. Öyle bir söz konuştular ki daha önce hiç işitmemiştim. Birisi: Allah'ın bizim şu sözümüzü işittiğini mi sanıyorsunuz, dedi. Diğeri: Biz seslerimizi yükselttiğimiz takdîrde işitir, yükseltmez isek işitmez, diye cevab verdi. Bir diğeri de: Ondan bir kısmını işitirse tamâmını işitir, dedi. Bunu Hz. Peygamber (s.a.)e anlattım da, Allah Teâlâ «Hüsrâna uğrayanlardan oldunuz.» kısmına varıncaya kadar: «Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhidlik eder di-

ye sakınmadınız...» âyetlerini indirdi. Hadîsi Tirmizî, Hennâd'dan, o da Ebu Muâviye'den şeklinde kendi isnâdı ile yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed, Müslim ve Tirmizî aynı hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Buhârî ve Müslim aynı hadîsi Süfyân kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyet ediyorlar.

Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in Behz İbn Hakîm'den, onun babasından, onun dedesinden, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre efendimiz «Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhidlik eder diye sakınmadınız...» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Şüphesiz siz, ağızlarınıza süzgeçler kapatılmış halde çağrılacaksınız. Sizden birinin amellerini ilk defa açıklayacak olan uyluğu ve elidir. Ma'mer'in söylediğine göre Hasan: «İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti.» âyetini tilâvet edip şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ: Şüphesiz Ben kulumun Beni zannettiği gibiyimdir ve Bana duâ ettiği zaman onunla beraberim, buyurmuştur. Hasan, bu hadîs üzerinde düşünüp tebessüm etti ve dedi ki: Şüphesiz insanların amelleri, Rabları hakkındaki zanlarına göredir. İnanan kişi Rabbı hakkında hüsn-ü zanda bulunur ve güzel amel işler. Kâfir ve münâfığın ise Allah hakkındaki zannı kötüdür ve kötü ameller işler. Allah Teâlâ buyurur ki: «Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhidlik eder diye sakınmadınız... İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrâna uğrayanlardan oldunuz.»

İmâm Ahmed der ki: Bize Nadr İbn İsmâîl'in... Câbir'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi Allah hakkında hüsn-ü zanda bulunarak ölsün. Allah hakkında sû-i zanda bulunan bir kavmi işte bu zanları mahvetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrâna uğrayanlardan oldunuz.»

«Şimdi eğer sabredebilirlerse, işte onların durağı ateştir.» İster sabretsinler, ister etmesinler; onlar ateştedirler, oradan ayrılamayacaklardır. Onlar için cehennemden çıkış da yoktur. «Eğer dönmek isterlerse, (özür beyân etseler de) artık onlar (için hiç bir özür yoktur, onların hatâları da kabul edilmeyecek) hoşnûd edilecek değildirler.» İbn Cerîr, «Eğer dönmek isterlerse...» kısmını şöyle açıklar: Onlar dünyaya döndürülmelerini isteseler de, onların bu isteğine icâbet olunmaz. Bu, Allah Teâlâ'nın yine onlar hakkındaki şu kavli gibidir: «Derler ki : Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk. Rabbımız, bizi buradan çıkar; tekrâr dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz. Buyurdu ki : Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» (Mü'minûn, 106-108).

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا
لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ
جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ
وَالْإِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

25 — Biz onlara bir takım yoldaşlar kattık da önlerindekini ve arkalarındakini onlara süslü gösterdiler. Gerek cinlerden, gerekse insanlardan kendilerinden önce geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde söz hak olmuştur. Doğrusu onlar, hüsrâna uğrayanlardı.

26 — Küfredenler dediler ki: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, onun hakkında yaygaralar yapın, belki bastırırsınız.

27 — O küfredenlere şiddetli bir azâbı tattıracağız ve onları yapmakta olduklarının en kötüsü ile cezâlandıracağız.

28 — İşte böyle; Allah'ın düşmanlarının cezâsı; ateştir. Âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerinin cezâsı olarak onların temelli kalacakları yer oradadır.

29 — Ve küfredenler derler ki: Rabbımız, cinlerden ve insanlardan bizi saptırmış olanları göster, onları ayaklarımızın altına alalım da alçaklar, aşağıların aşağısı olsunlar.

Allah Teâlâ burada müşrikleri saptıranın bizzât kendisi olduğunu, bunun dilemesi, yaratması ve kudreti ile olduğunu haber veriyor. Şüphesiz o, fiillerinde yegâne hikmet sâhibidir. Müşrikleri insan ve cin şeytânlarından onlara yoldaşlar takdîr etmek sûretiyle saptırmıştır. Bu yoldaşlar geçmişlerini ve geleceklerini onlara süslü gösterdiler. Geçmiş-

teki amellerini de onlara güzel gösterdiler. Geleceğe nisbetle ise kendilerini sâdece iyiler olarak gördüler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Rahmân'ı anmaya göz yumana yanından ayrılmayacak bir şeytânı arkadaş veririz. Şüphesiz ki onlar, bunları yoldan çıkarırlar. Bunlar da doğru yolda olduklarını sanırlar.» (Zuhruf, 36-37).

«Gerek cinlerden, gerekse insanlardan kendilerinden önce geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde söz hak olmuştur.» Nasıl ki onların yaptıklarının aynısını yapan geçmiş ümmetler hakkında azâb hak olmuşsa bunlar hakkında da aynıdır. «Doğrusu onlar hüsrâna uğrayanlardı.» Ve böylece hepsi hüsrânda ve helâkde eşit olmuşlardır. «Ve küfredenler dediler ki: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin.» Kendi aralarında Kur'ân'a itâat etmeme ve emirlerine bağlanmama husûsunda birbirlerine tavsiyede bulundular. Dediler ki: «Bu Kur'ân'ı (okunurken onu) dinlemeyin, onun hakkında yaygaralar yapın, belki bastırırsınız.» Mücâhid, «Onun hakkında yaygaralar yapın ki bastırasınız.» kısmını şöyle açıklar: Allah Rasûlü (s.a.) Kur'ân okurken ıslık çalma, söz karıştırma gibi şeyler yapın ki Kur'ân okunmasını bastırasınız. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Kur'ân okurken Kureyş de böyle yapardı. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk, «Onun hakkında yaygaralar yapın.» anlamına gelen (الغوا) fiilini; onu ayıplayın, anlamına almıştır. Katâde ise burayı: Onu inkâr edin, ona karşı durun, şeklinde anlamıştır. «Böylece belki onu bastırırsınız.» Bu bilgisiz kâfirlerin ve onların yolunda gidenlerin Kur'ân'ı işittiklerinde tuttukları yol ve durumları budur. Allah Teâlâ inanan kullarına bunun tersini emredip buyurur ki: «Kur'ân okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun ki, merhamet olunasınız.» (A'râf, 204).

Sonra Allah Teâlâ Kur'ân'ı müdâfaa ve Kur'ân'a düşmanlık eden küfür ehlinden intikâm sadedinde şöyle buyurur: «O küfredenlere (Kur'ân'ı işittiklerinde yaptıklarına karşılık) şiddetli bir azâbı tattıracağız ve onları yapmakta oldukları (amellerinin ve işleri)nin en kötüsü ile cezâlandıracağız. İşte böyle; Allah'ın düşmanlarının cezâsı; ateştir. Âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerinin cezâsı olarak onların temelli kalacakları yer oradadır. Ve küfredenler derler ki: Rabbımız, cinlerden ve insanlardan bizi saptırmış olanları göster, onları ayaklarımızın altına alalım da alçaklar, aşağıların aşağısı olsunlar.» Süfyân es-Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre; o, «Bizi saptırmış olanları göster...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bunlar İblîs ile kardeşini öldürmüş olan Hz. Âdem'in oğludur. Habbe el-Uranî de bu açıklamanın aynısını Hz. Ali'den naklen yapmaktadır. Yine Hz. Ali'den rivâyetle Süddî der ki: Her bir müşrik İblîs'i, her bir büyük günâh sâhibi de Hz. Âdem'in, kardeşini öldürmüş olan oğlunu çağıracaktır. İblîs —Allah ona la'net etsin— Hz. Âdem'in ilk oğlunu kendi kar-

deşini öldürmeye, şirk ve benzeri kötülüklere çağırandır. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Bir nefis haksız yere öldürüldüğünde, onun dökülen kanının vebâlinin bir misli Âdem'in ilk oğlu üzerinedir. Zîrâ öldürme âdetini ilk işleyen odur.

«Onları ayaklarımızın altına alalım, (onların azâbı bizden daha şiddetli olsun diye onları bizden daha aşağılara itelim) da alçaklar, aşağıların aşağısı olsunlar (ve ateşin en alt derecesinde kalsınlar.)» Daha önce A'râf sûresinde de geçtiği üzere kendilerini kötülüklere ve şirke çağıran kimselere tâbi olanlar, Allah Teâlâ'dan onları bu durumlarına itenlere kat kat azâb vermesini isteyecekler, Allah Teâlâ da: «Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38) buyuracaktır. Şüphesiz Allah Teâlâ onlardan her birine amelleri ve bozgunculukları ölçüsünce müstehâk olduğu azâbı verecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyrulur: «Küfredip de Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb arttırdık.» (Nahl, 88).

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا
تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾
نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾

30 — Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner, onlara: Korkmayın, üzülmeyin size va'dolunan cennetle sevinin, derler.

31 — Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir ve burada size umduğunuz her şey var.

32 — Gafûr, Rahîm olanın ikrâmı olarak.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların (ameli sâdece Allah için yapan, Allah'ın kendilerine koyduğu kanunlara uygun olarak Allah'a itâat olan işleri, fiilleri işleyenlerin) üzerine melekler iner...» Hâfız Ebu Ya'-

lâ el-Mavsılî der ki: Bize Cerrâh'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bize: «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner.» âyetini tilâvet buyurdu. İnsanlar bu sözü söylediler, sonra çoğu tekrâr küfre döndü. Ölünceye kadar bu sözü söyleyenler şüphesiz ki dosdoğru yolda yürüyenlerdir. Neseî ve Bezzâr bu haberi tefsîrlerinde, İbn Cerîr de Amr İbn Ali'den, o ise Selm İbn Kuteybe'den rivâyet etmişlerdir. Aynı haberi İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla Felâs'tan rivâyet etmiştir. Sonra İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Saîd İbn Nimrân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiş: Hz. Ebubekir es-Sıddîk'ın yanında «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanlar...» âyetini okumuştum. Onlar; Allah'a hiç bir şeyle ortak koşmayanlardır, dedi. Yine İbn Celîl'in Esved İbn Hilâl kanalıyla rivâyetine göre Hz. Ebubekir (r.a.): «Muhakkak ki, Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların...» âyeti hakkında ne dersiniz? diye sormuş da yanındakiler: «Rabbımız Allah'tır, deyip sonra günâhtan sakınarak dosdoğru yolda yürüyenler...» demişler. Hz. Ebubekir: Siz, âyeti hamledilmeyeceği bir mânâya yoruyorsunuz, deyip şöyle açıklamış: «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların (yani Allah'tan başka bir ilâha yönelmeyen, iltifât etmeyenlerin) üzerine melekler iner.» Mücâhid, İkrime, Süddî ve birçokları da böyle söylemiştir.

İbn Ebu Hâtim'in Ebu Abdullah ez-Zahrânî kanalıyla... İkrime'den rivâyetine göre İbn Abbâs'a: Allah'ın kitâbında en çok ruhsat ihtivâ eden âyet hangisidir? diye sorulmuş da şöyle demiş: «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların (Allah'tan başka ilâh olmadığı şehâdeti üzere yürüyenlerin) üzerine melekler iner...» âyetidir diye cevab vermiş. Zührî der ki: Hz. Ömer bu âyeti minberde okuyup şöyle dedi: Allah'a yemîn ederim ki onlar, Allah için Allah'ın itâatıyla dosdoğru yolda yürüyenler, tilkilerin yoldan saptıkları gibi hak yoldan sapmayanlardır. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, âyeti şöyle anlıyor: Rabbımız Allah'tır, deyip sonra (Allah'ın farzlarını yerine getirmek sûretiyle) dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner. Katâde de böyle söylemiştir. Hasan el-Basrî şöyle dermiş: Ey Allah'ım, Sen Rabbımsın. Bize doğruluğu bahşet. Ebu'l-Âliye ise «Dosdoğru bir istikâmet tutturanlar»ı şöyle niteler: Ameli ve dini sırf Allah'a tahsîs edenler.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hüşeym'in... Abdullah İbn Süfyân'dan, onun da babasından rivâyetine göre birisi Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Allah'ın elçisi, bana İslâm'da öyle bir şey emret ki senden sonra onu kimseye sormayayım, demişti. Allah'a îmân ettim, de ve dosdoğru ol, buyurdu. O adam: En çok sakınacağım şey nedir? diye sordu da, Allah

Rasûlü (s.a.) dilini işâret buyurdu. Hadîsi Neseî de Şu'be kanalıyla Ya'lâ İbn Atâ'dan rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn'un... Süfyân İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, bana sarılacağım bir işi haber ver, dedim. Rabbım Allah'tır de, sonra dosdoğru ol, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, benim için en çok korkacağım şey nedir? dedim de, Allah Rasûlü (s.a.) dilinin ucunu tutup: İşte şudur, buyurdu. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce de Zührî kanalıyla rivâyet ederler. Tirmizî, hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Sahîh'inde Müslim'in ve Neseî'nin Hişâm İbn Urve kanalıyla... Süfyân İbn Abdullah'tan rivâyetlerine göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi, bana İslâm'da öyle bir söz söyle ki senden sonra onu hiç kimseye sormayayım, demiştim. Allah'a îmân ettim, de ve dosdoğru ol, buyurdu. Ve Râvî hadîsin tamamını zikretmiştir.

Böylelerinin üzerine —Mücâhid, Süddî, Zeyd İbn Eslem ve oğlunun söylediğine göre— ölüm sırasında melekler iner ve onlara —Mücâhid, İkrime ve Zeyd İbn Eslem'in açıklamalarına göre— gelmekte olduğunuz âhiret işlerinden korkmayın, dünyada geride bırakmış olduğunuz oğullara, âilelerinize, mallarınıza ve borçlarınıza üzülmeyin. Biz bu işler için arkanızda halefler bıraktık. «Size vaadolunan cennetle sevinin, derler.» Ve onlara kötülüklerin sona erdiğini, onlar hakkında hayırların meydana geldiğini müjdelerler. Berâ İbn Âzib (r.a.)den rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Melekler mü'minin rûhuna şöyle diyecekler: Ey i'mâr etmekte olduğu tertemiz ceseddeki tertemiz rûh; çık, rahata, reyhâna ve öfkeli olmayan bir Rabba çık. Meleklerin, onlar üzerine kabirlerinden çıkacakları günde inecekleri de söylenmiştir ki; bu görüşü İbn Cerîr, İbn Abbâs ve Süddî'den naklediyor.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Ca'fer İbn Süleymân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Sâbit'in Hâ, Mîm. Secde Sûresini okuduğunu işittim. «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner...» âyetine ulaştığında durdu ve şöyle dedi: Bize ulaştığına göre Allah Teâlâ mü'min kulu kabrinden diriltip kaldırdığı zaman dünyada iken onunla beraber olan iki melek onu karşılar ve kendisine: «Korkmayın, üzülmeyin, size vaadolunan cennetle sevinin.» derler, Allah Teâlâ onun korkusunu emniyete çevirir, gözünü aydın kılar. Kıyâmet günü insanları korkutan her bir büyük şey, mü'min için bir göz aydınlığı olur. Zîrâ Allah Teâlâ onu hidâyete erdirmiş ve o da dünyada iken o gün için ameller işlemiştir. İbn Ebu Hâtim'in rivâyetine göre Zeyd İbn Eslem der ki: Melekler onu ölümü sırasında, kabrinde ve diriltildiği esnâda müjdelerler. Zeyd İbn Eslem'in bu sözü bu konudaki bütün açıklamaları içine almaktadır ve gerçekten güzel bir açıklamadır. Zâten vâkıa da budur.

«Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız.» Melek-

ler inananlara ölüm sırasında şöyle diyecekler: Biz sizin dostlarınızdık. Dünya hayatında sizin yoldaşlarınızdık. Sizi doğrultuyor, tevfîka ulaştırıyor ve Allah'ın emri ile sizi koruyorduk. Aynı şekilde âhirette de sizinle beraber olacağız. Kabirlerde sizin yalnızlığınızı giderip ünsiyyete çevireceğiz. Sûr'a üfürüldüğü sırada da sizinle beraber olacağız ve yeniden diriltilme, haşrolunma gününde sizin korkunuzu emniyyete çevireceğiz, Sırât-ı Müstakîm'den sizi geçireceğiz ve sizi Naîm cennetlerine ulaştıracağız. Orada canlarınızın çektiği şeyler sizindir. Gözleri aydın edecek ve gönüllerin çektiği, arzuladığı şeylerden seçip beğendiğiniz her şey cennette sizedir. Ve orada size umduğunuz her şey var. Ne isterseniz bulacaksınız. Sizin seçip arzuladığınız şekilde sizin önünüzde hazır bulunacaktır. Sizin günâhlarınızı çokça bağışlayanın, size karşı Rahîm, Raûf olanın ikrâmı, nimeti, ihsânı ve ziyâfeti olarak. Şüphesiz ki O sizi bağışlamış, günâhlarınızı örtmüş, size merhamet ve lutuf buyurmuştur.

«Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir ve burada size umduğunuz her şey var. Gafûr, Rahîm olanın ikrâmı olarak...» âyetinde İbn Ebu Hâtim «Cennet pazarı» hadîsini zikredip der ki: Bize babamın... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetine göre; o, Ebu Hüreyre'ye rastlamış da Ebu Hüreyre: Allah'ın beni ve seni cennet pazarında (çarşısında) bir araya getirmesini dileriz, demiş. Saîd de: Cennette çarşı var mı? diye sormuş da Ebu Hüreyre; evet deyip Allah Rasûlü (s.a.)nün kendisine şöyle haber verdiğini zikretmiş: Şüphesiz cennetlikler cennete girdikleri zaman amellerinin üstünlüğüne göre oraya girerler. Dünya günlerinden cum'a günü kadar bir vakit onlara izin verilir de Allah Teâlâ'yı ziyâret ederler. Allah Teâlâ onlara Arş'ını ızhâr buyurur ve cennet bahçelerinden bir bahçede onlara görünür. Onlar için nûrdan, inciden, yâkûttan, zebercedden, altun ve gümüşten minberler konulur. Onlardan derece bakımından en aşağı olanları misk ve kâfûr yığınları üzerine otururlar. Onlara, tahtlarda oturanların kendilerinden meclis itibârıyla daha üstün olmadıkları görüntüsü verilir. Ebu Hüreyre der ki: Ey Allah'ın elçisi, Rabbımızı görecek miyiz? diye sordum da: Evet, güneşi ve ayın ondördüncü gecesi dolunayı görmede birbirinize engel oluyor musunuz? buyurdu. Biz: Hayır, dedik. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Aynı şekilde Rabbınızı görmede birbirinize engel olmayacaksınız. O mecliste hiç kimse kalmaksızın Allah Teâlâ herkesle yüz yüze, hicâbsız olarak konuşacak. Hattâ onlardan birisine: Ey filân oğlu filân, şöyle şöyle işler yaptığın günü hatırlıyor musun? buyurup ona dünyadaki bazı haksızlıklarını hatırlatacak da kul: Ey Rabbım, beni bağışlamamış mıydın? diyecek. Rab Teâlâ: Evet, bağışlamıştım. İyi bil ki ancak Benim mağfiretimin genişliği ile bu derecene ulaştın, buyuracak. Onlar bu durumdalarken üstlerinden bir bulut onları kaplayacak ve üzerleri-

ne öyle bir koku yağdıracak ki onun gibi bir kokuyu hiç bir şeyde bulmamışlardır. Sonra Rabbımız: Sizin için hazırlamış olduğum değerli şeylere gelin, arzuladığınızı alın, buyuracak. Bizler bir çarşıya geleceğiz, bu çarşıyı melekler çevrelemiştir. Orada gözlerin bir benzerine bakmadığı, kulakların işitmediği, hatıra gelmeyecek şeyler vardır. Bizim arzuladıklarımız bize taşınıp getirilecektir. Orada hiç bir şey satılmaz ve satın alınmaz. Bu çarşıda cennetlikler birbirleriyle karşılaşacaklar. Yüksek bir makâm sâhibi olan kişi o gün gelip kendisinden daha aşağıda olan birine rastladığında; durumu ve derecesi daha aşağı olan, ötekinin üzerinde gördüğü elbiseden hoşlanacak da daha sözünün sonuna erişmeden ondan daha güzel bir şekle büründürülecek. Zîrâ orada hiç kimseye üzülmek yaraşmaz. Sonra biz evlerimize ayrılıp gideceğiz. Eşlerimiz bizi karşılayıp: Merhâba, hoş geldin sevgilim. Bizden ayrıldığından daha bir güzel ve hoşsun, diyecekler. O kul da: Biz bugün Cebbâr olan Rabbımızla beraber oturduk. Bu götürülüşümüz gibi tekrâr götürülme hakkımız var, diyecek. Tirmizî, hadîsi Câmi'inin Sıfatü'l-Cenne kısmında Muhammed İbn İsmâîl'den, o da Hişâm İbn Ammâr'dan rivâyet etmiştir. İbn Mâce ise hadîsi yukardakine benzer şekilde Hişâm İbn Ammâr'dan rivâyet ediyor. Tirmizî hadîsi rivâyetten sonra der ki: Bu, garîb bir hadîstir. Sâdece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz.

İmâm Ahmed der ki: Bize İbn Ebu Adiyy'in Humeyd'den, onun da Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Kim Allah'a kavuşmak isterse Allah da ona kavuşmayı sever. Kim, Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa; Allah Teâlâ da ona kavuşmaktan hoşlanmaz, buyurmuştu. Biz: Ey Allah'ın elçisi, hepimiz ölümden hoşlanmıyoruz, dedik de; bu, ölümden hoşlanmama değildir. Fakat mü'min öleceği sırada Allah'tan bir müjdeci gelip ona gideceği yeri müjdeler. İşte o zaman onun için Allah'a kavuşmaktan daha sevimli hiç bir şey yoktur. Allah Teâlâ da ona kavuşmayı sever. Günahkâr —veya kâfir—e gelince; ölüm halinde ona da gideceği —veya karşılaşacağı— kötülüğü müjdeleyen bir müjdeci gelir. Böylece o, Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah Teâlâ da ona kavuşmaktan hoşlanmaz, buyurdu. Bu, sahîh bir hadîstir. Buhârî'nin Sahîh'inde başka bir kanaldan rivâyetle vârid olmuştur.

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى
ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ۚ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ
كَأَنَّهُۥ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ

عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾

33 — Muhakkak ki ben müslümanlardanım, diyerek sâlih amel işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?

34 — İyilikle kötülük bir olmaz. Sen, fenâlığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi bile yakın bir dost gibi oluvermiştir.

35 — Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve buna ancak o büyük hazzı tadanlar kavuşturulur.

36 — Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa, Allah'a sığın. Doğrusu O; Semî, Alîm olanın kendisidir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Muhakkak ki ben müslümanlardanım, diyerek sâlih amel işleyen ve (Allah'ın kullarını) Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?» Bu kimse söylediğine bizzât kendisi uymaktadır ve faydası hem kendisine hem de başkalarınadır. Böylesi kimse iyiliği emredip de yapmayan, kötülükten men'edip de kendisi yapan kişi değildir. Aksine o, hayrı kendisi işleyen, kötülüğü terkeden, yaratıkları yaratıcı Rab Teâlâ'ya çağırandır. Bu, kendisi doğru yolda olup da hayra çağıran herkes hakkında umûmîdir. Elbette Allah Rasûlü (s.a.) buna insanların en lâyığıdır. Muhammed İbn Sîrîn, Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemişlerdir. Burada kasdedilenlerin sâlih müezzinler olduğu da söylenmiştir. Nitekim Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîste şöyle buyrulur: Kıyâmet günü müezzinler insanların boyunları en uzun olanlarıdır. Sünen'lerde merfû' olarak rivâyet edilen bir hadîste de şöyle buyrulur: İmâm, kendisine uyanların namazına kefîldir. Müezzin de güvenilen kişidir. Allah, imâmları doğru yola iletsin ve müezzinleri bağışlasın. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kıyâmet günü Allah katında müezzinlerin okları, Allah yolunda cihâd edenlerin okları gibidir. Müezzin, ezân ile kâmet arasında Allah yolunda vuruşan ve kanı içinde çırpınan kimse gibidir. İbn Mes'ûd da der ki: Şâyet müezzin olsaydım haccetmemiş, umre yapmamış, Allah yolunda cihâd etmemiş olmama aldırmazdım. Ömer İbn Hattâb da der ki: Şâyet müezzin olsaydım işim kemâle ererdi ve geceleyin

ibâdete kalkmamış, gündüz oruç tutmamış olmama önem vermezdim. Allah Rasûlü (s.a.)nün üç kere: Ey Allah'ım, müezzinleri bağışla, buyurduğunu işittim de ben: Ey Allah'ın elçisi, bizi bıraktın. Halbuki biz ezândan daha güç olanını yapıyoruz, kılıçlarla savaşıyoruz, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hayır, ey Ömer! İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki ezânı zayıflarına bırakacaklar. Allah'ın ateşe harâm kıldığı cesedler müezzinlerin cesedleridir. Hz. Âişe der ki: «Muhakkak ki ben müslümanlardanım, diyerek sâlih amel işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?» âyeti onlar (müezzinler) hakkındadır. Müezzin «Haydin namaza» dediği zaman Allah'a çağırmış olur. İbn Ömer ve İkrime de âyetin müezzinler hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Beğavî'nin zikrettiğine göre Ebu Ümâme el-Bâhilî (r.a.) «Sâlih amel işleyen...» âyeti hakkında der ki: Burada ezân ile kâmet arasında kılınan iki rek'ât namaz kasdedilmektedir. Sonra Beğavî burada Abdullah İbn Muğaffel hadîsini zikreder ki, bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.): Her iki ezân arasında namaz vardır, buyurmuş, üçüncüsünde de: Dileyenler için, diye eklemiştir. Bunu hadîs imâmlarından bir grup kitaplarında Abdullah İbn Büreyde kanalıyla Abdullah İbn Muğaffel'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Yine Beğavî burada Sevrî kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyet edilen bir hadîsi de serdeder. Sevrî: Öyle sanıyorum ki Enes hadîsi Hz. Peygamber (s.a.)e ulaştırmıştır, der. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.): Ezân ile kâmet arasında yapılan duâ geri çevrilmez, buyurmuştur. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî de Gece-gündüz bâbında Sevrî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler. Yine Neseî hadîsi Süleymân et-Teymî kanalıyla Enes'ten rivâyet etmiştir.

Sahîh olan ise, bu âyetin müezzinler ve başkaları hakkında umûmî oluşudur. Âyet nâzil olduğu sırada ezân henüz meşrû' kılınmış değildi. Zîrâ âyet Mekke'de nâzil olmuştur. Ezân ise hicretten sonra Medîne'de meşru' kılınmıştır. Abdullah İbn Zeyd İbn Abd Rabbih el-Ansârî'ye rü'yâsında ezân gösterilmiş ve o da gelip Allah Rasûlü (s.a.)ne anlatmış, bunun üzerine Allah Rasûlü bu kelimeleri Bilâl'e öğretmesini emretmiştir. Zîrâ Bilâl'in sesi ondan daha gür idi. Nitekim bu, yerinde genişçe açıklanmıştır. O halde sahîh olan, âyetin umûmî olmasıdır. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Hasan el-Basrî'den rivâyetine göre o, «Sâlih amel işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?» âyetini okumuş ve şöyle demiştir: Bu; Allah'ın sevgilisidir, Allah'ın dostudur, Allah'ın seçkin kuludur, Allah'ın en hayırlı kuludur. Allah'a yeryüzü halkının en sevgili olanıdır. Allah'ın davetine icâbet etmiş, insanları da kendisinin icâbet etmiş olduğu Allah'ın davetine çağırmış, icâbet etmesi ile beraber sâlih ameller de işlemiş,

şüphesiz ben müslümanlardanım, demiştir. İşte bu kimse Allah'ın halîfesidir.

«İyilikle kötülük bir olmaz.» İkisi arasında büyük bir fark vardır. «Sen, fenâlığı en iyi şekilde sav.» Sana kötülük yapan kimseyi ona iyilik yaparak kendinden savıp uzaklaştır. Hz. Ömer şöyle dermiş: Senin hakkında Allah'a karşı geleni Allah'a itâat etmekten daha iyi bir şeyle cezâlandıramazsın.

«O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi bile yakın bir dost (arkadaş) gibi oluvermiştir.» Sana kötülük yapana iyilik ettiğin zaman bu iyilik onu senin için dostluğa, sevgiye, şefkate itecektir. Netîcede o senin yakın, sıcak bir dostun gibi olacak, sana şefkat göstermede, iyilik etmede senin bir akraban gibi oluverecektir.

«Bu, ancak sabredenlere vergidir.» Bu tavsiyeyi ancak bu durumlara sabreden kimse kabul edip gereği ile amel eder. Zîrâ bu nefislere ağır gelir. «Ve buna ancak o büyük hazzı tadanlar; (dünyada ve âhirette en bol ve geniş mutluluğa sâhip olanlar) kavuşturulur.» Bu âyetin tefsîrinde İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Allah Teâlâ inananlara öfke anında sabrı, bilgisizlik karşısında yumuşak davranmayı, kötülük yapılması halinde affı emrediyor. Bunları yaptıkları takdîrde Allah Teâlâ onları şeytândan korur ve sanki yakın bir dostu imiş gibi düşmanları kendilerine boyun eğer.

«Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa, Allah'a sığın.» İnsandan şeytânlar belki kendilerine yapılacak iyiliğe aldanıp kanabilir. Ama cinden şeytânlar insana vesvese verdikleri zaman onu insana musallat kılan yaratıcısına sığınmaktan başka hiç bir çâre yoktur. Sen Allah'a sığınıp iltîcâ ettiğin zaman, Allah Teâlâ onun kötülüğünü senden men'eder ve hîlesini geri çevirir. Allah Rasûlü (s.a.) namaza durduğu zaman şöyle duâ edermiş: Taşlanmış şeytândan, onun dürtmesinden ve üfürmesinden Semî' ve Alîm olan Allah'a sığınırım. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu makâmın Kur'ân'da benzeri sâdece A'râf sûresindeki «Sen; affı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir. Şeytân seni dürtecek olursa; hemen Allah'a sığın. Çünkü O, gerçekten Semî'dir, Alîm'dir.» (A'râf, 199-200) âyeti ile Mü'minûn sûresindeki: «Sen, kötülüğü en güzel ile sav. Onların nitelendirmekte olduklarını Biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki: Rabbım, şeytânların kışkırtmalarından Sana sığınırım. Rabbım, onların huzûrunda bulunmalarından Sana sığınırım.» (Mü'minûn, 96-98) âyetlerindedir.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟

لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ
يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً
فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

37 — Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz, bunları yaratmış olan Allah'a secde edin.

38 — Eğer büyüklük taslarlarsa, bilsinler ki; Rabbının nezdinde bulunanlar gece gündüz O'nu tesbîh eder dururlar ve onlar hiç usanmazlar.

39 — O'nun âyetlerinden biri de, kupkuru gördüğün yeryüzünün Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarmasıdır. Ona can veren Allah, elbette ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O, her şeye kâdirdir.

Allah Teâlâ, burada yaratıklarına yüce kudretini bildiriyor. Şüphesiz O'nun benzeri yoktur ve O, dilediğine güç yetirendir. Şöyle buyurur: «Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir.» Geceyi karanlığı ile, gündüzü aydınlığı ile yaratmış olan O'dur. Onlar birbirine girmeksizin sürekli birbirlerini ta'kîb ederler. Güneşin ışığını, parlaklığını, ayın ziyâsını yaratan O'dur. Gece ve gündüzün, cum'aların, ayların ve yılların ölçüleri bilinsin, hakların başlangıç ve bitişleri, ibâdet ve muâmelâtın vakitleri; güneşin ve ayın seyrindeki değişmelerle bilinsin diye güneşe ve aya gökte muhtelif yörüngeler ve yerler takdîr buyuran da O'dur.

Ulvî ve Süflî âlemde görünen gök cisimlerinin en güzeli güneş ve ay olduğu, bu ikisi de Allah'ın yaratıkları arasında bulunup O'nun hâkimiyeti ve gâlibiyyeti altında olduğuna işâretle şöyle buyuruyor: «Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz, bunları yaratmış olan Allah'a secde edin.» Allah'a ortak koşmayın. Allah'tan başkasına ibâdet etmenizle birlikte Allah'a tapınmanız size hiç bir fayda vermez. Zîrâ O, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Eğer (ibâdeti yegâne Allah'a tahsîs etmekten) büyüklük taslarlarsa, (O'na bir başkasıyla ortak koşmakta diretirlerse) bilsinler ki; Rabbının nezdinde bulunanlar (melekler) gece gündüz O'nu tesbîh eder dururlar ve onlar hiç usanmazlar.» Başka bir

âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Şimdi bunlar, onları tanımayıp da küfrederlerse; Biz, onu inkâr etmeyen bir kavmi buna vekîl kılmışızdır.» (En'âm, 89).

Hâfız Ebu Ya'lâ'nın, Süfyân İbn Vekî' kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Geceye, gündüze, güneşe, aya ve rüzgârlara sövmeyiniz. Zîrâ onlar (rüzgârlar) bir kavme rahmet olarak, başka bir kavme ise azâb olarak gönderilirler.

«(Allah'ın ölüleri diriltmeye kâdir olduğuna dâir) O'nun âyetlerinden biri de kupkuru, (üzerinde hiç bir bitki olmayan, ölü olarak) gördüğün yeryüzünün Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarması (çeşitli güzel ekinler ve meyveler çıkarması)dır. Ona can veren Allah, elbette ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O, her şeye kâdirdir.»

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۗ أَفَمَن يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾

40 — Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar, bize gizli değillerdir. Ateşe atılan mı, yoksa kıyâmet günü güven içinde olan mı daha iyidir? Dilediğinizi yapın. Doğrusu O, yaptıklarınızı görendir.

41 — Kendilerine zikir gelince onlar onu inkâr etmişlerdir. Halbuki o, azîz bir kitabdır.

42 — Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmedir.

43 — Senin için söylenenler, mutlakâ senden önceki peygamberler için de söylenmiştir. Elbette ki Rabbın, hem mağfiret sâhibidir, hem de elîm bir azâb sâhibidir.

«Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar...» âyetindeki (الالحاد) fiilini İbn Abbâs sözün, konulması gerektiği yerden bir başka yere konulması ile izâh etmiştir. Katâde ve başkaları

ise bunu küfür ve inâd ile açıklarlar. «Böyleleri bize gizli değillerdir.» âyetinde şiddetli bir tehdîd ve vaîd vardır. Şüphesiz ki Allah Teâlâ âyetleri, isimleri ve sıfatları hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanları en iyi bilendir ve bu yüzden onları azâbıyla cezâlandıracaktır. Bu sebepledir ki: «Ateşe atılan mı, yoksa kıyâmet günü güven içinde olan mı daha iyidir?» Bu ikisi birbirine eşit olur mu? Elbette eşit değillerdir, buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ yine kâfirleri tehdîdle: «Dilediğinizi yapın.» buyurur. Mücâhid, Dahhâk ve Atâ el-Horasânî âyeti şöyle açıklıyorlar: «(Hayır olsun şer olsun) dilediğinizi yapın.» âyeti bir tehdîddir. Bu sebepledir ki: «Doğrusu O, yaptıklarınızı görendir.» buyurmuştur.

«Kendilerine zikir gelince onlar, onu inkâr etmişlerdir.» âyetindeki zikir; Dahhâk, Süddî ve Katâde'nin söylediğine göre Kur'ân'dır. «Halbuki o, azîz bir kitâbdır.» Çevresi muhkem ve güçlüdür. Hiç kimsenin onun bir benzerini getirmeye gücü yetmez. «Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz.» Bâtılın ona ulaşmaya yolu yoktur. Zîrâ o, âlemlerin Rabbından indirilmedir. «O; (sözlerinde ve fiillerinde) Hakîm, (emir ve yasaklarında) Hamîd (övülmüş olan Allah) katından indirilmedir.» Şüphesiz O'nun bütün emir ve yasaklarının sonuçları ve gâyeleri övülmüşür.

«Senin için söylenenler, mutlakâ senden önceki peygamberler için de söylenmiştir.» Katâde, Süddî ve başkaları şöyle diyorlar: Yalanlama sadedinde sana söylenenler, mutlakâ senden önceki rasûllere de söylenmiştir. Sen nasıl yalanlamışsan onlar da yalanlanmıştı. Onlar nasıl kavimlerinin kendilerine eziyyet etmelerine sabrettilerse, sen de kavminin eziyyetine sabret. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de bu açıklamayı naklederek tercîh etmişler, başka bir açıklama da nakletmemişlerdir.

«Elbette ki Rabbın, (kendisine tevbe edenler için) hem mağfiret sâhibidir hem (küfür, azgınlık, inâd, ayrılık ve muhâlefette devâm edenler için) de elîm bir azâb sâhibidir.» İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: «Elbette ki Rabbın, mağfiret sâhibidir.» âyeti nâzil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şâyet Allah'ın bağışlaması ve günâhlardan vaz geçmesi olmasaydı, hayat hiç kimseye hoş olmazdı. Tehdîdi ve azâbı da olmasaydı herkes (yaptıklarına ve nefsine) güvenir, dayanırdı.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَاتُهُ ۖ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا هُدًى

وَشِفَآءٌ ۖ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍۭ
بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ
وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾

44 — Biz onu yabancı bir dil ile ortaya koysaydık diyeceklerdi ki: Âyetleri tafsîlâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de Araba mı hitâb etmektedir? De ki: İmân edenler için hidâyet ve şifâdır. İmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır ve bu, onlara kapalıdır. Sanki onlara uzak bir mesâfeden sesleniyorlar da anlamıyorlar.

45 — Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya kitâb vermiştik de onda ihtilâfa düşülmüştü. Şâyet Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hüküm verilirdi. Muhakkak ki onlar, bundan şüphe ve endişe içindedirler.

Allah Teâlâ önce Kur'ân'ın fesâhat ve belâğatına, lafzı ve anlamının pekiştirilmiş olduğuna, bununla birlikte müşriklerin ona îmân etmediğine işâretten sonra müşriklerin onu inkâr etmelerinin sâdece bir inâd ve azgınlık yüzünden olduğuna dikkati çeker. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Biz onu Arapça bilmeyen kimselerden birine indirseydik ve o, bunu onlara okusaydı, yine de ona inananlardan olmazlardı.» (Şuarâ, 198-199). Aynı şekilde Kur'ân, yabancı bir dille indirilmiş olsaydı, onlar yine azgınlık ve inâdla şöyle derlerdi: «Âyetleri tafsilâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de Araba mı hitâb etmektedir?» Kur'ân Arap diliyle tafsilâtlı olarak indirilmiş olmalı değil miydi? deyip bunu inkârla: Hem yabancı, hem de Araba mı hitâb etmektedir? Yabancı bir söz onu anlamayacak Arap bir muhâtaba nasıl indirilebilir? diyeceklerdi. Bu açıklama mânâ olarak İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Süddî ve başkalarından da rivâyet edilmiştir. «Âyetleri tafsilâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de Araba mı hitâb etmektedir?» âyetinden maksadın şöyle olduğu da söylenmiştir: Keşke onun bir kısmı yabancı dille, diğer bir kısmı da Arapça olarak indirilmiş olsaydı. Bu açıklama Hasan el-Basrî'ye âittir. O, âyeti (أعجمى) kelimesini başında soru edâtı olmaksızın okurmuş. Saîd İbn Cübeyr'den gelen rivâyetlerden bi-

risi de böyledir. Bu şekliyle âyet, inâdlaşmayı daha belîğ bir şekilde ifâde etmektedir.

«(Ey Muhammed) de ki: (Bu Kur'ân) îmân edenler (in kalbleri) için hidâyet ve (gönüllerindeki şüpheler için de bir) şifâdır. Îmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır.» Onda olan şeyleri anlamazlar. «Ve bu; onlara kapalıdır. (Ondaki beyâna ulaşamazlar.)» Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Kur'ân'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsrânı arttırır.» (İsrâ, 82). «Sanki onlara uzak bir mesâfeden —Mücâhid'in dediğine göre kalblerine uzak bir mesâfeden— sesleniliyor da anlamıyorlar.» İbn Cerîr der ki: Sanki onlara hitâb eden kendilerine uzak bir yerden seslenip hitâb ediyor da onun söylediğini anlamıyorlar. Ben de derim ki: Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Küfredenleri (hakka) çağıran kimsenin misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar)a haykıranınki gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akledemezler.» (Bakara, 171). Dahhâk der ki: Kıyâmet günü onlara isimlerinin en çirkini ile seslenilecektir. Süddî şöyle anlatıyor: Ömer İbn Hattâb bir gün müslümanlardan kadılık yapmakta olan birisinin yanında oturuyordu. O kişi birden: Buyur, dedi. Hz. Ömer: Niçin buyur, dedin? Birisini mi gördün? Yoksa seni birisi mi çağırdı? diye sordu da, o kişi: Beni denizlerin ardından birisi çağırdı, diye cevab verdi. Hz. Ömer: Onlara uzak bir mesâfeden sesleniliyor, dedi. Bu haberi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

«Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya kitâb vermiştik de onda ihtilâfa düşülmüştü. (O, yalanlanmış ve kendisine eziyyet edilmişti.)» «Peygamberlerden azîm sâhibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.» (Ahkâf, 35) «Şâyet (hesâbın kıyâmet gününe geciktirilmesine dâir) Rabbından bir söz vermiş olmasaydı, aralarında (iş olup bitmiş, onlara azâb çabuklaştırılmış olurdu.) hüküm verilirdi.» Aksine onlar için belirtilmiş bir süre vardır ve işte o zaman sığınacak bir yer bulamayacaklardır. «Muhakkak ki onlar, bundan şüphe ve endîşe içindedirler.» Onların bunu yalanlamaları, söylediklerine dâir yanlarında bir delil olmasından ötürü değildir. Aksine onlar, söylediklerinde şüphe içindedirler. İçinde bulundukları durum hakkında kesin bilgileri yoktur. Âyetin bu şekilde açıklanması İbn Cerîr'e âittir ve âyet bu anlama muhtemeldir. En doğrusunu Allah bilir.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾ إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ

السَّاعَةُ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَاتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَيَوْمَ
يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِي قَالُوا آذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَدْعُونَ
مِن قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾

46 — Kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhinedir. Ve Rabbın, kullarına zulmedici değildir.

47 — Kıyâmet saatının bilgisi ancak O'na âittir. O'nun ilmi olmadıkça hiç bir meyve tomurcuklarından çıkmaz. Hiç bir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz. Onlara: Nerede Benim ortaklarım? diye seslendiği gün; derler ki: Bizden hiç bir şâhid olmadığını Sana arzederiz.

48 — Önceden taptıkları şeyler onlardan uzaklaşıp gitmiştir. Ve kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir.» Bunun faydası yine ancak kendisine döner. «Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhinedir.» Bunun vebâli de yine sâdece kendisine döner. «Ve Rabbın, kullarına zulmedici değildir.» Hiç kimseyi bir günâhı olmaksızın muâheze edip cezâlandırmaz. Bir kimseye, ancak aleyhine huccet konulduktan ve peygamber gönderdikten sonra azâb eder.

«Kıyâmet saatının bilgisi ancak O'na âittir. (Onun dışında bunu hiç kimse bilmez.)» Nitekim beşerin efendisi Allah Rasûlü (s.a.), meleklerin büyüklerinden olan Cibrîl kendisine kıyâmeti sorduğu zaman: Sorulan sorandan daha bilgili değildir, diye cevab vermişti. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Onun bilgisi ancak Rabbına âittir.» (Nâziât, 44), «Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz.» (A'râf, 187).

«O'nun ilmi olmadıkça hiç bir meyve tomurcuklarından çıkmaz. Hiç bir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz.» Bütün bunlar O'nun ilmi iledir. Yerde ve gökte zerre ağırlığı bile O'nun ilmine gizli kalmaz.» Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin.» (En'âm, 59), «Allah; her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip arttırdığını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.» (Ra'd, 8), «Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitaptadır. Muhakkak ki bu, Allah'a pek kolaydır.» (Fâtır, 11).

Allah Teâlâ kıyâmet günü bütün yaratıkların huzûrunda müşriklere: «Nerede benim (ile beraber kendilerine tapınmış olduğunuz) ortaklarım? diye seslendiği gün; derler ki: Bizden hiç bir şâhid olmadığını Sana arzederiz. (Bugün bizden hiç kimse Seninle beraber bir ortak olduğuna şehâdet edecek değildir.) Önceden taptıkları şeyler onlardan uzaklaşıp gitmiş (onlara fayda vermemiş)tir.» Kıyâmet günü müşrikler, Allah'ın azâbından kaçacak yerleri olmadığını kesin olarak anlamışlardır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Suçlular ateşi görünce ona düşeceklerini anlarlar, ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 53).

لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَآءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَـُٔوْسٌ قَنُوْطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً
مِّنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا لِيْ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً وَّلَئِنْ رُّجِعْتُ اِلٰى رَبِّيْٓ
اِنَّ لِيْ عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿٥٠﴾ وَاِذَآ
اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَآءٍ عَرِيْضٍ ﴿٥١﴾

49 — İnsan hayır istemekten usanmaz da, kendisine bir kötülük gelince ümitsizliğe düşer, me'yûs olur.

50 — Oysa ona dokunan bir sıkıntıdan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattırırsak; muhakkak: Bu, benim hakkımdır, kıyâmetin kopacağını sanmıyorum. Rabbıma döndürülürsem, muhakkak ki O'nun nezdinde de güzel şeyler bulacağım, der. Andolsun ki Biz, küfredenlere yaptıklarını muhakkak bildireceğiz. Ve andolsun ki Biz onlara muhakkak ağır bir azâb tattıracağız.

51 — İnsana nimet verdiğimiz zaman da yüz çevirir, yan çizer. Başına bir fenâlık gelince de uzun uzun yalvarır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyuruyor ki: İnsan Rabbından hayır, mal, beden sıhhatı ve benzeri şeyleri istemekten usanmaz. Başına belâ ve fakîrlik gibi bir kötülük gelince ümitsizliğe düşer, me'yûs olur. Kafasına bundan sonra hiç bir hayra nâil olamayacağı fikri yerleşir. «Oysa ona dokunan bir sıkıntı (ve şiddet)dan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattırırsak (bir hayra ve rızka kavuşursa) muhakkak: Bu, benim hakkımdır. (Rabbım katında elbette ben buna müs-

tehak olmuşumdur). Kıyâmetin kopacağını sanmıyorum.» diyerek kıyâmetin kopacağını inkâr eder. Kendisine nimet verildiği için övünür, şımarır ve küfre düşer. Allah Teâlâ bu anlamda olmak üzere başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ama insanoğlu kendisini müstağnî sayarak azgınlık eder.» (Alâk, 6-7).

«Rabbıma döndürülürsem muhakkak ki O'nun nezdinde de güzel şeyler bulacağım.» Şâyet ortada âhiret diye bir şey var ise elbette Rabbım bana bu dünya yurdunda ihsânda bulunduğu gibi yine ve mutlakâ ihsân edecek, iyi davranacaktır, diyerek kötü ameli ve yakînsizliğine rağmen Allah hakkında temennîde bulunur. Allah Teâlâ da: «Andolsun ki Biz, küfredenlere yaptıklarını muhakkak bildireceğiz. Ve andolsun ki Biz onlara muhakkak ağır bir azâb tattıracağız.» buyurarak ameli ve inancı böyle olan kişileri azâb ile tehdîd buyurur.

«İnsana nimet verdiğimiz zaman da yüz çevirir, yan çizer.» Allah'a itâattan yüz çevirir ve büyüklenerek Allah'ın emirlerine bağlanıp boyun eğmez. «Firavun erkânı ile birlikte yüz çevirdi.» (Zâriyât, 39). «Başına bir fenâlık (bir sıkıntı) gelince de uzun uzun yalvarır.» Bir tek şey için uzun uzadıya istekte bulunur. Âyette geçen (الكلام العريض) lafzı; uzun fakat anlamı az olan sözler hakkında kullanılır. Vecîz ise bunun aksi olup lafız itibârıyla az, delâlet yönüyle zengin olan söze verilen bir sıfattır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakarır. Biz, sıkıntısını giderince de; karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12).

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾
سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ
بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَآ
إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌ ﴿٥٤﴾

52 — De ki: Şâyet o, Allah katından gelmiş ve siz de onu inkâr etmişseniz söyleyin bana; derin bir çıkmazda bulunan kimseden daha sapık kim vardır?

53 — Onun hak olduğunu anlayıncaya kadar âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde gös-

tereceğiz. Rabbının her şeye şâhid olması yetmez mi?

54 — İyi bilin ki onlar, Rablarına kavuşmaktan şüphededirler. Dikkat edin muhakkak ki Allah, her şeyi çepeçevre kuşatandır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurur: Ey Muhammed, şu Kur'ân'ı yalanlayan müşriklere de ki: «Şâyet o, (Kur'ân). Allah katından gelmiş siz de onu inkâr etmişseniz onu rasûlüne indiren katında halinizi acabâ nasıl görüyorsunuz? Söyleyin bana; derin bir çıkmazda (küfürde, inâdda, haktan ayrılıkta ve hidâyetten uzak bir yolda) bulunan kimseden daha sapık kim vardır?»

«Onun (Kur'ân'ın) hak (Allah katından indirilmiş bir gerçek) olduğunu anlayıncaya kadar (onlara Kur'ân'ın Allah katından Rasûlü (s.a.)ne indirilen bir gerçek olduğuna delâlet eden delillerimizi, huccetlerimizi,) âyetlerimizi onlara hem dış dünyada göstereceğiz.» Bu âyetler, İslâm fütûhâtı ve İslâm'ın bütün iklimlere ve diğer dinlere üstün gelmesidir. Mücâhid, Hasan el-Basrî ve Süddî, «Onlara kendi içlerinde gösterilecek âyetler»i şöyle açıklarlar: Bunlar Bedir olayı, Mekke'nin fethi ve Allah Teâlâ'nın Muhammed ve ashâbına yardım ettiği, bâtılı ve taraftârlarını yalnız bıraktığı onların başlarına gelen benzer olaylardır. Onlara iç dünyalarından gösterilecek olan âyetlerden maksadın, insanın mürekkeb olduğu şeyler, insandaki maddeler, karışımlar ve garîb durumlar ile hey'etlerin olması da muhtemeldir. Nitekim yaratıcı Allah Teâlâ'nın hikmetine delâlet eden teşrîh ilminde bu genişçe anlatılmaktadır. Ayrıca bu âyetler; insanda yaratılışından bulunan birbirine zıd güzellik, çirkinlik ve benzeri huyların, insanın kendi güç, kuvvet ve kâbiliyyetleri üstesinden gelemeyeceği güçler altında kendi bedeninde tasarruf sâhibi olması, sakınması ile bu güçlerden kurtulamaması ve onları yenememesi de olabilir.

(...)

«Rabbının her şeye şâhid olması yetmez mi?» Kullarının sözlerine ve işlerine şâhid olarak Allah yeter. O, Muhammed'in, Allah'tan getirip haber verdiklerinde doğru olduğuna şehâdet etmektedir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurur: «Lâkin Allah, sana indirdiğine şahidlik eder ki; onu bilerek indirmiştir. Melekler de şahidlik ederler.» (Nisâ, 166).

«İyi bilin ki onlar, Rablarına kavuşmaktan (ve kıyâmetin kopacağından) şüphededirler.» Bu sebeple O'nu düşünmemekte, O'nun için amel etmemekte ve O'ndan sakınmamaktadırlar. Aksine kıyâmetin kopması onlara göre boştur ve önemsenmeyecek bir şeydir. Halbuki o, mut-

lakâ meydana gelecektir. İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Ahmed İbn İbrâhîm'in... Abdullah İbn Muhammed İbn Saîd'den rivâyetine göre; Ömer İbn Abdülazîz minbere çıkmış, Allah'a hamd ü senâdan sonra şöyle demiş: Ey insanlar, ben hakkınızda kendilliğimden uydurduğum bir iş ve durum için sizi toplamış değilim. Fakat ben, şu gideceğiniz durum hakkında düşündüm ve anladım ki bu durumu (âhireti) doğrulayan ahmaktır, onu yalanlayan ise helâk olmuştur, deyip minberden inmiş. Ömer İbn Abdülazîz'in: Onu doğrulayan ahmaktır, sözünün anlamı şudur: Elbette böylesi bir şey için amel edilmez, ondan sakınılmaz, ondan çekinilmez. Bununla birlikte kişi onu doğruluyor, meydana geleceğine kesin olarak inanıyor ama bu inancıyla birlikte eğlenmesinde, gafletinde, şehvet ve günâhlarında devâm ediyorsa, bu takdîrde o ahmaktır. Arap dilinde ahmağın anlamı aklı zayıf olan demektir. Onu yalanlayan ise helâk olmuştur, sözü ise açıktır. En doğrusunu Allah bilir.

Son olarak da Allah Teâlâ her şeye kâdir olduğunu, her şeyi çepeçevre kuşatmış olduğunu, kıyâmetin O'nun katında ve O'na kolay olduğunu beyânla şöyle buyurur: «Dikkat edin, muhakkak ki Allah, her şeyi çepeçevre kuşatandır.» Bütün yaratıklar O'nun kahr u galebesi altında, kudret elinde, ilmi ile kuşatılmış durumdadır. O, bütün bunlarda hükmü ile tasarruf sâhibidir. O'nun dilediği olur, dilemediği ise olmaz.

FUSSİLET SÛRESİNİN SONU

ŞÛRÂ SÛRESİ

ŞÛRÂ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ۙ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾
لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ
وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ ۗ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾
وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Hâ, Mîm.

2 — Ayn, Sîn, Kâf.

3 — Azîz, Hakîm olan Allah sana da, senden öncekilere de işte böyle vahyeder.

4 — Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur. O, Aliyy'dir, Azîm'dir.

5 — Nerede ise gökler tepelerinden çatlayacaklar. Melekler de Rablarını hamd ile tesbîh ediyorlar; yeryüzünde bulunanlar için O'ndan bağışlanma diliyorlar. İyi bilin ki Allah, muhakkak Gafûr, Rahîm olandır.

6 — O'ndan başka velîler edinenlere gelince; Allah on-

ların üzerinde dâimâ gözetleyicidir. Sen onların üzerinde vekîl değilsin.

Sûrelerin başındaki hurûf-u mukattaa hakkındaki bilgi daha önce geçmişti. Ancak İbn Cerîr, burada hem garîb hem de münker bir haber rivâyet eder ve der ki: Bize Ahmed İbn Züheyr'in... Ertât İbn Münzir'-den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Birisi İbn Abbâs'a gelip —İbn Abbâs'ın yanında Huzeyfe İbn Yemmân da vardı—: Bana Allah Teâlâ'nın «Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kâf.» kavlinin tefsîrini haber ver, demişti. İbn Abbâs başını önüne eğip o kişiden yüzünü çevirdi. Adam sözünü tekrârladı, İbn Abbâs, ondan yüz çevirip hiç bir cevab vermedi ve sözünden hoşlanmadı. Adam üçüncü kere tekrârladığında da bir cevab alamadı. Huzeyfe: Ben sana bunları haber vereyim, onun niçin hoşlanmadığını anladım, deyip şöyle devâm etti: Bu âyetler onun âilesinden Abdüllâh denilen —veya Abdullah— birisi hakkında nâzil oldu. Doğu nehirlerinden bir nehrin yanına inmişti. Orada iki şehir inşâ olunmuştu ve nehir iki şehri birbirinden ayırıyordu. Allah Teâlâ onların hükümrânlıklarının zevâline, devlet ve sürelerinin kesilmesine izin verdiği zaman onlardan birisinin üzerine bir ateş gönderdi de o şehir yanmış kapkara bir kömür gibi oldu. Sanki orada hiç bir şey yoktu. Diğer şehir ise onun nasıl yok olduğuna şaşırarak sabahı etti. Zîrâ kendisi o gün bembeyâz bir durumdaydı. Nihâyet orada her bir inâdçı zorba birikip bir araya geldi de, Allah Teâlâ hem o şehri ve hem de o şehirdekileri yerin dibine batırdı. İşte Allah Teâlâ'nın: «Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kâf.» âyetlerinin anlamı budur. Yani Hâ bunun Allah Teâlâ'nın bir azîmeti, bir hikmeti ve kazâsı olduğuna, Ayn adâletine, Sîn bunun mutlakâ olacağına, Kâf ise iki şehir hakkında bu olayın meydana geldiğine delâlet eder.

Bundan daha da garîbi Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî'nin İbn Abbâs'ın Müsned'inin ikinci kısmında Ebu Zerr'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile rivâyet etmiş olduğu hadîstir. Fakat bu hadîsin de isnâdı gerçekten zayıf ve kopuktur. Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Tâlib Abdülcebbâr İbn Âsım'ın... Ebu Muâviye'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Ömer İbn Hattâb minbere çıkıp: İçinizde Allah Rasûlü (s.a.)nün «Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kâf.» âyetlerini tefsîr ettiğini işiten kimse var mı? diye sormuştu. İbn Abbâs yerinden sıçrayıp: Ben, dedi ve şöyle devâm etti: «Hâ, Mîm» Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Hz. Ömer: Ya Ayn harfi? diye sordu da İbn Abbâs: Bedir günü arkalarını dönüp kaçanlar o günün azâbını görmüşlerdir, anlamınadır, dedi. Hz. Ömer'-in: Ya Sîn harfi? sorusuna da İbn Abbâs: Zulmedenler hangi çevrilişle çevrileceklerini bileceklerdir, anlamınadır, dedi. Hz. Ömer: Ya Kâf harfi? dedi de İbn Abbâs sustu. Ebu Zerr kalkıp İbn Abbâs'ın söylediği şe-

kilde bu harfi açıkladı ve: Kâf; gökten insanları kaplayacak bir musîbettir, dedi.

«(İntikâmında) Azîz, (söz ve fiillerinde) Hakîm olan Allah sana da, senden öncekilere de işte böyle vahyeder.» Nasıl ki sana bu Kur'ân'ı indirmişse aynı şekilde senden önceki peygamberlere de kitabları ve sahîfeleri indirmiştir. İmâm Mâlik —Allah ona rahmet eylesin—in Hişâm İbn Urve kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetine göre Hâris İbn Hişâm Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Allah'ın elçisi, sana vahiy nasıl geliyor? diye sormuş da, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Bazan vahiy bana bir çan sesi gibi gelir. Bu bana en zor ve şiddetli olanıdır. Benden ayrıldığında vahyi ezberlemiş olurum. Bazan da melek bana bir adam şeklinde gelir, benimle konuşur, söylediğini ezberlerim. Hz. Âişe der ki: Son derece soğuk bir günde Allah Rasûlü (s.a.)ne vahyin indiğini gördüm. Vahiy getiren ondan ayrıldığında alnı ter içinde kalmıştı. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Hadîsin lafzı Buhârî'nindir. Taberânî'nin Abdullah İbn İmâm Ahmed kanalıyla... Hâris İbn Hişâm'dan rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)ne: Sana vahiy nasıl iniyor? diye sormuştu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Bir çan sesi gibi. Benden ayrıldığında, onun söylediğini ezberlemiş olurdum. Bu bana en ağır olanıdır. Bazan da bana melek gelir, karşımda (insan şekline girmiş olarak) durur, benimle konuşur, söylediğini ezberlerim. İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe'nin... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Allah'ın elçisi, vahyi hisseder misin? diye sormuştum. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Çan sesleri işitirim, hemen o anda susarım. Bana kaç kere vahiy gelmişse, ruhumun kabzolunacağını sanmışımdır. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Biz, vahyin Allah Rasûlü (s.a.)ne geliş keyfiyyetini Buhârî Şerhi'nin başında burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde anlatmıştık. Hamd ve minnet Allah'ındır.

«Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur.» Hepsi O'nun kulu ve mülküdür. Hepsi O'nun kahr u galebesi ve tasarrufu altındadır. «O, Aliyy'dir, Azîm'dir.» «Yücelerin yücesidir O.» (Ra'd, 9), «Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.» (Sebe', 23). Bu husûstaki âyetler pek çoktur.

«Nerede ise gökler tepelerinden çatlayacaklar.» İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde, Süddî ve Kâ'b el-Ahbâr göklerin, Allah'ın azametinin korkusundan neredeyse çatlayacak hale geleceklerini söylemişlerdir. «Melekler de Rablarını hamd ile tesbîh ediyorlar; Yeryüzünde bulunanlar için O'ndan bağışlanma diliyorlar.» «Arş'ı taşıyanlar ve çevresinde bulunanlar Rablarını hamd ile tesbîh ederler. O'na inanırlar ve mü'minlerin yarlığanmasını isterler. Rabbımız, ilim ve rahmetle herşeyi kuşattın derler.» (Ğâfir, 7) «İyi bilin ki Allah, muhakkak Gafûr, Rahîm olandır.»

âyeti Allah Teâlâ'nın Gafûr, Rahîm olduğunu bildirmesi yanında Allah'ı ta'zîmdir.

«O'ndan başka velîler edinen (müşrik)lere gelince; Allah, onların üzerinde dâimâ gözetleyicidir.» Onların amellerine şâhiddir. Amellerini saymaktadır ve bu yüzden onları en büyük cezâ ile cezâlandıracaktır. Sen onların üzerinde vekîl değilsin.» Sen, yalnızca bir uyarıcısın. Her şeye vekîl olan ise; Allah'tır.

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ
فِى ٱلْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى ٱلسَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِى
رَحْمَتِهِۦ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾

7 — Şehirlerin anasını ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o toplanma günüyle korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur'ân vahyettik. Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.

8 — Şâyet Allah dileseydi, hepsini tek bir ümmet yapardı. Ama O, dilediğini rahmetine sokar. Zâlimler için ne bir velî vardır ne de bir yardımcı.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: Şehirlerin anası olan Mekke'yi ve onun çevresinde bulunan Doğu ve Batıda diğer ülkeleri ve halklarını uyarman için sana böyle Arapça okunan apaçık bir kitâb vahyettik. Mekke'ye «Ümmü'l-Kurâ» adı verilmesi, konuyla ilgili yerlerde zikrolunan birçok delile dayanılarak diğer ülkelerin en şereflisi olmasındandır. Bu delillerin en vecîz olanlarından birisi şudur:

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu'l-Yemân'ın... Abdullah İbn Adiyy İbn Hamrâ'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü Mekke çarşısında Hazvera (*) denilen yerde dururken şöyle buyurduğunu işitmiş: Allah'a yemîn ederim ki, şüphesiz sen Allah'ın arzının en hayırlısı ve Allah'ın arzının Allah'a en sevimli olanısın. Şâyet senden zorla çıka-

(*) Hazvera Mekke'de bir yerin adıdır. Lûgat bakımından küçük tepe anlamına gelir. Orada küçük bir tepe olduğundan bu ad verilmiştir. (Arapça neşrin muhakkikları).

rılmış olmasaydım ben kendiliğimden çıkmazdım. Tirmizî, Nesêî ve İbn Mâce'nin Zührî kanalıyla bu hadîsi rivâyetleri de böyledir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. «Toplanma günüyle korkutman için...» âyetinde kasdedilen gün, kıyâmet günü olup Allah Teâlâ ilkleri ve sonları bir yerde toplayacaktır. O gün hakkında ve meydana geleceğinde hiç bir şüphe yoktur ve o mutlakâ meydana gelecektir.

«Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.» âyeti Allah Teâlâ'nın: «Sizi toplama gününde biraraya getirdiği gün, işte o, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür.» Ki cennetlikler, cehennemliklerin aldandığını açıkça görsünler. (Teğâbün, 9) Ve «O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o, görülecek gündür. Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır.» (Hûd, 103, 104, 105) kavilleri gibidir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım'ın... Abdullah İbn Amr (r.a.)dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) elinde iki kitab olduğu halde yanımıza çıktı ve: Bu iki kitabın ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu. Biz: Şâyet bize onun ne olduğunu haber vermez isen bilmiyoruz ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Sağ elindeki için: Bu, âlemlerin Rabbından bir kitabdır ki, içinde cennetliklerin, babalarının, kabîlelerinin adları vardır. Sonra sonuncularına varıncaya kadar toplanmıştır ki onlar arttırılmaz ve ebediyyen onlardan hiç birisi eksiltilmez, buyurdu. Sol elindeki için ise: Bu kitab da cehennemliklerin isimlerinin, babalarının ve kabîlelerinin isimlerinin yazılı olduğu kitabdır. Sonuncularına varıncaya kadar burada toplanmışlardır ki, onlar arttırılmaz ve ebediyyen onlardan eksiltilmez, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbı: Mâdem ki bu iş bitirilmiştir o halde niçin amel edeceğiz? diye sordular, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Doğru olun ve doğruluğa yaklaşmaya çalışın. Şüphesiz cennetlik olan kişi, hangi ameli işlemiş olursa olsun ameli cennetliklerin ameli ile hitâma erer. Cehennemlik olan biri, hangi ameli işlemiş olursa olsun cehennem ameli ile noktalanır, buyurup eline işâret etti ve elini kapadı. Sonra: Rabbınız kulları ile ilgili işi bitirmiştir, buyurdu. Sağ eline işâret etti, bu elini salladı ve: Bir fırka cennettedir, buyurdu. Sol elini salladı ve: Bir fırka da cehennemdedir, buyurdu. Tirmizî ve Neseî, hadîsi Kuteybe kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan yukardaki gibi rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh, garîb olduğunu söyler. Beğavî de tefsîrinde hadîsi Bişr İbn Bekr kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile yukardakine benzer şekilde vermiştir. Onda birtakım fazlalıklar vardır ki; sonra Allah Rasûlü (s.a.) bir fırka cennette, bir fırka da cehennemdedir ve bu, Allah Teâlâ'nın adâletindendir, buyurmuştur. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla...

Leys'den rivâyetle zikreder. İbn Cerîr ise Yûnus kanalıyla... Sahâbe'den birisinden rivâyetle hadîsi zikretmiştir. Yine İbn Cerîr'in Yûnus kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Doğrusu Allah Hz. Âdem'i yarattığında onu bir torbayı silkeler gibi silkeleyerek bütün zürriyetini ondan çıkardı. Onlar kurtçuklar misâli çıktılar. Onlardan iki avuç alıp: Mutlu ve mutsuz, buyurdu. Sonra onları attı, sonra tekrâr iki avuç alarak: Bir fırka cennette, bir fırka da cehennemdedir, buyurdu. Hadîsin bu şekilde mevkûf olarak rivâyeti doğruya daha yakındır. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Abdüssamed'in... Ebu Nadra'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbından Ebu Abdullah adındaki birinin yanına arkadaşları geçmiş olsun ziyâretine gelmişlerdi. O ağlıyordu. Seni ağlatan nedir? Allah Rasûlü (s.a.) sana: Bıyığını kısalt, sonra bana kavuşuncaya kadar o şekilde muhâfaza et, buyurmadı mı? dediler de, o: Evet, Allah Rasûlü böyle buyurdu, deyip şöyle devâm etti: Fakat ben Allah Rasûlü (s.a.)nü: Şüphesiz Allah sağ eliyle bir avuç, diğer eliyle de bir avuç avuçlayıp: Şunlar şunun (cenneti kasdediyor) içindir, şunlar da şunun (cehennemi kasdediyor) içindir ve aldırmam, buyurduğunu da işittim. Ben bilmiyorum ki bu iki avuçtan hangisindeyim. Kader hakkındaki hadîsler sahîhlerde, sünenlerde ve müsnedlerde gerçekten pek çoktur. Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Hz. Âişe ve kalabalık bir cemâatın hadîsleri bu cümledendir.

Şâyet Allah dileseydi hepsini ya hidâyet üzere, veya sapıklık üzere tek bir ümmet yapardı. Fakat Allah Teâlâ onları birbirlerinden farklı derecelerde kılmış; dilediklerini hakka iletmiş, dilediklerini de sapıklıkta bırakmıştır. Bu husûstaki hikmet ve en yüce huccet, O'nundur. Ama O, dilediğini rahmetine sokar, zâlimlerin ise hiç bir dostu ve yardımcıları yoktur. İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... İbn Huceyre'den rivâyetine göre ona Hz. Mûsâ (a.s.)nın şöyle dediği ulaşmış: Ey Rabbım, şu yaratıklarını yarattın. Onlardan bir fırkayı cennette, diğer bir fırkayı cehennemde kıldın. Onlardan hepsini cennete koyaydın ya. Allah Teâlâ: Ey Mûsâ, kolunu kaldır, buyurmuş da Hz. Mûsâ kolunu kaldırmış ve: Kaldırdım, demiş. Allah Teâlâ: Kaldır, buyurmuş ve Hz. Mûsâ da kolunu tamamen yukarı kaldırmış ve: Ey Rabbım, kaldırdım, demiş. Allah Teâlâ yine: Kaldır, buyurmuş. Hz. Mûsâ: İçinde hayır bulunmayandan başka kolumu kaldırdım, demiş. Allah Teâlâ bunun üzerine: İşte bütün yaratıklarımı bu şekilde cennete koyarım. Kendilerinde hiç bir hayır olmayanlar müstesnâ, buyurmuş.

İ Z Â H I

Şehirlerin anası Mekke-i Mükerreme'dir. Allah'ın eski mâbedi ile şeref kazanmıştır burası. En son risâletin de burada ve çevresinde ya-

yılmasını dilemiştir Hak Teâlâ. Kur'ân'ı hikmetine mebnî olarak Arapça inzâl buyurmuştur. Elbette ki «Risâletini nereye vereceğini en iyi Allah bilir.»

Hâdise ve olaylarda yaptığımız mukâyeselerle şartların ve zarûretlerin ötesine baktığımızda İslâm davasının seyrettiği çizgiyi ve elde ettiği netîceyi izlediğimizde... Evet böyle bir bakış açısıyla mes'elelere dikkat ettiğimizde Allah'ın yeryüzünün bu bölgesini, zaman hattının bu noktasını bütün beşeriyet için gelen bu son risâletin merkezi olarak seçmesindeki hikmetin bazı yanlarını kavramamız mümkün olur. Nitekim bu dinin âleme şâmil olduğu daha ilk günden apaçık bir hal almıştı.

Bu son risâletin zuhûru esnâsında yeryüzünün ma'mûr bölümü aşağı yukarı dört imparatorluğa parçalanmış bulunuyordu. Avrupa'da, Asya'nın ve Afrika'nın bir kesiminde Roma İmparatorluğu hâkimdi. İkinci büyük imparatorluk da Asya ve Afrika'nın bir bölümünde hükümrân olan İran'dı. Hindistan'da hüküm-ferma olan Hind İmparatorluğu ve doğudaki Çin İmparatorluğu. Hind ve Çin İmparatorluğu aşağı yukarı kendi içine kapanmış, gerek inançları, gerekse siyâsî münâsebetleri bakımından çevreyle alâkasını kesmişti. Bu yüzden Roma ve İran İmparatorluğu yeryüzüne hâkim ve beşerî hayatta müessir olan iki büyük devlet idi.

Ve İslâm öncesi iki semâvî din olan Hıristiyanlık ve Yâhûdîlik en sonunda bu iki imparatorluğun nüfûzu altına girmişti. Gerçekte onlar bu iki devlete hâkim değil, bu iki devlet onlara hâkim olmuştu. Bunlardan ayrı olarak her iki dinde de bozukluklar ve sapıklıklar ortaya çıkmıştı.

Yahûdîlik yer yer Romalıların pençesine bir av olarak düşüyordu, yer yer İranlıların baskısı altına giriyordu. Her halükârda yeryüzünde sözünün geçeceği bir bölge mevcûd değildi. En sonunda değişik sebeplerden ötürü İsrâiloğullarına hâs ve onlardan başkasına kapalı bir din haline geldi. Kendilerinin dışındaki kabîle ve kavimleri kanatları altına alan temâyülü kalmadı.

Hıristiyanlık ise Roma devletinin gölgesi altında doğdu. O sıralarda Filistin, Suriye, Mısır ve Hıristiyanlığın gizlice yayıldığı diğer bölgelere tamâmen Romalılar hâkimdi. Roma devleti bu yeni inancı son derece korkunç sindirme metodları ve vâsıtalarıyla ezmek istedi. Binlerce insanı en vahşi biçimde öldürdü. Hıristiyanlık Roma devletinin ta'kîbatından ve baskısından korkarak gizlice yayılmaya başladı. Bir süre sonra Roma'nın vahşet devri sona erdi. Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı kabullenince bununla birlikte putperest Roma'nın bütün mitolojileri ve efsâneleri Hıristiyan dinini sarıverdi. Bunun yanısıra eski Yunan felsefesinin putperest zihniyeti Hıristiyanlığa karıştı. Artık

Hıristiyanlık o eski semâvî din olan Hıristiyanlık değil putperest damgasını yemiş bir Hıristiyanlıktı. Bu sebeple de Roma devleti Hıristiyanlığa girmiş değil, Hıristiyanlık Roma'ya girmişti. Hıristiyan inançları Roma'ya değil, Roma Hıristiyan inançlarına hâkim olmuştu. Bunun yanısıra muhtelif Hıristiyan mezhepleri arasındaki boğuşma ve didişmeler de dinin çehresini büsbütün değiştirdi. Nitekim bir süre sonra devletin de tarzını değiştirecektir. Bundan sonra Roma'nın resmî dini dışında bir görüş beyân eden, devletin ezici gücü altında ezilecekti. Bütün bunlar gerçek Hıristiyanlığın hakikatını tahrîften başka bir şeye sebep olmadı.

Ve işte bu sıralarda İslâmiyet geldi. Geldi ve beşeriyeti düştüğü bu sapıklık ve infisâhtan kurtarmak istedi. Yeryüzünün i'mâr görmüş bütün bölgelerindeki katı câhiliyeti ve kör taassubu yıkmak istedi. Beşeriyetin hayatına hükmetmek ve insanlığı Allah Teâlâ'nın apaydınlık ve dosdoğru yoluna götürmek istedi. Beşer hayatındaki bu büyük değişikliği gerçekleştirmek için İslâmiyet'in hâkim olmaktan başka yapacağı bir şey yoktu...

Elbette gelişmesine, yeryüzüne hâkim olan o günkü imparatorluklardan hiç birisinin sözünün geçmeyeceği bağımsız bir ülkede başlaması gerekirdi. Her şeyden önce kendisine dışarıdan te'sîr etmek isteyen güçlerin bulunması îcâbederdi. Çünkü o, hem kendi yapısına, hem de çevresinin gelişmesine bizâtihi hâkim olmalıydı. Bu yüzden Arap Yarımadası ve şehirlerin anası olan Mekke, onun çevresinde yer alan bölgeler o günkü şartlar içerisinde yeryüzünde İslâm'ın doğuşu için en uygun vasatı teşkîl ediyordu. Başından beri âlemşümûl bir sistem olarak geldiği nokta için en elverişli arâzî idi. Zîrâ buralarda muntazam hükümetler yoktu. Yarımadayı bütünüyle hâkimiyeti altına alacak güçlü birlikleri, polisi, jandarması, askeri ve kanunlarıyla kitleleri hâkimiyeti altında boyun eğdirecek bir devlet mekanizması mevcûd değildi. Halbuki yukarıda adını zikrettiğimiz dört imparatorlukta da durum böyleydi.

Öte yandan Yarımadayı bütünüyle hâkimiyeti altına almış bulunan belli bir din de yoktu. Câhiliyet devrinin yozlaşmış inançları ve ibâdetleriyle, putperestliğin hâkim olduğu Arapların meleklerden, cinlerden, yıldızlardan ve yontma taşlardan müteşekkil muhtelif tanrıları vardı. Her ne kadar Kâ'be'nin çevresinde yer eden Kureyş Kabîlesinin inançları, Yarımadanın her yanına yayılmış idiyse de yeni gelen dinin karşısına dikilebilecek organize bir güce sâhip değildi. Şâyet Kureyş ulularının şahsî menfaatları ve özel durumları böyle îcâb ettirmeseydi, onlar da İslâm'ın karşısına dikilmezlerdi. Çünkü kendi inançlarının ne kadar sakat ve derme-çatma olduğunu biliyorlardı.

Yarımadadaki siyâsî düzene gelince çok kötüydü. Bu durumda ye-

ni bir din için en uygun ortam mevcûd bulunuyordu. Doğuş anından itibâren kendi dışından gelebilecek her türlü tasalluttan uzak bir zemindi burası. İşte bu dağınıklık içerisinde yeni doğan dinin korunması için Yarımadadaki içtimaî düzenin dikkate şâyan bir değeri vardı. Burada geçerli olan, iptidâî bir nizâmdı. Bu nizâmda aşîretlerin özel bir yeri vardı. İşte Hz. Muhammed (s.a.) yeni davetini açıkladığı zaman Hâşim oğulları soyundan kendisini koruyan bazı kılıçları yanında buldu. Bu iptidâî nizâm Hz. Muhammed'in daveti doğrultusunda bir muvâzene kurma fırsatı da sağlıyordu. Zîrâ onun dinine bağlı olmamakla beraber diğer kabîleler Hâşim oğullarının Hz. Muhammed'i himâyesine almış olmalarından dolayı ona saldırmaya korkuyorlardı. Hattâ bu durum İslâm davasının ilk günlerinde yakın akrabâları bulunan diğer müslüman azınlık için de sözkonusuydu. Diğer kabîleler onlara bizzât hücûm etmek yerine onların uslandırılmasını veya tekdir edilmesini bizzât kendi kabîlelerine bırakıyorlardı. Sadece köleler müslüman oldukları için efendileri tarafından ta'zîb edilmekteydiler. Bunun içindi zâten Hz. Ebubekir (r.a.)in bu köleleri satın alıp âzâd etmesi ve böylece işkencelere ma'rûz kalmalarını önlemesi. Bu durumun yeni doğan din nokta-i nazarından ehemmiyeti elbette gözden uzak tutulamaz.

Bunların yanı sıra Arap kavminin kendisine hâs bir şeref ve haysiyet anlayışı vardı. Bu da yeni doğan dinin mükellefiyetlerini yüklenmek için mecbûrî ihtiyâçlardan idi.

Bu şartlar altında görülüyor ki, o günkü Arap Yarımadası yeni bir gelişmenin derin tohumlarını taşıyordu. Gayb hazînesine hazırlanan bir hareket için gerekli hazırlıkları ve kadroları yetiştirmeye elverişli bir ortam mevcûd idi. Buralarda yaşayan insanlar Bizans ve İran İmparatorluklarında yaptıkları gezintilerde insanlığın ortaya çıkardığı birçok eserleri görmüş ve müşâhede etmişlerdi. Bu seyâhattan en önemlileri kışın güneye, yazın da kuzeye yapılan ve Kur'ân-ı Kerîm'in Kureyş sûresinde belirtilen seyâhattı: «Kureyş kabîlesinin yaz ve kış yolculuklarında uzlaşması ve anlaşması sağlanmıştır. Öyleyse kendilerini aç iken doyuran ve korku içinde iken emniyet veren bu Kâ'be'nin Rabbına kulluk etsinler.» Bunun yanı sıra büyük bir görev için seçilmiş bulunan yarımada sâkinleri içerisinde çok geniş tecrübelerle yeni bir medeniyetin tohumlarını taşıyan yığınlarca elemanlar ortaya çıkmış bulunuyordu. İşte İslâm geldiğinde bütün bu imkânları kullandı. Bu birikmiş enerjileri yeni gelişmelere yöneltti. Ve Allah İslâm anahtarıyla açılmaz hazînelerin kapısını onlara açtı. Öyle sanıyoruz ki, Hz. Peygamberin hayatındaki ilk sahâbe neslindeki birçok büyük şahsiyete sâhip insanların bulunması, bu gâyeye mebnîdir. Bunlar arasında Hz. Ebubekir'i, Ömer'i, Osmân'ı, Ali'yi, Hamza'yı, Abbâs'ı, Ebu Ubeyde'yi, Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ı, Hâlid İbn Velîd'i, Sa'd İbn Muâz'ı, Ebu Eyyûb el-An-

sârî'yi ve daha bunlar gibi pek çok ilk İslâm neslini sayabiliriz. Allah onlara, bütün kilitli kapıları açmış ve ilâhî vazîfeyi yüklenmeleri için bütün imkânları te'mîn etmiştir. Onlar da bizzât bu gelişme için gerekli olan sâlih tohumu kendi bünyelerinde taşıyor idiler.

Arap Yarımadasındaki bu yeni risâlet vazîfesinin taşınıp korunması için mevcûd olan imkân ve bu yeni gelen risâletin çevresine hâkim olmasını sağlayan şartları burada tafsîlâtlı olarak anlatmamız mümkün değildir. Fakat şurası muhakkak ki bu şartlar yeni gelen akîdenin beşiği olup, beşeriyeti kurtaran nizâmın buradan yayılması için bu yerlerin seçilmesindeki bazı noktaları bize belirtecektir. Bizzât bu Kâ'be'nin, risâlet vazîfesini taşıyan peygambere yurdluk etmiş olmasındaki ilâhî hikmeti anlatmak çok uzun sürer. Ve bu başlı başına bir eser mevzûudur. Sadece burada insanların tecrübelerinin gelişmesi ve hayat kanunlarının kavramlarını müteâkıben ortaya çıkan düşünce ve fikirlerden bir kısmı ile Allah'ın gizli hizmetlerine işâret etmiş olmamız kâfîdir.

İşte böylece bu Kur'an, şehirlerin anasını ve çevresinde bulunanları uyarmak üzere Arapça olarak inmiştir. Yarımada sâkinleri câhiliyetten çıkıp bütün samîmiyetleriyle İslâmiyet'e girince ve kendilerini Allah Teâlâ'ya teslîm edince bu îmân sancağını taşımış ve doğudan batıya kadar iletmiştir. Bu sancağın işâreti doğrultusunda gelen yeni nizâmı ve risâleti bütün beşeriyete takdîm etmiştir. Ve bunu taşıyan insanlar onu taşımaya en uygun güzîde kimseler idi. Ve onlar böyle bir risâletin doğup gelişmesi için en müsâit yerde meydana çıkmışlardı. Şüphesiz ki Rasûlullah (s.a.)ın Arap Yarımadasını müslümanlaştırıncaya kadar yaşaması ve bir bilgiye binâen bu inanç için beşik olarak seçilen yeri tâm olarak fethettikten sonra vefât etmesi tesâdüf eseri değildir. Aynı bilgi kaynağı bu risâlet vazîfesinin bütün yeryüzüne aktarılması için en muvâfık lisânı da seçmiştir. Arap dili kemâline ermiş ve bu daveti bütün yeryüzüne aktaracak mükemmelliğe ulaşmıştı. Şâyet bu dil, ölü bir dil olsaydı veya tabiî oluşumu eksikliklerle dolu olsaydı her şeyden önce böyle bir davayı taşıyacak güce eremezdi. Bu durumda Arap Yarımadasının dışına bu daveti aktarma imkânını bulamazdı. Lisân da tıpkı yarımadanın yerlileri gibi, arap toplumu gibi, böyle kâinât çapındaki büyük hâdiseye en elverişli noktaya gelmiş bulunuyordu.

Böylece görülüyor ki, bu risâlet için seçilen şartlar uzun bir zincirin halkaları gibi tâm bir âhenk teşkîl ediyor. Araştırıcı bir zekâ, gözünü nereye dikse orada Allah'ın hikmetini görüyor ve ilâhî kelâmın «Allah, risâletini nereye vereceğini çok iyi bilir» kavlinin doğruluğunu görüyor.

«Şehirlerin anası olan Mekke'de ve onun çevresinde bulunanları

uyarman ve hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o toplanma günüyle korkutman için sana böyle arabça okunan bir kitab vahyettik. Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.»

Kur'ân-ı Kerîm'de en çok tekrâr edilen ve en şiddetli ifâdelerle belirtilen ihtâr, toplanma günü ile yapılan ihtârdır. Yani mahşer günüyle. O günde Allah değişik zamanlarda ve muhtelif mekânlarda gelmiş geçmiş bütün yaratıklarını birbirinden tefrik etmek için toplar. «Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.» Herkesin dünyadaki ameline ve yeryüzündeki hareketlerine göre.

«Şâyet Allah dileseydi, hepsini tek bir ümmet yapardı. Ama O, dilediğini rahmetine sokar. Zâlimlerin ise hiç bir dostu ve yardımcıları yoktur.»

Allah dilemiş olsaydı insanları bir başka fıtratta yaratır ve hepsinin hareketlerini birleştirir, varacakları noktayı ya cennet veya cehennem olmak üzere bir yerde toplardı. Ama Yüce Allah insanoğlunu bir vazîfe için yaratmıştır. Onu yeryüzünün halîfesi yapmak için halketmiştir. Bu hilâfetin gereklerini de, kendi irâde buyurduğu şekilde ortaya koymuştur. Buna göre insanoğlunun kendi cinsine hâs kâbiliyetleri olmalıdır. Ve o, bu kâbiliyetlerle meleklerden ve şeytânlardan ayrılmalıdır. Aynı noktaya yönelen ve hep aynı yapıya sâhip bulunan diğer varlıklardan farklı olarak bir grubun hidâyete ve aydınlığa, bir başka grubun da delâlete ve karanlığa açılmasını sağlayacak istidatları bulunmasını istemiştir. Herkes bu beşer denilen varlığın oluşum tarzında mevcûd olan imkân ve ihtimâller dairesinde bu iki yoldan birisine gider. Ve netîcede gittiği yolun karârlaştırılmış bulunan sonuna varır : «Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.» Böylece «O, dilediğini rahmetine sokar. Zâlimlerin ise hiç bir dostu ve yardımcıları yoktur.» Bu, Allah'ın bildiği bir hikmete mebnîdir. Her iki fırkanın da âkıbetinin ne olacağını en iyi O bilir. Azâbı mı, rahmeti mi hak ettiklerini O belirtir.

Daha önce bazı kimselerin Allah'tan başka dostlar edindikleri belirtilmişti. Âyet-i kerîme burada «Zâlimlerin ise hiç bir dostu ve yardımcıları yoktur.» buyuruyor. Öyle ise onların edindikleri dostların ne hakîkati ne de varlığı sözkonusudur. Şimdi de dönüp onlara alaylı bir ifâdeyle soruyor:

«Yoksa onlar Allah'tan başkasını dostlar mı edindiler?» Bu alaylı sorudan sonra yegâne dostun Allah olduğunu ve O'nun tek kudret sâhibi bulunduğunu, bu kudretini ölüleri diriltmekle gösterdiğini belirtiyor ki; diriltme ameliyesi, eşsiz kudretin en parlak tezâhürüyle tecellî zemîni bulduğu yerdir:

«Oysa dost ancak Allah'tır. O, ölüleri diriltir, O her şeye kâdirdir.» (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 88-94).

أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا
اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾
فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ
فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

9 -- Yoksa O'ndan başka velîler mi edindiler? İşte Allah, O'dur velî. Ölüleri O diriltir. Ve O, her şeye kâdirdir.

10 — İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm Allah'ındır. İşte Rabbım Allah budur. Ben, O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na yöneldim.

11 — Göklerin ve yerin yaratanı, size kendinizden eşler yarattı. Davarlardan da çiftler. Bu sûretle çoğalmanızı sağlıyor. O'nun benzeri hiç bir şey yoktur. Ve O, Semî'dir, Basîr'dir.

12 — Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğinin rızkını genişletir ve kısar. Muhakkak ki O, her şeyi bilendir.

Allah Teâlâ, zâtı dışında ilâhlar edinen müşrikleri reddederek ibâdetin gerekli olduğu gerçek dostun sadece kendisi olduğunu haber verir. Şüphesiz O, ölüleri diriltmeye kâdirdir ve O'nun her şeye gücü yeter.

«İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm Allah'ındır.» İşlerden hangisinde ihtilâfa düşmüş olursanız olun elbette onun hakkındaki hüküm Allah'a âittir. Kitâbı, peygamberinin sünneti ile onda yegâne Hâkim O'dur.» «Eğer bir şeyde çekişirseniz onun hallini Allah'a ve rasûlüne bırakın.» (Nisâ, 59). «İşte (her şey hakkında yegâne Hâkim olan) Rabbım Allah budur. Ben O'na tevekkül ettim ve (bütün işlerimde) yalnız O'na yöneldim.» «Göklerin ve yerin (ve ikisinin arasındakilerin) yaratanı, size kendi (cinsi)nizden, (kendi şeklinizde tarafından bir nimet ve lutuf olarak) eşler yarattı.» Kendi cinsinizden erkek-

ler ve dişiler halketti. «Davarlardan da çiftler» sizin için sekiz çift yarattı. «Bu sûretle çoğalmanızı sağlıyor.» Bu nitelikteki yaratılmanızda sizi bir yaratmadan sonra diğer bir yaratma, bir nesilden sonra diğer bir nesil olmak üzere insanlardan ve hayvanlardan dişiler ve erkekler olarak yaratmaya devâm etmektedir. Beğavî —Allah ona rahmet eylesin— «Bu sûretle çoğalmanızı sağlıyor.» kısmına: Sizi rahimlerde yaratmaktadır, ilâvesini getirir. Bu yaratmanın karınlarda olduğu da söylenmiştir. Bu şekildeki bir yaratma ile çoğalmanızı sağlıyor, şeklinde bir açıklama da getirilmiştir. Mücâhid ise bu çoğalmanın, insanlar ve hayvanlarda nesil be nesil devâm ettirildiği ifâdesini ilâve eder.

«Onun (bütün bu çiftleri yaratanın) benzeri hiç bir şey yoktur.» Zîrâ O, hiç bir benzeri olmayan Ferd, Samed'dir. «Ve O, Semî'dir, Basîr'dir.»

«Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» âyetinin tefsîri daha önce Zümer sûresinde geçmişti. Özet olarak söylemek gerekirse O, bütün bunlarda (göklerde ve yerde) yegâne tasarruf sâhibi Hâkim'dir. «Dilediğinin rızkını genişletir, (dilediğine rızkı genişletir) ve (dilediğine de) kısar. Hikmet ve en mükemmel adâlet O'nundur. «Muhakkak ki O, her seyi bilendir.»

شَرَعَ لَكُمْ مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ
وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ۖ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ ۚ كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا
تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ ٱللَّهُ يَجْتَبِىٓ إِلَيْهِ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوٓا۟
إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ
مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾

13 — Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin, diye dinden Nûh'a buyurduğunu, size de teşri' buyurdu. Sana vahyettiğimizi ve İbrâhîm'e, Mûsâ'ya, İsâ'ya buyurduğumuzu. Kendilerini çağırdığın bu şey; müşriklere ağır geldi. Allah, dilediğini kendisine seçer. Kendisine yöneleni de hidâyete iletir.

14 — Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirâs yüzünden ayrılığa düştüler. Şâyet belirli bir

süre için Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitâba vâris kılınanlar da ondan mutlak bir şüphe ve tereddüd içindedirler.

Allah Teâlâ bu ümmete: «Dinden Nûh'a buyurduğunu size de teşrî' buyurdu.» buyurarak Hz. Âdem'den sonra rasûllerin ilki Hz. Nûh (as.) ve sonuncuları Hz. Muhammed (s.a.)i zikredip sonra da bunlar arasındaki Ulü'l-Azm peygamberlerden Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. Meryem Oğlu Îsâ'yı anar. Bu âyet-i kerîme, beş büyük peygamberin zikrini içine almaktadır. Ahzâb sûresindeki: «Hani: Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nûh'tan da, İbrâhîm'den de, Mûsâ'dan da, Meryem Oğlu Îsâ'dan da.» (Ahzâb, 7) âyeti de aynıdır. Bütün peygamberlerin getirmiş olduğu din ise, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) buyrulurken, bir hadîste de: Biz peygamberler topluluğu baba bir, ana ayrı kardeşleriz. Dinimiz birdir, buyurulmaktadır. Yani her ne kadar şerîatleri ve metodları farklı da olsa onlar arasındaki müşterek olan kısım tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Sizden her biriniz için bir yol, bir şerîat kıldık.» (Mâide, 48) buyrulurken Allah Teâlâ burada da şöyle buyurmaktadır: «Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin.» Allah Teâlâ bütün peygamberlere toplanmayı, birleşmeyi, ünsiyyeti, cemâatı tavsiye buyurmuş ve onları parçalanmaktan, ihtilâftan men'etmiştir.

«(Ey Muhammed), kendilerini çağırdığın bu şey; (tevhîd) müşriklere ağır geldi (de onlar inkâr ettiler). Allah, dilediğini kendisine seçer. Kendisine yöneleni de hidâyete iletir.» Müstehak olana hidâyeti takdîr buyuran, sapıklığı olgunluk yoluna tercîh edene de sapıklığı yazan O'dur. «Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirâs yüzünden ayrılığa düştüler.» Onlara gerçeğin ulaşmasından ve aleyhlerinde huccetin konulmasından sonra hakka karşı muhâlefetleri ve kendilerini bu muhâlefete iten, ancak onların azgınlığı, inâdları ve zıdlaşmalarıdır. «Şâyet belirli bir süre için Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı (kulların hesâbının âhiret gününde görülmek üzere geciktirilmesine dâir Allah'ın geçmiş sözü bulunmasaydı); aralarında hüküm verilir (ve onlara dünyada iken çabucak azâb edilirler)di. Onlardan (gerçeği yalanlayan o ilk nesilden) sonra kitâba vâris kılınanlar da ondan mutlak bir şüphe ve tereddüd içindedirler.» Onlar, kendi işleri hakkında kesin bilgiye sâhip değillerdir. Onlar delilsiz, bürhânsız olarak seleflerinin ve babalarının taklitçileridir. Onlar işlerinde bir şaşkınlık, tereddüt ve derin bir ayrılık içindedirler.

فَلِذَٰلِكَ فَادْعُ ۖ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ ۖ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۖ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

15 — Şu halde sen bunun için davet et ve emrolunduğun şekilde dosdoğru bir istikâmet tuttur. Onların heveslerine uyma. Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitâba inandım ve aranızda adâlet etmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işlediklerinizsizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiç bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar ve dönüş de O'nadır.

Bu âyet-i kerîme on müstakil hükmü içermektedir ki bunlardan her bireri bir öncekinden ayrıdır ve başlı başına bir hükümdür. Bu âyet-i kerîme'nin Ayet el-Kürsî dışında bir benzeri olmadığını söylerler. Zîrâ Ayet el-Kürsî de bu âyet-i kerîme gibi on ayrı bölümü içermektedir.

«Şu halde sen bunun için davet et.» Senden önceki şerîat sâhibi Ulü'l-Azm ve diğer peygamberler gibi şerîatlarına tâbi olunan büyük şerîat sâhipleri peygamberlere tavsiye etmiş olduğumuz ve sana da vahyetmiş olduğumuz dine çağır. İnsanları O'na davet et.

«Ve emrolunduğun şekilde dosdoğru bir istikâmet tuttur.» Sen ve sana tâbi olanlar, Allah'ın emrettiği şekilde Allah'a ibâdet üzere dosdoğru olun.

«(İhtilâf edip, uydurmuş oldukları husûslarda ve putlara tapınmalarında müşriklere ve) onların heveslerine uyma.»

«Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitâba inandım.» Gökten peygamberlere indirilmiş kitâbların hepsini tasdîk ettim. Onlardan hiç birini diğerinden ayırmayız.

«(Allah'ın bana emrettiği şekilde aranızda vereceğim hükümlerimde) adâlet etmekle emrolundum.»

«Allah bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır.» O, yegâne ma'bûd'dur ve O'ndan başka ilâh yoktur. Biz bunu kendi isteğimizle ikrâr ediyoruz. Her ne kadar siz kendi irâde ve ihtiyârınızla bunu yapmıyorsanız bile âlemlerde olanlar kendi istekleriyle ve ihtiyârları ile O'na secde etmektedirler.

«Bizim işlediğimiz bize, sizin işlediklerinizi sizedir.» Bizler sizden uzak ve ayrıyız. «Şâyet seni yalanlarlarsa: Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.» (Yûnus, 41).

«Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiç bir şey yoktur.» Mücâhid âyetteki «huccet»i, husumet ve tartışma ile tefsîr ediyor. Süddî de der ki: Bu, kılıç âyetinin nüzûlünden öncedir. Süddî'nin bu açıklaması doğrudur. Zîrâ bu âyet-i kerîme Mekke'de nâzil olmuştur. Kılıç âyeti ise hicretten sonradır.

Allah (kıyâmet günü) hepimizi bir araya toplar. «De ki: Rabbımız, aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder. Fettâh, Alîm O'dur.» (Sebe', 26).

«(Hesâb günü) dönüş de O'nadır.»

وَالَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِي اللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُۥ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ
غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِيٓ أَنزَلَ الْكِتَٰبَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ
السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا
وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَآ إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾

16 — Kabul ettikten sonra Allah'ın dini hakkında tartışmaya girişenlerin delilleri Rabları katında boştur. Onların üzerine hem bir gazab, hem de şiddetli bir azâb vardır.

17 — Allah O'dur ki, kitâbı ve mîzânı hak ile indirmiştir. Ne bilirsin, belki de o saat yakındır.

18 — Buna inanmayanlar onun çabucak gelmesini isterler. İmân edenler ise, ondan korku ile titrerler ve onun hak olduğunu bilirler. İyi bilin ki kıyâmet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.

Allah Teâlâ, îmân edenleri, Allah'ın yolundan çevirenleri tehdîdle buyuruyor ki: «Kabul ettikten sonra Allah'ın dini hakkında tartışmaya girişenlerin; (Allah'a ve Rasûlüne icâbet etmiş mü'minlerle onları girmiş oldukları hidâyet yolundan çevirmek üzere tartışanların) delil-

leri Rabları katında boştur, (bâtıldır). Onların üzerine hem (Allah'tan) bir gazab, hem de (kıyâmet günü) şiddetli bir azâb vardır.» İbn Abbâs ve Mücâhid derler ki: İnananların Allah ve Rasûlüne icâbet etmelerinden sonra müşrikler, onları hidâyetten çevirmek için mücâdele ettiler ve onların yeniden câhiliyyete dönmelerini arzuladılar.

Katâde der ki: Bunlar yahûdî ve hıristiyanlardır. İnananlara: Bizim dinimiz sizin dininizden daha hayırlıdır. Bizim peygamberimiz sizinkinden öncedir ve biz sizlerden daha hayırlıyız, Allah'a daha lâyığız dediler ki, elbette onlar bu husûsta yalan söylemişlerdir.

«Allah O'dur ki, kitâbı hak ile indirmiştir.» âyetinde, Allah katından peygamberlere indirilen kitablar kasdedilmektedir. Yine âyette zikredilen mîzân ise adâlet ve insâfdır. Bu açıklama Mücâhid ve Katâde'nin olup buna göre âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavillerine benzemektedir: «Andolsun ki Biz, peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik ve insanların doğru hareket etmeleri için kitâb ve ölçü indirdik.» (Hadîd, 25), «Göğü yükseltmiş, tartıyı koymuştur. Artık tartıda tecâvüz etmeyin. Tartıyı doğru yapın, tartıyı eksik tutmayın.» (Rahmân, 7-9).

«Ne bilirsin, belki de o saat (kıyâmet) yakındır.» âyeti hem âhiret için amele teşvîki, hem ondan korkutmayı ve hem de dünyaya karşı zâhid davranmaya teşvîki içermektedir. «Buna inanmayanlar onun çabucak gelmesini isterler.» ve: «Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır?» (Sebe', 29) derler ki, onların böyle demeleri, kıyâmeti yalanlamaları, uzak görmeleri, küfür ve inâdları yüzündendir. «Îmân edenler ise, ondan (meydana gelmesinden) korku ile titrerler ve onun hak olduğunu (mutlakâ meydana geleceğini) bilirler. (Onlar kıyâmete hazırlıklıdırlar ve onun için amel edenlerdir.)» Sahîh'lerde, hasen hadîs mecmualarında, Sünen ve Müsned'lerde tevâtür derecesine ulaşan kanallardan rivâyet edilen bir hadîsin bir kısmına göre Allah Rasûlü (s.a.) seferlerinden birinde iken birisi yüksek bir sesle nidâ edip: Ey Muhammed, diye seslenmiş, Hz. Peygamber onun sesine benzer bir sesle: Buyur, demişti. Adam: Kıyâmet ne zamandır? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): Yazıklar olsun sana. O, mutlakâ meydana gelecektir. Onun için ne hazırlık yaptın? buyurdu. Adam: Allah ve Rasûlünün sevgisi, diye cevab verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Sen sevdiğinle berabersin, buyurdu. Hadîsteki «Kişi sevdiği ile beraberdir.» kısmı, hiç şüphesiz tevâtür derecesindedir. Allah Rasûlü (s.a.) o kimseye kıyâmetin vaktini bildirmemiş, sadece onun için hazırlık yapmasını emretmekle yetinmiştir.

«İyi bilin ki kıyâmet günü hakkında tartışanlar, (meydana gelmesi konusunda tartışarak meydana geleceğini kabul etmeyenler), derin bir sapıklık (apaçık bir bilgisizlik içindedirler. Zîrâ gökleri ve yeri ya-

ratan elbette ölüleri diriltmeye de kâdirdir. İlkin yaratıp sonra onu iâde eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27)

اَللّٰهُ لَطِيفٌۢ بِعِبَادِهٖ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ﴿١٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ
نَزِدْ لَهٗ فِيْ حَرْثِهٖ ۚ وَمَنْ كَانَ يُرِيْدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ
مِنْ نَّصِيْبٍ ﴿٢٠﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوْا لَهُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا لَمْ يَاْذَنْ بِهِ اللّٰهُ ۚ وَلَوْ
لَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۗ وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٢١﴾
تَرَى الظّٰلِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا كَسَبُوْا وَهُوَ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ فِيْ رَوْضٰتِ الْجَنّٰتِ ۚ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ
الْكَبِيْرُ ﴿٢٢﴾

19 — Allah, kullarına çok lütufkârdır. Dilediğini rızıklandırır. O'dur Kavî, Azîz.

20 — Kim, âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız. Kim de dünya ekinini isterse ona da bundan veririz. Ancak onun âhirette bir nasîbi yoktur.

21 — Yoksa Allah'ın izin vermediği bir şeyi, dinde onlara şerîat kılacak ortakları mı var? Şâyet kesin söz bulunmayacak olsaydı aralarında derhal hüküm verilirdi. Doğrusu zâlimlere elîm bir azâb vardır.

22 — Göreceksin ki; zâlimler yaptıkları şeyler başlarına gelirken korkudan titrerler. İmân edip sâlih amel işleyenler ise cennet bahçelerindedirler. Rablarının katında onlara diledikleri vardır. İşte bu; büyük lutfun kendisidir.

Allah Teâlâ, yaratıklarına olan lutfunu haber veriyor. Hiç kimseyi unutmaksızın sonuncularına varıncaya kadar onları rızıklandırmaktadır. İyi ve günâhkâr onun rızıklandırmasında eşittir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini

de O bilir. Hepsi apaçık kitâbdadır.» (Hûd, 6) buyurmaktadır ki bunun benzerleri pek çoktur. «Dilediğini rızıklandırır.» Dilediğine rızkı genişletir. «O'dur Kavî (kuvvetli olan da), Azîz (olan da).» O'nu hiç bir şey âciz bırakamaz. «Kim, âhiret ekinini (âhiret amelini) isterse; onun ekinini arttırırız.» Onu güçlendirir, yaptığı işte ona yardımcı olur, gelişmesini ve çoğalmasını artırırız. Bir iyiliği on katından yedi yüz katına, Allah'ın dilediği kadar katlara yükselterek mükâfâtlandırırız. Kim de dünya ekinini isterse; kimin çalışması dünyadan bir şey elde etmek için olursa ve kimin âhiret için hiç bir düşüncesi olmazsa ona da bundan veririz. Allah Teâlâ onu âhiretten mahrûm eder. Şâyet dilerse ona dünyayı verir, dilemez ise o kişi ne dünyayı, ne de âhireti kazanabilir. Bu şekilde ve bu niyyetle çalışan kimse ancak dünyada ve âhirette kazançsız bir alış-veriş yapmış olur. «Kim de dünya ekinini isterse, ona da bundan veririz.» âyet-i kerîme'si İsrâ sûresindeki: «Kim geçici dünyayı isterse, onun için oradan dilediğimiz kadar, dilediğimiz kimseye hemen veririz. Sonra onun için cehennemi hazırlarız. Kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların sa'yi şükre değerdir. Her birine, bunlara da, onlara da Rabbının nimetinden ulaştırırız. Rabbının nimeti engellenmiş değildir. Bak, nasıl onları birbirlerine üstün kıldık? Elbette ki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.» (İsrâ, 18-21) âyeti ile kayıtlanmıştır. Sevrî'nin Muğîre kanalıyla... Ubeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bu ümmet yücelme, yardım, yeryüzünü ele geçirme ile müjdelenmiştir. Onlardan her kim âhiret amelini dünya için işlerse, onun âhirette hiç bir nâsibi yoktur.

«Yoksa Allah'ın, izin vermediği bir şeyi, dinden, onlara şerîât kılacak ortakları mı var?» Onlar Allah'ın kanun olarak koymuş olduğu dosdoğru dine uymamakta; aksine insanlardan ve cinlerden şeytânların onlara meşrû' kıldıklarına uymaktadırlar. İnsanlardan ve cinlerden şeytânları, onlara beş defa doğurmuş (beşincisi dişi olan) deveyi, adak devesini, on batın doğurmuş veya yedi batın ikiz doğurmuş deveyi, on batın dölleyen erkek deveyi harâm kılmış, ölüyü, kanı, kumarı ve benzeri sapıklıkları, bâtıl bilgisizlikleri helâl kılmıştır. Onlar helâl kılmayı, harâm kılmayı, bâtıl ibâdetleri ve bozuk sözleri câhiliyyet dönemlerinde uydurmuşlardı. Sahîh bir hadîste sâbit olduğu üzere Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Amr İbn Lühayy İbn Kamea'yı cehennemde bağırsağını sürüklerken gördüm. Çünkü adak devesini harâm sayma âdetini koyanların ilki odur. Bu adam Huzâa hâkimlerinden birisiydi. Bu işleri yapanların ilki odur. Kureyş'i putlara tapınmaya sevkeden de o idi. Allah ona la'net etsin ve onun yüzünü çirkinleştirsin. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şâyet kesin söz bulunmaya-

cak olsaydı (âhiret gününe bırakılmalarına dâir söz geçmemiş olsaydı); elbette aralarında derhal hüküm verilir (çabucak azâblandırılırlar) idi. Doğrusu zâlimlere (cehennemde şiddetli ve) elîm bir azâb vardır (ve orası ne kötü varılacak yerdir, kıyâmet arsalarında) göreceksin ki, zâlimler, yaptıkları şeyler başlarına gelirken korkudan titrerler.» Onların korktukları şey mutlakâ başlarına gelecektir. Allah'a dönecekleri günde onlar bu korku içindedirler. «Îmân edip sâlih amel işleyenler ise cennet bahçelerindedirler. Rablarının katında onlara diledikleri vardır.» Bunlar nerede, diğerleri nerede: Birincileri kıyâmet arsalarında zulümleri sebebiyle müstehak oldukları zillet, horluk ve korku içindeler; diğerleri cennet bahçelerinde, diledikleri yiyecekler, içecekler, giyecekler, meskenler, manzaralar, eşler ve hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği, hiç bir beşer kalbine gelmeyen lezzetler içindedirler. Hasan İbn Arafe der ki: Bize Ömer İbn Abdurrahmân'ın... Ebu Taybe'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Cennetliklerden herhangi bir şey içmek üzere toplananların üzerine bir bulut gelip onları gölgelendirir ve: Size ne yağdırayım? diye sorar. O topluluktan herhangi birisi ne isterse hemen onlara yağdırır. Hattâ onlardan birisi: Bize tazeler, genç kızlar yağdır, bile diyecektir. Bu haberi İbn Cerîr de Hasan İbn Arafe'den rivâyet etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «İşte bu; büyük lutfun (en büyük kazancın, umûmî şümûllü ve herkesi içine alacak tastamâm nimetin) kendisidir» buyurmuştur.

ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۗ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا
الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ۗ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمْ
يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾

23 — İşte Allah'ın îmân edip sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği budur. De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabâlıkta sevgiden başka bir ücret istemem. Kim bir iyilik kazanırsa, Biz onun iyiliğini arttırırız. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Şekûr'dur.

24 — Yoksa onlar, Allah'a karşı yalan uydurdu mu derler? Allah; dilerse senin kalbini mühürler, bâtılı yok

eder, sözleriyle hakkı yerine getirir. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.

Allah Teâlâ inanan ve sâlih ameller işleyen kulları için cennet bahçelerini zikrettikten sonra: «İşte Allah'ın îmân edip sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği budur.» buyurmaktadır ki, şüphesiz bunlar Allah'ın müjdesi ile mutlakâ meydana gelip gerçekleşecektir.

«De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabâlıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyetinde şöyle buyruluyor: Ey Muhammed, Kureyş kâfirlerinden şu müşriklere de ki: Size olan şu teblîğ ve nasîhatime karşılık sizden bana vereceğiniz bir mal istemiyorum. Sizden tek istediğim, kötülüğünüzü benden uzak tutmanız, Rabbımın risâletini teblîğ etmeme müsâade etmenizdir. Şâyet bana yardım etmiyorsanız, hiç olmazsa aramızdaki akrâbalık bağına saygı göstererek bana eziyet etmeyin. Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... Tâvûs'tan rivâyetine göre İbn Abbâs'a: «Ben, sizden buna karşılık; akrabâlıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyeti sorulmuştu. Saîd İbn Cübeyr: Muhammed âilesinin akrâbalığı, diye cevab verdi. İbn Abbâs dedi ki: Acele ettin. Kureyş kabîlesinden hiç bir âile yoktur ki Hz. Peygamber ile akrabâlığı olmasın. Âyette kasdedilen mânâ şudur: Ben sizden buna karşılık; aramızdaki akrâbalığa saygı göstermenizden, sıla-i rahmde bulunmanızdan başka bir ücret istemem. Haberi sadece Buhârî rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed de Yahyâ el-Kattân kanalıyla Şu'be'den bu haberi rivâyet ediyor. Âmir eş-Şâ'bî, Dahhâk, Ali İbn Ebu Talha, Avfî, Yûsuf İbn Mihrân ve birçokları da İbn Abbâs'tan bu şekilde rivâyet ediyorlar. Mücâhid, İkrime, Katâde, Süddî, Ebu Mâlik, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve başkaları da böyle söylemişlerdir.

Hâfız Ebu Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Hâşim İbn Yezîd'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) onlara şöyle demişti: Ben sizden buna karşılık; size akrâbalığım dolayısıyla beni sevmeniz ve aramızdaki akrâbalığı muhâfaza etmenizden başka bir ücret istemem. İmâm Ahmed'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştu: Size getirmiş olduğum hidâyet ve apaçık delillere mukâbil Allah'ı sevmeniz ve O'na itâatla yaklaşmanızdan başka bir şey istemem. Katâde de Hasan el-Basrî'den bunun bir benzerini rivâyet etmiştir. Bu, âyetin ikinci bir tefsîri mâhiyetindedir. Buna göre âyeti şöyle anlamak gerekir: Sizden buna karşılık, sizi Allah'a yaklaştıracak tâatlarda bulunmanızdan başka bir ücret istemem.

Buhârî ve başkalarının Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet etmiş oldukları üçüncü bir açıklama anlam olarak şöyledir: Ben sizden buna kar-

şılık; beni akrabâlarım içinde sevmenizden, onlara iyilik etmenizden başka bir ücret istemem. Süddî'nin Ebu Deylem'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Hz. Hüseyn'in oğlu Ali, esir olarak getirilip Şam'da yüksek bir yere çıkarılmıştı. Şam'lılardan birisi kalkıp: Sizi katleden, kökünüzü kurutan ve fitnenin iki boynuzunu kıran Allah'a hamdolsun, dedi. Hz. Hüseyn'in oğlu Ali: Sen Kur'ân okudun mu? diye sordu. Adam: Evet, diye cevabladı. Âl-i Hâmim'i okudun mu? sorusuna da adam: Kur'ân'ı okudum fakat Âl-i Hamîm'i okumadım, diye cevab verdi. Ali İbn Hüseyn: «De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabâlıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyetini okumadın mı? diye sordu, adam: Onlar siz misiniz? dedi de Ali İbn Hüseyn; evet, diye cevabladı. Ebu İshâk Sübey'î der ki: Amr İbn Şuayb'a: «De ki: Ben, sizden buna karşılık akrabâlıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyetini sormuştum. Hz. Peygamber (s.a.)in akrabâlığı diye cevabladı. Her iki haberi de İbn Cerîr rivâyet ediyor. Sonra İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ansâr şöyle şöyle yaptık diyerek sanki övündüler. İbn Abbâs da —Veya Abbâs (bu şüphe râvî Abdüsselâm'ındır)—: Bizim size karşı üstünlüğümüz vardır, dedi. Bu söz, Hz. Peygamber (s.a.)e ulaşınca onlar meclislerinde iken Rasûlullah yanlarına gelip: Ey ansâr topluluğu, sizler zelîller iken Allah benimle sizi azîz kılmadı mı? buyurdu. Onlar: Evet ey Allah'ın elçisi, dediler. Siz sapıtmışlar iken Allah sizi benimle hidâyete ulaştırmadı mı? buyurdu, onlar: Evet, ey Allah'ın elçisi, diye cevabladılar. Hz. Peygamber: Bana cevab vermeyecek misiniz? buyurdu da onlar: Ey Allah'ın elçisi, ne diyelim? dediler. Hz. Peygamber: Sizler: Seni kavmin çıkardı da biz sığındırmadık mı? Seni yalanladılar da biz doğrulamadık mı? Seni yalnız bıraktılar da biz sana yardım etmedik mi? demiyor musunuz? buyurdu. O kadar söylemeye devâm etti ki dizleri üzerine gelip: Mallarımız ve elimizde olan her şey Allah ve Rasûlünündür, dediler. Bunun üzerine: «De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabâlıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyeti nâzil oldu. İbn Ebu Hâtim de Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan —ki bu râvî zayıftır— kendi isnâdı ile yukardaki hadîsi veya buna yakın olanını rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim'in Huneyn ganîmetleri kısmında yukardakine benzer bir hadîs vardır. Ancak orada, âyetin nüzûlü zikredilmemektedir. Aslında âyetin Medîne'de nâzil olduğunu söylemek biraz şüphelidir. Zîrâ sûre Mekke'de nâzil olmuştur ve bu âyet-i kerîme ile hadîsin sevkedilişi arasında bir münâsebet görülmemektedir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: «De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabâlıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyeti nâzil olduğunda: Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın sevilmelerini emrettikleri kimlerdir? dediler de,

Hz. Peygamber: Fâtıma ve çocuğu, buyurdu. Bu hadîsin isnâdı zayıftır ve isnâdında bilinmeyen bir râvî vardır. Ayrıca Hadîs yalan haberler uyduran şîî bir şeyhden rivâyet edilmektedir ki o, Hüseyn el-Aşkar olup burada onun haberi kabule şâyân değildir. Bu âyetin Medîne'de nâzil olduğunu söylemek ise zâten uzak bir ihtimâldir. Çünkü âyet Mekke'de nâzil olmuştur ve o zamanda Fâtıma'nın hiç bir çocuğu yoktu. Zîrâ Hz. Ali ile evlenmesi hicretin ikinci senesinde Bedir harbinden sonradır. Bu âyetin tefsîrinde doğru olan; bu ümmetin en bilgini, Kur'ân'ın tercümânı Abdullah İbn Abbâs'ın açıklaması olup İbn Abbâs'ın bu açıklamasını Buhârî rivâyet etmektedir. Ayrıca Ehl-i Beyt'in vasîleri, onlara iyilikle emir, hürmet ve ikrâmda bulunma da elbette inkâr edilecek değildir. Zîra onlar tertemiz bir zürriyyetten, övünme, haseb ve neseb yönüyle yeryüzündeki en şerefli âiledendirler. Özellikle apaçık ve sahîh sünnet-i nebeviyye'ye tâbi oldukları takdîrde. Nitekim onların selefi Abbâs ve oğulları, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i ile zürriyeti böyledir. Allah cümlesinden râzı olsun. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) bir hutbesinde şöyle buyurmuştur: Sizin aranızda iki şey bırakıyorum ki; bunlar Allah'ın kitâbı, neslim ve yakın akrabâlarımdır. Havz-ı Kevser'ime gelinceye kadar bu ikisi birbirinden aslâ ayrılmayacaklardır.

İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Abbâs İbn Abdülmuttalib'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, Kureyş birbirleriyle karşılaştığı zaman birbirlerini güler yüzle karşılıyorlar. Bizimle karşılaştıkları zaman ise, bizim bilmediğimiz bir yüzle bizi karşılıyorlar, dedim. Hz. Peygamber (s.a.) son derece öfkelendi ve şöyle buyurdu: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, sizi Allah ve Rasûlü için sevmedikçe kişinin kalbine îmân girmez. İmâm Ahmed der ki: Bize Cerîr'in... Abdülmuttalib İbn Rabîa'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Abbâs Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına girdi ve: Biz dışarı çıktığımızda Kureyş'in kendi aralarında konuştuklarını görüyoruz. Bizi gördükleri zaman susuyorlar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) öfkelendi ve alın damarları şişti de: Allah'a yemîn ederim ki, sizi Allah için ve akrabâlarım olduğunuzdan dolayı sevmedikçe kişinin kalbine îmân girmez, buyurdu.

Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Abdülvehhâb'ın... İbn Ömer'den, onun da Hz. Ebubekir es-Sıddîk —Allah ondan hoşnûd olsun— dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Muhammed (s.a.)in âilesini gözetiniz. Sahîh bir haberde rivâyet olunduğuna göre Ebubekir es-Sıddîk Hz. Ali (r.a.)ye şöyle demiştir: Allah'a yemîn ederim ki, Allah Rasûlü (s.a.)nün akrabâlığı bana, kendi akrabâlarıma sıla-i rahm'de bulunmamdan daha sevimlidir. Ömer İbn Hattâb da Hz. Abbâs'a şöyle demiş: Sen müs-

lüman olduğun günde senin müslümanlığın, —şâyet müslüman olsaydı— babam Hattâb'ın müslüman oluşundan daha sevimli gelirdi. Zîrâ senin müslüman olman, Allah Rasûlüne Hattâb'ın İslâm'a girmesinden daha sevimlidir. Hz. Ebubekir ve Ömer'in bu anlayışı herkesin sâhip olması gereken bir durumdur. Bu sebepledir ki o ikisi, peygamberler ve rasûllerden sonra diğer bütün sahâbeden de inananların en üstünleri, en fazîletlileri idiler.

İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize İsmâîl İbn İbrâhîm'in... Yezîd İbn Hayyân'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ben, Hüseyn İbn Meysere ve Ömer İbn Müslim, Zeyd İbn Erkam'a gittik. Yanına oturduğumuzda Hüseyn ona: Ey Zeyd, çok hayra kavuştun; Allah Rasûlü (s.a.)nü gördün, hadîsini işittin, onunla beraber cihâd ettin, onunla beraber namaz kıldın. Ey Zeyd, şüphesiz sen çok hayırlar gördün. Ey Zeyd, bize Allah Rasûlü (s.a.)nden işittiğini rivâyet et, dedi de Zeyd İbn Erkam şöyle dedi: Ey kardeşim oğlu, vallâhi yaşım ilerledi, zamanım geçti. Allah Rasûlü (s.a.)nden ezberlemiş olduğum bazı şeyleri unuttum. Size ne rivâyet edersem kabul edin, neyi rivâyet etmiyorsam o konuda beni zorlamayın, deyip şöyle devâm etti: Allah Rasûlü (s.a.) bir gün, Mekke ile Medîne arasındaki Hummâ adı verilen bir suyun kenarında bize hutbe okudu. Allah'a hamd ü senâda bulundu, bize nasîhat etti, sonra şöyle buyurdu: Ey insanlar, uyanık olunuz; nihâyet ben de bir insanım. Olur ki artık Rabbımın elçisi bana gelir ve ben ona icâbet ederim. Ancak aranızda iki şey bırakıyorum: Birincisi Allah'ın kitâbıdır. Onda hidâyet ve nûr vardır. Allah'ın kitâbını alın ve ona sımsıkı sarılın. Allah Rasûlü, Allah'ın kitâbına teşvîk buyurdu ve şöyle devâm etti: Size bir de Ehl-i Beyt'imi bırakıyorum. Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatırım. Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatırım. Husayn, Zeyd İbn Erkam'a: Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'i kimdir ey Zeyd? Âilesinden onun hanımları değil mi? dedi de Zeyd: Şüphesiz efendimizin hanımları Ehl-i Beyt'indendir. Fakat Hz. Peygamberin Ehl-i Beyt'i, ondan sonra zekâtın kendilerine harâm olduğu kimselerdir, dedi. Husayn: Onlar kimlerdir? diye sordu da Zeyd: Onlar; Ali'nin âilesi, Akîl'in âilesi, Ca'fer'in âilesi ve Abbâs'ın âilesidir, dedi. Husayn: Bunların hepsine zekât harâm mı? diye sordu da, Zeyd bu soruyu evet diye cevabladı. Hadîsi Müslim ve Neseî de muhtelif kanallardan olmak üzere Yezîd İbn Hayyân'dan rivâyet etmişlerdir.

Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Ali İbn Münzir'in... Zeyd İbn Erkam'dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Size öyle şeyler bırakıyorum ki, onlara sımsıkı sarıldığınız sürece benden sonra aslâ sapıklığa düşmezsiniz. Onlardan birisi diğerinden daha büyüktür: Allah'ın kitâbı, gökten yeryüzüne uzatılmış iptir. Diğeri de akrabâlarım yani Ehl-i Beyt'imdir. Bu ikisi Havz-ı Kevser'e gelinceye ka-

dar aslâ birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Bakın bakalım onlar hakkında bana nasıl halefler olacaksınız? Hadîsi rivâyette Tirmizî tek kalmış ve; hasen, garîb bir hadîstir, demiştir. Yine Tirmizî'nin Nasr İbn Abdurrahmân kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.)nü hacc esnâsında Arefe günü Kasvâ adındaki devesi üzerinde hutbe okurken gördüm ve işittim ki şöyle buyuruyor: Ey insanlar, size öyle bir şey bıraktım ki ona sarıldığınız sürece aslâ sapıklığa düşmezsiniz: Allah'ın kitâbı ve âilem, Ehl-i Beyt'im. Bu hadîsi de sadece Tirmizî rivâyet etmiş ve; hasendir, garîbdir, demiştir. Bu konuda Ebu Zerr, Ebu Saîd, Zeyd İbn Erkam ve Huzeyfe İbn Esîd'in de hadîsleri vardır. Yine Tirmizî'nin Ebu Dâvûd Süleymân İbn Eş'as kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizi nimetleri ile beslediği için Allah'ı seviniz. Allah'ı sevdiğiniz için beni seviniz. Beni sevmenizle de âilemi, Ehl-i Beyt'imi seviniz. Sonra Tirmizî der ki: Hadîs hasendir, garîbdir, sadece bu kanaldan rivâyetini bilmekteyiz. Biz, bu konudaki diğer hadîsleri «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» (Ahzâb, 33) âyetinin tefsîrinde burada tekrârına gerek bırakmayacak bir şekilde serdetmiştik. Hamd ve minnet Allah'adır.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Süveyd İbn Saîd'in... Haneş'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Zerr'i Kâ'be'nin halkasına yapışmış şöyle derken işittim: Ey insanlar, beni tanıyan tanır, beni tanımayan bilsin ki ben Ebu Zerr'im. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Sizin içinizde benim Ehl-i Beyt'imin misâli, Nûh'un gemisi misâlidir. Kim ona girerse kurtulur. Kim de onlardan geri kalırsa helâk olmuştur. Hadis bu isnâd ile rivâyetinde zayıftır.

«Kim bir iyilik kazanır (güzel amelde bulunur)sa, Biz onun iyiliğini (ecir ve sevâbını) arttırırız.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat arttırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfât yerir.» (Nisâ, 40) Selef'ten birisi der ki: İyilikten sonra işlenen iyilik onun sevâbından; kötülükten sonra işlenen kötülük de kötülüğün cezâsındandır.

«Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Şekûr'dur.» Birçok kötülükleri bağışlar, az olan iyilikleri arttırır, çoğaltır. Kötülükleri örtüp bağışlar, iyilikleri kat kat arttırır ve şükre lâyık kılar.

«Yoksa onlar, Allah'a karşı yalan uydurdu mu derler?» Şâyet şu bilgisizlerin zannettiği gibi Allah'a karşı yalan uydurarak iftirâ etmiş olsaydın, şüphesiz Allah dilerse senin kalbini mühürleyip vermiş olduğu Kur'ân'ı senden geri alırdı. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i

kerîme'de de şöyle buyurur: «Eğer o, bize karşı ona bazı sözler katmış olsaydı, elbette Biz onu kuvvetle yakalardık. Sonra da onun şah damarını koparırdık. Hiç biriniz de onu koruyamazdınız.» (Hâkka, 44-47). Şüphesiz Biz, ondan en şiddetli bir şekilde intikâm alırdık ve insanlardan hiç birisi bunu engellemeye güç yetiremezdi.

«Allah; bâtılı yok eder, sözleriyle (huccet ve bürhânlarıyla) hakkı yerine getirir (gerçekleştirir, beyân eder ve açıklar). Muhakkak ki O, göğüslerin özünü (gönüllerin gizlediklerini ve yaratıklarının kalblerinde mevcûd olan şeyleri hakkıyla) bilendir.»

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ بَسَطَ
اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ
﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾

25 — O, kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.

26 — İmân edip sâlih ameller işleyenlerin duâsını kabul buyurur ve onlara lutfundan arttırır. Kâfirlere gelince; onlar için şiddetli bir azâb vardır.

27 — Şâyet Allah kulları için rızkı geniş tutsaydı, yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Fakat O, dilediği ölçüde indirir. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.

28 — O'dur ki ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar. O, Velî'dir, Hamîd'dir.

Allah Teâlâ, tevbe edip zâtına yöneldiklerinde kullarının tevbelerini kabul buyuracağını haber veriyor. Keremi, hilmi ile onları affedip bağışlar, günâhlarını örtüp yarlığar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisâ, 110). Müslim'in —Allah ona rahmet eylesin— Sahîh'indeki bir hadîs şöyledir: Bize Muhammed İbn Sabâh ve Züheyr İbn Harb'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle bu-

yurmuştur: Allah Teâlâ, kulu zâtına tevbe ettiği zaman o kadar çok sevinir ki sizden birisi çorak bir arâzîde üzerinde yiyecek ve içeceği olan biniti bağından kurtulup kaybolmuş, ondan ümîdini kesmiş bir halde bir ağacın altına gelip gölgesine uzanmış, binitinden ümîdini bütünüyle kesmişken birden binitini yanında dikilir gördüğü zamanda onun yularına yapışıp: Ey Allah'ım, sen kulumsun, ben de senin rabbınım, diye sevincinin şiddetinden hatâ etmesi durumundaki sevincinden Allah'ın kulu kendine tevbe ettiğindeki sevinci çok daha fazladır. Bu hadîs Abdullah İbn Mes'ûd'dan yukardakine benzer bir rivâyetle Müslim'in Sahîh'inde de mevcûddur. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla «O, kullarından tevbeyi kabul edendir.» âyeti hakkında Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ın kulunun tevbesine sevinmesi, susuzluktan ölmekten korktuğu bir yerde yitiğini bulan sizden birinin sevincinden daha şiddetlidir. Hemmâm İbn Hâris der ki: Bir kadınla zinâ edip sonra onunla evlenen bir adamın durumunu İbn Mesûd'a sormuşlardı. İbn Mes'ûd: Bunda bir beis yok, deyip «O, kullarından tevbeyi kabul edendir.» âyetini okudu. Bu haberi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, Şerîk el-Kâzî kanalıyla... Hemmâm'dan rivâyetle zikretmişlerdir.

«O, kötülükleri bağışlayan, (gelecekte tevbeyi kabul buyurup geçmiş günâhları affeden) ve yaptıklarınızı bilendir.» Sizin yaptığınız ve söylediğiniz her şeyi bilir. Bununla beraber zâtına tevbe edenin tevbesini kabul buyurur. «Îmân edip sâlih ameller işleyenlerin duâsını kabul buyurur.» Süddî Allah Teâlâ'nın sadece sâlih ameller işleyenlerin duâsına icâbet buyuracığını söylemiştir. İbn Cerîr de böyle söylüyor. Buna göre anlam şöyle olacaktır: Allah Teâlâ onların, dostlarının ve kardeşlerinin duâlarına icâbet eder. İbn Cerîr bu açıklamasını nahiv âlimlerinin bazılarından nakletmektedir. Buna göre İbn Cerîr bu âyet-i kerîmeyi «Nihâyet Rabları onlara icâbet etti.» (Âl-i İmrân, 195) âyeti gibi kabul etmiştir. Yine İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in A'meş kanalıyla... Seleme İbn Şebra'dan rivâyetlerine göre; o, şöyle demiştir: Muâz, Şam'da bize hutbe okuyup dedi ki: Sizler inananlarsınız ve sizler cennetliksiniz. Allah'a yemîn ederim ki ben, Allah'ın sizin esîr etmiş olduğunuz İran'lı ve Rumları da cennete koyacağını umuyorum. Zîrâ onlardan birisi güzel bir amel işlediğinde; (sizin onları esir edip müslüman olmalarına sebep olduğunuzdan dolayı) Allah sana rahmet eylesin ne güzel yaptın, Allah seni mübârek kılsın ne güzel ettin, der. Sonra Muâz: «Îmân edip sâlih ameller işleyenlerin duâsını kabul buyurur ve onlara lutfundan arttırır.» âyetini okumuştur. İbn Cerîr arap dil bilginlerinden birisinden nakleder ki; o, «Îmân edip sâlih ameller işleyenlerin duâsını kabul buyurur.» âyet-i kerîme'sini «Onlar ki; sözü dinlerler de en güzeline uyarlar. İşte bunlar; Allah'ın kendilerini hidâyete eriştirdiği

kimselerdir.» (Zümer, 18) âyeti gibi kabul edermiş. Yani gerçeğe icâbet ederek ona tâbi olanlar onlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Ancak dinleyenler icâbet ederler. Ölülere gelince; onları Allah diriltir...» (En'âm, 36) buyurmaktadır. Ancak «Ve onlara lutfundan arttırır.» kısmının da delâletiyle birinci açıklama daha kuvvetli görünmektedir. Yani onların duâlarına icâbet edecek ve bundan daha fazlasını onlara arttıracaktır. Bu sebepledir ki İbn Ebu Hâtim şöyle diyor: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) «Ve onlara lutfundan arttırır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Şefâat, dünyada kendilerine iyilik yapılmış olanlardan cehenneme gidecek olanlar içindir. Katâde'nin «İmân edip sâlih ameller işleyenlerin duâsını kabul buyurur» âyeti hakkında rivâyetine göre, İbrâhîm en-Nehaî şöyle demiştir: Onlar, kardeşleri hakkında şefâat edeceklerdir. «Ve onlara lutfundan arttırır.» âyetine göre onlar kardeşlerinin kardeşleri hakkında da şefâat edeceklerdir.

Allah Teâlâ: «Kâfirlere gelince; onlar için şiddetli bir azâb vardır.» buyuruyor ki, mü'minleri ve nâil olacakları bol bol sevâbı zikrettikten sonra, kâfirlere geçiyor, Allah'a dönecekleri ve hesâba çekilecekleri kıyâmet günü Allah katında uğrayacakları şiddetli, çetin ve elem verici azâbı zikrediyor.

«Şâyet Allah kulları için rızkı geniş tutsaydı, (ihtiyâçlarından fazla olarak onlara rızık bahşetseydi, bu onları, şımararak birbirlerine karşı haksızlık ve azgınlığa sevkeder) yeryüzünde azgınlık ederlerdi.» Katâde'nin naklettiğine göre: Hayatın en hayırlısı, seni oyalayıp azdırmayandır, denilirmiş. Yine Katâde'nin zikrettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Allah Teâlâ'nın sizin için çıkarmış olduğu dünya hayatının süslerinden korkarım. Hiç hayır, kötülük getirirmiymiş? diye soranın sorusundan da korkarım.

«Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.» Onları kendilerine uygun gelen takdiri ile rısîde şöyle buyrulur: Kullarımdan öyleleri vardır ki, ona sadece zenginleştirir, fakîrliğe hak kazananı da fakîrleştirir. Nitekim bir hadîs-i kudsîde şöyle buyrulur: Kullarımdan öyleleri vardır ki, ona sadece zenginlik uygun düşer. Şâyet onu fakîrleştirmiş olsaydım bu onun dinini bozardı. Yine kullarımdan öyleleri vardır ki onlara ancak fakîrlik uygundur. Şâyet onu zengin kılmış olsaydım, bu onun dinini fesâda uğratırdı.

«O'dur ki (insanlar yağmurun yağmasından) ümitlerini kestikten sonra (onların ihtiyâç duydukları bir zamanda üzerlerine) yağmuru indirir.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Halbuki daha önceden kendilerine yağmur indirilmesinden kesin olarak ümitlerini kesmişlerdi.» (Rûm, 49) «O'dur ki rahmetini (yağmuru indirmekte

olduğu o bölge ve ülkedeki bütün varlıklara) yayar.» Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre birisi Ömer İbn Hattâb'a: Ey mü'minlerin emîri, yağmur kesildi ve insanlar ümitlerini kesti, demişti. Hz. Ömer (r.a.): Şüphesiz size yağmur yağdırılacak, deyip «O'dur ki ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar.» âyetini okudu.

«O, Hamîd'dir.» Yaratıkları için dünya ve âhirette fayda verecek şeylerde tasarrufta bulunan, takdîr ettiklerinin ve yaptıklarının hepsinin âkıbeti güzel olan ancak O'dur.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾

29 — Gökleri, yeri ve ikisinde yaydığı canlıları yaratması da O'nun âyetlerindendir. O, dileyince bunları toplamaya da hakkıyla kâdirdir.

30 — Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.

31 — Yeryüzünde O'nu âciz bırakamazsınız. Ve sizin Allah'tan başka ne bir velîniz vardır ne de bir yardımcınız.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: «Gökleri yeri ve ikisinde yaydığı canlıları yaratması da O'nun (azametine, yüce kudretine ve her şeye gâlib saltanatına delâlet eden) âyetlerindendir.» Âyet-i kerîme'deki «canlılar» kelimesi; şekilleri, renkleri, dilleri, tabîatları, cins ve nevileri farklı olan melekleri, cinleri, insanları ve diğer canlıları içine almaktadır. O, bunların hepsini yerin ve göğün muhtelif yerlerine dağıtmıştır. Bütün bunlarla beraber «O, dileyince bunları toplamaya da hakkıyla kâdirdir.» Kıyâmet günü O; ilklerin ve sonuncuların, diğer yaratıkların tamâmını bir yerde toplayacak, göz onların tamâmını görecek. Onlar hakkında gerçek ve adâletli hükmü ile hükmedecektir.

«Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır.» Ey insanlar, başınıza gelen herhangi bir musibet ancak sizin geçmişte işlediğiniz günâhlarınız yüzündendir. «Bununla beraber O, (günâhların) çoğunu affeder, (onlar yüzünden sizi cezâlandırmaz, aksine onları ba-

ğışlar.)» «Şâyet Allah, insanları kazandıklarıyla muâheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı.» (Fâtır, 45). Sahîh bir hadîste de şöyle buyurulur: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemin ederim ki; mü'minin başına gelen hiç bir dert, zahmet, hastalık, üzüntü ve keder yoktur ki, Allah Teâlâ bunu onun hatâlarına keffâret kılmasın. (ayağına) batan ve ona acı veren bir dikene varıncaya kadar.

İbn Cerîr der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Eyyûb'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Ebu Kılâbe'nin kitâbında okudum. O, şöyle demiş: «Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zilzâl, 7-8) âyetleri nâzil olduğunda Ebubekir yemek yemekteydi. Yemeği bırakıp: Ey Allah'ın elçisi, ben işlemiş olduğum iyiliği ve kötülüğü mutlakâ görecek miyim? diye sordu da, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hoşlanmadığın şeyleri görmüş olman, kötülük zerrelerinin ağırlıklarıdır. İşlemiş olduğun hayırların ağırlıkları ise, biriktirilip kıyâmet günü sana verilecektir. Râvî Ebu İdrîs der ki: Ben bunun tasdîkini Allah'ın kitâbındaki «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetinde görmekteyim. İbn Cerîr hadîsi başka bir şekli ile Ebu Kılâbe'den, o da Enes'ten rivâyet etmekte ise de, birinci rivâyet daha sıhhatlıdır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Size, Allah'ın kitâbındaki en önemli âyeti haber vereceğim. Bize Allah'ın Rasûlü (s.a.) haber verip şöyle buyurdu: «Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» Ey Ali, sana bu âyeti tefsîr edeceğim: Dünyada iken sizin başınıza gelen bir hastalık veya bir musîbet veya bir belâ sizin kazandıklarınızdandır. Allah Teâlâ, âhirette ikinci kez cezâlandırmayacak kadar Halîm'dir. Dünyada iken bağışlamış olduğuna gelince; Allah Teâlâ bağışladıktan sonra tekrâr dönmeyecek kadar Kerîm'dir. İmâm Ahmed de hadîsi Mervan İbn Muâviye ve Abde kanalıyla Hz. Ali'den rivâyetle yukardakine benzer şekilde ve merfû' olarak zikretmiştir. İbn Ebu Hâtim hadîsi başka bir kanaldan ve mevkûf olarak rivâyet eder ve der ki: Bize babamın... Ebu Cühayfe'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) yanıma girdi ve: Size her mü'minin ezberlemesi gereken bir hadîsi haber vereyim mi? dedi. Biz de hadîsi ona sorduk, «Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetini okuyup şöyle dedi: Allah Teâlâ dünyada bir şey yüzünden cezâlandırmışsa, kıyâmet günü ikinci kez cezâlandırmayacak kadar Halîm'dir. Dünyada iken bağışlamış olduğuna gelince; kıyâmet günü affından dönmeyecek kadar Kerîm'dir.

İmâm Amed'in Ya'lâ İbn Ubeyd kanalıyla... Muâviye İbn Ebu Süf-

yân (r.a.)dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Mü'minin bedenine isâbet ederek ona eziyet veren hiç bir şey yoktur ki, Allah Teâlâ bunu günahlarına keffâret kılmasın. Yine İmâm Ahmed'in Hüseyn kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kulun günahları çoğalıp da onlara keffâret olacak bir şeyi bulunmadığında, Allah Teâlâ onu günahlarına keffâret olmak üzere bir üzüntüye dûçâr kılar. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Amr İbn Abdullah el-Evedî'nin... Hasan el-Basrî'den «Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyet-i kerîme'si hakkında rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki, bir kamışın yaralaması, bir damar seyrimesi, bir ayak sürçmesi mutlakâ bir günâh yüzündendir. Allah'ın onlardan bağışladığı ise daha çoktur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hasan'dan rivâyetine göre arkadaşlarından bazıları, bedeninde birtakım hastalıklara müptelâ olan İmrân İbn Husayn (r.a.)ın yanına gelmişlerdi. Onlardan birisi kendisine: Sende görmekte olduğumuz şeyden dolayı üzülüyoruz, dedi. İmrân: Gördüğüne üzülme. Senin şu gördüğün mutlakâ bir günâh yüzündendir. Allah'ın onlardan bağışladığı ise daha çoktur, deyip sonra da: «Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetini okudu. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Bilâd'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Alâ İbn Bedr'e: «Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır.» buyruluyor. Halbuki ben, gözümü daha çocukken kaybettim, dedim de Alâ bana: O halde ana ve babanın günâhları yüzündendir, dedi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Dahhâk'dan rivâyetine göre o: Önce Kur'ân'ı ezberleyip de sonra unutan hiç kimse bilmiyorum ki bu, bir günâhı yüzünden olmasın, demiş sonra: «Size musîbetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetini okumuş. Sonra Dahhâk şöyle diyor: Hangi musîbet Kur'ân'ı unutmaktan daha büyüktür?

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ
فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ
ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٥﴾

32 — Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir.

33 — Dilerse O, rüzgârı durdurur da denizin yüzünde durakalırlar. Muhakkak ki bunda, sabırlı olan ve çok şükreden kimseler için âyetler vardır.

34 — Yahut yaptıklarına karşılık onları helâk eder. Birçoğunu da bağışlar.

35 — Âyetlerimiz üzerinde tartışanlar bilsinler ki, kendileri için kaçacak bir yer yoktur.

Allah Teâlâ buyurur ki: Emri ile gemilerin denizde yürümesi için denizi buyruk altına alması Allah Teâlâ'nın kudret ve saltanatına delâlet eden âyetlerindendir. Âyetteki (الجوارى) kelimesi, denizde dağlar gibi büyük gemiler demektir. Mücâhid, Hasan, Süddî ve Dahhâk'ın söylediğine göre bunlar, karadaki dağlar gibi olan ve denizde yüzen büyük gemilerdir. «Dilerse O, (gemileri yürüten) rüzgârı durdurur da (gemiler hareket etmeyerek) denizin yüzünde (gidip gelmez, su üzerinde) durakalırlar. Muhakkak ki bunda (zorluklara karşı) sabırlı olan ve çok şükreden kimseler için âyetler vardır.» Denizi buyruk altına almasında, gemilerin yürümesi için ihtiyaç duydukları şekilde rüzgârları estirmesinde şüphesiz Allah Teâlâ'nın yaratıklarına olan nimetlerine delâletler, zorluklara sabreden ve bollukta çok şükreden kimseler için âyetler vardır. «Yahut yaptıklarına karşılık onları helâk eder.» Dilerse gemileri helâk eder ve onlara binen halkın günâhları sebebiyle batırır. «(Günâhlarının) birçoğunu da bağışlar.» Şâyet günâhlarının hepsine karşılık onları cezâlandırmış olsaydı, gemiye binen herkesi helâk etmiş olurdu. Tefsîr âlimlerinden birisinin söylediğine göre, «Yahut yaptıklarına karşılık onları helâk eder.» kısmını şöyle açıklayabiliriz: Allah Teâlâ dilemiş olsaydı; rüzgârı kuvvetli fırtına olarak gönderir ve bu fırtına gemileri yakalayarak dosdoğru gitmekten çevirip alıkoyar, istenen yöne doğru gitmeyen başıboş olarak sağa veya sola çevirirdi. Bu açıklama, gemilerin ve onlara binenlerin helâkini de içermektedir ve birinci açıklamaya uygundur. Buna göre Allah Teâlâ dilemiş olsaydı, rüzgâr sükûnete erer ve gemiler dururdu. Yahut da rüzgârı kuvvetlendirir ve gemiler dağılıp yoldan çıkar, başıboş hale gelir ve helâk olurdu. Ancak Allah Teâlâ lütuf ve rahmetinin eseri olarak rüzgârı ihtiyâç ölçüsünce gönderir. Nitekim yağmuru da yetecek miktarda göndermektedir. Şâyet yağmuru çok fazla yağdırmış olsaydı binâlar yıkılırdı. Az indirmiş olaydı ekinler ve meyveler bitmezdi. Hattâ Mısır gibi yerlere dışardan başka bir yerden akarsu gönderirdi. Çünkü onların yağmura

ihtiyâçları yoktur. Şâyet onların üzerine yağmur indirilmiş olsaydı binâlarını yıkar, duvarlarını yere indirirdi.

«Âyetlerimiz üzerinde tartışanlar bilsinler ki, kendileri için (Bizim baskınımız ve intikâmımızdan) kaçacak bir yer yoktur. (Şüphesiz onlar Bizim gücümüzle kahrolacaklardır.)»

فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ
﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۖ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ۖ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ
يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلْبَغْىُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾

36 — Size verilen herhangi bir şey yalnızca dünya hayatının bir geçimliğidir. Allah katında olan ise hem daha hayırlı, hem de daha bâkîdir. Bu; îmân edenler ve Rablarına tevekkül edenler içindir.

37 — Ve büyük günâhlardan, hayâsızlıktan çekinenler, öfkelendiklerinde bile bağışlayanlar içindir.

38 — Ve Rablarına icâbet edenler, namaz kılanlar içindir. Onların işleri aralarında şûrâ iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.

39 — Onlar ki, kendilerine zulüm vâki' olunca yardımlaşırlar.

Allah Teâlâ dünya hayatı ve zîneti ile dünyadaki fânî nimetler ve güzelliklerin durumunu hakîr göstererek buyuruyor ki: «Size verilen herhangi bir şey yalnızca dünya hayatının bir geçimliğidir.» Her ne elde edip toplamışsanız sakın bunlara aldanmayın. Zîrâ bu, sadece dünya hayatının bir geçimliğidir. Dünya hayatı hiç şüphesiz sona erecek, zevâl bulacak değersiz bir yurddur. «Allah katında olan ise hem daha hayırlı, hem daha bâkîdir.» Allah'ın sevâbı; dünyadan daha hayırlıdır ve o bâkîdir, ebedîdir. Sakın fânî olanı bâkî olana tercih etmeyin. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, âyetin devâmında şöyle buyurur: «Bu; îmân edenler (dünyada lezzetleri terke dayananlar) ve Rablarına tevekkül edenler içindir.» Şüphesiz O, harâmları terketme ve vâcibleri yerine

getirmede sabretmelerine yardımcı olacaktır. «Ve büyük günâhlardan, hayâsızlıktan çekinenler içindir.» Daha önce A'râf sûresinde, büyük günâhlar ve hayâsızlıkla ilgili bilgi geçmişti. «Öfkelendiklerinde bile bağışlayanlar içindir.» Onların seciyyeleri, insanları affetme ve onlara karşı hoşgörülü olmayı gerektirir. Yoksa insanlardan intikâm almak onların seciyyesi değildir. Sahîh bir hâdîste belirtildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Allah'ın harâmlarının hiçe sayılması durumu müstesnâ kendi nefsi için hiç bir zaman intikâm almamıştır. Başka bir hadîste haber verildiğine göre, Allah Rasûlü ashâbdan birini azarladığı zaman: Ona ne oluyor? Alnı topraklansın (toprağa değsin, çokça secde etsin), buyururmuş. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbrâhîm'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: İnsanlar zelîl görülmekten hoşlanmazlar, güçleri yettiği zamanda ise affederlerdi.

«Rablarına icâbet edenler; (rasûlüne tâbi olarak O'nun emrine itâat eden ve yasakladıklarından sakınanlar) namaz kılanlar içindir.» O namaz ki, Allah için olan ibâdetlerin en büyüğüdür. «Onların işleri, aralarında şûrâ iledir.» Harbler ve benzerlerinde olduğu gibi birbirlerinin görüşlerinden istifâde edip yardımlaşmak üzere bir konuda müşâvere etmedikçe o işe girişmezler. «Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «İşler hakkında onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et.» (Âl-i İmrân, 159) buyurulur. Yine bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.), ashâbının kalbleri hoş olsun diye harb ve benzeri konularda onlarla müşâvere ederdi. Hz. Ömer İbn Hattâb yaralanıp da vefâtı yaklaştığında, kendisinden sonra halife seçilmesi durumunu altı kişilik meşveret heyetine bırakmıştı. Bu altı kişi Hz. Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Abdurrahmân İbn Avf —Allah hepsinden râzı olsun— tır. Bütün sahâbenin fikri Hz. Osmân'ın hilâfetinde toplanmıştı. «Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.» Bu, önce kendilerine en yakın olan, sonra onlara nisbetle daha az yakın olan Allah'ın yaratıklarına ihsânda bulunmak iledir.

«Onlar ki, kendilerine zulüm vâki' olunca yardımlaşırlar.» Kendilerine haksızlık edip tecâvüz edenlere karşı onlarda yardımlaşma vardır. Yoksa onlar âciz, zelîl kimseler değillerdir. Aksine kendilerine tecâvüz edenlerden intikâm almaya güçleri yeter. Bununla birlikte güç yetirdikleri zaman onlar affederler. Nitekim Hz. Yûsuf (a.s.), kardeşlerini cezâlandırmaya ve yaptıklarına mukâbelede bulunmaya gücü yetmekle beraber onlara: «Bugün size başa kakmak ve kınamak yok. Allah sizi bağışlasın.» (Yûsuf, 92) demişti. Allah Rasûlü (s.a.) de Hudeybiye senesi Ten'îm dağından inerek canına kasdeden seksen kişiyi affetmiş; onları cezâlandırmaya gücü yettiği halde ve intikâm alabilecekken onlara ihsânda bulunmuştu. Aynı şekilde Ğavras İbn Hâris'i de affetmişti. Ğavrâs Allah Rasûlü (s.a.) uyurken kılıcını kınından çıkararak

Rasûlullah'ı öldürmek istemişti. Elinde kılıç yalın halde iken Allah Rasûlü (s.a.) uykusundan uyanmış, onu niyyetlendiği işten men'etmiş ve o da kılıcı elinden bırakmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) elinden kılıcı almış, ashâbını çağırarak kendisinin ve bu adamın durumunu onlara bildirmiş sonra da onu bağışlamıştı. Aynı şekilde kendisini büyülemek isteyen Lebîd İbn A'sam'ı da affetmiş, ona karşılık vermemiş, gücü yettiği halde onu cezâlandırmamıştır. Yine Allah Rasûlü (s.a.), Mahmûd İbn Mesleme'nin öldürmüş olduğu Hayber yahûdîlerinden Marhab'ın kızkardeşi Zeyneb'i de affetmişti. Zeyneb Hayber günü bir koyun budu zehirlemiş, but bu durumu Allah Rasûlüne haber vermiş de Zeyneb'i çağırmış, o da suçunu itirâf etmişti. Allah Rasûlü (s.a.) : Seni bu işe sevkeden nedir? diye sormuş; Zeyneb'in cevabı : Peygamber isen nasıl olsa sana zarar vermeyecek, peygamber değilsen biz senden kurtulacağız, şeklinde olmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) Zeyneb'i serbest bırakmış ancak o buttan yiyen Bişr İbn Berâ ölünce kısas olarak Zeyneb'i öldürtmüştü. Bu husûsta hadîsler ve haberler gerçekten pek çoktur. Allah'a hamdolsun.

İZÂHI

Daha önce —Kur'ân-ı Kerîm'in beşeriyetin durumunu tasvîrinden evvel— kendilerine kitâb verilenlerin ayrılığa düşüp bile bile ihtilâfa daldıkları ve bu ayrılığın aralarındaki çekememezlikten dolayı olup Allah'ın indirdiği kitâbı bilememelerinden kaynaklanmadığı, Hak Teâlâ'nın Nûh peygamberin devrinden Mûsâ ve Îsâ (a.s.)nın devrine kadar değişmez kanunlar koyduğu belirtilmişti. Burada da gösteriliyor ki bunlardan sonra kitâba vâris kılınanlar O'na tâm bir güven içerisinde değillerdi. Bilakis kitâbdan şüphe etmektedirler.

Kendilerine kitâb indirilen din mensûblarının ve diğer peygamberlerin tâbilerinin hali bu olunca hiç bir peygambere tâbi olmayan ve hiç bir kitâba inanmayanların durumu çok daha karanlık ve çok daha kötüdür. Bunun içindir ki beşeriyetin ideal bir kumandaya ihtiyâcı vardı. İnsanlığı düştüğü karanlıklardan kurtaracak, elinden tutup çekecek ve sarsılmaz bir ipe bağlayarak kendisinin ve mevcûdâtın Rabbı olan Allah'a ulaştıracak yola sevkedecek bir rehbere ihtiyâcı vardı. Allah, kitâbını kulu Muhammed (s.a.)ine Arapça Kur'an olarak indirmişti. Onunla şehirlerin anası ve onun çevresinde bulunan yerleri uyarmasını bildirerek o kitâbında Hz. Nûh'a, İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya emrettiklerini ona da emir buyurmuştu. Böylece tarihin başından beri gelen hak davasının halkalarını birbirine bağlamış, gâye ve hedefini birleştirmiş, Allah'ın istediği davayı yine O'nun râzı olacağı tarzda tahakkuk ettirerek insanlığa hâkim olup, insanlığın liderliğini eline

alacak cemâatı ortaya çıkarmıştı. İşte bu âyetlerde, kendisine hâs damga taşıyan bu özel topluluğun husûsiyetlerini belirtiyor. Her ne kadar bu âyetler Mekke devrinde ve henüz Medîne'deki İslâm devleti kurulmazdan önce nâzil olmuşsa da, bu âyetlerde İslâm cemâatinin bazı vasıflarını görüyoruz. İşte bunlardan birisi «Ve onların işi aralarında meşveret iledir.» Bu ifâde de gösteriyor ki, şûrâ prensibi müslümanların hayatında devletin siyâsî bir nizâmı olmaktan çok daha öte bütün İslâm cemâatinin ana vasfıdır. Bir topluluk olarak İslâm cemâati şûrâ esâsına göre kurulur. Sonra cemâatten devlet haline geçilir. Çünkü devlet cemâatlerin tabiî netîcesidir. İslâm cemâatının burada gördüğümüz bir başka sıfatı da «Onlar ki kendilerine zulüm vâki' olunca elbirlik olurlar.» Halbuki Mekke'deki müslümanlara gelen emir sabretmeleri ve düşmanlığı düşmanlıkla karşılamamalarıdır. Daha sonra gelen hicret emri ile birlikte savaş izni de verilmiş ve onlara şöyle denilmişti: «Zulme uğradıklarından dolayı savaşanlara izin verildi. Muhakkak ki Allah, onları muzaffer kılmaya kâdirdir.» Burada Mekke'de inen bir sûrede İslâm cemâatının vasıfları anlatılırken elbirlik olma ve vasıflarının zikredilmesi ve bunun zafer kazanmak anlamına gelen (ينتصرون) kelimesiyle belirtilmesi gösteriyor ki, zulme karşı elbirlik olmak İslâm cemâatının esâslı ve değişmez bir vasfıdır. Daha önceki savaş yasağı ve sabır emri, belirli şartlara mebnî istisnâî bir hükümdür. İslâm cemâatının temel vasıflarının anlatılma yeri burası olduğundan müslümanların değişmez vasıfları zikredilmiştir. Her ne kadar âyetler Mekke'de nâzil olmuş, mütecâvizlere karşı koyma izni henüz verilmemiş olsa da bu vasıfların burada sözkonusu edilmesi dikkat çekicidir.

Beşeriyete kumanda etmek ve insanlığı câhiliyetin karanlığından İslâmın aydınlığına çıkarmak için seçilmiş bulunan İslâm cemâatının bu mümeyyiz vasıflarının zikredilmesi... Henüz pratik bir kumanda sistemi fiilen müslümanların eline geçmemişken Mekke döneminin o sıkıntı dolu günlerinde İslâm cemâatının bu karakterinden söz edilmesi... Dikkate şâyân bir husûstur. Bir kere müslümanlarda, önce bu vasıflar yer etmeli ve gerçekleşmelidir ki sonra pratik bir kumanda sistemine uygun imkânlar husûle gelsin. Bunun için bu temel vasıflar üzerinde fazlaca durmamız gerekir. Nedir bu vasıflar? Mâhiyeti nedir ve beşer hayatında ne gibi bir ehemmiyet ifâde eder?

Bu vasıflar îmân, tevekkül, kötülüklerden ve fenâlıklardan sakınmak, kızgınlık anında bağışlamak, Allah'a bağlanmak, namaz kılmak ve her mânâda müşâvereye riâyet etmek, Allah'ın rızık olarak verdiği şeyleri infâk etmek, azgınlığı yenip affı, ıslâhı ve sabrı şiâr edinmek.

Peki bu niteliklerin mâhiyeti ve değeri nedir? Biz, Kur'an'ın bu âyetini tefsîr ederken bu sıfatlar üzerinde bazı açıklamalarda bulunmamız yerinde olur.

Bir kere insan, gerçek değerler konusunda ilâhî bir ölçüyle karşı karşıya bulunuyor. Sahte değerler ve ebedî değerler. Böylece mesele rûhlarda karmakarışık bir şekil almıyor. Her türlü ölçü ve takdîr kâbiliyetleri yok olmuyor. Bu ölçü İslâm cemâatının vasıflarını açıklamak için bir giriş mâhiyetinde oluyor.

«Size verilen herhangi bir şey yalnızca dünya hayatının bir geçimliğidir. Allah katında olan ise hem daha iyi, hem de daha bâkîdir.» Bu yeryüzünün geçimlik şeyleri insana çok çekici ve parlak gelir. Dünya malı, çoluk-çocuk, arzu ve istekler, makâm ve mertebe hep bu taraftadır. Öbür tarafa ise Allah'ın kullarına lutfederek sunduğu nimetler vardır. Allah onları dünya hayatında isyân ve itâat esâsına göre paylaştırmıyor. Ama az da olsa Allah'a itâat edeninkini bereketlendiriyor. Çok da olsa isyân edenin bereketini kaldırıyor. Ne var ki bunlar sâbit değerler değildir. Bir geçimliktir. Süresi belli bir geçimlik. Yükselmez veya düşmez. Bizâtihi Allah katında yücelik veya aşağılık delili sayılmaz. Allah'ın rızâsının veya gazabının alâmeti olarak kabul edilmez. Sadece geçimliktir bunlar: «Allah katında olan ise hem daha iyi, hem de daha bâkîdir.» Bizâtihi hayırdır. Müddeti itibârıyla süreklidir. Allah katında olanla kıyâs edildiği zaman dünya hayatı çok değersizdir. Allah'ın sonsuz feyziyle ölçüldüğü vakit dünyadaki hayat pek sınırlıdır. Dünya hayatındaki geçimlikler bir süre içindir. Bir ferd için en uzun süre onun ömrüdür. Beşeriyetin ömrü bakımından ise bu süre çok kısadır. Allah'ın ölçülerine göre insanlığın hayatı ve yaşama müddeti bir göz açıp kapayacak kadar zaman fâsılasını bile tutmaz.

Âyet-i kerîme önce bu gerçeği belirtiyor. Sonra da Allah'ın kendileri için çok daha hayırlı ve çok daha sürekli nimetler ihsân ettiği mü'minlerin sıfatını açıklıyor ve önce îmân sıfatı ile işe başlıyor: «Bu, îmân edenler ve Rablarına tevekkül edenler içindir.» İmânın ne büyük değer ifâde ettiği bellidir. Beşer hayatında mevcûdâtla ilgili en geniş bilgi, ilk gerçek olan îmân gerçeğinin yolundan geçer. Allah'a îmân yoluyla varlıkları kavrama ve mâhiyetini anlama başlar. Bütün mevcûdâtın Allah'ın eseri olduğu fark edilir. Bu hakîkat kavrandıktan sonra insan kâinât içerisinde bir uyum te'mîn edebilir. Çünkü o zaman kâinâta hükmeden kanunları bildiği gibi kâinâtın tabîatını da bilir ve bu yüzden kendi hareketini büyük kâinatın ve varlıkların hareketiyle uydurur. Küllî kanunlardan ayrılmaz. Ve bu âhenkle saâdete erer. Çevresindeki bütün varlıklarla birlikte itâat ve teslimiyyet içerisinde varlıkları yaratan Allah'a doğru yönelir. Binâenaleyh bu sıfatlar her insan için gereklidir. Ama beşeriyeti, varlıkların yaratanına götürecek olan İslâm cemâatı için çok daha önemlidir.

Îmân ayrıca rûhlara huzûr verir. İnsana güven te'mîn eder. Tereddüd ve hayreti kaldırır. Korku ve ümîdi yok eder. Bu bakımdan da

önem arzeder. Hadd-i zâtında bu vasıflar, dünya denilen şu yer üzerinde dolaşan her insan için gereklidir. Fakat bütün insanlığı dosdoğru bir yoldan selâmet sâhiline götürecek olan kumandan kadrosu için çok daha önemlidir...

Arzu ve heveslerden kurtulmak, şahsî menfaatlardan sıyrılmak ve vurgunculuktan kaçınmak için îmânın önemi pek büyüktür. Zîrâ o zaman insan kalbi kendinden çok daha üstün hedeflere bağlanır. Ve o zaman kendisinin elinde bir şey olmadığını, sadece Allah'ın davasını O'nun emrinde bir ücretli olarak yaymakla mükellef olduğunu hisseder. Bu duygu, beşeriyete kumanda etmekle görevlendirilen insanlar için çok gereklidir. Böylece davası yolunda acılara katlandığı zaman veya sapık kitleler kendi kervanından kaçıp kaybolduğu vakit ümîdini kesmez. Kitleler kendisini kabul edip önünde boyun eğdiği vakit de gurûrlanmaz. Çünkü o, sadece Allah adına çalışan bir me'mûrdur.

İlk İslâm kitlesi öyle mükemmel bir îmâna sâhip idi ki, o îmânın eserleri rûhlarında, alışkanlıklarında ve huylarında akıl almaz biçimde ortaya çıkmıştı. O güne kadar beşeriyetin rûhundaki îmân duygusu yıpranmış ve solmuş bir yaprak gibi idi. İnsanların ahlâk ve hareketlerinde te'sîri bulunmuyordu. Ama müslümanlık gelince, öyle bir îmân örneği ortaya çıkardı ki, omuzuna insanlığın kılavuzluğu ve kumandanlığı görevi verilen kimselere çok büyük mükellefiyetler yükledi. Bu husûsta «Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?» adlı eserinde üstâd Ebu'l-Hasan Ali en-Nedevî der ki:

«En büyük düğüm —küfür ve şirk düğümü— çözülünce bütün düğümler de çözüldü. Rasûlullah bu ilk cihâdını müteâkiben her emir ve nehiy geldiğinde yeni bir çabaya muhtâç olmadı. Ve İslâm daha ilk çatışmada câhiliyyeti yendi. Bunun ardından gelen her çatışmada da zafer müslümanlığın idi. Çünkü onlar kalbleri, rûhları ve bütün uzuvlarıyla birlikte İslâm'a girmişlerdi. Hidâyet kendilerine belli olduktan sonra Rasûlullah'a zorluk çıkarmamış ve Allah elçisinin verdiği hüküm hakkında içlerinde en ufak bir sıkıntı hissetmemişlerdi. Hz. Peygamber emrettikten sonra bir daha onlar için başka bir tercîh imkânı kalmamıştı.»

«Nihâyet öyle bir noktaya geldiler ki, rûhlarındaki şeytânî duygular tamâmen silindi. Hattâ kendi benliklerinde kendilerini yitirdiler. Kendi rûhlarında kendilerinin dışındakilerini de yok ettiler. Ve böylece dünyada iken âhiret adamı oldular. Bu günden yarının şahsiyetiydiler. Hiç bir nimet şımartmazdı onları. Hiç bir musîbet çığırtkanlığa sürüklemezdi. Fakîrliği meşgale saymazlardı. Zenginlik azdırmazdı. Ticâret Allah'ı anmaktan alıkoymazdı. Güçlülük başkalarını küçümsemelerine sebep olmazdı. Yeryüzünde üstünlük taslayıp bozgunculuk peşinde koşmazlardı. Kısacası onlar, insanlar için şaşmaz ölçü olmuşlardı. Adâ-

leti yerine getiriyor, hem kendilerine hem de yakınlarına şahâdet vazîfesini görüyorlardı. Yeryüzünün bütün omuzları onların ayağının altına serilmişti. Onlar insanlığın koruyucusu, kâinâtın muhâfızı olmuşlardı. Çünkü Allah'ın dininin davetçileriydiler.»

Üstâd Nedevî, sağlam îmânın ahlâk ve temâyüllerdeki te'sîri üzerinde de şöyle der:

«İster Arap olsun, ister Acem, bütün insanlar bir câhiliyet hayatı yaşıyorlardı. Kendilerinin emrine verilmek üzere yaratılmış olan varlıklara secde ediyorlardı. Peşine düşenlere mükâfât veremeyecek, karşı çıkanları cezâlandıramayacak, emir veya nehiy kâbiliyeti olmayan nesnelerin önünde eğiliyorlardı. Onların hayatında dinlerin çok az bir te'sîri vardı. Benliklerinde, rûhlarında ve kalblerinde hâkimiyet kuramadığı gibi ahlâkî ve içtimâî hayatlarında da te'sîri yoktu. Onlar Allah'a inanırken yapacağı işi bitirmiş ve işinin başından çekilerek yerini başkalarına teslîm etmiş bir ustaya inanır gibi inanıyorlardı. İşlerini, kendi ellerine almışlardı. Ülkelerini kendileri yönetiyor, işlerini kendileri tanzîm ediyor, erzâkı kendileri dağıtıyorlardı. Muntazam devlet menfaatlarını hep kendi isteklerine göre tanzîm ediyorlardı. Böylece Allah'a îmânları tarihi bir bilgi olmaktan öteye geçmemişti. Allah'a inanırken gökleri ve yeri O'nun yarattığını kabul ederken bir san'at tarihi öğrencisinin, bu eski köşkü kim yaptırdı, diye soran birisine eski krallardan birisinin adını vererek ondan korku ve endîşe duymadığı gibi; onlar da göklerin ve yerin yaratanının Allah olduğunu söylüyor ve ondan öte bir şey düşünmüyorlardı. İnançları huşû' ve enginlikten mahrûmdu. Allah'ı tanımıyorlardı. O'na sevgi ile bağlanmıyorlardı. Çok kısa, karmakarışık ve mübhem bir bilgileri vardı Allah hakkında. Bu yüzden de rûhlarına bir korku, içlerine bir mahabbet duygusu salmıyordu.»

«İşte Araplar ve onlarla birlikte müslüman olanlar bu karmakarışık ölü ve donuk bilgiden rûha, benliğe, kalbe ve organlara te'sîr eden ahlâkî ve içtimâî hayatla ilgili her konuda müessir olan derin bir rûhî bilgiye ve açık bir inanca döndüler. En yüce sıfatların ve en güzel isimlerin sâhibi olan Allah'a inandılar. İnandıkları bu Allah, âlemlerin Rabbıydı. Rahmân ve Rahîm'di. Kıyâmet gününün sâhibiydi, mülk sâhibiydi, Kuddûs idi, Selâm idi, Mü'min idi, Müheymin idi, Azîz idi, Cebbâr idi, Mütekebbîr idi, Halık idi, Bârî idi, Musavvir idi, Hâkim idi, Ğafûr idi, Vedûd idi, Raûf idi, Rahîm idi. Her şeyin yaratılması O'nun elinde idi. Her şeyin sâhibi O idi... Ve daha Kur'an'da belirtilen bütün sıfatların sâhibiydi. Cennetle mükâfâtlandırıp cehennemle azâblandırırdı. Dilediğinin rızkını genişletir, dilediğininkini bir ölçüye göre verirdi. Gözlerin gizlediğini, kalblerin sakladığını bilirdi. Bu geniş, açık ve derin inançla rûhlarında akıl almaz bir rûhî inkılâb meydana geldi.

Onlardan birisi Allah'a inandığını ve O'ndan başka ilâh olmadığını daha kabul eder etmez, hayatı büsbütün eskisinin tersine dönerdi. Îmân iliklerine kadar işler, damarlarına kadar sızar, duygularına kadar inerdi. Ve artık onun için bir rûh ve bir kan olurdu. Câhiliyetin her türlü kalıntılarını ve mikroplarını söker atardı. Aklını ve kalbini îmânın feyzi ile doldurur, artık o adam bir başka adam olurdu. Îmân, yakîn, sabır ve şecâat örneği bir kişi çıkardı karşımıza. Hareket ve ahlâkıyla akılları hayrete düşüren, ahlâk tarihini ve felsefesini dehşette bırakan bir kişi olurdu. Halen de bu husûs bir hayret ve dehşet konusudur. İlim âlemi onu, derin ve mükemmel bir îmândan başka hiç bir sebebe bağlayamaz.»

«Bu inanç o kişi için bir ahlâk ve rûhî terbiye mektebi olurdu. Sâhibine; irâde sâhibi olmak, nefse hâkimiyet ve nefsi kontrol etme gibi yüce ahlâkî fazîletler dikte ederdi. Ve artık o kişi ahlâk tarihinde ve psikolojide bilinen en tipik örneklerden birisi haline gelir, beşerî düşüklüklerden ve ahlâkî bozukluklardan kurtulurdu. Herhangi bir zaman behîmî arzular başkaldıracak olsa ve insan hiç bir kontrolün kendisini ta'kîb etmediği sırada birtakım düşüklüklere ma'rûz kalacak olsa, kanun elinin uzanamadığı yerlerde suça tevessül edecek olsa, o zaman bu îmân onun nefsinin arzularını dizginleyen şiddetli bir dizgin, vicdânı sızlatan ağır bir kamçı olur. Hayâli donatan parlak bir ideal olur ve o îmân sâhibi kanunun karşısına geçip kusûrunu itirâf etmedikçe, kendisini şiddetli işkencelere ma'rûz bırakmadıkça bir türlü rahat ve huzûr bulamaz. Allah'ın korkusundan ve âhiret endîşesinden karşılaştığı azâblara huzûr ve güven içerisinde tahammül eder.»

«İşte bu îmân, insanlığın şeref ve haysiyetinin iffet ve kerâmetinin en sağlam koruyucusu olmuştur. Ona sâhib olan kişi, nefsinin her türlü arzu ve istekleri karşısında en büyük kontrole sâhib olmuş, kendisini kimsenin görmediği ve kimseden korkmasının sözkonusu olmadığı, tek başına kaldığı hallerde bile en önemli bir dizgin olarak yerini almıştır. Nitekim İslâm fetihleri tarihinde ganîmetler karşısında iffetli davranmak, emânetleri ehline tevdî' etmek, Allah'a samîmiyetle bağlanmak husûsunda öyle büyük örnekler meydana gelmiştir ki beşer tarihi onun benzerine şâhid olmamıştır. Bütün bunlar işte köklü bir îmânın ve her zaman, her yerde Allah'ın görüp bildiğini, O'nun murâkabesi altında bulunduğunu hissetmenin netîcesidir.»

«Halbuki onlar bu îmâna gelmezden önce bir anarşi içerisinde idiler. Hareketleri, yaşayışları, alış-verişleri siyâsî ve içtimâî durumları tâm bir anarşi havası arzediyordu. Hiç bir emir dinlemiyor, hiç bir nizâm kabul etmiyor, bir hizâya girmiyorlardı. Kendi arzularının doğrultusunda yürüyor, körükörüne heveslerine kapılıyorlardı.»

«Ama şimdi îmâna gelir gelmez Allah'ın emir ve buyruklarını kabul ederek hükmünü benimsemişler, O'na kulluğun dışına çıkmamışlar,

kendilerini mutlak ilâhî dine teslîm etmişler, hükm-ü İlâhî karşısında sonsuz bir teslîmiyetle bağlanmışlar, her türlü ağırlıklarını atmışlar, bütün bencilliklerinden ve arzularından vazgeçmişlerdi. Allah'ın dilediği, hoş karşıladığı hayatın dışında hiç bir şeyleri bulunmayan birer köle haline gelmişlerdi. Savaşları ve barışları ancak Allah'ın izni ile idi. Memnûniyetleri ve kızgınlıkları, alış-verişleri, münâsebet kurmaları ve münâsebetlerini kesmeleri doğrudan doğruya Allah'ın iznine ve emrine bağlıydı.»

İşte bu âyet-i kerîme, beşeriyete bu inanç ile kumanda etmek için seçilmiş olan İslâm cemâatının vasıflarından bahsederken bu îmâna işâret etmektedir. Bu îmânın gerekleri arasında Allah'a tevekkül de yer almaktadır. Ne var ki Kur'ân-ı Kerîm Allah'a tevekkülü zikre değer ayrı bir nokta olarak belirtiyor.

«Ve Rablarına tevekkül edenler içindir»...

İfâdenin metnindeki cümle kuruluşunun takdîm ve te'hîri, tevekkülün yalnız Rabları olan Allah'a olacağını kasır yoluyla ifâde etmektedir. Yalnız ve yalnız Allah'a tevekkül edilir. Başkasına değil. İşte bu da tevhîdin ilk şeklidir. Gerçekten mü'min Allah'a ve O'nun sıfatlarına inanır. Ve yakînen bilir ki mevcûdâtta bulunan her şey Allah'ın irâdesiyle vücûd bulur. O'nun izni olmadan hiç bir şey meydana gelmez. İşte bunun için âyet-i kerîme, yalnız Allah'a tevekkül edilmesini belirtiyor, hiç bir fiil ve harekette Allah'tan başkasına yönelinmemesini buyuruyor.

Elbette ki bu duygu her ferd için şarttır. Ve ancak o duyguyla başını tutarak Allah'tan başkasının önünde eğilmez. Kalbi mutmain olarak Allah'tan başkasından çekinmez ve bir şey beklemez. Sıkıntıya düştüğü zaman içi rahattır. Bolluk geldiği zaman rûhu karârlıdır. Nimetler ve sıkıntılar onu değiştirmez. Şurası da muhakkak ki bu duygu kâfilenin rehberliğini üzerine alan kumandanlar için çok daha zarûrîdir.

«Büyük günâhlardan ve hayâsızlıktan çekinenler»...

Kalbi temizlemek, hareketleri her türlü günâhlardan ve hayâsızlıklardan arıtmak sağlam bir inancın tabiî netîcesidir. İdeâl bir kumandanın da en zarûrî ihtiyâcıdır. Günâhlar ve fenâlıkları irtikâb eden bir kişinin kalbinde îmânın sâfiyeti ve temizliği kalmaz. Sâf bir îmâna sâhip olmayan, günâhların kararttığı ve aydınlığını silip götürdüğü bir kalb aslâ insanlığa kumanda etmeye elverişli olmaz. Biraz önce iktibâs ettiğimiz bölümlerde de işâret edildiği gibi ilk İslâm kitlesinin kalbinde îmânın keskinliği ve hassâsiyeti o dereceye ulaşmış idi ki, daha önce ve daha sonra eşine rastlanması mümkün olmayan bir ehliyetle onlar beşeriyetin kumandanı olmayı hak etmişlerdi. Gerçi beşer denilen şu yaratığın zaaf noktalarını bilir. Ve bunun için onun kumanda

mevkiine geçebilecek haddini belirtir. Ve kişi, günâhların büyüklerinden ve hayâsızlıktan sakındıkça Allah katındaki mevkilere ulaşabilir. Yoksa küçük günâhlardan uzaklaşmak bütünüyle kâbil-i imkân değildir. Ama Allah, onun kâbiliyetini bildiği için rahmetiyle kuşatarak küçük günâhlarını bağışlar, bu da Allah'ın şu insanoğluna bir lutfu ve rahmetidir. Bu rahmet karşısında insanın Allah'tan hayâ etmesi gerekir. Müsamâha insanı mahçup edeceği gibi, bağışlama da haysiyetli kalblerde hayâ duygusunu harekete geçirir.

«Öfkelendiklerinde bile bağışlayanlar»...

Bu sıfat Allah'ın insanların hatâ ve günâhlarını müsâmaha edişine gizlice işâret edildikten sonra vârid olarak kullar arasında da müsâmaha ve bağışlamanın iyi olduğunu gösteriyor. Mü'minlerin vasfı olarak da, kızdıkları zaman bağışladıklarını belirtiyor. Burada İslâm'ın müsâmahakâr hareketi, beşer nefsine karşı hoşgörülü tavrı bir kere daha ortaya çıkıyor. İslâm insana takatinden fazla bir şey yüklemiyor. Allah biliyor ki, kızgınlık beşerî bir heyecândır. Ve insanın doğuşunda vardır. Binâenaleyh bütünüyle şer değildir. Allah için, din için, hak ve adâlet için kızmak hem istenen bir kızgınlıktır, hem de hayırlıdır. Binâenaleyh İslâmiyet, kızgınlığı bütünüyle yasaklayıp günâh olarak kabul etmez. Bilâkis onun insan tabîatında doğuştan mevcûd olduğunu kabul eder, insanın fıtratıyla dininin emirleri arasında karârsızlık içerisinde kıvranıp durmasını istemez. Bu yüzden bağışlamayı emreder. İnsanın gazâbını yenmesini belirtir. Ve bunu îmân sıfatlarından bir sıfat olarak tavsîf eder. Bununla beraber bilindiği gibi Hz. Peygamber hiç bir zaman kendi nefsi için kızmamış, sadece Allah için kızmıştır. Kızgınlık Allah için olunca bu gazabda bir şey yoktur. Elbette ki bu vasıf, Hz. Muhammed Mustafâ'nın yüce rûhî şahsiyetinin bir mertebesidir. Allah o vasfı bütün mü'minlere şart koşmaz. Bu hareketi hoş karşılamakla birlikte emir olarak teklîf etmez. Sadece kızınca bağışlamakla yetinmeyi, elinden gelince affetmeyi ve intikâm sevdâsına kapılmayarak —şahsî hudutlar çerçevesinde olduğu müddetçe ferdlerin kendisini alâkadâr eden husûslarda kaldığı sürece— öc alma duygusundan uzaklaşmayı tavsiye eder.

«Rablarına icâbet edenler»...

Rablarıyla kendilerinin arasına giren engelleri kaldıran, Allah'a vâsıl olmayı önleyen, gizli rûhî mâniaları ortadan kaldıranlar. Kişi ile Rabbı arasına giren engeller; nefîs, şehvet ve arzularıdır. Bu engeller bizzât insanın mevcûdiyetinden neş'et etmektedir. İnsan bu engellerden kurtulunca Rabbına giden yolun açıldığını görür. Ve o zaman hiç bir engele çarpmadan Rabbının emirlerine icâbet eder. Bütün emirlerini yerine getirir. Her mükellefiyet karşısında önleyici bir arzu enge-

liyle karşılaşmaz. İlâhî emirlere bu umûmî icâbetten sonra âyet-i kerîme onun tafsîlâtına geçiyor:

«Namaz kılanlar içindir»...

Namazın bu dinde çok yüce bir mevkii vardır. Kelime-i şehâdetten sonra bu dinin ikinci temel kâidesidir. Ve Allah'a icâbet edişin birinci örneğidir. Namaz kul ile Rabbı arasındaki bir bağlantıdır. Ve o, tek bir safta rükûa ve secdeye varan kullar arasındaki eşitliğin en güzel örneğidir. Namazda bir baş, bir baştan önce kalkmaz. Bir adam bir adamın önüne geçemez. Belki de bunun için namazdan hemen sonra meşveret prensibine yer verilmiş ve ondan sonra zekât meselesine geçilmiştir:

«Onların işleri aralarında müşâvere iledir.»

İfâde-i Celîle, mü'minlerin her işinin müşâvere ile olduğunu belirterek hayata müşâvere rengini veriyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu âyet, mekke devrinde ve henüz bir İslâm devleti kurulmazdan önce gelmiştir. Şu halde müşâvere husûsu müslümanların hayatında devlet yönetimindeki müşâvereden çok daha şümûllüdür. Müşâvere İslâm cemâatının alâmet-i fârikasıdır. Henüz devlet kurulmamış da olsa, İslâm cemâatı husûsî mânâda müşâvere emri ile mükelleftir. Vâkıa İslâm'da devlet, cemâatın şahsî husûsiyetlerinin tabiî bir sonucundan başka bir şey değildir. Cemâat ferdî ve içtimâî hayata İslâm nizâmını yerleştirerek devlet etme gücünü kendi içinde ve bünyesinde taşır. Bunun için zâten İslâm cemâatında şûrâ prensibi çok erken gelmiştir. Ve şûrâ mefhûmu, sırf devlet ve hükümet mekanizmasındaki çerçevesinden çok daha geniş anlamlıdır. Meşveret damgası müslümanca yaşamanın ana damgasıdır. İnsanlığa kumanda etmek için seçilmiş olan seçkin topluluğun ana alâmetidir. Ki, kumanda vasıflarının en gereklilerinden birisidir.

Şûrâ prensibinin oluş şekline gelince; bu, demirden kalıplar içerisine dökülmüş bir şey değildir. Tamâmen zamanın ve şartların ihtiyâç tarzına bırakılmıştır. Buna göre İslâm cemiyetinin hayatında müşâvere prensibi nasıl tahakkuk edecekse öylece yapılır. Zâten İslâm'ın koyduğu prensiblerin hepsi katı şekillerden ve harfi harfine uygulanması gereken hükümlerden ibâret değildir. Bu her şeyden evvel bir rûh meselesidir. Îmânın, gönüllerde gerçek mânâda yer edip etmemesinden ve İslâm gerçeğinin amel ve hareketlerde şekil alıp almamasından doğar. İslâmî prensiblerin derûnundaki gizli îmân gerçeklerini hiç önemsemeden sırf dış şekillere bakıp bunların üzerinde durmak hiç bir şey sağlamaz. Gerçi bu söz, İslâm akîdesinin mâhiyetini iyi bilmeyenler için başlangıçta ele avuca sığmaz gayr-i mazbût bir ifâde imiş gibi görünürse de, İslâm akîdesi müsbet inançları nokta-i nazarından ve diğer sistemlerine hiç göz atmadan temel inançları ele alındığı zaman, beşerin

kendi bünyesinde kuvvetli etkiler yapan rûhî ve aklî gerçekleri ihtivâ ettiği görülür. Bu temel esâslar, beşer hayatındaki belli sistemleri ve muayyen şekilleri oluşturmak üzere gerekli zemîni hazırlar. Bu temel îmânın hazırladığı zemîn üzerine bilâhare gelen âyetler, istenen şekilleri ve sistemleri kurar. Bu gelen hükümler, şekil ve sistemleri yeniden meydana çıkarmak için değil, var olanı tanzîm içindir. İslâmî sistemlerin değişik şekillerinden herhangi birisinin kurulabilmesi için önce müslümanların var olması lâzımdır ve müessir bir îmân vasatının bulunması şarttır. Yoksa şekilleri tanzîm için gelen hükümler hiç bir şey sağlamaz. Ve İslâm nizâmının ana vasıflarını taşıyan sağlam bir nizâm kurmak mümkün olmaz.

Ne zaman gerçek mânâda müslümanlar var olursa ve ne zaman o müslümanların kalbinde îmân gerçek mânâda yer ederse, o zaman İslâm nizâmı ortaya çıkar. Ve o, müslümanların hayat şartlarına en uygun olan sistemi ve şekli kurar... Bütün İslâmî prensibleri en iyi şekilde gerçekleştirir...

«Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.»

Bu hüküm de henüz Hicretin ikinci yılında inen zekât farîzasından önce vârid olmuştur. Ancak umûmî mânâda infâk, İslâm cemâatının hayatında tâ başından beri mevcûd olan bir prensibdir. Hattâ İslâm'ın doğuşuyla doğmuştur. Bir davanın elbette ki maddî fedâkârlığı olacaktır. Kalblerin cimrilikten temizlenmesi, mülk sevgisinden uzaklaşması ve Allah'a güvenmesi için bu şarttır. Gerçek mânâda îmâna ermek için de zarûrîdir. Diğer yandan toplum hayatının idâmesi için infâk zarûreti vardır. Çünkü dava bir savaş demektir. Ve savaşan insanlar arasında dayanışma zorunluluğu vardır. Çoğu kere bu dayanışma öyle bir şekil alır ki, hiç kimsenin farklı bir mülkiyeti sözkonusu olmaz. Nitekim Mekke'den Medîne'ye hicret edildiği zaman böyle olmuştur. Mekke'den gelen müslümanlar Medîne'li kardeşlerinin evlerine inmişlerdi. Ama şartlar değişip durum farklılaşınca, geniş anlamdaki infâk prensibi zekât esâsına bağlanmıştır. Her nasıl olursa olsun infâk, beşeriyete kumanda etmek için seçilen inananlar topluluğunun en bâriz çizgilerinden birisidir.

«Onlar ki kendilerine zulüm vâki' olunca elbirlik olurlar»...

Bu sıfatın, Mekke devrinde nâzil olan âyetlerde vârid olmasının da çok husûsî bir mânâsı vardır. Bir kere bu ifâde, İslâm cemâatının temel niteliğini belirtmektedir. O da zulüm karşısında elbirlik olmak ve zulme baş eğmemek. Elbetteki insanlığa, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak, beşer hayatına hâkim olarak Allah'ın yardımıyla hak ve adâleti gerçekleştirmek için yeryüzüne gönderilmiş olan ümmetlerin en hayırlısı bakımından zulme baş eğmemek tabiî bir vasıftır. «Bütünüyle izzet; Allah, Rasûlü ve mü'minler içindir.» Bu cemâatın tabîatı ve va-

zîfesi, zulme karşı elbirlik olarak düşmanlığı bertaraf etmeyi gerektirir. Her ne kadar bir süre Mekke'deki mahallî şartların gereği olarak ve ilk müslümanların hayat basamaklarında geliştirilmelerinin îcâbı olarak ellerini her şeyden çekip namaz kılma ve zekât vermekle emrolunmuşlar ise de, bu gelip geçici bir durumdur. Köklü bir toplumun özelliklerini ilgilendirmez. Öte yandan Mekke devrinde sulh ve sabır taktiğinin seçilişinin başka husûsî sebepleri vardı. Bir kere ilk müslümanların ma'rûz kaldığı işkence ve engeller topluma hâkim olan bir kitleden gelmiyordu. Çünkü yarımadada geçerli olan içtimâî ve siyâsî düzen, karmakarışık bir kabîle düzeni idi. Binâenaleyh müslüman ferdlere işkence edenler, özellikle kendi yakınları idi. Hele soylu kişilerden birisi ise kendi yakınlarından başka kimse ona sataşma cesâretini gösteremezdi. Çok ender olmak üzere bir müslüman ferde veya müslümanlara topluca tecâvüz vukû' bulmuştur. Nitekim soylu kişiler işkence yaptıkları kölelerini müslümanların satın alıp âzâd etmesine engel olmuyor ve âzâd olan kölelere çoğunlukla kimse işkenceye cesâret etmiyordu. Hz. Peygamber de müslüman ferdlerin bulunduğu her hânede bir savaş vasatının meydana gelmesini istemiyordu. Kalblerin sertliklerini gidermek için en uygun yol barış yoluydu.

Diğer taraftan Arap toplumu haysiyetine düşkün bir toplumdu. İşkenceye dûçâr olan haklıları desteklerdi. Müslümanların işkencelere tahammül edip îmânları doğrultusunda sabır göstermeleri, toplumun bu duygusunu müslümanların üzerine çekmek bakımından önemli idi. Nitekim Hâşim oğulları soyuna karşı girişilen boykot hâdisesi bunun en güzel örneğiydi. Bu mesele bir haysiyet meselesi sayılarak anlaşmanın yer aldığı sayfa yine Kureyş'liler tarafından parçalanmış ve bu zulüm muâhedesi yok edilmişti. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken bir başka husûs da, Arap toplumu düzensiz, heyecânlı ve sinirli bir toplumdu. Çabucak savaşa ve kılıca sarılırlardı. Müslüman şahsiyetlerin dengesini korumak için bu hep ayakta duran kızgın sinirleri yenip bir hedefe yöneltmek gerekirdi. Mü'minlere sabretmeyi ve sinirlere hâkim olmayı öğretmek îcâb ederdi. Bunun yanı sıra inançların, her türlü zevk ve ganîmetlerden üstün olduğunu öğretmek gerekirdi. İşte bütün bunlardan dolayı eziyetlere karşı sabra davet Allah nizâmının eğitici prensiplerine uygun olarak müslüman şahıslarda denge sağlamayı ve sabrederek hak bildiği yolda yürümeyi öğretme hedefine mebnî idi. Bu ve benzeri husûslar Mekke döneminde sulh ve sabır siyâseti güdülmesini îcâb ettirmişti. Ancak İslâm cemâatının devâmlı ve esâslı vasfı: «Kendilerine zulüm vâki' olunca elbirlik olurlar.» hükmüydü. Âyet-i kerîme, hayatın umûmî bir kâidesi olması bakımından şu temel kâideyi de yerleştiriyor:

«Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür...»

Cezâda esâs budur. Kötülüğün şımararak azıtmaması için onun karşılığı bir kötülüktür. Yeryüzünü bozguna vermesini önleyici bir gücün korkusunu hissetmezse kötülük güven içerisinde yol alır.

Bununla beraber mükâfatını Allah'tan beklemek üzere bağışlamak ve rûhlardaki kinleri yenmek, toplumun bencilliklerini gidermek daha iyidir. Ama bu kâidenin dışındadır. Bağışlama ancak kötülüğe kötülükle karşı koyma gücü bulunduğu zaman sözkonusu olur ve o zaman bağışlamanın bir mânâsı olur. Mütecâvizi önler ve bağışlayan kişinin te'sîrini gösterir. Mütecâviz kendisine müsamâha edildiğini ve bu yüzden bağışlandığını yoksa güçsüzlükten dolayı affedilmiş olmadığını anlarsa utanır ve mahcûb olur. Ve kendisini bağışlayan düşmanının üstünlüğünü kabul eder. Bağışlayan kuvvetli ise, rûhunun arındığını ve yüceldiğini görür. Böylece bağışlama hem bağışlayan, hem de bağışlanan için hayırlıdır. Ama güçsüzlük ve acz halinde durum böyle değildir. Zâten âciz iken bağışlama söz konusu olamaz. O zaman bağışlamanın bir önemi de yoktur. Bilakis mütecâvizlerin iştihâsını kabartır ve tecâvüze uğrayanları düşürerek yeryüzünde fesâdın yayılmasına sebep olur :

«Muhakkak ki Allah zulüm edenleri sevmez...»

Bu da «Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür.» kâidesinin bir yandan takviyesi ve öte yandan da gerek kötülükle karşılık verirken, gerekse bağışlarken haddi tecâvüz etmemenin ve bir yerde durmak gerektiğinin ifâdesidir. Bir başka te'kîd daha mufassal olarak geliyor:

«Zulüm gördükten sonra hakkını alanlara, işte onlara karşı durulmaz.»

«Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere karşı durulmalıdır. İşte onlara elîm azâb vardır.»

Zulüm gördükten sonra hakkını alan ve kötülüğü kötülükle karşılayan, ama haddi tecâvüz etmeyen kimse için bir sorumluluk yoktur. O, meşrû' olan hakkını almak istemektedir. Binâenaleyh kimseye tecâvüzü düşünmemektedir. Bu yüzden yoluna da kimsenin engel olmaması gerekir. Karşı durulması gerekenler, insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere zulüm peşinde koşanlardır. Yeryüzünde bir zâlim zulmüne devâm ettiğinde insanlar ona karşı çıkarak zulmüne engel olmazlarsa huzûr nedir görülmez. Bir azgın tecâvüzünü yürütür ve ona karşı çıkıp hakkından gelen birisi bulunmazsa, yeryüzü sulh ve sükûn bulmaz. Yüce Allah, azgın zâlimlere elîm azâbı vaadederken insanların da onların karşısına çıkıp yollarına dikilmelerini îmâ etmektedir. Bilâhare âyet-i kerîme normal bir muvâzene kurarak nefisleri kontrol altına almakta, ferdî hallerde sabır ve müsâmaha prensibini koymaktadır. Sabır ve müsâmaha mağlûbiyetten değil üstünlükten, zilletten değil merhametten gelmelidir:

«Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa işte bu şüphesiz azmedilmeye değer işlerdendir.»

Bu noktadaki hükümlerin toplamı iki hareket arasında bir muvâzene kurmaya çalışmaktadır. Nefsin kin ve gayzını yok etmeye çalışmakta, zaaf ve zilletten, zulüm ve tecâvüzden alıkoymak istemektedir. Nefisleri her halûkârda Allah'ın rızâsına bağlamaktadır. Sabrı, bu köklü seyâhatın yegâne zahîresi olarak belirtmektedir.

Görülüyor ki, mü'minlerin sıfatlarının hepsi beşeriyete kumanda edecek ve Allah'ın, inanarak Rablarına tevekkül edenlere vaadettiğini uman seçkin bir cemâatın temel karakterini çizmektedir. (Seyyid Kutub, Fi Zılâl'il-Kur'an, XIII, 126-140)

oOo

وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ
ٱنتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبۡغُونَ
فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ
ٱلۡأُمُورِ ﴿٤٣﴾

40 — Kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür. Kim âffeder ve ıslâh ederse, ecri Allah'a âittir. Muhakkak ki Allah, zâlimleri sevmez.

41 — Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, aleyhine bir yol yoktur.

42 — Yol, ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlara elîm bir azâb vardır.

43 — Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu; şüphesiz azmedilmeye değer işlerdendir.

Allah Teâlâ'nın: «Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür.» kavli şu âyetleri gibidir: «Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın.» (Bakara, 194). «Eğer cezâ verecek olursanız, size revâ görülen ukûbetin misillemesiyle cezâ verin. Sabrederse-

niz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.» (Nahl, 126) Böylece adâleti meşrû' kılmıştır ki, buradaki adâlet kısastır. Ayrıca daha üstün olanına yani affa davet etmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Yaralamalara kısas vardır. Kim de hakkından vazgeçerse; o kendisi için keffârettir.» (Mâide, 45) âyeti gibidir. Bu sebeple burada da: «Kim affeder ve ıslâh ederse, ecri Allah'a âittir. (Allah katında bu elbette boşa gitmez.)» buyurmuştur. Bir hadîste şöyle buyrulur: Bir kulun affetmesiyle Allah Teâlâ ancak onun izzetini arttırır. «Muhakkak ki Allah, zâlimleri, (tecâvüzkâr olanları, kötülüğe ilk başlayanları) sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, aleyhine bir yol yoktur. (Kendisine zulmedenlerden hakkını almasında elbette onlar üzerine bir günâh yoktur.)» İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... İbn Avn'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: «Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, aleyhine bir yol yoktur.» âyetindeki hakkını almayı soruyordum. Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân bana üvey annesi Ümmü Muhammed'den şöyle bir hadîs rivâyet etti: Ümmü Muhammed mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin yanına girdiğinde o, şöyle anlatmış: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza girdi. Zeyneb Bint Cahş yanımızdaydı. Eliyle bir şey yapmaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) onun ne yaptığını anlamadı. Ben Rasûlullah'ın elini tuttum ve ne yaptığını ona anlattım da, Allah Rasûlü (s.a.) durdular. Zeynep bize yönelip Hz. Âişe'ye ağzına geleni söylemeye başladı, Allah Rasûlü (s.a.) onu bundan men' ettiyse de söylediklerine son vermedi. Allah Rasûlü (s.a.) Âişe'ye; sen de ona ağır sözler söyle, buyurdu. Hz. Âişe de ona ağır sözler söyleyip onu bastırdı. Zeyneb, oradan ayrılıp Hz. Ali'ye geldi ve: Âişe sizin hakkınızda şöyle şöyle ağır sözler söyledi, dedi. Bunun üzerine Hz. Fâtıma geldi ve Allah Rasûlü ona: Kâ'be'nin Rabbına yemîn olsun ki o, şüphesiz babanın sevgili hanımıdır, buyurdu. Hz. Fâtıma oradan ayrılıp gitti ve Hz. Ali'ye: Ben Allah Rasûlüne şöyle şöyle dedim, o da bana şöyle şöyle cevab verdi, dedi. Hz. Ali de Hz. Peygamber (s.a.)e gelip bu husûsta konuştu. Hadîsin İbn Cerîr'deki ifâdeleri böyledir. Ancak hadîsin isnâdında bulunan Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân'ın rivâyetlerinde çok kere münkerlikler vardır ve bu hadîste de durum aynıdır. Sahîh olan hadîs ise bu hadîstekilerin tersi ifâdeleri içermektedir. Nitekim Neseî ve İbn Mâce'nin Hâlid İbn Seleme kanalıyla Urve'den rivâyetlerine göre Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatmış: Ben kendime gelir gelmez Zeynep öfkeli bir halde ve izinsiz olarak yanıma girdi, sonra Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ebu Bekir'in kızı kollarını sana doladığı zaman bu sana yeter, deyip bana döndü, ben ondan yüzümü çevirdim. Nihâyet Hz. Peygamber (s.a.): İşte, önünde duruyor, ondan hakkını al, buyurdu. Ona yöneldim ve gördüm ki ağzında tükrüğü kurumuş, bana hiç bir cevab vermedi. Allah Rasûlü (s.a.)ne baktım; yüzü aydınlanmıştı. Bu hadîsin lafzı Neseî'nindir.

Bezzâr der ki: Bize Yûsuf İbn Mûsâ'nın... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, kendine zulmedene bedduâ ederse; ondan hakkını almış olur. Hadîsi Tirmizî de Ebu Ahvas kanalıyla Ebu Hamza Meymûn'dan rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Bu hadîsi sâdece Ebu Ahvas kanalından rivâyetle biliyoruz. Hâdis hâfızlığı bakımından onun hakkında çeşitli şeyler söylenmiştir.

«Yol ancak insanlara zulmedenler, (insanlara zulmü revâ görenler) ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler için (cezâya yol vardır ve günâh ancak bunlara)dir.» Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: İki kişi birbirlerine sövdüklerinde mazlûm durumdaki, karşısındakine tecâvüze yeltenmediği sürece söylediklerinin günâhı ilk başlayanın üzerinedir.

«İşte onlara elîm (çetin) bir azâb vardır.» Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Muhammed İbn Vâsi'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mekke'ye geldim ve bir de baktım ki hendek üzerinde bir gözetleme yeri var. Beni yakalayıp Mervan İbn Mühelleb'e götürdüler. O, Basra emîri idi. Ey Ebu Abdullah, hâcetin nedir? diye sordu. Şâyet Adiyy oğullarının kardeşinin söylediği gibi olabileceksen ihtiyâcımı söylerim, dedim. Adiyy oğullarının kardeşi de kimdir? diye sordu: Alâ İbn Ziyâd'dır, dedim. Bir keresinde bir arkadaşını bir işe me'mûr etmiş ve ona: Şayet sırtın hafif, karnın zayıf ve boş, ellerin müslümanların kanları ve mallarıyla kirlenmemiş olarak akşamlamaya gücün yetiyorsa ve bunu yapabiliyorsan, işte o zaman senin üzerine kınama yoktur.» «Yol ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlara, elîm bir azâb vardır.» demiş. Mervan: Allah'a yemîn olsun ki doğru söyleyip nasîhat etmiş, deyip: Ey Ebu Abdullah, ihtiyâcın nedir? diye sordu. Ben: ihtiyâcım, beni âileme kavuşturmandır, dedim. O da bu ihtiyâcımı yerinde görüp kabul etti. Bu haberi İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

Allah Teâlâ zulmü ve zâlimleri kötüleyip kısâsı meşrû' kıldıktan sonra affetmeye ve bağışlamaya davetle şöyle buyurur: «Bununla beraber kim de (eziyyete) sabreder (kötülüğü gizler) ve bağışlarsa, işte bu; şüphesiz azmedilmeye değer işlerdendir.» Saîd İbn Cübeyr şöyle diyor: Şüphesiz bu, Allah Teâlâ'nın emretmiş olduğu gerçek işlerdendir. Yani şükre ve övgüye değer işlerdendir ki, onlara bol sevâb ve güzel bir övgü vardır. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Fudayl İbn İyâz'ın hizmetçisinden rivâyetine göre; o, Fudayl İbn İyâz'ı şöyle derken işitmiş: Sana birisi gelir ve başka birisini şikâyet ederse: Ey kardeşim, onu bağışla, de. Şüphesiz ki bağışlama, takvâya en yakın olandır. Eğer derse ki: Kalbim bağışlamaya katlanmıyor ama Allah Teâlâ'nın bana emrettiği gibi ondan hakkımı alacağım, sen ona şöyle de: Evet hakkını almayı güzel buluyorsun ama sen, yine de af kapısına dön. Zîrâ o, geniş bir

kapıdır. Şüphesiz her kim affeder ve barışı sağlarsa, ecri ve mükâfatı Allah'a âittir. Affeden geceleyin yatağında uyur. Hakkını alan ise bir şeyler yapar.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd el-Kattân'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre birisi Ebubekir'e küfretmiş. Hz. Peygamber (s.a.) de orada oturuyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) bu duruma şaşmaya ve tebessüm etmeye başlamış. Adam Hz. Ebubekir'e fazlaca hakaret edince o da söylediklerinin bir kısmıyla kendisine karşılık vermiş ve Hz. Peygamber (s.a.) öfkelenerek kalkmış. Arkasından yetişen Ebubekir: Ey Allah'ın elçisi, o bana küfrederken sen oturuyordun. Söylediklerinin bir kısmıyla ben ona cevab verdiğimde ise öfkelenip kalktın, demiş. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz seninle beraber senin yerine cevab veren bir melek vardı. Onun söylediklerinin bir kısmıyla ona cevab verdiğinde ise şeytân geldi. Elbette ben şeytânla beraber oturacak değildim, buyurdu ve sonra şöyle devâm etti: Ey Ebubekir, üç şey vardır ki hepsi de gerçektir: Bir kul bir haksızlığa uğrar da Allah için ona göz yumup karşılık vermezse, şüphesiz Allah onu azîz kılar. Bir kişi sıla-i rahmde bulunarak iyilik kapısını açarsa, Allah Teâlâ da onun imkânlarını çoğaltır. (Zenginliğini arttırır. Bir kimse de çok şey peşinde koşarak dilencilik kapısını açarsa, Allah Teâlâ bununla onun azlığını (fakîrliğini) artırır. Hadîsi bu şekli ile Ebu Dâvûd da Abd'ül-A'lâ İbn Hammâd'dan, o ise Süfyân İbn Uyeyne'den rivâyet ediyor. Ebu Dâvûd der ki: Hadîsi Safvan İbn Îsâ da Muhammed İbn Aclân'dan rivâyet etmiştir. Yine Ebu Dâvûd aynı hadîsi Leys kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den mürsel olarak da rivâyet eder. Bu, anlamı itibârıyla gerçekten güzel bir hadîstir.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِنْ
سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ الَّذِينَ
آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ
مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ
سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾

44 — Kimi de Allah saptırırsa; bundan sonra artık onun için bir velî yoktur. Göreceksin ki o zâlimler azâbı gördükleri zaman: Geri dönecek bir yol yok mudur? diyeceklerdir.

45 — Ve onları ateşe sunulurken zilletten başları öne eğilmiş, göz ucuyla gizli gizli çevreye bakarken göreceksin. İmân etmiş olanlar da derler ki: Hüsrânda olanlar; kıyâmet günü kendilerini de, âilelerini de hüsrânda bırakanlardır. İyi bilin ki zâlimler muhakkak sürekli bir azâb içindedirler.

46 — Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek velîleri de yoktur. Kimi de Allah saptırırsa, artık onun için bir yol yoktur.

Allah Teâlâ yüce zâtından haber vererek şöyle buyurur: Şüphesiz O'nun dilediği olur, O'nun dilediğini engelleyecek yoktur. Neyi de dilemez ise şüphesiz onu meydana getirecek yoktur. Kimi hidâyete eriştirmişse onu saptıracak, kimi de sapıklıkta bırakmışsa onu hidâyete erdirecek yoktur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Allah kimi de şaşıracak olursa; artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsın.» (Kehf, 17). Sonra Allah'a şirk koşan zâlimlerden haber vererek buyurur ki: «(Kıyâmet günü) göreceksin ki o zâlimler azâbı gördükleri zaman: (dünyaya dönmeyi temennî edecek ve) Geri dönecek bir yol yok mu? diyeceklerdir.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Bir görsen; ateşin başında durdukları : Keşki geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 27-28).

«Ve onları ateşe sunulurken (daha önceki Allah'a karşı gelmeleri yüzünden başlarına gelip kendilerini kuşatan) zilletten başları öne eğilmiş, göz ucuyla gizli gizli çevreye bakarken göreceksin.» Onlar ateşten korkularından gizli gizli ona bakarlar. Onların korktukları ve zihinlerinde olandan çok daha büyüğü hiç şüphesiz başlarına gelecektir. Allah bizi bundan korusun ve kurtarsın. «(Kıyâmet günü) îmân etmiş olanlar da derler ki: Hüsrânda (en büyük kayıpta) olanlar; işte kıyâmet günü kendilerini de, âilelerini de hüsrânda bırakan, (onları ateşe götüren, ebediyyet yurdunda zevklerini kaybederek kendilerini ziyâna uğratan)lardır.» Kendileri ile arkadaşları, sevgilileri, âileleri ve akrabâlarının arası ayrılan ve onları kaybedenlerdir. «İyi bilin zâlimler, muhakkak sürekli, (devâmlı ve edebî) bir azâb içindedirler.» Oradan çıkışları ve uzaklaşmaları da yoktur. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek (içinde bulundukları azâb ve cezâdan onları kurtara-

cak) velîleri de yoktur. Allah kimi de saptırırsa, onun için bir (kurtuluş ve çıkar) yol yoktur.»

اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ۚ مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

47 — Allah katından, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmezden önce Rabbınıza icâbet edin. O gün, hiç biriniz için sığınacak bir yer yoktur, inkâr da edemezsiniz.

48 — Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, Biz seni onların üzerine bekçi olarak göndermedik. Senin vazîfen sadece teblîğdir. Gerçekten Biz, insana katımızdan bir rahmet tattırırsak, o bununla sevinir. Ama elleriyle işlediklerinden ötürü başlarına bir fenâlık gelirse; işte o zaman insan cidden pek nankördür.

Allah Teâlâ kıyâmet günü meydana gelecek korkuları, korkunç durumları zikrettikten sonra onlardan sakındırıp kıyâmet günü için hazırlığı emreder ve şöyle buyurur: «Allah katından, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmezden önce Rabbınıza icâbet edin.» Allah Teâlâ o günün meydana gelmesini emrettiği zaman o, bir göz açıp kapama gibi anında oluverir ve onu çevirecek, engelleyecek de yoktur. «O gün, hiç biriniz için sığınacak yer yoktur.» Sığınacağınız bir kale, sizi örtüp kamufle edecek ve Allah Teâlâ'nın görüşünden gizleyecek hiç bir yer yoktur. Aksine Allah Teâlâ ilmi, görmesi ve kudreti ile sizi kuşatmıştır. Sizin için O'ndan başka sığınak yoktur. «İşte o gün insan kaçacak yer nerede? der. Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün herkesin varıp duracağı yer ancak Rabbının huzûrudur.» (Kıyâme, 10-12).

«Eğer onlar (müşrikler) yine yüz çevirirlerse, Biz seni onların üzerine bekçi olarak göndermedik.» Sen onlara musallat edilmiş değilsin. «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Senin vazîfen sâdece teblîğ etmektir. Hesâb görmekse bize düşer.» (Ra'd, 40). «Senin vazîfen sâdece teblîğdir.» Seni sa-

dece Allah'ın emrini onlara teblîğ ile mükellef kılmışızdır. «Gerçekten Biz insana, katımızdan bir rahmet tattırırsak o, bununla sevinir.» Ona bir bolluk ve nimet isâbet ettiğinde bununla ferâhlanır. «Ama (insanlara) elleriyle işlediklerinden ötürü başlarına bir fenalık (kuraklık, musîbet, belâ ve zorluk) gelirse; işte o zaman insan cidden pek nankördür.» Geçen nimeti inkâr eder ve sâdece içinde bulunduğu anı bilir. Ona bir nimet isâbet ederse, şımarır ve azar. Başına bir mihnet ve musîbet gelirse, ümîdini keser. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.): Ey kadınlar topluluğu, sadaka verin. Şüphesiz ben sizin çoğunuzu cehennemlikler olarak görüyorum, buyurmuştu. Bir kadın: Neden ey Allah'ın elçisi? diye sordu da, efendimiz şöyle buyurdu: Zîrâ siz çok şikâyet eder ve kocalarınıza karşı nankörlük edersiniz. Herhangi birine bir ömür boyu iyilik etsen, sonra bir gün iyiliği bıraksan; senden aslâ hiç bir hayır görmedim, der. Allah'ın hidâyete erdirdiği ve olgunluğu ilhâm ettiği, böylece îmân edip sâlih amel işleyenler dışında insanların çoğunun durumu budur. Mü'min ise Allah Rasûlü (s.a.)nün buyurduğu üzere şöyledir: Ona bir bolluk isâbet ettiğinde şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı geldiğinde sabreder de, bu onun için hayır olur. Böylesi mü'minden başka hiç kimseye nasîb olmaz.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَآءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

49 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine dişiler bağışlar, dilediğine de erkekler bağışlar.

50 — Veya hem dişi, hem erkek olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır bırakır. Muhakkak ki O, Alîm'dir, Kadîr'dir.

Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; O, göklerin ve yerin yaratıcısı, mâliki ve onlarda tasarruf sâhibi olandır. Şüphesiz O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. O dilediğine verir, dilediğine vermez. Verdiğini engelleyecek, vermediğini verecek yoktur. Şüphesiz O, dilediğini yaratır. «Dilediğine dişiler bağışlar.» Sadece kız çocukları bahşeder. Beğâvi der ki: Hz. Lût (a.s.) onlardandır. «Dilediğine de erkekler bağışlar.» Beğavî buna Hz. İbrâhîm'i misâl verir ki onun kız çocuğu olmamıştır. «Veya hem dişi, hem erkek olmak üzere çift verir.» İnsanlardan dilediklerine hem erkek, hem de kız çocuk bahşeder. Beğavî buna da Hz. Muhammed

(s.a.)i misâl getirir. «Dilediğini de kısır bırakır (ve onun çocuğu olmaz.)» Beğavî bu kısma da Hz. Yahyâ ve Îsâ'yı misâl getirmektedir. Böylece insanlar dört kısma ayrılmış oluyor: Onlardan kimisine kız çocuğu, kimisine erkek çocuğu, kimisine hem erkek hem kız olmak üzere iki cinsten verir, kimisine de ne ondan ne diğerinden vermez onu kısır, nesilsiz bırakır ve onun çocuğu olmaz. «Muhakkak ki O, Alîm'dir (bunlardan herbirine lâyık olanı en iyi bilendir insanları bu husûsta farklı farklı kılmada dilediğine güç yetirendir.)

Bu makâm Allah Teâlâ'nın Hz. Îsâ hakkında «Onu insanlar için bir âyet kılacağız.» buyurduğu (Meryem, 21) âyetindeki makâma benzemektedir. Allah Teâlâ yaratıkları dört bölük olarak yaratmıştır: Hz. Âdem (a.s.) ne bir erkekten ve ne de bir dişiden değil, topraktan yaratılmıştır. Havvâ ise dişi olmaksızın erkekten yaratılmıştır. Hz. Îsâ dışında diğer yaratıklar bir erkek ve dişiden Hz. Îsâ (a.s.) da erkek olmaksızın dişiden yaratılmıştır. Böylece Meryem oğlu Îsâ'nın yaratılışının Allah'ın kudretine delâleti tamâmlanmış oluyor. Bu sebepledir ki : «Onu insanlar için bir âyet kılmak üzere...» buyurulmuştur. Bu makâm babalar hakkında, birinci makâm ise çocuklar hakkındadır. Bunlardan her biri de dört kısma ayrılır. Alîm ve Kadîr olan Allah'ın şânı yücedir.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ
رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ
رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ
عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا
فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

51 — Bir beşer için Allah'ın kendisiyle konuşması olacak şey değildir. Meğer ki bir vahy ile veya perde arkasından, yahut bir elçi gönderip de izniyle dilediğini vahyetsin. Muhakkak O, Aliyy'dir, Hakîm'dir.

52 — İşte böylece Biz sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen dosdoğru bir yolu göstermektesin.

53 — Göklerde ve yerde olanların kendisine âit olduğu Allah'ın dosdoğru yolunu. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.

Bu, vahyin, Allah Teâlâ'ya nisbetle arzettiği durumdur. Allah Teâlâ bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.)in kalbine onun Allah'tan olduğuna dâir hiç şüphe etmeyeceği bir şey ilkâ eyler. Nitekim İbn Hibbân'ın Sahîh'inde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet edildiğine göre efendimiz şöyle buyurmuştur: Rûh el-Kudüs benim kalbime üfledi ki, hiç bir nefis rızkı ve eceli tamâm olmadıkça aslâ ölmeyecektir. O halde Allah'tan korkun ve istemeyi güzel yapın.

«Veya perde arkasından vahyetsin.» Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) ile bu şekilde konuşmuştur. Konuşmadan sonra Hz. Mûsâ Allah'ı görmeyi dilemiş ve fakat bundan mahrûm edilmiş, men'edilmiştir. Sahîh bir hâdiste haber verildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Câbir İbn Abdullah'a: Allah Teâlâ bir perde arkasından olmaksızın hiç kimse ile konuşmamıştır. Ancak O, senin babanla yüz yüze konuştu, buyurdu. Câbir'in babası Uhud günü öldürülmüştü. Fakat bu konuşma Berzah âlemindedir. Ayette işâret olunan perde arkasından konuşma ise ancak dünya yurdundadır.

«Yahut bir elçi gönderip de izniyle dilediğini vahyetsin.» Cibrîl ve diğer meleklerden bir başkasının peygamberlere indiği gibi. Muhakkak O Aliyy'dir, Alîm'dir, Habîr'dir, Hakîm'dir. «İşte böylece Biz, sana da emrimizden bir rûh (olan Kur'ân'ı) vahyettik. Sen (tafsilâtlı şekilde ve Kur'ân'da sana belirtildiği şekilde) kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu (Kur'ân'ı) kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «De ki: İmân edenler için hidâyet ve şifâdır. İmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır ve bu; onlara kapalıdır. Sanki onlara uzak bir mesâfeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44).

«(Ey Muhammed,) şüphesiz ki sen dosdoğru bir yolu (dosdoğru bir ahlâkı) göstermektesin. Göklerde ve yerde olanların kendisine âit olduğu Allah'ın (emretmiş ve meşrû' kılmış olduğu) dosdoğru yolunu.» O Allah ki göklerin ve yerin Rabbı, mâliki ve onlarda tasarruf edenidir. Öyle bir Hâkimdir ki O'nun hükmünü değiştirecek ve geciktirecek yoktur. «İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner (de onları ayırteder ve onlar hakkında hükmünü verir.)»

(ŞÛRÂ SÛRESİNİN SONU)

ZUHRUF SÛRESİ

ZUHRUF SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ
الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿٥﴾
وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾
فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Hâ, Mîm.

2 — Apaçık kitaba andolsun ki,

3 — Düşünüp anlayasınız diye gerçekten Biz onu arapça bir Kur'ân kılmışızdır.

4 — O, nezdimizdeki ana kitâbdadır. Şânı yücedir, hikmet doludur.

5 — Haddi aşan bir kavimsiniz diye, sizi o Kur'ânla uyarmaktan vaz mı geçelim?

6 — Daha öncekilere nice peygamberler göndermiştik.

7 — Kendilerine bir peygamber gelmeyedursun mutlakâ onunla alay ederlerdi.

8 — Biz bunlardan daha güçlü olanları helâk ettik. Öncekilerin misâli geçti.

Apaçık Kitâb

Allah Teâlâ: «Hâ, Mîm. Apaçık kitâba andolsun ki...» buyurmaktadır. O kitabın mânâları ve lafızları apaçıktır. Zîrâ o, insanlar arasında konuşulan dillerin en fasîhi olan arap diliyle inmiştir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Düşünüp anlayasınız diye gerçekten Biz onu (fasîh ve apaçık bir şekilde) arapça bir Kur'ân kılmışızdır.» Başka bir âyet-i kerîme'de de: «Apaçık arap diliyle...» (Şuarâ, 195) buyurulmuştur. «O, nezdimizdeki ana kitabdadır. Şânı yücedir, hikmet doludur.» âyet-i kerîme'si onun Mele-i A'lâ'daki şerefini, yeryüzü halkı ona itâat etsin ve ta'zîmde bulunsun, kadr u kıymetini bilsin diye beyân etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O (Kur'ân) nezdimizdeki ana kitâbdadır.» İbn Abbâs ve Mücâhid ana kitabı; Levh-i Mahfûz ile açıklarlar. Katâde ve bir başkası âyetteki (لدينا) kelimesini; nezdimizde, katımızda ile, yine Katâde; yücedir anlamındaki (علي) kelimesini yüce bir makâm, şeref ve fazîlet sâhibi ile açıklamaktadır. «O, hikmet doludur.» Muhkemdir, kapalılık ve eğrilikten uzak ve masûndur. Bütün bunlar, Kur'ân'ın şerefine ve fazîletine bir tenbihten ibârettir. Şu âyet-i kerîmeler de aynı durumdadır: «Şüphesiz o, çok şerefli bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona arınmış olanlardan başkası el süremez. Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» (Vâkıa, 77-80) «Dikkat et, bu Kur'ân bir öğüttür. Dileyen onu kabul eder. O kudsal kılınmış, yüceltilmiş, arınmış sahîfeler üzerindedir. İyi kimseler, saygıdeğer elçilerin eliyle yazılmıştır. (Abese, 11-16). Âlimler bu iki âyet-i kerîme'den, mushafa abdestsiz olanın dokunmaması gerektiği hükmünü çıkarmışlardır. Şâyet sahîh ise bu bir hadîste de belirtilmektedir. Zîrâ melekler Mele-i A'lâ'da Kur'ân'ı ihtivâ eden mushaflara ta'zîmde bulunmaktadırlar. Elbette yeryüzü halkı buna Mele-i A'lâ'daki meleklerden daha lâyıktır. Zîrâ Kur'ân onlara indirilmiştir ve hitâbı da onlara yöneliktir. O halde onu ikrâm ve ta'zîmle karşılamaya, onu kabule, ona teslîm ile bağlanıp boyun eğmeye yeryüzü halkı daha müstehaktır. Zîrâ Allah Teâlâ: «O, nezdimizdeki ana kitabdadır. Şânı yücedir, hikmet doludur.» buyurmuştur.

«Haddi aşan bir kavimsiniz diye, sizi o Kur'ân'la uyarmaktan vaz mı geçelim?» âyetinin tefsîrinde müfessirler ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu Sâlih ve Süddî'nin söylediğine ve İbn Cerîr'in ter-

cihine göre bu âyet-i kerîme şöyle anlaşılır: Siz emredilenleri yapmamışken sizi bağışlayacağımızı ve size azâb etmeyeceğimizi mi zannediyorsunuz? Katâde ise «Sizi o Kur'ân'la uyarmaktan vaz mı geçelim?» âyeti hakkında der ki: Allah'a yemîn olsun ki şu Kur'ân, bu ümmetin ilkleri onu reddettiği zaman ref' olunup kaldırılmış olsaydı, helâk olurlardı. Fakat Allah Teâlâ lutfu ve rahmeti ile, onların üzerine Kur'ân'ı tekrâr indirmiş ve yirmi sene ya da Allah'ın dilediği kadar onları Kur'ân'a çağırmıştır. Katâde'nin sözü anlam itibârıyla gerçekten güzeldir ve özet olarak şöyle açıklanabilir: Allah Teâlâ yaratıklarına lutfu ve merhameti ile onları hayra, hikmet dolu zikir olan Kur'ân'a çağırmayı bırakmamıştır. Her ne kadar onlar, haddi aşanlar ve Kur'ân'dan yüz çevirenler ise de, hidâyete erdirilmelerini takdîr buyurdukları hidâyete ulaşsınlar ve şakîler olduğu takdîr edilmiş kimselerin aleyhine huccet konulsun diye ona sarılmayı emretmiştir. Daha sonra Allah Teâlâ, kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı peygamberini tesellî edip onlara karşı sabretmesini emrederek şöyle buyurur: «Daha öncekilere (ümmetlere ve nesillere) nice peygamberler göndermiştik. Kendilerine bir peygamber gelmeyedursun mutlaka onunla alay ederlerdi.» Ey Muhammed, Biz, seni yalanlayan şu müşriklerden daha güçlü olan ve elçilerimizi yalanlayanları helâk ettik. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Hem onlar, kendilerinden daha çok, daha kuvvetli ve yeryüzünde daha sağlam eser bırakan kimselerdi.» (Ğâfir, 82) buyurmuştur. Bu husûsta âyet-i kerîmeler pek çoktur.

«Öncekilerin misâli geçti.» âyetindeki (مثل الاولين) kelimelerini Mücâhid; onların sünnetleri ile, Katâde; onların cezâlandırılmaları ile, Mücâhid ve Katâde'den başka birisi de; onların ibretleri ile, açıklamaktadır. Kendilerinden önceki yalanlayanların başına gelenlerin sonraki yalanlayanların başlarına gelmemesi için onları bir ibret vesilesi kıldık. Nitekim bu sûrenin sonlarına doğru bir âyet-i kerîme'de «Ve onları, sonradan geleceklere bir geçmiş ve örnek kıldık.» (Zuhruf, 56) buyurulurken, başka âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: «Bu Allah'ın kulları hakkında öteden beri cârî olan sünnetidir.» (Ğâfir, 85), «Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.» (Ahzâb, 62).

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي
جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ

مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا
وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ
رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ
﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

9 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, muhakkak: Onları Azîz, Alîm yaratmıştır, diyeceklerdir.

10 — O ki, yeri sizin için bir beşik kılmış, doğru gidesiniz diye orada yollar var etmiştir.

11 — O ki, gökten bir ölçüye göre su indirmiştir. İşte biz onunla ölü bir memleketi dirilttik, siz de böylece çıkarılacaksınız.

12 — Ve O ki, bütün çiftleri yaratmıştır. Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar var etmiştir.

13 — Tâ ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbınızın nimetini anarak: Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir; yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.

14 — Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.

Göklerin ve Yerin Yaratanı

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: Ey Muhammed, şu Allah'a şirk koşan ve O'nunla beraber bir başkasına tapınanlara: «Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan muhakkak: Onları Azîz, Alîm yaratmıştır, diyecekler (ve bunları yaratanın tek ve ortağı olmayan Allah olduğunu itirâf edecekler)dir.» Bununla beraber onlar, Allah ile birlikte O'nun dışındaki putlara ve Allah'a denk saydıklarına tapınmaktadırlar.

«O ki, yeri sizin için bir beşik kılmış...» Yeryüzünü bir döşek, sâbit ve sarsılmaz kılmıştır. Onun üzerinde yürümekte, kalkmakta, uyumakta ve gezmektedirler. Bununla beraber yeryüzü su dalgaları üzerinde yaratılmıştır. Fakat Allah Teâlâ yeri şöyle veya böyle sarsılmasın ve üzerindekileri sarsmasın diye dağlarla tesbît etmiştir. «(Bir ül-

keden başka bir ülkeye, bir bölgeden başka bir bölgeye, bir iklimden başka bir iklime yürümenizde) doğru gidesiniz diye orada (dağlar ve vâdîler arasında) yollar var etmiştir. O ki, gökten bir ölçüye göre su indirmiştir.» Sizin zirâatınız, ekinleriniz, meyveleriniz, kendiniz ve hayvanlarınızın içmesine yetecek kadar ve belirli bir ölçüye göre gökten su indirmiştir. «İşte Biz onunla ölü bir memleketi dirilttik. (Oraya su gelince sarsılıp kabarmış, her bir güzel bitkiden çift çift yetiştirmiştir.)» Sonra Allah Teâlâ yeryüzünü diriltmesiyle cesedlerin öldükten sonra âhiret günü yeniden diriltilmesine tenbîhte bulunarak: «Siz de böylece çıkarılacaksınız.» buyurmuştur.

«Ve O ki, bütün çiftleri yaratmıştır.» Allah Teâlâ yeryüzünün bitirdiği diğer sınıflardan bitkiler, ekinler, meyveler, çiçekler, cinsleri ve sınıfları muhtelif hayvanları yaratmıştır. «Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar var etmiştir.» Onları size boyun eğdirmiş, sizin buyruğunuza vermiş, etlerini yemenize, sütlerini içmenize ve sırtlarına binmenize imkân vermiştir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Tâ ki, (bunlara seferlerinizde grup halinde binesiniz ve onları sizin buyruğunuza verdiği için) Rabbınızın nimetini anarak: Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir, yoksa (Allah bunları bizim buyruğumuza vermiş olmasaydı) biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.» (...) «Ve biz şüphesiz (ölümümüzden sonra) Rabbımıza döneceğiz. (En büyük yürüyüş ve gidiş O'nadır.)» Burada dünyadaki yürüyüşle âhiret yürüyüşüne tenbîhte bulunulmaktadır. Nitekim «Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı; takvâdır.» (Bakara, 197) âyetinde dünyevî azıkla âhiret azığına; «Bir de sizi süsleyecek elbise gönderdik. Takvâ örtüsü ise daha hayırlıdır.» (A'râf, 26) âyetinde de dünyevî elbiselerle uhrevî olanlarına tenbîhte bulunulmaktadır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ali İbn Rabîa'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: «Hz. Ali (r.a.)ye bir hayvan getirilmişti. Ayağını üzengiye koyunca: Bismillah, dedi. Üzerine çıkıp oturunca da: Allah'a hamdolsun. Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» deyip sonra da üç kere Allah'a hamdetti, üç kere tekbîr getirdi ve: Allah'ın şânı yücedir. Senden başka ilâh yoktur. Şüphesiz ben kendime haksızlık etmişimdir. Beni yarlığa dedi ve sonra da güldü. Ben ona: Ey mü'minlerin emîri neden güldünüz? diye sordum, şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.)nü benim yaptığımı yaparken görmüştüm, sonra güldü. Ben: Ey Allah'ın elçisi, neden güldünüz? diye sordum da, şöyle buyurdu: Ey Rabbım, beni yarlığa dediği zamanda Rab Teâlâ kuluna şaşar ve: Kulum Benim dışımda hiç kimsenin günâhları bağışlamayacağını bildi, buyurur. Hadîsi bu şekilde Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî, Ebu Ahvas kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Neseî'nin rivâyet zincirinde Mansûr, Ebu

İshâk'dan, o Ali İbn Rabîa el-Esedî'den ifadesi fazladır. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Abdurrahmân İbn Mehdî'nin Şu'be'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Ebu İshâk'a: Bu hadîsi kimden işittin? diye sordum, Yûnus İbn Habbâb'dan, dedi. Yûnus İbn Habbâb'a vardım ve: Bu hadîsi kimden işittin? diye sordum. Ali İbn Rabîa'dan işitmiş olan birisinden, dedi. Bazıları da hadîsi Yûnus İbn Habbâb kanalıyla... Ali İbn Rabîa'dan rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muğîre'nin... Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) onu binitinin arkasına bindirmiş. Allah Rasûlü binitine binince üç kere tekbîr getirmiş, üç kere hamd etmiş, bir kere de Allah'ı tehlîl buyurmuş, sonra da uzanıp gülmüş ve İbn Abbâs'a dönerek: Hayvana binip benim yaptığım gibi yapan hiç bir müslüman kişi yoktur ki, Allah Teâlâ ona yönelip benim sana güldüğüm gibi gülmesin, buyurmuş. Hadisi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

Bu konudaki Abdullah İbn Ömer'in naklettiği hadîs de şöyledir: İmâm Ahmed'in Ebu Kâmil kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre :

كَانَ إِذَا اسْتَوَىٰ عَلَىٰ بَعِيرِهِ خَارِجًا إِلَىٰ سَفَرٍ ، كَبَّرَ ثَلَاثًا ، ثُمَّ قَالَ سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَٰذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَىٰ وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَىٰ اللّٰهُمَّ . هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَٰذَا . وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ . اللّٰهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ . وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ.

Hz. Peygamber (s.a.) bir sefere çıkmak üzere binitine konduğu zaman üç kere tekbîr getirir, sonra: «Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» (âyetini okur) ve Allah'ım, bu yolculuğumda Senden iyilik ve takvâ, amellerden Senin hoşnûd olacağın amelleri dilerim. Allah'ım, bize bu yolculuğumuzu kolaylaştır, onun uzaklığını kaldır. Allah'ım, yolculukta arkadaş, Sensin. Âile de geride kalan Sensin, dermiş. Âilesine döndüğü zamanda ise şöyle dermiş: İnşâallah tevbe edenler, ibâdet edenler ve Rabbımıza hamdedenler olarak dönüyoruz. Hadîsi bu şekliyle Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî, İbn Cüreyc kanalıyla; Tirmizî de Hammâd İbn Seleme kanalıyla Ebu Zübeyr'den rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Ebu Lâs Muhammed İbn Esved'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bizi hacca gitmek üzere zekât develerine bindirdi. Biz: Ey

Allah'ın elçisi, bizi bunlara bindireceğini sanmazdık, dedik de şöyle buyurdu: Hiç bir deve yoktur ki üzerinde bir şeytân bulunmasın. O halde onlara bindiğiniz zaman size emrettiğim şekilde onlar üzerine Allah'ın adını anın, sonra da onları kendiniz için kullanın. Sizi onlara ancak Allah Teâlâ bindirmiştir. Bu anlamdaki diğer bir hadîs şöyledir: İmâm Ahmed'in Attâb kanalıyla... Muhammed İbn Hamza'dan, onun da babasından rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Her devenin sırtında bir şeytân vardır. Onlara bindiğiniz zaman Allah'ın adını anın (besmele çekin) sonra da ihtiyâçlarınızı noksansız yerine getirin.

وَجَعَلُوا لَهُۥ مِنْ عِبَادِهِۦ جُزْءًا ۚ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ ٱتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ
وَأَصْفَىٰكُم بِٱلْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا
وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّؤُا۟ فِى ٱلْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى ٱلْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا
ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ ٱلَّذِينَ هُمْ عِبَٰدُ ٱلرَّحْمَٰنِ إِنَٰثًا ۚ أَشَهِدُوا۟ خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ
﴿١٩﴾ وَقَالُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱلرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَٰهُم ۗ مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾

15 — Ama onlar kullarından bir kısmını O'nun bir parçası saydılar. İnsan, gerçekten apaçık bir nankördür.

16 — Yoksa Allah, yarattıkları arasından kızları kendisine alıp oğulları size mi ayırdı?

17 — Ama Rahmân'a isnâd edilen kız evlâdla onlardan birisi müjdelenince; yüzü kapkara kesilir de öfkesinden yutkunur durur.

18 — Yoksa süs içinde yetiştirilip de mücâdelede açık olmayanı mı?

19 — Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Yaratılışlarını mı görmüşler. Onların bu şehâdetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

20 — Ve derler ki: Eğer Rahmân dilemiş olsaydı, biz onlara ibâdet etmezdik. Onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Onlar, yalnız yalan söyleyip dururlar.

Kızlar ve Oğullar

Allah Teâlâ burada müşriklerin, hayvanların bazısını putlarına, bazısını da Allah'a tahsîs etmelerindeki yalan ve iftirâlarını haber veriyor. Nitekim En'âm sûresinde de yine onlardan haber vererek şöyle buyuruyor: «Onlar; Allah'ın yarattığı ekin ve davarlardan O'nun için bir pay ayırdılar ve kendi zanlarına göre: Bu Allah'ındır, bu da koştuğumuz ortaklarımızındır, dediler. Ortaklarına âit olanlar Allah'a ulaşmazdı da, Allah'a âit olanlar ortaklarına giderdi. Ne kötüdür hükmedegeldikleri şeyler.» (En'âm, 136). Aynı şekilde çocukları arasında onlara göre en değersiz, en kötü sayılan kızları Allah'a tahsîs etmişlerdir. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Demek erkekler sizin, dişiler Allah'ın mı? Öyleyse bu haksız bir paylaşma.» (Necm, 21-22) buyrulurken burada da Allah Teâlâ: «Ama onlar kullarından bir kısmını O'nun bir parçası saydılar. İnsan, gerçekten apaçık bir nankördür.» buyurmaktadır.

«Yoksa Allah yaratıkları arasından kızları kendisine alıp oğulları size mi ayırdı?» âyet-i kerîme'si yine onları şiddetli bir şekilde inkâr sadedindedir. Sonra bu inkârı tamâmlamak üzere şöyle buyrulur: «Ama Rahmân'a isnâd edilen kız evlâdla onlardan birisi müjdelenince; yüzü kapkara kesilir de öfkesinden yutkunur durur.» Onlardan birisi, Allah'a isnâd etmiş oldukları kızlarla müjdelendiği zaman tiksinir, bundan hoşlanmaz, kendisine verilen müjdenin kötülüğünden vücûdunu üzüntü kaplar ve bu utançtan dolayı insanlardan gizlenir. Allah Teâlâ buyurur ki: İşte sizler bundan tiksinir de Allah'a nasıl isnâd edersiniz?

«Yoksa süs içinde yetiştirilip de mücâdelede açık olmayanı mı?» Kadın eksik olup eksikliği daha küçük bir kız çocuğu iken süsler takınmakla gideriliyor ve tartışıldığı zaman söyleyecek söz bulamıyor, aksine âciz ve dilsiz oluyor. Özellikleri böyle olduğu için mi bu cinsi Allah Teâlâ'ya nisbet ediyorlar? Dişiler içleri ve dışlarıyla, şekil ve mânâ yönünden eksiktirler. Zâhirî eksiklik onu yok etmek üzere takılan süs ve benzeri şeylerle giderilip tamâmlanmaktadır. (...) Mânâ yönüyle eksikliğine gelince; şüphesiz o, hakkını alması gerektiğinde hakkını almaktan âciz ve zayıftır. Söyleyecek sözü ve hakkını alma fikri yoktur. Nitekim araplardan birisi kendine bir kız çocuğu müjdelendiği zaman şöyle demiş: O hiç de iyi bir çocuk değildir: Üstünlüğü ağlamakla iyiliği ise başkasınınkini almak iledir.

«Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.» Onların melekler hakkındaki inançları böyledir. Allah Teâlâ onların bu sözlerini reddederek: «Onların yaratılışlarını mı görmüşler.» Allah Teâlâ'nın onları dişiler olarak yarattığını müşâhade mi etmişler? «Onların bu şehâdetleri yazılacak ve kıyâmet günü bu yüzden sorguya çekilecekler-

dir.» buyurur. Âyetin bu kısmı böyle düşünenler için şiddetli ve çetin bir tehdîddir.

«Ve derler ki: Eğer Rahmân dilemiş olsaydı, biz onlara ibâdet etmezdik.» Şayet Allah dilemiş olsaydı, Allah'ın kızları olduğunu söylediğimiz melekler sûretindeki şu putlara tapınmamızla bizim aramıza bir engel koyardı. Zîrâ O bunu bilmektedir ve bizim bu tapınmamızı ikrârla karşılamaktadır. Böylece onlar çok çeşitli yanlışları bir araya toplamış oluyorlar.

a — Allah'a çocuk isnâd etmişlerdir. Şüphesiz Allah Teâlâ yücedir, mukaddestir ve bundan münezzehtir.

b — Allah Teâlâ'nın kız çocukları erkek çocuklar üzerine tercîh edip seçtiğini ileri sürmüşlerdir. Böylece Rahmân'ın kulları olan melekleri dişiler saymışlardır.

c — Bütün bunlarla beraber delîlsiz, bürhânsız, Allah'ın izni olmaksızın; mücerred görüşleri ve hevesleri ile, geçmişlerini büyüklerini ve babalarını taklîd ederek meleklere tapınmışlardır. Bu, câhiliye döneminde bilgisizlerin sürçmesinden başka bir şey değildir.

d — Meleklere tapınmalarına Allah'ın ses çıkarmadığı şeklindeki ifâdelerine kaderi delil getirmek istemişlerdir. Elbette onlar bu delil getirmelerinde büyük bir bilgisizlik içindedirler. Allah Teâlâ da bunu şiddetle reddetmektedir. Zîrâ Allah Teâlâ elçiler göndermiş, kitâplar indirmiş, tek ve ortağı olmaksızın Zâtına ibâdeti emredip başkalarına kulluğu men'edip yasaklamıştır. Bu âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. Allah, içlerinden kimini hidâyete erdirdi, kimi de sapıklığı haketti. Şimdi yeryüzünde gezin de, peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.» (Nahl, 36) buyururken, bu sûredeki bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrılar kılmış mıyız?» (Zuhruf, 45) Onların huccetlerini zikrettikten sonra da bu âyet-i kerîmede şöyle buyurur: «(Söylediklerinin ve getirdikleri delilin sıhhatına dâir) onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Onlar yalnız (vehimde bulunur, birtakım lafları ağızlarında geveler ve) yalan söyleyip dururlar.» Mücâhid «Onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Onlar yalnız yalan söyleyip dururlar.» âyeti hakkında der ki: Onlar Allah'ın buna güç yetireceğini bilmiyorlardı.

أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا مِّن قَبْلِهِۦ فَهُم بِهِۦ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوٓا۟ إِنَّا وَجَدْنَآ
ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن

نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ أَوَلَوْ
جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ ۖ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾
فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾

21 — Yoksa daha önce onlara bir kitâb verdik de ona mı tutunuyorlar?

22 — Hayır, dediler ki: Doğrusu biz, atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz de onların izlerinden gitmekteyiz.

23 — Senden önce de hangi kasabaya bir uyarıcı gönderdiysek o kasabanın varlıklıları sadece dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz de onların izlerine uymaktayız.

24 — Şâyet size atalarınızı üzerinde bulduğunuz şeyden daha doğrusunu getirmişsem, yine mi bana uymazsınız? deyince, dediler ki: Doğrusu sizin gönderildiğiniz şeyi biz inkâr ediyoruz.

25 — Biz de onlardan intikâm aldık. Yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bak.

Atalarımızdan Böyle Gördük

Allah Teâlâ delilsiz, huccetsiz ve bürhânsız olarak Allah'tan başkasına ibâdetlerinde müşrikleri inkârla şöyle buyurur: «Yoksa onların (şirk koşmalarından) daha önce onlara bir kitâb verdik de (içinde bulundukları duruma bir delil olmak üzere) ona mı tutunuyorlar?» Hayır, durum onların zannettiği gibi değildir. «Yoksa onlara ortak koşmalarını söyleyen bir delil mi indirdik?» (Rûm, 35).

«Hayır, dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz de onların izlerinden gitmekteyiz.» Onların, babalarını ve dedelerini taklîdden başka içinde bulundukları şirk husûsunda herhangi bir dayanakları yoktur. Onlar babalarının ve dedelerinin bir ümmet üzere yani bir din üzere olduklarını zannederek onları taklîd etmektedirler. Âyet-i kerîme'deki (الامة) kelimesi burada din an-

lamınadır. Nitekim «Gerçek bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir.» (Enbiyâ, 92) âyetinde de böyledir. Onların «Biz de onların izlerine uymaktayız (arkalarından gitmekteyiz).» sözleri de yine onların delilsiz bir iddiâlarıdır. Daha sonra Allah Teâlâ peygamberleri yalanlayan geçmiş ümmetler içinde aynı sözleri benzerlerinin söylediklerini beyân buyuruyor. Kalbleri zâten birbirine benzemektedir. Aynen onların sözlerini söylemektedirler. «İşte böyle. Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde sadece büyücüdür veya delidir dediler. Bunu birbirine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azgın birer topluluktu.» (Zâriyât, 52, 53) burada da Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Senden önce de hangi kasabaya bir uyarıcı gönderdiysek o kasabanın varlıklıları sadece dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz onların izlerine uymaktayız.»

Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey Muhammed, şu müşriklere de ki: «Şâyet size atalarınızı üzerinde bulduğunuz şeyden daha doğrusunu getirmişsem, yine mi bana uymazsınız?» Onlar da dediler ki: «Doğrusu sizin gönderildiğiniz şeyi biz inkâr ediyoruz.» Şâyet senin kendilerine getirdiğinin sıhhatını bilmiş ve anlamış olsalardı, hakka ve hak ehline karşı büyüklenmeleri ve kötü maksadlı olmaları sebebiyle yine de boyun eğecek değillerdi.

«Biz de onlardan (yalanlayıcı ümmetlerden çeşitli azâblarla) intikâm aldık.» Nitekim Allah Teâlâ onların kıssalarını Kur'ân-ı Kerîm'de etraflıca beyân buyurmuştur: «Yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» Nasıl helâk olmuş, yok olup gitmişler ve Allah Teâlâ inananları nasıl kurtarmış!

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ
﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ
حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ
﴿٣٠﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ
رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَتَّخِذَ
بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً

وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾
وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا ۚ وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا ۚ وَالْآخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾

26 — Hani İbrâhîm, babasına ve kavmine demişti ki: Şüphesiz ben, sizin taptığınız şeylerden uzağım.

27 — Beni yaratan müstesnâ. Şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir.

28 — Ve onu; belki dönerler diye ardından gelenler için kalıcı bir kelime kıldı.

29 — Hayır. Ben, onları da, atalarını da hakkı açıklayan bir peygamber gelene kadar geçindirdim.

30 — Hak kendilerine geldiğinde ise: Bu bir büyüdür. Doğrusu biz onu inkâr ediyoruz, dediler.

31 — Ve dediler ki: Bu Kur'ân, o iki kasabanın birinden büyük bir adama indirilmeli değil miydi?

32 — Yoksa Rabbının rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürebilmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Rabbının rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

33 — Şâyet insanlar tek bir ümmet haline gelmeyecek olsaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve üzerinde yükseldikleri merdivenleri gümüşten yapardık.

34 — Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları kerevetleri de.

35 — Altına boğardık. Bunların hepsi sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise, Rabbının katında müttakîler içindir.

İbrâhîm Babasına Demişti ki

Bu âyet-i kerîmelerde Allah'ın kulu, elçisi, halîli hanîflerin imâmı, kendisinden sonra gönderilen peygamberlerin atası, neseb ve mez-

heb bakımından Kureyş'in kendisine nisbet edildiği Hz. İbrâhîm'den haber veriliyor ki o, putlara tapınmalarından babasından ve kavminden uzaklaşmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Şüphesiz ben, sizin taptığınız şeylerden uzağım. Beni yaratan müstesnâ. Şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir. Ve onu; belki dönerler diye ardından gelenler için kalıcı bir kelime kıldı.» Burada Hz. İbrâhîm'in ardından gelecekle-re devâmlı kalacak bir mîrâs olarak bıraktığı «Tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmek, Allah'ın dışındaki putlardan sıyrılıp ayrılmaktır» ki, bu da «Allah'tan başka ilâh yoktur.» sözüdür. Allah Teâlâ bu kelimeyi, Hz. İbrâhîm'in zürriyeti içinde devâmlı kılmıştır. O'nun zürriyetinden Allah'ın hidâyete eriştirdikleri bu kelimeye uyup sarılacaktır. «Belki (doğru yola) dönerler diye.» İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Süddî ve başkaları «Ve onu; belki dönerler diye ardından gelenler için kalıcı bir kelime kıldı.» âyetinde «Allah'tan başka ilâh yoktur.» kelimesinin kasdedildiğini söylerler. Hz. İbrâhîm'in zürriyeti içinde bu kelimeyi söyleyecekler devâmlı bulunacaktır. İbn Abbâs'tan da bu açıklamanın bir benzeri rivâyet edilmiştir. İbn Zeyd ise bunun, İslâm kelimesi olduğunu söyler ki bu görüş de yukardaki cemâatın söylediğine dönmektedir.

Allah Teâlâ daha sonra şöyle buyurur: «Hayır, Ben onları (müşrikleri) da, atalarını da hakkı açıklayan (peygamberliği ve uyarıcılığı apaçık) bir peygamber gelene kadar geçindirdim (onların sapıklık içindeki ömürleri uzar). Hak kendilerine geldiğinde ise (küfür, çekememezlik ve azgınlıkları sebebiyle elleri ve gönülleriyle hakkı def'etmeye çalışıp onunla inâdlaşıp büyüklenerek): Bu bir büyüdür. Doğrusu biz onu inkâr ediyoruz, dediler.» Ayrıca Allah Teâlâ'nın inzâl buyurduğuna itirâz ederek dediler ki: «Bu Kur'ân, o iki kasabanın birinden büyük bir adama indirilmeli değil miydi?» Mekke ve Tâif'i kasdederek: Şu Kur'ân'ın indirilmesi iki kasabadan onların gözlerinde büyük ve yüce bir adama olmalı değil miydi? demişlerdir. Bu açıklama İbn Abbâs, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd'indir. Birçokları müşriklerin bu sözleri ile, Velîd İbn Muğire ve Urve İbn Mes'ûd es-Sekafî'yi kasdettiklerini söylerler. Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle Mâlik, Dahhâk ve Süddî şöyle derler: Onlar Velîd İbn Muğire ve Mes'ûd İbn Amr es-Sekâfî'yi kasdediyorlardı. Mücâhid'den rivâyete göre onlar Umeyr İbn Amr İbn Mes'ûd es-Sekafî'yi kasdetmekteydiler. Yine Mücâhid'den nakledildiğine göre onların kasdettikleri Utbe İbn Rabîa idi. İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre ise, onların kasdettikleri Kureyş zorbalarından birisidir. Yine İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre ise onlar Velîd İbn Muğire ve Hubeyb İbn Amr İbn Umeyr es-Sekafî'yi kasdetmektedirler. Mücâhid'den rivâyete göre ise Mekke'de Utbe İbn Rabîa, Tâif'de İbn Abd Yâleyl'i kasdetmektedirler. Süddî

der ki: Onlar bu sözleri ile Velîd İbn Muğire ve Kinâne İbn Abd Amr İbn Umeyr es-Sekâfî'yi kasdetmektedirler. Âyetin zâhirinden anlaşılan ise, onların iki kasabadan hangisinden olursa olsun büyük bir adamı kasdetmiş olmalarıdır. Allah Teâlâ onların bu itirâzlarını reddederek şöyle buyuruyor: «Yoksa Rabbının rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?» Durum onların eline verilmiş değildir. Aksine bu, Allah Teâlâ'ya âit bir iştir. Allah Teâlâ risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir. Şüphesiz O, risâletini ancak yaratıkların kalbi ve nefsi en temiz, âilesi en şerefli, aslı ve nesli en temiz olanına indirir.

Daha sonra Allah Teâlâ, zâhirî ve bâtınî kuvvetlerde, ihsân buyurmuş olduğu mal, rızık, akıl ve anlayış gücünde yaratıklarını birbirinden farklı derecelerde yarattığını beyân ederek şöyle buyurur: «Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürebilmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık.»

«Birbirlerine iş gördürebilmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık.» âyeti Süddî ve bir başkasının söylediğine göre şöyle açıklanabilir: Birinin diğerine, şunun başkasına muhtâç olması sebebiyle işlerinde kimini kiminin buyruğuna vermek için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Katâde ve Dahhâk ise burayı: Kimisi kimisine sâhip olsun diye kimini kimine derecelerle üstün kıldık, şeklinde açıklamaktadırlar ki, bu açıklama da bir öncekine dönmektedir.

«Rabbının rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.» Allah'ın yaratıklarına olan rahmeti onlar için ellerinde bulunan mallardan ve dünya hayatının geçimliğinden elbette daha hayırlıdır.

«Şâyet insanlar tek bir ümmet haline gelmeyecek olsaydı...» âyetini İbn Abbâs, Katâde, Süddî ve başkaları şöyle açıklıyor: Şâyet bilgisiz insanların birçoğu mal vermemizin, verdiklerimize sevgimizin delili olduğuna inanarak mal yüzünden küfür üzerine birleşmeleri olmasaydı... «Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını, üzerinde yükseldikleri merdivenleri gümüşten yapardık. Evlerinin kapılarını (kilitlerini) ve üzerine yaslanacakları kerevetleri de (gümüşten yapardık ve) altına boğardık.» âyet-i kerîme'deki (زخرفا) kelimesini; İbn Abbâs, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd altın ile izâh etmişlerdir.

«Bunların hepsi sâdece dünya hayatının geçimliğidir.» Bütün bunlar Allah katında değersiz, fânî ve zevâl bulacak dünya hayatının geçimliğidir. Onların işlemiş oldukları iyiliklerin sevâbını, dünyada iken yiyecek ve içecekler halinde hemen vermektedir. Böylece âhirette onlara haksızlık edilmiş olmayacak ve Allah katında sevâba nâil olacakları bir iyilikleri de kalmamış olacaktır. Nitekim bu sahîh bir hadîste belirtilmiştir. Başka bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyurulur: Şâyet dünya Allah katında bir sinek kanadı ağırlığında olsaydı, Allah Teâlâ ondan kâfire bir içim su vermezdi. Beğavî bu hadîsi Zekeriyyâ İbn Manzûr ka-

nalıyla... Sehl İbn Sa'd'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile müsned olarak rivâyetle zikreder. Taberânî de Zem'a İbn Sâlih kanalıyla... Sehl İbn Sa'd'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâdla hadîsi rivâyet etmiştir ki, bu hadîste Allah Rasûlü şöyle buyuruyor: Şâyet dünya bir sinek kanadına denk olsaydı, Allah Teâlâ ondan kâfire hiç bir şey vermezdi.

«Âhiret ise, Rabbının katında müttakîler içindir.» Âhiret yurdu, sadece onlara hâstır ve bunda onlara hiç kimse ortak olmayacaktır. Bu sebepledir ki Hz. Ömer İbn Hattâb, ilâ hâdisesinde kadınlarından ayrı olarak kaldığı yerde Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına çıkmış ve hasırın Allah Rasûlünün yanında (böğründe) bıraktığı izleri görünce ağlamaya başlayarak şöyle demişti: Ey Allah'ın elçisi, içinde bulundukları debdebe ve tantana içindeki şu Kisrâ'ya ve Kayser'e bak. Sen ise Allah'ın yaratıkları arasından seçtiği zâtsın. Allah Rasûlü (s.a.) yaslanmış bir halde iken oturdu ve: Ey Hattâb'ın oğlu, yoksa sen şüphede misin? buyurup şöyle devâm etti: Onlar öyle bir kavimdirler ki, onların iyilikleri dünya hayatlarında hemen verilmiştir. Başka bir rivâyete göre ise şöyle buyurmuştur: Bunun dünyada onlara, âhirette de bize olmasından hoşnûd olmaz mısın?

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve başka eserlerde rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَا تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهَا فَإِنَّهَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَنَا فِي الْآخِرَةِ

Altın ve gümüş kaplardan su içmeyin, altın ve gümüş kaplardan yemeyin. Şüphesiz bunlar dünyada onların, âhirette ise bizimdir. Bütün bunlar Allah katında değersiz olduğu için peygamberlerini dünya hayatında bunlardan mahrûm bırakmıştır. Nitekim Tirmizî ve İbn Mâce'nin Ebu Hâzim kanalıyla Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ، مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا قَطْرَةً أَبَدًا

Şâyet dünya, Allah katında bir sinek kanadı ağırlığında olsaydı, ondan kâfire aslâ bir damla su vermezdi. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ

السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ
فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾
أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ
بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ
﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ
وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَٰنِ
آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

36 — Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse; Biz ona şeytânı musallat ederiz.

37 — Şüphesiz ki onlar da bunları yoldan çıkarırlar. Bunlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar.

38 Nihâyet Bize gelince der ki: Keşki benimle senin aranda Doğu ile Batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen, ne kötü arkadaş imişsin.

39 — Zulm ettiğimiz için, bugün pişmânlığın hiç bir faydası yoktur. Muhakkak ki azâbda ortaksınız.

40 — Sen mi duyuracaksın o sağırlara? Körleri ve apaçık sapıklıkta olanları sen mi hidâyete eriştireceksin?

41 — Seni onlardan uzaklaştırsak da, muhakkak ki Biz onlardan intikâm alırız.

42 — Yahut da onlara va'dettiğimizi sana gösteririz. Çünkü Biz, onlara karşı gücü yetenleriz.

43 — Sen; sana vahyolunana sarıl. Muhakkak ki sen, dosdoğru bir yol üzerindesin.

44 — Doğrusu bu; sana ve kavmine bir öğüttür. Ondan sorguya çekileceksiniz.

45 — Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize

sor: Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrılar kılmış mıyız?

Rahmân'ın Zikrinden Gâfil Olanlar

«Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse, (göz yuman, kör, gâfil gibi davranır ve yüz çevirirse), Biz ona (basîreti kapalı olana) şeytânı musallat ederiz.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse; onu döndüğü yolda bırakırız. Kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası.» (Nisâ, 115), «Ama onlar yoldan sapınca, Allah da onların kâlblerini saptırmıştı.» (Saff, 5), «Biz, onlara birtakım yoldaşlar kattık da önlerindekini ve arkalarındakini onlara süslü gösterdiler. Gerek cinlerden, gerekse insanlardan kendilerinden önce geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde söz hak olmuştur. Doğrusu onlar, hüsrâna uğrayanlardı.» (Fussilet, 25). Bu sebepledir ki burada da şöyle buyuruyor: «Şüphesiz ki onlar da bunları yoldan çıkarırlar. Bunlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar. Nihâyet Bize gelince der ki...» Allah'ın hidâyetine karşı gâfil davranan ve görmezlikten gelene onu sapıklığa düşürecek ve cehennem yoluna iletecek şeytânlardan birisini görevlendiririz. Allah Teâlâ kıyâmet günü hepsini bir araya topladığı zaman, o kimse kendisini saptırmakla görevlendirilmiş şeytândan tiksinerek şöyle der: «Keşki benimle senin aranda Doğu ile Batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen, ne kötü arkadaş imişsin.» (...)

Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Saîd el-Cüreyrî'den rivâyetinde o, şöyle demiş: Bize ulaştığına göre kâfir, kıyâmet günü kabrinden diriltilip kaldırıldığı zaman; şeytân onun elinden tutar ve Allah Teâlâ her ikisini de cehenneme gönderinceye kadar ondan aslâ ayrılmaz. İşte kâfirin: «Keşki benimle senin aranda Doğu ile Batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen, ne kötü arkadaş imişsin.» dediği zaman bu andır. Âyet-i kerîme'de Doğu ile Batı «iki doğu» ile ifâde edilmektedir ki, buna arapçada tağlîb üslûbu denilir. Güneş ile aya «iki ay» baba ile anneye «iki baba» denilmesi bu kabîldendir. İbn Cerîr ve başkaları bu şekilde açıklıyorlar.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Zulmettiğiniz için, bugün pişmânlığın hiç faydası yoktur. Muhakkak ki azâbda ortaksınız.» Cehennemde bir araya gelmeniz ve elîm azâbda müşterek olmanız size hiç bir fayda verecek değildir.

«Sen mi duyuracaksın o sağırlara? Körleri ve apaçık sapıklıkta olanları sen mi hidâyete eriştireceksin?» Bu, sana âit bir iş değildir. Sana düşen, teblîğ etmektir. Yoksa onları hidâyete eriştirmek senin

vazîfen değildir. Fakat Allah, dilediğini hidâyete eriştirir de, dilediğini sapıklıkta bırakır. Şüphesiz O, bu husûsta en âdil Hâkim'dir.

«Seni onlardan uzaklaştırsak da, muhakkak ki Biz onlardan intikâm alırız.» Sen bu dünyadan göç etmiş bile olsan hic şüphesiz Biz onlardan intikâm alıp onları cezâlandıracağız. «Yahut da onlara va'dettiğimizi sana gösteririz. Çünkü Biz, onlara karşı gücü yetenleriz.» Elbette Biz hem seni onlardan uzaklaştırarak onlardan intikâm almaya ve hem de onlara va'dettiğimiz azâbı senin gözlerin önünde başlarına getirmeye güç yetirenleriz. Allah Teâlâ, Rasûlünün rûhunu kabzetmezden önce düşmanlarına karşı onun gözünü aydın etmiş, onları rasûlünün buyruğu altına vermiş, onu burçlarında oturanlara mâlik kılmıştır. Süddî'nin açıklaması aşağı yukarı bu anlama gelmektedir ki İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh ediyor.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ma'mer'den rivâyetine göre Katâde, «Seni onlardan uzaklaştırsak da, muhakkak ki Biz onlardan intikâm alırız.» âyetini okumuş ve şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) gitti, intikâm bakî kaldı. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.)ne, o bu dünyadan göçüp gidinceye kadar ümmeti içinde hoşlanmayacağı herhangi bir şey göstermemiştir. Sizin peygamberiniz dışında Allah'ın ümmetini cezâlandırmasını görmemiş hiç bir peygamber yoktur. Bize anlatıldığına göre Allah Rasûlü (s.a.)ne kendisinden sonra ümmetinin başına gelecekler gösterilmişti. Allah Teâlâ onun rûhunu kabzedinceye kadar bir daha hiçbir zaman gülmedi, müsterih ve hoşnûd görülmedi. Saîd İbn Ebu Arûbe kanalıyla Katâde'den rivâyetle bu açıklamanın bir benzeri anlatılır. İbn Cerîr de bunun bir benzerini Hasan el-Basrî'den rivâyet ediyor. Bir hadîste şöyle buyrulur: Yıldızlar gök için bir emândır. Yıldızlar gittiği zaman göğün başına gelmesi va'dolunanlar (kıyâmet günü göğün parçalanıp dağılarak dökülmesi gibi) gerçekleşecektir. Ben de ashâbım için bir emânım. Ben gittiğim zaman da ashâbıma va'dolunanlar onların başlarına gelecektir.

Sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «Sen; sana vahyolunana sarıl. Muhakkak ki sen, dosdoğru bir yol üzerindesin.» Senin kalbine indirilmiş olan Kur'ân'a sarıl. Zîrâ o, gerçeğin kendisidir. O, Allah'ın dosdoğru yoluna götüren, Naîm cennetlerine ve devâmlı hayırlara ulaştıran gerçeğin ta kendisidir. «Doğrusu bu; sana ve kavmine bir öğüttür.» âyetini şöyle açıklarlar: Doğrusu bu, senin ve kavmin için bir şereftir. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd'e âit olup İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmektedir ve ondan başkası da bu açıklamayı rivâyet etmemiştir. Burada Beğavî, Zührî kanalıyla... Muâviye'den rivâyet edilen bir hadîsi nakletmektedir ki, Muâviye Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz bu iş Kureyş'tedir. Onlar, Allah'ın dinini ayakta tuttukları sürece onlarla münâkaşa edenleri Al-

lah Teâlâ yüzüstü süründürür. Hadîsi Buhârî rivâyet etmiştir. Âyeti şöyle de anlamak mümkündür: Şüphesiz bu Kur'ân onların dili ile inzâl olunduğu cihetle onlar için bir şereftir. İnsanlardan Kur'ân'ı en iyi anlayanlar mâdem ki onlardır o halde onların insanlar arasında ona en çok sarılanlar olmaları, muktezâsınca en fazla amel edenler olmaları gerekir. Nitekim ilk muhâcirlerden ve onlara benzeyip tâbi olanlardan onların seçkinleri ve en hayırlıları böyle yapmışlardır. Âyetin anlamı şöyle de rivâyet ediliyor: Doğrusu bu, sana ve kavmine bir hatırlatmadır. Onlara bir hatırlatma ve öğüt olması başkaları için bir öğüt ve hatırlatma olmasını elbette engellemez. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavillerinde de durum aynıdır. «Andolsun ki, size içinde zikrinizin bulunduğu bir kitâb indirdik. Hâlâ akletmiyor musunuz?» (Enbiyâ, 10), «Ve yakın akrabâlarını uyar.» (Şuarâ, 214). «Ondan (sizler bu Kur'ân'dan; onunla nasıl amel ettiğinizden ve ona nasıl icâbet ettiğinizden) elbette sorguya çekileceksiniz.»

«Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrılar kılmış mıyız?» Bütün peygamberler; senin insanları çağırmış olduğun tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmeye çağırmış ve putlara, Allah'a eş koşulanlara ibâdetten men'etmişlerdir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Andolsun ki her ümmete; Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36). Mücâhid der ki: Bu âyet-i kerîme Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde: Senden önce kendilerine peygamberlerimizi gönderdiklerimize sor, anlamına gelecek şekildedir. Katâde, Dahhâk ve Süddî de İbn Mes'ûd'dan bu şekilde nakletmektedirler. Ancak bu, sanki âyetin bir açıklaması mâhiyetinde olup tilâveti değildir. En doğrusunu Allah bilir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de der ki: Âyet; onlara (senden önce gönderdiğimiz peygamberlere) İsrâ gecesi sor, anlamındadır. Zîrâ peygamberler, o gece Hz. Peygamber için toplanmışlardı. İbn Cerîr bu açıklamalardan birincisini tercîh ediyor.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا
جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ
بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ
إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾

46 — Andolsun ki Biz, Mûsâ'yı da âyetlerimizle Firavun'a ve erkânına göndermiştik. Ve demişti ki: Şüphesiz ben, âlemlerin Rabbının elçisiyim.

47 — Onlara âyetlerimizle varınca, onlar bunlara gülüvermişlerdi.

48 — Onlara biri diğerinden daha büyük olmayan hiç bir âyet göstermedik. Doğru yola dönmeleri için onları azâba uğrattık.

49 — Ve dediler ki: Ey sihirbâz, sana verdiği ahde göre Rabbına bizim için duâ et. Muhakkak biz hidâyete erişti-rilmiş olacağız.

50 — Azâbı üzerlerinden kaldırınca hemen sözlerinden caydılar.

Mûsâ da Firavun'a Demişti ki

Allah Teâlâ, kulu ve elçisi Hz. Mûsâ (a.s.)dan haber veriyor: Allah Teâlâ onu Firavun'a, erkânını teşkîl eden emîrleri, vezîrleri ve kumandanlarına, kıptîler ve İsrâiloğullarından müteşekkil tebeasına peygamber olarak göndermişti. Onları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağırıp Allah'tan başka şeylere tapınmaktan men'etmişti. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'nın Yed-i Beyzâ'sı ve asâsı gibi büyük mucizeleri de onunla birlikte göndermişti. Hz. Mûsâ ile beraber göndermiş olduğu tûfân, çekirge, haşerât, kurbağalar, kan, ekinlerin kıtlığı, nefislerin ve meyvelerin azlığı gibi mucizelere rağmen onlar, Hz. Mûsâ'nın getirmiş olduğu mucizelere boyun eğmek ve tâbi olmaktan büyüklenerek onları yalanlamışlar, alay etmişler ve Hz. Mûsâ'nın bu mucizeleri katından getirmiş olduğu zât'a gülmüşlerdi. Onlara, biri diğerinden daha büyük olmayan hiç bir mucize getirilmemişti. Gelen bir mucizeden sonra mutlakâ ondan daha büyüğü gösterilmişti. Bunlarla birlikte onlar azgınlıklarından, sapıklıklarından, bilgisizliklerinden ve fesâdlarından dönmemişlerdi. Bu micezlerden her bireri onlara geldiği zaman boyunları bükük halde Hz. Mûsâ (a.s.)ya geliyorlar, onunla gâyet yumuşak ifâdelerle konuşuyorlar: Ey sihirbâz, diye söze başlıyorlardı. Onların Hz. Mûsâ'ya sihirbâz diye hitâb etmeleri ona bir hakâret telâkkî olunmamalıdır. Zîrâ onlar katında zamanlarının en iyi bilginleri sihirbâzlardı. Onlar katında sihirbâzlar kötülenmiş kimseler değildi. O halde onların Hz. Mûsâ'ya sihirbâz diye hitâb etmeleri onu küçümseme anlamında değildir. Bir de onların durumu zarûret içinde olmaları halidir ki Hz. Mûsâ'ya

hakâret etmeleri bu durumları ile uyuşmaz. O halde onların bu ifâdeleri, kendi kanılarına göre Hz. Mûsâ'ya bir ta'zîmden ibârettir. Bu açıklamalar İbn Cerîr'e âittir. Onlar her seferinde şâyet Hz. Mûsâ üstlerinden bu musîbeti kaldıracak olursa ona îmân edecekleri ve İsrâiloğullarını onunla beraber göndereceklerini vaadinde bulunuyorlardı. Ancak her seferinde de verdikleri sözden dönmekteydiler. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Bunun üzerine, Biz de birbirinden ayrı mucizeler olarak başlarına tûfân, çekirge, haşerât, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük taslayıp suçlular gürûhu oldular. Üzerlerine azâb çökünce dediler ki: Ey Mûsâ, sana olan ahdine göre Rabbına duâ et. Eğer bu azâbı bizden kaldırırsan, andolsun ki; sana inanacağız ve İsrâiloğullarını seninle birlikte göndereceğiz. Onların erişecekleri bir süreye kadar azâbı üzerlerinden kaldırınca; bir de bakarsın ki onlar sözlerinden cayıyorlardı.» (A'râf, 133-135).

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي
أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا
أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ
فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

51 — Firavun, kavmine seslendi ve dedi ki: Ey kavmim, Mısır mülkü ve altımdan akan şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz?

52 — Ben, açıkça söylemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?

53 — Ona altın bilezikler verilmeli veya beraberinde kendisine yardım edecek melekler gelmeli değil miydi?

54 — Firavun kavmini küçümsedi, ama onlar yine de kendisine itâat ettiler. Çünkü onlar fâsık olan bir kavim idi.

55 — Bizi öfkelendirince onlardan intikâm aldık ve hepsini suda boğduk.

56 — Ve onları, sonradan geleceklere bir geçmiş ve örnek kıldık.

Allah Teâlâ burada yine Firavun'dan haber veriyor ki o; isyânı, büyüklenmesi, küfrü ve inâdı ile kavmini toplayıp onlara karşı böbürlenerek, Mısır'ın sâhibi ve hâkimi olmakla iftihâr ederek şöyle demişti: «Mısır mülkü ve altımdan akan şu ırmaklar benim değil mi?» Katâde, onların; bahçeler ve nehirler olduğunu söyler. «Hâlâ görmüyor musunuz?» Benim içinde bulunduğum azameti ve hükümrânlığı görmüyor musunuz? Mûsâ ve ona tâbi olanların fakîrler ve zayıflar olduğunu görmez misiniz? Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Adamlarını toplayıp seslendi ve: Sizin en yüce rabbınız benim,dedi. Bunun üzerine Allah onu dünya ve âhiret azâbına uğrattı.» (Nâziât, 23-25).

«Ben, açıkça söylemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?» Süddî der ki: Firavun: Aksine ben, şu zavallı adamdan daha değerliyim, demek istiyordu. Basra gramercilerinden bazısı da bu şekilde açıklıyorlar. Buna göre âyetin başında bulunan (أم) edâtı (بل) anlamınadır. Ferrâ, kırâet imâmlarından birisinden: Bana gelince; elbette ben, açıkça söyleyemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlıyım, değerliyim, anlamına gelecek şekilde bir kırâet nakletmektedir ki bu, Süddî'nin açıklamasını desteklemektedir. İbn Cerîr ise şöyle diyor: Şâyet bu kırâet sahîh olsaydı, elbette anlamı da sıhhatli ve açık olurdu. Ama bu kırâet, Medîne'lilerin kırâetine aykırıdır. Onlar âyeti: Ben, sözü açık söyleyemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim? anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Ben de derim ki: Her iki kırâete göre Firavun —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun—: Şüphesiz ben Mûsâ'dan daha hayırlıyım, demek istiyor. O, bu sözünde elbette apaçık yalan söylemektedir. Kıyâmet gününe kadar devâmlı olarak Allah'ın la'netleri onun üzerine olsun. Süfyân, Firavun'un sözleri içinde geçen (مهين) kelimesini hakîr anlamında, Katâde ve Süddî ise zayıf anlamına almışlardır. İbn Cerîr ise, onun şöyle demek istediğini belirtir: Onun hükümrânlığı, saltanatı ve malı yoktur.

«Açıkça söyleyemeyecek derecede zavallı olan şu adam...» sözü ile Firavun şunu demek istiyor: O, sözünü açık seçik söyleyemeyecek derecede dili tutuk ve kekeme birisidir. Süddî burayı: Anlayamayacak derecede zavallı, şeklinde anlarken Katâde, Süddî ve İbn Cerîr Firavun'un bu sözü ile Hz. Mûsâ'nın dilindeki kekemeliği kasdettiğini söylerler. Süfyân da der ki: Hz. Mûsâ'nın dilinde çocukluğunda ağzına kor koyduğundan meydana gelen tutukluğu kasdediyor. Firavun'un bu söylediği elbette yalan ve uydurmadır. Onu bu sözlere iten, küfrü ve inâdıdır. O, Hz. Mûsâ'ya kâfir ve mutsuz bir kimsenin gözleriyle bakıyordu. Aksine

Hz. Mûsâ'da öyle bir celâl, azamet ve güzellik vardı ki ona bakan akıl sâhiplerinin gözleri kamaşırdı. Firavun'un Hz. Mûsâ hakkındaki «zavallı» ta'bîri de yalandır. Aksine yaratılışı, huyu ve dini itibârıyla zavallı ve hakîr olan odur. Hz. Mûsâ ise şerefli, reîs, sâdık, iyi ve rüşd sâhibi bir peygamberdi. Firavun'un«Açıkça söyleyemeyecek derecede zavallı» sözü de bir yakıştırmadan ibârettir. Her ne kadar çocukluğunda diline koymuş olduğu kor nedeniyle dilinde bir kekemelik ârız oldu ise de Allah Teâlâ'nın katından getirdiği sözlerini anlayabilmeleri için dilindeki düğümün çözülmesini istemiştir. Allah Teâlâ da: «Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.» (Tâ-Hâ, 36) kavli ile onun bu isteğini yerine getirmişti. Dilinden izâlesini istemediği herhangi bir ârızanın kaldığını düşünsek bile —ki Hasan el-Basrî böyle söylüyor— Hz. Mûsâ, tebliği ve karşısındakilere anlatmayı mümkün kılacak bir şekilde bu ârızasının giderilmesini istemişti. Kulların fiilinden olmayan fıtrî şeylerden dolayı ise insan ayıplanıp kötülenemez. Firavun, akıllı ve anlayış sâhibi biri olarak bütün bunları bilmekteydi. Ama o, tebeasına karşı kendini büyük göstermek isteyerek bu şekilde davranmıştı. Tebeası zâten bilgisiz ve ahmaklar gürûhu idiler. Firavun'un şu sözleri de aynı kabildendir: «Ona altın bilezikler —İbn Abbâs, Katâde ve birçokları âyeti bizim terceme ettiğimiz şekilde anlıyorlar— verilmeli veya beraberinde (ona hizmetle) kendisine yardım edecek (ve onu tasdîkle şehâdette bulunacak) melekler gelmeli değil miydi?» Firavun burada, zâhire bakmış, onun baktığından daha açık olan ma'nevî sırrı anlamamıştır. Keşke bu ma'nevî sırrı bilmiş olsaydı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Firavun kavmini (akıllarını) küçümsedi (ve onları sapıklığa çağırdı) ama onlar yine kendisine (icâbetle) itâat ettiler. Çünkü onlar fâsık olan bir kavim idi.»

Allah Teâlâ: «Bizi öfkelendirince onlardan intikâm aldık ve hepsini suda boğduk.» buyuruyor. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ve Dahhâk âyet-i kerîme'deki (آسفنا) fiilini kızdırmak, öfkelendirmek ve gazablandırmak şeklinde terceme ediyorlar. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Katâde, Süddî ve bunlar dışındaki müfessirler de böyle terceme etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : Allah Teâlâ'nın, günâhlarında ve kötülüklerinde devâm eden bir kuluna dilediğini ve istediğini vermekte olduğunu gördüğün zaman bil ki bu, Allah Teâlâ'nın onu yavaş yavaş acıklı sonuna yaklaştırmasıdır, buyurmuş sonra da: «Bizi öfkelendirince onlardan intikâm aldık ve hepsini suda boğduk.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Yine İbn Ebu Hatim'in babası kanalıyla... Târık İbn Şihâb'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Abdullah'ın yanındaydım. Onun yanında ani ölümden söz edildi de:

Bu, mü'mîn için bir hafîfletme, kâfir için de bir hasrettir, deyip «Bizi öfkelendirince onlardan intikâm aldık...» âyetini okudu. Ömer İbn Abdülazîz (r.a.): Ben intikâmı gafletle beraber buluyorum, demiş ve bu sözü ile Allah Teâlâ'nın «Bizi öfkelendirince onlardan intikâm aldık ve hepsini suda boğduk.» âyetini kasdetmiştir.

«Ve onları, sonradan geleceklere bir geçmiş ve örnek kıldık.» âyetini Ebu Miclez şöyle açıklıyor: Ve onları sonradan gelecek ve onların amelleri gibi amel işleyeceklere bir örnek ve ibret kıldık. Ebu Miclez ve Mücâhid, âyetteki (مثلا) kelimesini; kendilerinden sonra geleceklere bir ibret şeklinde açıklıyorlar.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءَأَلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ
مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ
مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ
﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ
الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ
وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي
وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ
لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾

57 — Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.

58 — Ve: Bizim tanrılarımız mı, yoksa o mu daha iyidir? dediler. Sana böyle demeleri, sâdece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.

59 — O; kendisine nimet verdiğimiz ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.

60 — Şâyet dileseydik; sizden, yeryüzünde sizin yerinizi tutacak melekler varederdik.

61 — Şüphesiz ki o, sâatin bilgisidir. O'ndan hiç şüphe etmeyin ve Bana tâbi olun. İşte doğru yol.

62 — Sakın şeytân sizi çevirmesin. Şüphesiz ki o, size apaçık bir düşmandır.

63 — İsâ huccetlerle gelince demişti ki: Size hikmetle ve ihtilâfa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak için geldim. Öyle ise Allah'tan korkun ve bana itâat edin.

64 — Muhakkak ki Allah, benim de Rabbımdır, sizin de Rabbınızdır. Öyle ise O'na ibâdet edin. İşte doğru yol.

65 — Ama aralarında hizipler birbirleriyle ihtilâfa düştüler. Acıklı bir günün azâbından vay o zulmedenlerin haline.

Meryemoğlu İsâ da Demişti ki

Allah Teâlâ burada Kureyş'in küfür, inâd ve tartışmadaki ısrârını haber vererek şöyle buyuruyor: «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» İbn Abbâs'tan rivâyetle Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve Süddî ile birçokları âyet-i kerîme'deki (يصدون) fiilini; gülüştüler, yani buna şaştılar, şeklinde açıklamışlardır. Katâde bu fiili bağrışarak güldüler şeklinde, İbrâhîm en-Nehaî de yüz çevirdiler şeklinde açıklamıştır. Kureyş'in bağrışıp gülüşmesinin sebebini Muhammed İbn İshâk, es-Sîre adlı eserinde şöyle anlatır: Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün mescidde Velîd İbn Muğire ile beraber oturuyordu. Nadr İbn Hâris de gelip onların yanına oturdu. Mecliste Kureyş'lilerden birçokları hazır bulunuyordu. Allah Rasûlü (s.a.) konuşunca Nadr İbn Hâris efendimize karşı çıktı. Onunla konuşan Allah Rasûlü (s.a.) nihâyet onu susturdu, hem ona hem de orada hazır bulunanlara «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz. Oraya gireceksiniz.» (Enbiyâ, 98) âyetini tilâvet buyurdu ve sonra kalkıp gitti. Abdullah İbn Zeb'arî et-Temimî gelip oturdu. Velîd İbn Muğîre ona: Vallâhi Nadr İbn Hâris şu Abdülmuttalib'in oğluna karşı çıkamadı. Muhammed, bizim ve tapındığımız ilâhların cehennem odunu olduğunu ileri sürüyor, dedi. Abdullah İbn Zeb'arî şöyle dedi: Allah'a yemîn ederim ki şâyet onu bulmuş olsaydım, onunla tartışır ve ona üstün gelirdim. Muhammed'e sorun: Allah'tan başka ibâdet edilen her şey kendisine tapınanlarla birlikte cehennemde midir? Biz meleklere, yahûdîler Uzeyr'e, hıristiyanlar Meryemoğlu İsâ'ya tapınıyorlar. Bunların hepsi de kendilerine tapınanlarla beraber cehennemde mi olacak? Velîd ve meclisde onunla beraber olanlar, Abdullah İbn Zeb'arî'nin sözlerinden hoşlandılar ve onun Muhamed'e karşı üstün gelebileceği bir delil ileri sürdüğüne inandılar. Bu, Allah Rasûlü (s.a.)ne anlatıldı da

efendimiz: Allah'tan başka kendisine ibâdet olunmasını isteyen her şey kendisine tapınanla beraberdir. Onlar ancak şeytâna ve şeytâna tapınmayı emredenlere ibâdet ediyorlar, buyurdu. Allah Teâlâ da: «Şüphesiz ki daha önce kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.» (Enbiyâ, 101) âyetini indirdi. Yani Hz. Îsâ, Uzeyr ve bu ikisi ile beraber Allah'a itâat ederek bu dünyadan göçüp giden râhipler, din adamları haklarında Allah'ın güzel sözü geçmiş olan kimselerdir. Sapıklık ehlinden onlara tapınanlar kendilerine Allah'tan başka rablar edinmişlerdir. Onların meleklere ibâdet etmeleri ve meleklerin Allah'ın kızları olduğu şeklindeki sözleri hakkında da: «Dediler ki: Rahmân çocuk edindi. O'nun şânı yücedir. Hayır, onlar (melekler) ikrâm edilmiş kullardır.» (Enbiyâ, 26) âyetleri nâzil oldu. Hz. İsa'nın durumu ve Allah'dan ayrı olarak Hz. İsâ'ya tapınıldığına dair, Velîd ve onunla beraber o mecliste hazır bulunup Abdullah İbn Zeb'arî'nin hucceti ve tartışmasına sevinenler hakkında da «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı...» âyeti nâzil oldu. Yani onlar, Abdullah İbn Zeb'ârî'nin sözü üzerine senin durumuna gülüştüler. Daha sonra Allah Teâlâ Hz. İsâ'yı zikrederek şöyle buyurur: «O; kendisine nimet verdiğimiz ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız bir kuldur. Şâyet dileseydik; sizden, yeryüzünde sizin yerinizi tutacak melekler varederdik. Şüphesiz ki O, sâatın bilgisidir.» Hz. İsâ vâsıtasıyla gösterilen, ölülerin diriltilmesi ve hastaların iyileştirilmesi gibi mucizeler kıyâmeti bilmeye bir delil olarak yeter. O, şöyle diyordu: «O'ndan hiç şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. İşte doğru yol.»

İbn Cerîr'in Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyeti hakkında şöyle demiş: Burada Kureyş kasdediliyor. Onlara: «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız şüphesiz ki cehennem odunusunuz. Oraya gireceksiniz...» (Enbiyâ, 98) âyetleri sonuna kadar okunduğunda Kureyş Hz. Peygambere: Meryemoğlu nedir? dediler. Allah Rasûlü: O, Allah'ın kulu ve rasûlüdür, buyurdu. Onlar: Şüphe yok ki şu adam (Hz. Peygamberi kasdediyorlar) hıristiyânların Meryemoğlu İsâ'yı rab edindikleri gibi kendisini rab edinmemizi istiyor, dediler. Allah Teâlâ da : «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.» buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım'ın... İbn Ukayl el-Ansârî'nin kölesi Ebu Yahyâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: İbn Abbâs dedi ki: Ben Kur'an'dan öyle bir âyet biliyorum ki o âyeti bana hiç kimse sormadı. Bilmiyorum; insanlar bu âyeti bildikleri için mi sormuyorlar, yoksa anlamadıkları için mi sormuyorlar. Sonra İbn Abbâs konuşmaya devâm etti ve kalkıp gittiği zaman o âyeti sormamış olduğumuz için birbirimizi kınamaya başladık. Ben: Yarın geldiği zaman

onu kendisine soracağım, dedim. Ertesi günü İbn Abbâs geldiğinde ben: Ey İbn Abbâs, sen dün Kur'an'da bir âyetin olduğunu ve hiç kimsenin bu âyeti sana sormadığını, insanların onu bilerek mi, yoksa anlamadıkları için mi sormadıklarını bilmiyorum, dedin. Bana o âyeti ve o âyetten önce okuduğunu haber ver, dedim. İbn Abbâs; olur, deyip şöyle devâm etti: Allah Rasûlü (s.a.) Kureyş'e: Ey Kureyş topluluğu, Allah'tan başka ibâdet edilen hiç bir varlık yoktur ki onda hayır olsun, buyurmuştu. Kureyş, hıristiyanların Meryemoğlu İsâ'ya tapındıklarını ve Muhammed hakkında dediklerini biliyordu. Kureyşliler: Ey Muhammed, sen İsâ'nın bir peygamber ve Allah'ın kullarından sâlih bir kul olduğunu iddiâ etmiyor musun? Şâyet sen sözünde doğru isen, onların ilâhları da senin söylediğin gibi cehennem odunu değiller mi? dediler de, Allah Teâlâ: «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyetini indirdi. Ben Allah Rasûlüne âyetteki (يصدون) fiilinin ne anlama geldiğini sordum da; gülüştüler, buyurdu. «Şüphesiz ki O, saatin bilgisidir.» âyeti hakkında da İbn Abbâs şöyle dedi: O, kıyâmet kopmadan önce Meryemoğlu İsâ'nın zuhûrudur. İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Ya'kûb ed-Dimaşkî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey Kureyş topluluğu, hiç şüphesiz Allah'tan başka ibâdet olunan hiç bir varlık yoktur ki onda bir hayır olsun. Kureyş, Allah Rasûlüne: Sen, İsâ'nın bir peygamber ve Allah'ın kullarından sâlih bir kul olduğunu iddiâ etmiyor musun? Şüphesiz Allah'tan başka ona da ibâdet edilmekteydi, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyetini indirdi. «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyeti hakkında Mücâhid der ki: Kureyş : İsâ'nın kavminin İsâ'ya ibâdet ettiği gibi Muhammed de kendisine tapınmamızı istiyor, dediler. Katâde de buna benzer bir şey söylemiştir.

«Ve: Bizim tanrılarımız mı, yoksa o mu daha iyidir? dediler.» Katâde der ki: Onlar: Bizim tanrılarımız ondan daha hayırlıdır, dediler. (...)

«Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir.» Yoksa onlar bu sözleri ile âyete karşı duramayacaklarını elbette biliyorlardı. Zîrâ âyette «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız şüphesiz ki cehennem odunusunuz.» buyurulmaktaydı ve Hz. İsâ'nın adı da geçmemekteydi Burada hitâb Kureyş'e olup onlar putlara ve Allah'a eş saydıklarına tapmaktaydılar. Mesîh'e ibâdet etmiyorlardı ki, onu zikrederek âyete karşı dursunlar. O halde onların bu sözleri, sadece bir tartışmadan ibâret olup sözlerinin doğruluğuna kendileri de inanmıyorlardı.

İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize İbn Nemîr'in... Ebu Ümâme'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Üzerinde bulundukları hidâyetten sonra herhangi bir kavim sapıklığa düşecek

olursa, onlara çekişme ve tartışma mîrâs bırakılır, buyurdu, sonra da: «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Cerîr, Haccâc İbn Dînâr kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Hasendir, sahîhtir, sadece Haccâc İbn Dînâr kanalıyla rivâyetini biliyoruz. Tirmizî, böyle söylemekle birlikte hadîs başka bir kanaldan ve birtakım fazlalıklarla Ebu Ümâme'den rivâyet edilmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Humeyd İbn Ayyâş'ın... Ebu Ümâme'den rivâyetine göre —râvî Hammâd: Ebu Ümâme'nin hadîsi Allah Rasûlüne ulaştırıp ulaştırmadığını bilmiyorum, der.— efendimiz şöyle buyurmuştur: Peygamberinden sonra sapıtan bir kavmin ilk sapıklığı kaderi yalanlamaktır. Peygamberinden sonra herhangi bir kavim sapıtacak olursa onların arasına çekişme ve tartışma sokulur. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.» âyetini okudu. Yine İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Ümâme'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Bir gün insanlar Kur'ân hakkında tartışırlarken Allah Rasûlü (s.a.) yanlarına geldi ve o kadar öfkelendi ki, sanki yüzüne sirke dökülmüş gibi oldu ve: Allah'ın kitâbını birbirine karıştırmayın. Sapıtan hiç bir kavim yoktur ki onlara tartışma verilmiş olmasın, buyurdu sonra da: «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.» âyetini tilâvet buyurdu.

«O; kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur.» âyetinde Hz. İsâ (a.s.) kasdedilmektedir. O ancak Allah'ın kendisine peygamberlik ve risâlet nimeti bahşettiği bir kuldur. «Ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız (dilediğimize güç yetireceğimize bir delil, bir huccet ve bürhân kıldığımız) bir kuldur.»

«Şâyet dileseydik; sizden, yeryüzünde sizin yerinizi tutacak (orada sizin halefleriniz olacak) melekler var ederdik.» İbn Abbâs ve Katâde âyeti: Sizin birbirinize halef olduğunuz gibi birbirlerine halef olacak melekler var ederdik, şeklinde açıklıyorlar. Bu açıklama da yukarda verdiğimiz ve Süddî'ye âit olan açıklamanın aynısıdır. Mücâhid ise âyeti: Şâyet dileseydik; yeryüzünde sizin yerinize orayı i'mâr edecek melekler var ederdik, şeklinde anlamıştır.

«Şüphesiz ki o, sâatin bilgisidir.» âyetinin tefsîri hakkında daha önce İbn İshâk'ın açıklaması geçmişti. Buna göre burada kastedilen; Hz. İsâ (a.s.)nın ölüleri diriltmesi, anadan doğma kör ve abraşları ve başka hastalıkları iyileştirmesi gibi mucizelerdir. Ancak bu açıklama şüphelidir. Bundan daha da uzak olan bir açıklamayı Katâde, Hasan el-Basrî ve Saîd İbn Cübeyr'den nakletmektedir ki, buna göre âyetin başındaki zamîr Hz. İsâ'ya değil Kur'ân'a dönmektedir. Ancak sahîh olan, zamîrin Hz. İsâ'ya dönmesidir. Zîrâ âyetin akışı Hz. İsâ'nın anıl-

masıyla ilgilidir. Bir de bu âyette kastedilen, Hz. Îsâ'nın kıyâmet gününden önce yeryüzüne inmesidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın. O da kıyâmet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» (Nisâ, 159) buyurmaktadır. Ayrıca bu âyetin: Şüphesiz ki o, beklenen saat için bir işârettir, şeklindeki kırâeti de bu anlamı güçlendirmektedir. Yani o, kıyâmetin meydana geleceğine bir işâret ve delildir. Mücâhid der ki: Kıyâmet gününden önce Meryemoğlu Îsâ'nın çıkışı kıyâmet için bir alâmettir. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Ebû'l-Âliye, Ebu Mâlik, İkrime, Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkalarından da bu şekilde rivâyet edilmiştir. Allah Rasûlü (s.a.)nden mütevâtir olarak rivâyet edilen hadîslere göre; Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Îsâ (a.s.)nın kıyâmet gününden önce adâletli bir imâm ve hakem olarak ineceğini haber vermiştir.

«Ondan hiç şüphe etmeyin». Hiç şüpheniz olmasın ki kıyâmet mutlakâ meydana gelecektir. «Ve (size haber verdiklerimde) Bana tâbi olun. İşte doğru yol. Sakın şeytân sizi (hakka tâbi olmaktan) çevirmesin. Şüphesiz ki o, size apaçık bir düşmandır. İsâ huccetlerle gelince demişti ki: Size hikmetle (peygamberlikle) ve ihtilâfa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak için geldim.» İbn Cerîr der ki: Hz. Îsâ burada dünya işlerini değil, dinî işleri kasdetmektedir. İbn Cerîr'in bu sözü güzeldir ve ayrıca o, âyet-i kerîme'deki (بعض) kelimesinin hepsi anlamına geldiğini zannedenlerin sözünü de reddetmektedir. (...)

«Öyle ise (size emrettiklerinde) Allah'tan korkun ve (size getirdiklerimde) bana itâat edin. Muhakkak ki Allah, benim de Rabbımdır, sizin de Rabbınızdır. Öyle ise O'na ibâdet edin. İşte doğru yol.» Ben ve siz O'nun kullarıyız. O'na muhtâcız. Tek ve ortağı olmayarak O'na ibâdette hepimiz ortağız. İşte dosdoğru yol budur. Size getirmiş olduğum, dosdoğru yolun ta kendisidir ki o da yegâne Rabba ibâdet etmektir.

«Ama aralarında hizipler birbirleriyle ihtilâfa düştüler.» Birtakım fırkalar meydana geldi ve bölük pörçük oldular. Onlardan kimisi İsâ'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu —ki gerçek budur— ikrâr ederken, onlardan bazısı Îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddiâ etti. Kimileri de onun Allah olduğunu —ki Allah Teâlâ onların sözlerinden münezzeh ve yücedir— söylüyor. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Acıklı bir günün azâbından vay o zulmedenlerin haline» buyurmuştur.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾

الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ
﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ
وَأَنتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾
لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾

66 – Onlar farkında değillerken kendilerine ansızın o sâatın gelmesini mi bekliyorlar?

67 – O gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirlerine düşman olurlar.

68 – Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Ve siz, üzülecek de değilsiniz.

69 – Onlar ki, âyetlerimize îmân etmiş ve müslüman olmuşlardır.

70 – Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete girin.

71 – Onlara altın kadehler ve tepsiler dolaştırılır. Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır. Ve siz, orada ebediyyen kalacaksınız.

72 – İşte o cennet, işlediklerinize karşılık size mirâs kılındı.

73 – Orada sizin için bol bol meyveler vardır. Ve onlardan yersiniz.

O Gün Dostlar Birbirine Düşman Olurlar

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'ın elçilerini yalanlayan şu müşrikler farkında değillerken, gâfil ve hazırlıksızken o günün kendilerine ansızın gelmesini mi bekliyorlar? O gün geldiğinde onlar farkında değilken gelecektir. Kendilerine hiç bir fayda vermeyecek ve başlarına gelecekleri onlardan def'etmeyecek bir zamanda elbette bütün bütüne pişmân olacaklardır. «O gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.» Allah için olmayan her bir dostluk ve arkadaşlık kıyâmet günü düşmanlığa dönüşecek; Allah için olanı ise devâmlı olacaktır. Nitekim Hz. İbrâhîm (a.s.) kavmine şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyâmet gü-

nünde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer, ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25).

Abdürrezzâk'ın İsrâil kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre o, «O gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Mü'min iki dost ile kâfir iki dost düşünün; iki müminden birisi vefât edip cennetle müjdelenir ve dostunu hatırlayarak: Ey Allah'ım, şüphesiz filanca benim dostumdur. Bana, Sana ve Rasûlüne itâati, hayrı emreder, kötülükten men'eder, benim hiç şüphesiz sana kavuşacağımı haber verirdi. Ey Allah'ım, benden sonra onu sapıklığa düşürme ki bana gösterdiğin gibisini ona da gösteresin, benden hoşnûd olduğun gibi ondan da hoşnûd olasın, der. Kendisine: Git, Benim katımda onun için olanları bilmiş olsaydın çok güler, az ağlardın, denilir. Sonra diğeri de ölür ve rûhları bir araya gelir de: Her biriniz kardeşini övsün, denilir. O ikiden biri arkadaşı için: Ne güzel kardeş, ne güzel arkadaş, ne güzel dost, derler. İki kâfirden birisi, öldüğü ve ateşle müjdelendiği zaman ise dostunu hatırlayarak: Ey Allah'ım, benim dostum olan filânca bana, Sana ve Rasûlüne isyânı, kötülüğü emreder, hayırdan men'eder, Sana kavuşmayacağımı bana haber verirdi. Ey Allahım, benden sonra onu hidâyete erdirme ki bana gösterdiğinin bir mislini de ona gösteresin, bana gazablandığın gibi ona da öfkelenesin, der. Diğer kâfir öldüğü zaman rûhları bir araya getirilir ve: Sizden her birenriz arkadaşını övsün, denilir. Onlardan her bireri arkadaşı için: Ne kötü kardeş, ne kötü arkadaş, ne kötü dost, der. Hz. Ali'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde de şöyle diyorlar: Müttakiler dışında her dostluk kıyâmet günü düşmanlığa inkılâb edecektir. Hâfız İbn Asâkir, Hişâm İbn Ahmed'in hal tercemesinde Hişâm İbn Abdullah İbn Kesîr kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İki kişi Allah için birbirini sevse, birisi doğuda, diğeri batıda olsa Allah Teâlâ kıyâmet günü ikisini bir araya getirip: Bu, Benim için sevdiğindir, buyurur.

Allah Teâlâ: «Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Ve siz, üzülecek de değilsiniz.» buyurup sonra onlara şöyle müjdeler: «Onlar ki, âyetlerimize îmân etmiş ve müslüman olmuşlardır.» Yani kalbleri ve bâtınları ile îmân etmişler, bedenleri ve zâhirleri ile Allah'ın şerîatına boyun eğip bağlanmışlardır. Babasından rivâyetle Mu'temir İbn Süleymân der ki: Kıyâmet günü olduğunda ve insanlar yeniden diriltildiklerinde hiç kimse kalmayıp korkar. Bir münâdî: Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Ve siz, üzülecek de değilsiniz.» diye nidâ eder de, bütün insanlar umuda kapılır. O münâdî bu sözlerinin peşinden: «Onlar ki, âyetlerimize îmân etmiş ve müslüman olmuşlardır.» diye nidâ eder ve inananlar dışında insanlar ümitlerini keserler.

Onlara: Siz ve eşleriniz, (benzerleriniz) ağırlanmış, (nimete gark-

olmuş ve mes'ûd kimseler) olarak cennete girin.» denilir. Bu âyetin tefsîri daha önce Rûm sûresinde geçmişti.

«Onlara (kulpsuz) altın kadehler ve (yiyecek için) tepsiler dolaştırılır. Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı (tadı, kokusu hoş ve güzel görünüşlü) her şey oradadır.» Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... İbn Abbâs'ın kölesi İkrime'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ona haber verip şöyle buyurmuş: Cennetliklerin derece itibârı ile en aşağıda olanı, öyle bir adamdır ki ondan sonra cennete hiç kimse girmeyecektir. Gözünün görebileceği yerler onun için altın saraylar, gümüş çadırlar içinde yüz yıllık bir mesâfeye kadar genişletilir. Orada ma'mûr olmayan bir karış yer yoktur. Sabah ve akşam önüne yetmiş bin altın tabak getirilir. Onların içinde, biri diğerine benzeyen şeyler bulunan hiç bir tabak yoktur. Sonundaki iştihâsı aynen başındaki iştihâsı gibidir. Yeryüzü halkının hepsi oraya inip müsâfir olsa, ona verilenler hepsine yeter ve ona verilenlerden hiç bir şey eksilmezdi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Ebu Ümâme (r.a.), Allah Rasûlü (s.a.)nün kendilerine cenneti anlattığını ve şöyle buyurduğunu nakletmiş: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, sizden birisi lokmayı alıp ağzına koyduğunda, hatırına başka bir yemeği getirir getirmez ağzındaki lokma hemen arzuladığı yemeğe dönüşür. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): «Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır. Ve siz, orada ebediyyen kalacaksınız.» âyetini tilâvet buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor : Cennetliklerin makâm itibârıyla en aşağı olanının yedi derecesi vardır. O altıncıda olup üstünde yedinci derece vardır. Onun üç yüz hizmetçisi olacak. Ona sabah ve akşam üç yüz tabak —bilmiyorum, herhalde üç yüz altın tabak da dedi— getirilecek. Her tabakta, diğerinde olmayan bir çeşit yemek bulunacak. Sonunda aldığı lezzeti başında da alacak. Üç yüz kap içeceği olacak. Her bir kapta diğerinde olmayan bir çeşit içecek bulunacak ve o sonunda duyduğu lezzeti başında da duyacak. Ve şöyle diyecektir: Ey Rabbım, keşke izin verseydin de cennetliklere yedirip içirseydim. Benim yanımda olanlardan yine de hiç bir şey eksilmezdi. Dünyadaki eşleri dışında onun hûrîlerden yetmiş iki zevcesi olacak. O yetmiş iki zevcesinden bir tanesinin oturacağı yer, yeryüzü ölçüleriyle bir mil miktarı olacaktır.

«Ve siz, orada (cennette) ebediyyen kalacaksınız. (Oradan çıkmayacaksınız, ayrılmak da istemeyeceksiniz.)» Daha sonra onlara, bir nimet ve ihsân olarak şöyle denilecek: İşte, işlemiş olduğunuz sâlih amellerinize karşılık size mîrâs kılınan cennet. Sâlih amelleriniz Allah'ın rahmetinin sizi bu denli kaplamasına sebep olmuştur. Elbette hiç kim-

seyi ameli cennete götürmeyecektir. Cennete girme, sadece Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Cennetteki dereclerin birbirinden üstünlüğü ise, ancak sâlih amellere göredir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Fadl İbn Şâzân'ın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehennemlik, cennetteki yerini hasretle görecek ve: Şâyet Allah beni hidâyete erdirmiş olsaydı; elbette ben, müttakîlerden olurdum, diyecektir. Cennetlik de cehennemdeki yerini görerek: Şâyet Allah, bizi hidâyete erdirmiş olmasaydı; elbette biz hidâyete eremezdik, diyecek ve bu onun için bir şükür olacaktır. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle devâm etti: Biri cennette, diğeri cehennemde olmak üzere iki yeri olmayan kimse yoktur. Kâfir, mü'minin cehennemdeki yerine mîrâsçı olacak, mü'min de kâfirin cennetteki yerine mîrâsçı olacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın: «İşte o cennet, işlediklerinize karşılık size mîrâs kılındı.» kavli budur.

«Orada sizin için bol bol (ve her çeşitten) meyveler vardır. Onlardan (dilediğiniz ve seçtiğinizi) yersiniz.» Yiyecek ve içecekler anıldıktan sonra nimetin ve gıptanın tamâmlanabilmesi için peşinden meyveler zikredilmiştir.

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم مَّاكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُم بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُم ۚ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

74 — Muhakkak ki mücrimler, ebediyyen kalacakları cehennem azâbındadırlar.

75 — Azâblarına ara verilmeyecek ve orada tamâmen ümitsiz kalacaklardır.

76 — Biz onlara zulmetmedik, ama onlar zâlimlerin kendileriydiler.

77 — Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa bizi ölüme mahkûm etsin, diye çağırışırlar. O da: Siz, böyle kalacaksınız, der.

78 — Andolsun ki size hak ile geldik. Fakat çoğunuz hakkı hoş görmüyordunuz.

79 — Yoksa bir işe mi karâr verdiler? Doğrusu Biz de karârlıyız.

80 — Yoksa kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmiyoruz mu sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadır.

Mücrimler de Cehennemdedirler

Allah Teâlâ mutlu kimselerin durumunu zikrettikten sonra peşinden mutsuzları anarak şöyle buyurur: «Muhakkak ki mücrimler, ebediyyen kalacakları cehennem azâbındadırlar. Azâblarına (bir an bile) ara verilmeyecek ve orada (bütün hayırlardan) tamâmen ümitsiz kalacaklardır. Biz onlara zulmetmedik, ama onlar (aleyhlerinde huccetler konulup kendilerine elçiler gönderildikten sonra yalanlayıp isyân ederek kötü ameller işlemekle) zâlimlerin kendileriydiler.» İşte bu yaptıklarına en uygun bir cezâ ile cezâlandırılmışlardır. Elbette Rabbın, kullarına zulmedici değildir. «Ey nöbetci...» diye çağırışırlar ki, bu nöbetçi cehennemin bekçisidir. Buhârî'nin Haccâc İbn Minhâl kanalıyla... Safvân İbn Ya'lâdan, onun da babasından rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü minberde «Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa bizi ölüme mahkûm etsin, diye çağırışırlar.» âyetini okurken işitmiş de, Allah Rasûlü âyet-i kerîme'yi şöyle tefsîr etmiş: Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa rûhlarımızı kabzetsin de, bizi içinde bulunduğumuz durumdan kurtarsın, diye çağırışırlar. Onlar, Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'lerde bildirdiği gibidirler: «Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azâbı da hafifletilmez.» (Fâtır, 36), «Bedbaht olan ondan kaçınacaktır. O, en büyük ateşe yaslanacaktır. O, orada ne ölecektir, ne de dirilecektir.» (A'lâ, 11-13). Onlar ölmelerini istedikleri zaman cehennemin bekçisi olan Mâlik: «Siz, böyle kalacaksınız.» der. İbn Abbâs der ki Mâlik (cehennemin bekçisi) bin sene durur sonra da: Siz, böyle kalacaksınız, der. İbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor ki o takdirde âyet şöyle anlaşılmalıdır : Sizin için oradan hiç bir şekilde çıkış ve kurtuluş yoktur. Daha sonra onların şekâvetlerinin, mutsuzluklarının sebebini zikreder ki bu, gerçeğe karşı gelmeleri ve onunla inâdlaşmalarıdır. «Andolsun ki size, hak ile geldik. (hakkı beyân edip açıkladık ve tefsîr ettik.) Fakat çoğunuz hakkı hoş görmüyordunuz.» Sizin seciyyeleriniz onu kabule yanaşmıyor, sadece bâtıla boyun eğip onu büyük görüyor, gerçeği kabul etmekten imtinâ' ederek engellemeye çalışıyor ve hak ehline buğzediyorlardı. O halde siz, sadece kendinizi ayıplayıp suçlayın ve pişmânlığın fayda vermeyeceği yerde pişmân olun bakalım.

Daha sonra Allah Teâlâ: «Yoksa bir işe mi karâr verdiler? Doğrusu biz de karârlıyız.» buyurur. Mücâhid burayı: Onlar kötü bir hîle yapmak istediler, biz de onların hîlelerine karşılık verdik, şeklinde açıklar. Mücâhid'in bu açıklamasına göre bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettirmeden düzenlerini bozduk.» (Neml, 50). Zîrâ müşrikler gerçeği bâtılla def'etmek için birtakım hile ve hud'a yollarına başvurmaktaydılar. Allah Teâlâ da onların bu hîlelerine karşılık verip neticesini onlara geri çevirdi. Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur : «Yoksa kendilerinin sırlarını, gizli konuşmalarını (ve apaçık konuşmalarını) işitmiyoruz mu sanıyorlar? Hayır öyle değil, (elbette Biz onların ne durumda olduklarını çok iyi bilmekteyiz.) yanlarındaki elçilerimiz (olan melekler de büyüğü ve küçüğü ile onların amellerini) yazmaktadır.»

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ
الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾
وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ
لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ
عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

81 De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.

82 Göklerin ve yerin Rabbı, Arş'ın Rabbı onların tavsîflerinden münezzehtir.

83 - Bırak onları, kendilerine vaadedilen güne ulaşıncaya kadar dalsınlar, oynayıp dursunlar.

84 — Gökte de ilâh, yerde de ilâh O'dur. Ve O, Hakîm'dir, Alîm'dir.

85 — Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların mülkü kendisine âit olan ne yücedir. Kıyâmet saatının bilgisi O'nun katındadır ve O'na döndürüleceksiniz.

86 — O'ndan başka tapındıkları şeyler, şefâat edemezler. Ancak hak ile şehâdet edenler bunun dışındadır ve onlar bilirler.

87 — Andolsun ki onlara, kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette; Allah, diyeceklerdir. O halde neye çevriliyorlar?

88 — Onun: Ey Rabbım, demesi hakkı için, muhakkak ki bunlar inanmayan bir kavimdir.

89 — Şimdilik sen, onlardan yüz çevir ve; selâm, de. Yakında bileceklerdir.

Gökte de Yerde de İlâh Olan O'dur

Bu âyet-i kerîmelerde Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, de ki: «Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» Şâyet Allah Teâlâ bunu farz kılmış olsaydı, elbette bu farz kılması üzerine O'na ibâdet ederdim. Çünkü ben, O'nun kullarından bir kulum. Bana emrettiği her şeye itâat ederim. Bende O'nun ibâdetine karşı bir büyüklenme ve O'nun ibâdetinden yüz çevirme yoktur. Şâyet farz kılmış olsaydı, bu mutlakâ olurdu. Ama Allah Teâlâ hakkında bu muhâldir. Burada şartın yerine gelmesi, câiz olması da gerekmez. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavlinde de durum böyledir: «Şâyet Allah, çocuk edinmek isteseydi; yaratıklarından dilediğini elbette seçerdi. Tenzîh ederiz O'nu. O, Vâhid ve Kahhâr Allah'tır.» (Zümer, 4). Müfessirlerden bazısı «Kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» kısmını: Sakınıp reddedenlerin ilki ben olurdum, şeklinde anlamışlardır. Süfyân es-Sevrî bu şekilde anlayanlardandır. Sevrî'nin bu açıklamasını nakleden Buhârî, «kulluk edenler» anlamına gelen kelimenin, aynı zamanda «inkâr edenler» anlamına da geldiğini söyler. İbn Cerîr bu açıklama için birtakım şâhidler zikreder ki onun Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ba'ce İbn Zeyd el-Cüheni'den rivâyet etmiş olduğu şu haber bu şâhidler cümlesindendir: Cüheyne kabîlesinden bir kadın yine aynı kabîleden olan birisi ile evlendikten altı ay sonra doğurmuştu. Kocası bu durumu Hz. Osmân İbn Affân (r.a.)a anlattı da Hz. Osmân kadının recmedilerek öldürülmesini emretti. Hz. Osmân'ın yanına giren Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) ise şöyle konuştu: Şüphesiz Allah Teâlâ kitâbında «Onun ta-

şınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» (Ahkâf, 15) ve «Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür.» (Lokmân, 14) buyuruyor. Râvî der ki: Allah'a yemîn ederim ki Hz. Osmân (r.a.), hiç tereddüt göstermeden kadına haber gönderip: Kocana dön, diye emretti. (...) İbn Cerîr'in nakletmiş olduğu bu açıklama şüphelidir. Çünkü «Eğer bu olursa elbette ben bunu red ve inkâr ederim» şeklinde bir cevab âyet-i kerîme'de zikredilen şartla nasıl uyuşacaktır? O halde bu açıklama şüphelidir. Ancak nâdir de olsa âyet-i kerîme'nin başında bulunan ve şart edâtı olarak kullanılan (ان) kelimesi burada nefy edâtı olabilir ki Ali İbn Ebu Talha bunu İbn Abbâs'tan rivâyet etmektedir. Buna göre âyet-i kerîme'nin anlamı şöyle olacaktır: «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı» yani Rahmân'ın çocuğu yoktur ve buna şehâdet edenlerin ilki benim. Katâde der ki: «Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» ifâdesi arapların eski sözleri arasında yer alan bir cümledir. Ve bu elbette olmamıştır, zâten yaraşmaz da. Ebu Sahr, «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» âyetini şöyle açıklar: O'nun çocuğu olmadığından O'na kulluk edenlerin ve O'nu birleyenlerin ilki ben olurdum. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiştir. Mücâhid de «Kulluk edenlerin ilki ben olurdum» kısmını: O'na kulluk edip birleyen ve sizi yalanlayanların ilki ben olurdum, şeklinde açıklamıştır. Buhârî ise yukarda da belirtildiği üzere âyet-i kerîme'deki (أول العابدين) kelimelerini inkâr edip reddedenlerin ilki şeklinde anlamıştır. Âyetin başındaki edâtın, şart edâtı olması doğruya daha yakındır, ancak bu da anlam itibârıyla muhâldir.

Süddî «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Şâyet O'nun çocuğu olsaydı, Rahmân'ın çocuğu olarak ona ibâdet edenlerin ilki ben olurdum. Fakat O'nun çocuğu yoktur. Süddî'nin bu açıklamasını İbn Cerîr de tercîh etmiş ve âyetin başındaki edâtın, nefy edâtı olduğunu ileri sürenlerin görüşünü reddetmiştir.

Bu sebebledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Göklerin ve yerin Rabbı, Arş'ın Rabbı onların tavsîflerinden münezzehtir, (yücedir, mukaddestir, bütün mevcûdâtı yaratan elbette çocuğu olmaktan uzaktır.)» O Ferd'dir, Ahad'dır, Samed'dir. O'nun eşi, benzeri ve çocuğu yoktur.

«(Bilgisizlikleri ve sapıklıkları içinde) bırak onları, kendilerine va'dedilen güne (kıyâmet gününe) ulaşıncaya kadar (dünyada) dalsınlar, oynayıp dursunlar.» Varacakları yerin, âkıbetlerinin ve o günde hallerinin nasıl olacağını yakında bilecekler.

«Gökte de ilâh, yerde de ilâh O'dur.» Gök ve yer ehli O'na kulluk eder, hepsi O'na boyun eğmiş, huzûrunda hor ve hakîr durumdadır. «Ve

O, Hakîm'dir, Alîm'dir.» Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O, göklerde de yerde de Allah'tır. Gizlinizi de, âşikârınızı da bilir. Ne kazanacağınızı da bilir.» (En'âm, 3).

«Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların mülkü kendisine âit olan ne yücedir.» Gökleri ve yeri yaratan, onların mâliki, karşı konulmaksızın onlarda tasarruf sâhibi olan O'dur. Çocuğu olmaktan münezzeh ve yücedir. Bütün ayıp ve noksânlardan sâlim olmak O'nun şânındandır. Zirâ O Aliyy, Azîm olan Rabdır, eşyâya mâlik olandır. İşlerin dizginleri O'nun kudret elindedir. Dilediğini çözer, dilediğini bağlar. «Kıyâmet sâatının bilgisi O'nun katındadır.» Onun vaktini yine ancak O açıklar. «Ve O'na döndürüleceksiniz (de herkesin amelinin karşılığını verecektir).» Ameli hayır ise karşılığı hayır, ameli kötü ise karşılığı da kötü olacaktır.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O'ndan başka tapındıkları şeyler, (putlar) şefâat edemezler (kendilerine şefâate güç yetiremezler.) Ancak hak ile şehâdet edenler bunun dışındadır.» İlim ve basîretle gerçeğe şehâdet edenler bunun dışındadırlar ki böylelerinin şefâatı Allah katında yine O'nun izni ile fayda verecektir. «Andolsun ki onlara, kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette; Allah, diyeceklerdir.» Şu Allah'a şirk koşan ve O'nunla birlikte bir başkasına tapınan müşriklere, onları kimin yarattığını sorsan; Allah, diyecek ve bütün eşyâyı tek ve ortağı olmaksızın yaratanın Allah olduğunu itirâf edeceklerdir. Bununla birlikte hiç bir şeye güç yetiremeyen ve hiç bir şeye sâhip olmayan Allah ile beraber Allah'tan başkasına da tapınmaktadırlar. O halde onlar bu husûsta koyu bir bilgisizlik, beyinsizlik içindedirler. Bu sebeplerdir ki: «O halde neye çevriliyorlar?» buyrulmuştur.

«Onun: Ey Rabbım, demesi hakkı için, muhakkak ki bunlar inanmayan bir kavimdir.» Yani Muhammed sözünü söylemiş, kendisini yalanlayan kavmini Rabbına şikâyet ederek: Ey Rabbım, şüphesiz bunlar imân etmez bir kavimdir, demiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber vermektedir: «Ve Peygamber dedi ki: Ey Rabbım, doğrusu kavmim bu Kur'ân'ı terkedilmiş olarak bıraktı.» (Furkân, 30). Bizim yapmış olduğumuz bu açıklama, aynı zamanda İbn Mes'ûd, Mücâhid ve Katâde'nin de kavli olup İbn Cerîr de âyeti buna dayanarak tefsîr etmiştir. (...) Mücâhid «Onun : Ey Rabbım, demesi hakkı için, muhakkak ki bunlar inanmayan bir kavimdir.» âyetinde; Allah Teâlâ Muhammed'in sözünü tasdîk etmiştir, der. Katâde de der ki: Bu, peygamberiniz (s.a.)in sözüdür, kavmini Rabbına şikâyet ediyor. (...)

«Şimdilik sen, onlardan (müşrikler) yüz çevir ve; selâm de.» Onlara, sana karşı konuştukları kötü sözleri ve hitâpları ile cevab verme. Onların, kalblerini ısındır, söz ve fiille onları bağışla. «Yakında bilecek-

lerdir.» Bu, Allah Teâlâ'nın onları bir tehdîdinden ibârettir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, geri çevrilemeyen baskınını onların başına getirmiş, dinini ve hak kelimesini yüceltmiştir. Bundan sonra da bütün insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girinceye, İslâm dünyanın doğu ve batılarına yayılıncaya kadar cihâdı ve savaşı meşrû' kılmıştır.

ZUHRUF SÛRESİNİN SONU

DUHÂN SÛRESİ

DUHÂN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Tirmizî der ki: Bize Süfyân İbn Vekî'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim bir gecede Duhân sûresini okursa, yetmiş bin melek kendisi için istiğfâr ederek, sabahlar. Tirmizî hadîsi rivâyetten sonra der ki: Hadîs garîbdir. Sadece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz. Hadîsin râvîleri içinde bulunan Ömer İbn Hasan zayıf görülmüştür. Buhârî, bu râvînin hadîsinin münker olduğunu söyler. Yine Tirmizî'nin Nadr İbn Abdurrahmân el-Kûfî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, cum'a gecesi Duhân sûresini okursa, bağışlanır. Tirmizî bu hadîsi rivâyetten sonra da der ki: Hadîs garîbdir. Sadece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz. Hadîsin râvîleri içinde bulunan Hişâm Ebu Mikdâm zayıf görülmüştür. Ayrıca yine râvîler arasında bulunan Hasan, Ebu Hüreyre'den hadîs işitmemiştir. Eyyûb, Yûnus İbn Ubeyd ve Ali İbn Zeyd de böyle söylemişlerdir. Bezzâr'ın Müsned'inde Ebu Tufeyl Âmir İbn Vâsile kanalıyla Zeyd İbn Hârise'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) İbn Sayyâd'a: Şüphesiz ben bir şey gizledim, sakladım, o nedir? buyurmuştu. Allah Rasûlü (s.a.)nün İbn Sayyâd için sakladığı Duhân sûresiydi. İbn Sayyâd, o Duhân sûresidir, dedi de Allah Rasûlü : Bırak git, Allah'ın dilediği olur, buyurdu. Sonra da oradan ayrıldı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ

أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا ۚ إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾
رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Hâ, Mîm.

2 — Apaçık kitaba andolsun ki;

3 — Gerçekten Biz onu mübârek bir gecede indirdik. Doğrusu Biz uyarıcı idik.

4 — Ki onda her hikmetli iş ayrılır.

5 — Katımızdan bir emirle. Muhakkak ki Biz, peygamber gönderenleriz.

6 — Rabbından bir rahmet olarak. Gerçekten O; Semî', Alîm olanın kendisidir.

7 — Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbından. Şâyet kesin olarak inanıyorsanız.

8 — Ondan başka ilâh yoktur. Diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbınızdır, sizden önceki atalarınızın da Rabbıdır.

Mübârek Gecede İndirdik Onu

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i mübârek bir gecede indirdiğini haber veriyor ki, o gece Kadir gecesidir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Şüphesiz Biz onu Kadir gecesinde indirdik.» (Kadir, 1) buyurmuştur. Bu gece de Ramazân ayındadır. Nitekim bu, «Ramazân ayı; öyle bir aydır ki, Kur'ân o ayda indirilmiştir.» (Bakara, 185) âyet-i kerîme'sinde de belirtilmektedir ve biz bu konudaki hadîs-i şerîfleri burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresinde vermiştik. İkrime'den rivâyet edildiği üzere bu gecenin Şa'bân ayının 15 inci gecesi olduğunu söyleyenlerin sözünün hiç bir faydası yoktur. Zîrâ Kur'ân'ın metni bu gecenin Ramazân'da olduğunu belirtmektedir. Abdullah İbn Sâlih'in Leys kanalıyla... Osmân İbn Muhammed İbn Muğîre'den rivâyet ettiği ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Eceller Şa'bân'dan Şa'bân'a

kesilir. Hattâ adı ölüler içinde çıkarılmışken kişi evlenir ve çocuğu olur, buyurduğu hadîs mürsel olup böyle bir hadîs kesin hüküm bildiren nasslara mûarız kabul edilemez.

«Doğrusu Biz uyarıcı idik.» Kullarına karşı Allah'ın hucceti bulunsun diye şer'an kendilerine fayda ve zarar verecek şeyleri insanlara öğrettik. «Ki onda her hikmetli iş ayrılır.» Kadir gecesinde o senenin işleri, o senede olacak eceller ve rızıklar, sene sonuna kadar vukû bulacaklar Levh-i Mahfûz'dan ayrılıp yazıcılara intikâl eder. Bu açıklama İbn Ömer, Ebu Mâlik, Mücâhid, Dahhâk ve Selef'ten birçoklarından rivâyet edilmiştir.

«Ki onda her hikmetli (sağlam, değiştirilemeyecek) iş ayrılır. Katımızdan bir emirle.» Bütün olacaklar, Allah Teâlâ'nın takdîr buyurup vahyettikleri ile, O'nun emri, izni ve ilmi iledir. «Muhakkak ki Biz, peygamber gönderenleriz.» Şüphesiz Biz insanlara Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir elçi göndermekteyiz. Buna şiddetle ihtiyâç vardır. Bu sebeple şöyle buyurur: «Rabbından bir rahmet olarak. Gerçekten O; Semî', Alîm olanın kendisidir. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbından.» Bu Kur'an'ı indiren; göklerin ve yerin Rabbı, yaratıcısı, hem gökle yerin ve hem de onlarda bulunanların sâhibidir. «Şâyet kesin olarak inanıyorsanız. O'ndan başka ilâh yoktur. Diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbınızdır, sizden önceki atalarınızın da Rabbıdır.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, O'ndan başka hiç bir tanrı bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158).

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ هَٰذَا
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَنَّىٰ لَهُمُ الذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَاءَهُمْ
رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا
إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٦﴾

9 — Hayır, onlar şüphededirler de bunu eğlenceye alırlar.

10 — Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün,

11 — İnsanları bürüyecektir. Bu; elîm bir azâbdır.

12 — Rabbımız, bu azâbı bizden kaldır. Doğrusu biz artık mü'minleriz.

13 — Nerede onlarda öğüt almak? Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti.

14 — Ondan yüz çevirmişler; belletilmiş delinin biri, demişlerdi.

15 — Biz, az bir süre için azâbı kaldıracağız. Ama siz, eski halinize döneceksiniz.

16 — Onları çarptıkça çarpacağımız gün, şüphesiz intikâm alırız.

Göğün Duman Çıkaracağı Gün

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: Hayır; bu müşrikler şüphe içinde eğlenmektedirler. Apaçık gerçek onlara gelmişken onlar bunun hakkında şüphe etmekte ve onu tasdîk etmemektedirler. Peşinden Allah Teâlâ onları tehdîdle : «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı günü.» buyurur. Süleymân İbn Mihrân el-A'meş'in Ebu Duhâ Müslim İbn Sabîh'ten, onun da Mesrûk'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Kinde kapıları yanından Kûfe mescidine girdik. Orada çevresindekilere kıssa anlatan bir adamla karşılaştık: Şöyle konuşuyordu: Göğün gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü gözle. Bu duman nedir biliyor musunuz? Bu duman kıyâmet günü gelecek; münâfıkların kulaklarını ve gözlerini hasta edecek, bu duman sebebiyle mü' minler nezleye tutulmuş gibi olacaklardır. Biz, İbn Mes'ûd'a gelip bunu kendisine anlattık. Uzanmış yatıyordu. Şöyle bir silkindi, oturdu ve şöyle dedi: Şüphesiz Allah Teâlâ sizin peygamberinize : De ki : Ben sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Ben, zorlayanlardan da değilim, buyuruyor. Kişinin bilmediği şey için: «En doğrusunu Allah bilir.» demesi de ilimdendir. Size bunu haber vereceğim: Kureyşliler İslâm'a girmekte gecikip Allah Rasûlü (s.a.)ne karşı geldiklerinde; Allah Rasûlü, onlar hakkında Hz. Yûsûf'un kıtlık seneleri gibi kıtlık senelerine dûçâr kalmaları için duâ etti. Başlarına öyle bir darlık ve açlık geldi ki sonunda kemik ve ölü eti yemeye, gözlerini göğe kaldırıp bakmaya başladılar, dumandan başka bir şey göremediler. Başka bir rivâyette şöyle deniliyor: Kişi göğe bakmaya başlardı da, içinde bulunduğu sıkıntıdan kendisi ile gök arasını duman gibi görürdü. Allah Teâlâ buyurur ki: «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün, insanları bürüyecektir. Bu; elîm bir azâbdır.» Allah Rasûlü (s.a.)ne gelindi ve: Ey Allah'ın elçisi, Mudar için Allah'tan yağmur iste, şüphesiz Mudar

kabîlesi helâk olmuştur, denildi. Allah Rasûlü onlar için yağmur duâsında bulundu da onlara yağmur yağdırıldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Biz, az bir süre için azâbı kaldıracağız. Ama siz, eski halinize döneceksiniz.» âyetini indirdi. İbn Mes'ûd der ki: Allah Teâlâ kıyâmet günü onlardan azâbı kaldıracak; sıkıntıları zâil olup refaha ulaşınca eski hallerine dönecekler. Allah Teâlâ: «Onları çarptıkça çarpacağımız gün, şüphesiz intikâm alırız.» âyetini indirdi ki burada da Bedir günü kasdedilmektedir.

İbn Mes'ûd der ki: Beş şey geçmiştir: Duman, Rumların İran'lılara galabesi, Şakk-ı Kamer, Allah'ın çarptıkça çarpacağı ve azâbın ulaşacağı gün. Bu hâdîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde tahrîc edilmiş olup İmâm Ahmed de Müsned'inde rivâyet etmiştir. Yine bu hadîs Tirmizî ve Neseî'de tefsîr bahsinde, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'de müteaddit kanallardan olmak üzere A'meş'den rivayetle mevcûddur. Duman alâmetinin olup geçtiği husûsunda bu âyetin tefsîrinde İbn Mes'ûd'a Mücâhid, Ebu'l-Âliye, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk ve Atiyye el-Avfî gibi Selef'ten bir cemâat da uymuştur. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh ediyor.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Abdurrahmân el-A'rac'dan «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün.» âyeti hakkındaki rivâyetinde o, şöyle demiştir: Bu, Mekke'nin fethi günü olmuştur. Bu açıklama da gerçekten garîb ve hattâ münkerdir.

Diğerleri ise diyorlar ki: Duman alâmeti henüz geçmemiştir, aksine kıyâmet alâmetlerinden biridir. Nitekim Ebu Serîha Huzeyfe İbn Esîd el-Ğıfârî (r.a.) hadîsinde daha önce de geçtiği üzere o, şöyle anlatıyor: Biz kıyâmeti müzâkere ederken Allah Rasûlü (s.a.) odasından yanımıza çıktı ve şöyle buyurdu: Siz on alâmeti görmedikçe kıyâmet kopmayacaktır: Güneşin batıdan doğması, duman, Dâbbetü'l-Arz, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkması, Meryemoğlu İsâ'nın ve Deccâl'in çıkışı, biri Doğu'da, biri Batı'da ve biri de Arap Yarımadasında olmak üzere üç yer batması, Aden çukurundan çıkıp insanları sürecek - veya insanları toplayacak— onlar nerede gecelerlerse onlarla beraber geceleyecek, onlar nerede öğle uykusuna yatarsa onlarla beraber öğle uykusuna yatacak bir ateşin çıkması. Hadîsi sadece Müslim Sahîh'inde tahrîc etmiştir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.) İbn Sayyâd'a: Şüphesiz ben senin için bir şey sakladım, buyurmuş, İbn Seyyâd da: o dumandır, deyince Hz. Peygamber (s.a.) ona : Bırak git, sen hiç bir zaman kaderinin önünü alabilecek değilsin, buyurmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) İbn Sayyâd için: «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün.» âyetini gizlemişti. Bu hadîs-i şerif'te dumanın, beklenip gözlenen bir şey olduğuna, İbn Sayyâd'ın da cinlerin dili ve kâhinlerin usûlu ile bunu keşfedebildiğine işâret edilmektedir.

(...) Allah Rasûlü (s.a.) onun bu özelliğini ve bu bilginin şeytânî bir bilgi olduğunu farkeder etmez ona: Bırak git, elbette kaderinin önünü alabilecek değilsin, buyurmuştur.

İbn Cerir der ki: Bana İsam İbn Revvâd İbn Cerrâh'ın... Huzeyfe İbn Yemmân'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyâmet alâmetlerinin ilki Deccâl'in çıkması, Meryemoğlu İsâ'nın inmesi, Aden çukurundan bir ateşin çıkıp insanları mahşere sürmesi, öğle istirâhatine çekildiklerinde onlarla beraber (öğle uykusuna yattıkları zaman onlarla beraber) kalması ve dumandır. Huzeyfe: Ey Allah'ın elçisi, duman da nedir? diye sordu da, Allah Rasûlü (s.a.): «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün insanları bürüyecektir. Bu; elîm bir azâbdır.» âyetini tilâvet buyurup şöyle devâm etti: Doğu ile Batı arasını dolduracak, kırk gün kırk gece kalacak. Mü'min nezleye tutulmuş gibi olacak; kâfire gelince o da sarhoş gibi olacak. Duman onun burun deliklerinden, kulaklarından ve dübüründen çıkacak. İbn Cerîr der ki: Bu hadîs sahîh olsaydı, elbette bu meselede kesin bir hüküm ifâde ederdi. Ancak ben bu hadîsin sahîh olduğuna şehâdet etmem. Çünkü hadîsin râvîlerinden olan Muhammed İbn Halef el-Askalânî bana nakletti ki o, bu hadîsi Süfyân'dan işitip işitmediğini Ravvâd'a sormuş ve o; hayır, diye cevaplamış. Muhammed İbn Halef der ki: Ravvâd'a: Bu hadîsi Süfyân'a okudun mu? diye sordum, hayır dedi. Senin hazır bulunduğun sırada ona bu hadîs okundu da sesini çıkarmadı mı? diye sordum, hayır diye cevab verdi. O halde bu hadîsi nereden getirdin? diye sordum şöyle anlattı: Bu hâdîsi birileri getirip bana okudu, bu hadîsi bizden dinle, dediler. Sonra alıp götürdüler ve hadîsi benden rivâyet ettiler veya râvî Ravvâd buna benzer sözler söylemiştir. İbn Cerîr, bu hadîsi gerçekten güzel tenkîd etmiştir ki hadîs bu isnâdı ile uydurmadır. İbn Cerîr tefsîrin birçok yerinde bu hadîsi vermektedir. Ancak onda gerçekten pek çok münkerlikler vardır. Özellikle İsrâ sûresinin başında zikretmiş olduğu Mescid-i Aksâ ile ilgili kısmı bunlardandır. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Duman insanları sarsacak, dehşete düşürecek. Mü'mini nezle tutmuş gibi olurken kâfiri şişirecek ve sonunda onun kulaklarından çıkacak. Hadîsi Saîd İbn Arûbe de Katâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Yine bu hadîsi Avf da Hasan el-Basrî'nin sözü olarak rivâyet etmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Avf'ın... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz ki Rabbımız sizi üç kere uyarmıştır: Bir duman ki mü'min nezleye tutulmuş gibi olacak, kâfiri de yakalayıp öyle bir şişirecek ki onun kulaklarından çıkacak. İkincisi Dabbetü'l-Arz, üçüncüsü de Deccâl'dir. Ha-

dîsi Taberânî de Hâşim İbn Yezîd'den, o ise Muhammed İbn İsmâil İbn Ayyâş'dan rivâyet etmiştir. Bu rivâyetin isnâdı sağlamdır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Duman alâmeti henüz geçmedi. O duman ki mü'mini nezle tutmuş hale getirecek, kâfiri de tükeninceye (ölünceye) kadar şişirecektir. İbn Cerîr'in Velîd İbn Cemî' kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Duman çıktığında mü'mini nezleye tutulmuş hale getirecek, kâfir ve münâfığın kulaklarından girip onu kızgın taşta kızarmış ve pişmiş kelle haline getirecektir. Sonra İbn Cerîr der ki: Bana Yâkûb'un... Abdullah İbn Ebu Müleyke'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir gün İbn Abbâs (r.a.)a geldim. Bu gece sabaha kadar hiç uyumadım, dedi. Ben niçin diye sordum. İbn Abbâs şöyle dedi: Kuyruklu yıldız doğdu, dediler. Duman alâmetinin hemen kapıda olup çıkmasından korktum ve sabaha kadar uyumadım. Bu haberi İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetle aynı şekilde zikretmiştir. Bu haberin isnâdı, bu ümmetin en derin âlimi ve Kur'an'ın tercümânı İbn Abbâs'a kadar sıhhatlıdır. Bu, aynı zamanda Sahâbe ve Tabiûn'dan İbn Abbâs'ın görüşünde ona uyanların da kavlidir. Ayrıca Kur'ân âyetinin zâhirinden anlaşıldığı üzere duman alâmetinin kıyâmet alâmetlerinden olduğuna delâlet eden iknâ' edici sahîh, hasen ve başka merfû' hadîsler de buna açıkça delâlet etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Göğün gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü gözle. Öyle bir duman ki apaçık olacak ve herkes onu görecektir. İbn Mes'ûd'un açıklamasına göre ise, bu duman bir hayâlden ibâret olup sıkıntı ve açlığın şiddetinden insanların gözleriyle görülecektir. Ancak Allah Teâlâ: «İnsanları bürüyecek (hepsini kapsayacak) tir.» buyurmaktadır. Şâyet sırf Mekke müşriklerine mahsûs hayâlî bir şey olsaydı, Allah Teâlâ: «İnsanları bürüyecektir.» buyurmazdı.

«Bu; elîm bir azâbdır.» Yani bu söz onlara bir azarlama ve suçlama olarak söylenecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Cehennem ateşine itildikçe itildikleri gün, onlara: İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur, denir.» (Tûr, 13-14). Veya onlar «Bu; elîm bir azâbdır.» sözünü birbirlerine söyleyeceklerdir.

«Rabbımız, bu azâbı bizden kaldır. Doğrusu biz artık mü'minleriz.» Kâfirler, Allah'ın azâbını ve cezalandırmasını gördükleri zaman, bu azâbın ve musîbetin kaldırılmasını isteyerek böyle söyleyeceklerdir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde: «Bir görsen ateşin başında durdukları: Keşki geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman.» (En'âm, 27), «İnsanları, kendilerine azâbın geleceği gün ile uyar. Zulmedenler derler ki: Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyece-

ğine yemîn etmemiş miydiniz?» (İbrâhîm, 44) buyururken burada da şöyle buyrulur: «Nerede onlarda öğüt almak? Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti de ondan yüz çevirmişler; belletilmiş delinin biri, demişlerdi.» Bu ayette Allah Teâlâ buyurur ki : Onlar kim, öğüt almak kim? Biz onlara peygamberliği apaçık bir elçi göndermiştik. Bununla beraber onlar kendisinden yüz çevirip ona muvâfakat etmemişler, aksine onu yalanlayarak : Belletilmiş delinin biri, demişlerdi. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «O gün insan öğüt almaya çalışır ama artık öğütten ona ne? Keşki bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım, der.» (Fecr, 23, 24). «Bir görsen, hani onlar korkmuşlardı. Artık kaçacak yerleri de yoktur, yakın bir yerde yakalanmışlardır. O'na inandık, demişlerdir. Ama uzak bir yerden nasıl kolayca imâna ulaşılır? Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gayba atıp tutuyorlardı. Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapılmış olduğu gibi. Şüphesiz onlar şiddetli bir tereddüt ve şüphe içindedirler. (Sebe', 51-54).

«Biz, az bir süre için azâbı kaldıracağız. Ama siz, eski halinize döneceksiniz.» âyeti iki şekilde açıklanabilir: Allah Teâlâ şöyle buyurur: Sizden azâbı kaldırmış ve dünya yurduna döndürmüş olsaydık, siz yine de oradayken içinde bulunduğunuz küfür ve yalanlamaya mutlakâ dönerdiniz. Buna göre âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın : «Şayet Biz, onlara acısak ve başlarındaki sıkıntıyı gidersek yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlar.» (Mü'minûn, 75), «Eğer geri döndürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 28) kavilleri gibidir.

İkinci ihtimâle göre Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Azâbın sebepleri tamâmlanıp size ulaşmasından sonra siz sapıklık ve azgınlığa devâm eder halde iken azâbı sizden birazcık geciktireceğiz. Azâbın kaldırılıp açılması, azâbın onlara çok yaklaşmış olmasını gerektirmez. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «İmân edip, îmânı kendisine fayda sağlayan bir kasaba olsaydı ya? Yûnus'un kavmi müstesnâ. Onlar, îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azâbını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.» (Yûnus, 98) buyurmaktadır ki, azâb onlara çok yaklaşmış ve başlarına gelmiş değildi. Sâdece azâbın gelmesinin sebepleri tamâmlanmıştı. Yine azâbın kaldırılıp giderilmesi onların küfürlerinden tamâmen vazgeçmelerini, sonra da o hale tekrâr dönmelerini gerektirmez. Allah Teâlâ Hz. Şuayb (a.s.)ın, kavmi kendisine: «Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları, ya memleketimizden çıkarırız veya mutlakâ bizim dinimize dönersiniz.» dediğinde, onlara şöyle cevab verdiğini haber verir: «İstemesek de mi? Allah, bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize dönecek olursak; doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. (A'râf,

88-89). Halbuki Hz. Şuayb, hiç bir zaman için onların dinî üzere olmamıştır. Katâde «Ama siz, eski halinize döneceksiniz.» kısmını; Yine de siz, Allah'ın azâbına döneceksiniz, şeklinde anlamıştır.

İbn Mes'ûd, «Onları çarptıkça çarpacağımız gün, şüphesiz intikâm alırız.» âyetini, Bedir günü ile tefsîr etmiştir. İbn Mes'ûd'un duman alâmeti hakkında daha önce geçen açıklamasına tâbi olan cemâat bu kavli de benimsemiştir. Aynı açıklamayı Avfî de İbn Abbâs'dan rivâyet etmektedir. Aynı açıklama Übeyy İbn Kâ'b ve bir topluluktan da nakledilmektedir ki âyet-i kerîme'nin bu anlama ihtimali de vardır. Her ne kadar Bedir günü kâfirlerin şiddetle çarpıldığı bir gün ise de, âyet-i kerîme'nin zâhirinden anlaşıldığına göre bugün kıyâmet günüdür. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... İkrime'den rivâyetine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: İbn Mes'ûd, şiddetle çarpılacak günün Bedir günü olduğunu söylüyor. Ben ise bunun kıyâmet günü olduğunu söylüyorum. İbn Abbâs'dan gelen bu haberin isnâdı sahîhtir. Hasan el-Basrî ve kendisinden gelen iki rivâyetten sahîh olanında İkrime de böyle söylemiştir.

İZÂHI

Duman anlamına gelen (الدخان) lafzında, iki görüş vardır:

Birinci görüş: Hz. Peygamber; Mekke'liler kendisini yalanladıklarında onlar için duâ ederek dedi ki: Allah'ım, onların yıllarını Yûsuf'un yılı gibi kıl. Bunun üzerine yağmur durdu, toprak çoraklaştı, kurudu. Kureyş'liler şiddetli bir açlığa mübtelâ oldular. Öyle ki kemik, köpek ve leş yediler. Kişi açlıktan dolayı kendisiyle gök arasında duman gibi bir şeyin bulunduğunu görüyordu. Bazı rivâyetlerde Abdullah İbn Abbâs'ın, Mukâtil ve Mücâhid'in görüşü budur. Ferrâ ve Zeccâc da bu görüşü tercîh etmiştir ki Abdullah İbn Mes'ûd'un kavli de budur. O, Kureyş'lilerin mübtelâ olduğu bu dumanın, açlığın şiddetinden dolayı gözlerinde beliren karaltı olduğunu ve netîcede bunu duman şeklinde gördüklerini söyler, aksini reddeder. Kısacası bu duman, onların açlıktan dolayı gözlerinde beliren karanlıktır. İbn Kuteybe, Duhân kelimesinin tefsîrini bu şekilde zikrettikten sonra iki ayrı vecih belirtir: Birincisi, kıtlık yılında yağmur yağmadığı için toprak kurur ve çok toz kalkar, hava kararır. İşte bu, dumana benzer. Bu sebeple açlık yılı için, tozlu yıl denmiştir. İkincisi, araplar çok fazla olan kötülüğe duman adını verirler ve derler ki: Aramızda öyle şeyler oldu ki bunun dumanı çıktı. Bunun sebebi insanın güçsüzlüğü ve korkusu artarsa gözleri kararır ve dünyayı dumanla dolmuş gibi görür.

İkinci görüş: Buradaki duman, kâinâtta belirecek olan dumandır ki bu kıyâmet alâmetlerinden birisidir. Derler ki: Bu durum ortaya çıkın-

ca îmân ehline nezleye benzer bir hal ârız olur, küfür ehli de öyle bir duruma düşer ki onların başları buzağı başına dönüşür. Ali İbn Ebu Tâlib'den nakledilen görüş budur. İbn Abbâs'ın şöhret bulmuş olan görüşü de budur. Bu görüşü serdedenler birkaç şekilde ona delil getirirler:

a) Allah Teâlâ'nın «Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün» kavli, gögün getirdiği bir dumanın bulunmasını gerektirir. Bu takdîrde sizin sözkonusu ettiğiniz açlığın şiddeti sebebiyle gözde hâsıl olan karanlık, göğün getirmiş olduğu duman olamaz. O halde âyetin söylenen şekle hamli, ayrı bir delile dayanmadan âyetin zâhirinden vazgeçme olur ki bu da câiz değildir.

b) Allah Teâlâ burada; dumanı apaçık sıfatıyla nitelendirmiştir. Sizin zikrettiğiniz hal ise böyle değildir. Zîrâ bu, bazı insanların beyinlerinde ârız olan bir ârızadır. Böyle bir ârıza ise apaçık bir duman diye nitelendirilemez.

c) Allah Teâlâ, bu dumanın bütün insanları kuşatacağını bildiriyor. Bu sıfat ise ancak duman kendilerine ulaşınca doğru olur. Sizin zikrettiğiniz hal ise insanları kuşatmış diye nitelendirilemez. Ancak mecâz yoluyla böyle olabilir. Biz hakikattan mecâza dönüşün câiz olması için, ayrı bir delilin bulunması gerektiğini zikretmiştik.

d) Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivâyet edilir: Ahir zamanda belirecek kıyâmet alametlerinin ilki duman ve Meryemoğlu İsâ (a.s.) nın nüzûlüdür. Sonra Aden çölünden bir ateş çıkıp insanları mahşer yerine sürükler. Huzeyfe der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu duman nedir? Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuyup şöyle demiştir: Bu, Doğu ile Batı arasını dolduracak olan bir dumandır ki kırk gün ve gece kalacaktır. Müslümana nezle gibi te'sîr edecek, kâfiri ise sarhoş gibi yapacaktır. Onun burun deliklerinden, kulaklarından ve arkasından çıkacaktır. Keşşâf'ın sâhibi bunu böyle rivâyet eder. Kâ'bî de Hasan kanalıyla Hz. Peygamberden nakleder ki; o, öncelikle altı şeyi yapın, buyurmuş ve bunlar arasında güneşin Batı'dan doğuşunu, Deccâl'ı, dumanı ve yerden çıkan canlıyı zikretmiştir. Birinci görüşü söyleyenler şüphesiz ki lafzın hakîkattan mecâza döndürülmesi için gerekli olan delile sâhip bulunmamaktadırlar. Bu ise lafzın hakîkata hamlinin imkânsız olduğunu gösteren bir delilin bulunması halinde câiz olur. Halbuki o topluluk bu delili zikretmemiştir. Öyleyse mânâyı onların zikrettiğine hamletmek cidden müşkildir. Eğer bizim zikrettiğimiz husûsun dayandığı delil Allah Teâlâ'nın onlardan söz ederken: «Rabbımız, bu azâbı bizden kaldır. Doğrusu biz artık müminleriz.» diye bahsettiği sözleridir, derlerse; bu âyet Mekke'de vâki' olan bir kıtlığa hamledilirse, doğru olur. Çünkü Mekke'de kıtlık yaygınlaşınca, Ebu Süfyân Hz. Peygamber'e gelerek Allah adına ondan yardım dileyip kendilerine duâ etmesini istemiş ve Allah bu musîbeti kaldırırsa îmân edeceklerini belirtmişti. Allah Teâlâ onlar

üzerinden bu meşakkati kaldırınca, tekrâr şirke dönmüşlerdi. Ama biz bununla, kıyâmet alâmetlerinden bir alâmetin zuhûrunun kasdedildiğini belirtecek olursak bu doğru olmaz. Çünkü kıyâmet alâmetinin zuhûru halinde onların: «Rabbımız, bu azâbı bizden kaldır. Doğrusu biz artık mü'minleriz.» demeleri sahîh olmaz. Ayrıca onlara «Biz, az bir süre için azâbı kaldıracağız. Ama siz, eski hâlinize döneceksiniz.» diye cevab verilmesi de sahîh olmaz. Buna cevab olarak denilir ki: Bu alâmetin zuhûrunun diğer kıyâmet alâmetlerinin zuhûru yerine geçmesi neden câiz olmasın? Ve buna binâen mükellefiyetlerin kalkmasını niçin gerektirmesin? Mükellefiyetler kalkınca bu durum ortaya çıkar. Sonra insanlar fazlasıyla korkar ve Allah'a yalvarırlar. Bu vak'a ortadan kalkınca tekrâr küfre ve fâsıklığa dönerler. Bu ihtimâl vârid olduğuna göre, onların söyledikleri sözler kendiliğinden düşmüş olmaktadır. Allah, en iyisini bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVII, 242-243)

-oOo-

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي
وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ
مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ
﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ
﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا
مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا
مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَآتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ
بَلَاءٌ مُبِينٌ ﴿٣٣﴾

17 — Andolsun ki onlardan önce Firavun kavmini de denemiştik ve onlara kerîm bir peygamber gelmişti:

18 — Allah'ın kullarını bana teslîm edin. Doğrusu ben, size gönderilmiş emîn bir peygamberim.

19 — Allah'a karşı yücelik taslamayın. Doğrusu ben, size açık bir bürhân getirdim.

20 — Beni taşlamanızdan ötürü benim de Rabbım, sizin de Rabbınız olana sığındım.

21 — Eğer bana inanmazsanız, benden uzaklaşıp gidin.

22 — Bunlar, suçlu bir kavimdir, diyerek Rabbına duâ etti.

23 — Öyle ise kullarımı geceleyin yürüt, siz muhakkak ta'kîb olunacaksınız.

24 — Denizi sâkin iken geride bırak. Doğrusu onlar, suda boğulacak bir ordudur.

25 — Onlar nice nice bağları, pınarları bırakmışlardı.

26 — Ekinleri, muhteşem konakları da.

27 — Zevk ve safâ sürdükleri nimetleri de.

28 — İşte böyle. Onlara başka kavimleri mîrâsçı kıldık.

29 — Gök ve yer onların helâkine ağlamadı. Ve onlar mühlet verilenler de olmadı.

30 — Andolsun ki İsrâiloğullarını horlayıcı azâbdan kurtardık,

31 — Firavun'dan. Doğrusu o, azgın bir zorba idi.

32 — Ve andolsun ki Biz onları bile bile âlemler üzerinde seçkin kıldık.

33 — Onlara âyetlerden öylelerini verdik ki, her birinde açıkça bir imtihân vardı.

Firavun Kavmini de Denedik

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: Bu müşriklerden önce biz Firavun kavmini —ki onlar Mısır kıptîleridir— deneyip imtihân ettik. Onlara kerîm bir peygamber olan Mûsâ Kelîmullah (a.s.) gelmiş ve demişti ki: Allah'ın kullarını bana teslîm edin. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber verir: «Artık İsrâiloğullarını bizimle gönder ve onlara azâb etme. Hem biz, Rabbından sana bir âyetle geldik. Hidâyete tâbi olanların üzerine selâm olsun.» (Tâ-Hâ, 47). «Doğrusu ben, size gönderilmiş emîn bir peygamberim.» Size tebliğ etmiş olduğum şeylerde emânetine güvenilen bir peygamberim. «Allah'a karşı yücelik taslamayın.» O'nun âyetlerine tâbi olmak, huccetlerine

boyun eğmek ve bürhânlarına îmân etmekten büyüklenip yüz çevirmeyin. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremiyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60).

«Doğrusu ben, size açık bir bürhân getirdim.» sözünde kasdedilen, Allah Teâlâ'nın onunla birlikte göndermiş olduğu apaçık mucizeler ve kesin delillerdir. «Beni taşlamanızdan ötürü benim de Rabbım, sizin de Rabbınız olana sığındım.» âyetindeki taşlama, İbn Abbâs ve Ebu Salih'in açıklamasına göre; dille sataşma ve sövmedir. Katâde ise bunun, bizzât taşla taşlama olduğu görüşündedir. Hz. Mûsâ şöyle demek istemişti: Bana sözle veya fiille bir kötülük değdirmenizden beni ve sizi yaratmış olan Allah'a sığınırım.

«Eğer bana inanmazsanız, benden uzaklaşıp gidin.» Bana karşı çıkmayın, Allah aramızda hüküm verinceye kadar işimle benim arama girmeyin ve beni işimle başbaşa bırakın. Hz. Mûsâ'nın onların arasında kalması uzayıp önlerine Allah'ın huccetlerini diktiği halde bütün bunlar sadece onların küfür ve inâdlarını artırınca artık onlar hakkında Allah'ın geçerli kılacağı bedduâsını ederek Rabbına yalvardı. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de bu durumu şöyle beyân eder : «Mûsâ dedi ki: Rabbımız, doğrusu sen Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin. Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? Rabbımız; mallarını yok et, onların kalblerini sık. Çünkü onlar, can elîm azâbı görmedikçe îmân etmezler. Allah: ikinizin de dûası kabul olundu. İkiniz de doğru yolda devâm edin, buyurdu.» (Yûnus, 88-89). Burada da: «Bunlar, suçlu bir kavimdir, diyerek Rabbına duâ etti.» buyrulur ki, işte o zaman Allah Teâlâ kendisine İsrâiloğullarını Firavun'un izni olmaksızın, onunla müşâvere edip izin istemeksizin aralarından çıkarmasını emretti. Bu sebepledir ki: «Öyle ise kullarımı geceleyin yürüt, siz muhakkak tâ'kib olunacaksınız.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Andolsun ki Mûsâ'ya şöyle vahyettik: Kullarımı geceleyin yürüt. Denizde onlara kuru bir yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme.» (Tâ-Hâ, 77).

«Denizi sâkin iken geride bırak. Doğrusu onlar, suda boğulacak bir ordudur.» Hz. Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları ile beraber denizi geçtiği zaman, denizin eski haline dönüp kendileri ile Firavun arasında bir engel teşkîl etmesi ve Firavun'un kendilerine yetişmemesi için denize asâsı ile vurmak istedi. Allah Teâlâ da denizi olduğu hal üzere sükûnet içerisinde bırakmasını emretti ve peşinden gelenlerin denizde boğulacak bir ordu olduğunu bildirdi. Peşinden yetişmelerinden korkmamasını bildirdi. İbn Abbâs, «Denizi sâkin iken geride bırak.» âyetini: Olduğu halde bırak ve git, şeklinde anlar. Mücâhid de burayı şöyle açık-

lamaktadır: Denizi olduğu gibi kupkuru bir yol halinde bırak ve eski haline dönmesini emretme ki Firavun ve ordusu sonuncularına kadar oraya dalsınlar. İkrime, Rebî' İbn Enes, Dahhâk, Katâde, İbn Zeyd, Kâ'b el-Ahbâr, Temmân İbn Harb ve birçokları da böyle söylemiştir. Allah Teâlâ daha sonra: «Onlar nice nice bağları, bahçeleri, pınarları, ekinleri bırakmışlardı.» buyurur ki; buradaki pınarlar ile, nehirler ve kuyular kastedilmektedir. Âyet-i kerîme'de geçen «muhteşem konaklar» son derece güzel meskenler ve güzel yerlerdir. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr, «muhteşem konaklar»ı minberlerle açıklar. İbn Lehîa'nın Vehb İbn Abdullah el-Meâfirî'den, onun da Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre o, şöyle diyor: Mısır'daki Nil nehri nehirlerin efendisidir. Allah Teâlâ doğu ile batı arasındaki bütün nehirleri ona müsahhar kılmış, onun hizmetine vermiştir. Allah Teâlâ Mısır'ın Nil'ini akıtmak istediği zaman her bir nehre yardıma koşmasını emreder de bütün nehirler suları ile ona imdada koşarlar. Allah Teâlâ yeryüzünde pınarlar fışkırtır. Nihayet Nil nehrinin akıntısı Allah Teâlâ'nın dilediği ölçüye ulaşınca Allah her bir suya aslına dönmesini vahyeder.

Abdullah İbn Amr «Onlar nice nice bağları, pınarları bırakmışlardı. Ekinleri, muhteşem konakları da. Zevk ve safâ sürdükleri nimetleri de.» âyetleri hakkında da şöyle der: Assuan'dan Reşîd'e kadar Nil'in baştan sona her iki kıyısı da bahçelerle çevrili idi. Nil'in dokuz halici vardı: İskenderiye, Dimyat, Serdevs, Menf, Feyûm ve Menhâ haliçleri. Bu haliçler birbirine bitişik olup bunlardan hiç biri arasında kopukluk yoktu. Mısır'ın başlangıcından suyun ulaştığı yerlerin sonuna kadar her iki dağın arası da ekinlerle kaplıydı. Bütün Mısır arâzisi onaltı kulaç su ile sulanırdı. İşte Firavun ve kavmi bunların köprülerini, haliçlerini ve ne büyük bir nimet olduğunu takdîr edip üzerinde düşünmemişlerdi bile. «Zevk ve safâ sürdükleri nimetleri de (bırakmışlardı).» Öyle bir hayat içindelerdir ki dilediklerini yiyorlar, dilediklerini ve sevdiklerini giyiyorlar, mal, makâm, ülkelerde hüküm onlardaydı. Bir sabah vakti bütün bunlar kendilerinden sökülüp alındı. Dünyadan ayrıldılar ve cehenneme gittiler. Orası ne kötü varacak yerdir. Mısır ülkelerini, Firavunlar tarafından elde edilen bütün bu nimetleri ve kıptîlerin memleketlerini İsrâiloğulları istilâ ettiler. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde: «Böylece onlara İsriloğullarını mîrâsçı kıldık.» (Şuarâ, 59), «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mîrâsçı kıldık. Rabbının İsrâiloğullarına vukû bulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükseltmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'raf, 137) buyururken burada da: «İşte böyle. Onlara başka kavimleri mîrâsçı kıldık.» buyurur ki, biraz önce geçtiği gibi bu kavimler İsrâiloğullarıdır.

«Gök ve yer onların helâkine ağlamadı.» Onların gök kapılarına yükselen sâlih amelleri yoktu ki onların yokluğuna ağlasın. Yeryüzünde Allah'a ibâdet ettikleri yerler yoktu ki onların kaybına ağlasın. Bu sebepledir ki onlar, kendilerine rahmet nazarıyla bakılmaya hak kazanmamışlar; küfürleri, günâhları, azgınlıkları ve inâdları yüzünden azâbları (veya helâkleri) geciktirilmemiştir.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsilî Müsned'inde der ki: Bize Ahmed İbn İshâk el-Basrî'nin... Enes Ibn Mâlik'den, rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.): Her kul için gökyüzünde iki kapı vardır: Bu kapılardan birinden rızkı çıkar, diğerinden de ameli ve sözü girer. O öldüğü zaman bu iki kapı, kendisini kaybettiklerinden ötürü ağlarlar, buyurmuş sonra da: «Gök ve yer onların helâkine ağlamadı.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Anlatıldığına göre onlar, yeryüzünde sâlih ameller işlemediler de onlara ağlanmadı. Göğe onların güzel söz ve sâlih amelleri yükselmedi ki gökyüzü onların yokluğuna ağlasın. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim de Mûsa İbn Ubeyde er-Rabezî kanalıyla rivâyet etmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Yahyâ İbn Talha'nın... Şureyh İbn Ubeyd el-Hadramî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz İslâm garip olarak başlamış, garip olarak dönecektir. Dikkat ediniz; mü'mine gariplik yoktur. Bir mü'min kendisine ağlayacak kimselerin olmadığı gurbet yerde ölecek olursa, ona gök ve yeryüzü ağlar, buyurmuş sonra da: «Gök ve yer onların helâkine ağlamadı.» âyetini tilâvet edip: Şüphesiz gök ve yer kâfire ağlamazlar, buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn İsâm kanalıyla... Abbâd İbn Abdullah'dan rivâyetine göre bir adam Hz. Ali (r.a.)ye: Gök ve yer bir kimseye ağlar mı? diye sormuştu. Hz. Ali ona şöyle cevab verdi: Bana öyle bir şey sordun ki bunu senden önce hiç kimse bana sormadı. Şüphesiz kul için yeryüzünde namaz kılacağı bir yer ve gökte amelinin yükseleceği bir yer vardır. Firavun âilesinin yeryüzünde sâlih ameli, göğe yükselecek bir ameli yoktu. Sonra Hz. Ali (r.a.): «Gök ve yer onların helâkine ağlamadı. Ve onlar mühlet verilenler de olmadı.» âyetini okumuştur. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre İbn Abbâs'a birisi gelip: Ey Ebu Abbâs, Allah Teâlâ'nın «Gök ve yer onların helâkine ağlamadı. Ve onlar mühlet verilenler de olmadı.» âyeti hakkında ne dersin? Gök ve yer bir kimseye ağlar mı? diye sormuştu. İbn Abbâs: Evet deyip şöyle devam etti: Yaratıklardan her birerinin gökte rızkının ineceği ve amelinin yükseleceği bir kapısı vardır. Mü'min öldüğü zaman amelinin yükseldiği ve rızkının indiği kapısı kapanır ve kapı onun ölümüne ağlar. Yeryüzünde iken namaz kıldığı ve Allah'ı zikrettiği yeri de onu kaybettiği zaman ölümüne ağlar. Firavun kavminin yeryüzünde iyi eserleri yoktu. Onların, Allah'a yükselen hiç bir hayırları da bulunmamaktaydı. Bu yüzden gök ve yer

onların helâkine ağlamadı. Avfî de bu açıklamanın bir benzerini yine İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu Yahyâ el-Kattât kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Yeryüzünün kırk sabah mü'minin ölümüne ağladığı söylenir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve birçokları da böyle söylemiştir. Yine Mücâhid der ki: Bir mü'min öldüğü zaman gök ve yer onun ölümüne kırk sabah ağlar. Râvî der ki: Mücâhid'e: Yeryüzü ağlar mı? diye sordum. O: Niçin şaşıyorsun? Yeryüzünü rükû' ve secde ile i'mâr etmekte olan bir kula yeryüzü neden ağlamasın? Tekbîr ve tesbîhi için gökyüzünde arı uğultusu gibi bir yankı olan bir kula gökyüzü neden ağlamasın? dedi. Katâde der ki: Onlar Allah katında gök ve yerin helâklerine ağlamayacağı kadar değersiz idiler.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbrâhîm en-Nehaî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Dünya var olduğundan beri gökyüzü sadece iki kişinin ölümüne ağlamıştır. Ubeyd'e: Gök ve yer mü'minin ölümüne ağlamaz mı? dedim de, şöyle cevab verdi: Mü'minin ölümüne ağlayan, amelinin yükseldiği yerdir. Gökyüzünün ağlamasının ne olduğunu biliyor musun? Ben; hayır, diye cevab verdim de, şöyle dedi: Kızarır ve kırmızı sahtiyan renginde bir gül haline gelir. Hz. Zekeriyyâ'nın oğlu Yahyâ katledildiği zaman gökyüzü kıpkırmızı olmuş ve ondan kan damlamıştı. Hz. Ali'nin oğlu Hüseyn katledildiği zaman da yine gökyüzü kıpkırmızı olmuştu. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ali'nin oğlu Hüseyn katledildiği zaman gökyüzünün ufukları dört ay kıpkırmızı olmuştu. Yezîd der ki: Gökyüzü ufuklarının kızarması, ağlamasıdır. Süddî, «el-Kebir»de böyle söylemiştir. Atâ el-Horasânî ise gökyüzünün ağlamasının ufuklarının kızarması olduğunu söyler. Hz. Hüseyn'in katli hakkında anlatılanlara göre, o gün hangi taşı kaldırmışlarsa altında taze kan bulmuşlar. Güneş tutulmuş, ufuk kızarmış ve taş yağmış. Bütün bunlar şüphelidir. Açıkça görüldüğü üzere bunlar Şîa'nın uydurduğu yalanlardan ibârettir ki, böylece onlar bu işi büyütmek istemişlerdir. Şüphe yok ki Hz. Hüseyn'in katledilmesi büyük bir hâdisedir. Fakat onların uydurarak ileri sürdüğü yalanlar vukû bulmamıştır. Hz. Hüseyn'in katledilmesinden daha büyük olaylar meydana geldiğinde bile onların anlattıklarından hiç birisi olmamıştı. Meselâ icmâ' yoluyla ondan daha üstün olan babası Ali İbn Ebu Tâlib katledildiği zaman bunlar olmamıştır. Osmân İbn Affân evinde kuşatılıp mazlûm olarak katledilmiş iken bunlardan hiç birisi meydana gelmemiştir. Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.) sabah namazında mihrâbda iken katledilmiş, müslümanlara bundan önce böyle bir musîbet gelmemişti. O zaman da Şîa'nın anlattıklarından hiç birisi meydana gelmemiştir. Dünya ve âhirette beşeriyyetin efendisi Allah Rasûlü (s.a.)nün vefât et-

tiği günde onların anlattıklarından hiç birisi vukû bulmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.)in oğlu İbrâhîm öldüğü gün güneş tutulmuş, insanlar: Güneş, İbrâhîm'in ölümü yüzünden tutuldu, demişler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara küsûf namazı kıldırmış, onlara hitâb etmiş, güneş ve ayın hiç kimsenin ölümü veya hayatı yüzünden tutulmayacağını açıklamıştır.

«Andolsun ki İsrâiloğullarını horlayıcı azâbdan kurtardık. Firavun'dan. Doğrusu o, azgın bir zorba idi.» âyetinde Allah Teâlâ, İsrailoğullarına bu nimetleri bahşettiğini haber verir ki, onları içinde bulundukları Firavun'un tahkîr ve horlamasından kötü ve zor işlerde kullanmasından kurtarmıştır.

«Firavun'dan. Doğrusu o, azgın (inadçı) bir zorba idi.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Gerçekten Firavun, yeryüzünde zorbalığa yöneldi.» (Kasas, 4), «Firavun'a ve erkânına. Bunun üzerine büyüklük tasladılar. Zâten mağrur bir topluluktular.» (Mü'minûn, 46).

«Ve andolsun ki Biz onları bile bile âlemler üzerinde seçkin kıldık.» âyetini Mücâhid şöyle anlıyor: Ve andolsun ki, bile bile onları içlerinde bulundukları kimselerden daha seçkin kıldık. Katâde de: Onlar içinde bulundukları zamanın halkı üzerinde seçkin kimseler kılınmıştır, der. Ayrıca: Şüphesiz her zaman için bir âlem vardır, denilmiştir. Mücâhid'in açıklamasına göre bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Buyurdu ki: Ey Mûsâ; risâletim ve kelâmımla seni insanlar arasından seçtim.» (A'râf, 144), «Hani melekler: Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından seni üstün tuttu, demişlerdi.» (Âl-i İmrân, 42). Şüphesiz ki Hz. Hatice ondan daha üstündür. Firavun'un karısı olan Âsiye Bint Müzahim de öyle olup üstünlükte ona eşittir. Hz. Âişe'nin kadınlara üstünlüğü ise, tirit (1) yemeğinin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir.

«Onlara âyetlerden, (huccet, bürhan ve harikulâde şeylerden) öylelerini verdik ki, her birinde (hidâyete erişecekler için) açıkça bir imtihân (deneme) vardı.»

إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا ٱلْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا۟ بِـَٔابَآئِنَآ إِن
كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَٰهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا۟
مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

(1) Araplarda tirit, o zamanlar sadece soyluların ve zenginlerin sofralarında rastlanabilen son derece kıymetli bir yemekti. (mütercimler).

34 — Bunlar gerçekten derler ki:

35 — O, ilk ölümümüzden başkası değildir. Ve biz diriltilip kaldırılacaklar da değiliz.

36 — Doğru sözlüler iseniz, bize babalarımızı getirsenize.

37 — Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ile onlardan evvel gelenler mi? Biz onları helâk ettik. Muhakkak ki onlar, mücrimler idiler.

Bu Onlar mı Tübba' Kavmi mi?

Bu âyet-i kerîmelerde; yeniden diriltilmeyi ve âhiret gününü inkâr eden ve yegâne hayat bu dünya hayatıdır, ölümden sonra hayat, diriltilme ve kabirlerden çıkarılma yoktur diyen ve buna; gidip de dönmeyen geçmiş atalarını delil getiren müşrikleri inkârla Allah Teâlâ onların şöyle dediklerini beyân buyuruyor. Şâyet yeniden diriltilme gerçekse ve doğru sözlüler iseniz bize babalarımızı getirsenize. Elbette bu, bâtıl bir delil ve anlamsız bir şüphedir. Çünkü yeniden diriltilme bu dünya yurdunda değil; aksine bu dünya yurdunun sona erip bitmesinden sonra kıyâmet günündedir. Allah Teâlâ âlemleri yeni bir yaratışla diriltecek; zâlimleri cehennem ateşi için yakıt kılacaktır. O günde insanlar aleyhine şâhidler konulacak ve Allah'ın Rasûlü de sizin üzerinize şâhid olacaktır.

Daha sonra Allah Teâlâ müşrikleri tehdîdle geri çevrilemeyecek baskını husûsunda onları uyarıyor. Nitekim onların benzerleri müşrikler ve yeniden diriltilmeyi inkâr edenler Allah'ın baskınına hedef olmuşlardır. Bunlardan birisi, Sebe' adı da verilen Tübba' kavmidir. Allah Teâlâ onları helâk buyurmuş, ülkelerini harâb etmiş, onları ülkelere parça parça edip dağıtmıştı. Nitekim Sebe' sûresinde bunlara dâir bilgi geçmişti. Sebe' sûresi; müşriklerin, kıyâmet gününü inkâr ettiklerini belirterek başlamaktadır. Bu âyet-i kerîme'de de müşrikler Tübba' kavmine benzetilmektedir. Onlar, Arapların Kahtân kolundan idiler. Şimdiki hitâba muhâtab olanlar da Arapların Adnân soyundan gelenlerdir. Himyer —ki bunlar Sebe' kavmidir— krallarına Tübba' adı verilirdi. İran'lıların krallarına Kisrâ, Rum krallarına Kayser, Mısır'ın kâfir krallarına Firavun, Habeş krallarına Necâşî denildiği gibi. Diğer milletlerin krallarına ve büyüklerine de başka başka isimler verilirdi. Tübba'lardan birisi Yemen'den çıkıp ülkeler geçip Semerkand'a kadar ulaşmıştı. Hükümrânlığı güçlenmiş, saltanat ve ordusu büyümüş, memleketi ve ülkeleri genişleyip tebeası çoğalmıştı. Hîre'yi medenîleştiren ve şehirleştiren bu kralları idi. İşte bu Tübba', câhiliye günlerinde Medîne-i

Müânevvere'ye uğramış, Medîne'lilerle savaşmak istemiş, onlar gündüzün ona karşı durup savaşmışlar, geceleyin de onu misâfir etmişler. Onlardan utanarak savaşmaktan vazgeçmiş ve kendisine nasîhatta bulunan yahûdî hahamlarından ikisini yanına arkadaş edinmiş. Bu iki haham kendisine bu ülke ile baş edemeyeceğini; çünkü âhir zaman peygamberinin hicret yeri olduğunu haber vermişler. O da Medîne-i Münevvere'den ayrılıp bu iki hahamı yanında Yemen ülkesine götürmüş. Mekke'den geçerlerken Kâ'be'yi yıkmak istemesine de bu iki haham karşı çıkarak bundan alıkoymuşlar, bu Beyt'in azametini, Allah'ın dostu İbrâhîm tarafından inşâ edildiğini, âhir zamanda gönderilecek peygamberin elleri ile şânının yüceleceğini kendisine haber vermişler. O da Beytullah'a ta'zîmle onu tavâf etmiş, Yemen kumaşından çizgili örtülerle Kâ'be'yi örtmüş, sonra da Yemen'e dönerek Yemen halkını kendisiyle birlikte yahûdî olmaya davet etmiş. O zamanda yani Hz. Îsâ'nın peygamber olarak gönderilmesinden önce Hz. Mûsâ'nın dini üzere olanlar hidâyet üzere idiler. Bu Tübba' ile beraber bütün Yemen halkı da böylece yahûdî dinine girmişlerdi. Bu kıssayı İmâm Muhammed İbn İshâk «es-Sîre» adlı kitâbında uzunca zikretmiştir. Hâfız İbn Asâkir de Tarih'inde bu Tübba'ın genişçe bir terceme-i halini kaydetmiştir. Bu hal tercemesine bizim burada zikrettiğimiz ve etmediğimiz birçok şeyi de dercetmiş. İbn Asâkir onun Şam kralı olduğunu, süvârîleri teftîş etmek istediği zaman süvârîlerin Şam'dan Yemen'e kadar saf tuttuklarını kaydeder. İbn Asâkir'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) nin nakline göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: (Dünyada iken uygulanan cezâların, bu cezâların uygulandığı kimseler hakkında bir tahâret olup olmayacağını, Tübba'nın lânetli olup olmadığını, Zülkarneyn'in peygamber mi yoksa bir kral mı olduğunu bilmiyorum. Bir başkası hadîsin son kısmını: Uzeyr'in bir peygamber olup olmadığını bilmiyorum, şeklinde nakletmiştir. Hadisî İbn Ebu Hâtim de Muhammed İbn Hammâd'dan, o ise Abdürrezzâk'dan rivâyet etmiştir. Dârakutnî, hadisî sadece Abdürrezzâk'ın rivâyet ettiğini söyler. İbn Asâkir'in Muhammed İbn Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivâyet ettiği hadîste şöyle buyrulur: Uzeyr'in bir peygamber olup olmadığını, Tübba'ın lânetlenmiş olup olmadığını bilmiyorum.

İleride de geleceği üzere Tübba'ın lânetlenip küfredilmesinin men' edildiği hadîsler vârid olmuştur. En doğrusunu Allah bilir ama önceleri kâfir iken sonradan müslüman olmuş, Hz. Îsâ'nın peygamber olarak gönderilmesinden önce o zamanda hak üzere olan yahûdî hahamlarının delâleti ile Mûsâ Kelîmullah'ın dinine tâbi olmuş, Cürhüm'lüler zamanında Beytullah'ı haccetmiş, Kâ'be'ye ipekli Yemen kumaşlarından örtüler örtmüş, Beytullah'ın yanında altı bin deve kurban edip Beytullah'a ta'zîm ve ikrâmlarda bulunduktan sonra Yemen'e dön-

müştür. Hâfız İbn Asâkir onun hikâyesini muhtelif kanallardan olmak üzere uzun ve genişçe Ubeyy İbn Ka'b, Abdullah İbn Selâm, Abdullah İbn Abbâs ve Kâb el-Ahbâr'dan rivâyetle nakletmektedir. Bütün bu haberler sonunda Kâ'b el-Ahbâr'a ve aynı zamanda Abdullah İbn Selâm'a dayanmaktadır. Abdullah İbn Selâm bilgin, güvenilir bir kimse idi. Tübba'ın kıssasını Vehb İbn Münebbih ve es-Sire'sinde Muhammed İbn İshâk da rivâyet etmektedir. Ancak Hâfız İbn Asâkir, Tübba'ın hal tercemesini ondan çok uzun zaman sonra yaşamış bir başkasının hal tercemesi ile karıştırmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de işâret olunan bu Tübba'ın kavmi onun sâyesinde müslüman olmuştu. O öldükten sonra kavmi tekrâr putlara ve ateşe tapmaya dönmüşler, Sebe' sûresinde de zikredildiği üzere Allah Teâlâ da onları cezâlandırmıştır. Biz onların hikâyelerini de orada (Sebe' sûresinde) genişçe verdik. Hamd ve minnet Allah'adır. Saîd İbn Cübeyr Tübba'ın Kâ'be'ye örtü örttüğünü söyleyip ona sövmekten men'ederdi. Bu Tübba', Tübba' el-Avsat olup adı Es'ad Ebu Küreyb İbn Melkeykerb el-Yemânî'dir. Onun üç yüz yirmi altı sene krallık yaptığını söylerler. Himyer kabîlesi içinde, krallık süresi ondan daha uzun olanı yoktur. Allah Rasûlü (s.a.)nün peygamber olarak gönderilmesinden yaklaşık yedi yüz sene önce vefât etmiştir. Anlatırlar ki; Medîne yahûdilerinden iki haham kendisine bu beldenin, ismi Ahmed olan âhir zaman peygamberinin hicret yeri olduğunu söylediklerinde bu konuda bir şiir söylemiş ve Medîne'lilerin yanında bırakmıştı. Medîne'liler bu şiiri nesilden nesile mîrâs bırakıp rivâyet etmekteydiler. Bu şiiri ezberleyenlerden birisi de Allah Rasûlü (s.a.)nün Medîne-i Münevvere'de evinde misâfir kaldığı Ebu Eyyûb Hâlid İbn Zeyd'dir. Şiir şöyledir:

«Ahmed'in, insanları yaratan Allah'ın rasûlü olduğuna şehâdet ettim. Şâyet ömrüm onun gününe kadar uzatılmış olsaydı ona bir vezîr ve amcaoğlu olurdum. Düşmanları ile kılıçla savaşır, göğsünden her bir üzüntüyü giderirdim.»

İbn Ebu Dünya'nın anlattığına göre İslâmî devrede San'â şehrinde bir kabir kazılmış ve orada cesedleri sağlam kalmış iki kadın bulmuşlar. Bu iki kadının başucunda üzerinde: «Bu Hubbâ ve Lümeys —Hubbâ ve Tümâdar rivâyeti de vardır— in kabridir. Bunlar Tübba'ın iki kızlarıdır. Onlar Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet edip Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmadan ölmüşlerdir. Bu ikisinden önceki sâlih kimseler de bu şehâdet üzere ölmüşlerdir.» ibâresi yazılı gümüş bir levha varmış. Bu husûstaki Sebe' şiirini de biz Sebe' sûresinde zikretmiştik.

Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Kâ'b el-Ahbâr, Tübba' hakkında şöyle dermiş: Tübba', sâlih bir kişinin sıfatları ile nitelenmiştir. Allah Teâlâ onu kötülememiş ama kavmini kötülemiştir. Hz. Âişe de şöyle dermiş : Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ o, sâlih bir insandı. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den rivâyetine

göre Allah Rasûlü (s.a.): Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ o müslüman olmuştu, buyurmuştur. Hadîsi İmâm Ahmed Müsned'inde Hasan İbn Mûsâ'dan, o da İbn Lehîa'dan rivâyet etmiştir. Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Ali'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurdu: Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ o müslüman olmuştu. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre Allah Resûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Tübba'ın peygamber olup olmadığını bilmiyorum. Biraz önce İbn Ebu Hâtim'in bu isnâd ile rivâyet etmiş olduğu «Tübbâ'ın la'netlenmiş olup olmadığını bilmiyorum.» hadîsi de geçmişti. Bunu İbn Asâkir de zikrediyor. En doğrusunu Allah bilir. İbn Asâkir bu haberi Zekeriyyâ İbn Yahyâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan mevkûf olarak da nakletmektedir. Abdürrezzâk'ın İmrân Ebu Hüzeyl kanalıyla... Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ Allah Rasûlü (s.a.) ona sövmeyi yasaklamıştır.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى
شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾

38 — Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun ve oyalanma olsun diye yaratmadık.

39 — Biz onları ancak hak ile yarattık. Ne var ki onların çoğu, bilmezler.

40 — Muhakkak ki ayırdetme günü, hepsinin bir arada bulunacağı vakittir.

41 — O gün, dostun dosta hiç bir yardımı olmaz, yardım da görmezler.

42 — Ancak Allah'ın merhamet ettiği müstesnâ. Muhakkak ki O, Azîz, Rahîm olanın kendisidir.

Yaratılıştaki Hak

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde adâletini haber verip Nefsini oyun, abes ve bâtıldan tenzîh ediyor. Başka âyet-i kerîme'lerde de bu kabilden olarak şöyle buyurur: «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasın-

da bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannıdır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden» (Sâd, 27), «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» (Mü'minûn, 115-116).

«Muhakkak ki ayırdetme günü, hepsinin bir arada bulunacağı vakittir.» O gün, kıyâmet günü olup Allah Teâlâ yaratıklar arasındaki hükmünü verecek; kâfirleri azablândırırken inananları mükâfatlandıracak, ilklerini ve sonuncularını bir arada toplayacaktır. «O gün, dostun dosta hiç bir yardımı olmaz.»Akrabânın akrabâya hiç bir menfaatı dokunmaz. Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyrulur: «Sûr'a üflendiği zaman; o gün, aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101), «Hiç bir yakın bir yakına soramaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» (Meâric, 10, 11) Apaçık gördüğü halde hiç kimse kardeşinin halini bile sormaz.

«Yardım da görmezler.» Hiç bir dost dostuna yardım etmediği gibi onlara dışardan da yardım gelmez. «Ancak Allah'ın merhamet ettiği müstesnâ.» Allah'ın yaratıklarından merhamet buyurduğu müstesnâ o gün hiç kimsenin kimseye faydası dokunmaz. «Muhakkak ki O, Aziz, Rahîm. (geniş bir rahmet sâhibi) olanın kendisidir.

إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ
فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ
الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

43 — Doğrusu zakkûm ağacı,
44 — Günahkârların yiyeceğidir.
45 — Erimiş maden gibidir. Karınlarda kaynar,
46 — Suyun kaynaması gibi.
47 — Yakalayın onu, cehennemin ortasına sürükleyin.
48 — Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün.
49 — Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.
50 — İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.

Ve Zakkûm Ağacı

Allah Teâlâ, Zâtına kavuşmayı inkâr eden kâfirleri ne ile azâblandıracağını haber verip şöyle buyurur: «Doğrusu zakkûm ağacı, (söz ve fiillerinde) günâhkâr (kâfir) yiyeceğidir.» Birçokları burada kasdedilenin, Ebu Cehîl olduğunu söylemişlerdir. Şüphesiz bu âyetin hükmüne o da girmektedir. Ancak âyet-i kerîme sadece ona mahsûs değildir. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... Hemmâm İbn Hâris'den rivâyetine göre Ebu Derdâ, birisine «Doğrusu zakkûm ağacı, günâhkârların yiyeceğidir.» âyetini okutuyordu. O kişi «günâhkârların yiyeceğidir» kısmını; yetîmin yiyeceğidir, anlamına gelecek şekilde okudu da Ebu Derdâ: «Doğrusu zakkûm ağacı, günâhkârların yiyeceğidir.» şeklinde söyle, dedi. Yani günâhkâr için zakkûm ağacı dışında yiyecek yoktur. Mücâhid der ki: Şâyet ondan yeryüzüne bir damla düşmüş olsaydı, yeryüzü halkının hayatını fesâda verirdi. Bu haberin bir benzeri daha önce merfû' bir hadîs olarak geçmişti.

«Erimiş maden gibidir.» Zeytinyağı tortusu gibidir. de demişlerdir. «Karınlarında kaynar. (Harâreti ve pisliği ile) suyun kaynaması gibi. Kâfiri yakalayın.» Nakledildiğine göre Allah Teâlâ zebânîlere: «Yakalayın onu.» buyurduğunda, onlardan hemen yetmiş bin tanesi koşacaktır. «(Önden çekerek, ardından iterek) onu cehennemin ortasına sürükleyin.» Mücâhid bu âyeti: Onu yakalayın ve cehenneme itin, şeklinde açıklamıştır. (...) (سواء) kelimesi, cehennemin ortası anlamınadır. «Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Başları üstünden de kaynar su dökülecektir. Bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir.» (Hacc, 19, 20).

Daha önce de geçtiği üzere melek ona, demirden topuzu ile vuracak, dimâğı açılarak başına kaynar su dökülecek de bedenine inecek ve karnındaki bağırsakları eriyip topuklarından akacaktır. Allah Teâlâ bizi bundan muhâfaza buyursun.

«Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» Ona bu sözleri bir azarlama ve tahkîr şeklinde söyleyiniz. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk burayı şöyle anlıyor: Sen ne değerli, ne de güçlü değilsin. El-Ümevî'nin Meğâzi'sinde Esbât kanalıyla... İkrime'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Cehil —Allah ona lânet eylesin—e rastlayıp: Allah Teâlâ sana: «Sana yazıklar olsun, yazıklar. Daha ne olsun, sana yazıklar olsun, yazıklar.» (Kıyâme, 34-35) dememi bana emretti, demişti. Ebu Cehil elbisesini sıyırıp: Bana karşı sen ve arkadaşın (Allah Teâlâ'yı kasdediyor) hiç bir şey yapamazsınız. Çok iyi biliyorsun ki Mekke'lilerin en güçlüsü benim. Ben azîz ve kerîm olanım, dedi. Allah Teâlâ da onu Bedir günü katledip zelîl kıldı, kendi sarfettiği

kelimelerle onu tahkîr edip «Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» âyetini inzâl buyurdu.

«İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün cehennem ateşine itildikçe itildikleri gün, onlara işte yalanlayıp durduğunuz ateş budur. Bu bir büyü müdür, yoksa hâlâ görmüyor musunuz?» (Tûr, 13-15). Bu sebepledir ki burada da: «İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.» buyurmuştur.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ
مُّتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ
فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُم مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

51 — Müttakîler ise, muhakkak ki emin bir makâmdadırlar.

52 — Bahçelerde ve pınar başlarında.

53 — İnce ipekten ve parlak atlastan giyerler, karşılıklı otururlar.

54 — İşte böyle. Onları iri siyah gözlülerle evlendiririz.

55 — Orada emniyet içerisinde her meyveyi isteyebilirler.

56 — Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Ve onları cehennem azâbından korumuştur.

57 — Rabbından bir lutuf olarak. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.

58 — Biz onu, öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık.

59 — Öyle ise bekle, onlar da beklemektedirler.

Ve Müttakiler

Allah Teâlâ mutsuzların durumunu zikrettikten sonra hemen pe-

şinden mutluların durumunu zikrediyor. Bu sebepledir ki Kur'ân'a «ikişerli» diye isim verilmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Müttakîler (dünyada iken Allah'tan korkanlar) ise, muhakkak âhirette emîn bir makamda (cennette) dırlar.» Orada ölümden, cennetten çıkarılmadan her türlü üzüntü, korku, keder, yorgunluk, zahmet, şeytân ve şeytânın hîlelerinden, diğer âfet ve musîbetlerden emniyyet içindedirler. «Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.» Müttakîlerin bu durumu, zakkûm ağacından yeyip kaynar sudan içen diğerlerinin durumunun tâm tersinedir.

«İnce ipekten (gömlek ve benzeri şeyler) ve parlak atlastan (üstlerine elbiseler) giyerler, (tahtlar üzerinde) karşılıklı otururlar.» Onlardan hiç birisi bir diğerine sırtını dönmüş vaziyette oturmaz. «İşte böyle. Onları iri, siyah gözlülerle evlendiririz.» Bütün verdiğimiz bu nimet ve ihsânlar yanında onlara, son derece güzel, iri ve siyah gözlü eşler veririz. O eşler ki; «Daha önce ne bir insan, ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşler vardır. Onlar, yâkût ve mercan gibidirler. İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?» (Rahmân, 56, 58, 60) İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Enes'den —Râvî Nûh İbn Hubeyb hadîsi merfû' olarak naklediyor— rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Şâyet bir hûri büyük bir denize tükürmüş olsaydı, o denizin suyu tükrüğünün tatlılığından tatlanırdı.

«Orada emniyet içerisinde her meyveyi isteyebilirler.» Meyve çeşitlerinden neyi isteyecek olsalar kendilerine hemen hazır edilir. Nimetlerin kesintiye uğramasından veya gelmemesinden endîşe etmezler. Aksine her ne zaman isteseler hemen kendilerine hazır edilir. «Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.» Onlar orada bir daha aslâ ölümü tatmayacaklardır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ölüm, boz renkli (tüylü) bir koç şeklinde getirilir, cennet ve cehennem arasında durdurulup boğazlanır, sonra da: Ey cennetlikler ebedîlik var, ölüm yok, ey cehennemlikler ebedîlik var ölüm yok, denilir. Hadîs daha önce Meryem sûresinde geçmişti. Abdürrezzâk'ın Süfyân es-Sevrî kanalıyla Ebu Saîd ve Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennetliklere:

إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَصِحُّوا فَلَا تَسْقَمُوا أَبَدًا . وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَحْيَوْا فَلَا تَمُوتُوا أَبَدًا . وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَشِبُّوا فَلَا تَهْرَمُوا أَبَدًا . وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَنْعَمُوا فَلَا تَبْأَسُوا أَبَدًا

Şüphesiz sizin için sıhhatlı olmak var, ebediyyen hasta olmayacaksınız. Sizin için yaşamak var, ebediyyen ölmeyeceksiniz. Sizin için genç olmak var, ebediyyen kocamayacaksınız. Sizin için dâimâ nimet

içinde olmak var, ebediyyen yoksullaşmayacaksınız, denilir. Hadîsi Müslim, İshâk İbn Rahûyeh ve Abd İbn Humeyd'den, bu ikisi de Abdürrezzâk'dan rivâyet etmişlerdir. (...)

Ebu Bekr İbn Ebu Dâvûd es-Sicistânî der ki: Bize Ahmed İbn Hafs'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, Allah'tan korkarsa; cennete girer. Orada nimetlendirilir, yoksul düşmez. Orada yaşar, ölmez. Elbiseleri eskimez ve gençliği sona ermez. Ebu Kâsım et-Taberânî'nin Ahmed İbn Yahyâ kanalıyla... Câbir İbn Abdullah (r.a.)dan rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.)e : Cennetlikler uyur mu? diye sorulmuş da şöyle buyurmuştur: Uyku, ölümün kardeşidir, cennetlikler uyumazlar. Hadîsi Ebu Bekr İbn Merdûyeh de tefsîrinde Ahmed İbn Kâsım İbn Sadaka kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyet etmiştir ki, bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.): Uyku; ölümün kardeşidir ve cennetlikler uyumazlar, buyurmuştur. Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Fazl İbn Ya'kûb'un... Câbir'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, cennetlikler uyur mu? denilmişti, Efendimiz: Hayır, uyku ölümün kardeşidir, buyurdu. Bu hadîsi rivâyet ettikten sonra Bezzâr der ki: Bunu sadece Sevrî, İbn Münkedir'den, o da Câbir'den; Sevrî'den de sadece Firyâbî rivâyet etmişlerdir. Bezzâr'ın böyle söylemesine karşılık daha önce hadîsin başka kanallardan bu şekli ile müsned olarak rivâyeti geçmişti. En doğrusunu Allah bilir.

«Ve onları cehennem azâbından korumuştur.» Bu büyük ve devâmlı nimetlerle beraber Allah Teâlâ onları korumuş, kurtarmış, necâta erdirmiş, cehennemin en alt derekelerindeki elîm azâbdan onları uzaklaştırmıştır. Böylece onları arzuladıklarına kavuşturmuş, korktuklarından emîn kılmış kurtarmıştır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Rabbından bir lutuf olarak. İşte bu büyük kurtuluşun kendisidir.» Bütün bunlar, Allah'ın onlara lutfu ve ihsânı ile olmuştur. Nitekim sahîh bir hadîste rivâyet olunduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Çalışın, doğru olun, birbirinize yaklaşın. Bilin ki hiç kimseyi ameli cennete koymayacaktır. Sen de mi ey Allah'ın elçisi? dediler de şöyle buyurdu: Ben de öyle. Ancak Allah'ın, katından bir rahmeti ve lutfu ile günâhlarımı örtmesi müstesnâ.

«Biz onu, öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık.» Biz apaçık ve kolayca indirdiğimiz şu Kur'ân-ı; dillerin en fasîhi, en tatlısı ve en yücesi olan senin dilinle indirerek kolaylaştırdık ki böylece belki öğüt alırlar, anlamaya ve gereğince amel etmeye çalışırlar. Kur'ân'ın bütün bu açıklığına rağmen insanlardan hâlâ küfreden, karşı gelen ve inâdlaşanlar olduğu için Allah Teâlâ elçisini tesellî ile ona zafer va'dedip onu yalanlayanları helâk etmekle tehdîd ederek şöyle buyurur: «Öyle ise bekle, onlar da beklemektedirler.»

Çok yakında yardımın, zaferin ve üstünlüğün dünyada ve âhirette kimin olacağını bileceklerdir. Ey Muhammed, şüphesiz ki bunlar sana, kardeşlerin olan peygamberler ve rasûllere, size uyan müminleredir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Allah; Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz. O gün mâzeretleri zâlimlere fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52).

DUHÂN SÛRESİNİN SONU

CÂSİYE SÛRESİ

CÂSİYE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِي
خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِن دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ
السَّمَاءِ مِن رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Hâ, Mîm.

2 — Kitâb'ın indirilmesi; Azîz, Hakîm Allah'tandır.

3 — Muhakkak ki göklerde ve yerde mü'minler için âyetler vardır.

4 — Sizin yaratılmanızda ve yeryüzüne yaydığı her canlıda yakînen inanan topluluklar için âyetler vardır.

5 — Gece ve gündüzün değişmesinde ve Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkla ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgârları yönetmesinde akleden bir kavim için âyetler vardır.

Kitâbın İndirilişi

Allah Teâlâ, yaratıklarını nimetleri üzerinde, gökleri ve yeri yaratmış bulunduğu yüce kudreti konusunda düşünmeye teşvîk buyuruyor. Onlar göklerde ve yerdeki muhtelif cins ve çeşitlerde melekler, cinler, insanlar, hayvanlar, kuşlar, vahşî hayvan ve kuşlar, haşerât, denizdeki çeşitli sınıflardan yaratıklar, gece ile gündüzün hiç durmaksızın birbiri peşinden gelmesi üzerinde düşünmelidirler. Gece karanlığı ile, gündüz ise aydınlığı ile devâmlı olarak birbiri peşinden gelmektedir. Onlar Allah Teâlâ'nın, ihtiyâç zamanında buluttan indirmiş olduğu yağmur üzerinde de düşünmelidirler. Allah Teâlâ'nın yağmuru rızık olarak isimlendirmesinin sebebi, rızkın onunla meydana gelmesindendir. «Ölümünden sonra yeri diriltmesinde, (kupkuru, içinde bitki veya herhangi bir şey yokken orayı diriltmesinde) elbette akleden topluluklar için âyetler vardır.»

«Rüzgârları yönetmesinde akleden bir kavim için âyetler vardır.» Rüzgârların güneyden ve kuzeyden, batıdan ve doğudan, denizden ve karadan, gece ve gündüz esenleri vardır. Onlardan kimisi yağmur, kimisi aşılama içindir. Onlardan bazısı da rûhların gıdâsıdır. İçlerinde kısır olanı da vardır. Allah Teâlâ önce «mü'minler için âyetler vardır.» peşinden «yakînen inanan topluluk için âyetler vardır.» bundan sonra da «Akleden bir kavim için âyetler vardır.» buyurmaktadır ki, burada şerefli olandan, daha fazla şerefli olana ve daha üstüne doğru bir yükselme vardır. Bu âyet-i kerîmeler Allah Teâlâ'nın Bakara sûresindeki şu kavline benzemektedir: «Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaradılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutta elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164). İbn Ebu Hâtim burada Vehb İbn Münebbih'den rivâyetle insanın dört karışımdan yaratılmasına dâir uzun ve garîb bir haber nakletmiştir.

تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَ ٱللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ
أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ ءَايَٰتِنَا شَيْـًٔا ٱتَّخَذَهَا هُزُوًا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩﴾ مِّن

وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

6 — İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak ile okuyoruz. Artık Allah'tan ve onun âyetlerinden sonra hangi söze inanırlar?

7 — Yalancı, günâhkâr her kişinin vay haline.

8 — Kendisine okunan Allah'ın âyetlerini dinleyip de sonra onları hiç duymamış gibi büyüklük taslamakta direnir. Ona elîm bir azâbı müjdele.

9 — Âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde onu alaya alır. İşte onlara, horlayıcı bir azâb vardır.

10 — Arkalarından da cehennem. Kazandıkları şeyler de, Allah'tan başka edindikleri velîler de onlara bir fayda vermez. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.

11 — Bu; hidâyettir. Rablarının âyetlerini inkâr edenlere gelince; çetin ve elîm bir azâb vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. İçindeki huccet ve delillerle Kur'ân'dır. «Onları, sana hak ile okuyoruz.» Haktan gelen gerçeği içermektedirler. Mâdem ki onlar bu âyetlere îmân edip boyun eğmemektedirler; o halde Allah'tan ve Allah'ın âyetlerinden sonra onlar hangi söze inanacaklardır? «Yalancı, günahkâr her kişinin vay haline.» kavlinde yalancı, çokça yemîn eden, alçak; söz ve fiillerinde günahkâr olanların, Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin vay haline. «Kendisine okunan Allah'ın âyetlerini dinleyip de sonra onları hiç duymamış gibi büyüklük taslamakta (küfür, inkâr, büyüklenme ve inâdlaşmada) direnir. Ona (kıyâmet günü Allah katında) elîm (yakıcı, elem verici) bir azâbı (haber verip) müjdele. Âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde (Kur'ân'dan bir şey ezberlediğinde) onu (inkâr edip) alaya alır. İşte onlara, (Kur'ân'ı hor görüp alay etmeleri karşılığında) horlayıcı bir azâb vardır.» Müslim'in Sahîh'inde İbn Ömer'den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir:

أَنَّهُ كَانَ يَنْهَىٰ أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَىٰ أَرْضِ الْعَدُوِّ . مَخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ .

Allah Rasûlü (s.a.) düşman eline geçer korkusuyla Kur'ân'ın seferlerde düşman arâzîsine götürülmesini yasaklamıştı.

Daha sonra Allah Teâlâ böyle kimselerin Allah'a dönecekleri günde başlarına gelecek azâbı açıklayıp şöyle buyurur: «(Bu niteliklere sâhip olan herkes kıyâmet günü cehenneme gidecektir.) Kazandıkları şeyler (malları ve çocukları) de, Allah'tan başka (Allah'ın dışında tapınmış oldukları ilâhlar) edindikleri velîler de onlara bir fayda vermez. Ve onlar için büyük bir azâb vardır. Bu, (Kur'ân) hidâyettir. Rablarının âyetlerini inkâr edenlere gelince; çetin ve elîm bir azâb vardır.»

اَللّٰهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ
لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ قُل لِّلَّذِينَ
آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ
صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾

12 — Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri ve lutfedip verdiği rızkı aramanız için denizi size boyun eğdiren Allah'tır. Umulur ki şükredersiniz.

13 — Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır. Elbette ki düşünen bir kavim için bunda âyetler vardır.

14 — İmân edenlere söyle: Allah'ın günlerinin geleceğini ummayan kimseleri bağışlayıp geçsinler. Çünkü Allah, her kavmi yaptıklarıyla cezâlandıracaktır.

15 — Her kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, aleyhinedir. Sonra Rabbınıza döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ kullarına olan nimetleri zikrediyor: Allah Teâlâ gemileri taşımasını emrederek denizde yüzen gemileri onlara müsahhar kılmıştır. Çeşitli ticâret ve kazanç yollarıyla Allah'ın lutfedip verdiği rızkı aramanız için denizi size boyun eğdiren Allah'tır. Artık uzak iklimler ve ufuklardan size celbedilip getirilen faydaların husûlünü görerek belki şükredersiniz. Göklerde olan yıldızları, yerde olan dağları,

denizleri, nehirleri ve istifâde ettiğiniz her şeyi size müsahhar kılmıştır. Bütün bunlar O'nun lutfu, ihsânı ve bağışlamasıyladır. Bunların hepsi tek ve ortağı olmayan Allah katındandır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Sizdeki her nimet, Allah'tandır. Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda yalnız O'na sığınırsınız.» (Nahl, 53). (...)

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Ürâke'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Birisi Abdullah İbn Amr'a: Yaratıklar hangi şeyden yaratıldılar? diye sormuştu. Abdullah İbn Amr: Nûrdan, ateşten, zulmetten ve topraktan diye cevablayıp İbn Abbas'a git ve ona sor, dedi. Adam İbn Abbâs'a gitti ve İbn Abbâs da aynı cevabı verdi. İbn Amr: Ona git ve sor: Bütün bunlar neden yaratılmıştır? dedi. Adamın İbn Abbâs'a tekrâr gidip sorması üzerine İbn Abbâs: «Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır.» âyetini okudu. Bu, gârib bir haber olup içinde münkerlik de vardır.

«Elbette ki düşünen bir kavim için bunda âyetler vardır. İmân edenlere söyle: Allah'ın (kâfirleri cezâlandırma) günlerinin geleceğini ummayan kimseleri bağışlayıp geçsinler. (Onları hoş görsünler ve onların eziyyetlerine katlansınlar.)» «Bu; İslâm'ın başlangıcında idi. Onlar müşriklerin ve kitâb ehlinin eziyyetlerine sabredeceklerdi ki, bu onların kalblerini İslâm'a ısındırmak içindi. Müşrikler ve ehl-i kitâb, inâdlaşmalarında ısrâr edince; Allah Teâlâ mü'minlere onlarla savaşı ve cihâdı meşrû' kılmıştır. İbn Abbâs ve Katâde'den de bu şekilde rivâyet ediliyor. Mücâhid «Allah'ın (kâfirleri cezâlandırma) günlerinin geleceğini ummayan...» kısmını: Allah'ın nimetlerine aldırmayan, şeklinde açıklar. «Çünkü Allah, her kavmi yaptıklarıyla cezalandıracaktır.» Dünyada onları bağışladıkları takdîrde Allah Teâlâ onların kötü amellerinin karşılığını âhirette onlara mutlakâ verecektir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Her kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, aleyhinedir. Sonra Rabbınıza döndürüleceksiniz.» Kıyâmet günü Allah'a döndüğünüzde amellerinizi karşınızda bulacaksınız. Allah Teâlâ da hayrı ve şerri ile amellerinizin karşılığını verecektir.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَى
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَمَا ٱخْتَلَفُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ
بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ
عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا۟ عَنكَ

مِنَ اللَّهِ شَيْـًٔا ۚ وَإِنَّ الظَّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۖ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾ هَٰذَا بَصَآئِرُ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾

16 — Andolsun ki Biz, İsrâiloğullarına kitâbı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Onları temiz şeylerden rızıklandırmış ve dünyalara üstün kılmıştık.

17 — Ve onlara emirden burhânlar verdik. Ama onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki çekememezlikten dolayı ayrılığa düştüler. Elbette Rabbın, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyâmet günü aralarında hüküm verecektir.

18 — Sonra seni de emirden bir şeriât üzere kıldık. Öyleyse sen, ona uy, sakın bilmeyenlerin heveslerine uyma.

19 — Muhakkak ki onlar, Allah'a karşı sana hiç bir fayda veremezler. Doğrusu zâlimler birbirlerinin velileridir. Allah da müttakîlerin velîsidir.

20 — Bu; insanlar için açık belgeler, kesin olarak inanan bir kavim için de hidâyet ve rahmettir.

Ve Senin Şerîatın

Allah Teâlâ kendilerine kitablar indirme, peygamberler gönderme ve hükümranlığı onlara bahşetme sûretiyle İsrâiloğullarına vermiş olduğu nimetleri zikrediyor ve buyuruyor ki: «Andolsun ki Biz, İsrâiloğullarına kitâbı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Onları temiz şeylerden (yiyecek ve içeceklerden) rızıklandırmış ve (kendi zamanlarında) dünyalara üstün kılmıştık. Ve onlara emirden burhânlar (huccetler, kesin deliller) verdik. Ama onlar, kendilerine ilim geldikten (aleyhlerine deliller ve huccetler konulduktan) sonra aralarındaki çekememezlikten (birbirlerine karşı tecâvüzkâr olmalarından) dolayı ayrılığa düştüler. (Ey Muhammed;) elbette Rabbın, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyâmet günü aralarında (adâletle) hüküm verecek (ve aralarını ayıracak)tır.» Bu âyet-i kerimede onların yollarına gitmemeleri ve usûllerini ta'kib etmemeleri için bu ümmete bir uyarıda bulunulmaktadır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sonra seni de emirden bir şerîat üzere kıldık. Öyleyse sen, ona uy.» Zâtından başka hiç bir ilâh olmayan Rabbından sana vahyedilenlere tâbi ol ve müşriklerden yüz çevir.

«Sakın bilmeyenlerin heveslerine uyma. Muhakkak ki onlar, Allah'a karşı sana hiç bir fayda veremezler.» Onların dostlukları birbirlerine hiç bir fayda vermeyecektir. Onlar birbirlerinin hüsrânını ve helâkini artırmaktan başka bir işe yaramazlar. «Doğrusu zâlimler birbirlerinin velîleridir, Allah da müttakîlerin velîsidir.» Allah Teâlâ müttakîleri karanlıklardan nûra, tâğûtlar da dostları oldukları kâfirleri aydınlıktan karanlıklara çıkarıp sürükler. «Bu (Kur'ân); insanlar için açık belgeler, kesin olarak inanan bir kavim için de hidâyet ve rahmettir.»

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً
مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ
كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ
وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

21 Yoksa kötülükleri kazananlar, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.

22 — Allah, gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Tâ ki her nefis, zulme uğratılmaksızın kazancına göre karşılık görsün.

23 — Gördün mü o kimseyi ki; hevâ ve hevesini kendisine tanrı edinmiş, bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmış, kulağını, kalbini mühürlemiş ve gözüne perde koymuştur? Allah'tan sonra onu kim hidâyete eriştirebilir? Hâlâ düşünmeyecek misiniz?

Allah Teâlâ, mü'minlerle kâfirlerin eşit olmayacaklarını haber veriyor. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Cehennemliklerle cennetlikler bir değildir. Kurtuluşa ermiş kimseler cennetliklerdir.» (Haşr, 20) buyrulurken burada da şöyle buyurmaktadır: «Yoksa kötülükleri kazananlar, (ve kötülük kazananlar) ölümlerinde ve sağlıklarında (dünya ve âhirette) kendilerini, îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» Âhiret yurdunda ve bu dün-

ya yurdunda iyilerle günâhkârları eşit tutacağımızı ileri sürerek Bizim hakkımızda ve adâletimiz hakkında ne kötü hüküm veriyorlar. Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Müemmel İbn İhâb'ın... Ebu Zerr (r.a.) den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah, dinini dört rükün üzerine binâ etmiştir. Kim onları işlemezse Allah Teâlâ'ya günâhkâr olarak kavuşur. Ey Ebu Zerr, onlar nelerdir? denildi de Ebu Zerr şöyle cevabladı: Allah'ın helâlini Allah için, Allah'ın harâmını Allah için, Allah'ın emrini yine Allah için, Allah'ın yasağını Allah için kabul eder, bunlarda yalnız Allah'a güvenilir. Ebu Kâsım (s.a.) buyurdu ki: Nasıl dikenden üzüm toplanmazsa aynı şekilde günâhkârlar da iyilerin makâmlarına erişemez. Bu kanaldan rivâyetinde bu, garib bir hâdistir. Muhammed İbn İshâk'ın «es-Sîre» adlı kitâbında zikrettiğine göre, onlar Mekke'de Kâ'be'nin temelinde bir taş bulmuşlar. Üzerinde şöyle yazıyormuş: Kötülükleri işliyor da iyilik mi umuyorsunuz? Evet, dikenden üzüm toplandığı gibi. Taberânî'nin Şu'be kanalıyla... Mesrûk'dan rivâyetine göre Temîm ed-Dârî gece ibâdete kalkar ve sabaha kadar: «Yoksa kötülükleri kazananlar, ölümlerinde ve sağlıklarında, kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar?» âyetini tekrârlarmış. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ne kötü hüküm veriyorlar. Allah gökleri ve yeri hak (adâlet) ile yaratmıştır. Tâ ki her nefis zulme uğratılmaksızın kazancına göre karşılık görsün. Gördün mü o kimseyi ki, hevâ ve hevesini kendisine tanrı edinmiş...» Sadece hevâ ve hevesine danışıyor. Nefsinin güzel gördüğü her şeyi yapıyor, çirkin gördüğü her şeyi terkediyor. Bu âyet-i kerîme, hüsün ve kubuhun aklen bilinebileceğini ileri süren Mu'tezile'ye karşı delil getirilmektedir. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle diyor: Bir kimse bir şeyi seviyorsa mutlaka ona tapınıyor, demektir.

«Bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmıştır.» âyeti iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi; Allah Teâlâ onun sapıklığa müstehak olduğunu bildiği için şaşırtmış, saptırmıştır. İkincisi; bilgi ulaştıktan ve aleyhine huccet konulduktan sonra Allah Teâlâ onu şaşırtıp saptırmıştır. Bu ihtimâllerden ikincisi birinciyi gerektiriyorsa da, birincisi ikincisini gerektirmemektedir. «Kulağını, kalbini mühürlemiş ve gözüne perde koymuştur.» Kendisine fayda sağlayacak şeyi işitmez. Kendisiyle hidâyete ereceği bir şeyi anlamaz, kendisiyle aydınlığa kavuşacağı bir hucceti görmez. «Allah'tan sonra onu kim hidâyete eriştirebilir? Hâlâ düşünmeyecek misiniz?» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecek yoktur. O, bunları taşkınlıkları içinde serserî bir halde bırakır.» (A'râf, 186).

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُمْ بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

24 — Hayat, ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak dehr helâk eder, dediler. Oysa onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Başka değil, onlar sâdece zannediyorlar.

25 — Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman; doğru sözlüler iseniz, babalarımızı getirin bakalım, demekten başka bir huccetleri yoktur.

26 — De ki: Allah diriltir sizi, sonra öldürür, sonra hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o kıyâmet gününde toplar. Fakat insanların pek çoğu bilmezler.

Bizi Ancak Dehr Helâk Eder Diyenler

Allah Teâlâ burada dehrî kâfirlerle kıyâmeti inkâr eden ve maddeci kâfirlere uyan arap müşriklerinin sözlerini haber veriyor: «Hayat, ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız, dediler.» Sadece bu dünya yurdu vardır. Bir kavim ölürken, diğerleri yaşamaktadır. Allah'a dönüş ve kıyâmet yoktur. Kıyâmet gününü inkâr eden arap müşrikleri ile içlerindeki ilâhiyatçı filozofların söyledikleri bunlardır. Onlar, ilk yaratılmayı ve Allah'a dönüşü inkâr etmektedirler. Aynı görüşe zâhib olan tenâsüh nazariyesini ileri süren materyelist filozoflar da bir yaratıcının varlığını inkâr etmekte ve her 36.000 senede her şeyin önceki haline döneceğine inanmaktadırlar. Onlar bunun sonsuza kadar tekrârlanacağını zannetmektedirler. Böylece akıl sâhipleriyle tartışıp inkâr etmekte ve nakledilen sahîh haberleri de yalanlamaktadırlar. Bu sebepledir ki onlar: «Bizi ancak dehr helâk eder.» derken Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır: «Oysa bu konuda onların bir bilgileri yoktur. Başka değil. Onlar sâdece zannediyorlar (vehme kapılıp hayâl peşinde koşuyorlar).» Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِي الْأَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

Allah Teâlâ buyurur ki: Âdemoğlu Bana eziyet veriyor; o dehre sövüyor ki dehr Benim. Emir Benim ellerimdedir. Gecesini ve gündüzünü evirip çevirmekteyim. Başka bir rivâyette de şöyle buyurulmaktadır:

لَا تَسُبُّوا الدَّهْرَ . فَإِنَّ اللهَ هُوَ الدَّهْرُ

Dehr'e sövmeyin çünkü Dehr Allah'dır. İbn Cerîr hadîsi gerçekten garîb ifâdelerle zikredip der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Câhiliye halkı: Bizi gece ve gündüz helâk eder. Bizi helâk eden, öldüren ve yaşatan ancak odur, derlerdi. Allah Teâlâ ise kitâbında: «Hayat, ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak dehr helâk eder, dediler.» buyurur. Onlar Dehr'e sövüyorlardı. Allah Teâlâ da buyurdu ki: Âdemoğlu Bana eziyyet veriyor, Dehr'e sövüyor, halbuki Dehr Benim, emir Benim ellerimdedir. Gece ve gündüzü evirip çevirmekteyim. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Ahmed İbn Mansûr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet eder ki o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ buyurdu ki: Âdemoğlu Dehr'e sövüyor. Halbuki Dehr Benim, gece ve gündüz Benim ellerimdedir. Hadîsi Buhârî ve Müslim ile Neseî, Yûnus İbn Zeyd kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk'ın Alâ İbn Abdurrahmân kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Kulumdan borç istedim, Bana vermedi. Kulum Bana sövüp: Ah felek, der. Halbuki Dehr Benim.

Şâfiî, Ebu Ubeyde ve diğer imâmlar Allah Rasûlü (s.a.)nün; Dehr'e sövmeyin, zîrâ Allah Teâlâ Dehr'in kendisidir. Kavlinin te'vilinde şöyle diyorlar: Câhiliye döneminde arapların başına bir zorluk, belâ veya musîbet geldiği zaman: Ey ziyânkâr Dehr, derler ve bu işleri Dehr'e isnâd ederek ona söverlerdi. Halbuki bunların fâili ancak Allah'tır. Böylece onlar sanki Allah Teâlâ'ya sövmüş oluyorlardı. Zîrâ gerçekte bunların fâili O'dur. Bu sebepledir ki Dehr'e sövmek yasaklanmıştır. Zîrâ onların kasdettikleri ve bu fiilleri isnâd ettikleri dehr ancak Allah'tır. Bu hadîsin yorumunda söylenenlerin en güzeli budur ve hadîsten kasdedilen de budur. En doğrusunu Allah bilir. Bu hadîsin zâhirine sarılarak Dehr'in, Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sından olduğunu ileri süren İbn Hazm ve onun peşinden giden zâhirîler yanılmışlardır.

«Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman; (gerçek onlara beyân edilip aleyhlerine delil getirildiği, bedenleri paramparça dağıldıktan sonra Allah'ın yeniden diriltmeye kâdir olduğu söylendiği zaman) doğru sözlüler iseniz (söylediklerinizde gerçek ise), babalarımızı (diriltip) getirin bakalım, demekten başka huccetleri yoktur. De ki: (Müşâhade etmekte olduğunuz gibi) Allah diriltir sizi.» Yokluktan varlığa çıkarır. «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrâr diriltecektir.» (Bakara, 28) Sizi ilk defa yaratmaya kâdir olan evleviyyetle tekrâr yaratmaya da kâdirdir. «İlkin yaratıp sonra onu iâde eden O'dur.» (Rûm, 27) «Sonra öldürür, sonra şüphe götürmeyen o kıyâmet gününde toplar.» Sizi kıyâmet günü toplayacaktır. Bu dünyada yeniden diriltmeyecektir ki doğru sözlüler iseniz babalarımızı getirin bakalım, diyebilesiniz. «Sizi toplanma gününde bir araya getirdiği gün; işte o gün, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür.» (Teğâbün, 9), «Bu, hangi güne ertelenmişti? Hüküm gününe bırakılmıştı.» (Mürselât, 12-13); «Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar geciktiririz.» (Hûd, 104). «Sonra hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o kıyâmet gününde toplar. Fakat insanların pek çoğu bilmezler.» Bu sebeple Allah'a dönüşü inkâr eder ve cesedlerin diriltilip kaldırılışını uzak görürler. «Doğrusu inkârcılar bunu uzak görüyorlar. Ama Biz onu yakın görmekteyiz.» (Meâric, 6-7). Onlar bunun vukûunu uzak görürler, mü'minler ise bunu kolay ve yakın görürler.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرٰى كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً
كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعٰى إِلٰى كِتَابِهَا ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ۚ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ
مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾

27 Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyâmetin kopacağı gün; işte o gün, bâtıla saplananlar hüsrânda kalırlar.

28 — Her ümmeti diz üstü çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitâbına çağrılır. Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.

29 — Bu kitâbımız sizin aleyhinize hak ile konuşuyor. Şüphesiz Biz, yaptıklarınızı bir bir kaydediyorduk.

Allah Teâlâ, göklerin ve yerin mâlikî, dünya ve âhiretin her ikisinde de yegâne hâkim olduğunu haber verip buyurur ki: «Kıyâmetin kopacağı gün; işte o gün; bâtıla saplananlar (Allah'ı inkâr eden, Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu apaçık âyetleri ve delilleri inkâr edenler) hüsrânda kalırlar.» İbn Ebu Hâtim der ki: Süfyân es-Sevrî Medîne'ye geldi ve el-Meâfirî'nin insanları güldüren bazı şeyler konuştuğunu işitti. Ona: Ey ihtiyar, Allah'ın bâtıla kapılanların hüsrânda kalacağı gününün bulunduğunu bilmedin mi? dedi. El-Meâfirî bu sözleri Allah'a kavuştuğu güne kadar aslâ unutmadı. Bu haberi İbn Ebu Hâtim zikretmiştir.

«Her ümmeti (o günün şiddet ve azametinden) diz üstü çökmüş görürsün.» Cehennem getirildiği zaman öyle bir gürülder ki herkes o zaman dizleri üstü çöker. Hattâ İbrâhîm el-Halîl bile: Nefsim, nefsim, nefsim, bugün Senden sadece nefsimi isterim, der. Îsâ bile: Bugün Senden sâdece nefsimi isterim, beni doğurmuş olan Meryem'i bile istemem, diyecektir. Mücâhid, Kâ'b el-Ahbâr ve Hasan el-Basrî bu âyet-i kerîmeyi: Her ümmeti diz üstü çökmüş görürsün şeklinde açıklamışlardır. İkrime ise her ümmetin kendi köşesine çekilip seçileceğini, yoksa, dizleri üzere çökmüş olmayacağını söylemektedir ki, bu açıklamalardan birincisi daha iyidir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in... Abdullah İbn Bâbâh'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sanki ben sizi, cehennemin önünde yüksek yerlerde diz üstü çökmüş olarak görüyorum. İsmâîl İbn Râfi' el-Medînî'nin Muhammed İbn Kâ'b'dan, onun da Ebu Hüreyre (r.a.)den merfû' olarak rivâyet etmiş olduğu Sûr hadîsinde şöyle denilir: İnsanlar seçilip ayrılacak ve ümmetler diz çökecek. İşte Allah Teâlâ'nın: «Her ümmeti diz üstü çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitâbına çağrılır.» buyurduğu durum budur. Bu açıklama her iki açıklamayı da cem' etmektedir ve aralarında bir zıdlık da yoktur. En doğrusunu Allah bilir.

«Her ümmet kendi kitâbına çağrılır.» âyetinde, amellerin yazıldığı kitâb kasdedilmektedir. Bu âyet Allah Teâlâ'nın: «Kitâb konuldu, peygamberler ve şâhidler getirildi.» (Zümer, 69) kavli gibidir. Ve bu sebeple şöyle buyurmaktadır: «Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir. (Hayrı ve şerri ile amellerinizin karşılığını göreceksiniz.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «O gün insanoğluna önde ve sonda yaptığı ne varsa bildirilir. Özürlerini sayıp dökse de insanoğlu, artık kendi kendinin şâhididir.» (Kıyâme, 13-15).

«Bu kitâbımız sizin aleyhinize hak ile konuşuyor.» Fazlalık ve noksanlık olmaksızın bütün amellerinizi karşınızda hazır ediyor. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruyor: «Kitab konulduğunda, suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize,

eyvâh bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler. Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Rabbın kimseye aslâ zulmetmez.» (Kehf, 49). «Şüphesiz Biz, yaptıklarınızı bir bir kaydediyor (hafaza meleklerine amellerinizi aleyhinizde yazmalarını emrediyor)duk.» İbn Abbâs ve bir başkası der ki: Melekler kulların amellerini yazar, sonra onları göğe yükseltir. Ameller dîvânında bulunan melekler her Kadir gecesi Levh-i Mahfûz'dan kendilerine gösterilenlerle ellerindeki yazdıklarını Allah'ın ezelde —kullarını yaratmazdan önce— yazmış oldukları ile karşılaştırır ve ne bir harf fazla, ne de bir harf noksan olmadığını görürler. Sonra İbn Abbâs: «Şüphesiz Biz, yaptıklarınızı bir bir kaydediyorduk.» âyetini okumuştur.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾
وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا
قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا
وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾
وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَٰلِكُمْ
بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ
﴿٣٥﴾ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

30 — İmân edip sâlih amel işlemiş olanlara gelince; Rabları onları rahmetine girdirir. Apaçık kurtuluş işte budur.

31 — Küfredenlere gelince: Âyetlerimiz size okunmuş, siz de büyüklük taslayıp mücrim bir kavim olmuştunuz değil mi?

32 — Allah'ın va'di haktır ve kıyâmet günü hakkında hiç şüphe yoktur, denildiği zaman; siz demiştiniz ki: Kıyâmet nedir bilmiyoruz, ancak bir takım tahmînlerde bulu-

nuyoruz. Onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz.

33 — Onlara, yaptıkları işlerin kötülükleri belli oldu ve alaya aldıkları şeyler kendilerini kuşattı.

34 — Denilir ki: Siz nasıl bugüne kavuşacağınızı unuttuysanız, Biz de sizi unuttuk. Barınağınız ateştir, yardımcılarınız da yoktur.

35 — Bunun böyle olmasının sebebi; Allah'ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmış olmasıdır. İşte o gün, oradan çıkarılmayacaklar ve özürleri de dinlenmeyecektir.

36 — Hamd; göklerin Rabbı, yerin Rabbı ve âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.

37 — Göklerde de, yerde de büyüklük O'nundur. O'dur Azîz, Hakîm.

Allah Teâlâ kıyâmet günü yaratıkları hakkındaki hükmünü haber verip buyuruyor ki: «(Kalbleri ile) îmân edip (organları ile şerîata uygun, tertemiz ve) sâlih amel işlemiş olanlara gelince; Rabları onları (cennete koyup) rahmetine girdirir.» Sahîh bir hadîste belirtildiği üzere Allah Teâlâ cennete: Sen, Benim rahmetimsin. Dilediklerime seninle rahmet ederim, buyurmuştur. «Apaçık kurtuluş işte budur. Küfredenlere gelince: Âyetlerimiz size okunmuş, siz de büyüklük taslayıp mücrim bir kavim olmuştunuz değil mi?» Onlara bir azarlama olarak şöyle denilecektir: Size Rahmân'ın âyetleri okunmuş ve işittiğiniz zaman onlara tâbi olmaktan büyüklenerek yüz çevirmiş, kalblerinizdeki yalanlamaya ilâve olarak yaptıklarınızla mücrim bir kavim olmuştunuz değil mi?

Mü'minler size: «Allah'ın va'di haktır ve kıyâmet günü hakkında hiç şüphe yoktur, denildiği zaman; siz demiştiniz ki: Kıyâmet nedir bilmiyoruz, ancak birtakım tahmînlerde bulunuyoruz. Onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «Onlara yaptıkları işlerin kötülükleri (amellerin karşılığı olan azâb) belli oldu ve alaya aldıkları şeyler (azâb ve cezalandırma) kendilerini kuşattı. Denilir ki: Siz nasıl bugüne kavuşacağınızı unuttuysanız; (bu günü doğrulamayıp hazırlık olarak ameller işlemediyseniz) Biz de (size karşı unutmuş kimsenin muâmelesi ile muâmele edip) sizi (cehennem ateşinde) unuttuk. Barınağınız ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre Allah Teâlâ, kıyâmet günü kullarından bazısına şöyle hitâb edecektir: Seni çift yaratmadım mı? (sana eş yaratmadım mı?), sana ikrâmda bulunmadım mı, atları ve develeri senin buy-

ruğuna vermedim mi? Seni, reîs kılıp tebeanın ganîmetlerinden dörtte bir alman için izin vermedim mi? Kul: Evet Rabbım, bunları bana bahşettin, diyecek de Rab Teâlâ: Bana mülâkî olacağını zanneder miydin? buyurur, kul da; hayır, der. Allah Teâlâ: Senin Beni unuttuğun gibi bugün de Ben seni unutacağım, buyurur.

«Bunun böyle olmasının sebebi; Allah'ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmış olmasıdır.» Sizi bu şekilde cezâlandırmamızın sebebi Allah'ın sizin karşınıza diktiği huccetlerini alaya almanız ve onlarla istihzâ etmenizdir. Bir de dünya hayatı sizi aldattı, siz sâdece onda huzûr buldunuz ve böylece hüsrâna uğrayanlardan oldunuz. «İşte o gün, ateşten çıkarılmayacaklar ve özürleri de dinlenmeyecektir.» Aksine hesapsız ve özürsüz (özür beyan etmeye mahal kalmaksızın) azâb olunacaklardır. Nitekim mü'minlerden bir grup da azâbsız ve hesâpsız olarak cennete gireceklerdir. Allah Teâlâ mü'minler ve kâfirler hakkındaki hükmünü beyân ettikten sonra şöyle buyurur: «Hamd; göklerin Rabbı, yerin Rabbı (göklerin ve yerin, onlarda olanların mâliki) ve âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur. Göklerde de, yerde de büyüklük O'nundur.» Mücâhid âyetteki kibriyâyı saltanatla izâh eder. Yani Allah Teâlâ Azîm'dir, temcîd olunmaya lâyık olandır. Her şey O'nun katında O'na boyun eğmiş ve Zâtına muhtâçtır. Sahîh bir hadîste belirtildiği üzere Allah Teâlâ şöyle buyurur: Azamet Benim gömleğim, kibriyâ Benim kaftanımdır. Bu ikisinden hangisinde kim Benimle çekişirse onu ateşime koyarım. Hadîsi Müslim, A'meş kanalıyla... Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den, onlar da Allah Rasûlü (s.a.)nden yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. «O'dur (gâlib gelinemeyen ve karşı durulamayan) Azîz, (sözlerinde, fiillerinde, kanun koymasında ve kaderinde) Hakîm,» Yücedir, Mukaddestir, O'ndan başka ilâh yoktur.

CÂSİYE SÛRESİNİN SONU

AHKÂF SÛRESİ

AHKÂF SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ
مُّسَمًّى ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ
الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۖ ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَٰذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾
وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ
﴿٥﴾ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Hâ, Mîm.

2 — Kitâb'ın indirilmesi; Azîz, Hakîm Allah'tandır.

3 — Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak üzere ve belirli bir süre için yarattık. Küfredenler ise korkutuldukları şeylerden yüz çevirmektedirler.

4 — De ki: Allah'tan başka taptığınız şeyleri gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösteriniz bana? Yok-

sa onların ortaklıkları göklerde midir? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, size indirilmiş bir kitab veya size intikâl etmiş bir bilgi kalıntısı varsa, getirin bana.

5 — Allah'ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar cevab veremeyecek şeylere dua edenden daha sapık kimdir. Halbuki bunlar, onların duâlarından habersizdirler.

6 — İnsanlar haşrolundukları zaman bunlar, onlara düşman kesilirler. Ve onların ibâdetlerini inkâr ederler.

Kitâb'ın İndirilişi

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed —Allah'ın salât ve selâmı din gününe kadar onun üzerine olsun— e kitâbı indirdiğini haber verip Zâtını eğilip bükülemeyen ve yenilemeyen izzetle, söz ve fiillerinde hikmetle niteler, sonra da şöyle buyurur: «Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları (boş yere ve bâtıl olarak değil) ancak hak üzere ve belirli bir süre için yarattık.» Eksilmeyecek ve noksânlaşmayacak belirli bir süreye kadar kalmak üzere yarattık. «Küfredenler ise korkutuldukları şeylerden yüz çevirmektedirler.» Başlarına gelecek şeyler hakkında eğlenedurmaktadırlar. Onlara kitâb indirilmiş, rasûl gönderilmiş ama onlar bütün bunlardan yüz çevirmiş durumdadırlar. Ama bunun âkıbetini yakında bileceklerdir. Allah'a şirk koşup O'nunla beraber başka şeylere tapınan şu müşriklere de ki: «Allah'tan başka taptığınız şeyleri gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır? (Yeryüzünde başlı başına yaratmış oldukları bir yer) gösterin bana. Yoksa onların ortaklıkları göklerde midir?» Onların ne göklerde, ne de yerde ortaklıkları yoktur. Bir kıtmîre bile sâhib değillerdir. Hükümrânlık ve tasarruf, bütünüyle Allah'ındır. Nasıl oluyor da O'nunla beraber bir başkasına tapınıp O'na şirk koşuyorsunuz? Sizi buna götüren, sizi buna çağıran nedir? Size bunları Allah mı emretti? Yoksa kendiliğinizden uydurduğunuz bir şey midir? «Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, size (bu putlara tapınmanızı emreden, Allah'ın kitablarından peygamberlere) indirilmiş bir kitab veya size intikâl etmiş bir bilgi kalıntısı (girmiş olduğunuz bu yolun doğruluğuna delâlet eden apaçık bir delil) varsa, getirin bana.» Elbette sizin buna dâir ne naklî ne de aklî hiç bir deliliniz yoktur. «Veya size intikâl etmiş bir bilgi kalıntısı varsa...» kısmını diğer bazıları: Sizden öncekilerden birisinden naklen aldığınız sahîh bir ilim varsa... anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Nitekim Mücâhid burayı: Veya bir ilim nakleden kimse varsa, getirin bana... şeklinde açıklar. İmâm Ahmed'in Yahyâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan —Râvî Süfyân hadîsin Hz. Peygam-

ber (s.a.) den nakledildiğini söyler— rivâyetine göre; o, «İntikâl etmiş bir bilgi kalıntısı»nı yazı ile açıklar. Ebu Bekr İbn Ayyâş bunu; ilimden bir kalıntı ile tefsîr ederken Hasan el-Basrî de; çıkarıp ayaklandırabileceği eski bir kalıntı ile tefsîr etmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Ebu Bekr İbn Ayyâş da burayı yazı ile tefsîr etmişlerdir. Katâde ise bunun özel bir bilgi olduğunu söyler. Bütün bunlar birbirine yakın açıklamalar olup aslında bizim söylediğimize dönmektedir. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eyleyip ikrâmda bulunsun ve âkıbetini güzel kılsın— de bu açıklamayı tercîh etmektedir.

«Allah'ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar cevab veremeyecek şeylere duâ edenden daha sapık kimdir. Halbuki bunlar, onların duâlarından habersizdirler. Putlara duâ eden, cansız bir taş ve sağır, dilsiz olduğu için yakalayıp tutamayan, görmeyen, işitmeyen ve kendisine söylenenlerden gâfil, kıyâmet gününe kadar güç yetiremeyeceği şeyleri putlardan isteyenden daha sapık hiç kimse yoktur.

Allah Teâlâ'nın: «İnsanlar hoşrolundukları zaman bunlar, onlara düşman kesilirler. Ve onların ibâdetlerini inkâr ederler.» kavli, şu âyet-i kerîme gibidir: «Onlar, kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler. Hayır, onlar (putlar) kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82). Onlar, en muhtâç oldukları bir zamanda kendilerine ihânet edeceklerdir. Hz. İbrâhîm Halîl de şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyâmet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı lânet okursunuz. Varacağınız yer ateştir. Sizin yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25).

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ
ٱفْتَرَىٰهُ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِۦ شَهِيدًۢا بَيْنِى
وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ وَمَآ أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا
بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٩﴾

7 — Onlara âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman, kendilerine geldiğinde hakkı inkâr edenler: Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.

8 — Yoksa: Onu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer onu ben uydurmuşsam, Allah tarafından bana

gelecek hiç bir şeye sizin gücünüz yetmez. O, yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter. O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

9 — De ki: Ben, peygamberlerden bir ilk değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahy olunana uyarım. Ve ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Allah Teâlâ burada müşriklerin küfür ve inâdlarını haber veriyor. Allah'ın âyetleri onlara açıkça okunduğu zaman derler ki: «Bu, apaçık bir büyüdür.» Onlar yalan söylemiş, iftirâ atmış, sapıtmış ve kâfir olmuşlardır. «Yoksa: (Muhammed) onu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer onu ben uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek hiç bir şeye sizin gücünüz yetmez.» Şâyet Allah'a karşı yalan söylemiş ve O, beni peygamber olarak göndermemişken, beni peygamber olarak gönderdiğini iddia ediyorsam beni öyle şiddetli bir azabâ dûçâr kılar ki ne siz, ne de (sizden başka yeryüzü halkından) hiç kimse bu azâbdan beni kurtarmaya güç yetiremez. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «De ki: Doğrusu beni kimse Allah'a karşı savunamaz ve ben O'ndan başka bir sığınak bulamam. Benim yaptığım yalnız Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini teblîğdir. (Cinn, 22, 23), «Eğer, Bize karşı, bazı sözler katmış olsaydı, Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık. Hiç biriniz de onu koruyamazdınız.» (Hâkka, 44-47). Bu sebepledir ki burada da: «De ki: Eğer onu ben uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek hiç bir şeye sizin gücünüz yetmez. O, yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter.» buyurur ki; bu, onlar için bir tehdîd ve şiddetli bir korkutmadır.

«O Gafûr'dur, Rahîmdir.» âyeti, onları tevbeye ve Allah'a dönmeye teşvîktir. Yani bütün bunlara rağmen Allah'a dönüp O'na tevbe ettiğiniz takdirde sizin tevbenizi kabul buyurur, sizi affedip bağışlar ve size merhamet eder. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın Furkân sûresindeki şu kavli gibidir: «Ve dediler ki : Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır. De ki: Onu (Kur'ân'ı) göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafûr ve Rahîm olandır.» (Furkân, 5-6).

«De ki: Ben, peygamberlerden bir ilk değilim.» Ben, âleme gelen ilk peygamber değilim. Benden önce de peygamberler gelmiştir. Ben; benzeri olmayan bir iş üzere değilim ki beni garip karşılayıp size peygamber olarak gönderilmemi uzak göresiniz. Şüphesiz Allah Teâlâ, benden önce bütün peygamberleri ümmetlerine göndermiştir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, «De ki: Ben peygamberlerden bir ilk değilim.» âye-

tini: Ben, ilk peygamber değilim, şeklinde açıklamışlardır. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim bundan başka bir tefsîr nakletmemektedir.

«Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abâs'tan rivâyetle şöyle der: Bu âyet-i kerîme'den sonra «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» (Fetih, 2) âyeti nâzil oldu. İkrime, Hasan ve Katâde de bû âyet-i kerîme'nin «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» âyeti ile mensûh olduğunu söylemişlerdir. Bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman müslümanlardan birisi: Allah Teâlâ senin hakkında ne yapacağını beyân buyurdu ey Allah'ın elçisi. Bize ne yapacak? diye sordu da Allah Teâlâ: «Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları; cennete koysun.» (Fetih, 5) âyetini indirdi. Sahîh bir hâdiste sâbit olduğu üzere «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» âyeti nâzil olduğunda mü'minler: Ey Allah'ın elçisi, sana mübârek olsun. Bize ne var? dediler de, Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Dahhâk, «Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.» âyetini şöyle açıklar: Bundan sonra ne ile emrolunacağımı ve bana neyin yasaklanacağını bilmem. Ebu Bekr el-Hüzelî'nin Hasan el-Basrî'den rivâyetine göre; o, «Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Âhirette Hz. Peygamberin cennette olduğu kesin olarak bilinmektedir. Ancak Allah Rasûlü şöyle demek istemiştir: Dünyada bana ve size ne yapılacağını bilmem: Benden önceki peygamberlerin ülkelerinden çıkarıldığı gibi çıkarılacak mıyım, benden önceki peygamberlerin öldürüldüğü gibi öldürülecek miyim? Siz yere mi batırılacaksınız yoksa başınıza taş mı yağacak bilmiyorum. İbn Cerîr'in de dayanmış olduğu görüş budur ve başkası da zâten câiz değildir. Allah Rasûlü (s.a.)ne yaraşan da şüphesiz budur. Âhirete nisbetle onun ve ona tâbi olanların cennete gitmeleri kesindir. Dünyada ise kendisinin ve Kureyş müşriklerinin işlerinin âkıbetinin ne olacağını elbette bilmemektedir. Kureyş müşrikleri ona îmân mı edecekler; yoksa küfredip azâblandıracak ve küfürleri sebebiyle kökleri mi kazınacak?

İmâm Ahmed der ki : Bize Yâ'kûb'un... Ümmü Alâ-Ansâr hanımlarından olup Allah Rasûlü (s.a.) bîat etmişti— dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Mekke'den Medîne'ye hicret eden müslümanların ansâr'dan kimlerin evlerinde kalacakları husûsunda ansâr kur'a çekiştiğinde bizim hissemize Osmân İbn Maz'ûn düşmüştü. Osmân bizim yanımızda hastalandı ve onu tedâvî etmeye çalıştık. Sonunda vefât edince onu elbiselerine sardık. Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza girdi. Ben: Ey Ebu Saîd, Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun. Şehâdetim odur ki şüphesiz Allah sana ikrâm etmiştir, dedim. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ın ona ikrâm ettiğini nereden biliyorsun? diye sordu. Ben; Anam babam sana fedâ olsun, bilmiyorum, dedim. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz Rab-

bından ona yakîn gelmişti ve muhakkak ben, onun için hayır umarım. Allah'a yemîn olsun ki, elçisi olduğum halde Allah'ın bana ne yapacağını bilmiyorum, buyurdu. Ben: Allah'a yemîn olsun ki bundan sonra hiç kimseyi aslâ tezkiye etmeyeceğim, dedim ve bu beni son derece üzdü. Uyuduğumda Osmân için akan bir kaynak gördüm, Allah Rasûlü (s.a.)ne gelip bunu haber verdim de, Allah Rasûlü (s.a.): Bu onun amelidir, buyurdu. Bu hadîsi sadece Buhârî tahrîc etmiş olup Müslim tahrîc etmemiştir. Buhârî'nin rivâyet ettiği hadîsin lafzı şöyledir: Ben Allah'ın elçisi olduğum halde ona ne yapacağını bilmiyorum. Ümmü Alâ'nın: Bu beni son derece üzdü, ifâdesine bakılırsa, Buhârî'nin lafzının mahfûz olana daha çok benzediği görülür. Bu ve benzeri haberlerin delâletine dayanarak belirli bir kimsenin cennete gireceğini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak Şârî'in (Allah ve Rasûlü'nün) isim vererek belirttikleri müstesnâdır. Aşere-i Mübeşşere, İbn Selâm, Ğumeysâ, Bilâl, Sürâka, Câbir'in babası Abdullah İbn Amr İbn Harâm, Bi'ri Maûne'de şehîd edilen yetmiş kurrâ, Zeyd İbn Hârise, Ca'fer, İbn Revâha ve bunlar gibi.

«Ben sâdece bana vahyolunana uyarım.» Ben, sadece Allah'ın bana indirmiş olduğu vahye tâbi olurum. «Ve ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.» Benim durumum akıl sâhibleri katında apaçıktır.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسْتَكْبَرْتُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَآ إِلَيْهِ ۚ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا۟ بِهِۦ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَآ إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُوا۟ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

10 — De ki: Şâyet Allah katından ise ve siz de onu inkâr etmişseniz, İsrâiloğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dâir şehâdet edip inandığı halde siz yine de büyüklük taslamışsanız, zulmetmiş olmaz mısınız? Muhakkak ki Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

11 — O küfredenler, inananlar için: Bu iş, bir hayır ol-

saydı; onlar bunda bizi geçemezlerdi, dediler. Onlar bununla hidâyete ermediklerinden bu, eski bir uydurmadır, diyeceklerdir.

12 — Ondan önce de rehber ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı var. Bu ise zulmedenleri uyarmak ve ihsân edenlere müjde olmak üzere arabça bir dille doğrulayıcı bir kitabdır.

13 — Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip de sonra dosdoğru istikâmette gidenlere korku yoktur. Ve onlar üzülecek de değillerdir.

14 — İşte onlar, cennet ehlidirler. İşlediklerine karşılık olarak orada temelli kalacaklardır.

Dosdoğru İstikâmet

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu Kur'ân'ı inkâr eden müşriklere söyle: Şâyet O, Allah katından ise ve siz de onu inkâr etmişseniz; size tebliğ etmem için Allah'ın bana indirmiş olduğu ve benim size getirdiğim şu kitâbı siz inkâr edip yalanlamışsanız, İsrâiloğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dâir şehâdet edip inandığı, benden önceki peygamberlere indirilmiş kitablar bunun doğruluğuna ve sıhhatına şehâdet ettiği, müjdelediği ve bu Kur'ân'ın haber verdiği gibi haberler verdiği halde siz yine de büyüklük taslamışsanız, İsrâiloğullarından bunun doğruluğuna şehâdet eden birisi onun hakîkatını bildiği için inandığı halde siz büyüklük taslayarak ona tâbi olmaktan yüz çevirmişseniz, Allah'ın size ne yapacağını sanıyorsunuz? Mesrûk, «İsrâiloğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dair şehâdet edip inandığı halde...» kısmını şöyle açıklar: Bu şâhid, kendi peygamberine ve kitâbına inanmış, siz ise kendi peygamberinizi ve kitâbını inkâr etmişseniz; şüphesiz ki Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

Âyet-i kerîme'de geçen şâhid kelimesi, cins ismi olup Abdullah İbn Selâm ve başkaları hakkında umûmîdir. Bu âyet-i kerîme, Mekke'de ve Abdullah İbn Selâm'ın müslüman olmasından önce nâzil olmuştur. Ve Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Onlara Kur'an okunduğu zaman derler ki: Ona inandık, doğrusu o Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz biz, daha önceden de müslüman olmuş kimseleriz.» (Kasas, 53), «Muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi, verilenlere, o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki, tenzîh ede-

riz Rabbımızı. Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır,» (İsrâ, 107, 108). Mesrûk ve Şa'bî, bu âyet-i kerîme'de zikredilen şâhidin Abdullah İbn Selâm olmadığını söylerler. Zîrâ âyet Mekke'de nâzil olmuştur. Abdullah İbn Selâm'ın İslâm'a girmesi ise Medîne'dedir. Bu açıklamayı İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, Mesrûk ve Şa'bî'den naklet-mektedirler. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmiştir. Mâlik'in Ebu Nadr kanalıyla Âmir İbn Sa'd'ın babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nün, Abdullah İbn Selâmdan başka yeryüzünde yürüyen hiç kimse için: Bu, cennetliklerdendir, buyurduğunu işitmedim, onun hakkında «İsrâiloğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dâir şehâdet etmiştir.» âyeti nazil oldu. Buhârî, Müslim ve Neseî hadîsi Mâlik kanalıyla rivâyet etmişlerdir. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, İkrime, Yûsuf İbn Abdullah İbn Selâm, Hilâl İbn Yesâf, Süddî, Sevrî, Mâlik İbn Enes ve İbn Zeyd de âyet-i kerîme'de zikredilen şâhidin, Abdullah İbn Selâm olduğunu söylemişlerdir.

«O küfredenler, (Kur'ân'a) inananlar için: Bu iş, bir hayır olsaydı; onlar bunda bizi geçemezlerdi, dediler.» Bu sözleri ile onlar Bilâl, Ammâr, Suheyb, Habbâb ve benzerleri, akranları olan câriye, köle ve zayıf görülen kimseleri kasdetmektedirler. Onlar kendilerinin Allah katında değerli olduklarına inanmaktaydılar ki bundan hatâ etmiş ve açıkça yanılmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Biz böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik ki; aramızdan Allah bunlara mı lutfetti? desinler.» (En'âm, 53) Yani onlar bu kimselerin kendilerinden önce nasıl olup ta hidâyete erdiklerine şaşmaktaydılar. Bu sebepledir ki: «Bu iş bir hayır olsaydı; onlar bunda bizi geçemezlerdi.» demişlerdi. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat, Sahâbe'den rivâyetle sâbit olmayan her iş ve söz için bîd'at tâ'bîrini kullanırlar. Zîrâ bid'at saydıkları bu söz ve fiil bir hayır olsaydı, onlar mutlakâ bizden önce bunu yaparlardı. Çünkü onlar, hayır hasletlerinden hiç birini terketmeksizin hemen ona koşmuş ve uygulamışlardı.

(Kur'ân'la) hidayete ermediklerinden; «bu, eski bir uydurmadır (öncekilerden nakledilmektedir), diyecekler (ve Kur'ân ile Kur'ân ehlini küçük görecekler)dir.» Bu; Allah Rasûlü (s.a.)nün: Böbürlenerek hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir, buyurduğu kibirdir.

«Ondan önce de rehber ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitâbı (Tevrât) var. Bu (Kur'ân) ise zulmedenleri (kâfirleri) uyarmak ve ihsân edenlere (mü'minlere) müjde olmak üzere (apaçık ve fasîh) arabça bir dille (indirilmiş kendinden önceki kitabları) doğrulayıcı bir kitâbdır.»

«Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip de sonra dosdoğru istikâmette gidenlere korku yoktur.» âyet-i kerîme'sinin tefsîri daha önce Fussilet sûresinde (âyet 30) geçmişti. İşte onlara, gelecekleri hakkında

korku yoktur ve onlar geride bıraktıklarına üzülecek de değillerdir. «İşte onlar cennet ehlidirler. İşlediklerine karşılık olarak orada temelli kalacaklardır.» Ameller rahmete nâil olmalarına ve rahmete gark olmalarına bir sebeptir.

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ
شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ
عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ
﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعْدَ
الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾

15 — Biz insana; anne ve babasına ihsân etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır. Nihâyet erginlik çağına ulaşınca ve kırk yaşına varınca der ki: Rabbım bana; ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve senin hoşnûd olacağın sâlih amel işlememi ilhâm et. Bana verdiğin gibi soyuma da salâh ver. Doğrusu ben, Sana döndüm. Ve gerçekten ben, müslümânlardanım.

16 — İşte bunlar cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir. Bu; onlara va'dolunan dosdoğru bir vaaddir.

Annenin Çektiği Zahmetler

Allah Teâlâ, birinci âyet-i kerime'de Allah'ı birlemeyi, ibâdeti yegâne O'na tahsîs etmeyi ve O'na giden dosdoğru yola girmeyi zikrettikten sonra peşinden ana babaya iyi davranmayı zikreder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'deki birçok âyette tevhîd ve ibâdeti Allah'a tahsîsle ana babaya vasiyyet birlikte zikredilmektedir. «Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız.» (İsrâ, 23), «Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Banadır.» (Lok-

mân, 14) Ve daha birçok âyet-i kerîme'de böyledir. Burada ise şöyle buyuruluyor: «Biz insana; anne ve babasına ihsân etmesini (ikisine ihsân ve şefkatle) tavsiye ettik. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Şu'be kanalıyla... Sa'd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ümmü Sa'd, oğlu Sa'd'a: Allah, ana babaya itâatı emretmiş değil midir? Sen Allah'ı inkâr edinceye kadar hiç bir şey yemeyecek ve hiç bir şey içmeyeceğim demiş, yeme içmeyi bırakmıştı. O kadar ki sonunda ağzını bir değnek ile açıp zorla yiyecek koymaya başladılar. Bunun üzerine «Biz insana; anne ve babasına ihsân etmesini tavsiye ettik.» âyeti nâzil oldu. Müslim ve İbn Mâce dışında Sünen sâhipleri hadîsi Şu'be kanalıyla ve onun isnâdıyla bundan daha uzun bir şekilde rivâyet etmişlerdir.

«Annesi onu zahmetle taşıdı.» Hâmilelik sırasında onun yüzünden meşakkat ve yorgunluklara; hâmilelerin başına gelen yorgunluk ve zahmetlerden aşerme, bayılma, ağırlık, üzüntü ve başka sıkıntılara katlandı. «Ve zahmetle doğurdu.» Doğum sancısı ve şiddetinin zorluğuna da katlandı. «Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» Hz. Ali (r.a) bu âyet-i kerîme'yi Lokmân sûresindeki «Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür.» (Lokmân, 14) âyeti ve «Anneler çocuklarını tâm iki yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamâmlamak isteyen içindir.» (Bakara, 233) âyeti ile birlikte mütâlaa ederek hâmilelik süresinin en az altı ay olduğuna delil getirmiştir. Hz. Ali'nin bu ictihâdı, sahîh ve kuvvetli bir istinbâttır. Hz. Osmân ile Sahâbe'den bir cemâat da Hz. Ali'nin bu görüşüne muvâfakat etmişlerdir. Muhammed Ibn İshâk İbn Yessâr'ın... Ba'ce İbn Abdullah el-Cüheni'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Bizden Osmân'a gelip: «Ne yapıyorsun? diye sordu. Hz. Osmân : Altı ayın sonunda ona bir çocuk doğurdu. Kocası Hz. Osmân'a gidip durumu anlattı da Hz. Osmân kadına gelmesi için haber gönderdi. Kadın elbiselerini giymek için kalktığında kız kardeşi ağlamıştı. Kadın: Seni ağlatan nedir? Bu olanın dışında Allah'ın yaratıklarından hiç kimsenin durumu bana karışık gelmemişti. Elbette Allah Teâlâ benim hakkımda dilediği hükmü verecektir, dedi. Kadın Hz. Osman'a getirilince onun recmedilerek öldürülmesini emretti. Bu haber Hz. Ali'ye ulaşınca Hz. Osmân'a gelip: Ne yapıyorsun? diye sordu. Hz. Osmân : Altı ayın sonunda doğurmuş, hiç bu olur mu? dedi. Hz. Ali ona: Kur'an okumuyor musun? diye sordu. Hz. Osman'ın; evet okuyorum, cevabı üzerine Hz. Ali: Allah Teâlâ'nın: «Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» ve : «Anneler çocuklarını tâm iki yıl emzirirler.» buyurduğunu işitmedin mi? Bu iki seneden sonra sadece altı ay kaldığını görmüyor musun? dedi. Hz. Osmân: Vallahi bunu anlamamıştım, kadını hemen bana getirin, dedi. Ama kadının işi çoktan bitirilmişti. Râvî Ba'ce der ki: Allah'a yemîn ederim ki bir karga bir kargaya, bir yumurta bir yumurtaya bu çocuğun babasına benzediğinden daha çok benzemez. Babası

çocuğu görünce: Bu oğlumdur, Allah'a yemîn olsun ki bunda hiç şüphe etmiyorum, demişti. Allah Teâlâ ona öyle bir yara verdi ki, ölünceye kadar bedenini yeyip bitirdi. Hâdisi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Biz hadîsi daha önce de vermiştik. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kadın dokuz ayda doğurduğu takdîrde yirmi bir ay emzirmesi yeter. Yedi ayda doğurmuşsa yirmi üç ay emzirmesi, altı ayda doğurmuşsa tâm iki sene emzirmesi yeter. Çünkü Allah Teâlâ: «Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» buyurmuştur.

«Nihâyet erginlik çağına ulaşınca (güçlenip tâm bir adam olunca) ve kırk yaşına varınca (aklı, anlayışı ve hilmi en olgun çağına ulaşınca)...» Kırk yaşına basan kimsenin bu yaşından sonra artık bulunduğu halin değişmediği söylenir. Ebu Bekr İbn Ayyâş'ın... Kasım İbn Abdurrahmân'dan rivâyetine göre o, şöyle diyor: Mesrûk'a: Kişi ne zaman günâhları yüzünden cezâlandırılır? diye sordum da şöyle dedi : Kırk yaşına ulaştığın zaman tetikte dur ve uyanık ol. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Ubeydullah el-Kavâriri'nin... Hz. Osmân'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: Müslüman kul kırk yaşına ulaştığı zaman, Allah Teâlâ onun hesâbını hafîfletir. Altmış yaşına ulaştığı zaman ona Allah'a dönüşü bahşeder. Yetmiş yaşına ulaştığı zaman gök ehli onu sever. Seksen yaşına girdiğinde Allah Teâlâ onun iyiliklerini sâbit kılar, kötülüklerini siler. Doksan yaşına girdiği zaman Allah Teâlâ geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlar ve onu âilesi halkı hakkında şefâatçı kılar. Gökyüzünde: Allah'ın yeryüzündeki esîri, diye yazar. İmâm Ahmed'in Müsned'inde bu hadîs başka bir şekilde rivâyet edilmiştir. Emevîlerin Şam emîrlerinden birisi olan Haccâc İbn Abdullah der ki: Kırk sene insanlardan utanarak kötülükleri ve günâhları terkettim. Sonra da bunları Allah'tan hayâ ederek terkettim... (...)

«Nihâyet erginlik çağına ulaşınca ve kırk yaşına varınca der ki : Rabbım, bana; ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve (gelecekte) Senin hoşnûd olacağın sâlih amel işlememi ilhâm et. Bana verdiğin gibi soyuma (ve neslime) da salâh ver. Doğrusu ben, Sana döndüm. Ve gerçekten ben, müslümanlardanım.» Bu âyet-i kerîme'de, kırk yaşına ulaşanlar tevbeye ve Allah'a dönüşe ve Allah'a dönüşte azim sâhibi olmaya irşâdla teşvik olunmaktadır. Ebu Dâvûd'un Sünen'inde İbn Mesûd (r.a.)dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) onlara teşehhüdlerinde şöyle demelerini öğretirmiş: Ey Allah'ım kalblerimizi birbirine ısındır, aramızı ıslâh eyle, bizi selâmet yoluna eriştir, karanlıklardan kurtarıp aydınlığa eriştir, ahlâksızlıkların açık ve gizli olanından bizi uzaklaştır. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalblerimizi, eşlerimizi ve zürriyetlerimizi bize bereketli kıl. Tevbemizi kabul buyur. Şüphesiz Tevvâb

ve Rahîm olan Sensin. Bizi nimetine şükredenler, nimetini övenler ve kabul edenlerden kıl ve bize nimetini tamâmla.

«İşte bunlar cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir.» Yukarıda zikredilen nitelikleri taşıyanlar, Allah'a tevbe edip O'na dönenler, kaçırdıkları tevbe ve istiğfârı telâfî edenler; işte yaptıklarının en iyisinin kabul edileceği, kötülüklerinden vazgeçileceği, birçok hatâlarının bağışlanacağı az amellerinin kabul olunacağı kimselerdir. Onlar cennetlikler cümlesindendirler. Allah Teâlâ'nın, Zâtına tevbe eden ve dönenlere vaadettiği üzere onların Allah katındaki hükmü budur. Bu sebepledir ki: «Bu; onlara vaadolunan dosdoğru bir vaaddir.» buyurmuştur. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm'in İbn Abbâs'tan, onun Allah Rasûlü (s.a.)nden onun da Rûh el-Emîn'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: (Kıyâmet günü) kulun iyilikleri ve kötülükleri getirilip birbiriyle kısas yapılır. Şâyet bir iyiliği de kalsa, Allah Teâlâ onun cennetteki makâmını genişletir. Râvî der ki: Yezdâd'ın yanına girdim. Bu hâdîsin bir benzeri orada rivâyet edildi de ben: Ya iyilikleri biterse, dedim. Yezdâd şöyle dedi: İşte bunlar cennetliklerdendir. Yaptıklarının en iyisini Allah'ın kabul buyuracağı ve kötülüklerinden vazgeçeceği kimselerdir. Bu; onlara vaadolunan dosdoğru bir vaaddir. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla... Mu'temir İbn Süleymân'dan onun isnâdı ile bu şekilde rivâyet etmiştir. Yalnız O'nda şu fazlalık vardır : Ruh el-Emîn'den rivâyete göre Rab Teâlâ: Kulun iyilikleri ve kötülükleri getirilir... buyurdu ve Râvî hadîsi zikretmiştir. Bu garîb bir hadîstir. İsnâdı zayıf olmakla beraber zararı yoktur.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Yûsuf İbn Sa'd'dan, onun da Muhammed İbn Hâtıb'dan rivâyetine göre Muhammed İbn Hâtıb, Yûsuf İbn Sa'd'ın evinde ve Hz. Ali ile Basra halkının karşılaştığı kısımda müsâfir olmuş ve ona bir gün şöyle demiş: Mü'minlerin emîri Hz. Ali ile birlikte idim. Yanında Ammâr, Sa'sa'a, Eşter ve Muhammed İbn Ebu Bekr vardı. Hz. Osmân'ı andılar ve onun hakkında ileri geri konuştular. Hz. Ali divanın üzerinde idi ve elinde de bir değnek vardı. İçlerinden birisi: Şüphesiz ki yanınızda aranızı ayırıp hüküm verecek birisi var, ona sorun dedi. Hz. Ali: Osmân, Allah Teâlâ'nın «İşte bunlar cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir. Bu; onlara vaadolunan dosdoğru bir vaaddir.» buyurduklarındandır, deyip üç kere; Allah'a yemîn ederim ki bunlar, Osmân ve Osmân'ın ashâbıdır, dedi. Râvî Yûsuf der ki: Muhammed İbn Hâtıb'a: Bunu Ali'den işittiğine Allah'a yemîn eder misin? dedim de Yûsuf Allah'a yemîn ederim ki ben, şüphesiz bunu Ali (r.a.)den işittim, dedi.

İ Z Â H I

«Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» âyeti konusunda birkaç mes'ele vardır:

Birinci Mes'ele: Bu, muzâfın hazfi babından olup ifâdenin takdîri şöyledir: «Hâmilelik ve sütten kesilme süresi otuz aydır.» Kesilme anlamına gelen (الفصال) kelimesi; bebeği sütten ayırmaktır. Denilirse ki: Burada kastedilen; sütten kesme süresi değil, emzirme süresidir. Öyleyse neden ayrılma ve kesme diye ifâde edilmiştir? Biz deriz ki : Emzirmeden sonra sütten kesme dönemi geldiği için —çünkü emzirme sütten kesme ile son bulur— buna ayırma anlamına (الفصال) adı verilmiştir.

İkinci Mes'ele: Âyet-i kerîme gösteriyor ki; hâmileliğin en az müddeti altı aydır. Çünkü hâmilelik ve emzirme süresi otuz ay olduğuna ve Allah Teâlâ «Anneler çocuklarını tâm iki yıl emzirirler.» (Bakara, 233) buyurduğuna göre en az hâmilelik süresi altı ay olmaktadır. İşte yirmi dört ayı bulan bu iki yıllık süre, otuz aydan düşülünce hâmilelik süresinin en az müddeti kalıyor ki, bu da altı aydır. Rivâyet edilir ki Hz. Ömer'e altı ayda doğum yapmış bir kadın getirilmiş ve Ömer onun recmedilmesini emretmiş. Hz. Ali, o recmedilemez, demiş ve bizim yukarıda zikrettiğimiz tarzda olayı açıklamış. Hz. Osman'ın da böyle bir şey yapmak üzere iken Abdullah İbn Abbâs'ın kendisine bu âyeti okuduğu zikredilir.

İyi bil ki: Akıl ve tecrübe de bu konunun böyle olduğunu gösterir. Zîrâ tecrübe sâhibleri demişlerdir ki: Cenînin oluşması için takdîr edilmiş bir süre vardır. Bu süre katlanınca cenîn harekete geçer. Bu sürenin toplamı kadar bir süre daha eklenince cenîn anneden ayrılır. Biz farzedelim ki; cenînin yaratılışı otuz günde tamâmlanmaktadır. Bu süre altmış güne ulaşınca cenîn harekete geçer. Bu süre iki katlanınca da —yani yüz yirmi gün sonra— böylece süre yüz seksen gün olur ki —bu altı aydır— cenîn anneden ayrılır. Cenînin otuz beş günde yaratılışının tamâmlandığını farzedecek olursak, yetmiş günde harekete geçer ve yüz kırkıncı günde —bu süre yüz doksan gün olur— ki yedinci ayda çocuk anneden ayrılır. Çocuğun yaratılışının tamâmlanmasının kırk gün olduğunu farz edecek olursak, çocuk seksen günde harekete geçer ve iki yüz kırk gün sonra ayrılır ki bu da sekiz ay sürer. Cenînin yaratılışının kırk beş günde tamâmlandığını farzedecek olursak, o doksan günde harekete geçer ve iki yüz yetmiş günde doğar ki bu süre dokuz aydır. Tecrübe sâhiblerinin zikrettikleri kayıdlar böyledir. Calunûs-(Galenos) der ki: Ben hâmilelik süresi konusunda çok derin incelemelerde bulundum ve yüz seksen dört gecede doğuran kadınlar gördüm. Ebu Ali İbn Sînâ da bunu gördüğünü iddiâ etmiştir. Öyleyse Kur'an'ın

nassına göre hâmilelik süresinin en az mikdârı —ki bu tıbbî tecrübelerle de aynıdır— altı aydır. Hâmilelik süresinin en çok müddetine gelince; Kur'ân'ı Kerîm'de buna delâlet eden herhangi bir hüküm yoktur. Ebu Ali İbn Sînâ Şifâ isimli eserinin dokuzuncu bölümünün altıncı faslında der ki: Çok güvendiğim kimseler tarafından bana ulaştırıldığına göre, bir kadın hâmileliğinden dört yıl sonra çocuk doğurmuş, çocuğu doğduğunda dişleri bitmiş ve çocuk yaşamış. Aristotales'ten de nakledilir ki; hayvanlarda doğurma ve hâmilelik zamanı kaydedilse de insanda kaydedilememiştir. Bazen gebe kadın yedi ayda, bazan da sekiz ayda doğum yapar. Mısır gibi muayyen beldeler dışında sekiz ayda doğan çocuğun yaşadığı çok azdır. Genellikle dokuz aydan sonra doğum yaygındır. Tecrübe ehli derler ki: Bizim de belirttiğimiz gibi, cenînin oluşum zamanı bir kat artınca harekete geçer. Bu ikisinin toplamına bir kat daha eklenince cenîn anneden ayrılır. Biz bunu sırf takribî olarak söyledik. Kesin olarak değil. Zirâ bu, günlere göre artıp eksilebilir. Çünkü bu kayıd bir delile dayanmaz, sadece tecrübe edilerek bildirilen takrîbî ta'riflerdir. Allah en iyisini bilendir.

Sonra der ki: Cenînin yaratılışının tamâmlandığı süre iki kısma ayrılır: Birincisinde rahim menîyi yakalayıp dışarı bırakmadığı zaman menî kendi etrâfında çember halini alır ve küre biçiminde kendi içine kapanır. Menînin özelliği itibârıyla hareketler onu dejenere edeceği için şüphesiz ki bu sürede cenîn ısınır. Menînin ısıyla kuruyan bir maddeden yaratılmış olması nedeniyle —ki bundan maksad hayvanın oluşu bölümlerinin meydana gelmesidir— menî altıncı gününde köpük haline gelir. İkincisi üzerinde üç kanlı noktanın belirmesidir ki bunlardan birisi orta yerde görülür. Burası yaratılış tamâmlandığında kalb halini alır. İkincisi üsttedir ki burası beyni meydana getirir. Üçüncüsü sağdadır ki bu da ciğeri teşkîl eder. Sonra bu noktalar birbirinden uzaklaşır ve aralarında kırmızı çizgiler belirir. Bu da daha sonraki üç günde meydana gelir. Dolayısıyla toplam dokuzuncu gününde böyle olur. Üçüncüsü kanlı görünüm bütün menîyi sarar ve bu takdîrde (علقة) kan pıhtısı oluşur. Bu da müteâkib altıncı günden sonra olur ki toplam on beşinci gün olur. Dördüncüsü et şekline dönüşür ve üç organı belirginleşir, iliğin yaşı artar bu da müteâkib on iki günde olur ki toplam yirmiyedinci gündür. Beşincisi baş iki omuzlardan ayrılır, bel kalçalardan ve karından ayrılır ki bir kısmını duyularla ayırd etmek mümkündür, bir kısmını ayırd etmek mümkün değildir. Bu da müteâkib dokuz günde olur ki toplam otuz altı gündür. Altıncısı organların birbirinden ayrılması tamâmlanır ve öyle ki bu, duyularla açık olarak belirginlik kazanır. Bu da müteâkib dört günde olur ki toplam kırk güne ulaşır. Bazan kırk beş güne kadar geciktiği de olur. En azı ise otuz gündür. Görülüyor ki; bu tıbbî tecrübeler, doğru söyleyen ve doğrulanmış bulunan

peygamberin bildirdiğine de uymaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, sizden birisinin anasının karnındaki yaratılışı kırk günde tamâmlanır, buyuruyor. Tecrübe sâhipleri dediler ki: Kırk günü aşan düşükler yarılıp soğuk suyun içine koyulması halinde organların bir kısmının belirginleştiği küçük bir parça göze çarpar.

Üçüncü Mes'ele: Bu âyet-i kerîme hâmileliğin en az ve emzirmenin en çok süresini göstermektedir. Hâmileliğin en az süresi konusunu açıkladık. Emzirmenin en çok süresine gelince Allah Teâlâ: «Anneler çocuklarını tâm iki yıl emzirirler.» Bu, emzirmeyi tamâmlamak isteyen içindir.» (Bakara, 233) buyurmaktadır. Fakîhler pek çok fıkhî hükümleri bu iki esâsa bağlamışlardır. Yine hâmileliğin en az süresinin altı ay olduğu sâbit olduğuna göre, anne bu sürede bir çocuk dünyaya getirecek olursa, fuhuş ve zinâ ithâmından korunmuş olur. Emzirme müddetinin en çok süresinin zikrettiğimiz şekilde farzedilmesi halinde bu süreden sonra vâki' olacak emzirmeye dâir âhkâm terettüb etmez ve böylece kadın yabancılardan saklanmak zorunda kalır. Şu halde hâmilelik süresinin en az müddetinin altı ay ve emzirme müddetinin en çok süresinin tâm iki yıl olarak tâkdir edilmesindeki maksad, kadına vâki' olacak çeşitli ithâmları, fuhşu ve zararları def'etmek çabasıdır. Hamd ve tesbîh O zâtadır ki, bu değerli kitâbın her kelimesinin altında acâyib sırları gizlemiş ince ve nefîs gerçekleri saklamıştır. Akıllar onu tamâmıyla ihâta etmekten âciz kalır. Vâhidî, «el-Basît» isimli eserinde İkrime'den rivâyet eder ki o; kadın dokuz ay hâmile kalırsa yavrusunu yirmi bir ay emzirir, altı ay hâmile kalırsa yirmi dört ay emzirir, demiştir. Doğru olan ise bizim yukarıda zikrettiğimizdir.

Müteâkıben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Nihâyet erginlik çağına ulaşınca ve kırk yaşına varınca de ki: Rabbım bana; ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve Senin hoşnûd olacağın sâlih amel işlememi ilhâm et.» Bu âyette de bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele: Tefsîrciler, erginlik anlamına gelen (أشد) kelimesinin tefsîrinde ihtilâf etmişlerdir. Atâ'nın rivâyetine göre; İbn Abbâs, bununla on sekiz yaşının kasdedildiğini söylemiştir. Müfessirlerin ekseriyyeti ise bununla otuz yaşının kasdedildiğini söylerler. Ferrâ buna dayanarak kırk, âhenk bakımından, on sekizinden çok otuz üçe yakındır. Görmez misin sen; malın çoğunu veya hepsini aldım, dersin. Halbuki daha güzel bir söyleyişle malın en azını veya hepsini aldım, demek gerekir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavli de böylédir. «Şüphesiz Rabbın, senin gecenin üçte ikisinden biraz az, yarısı veya üçte biri kadar vakit içinde kalktığını bilir.» (Müzzemmil, 20). Bu âyette de durum aynıdır. Zeccâc ise der ki: En uygunu erginlik çağının otuz üç yaşına hamledilmesidir. Çünkü bu sırada insan bedeni kemâle erer. Sözün gerçeklik kazanması için bu konuda ben derim ki: Doğrusu canlının ha-

yat basamakları üçe ayrılır: Çünkü canlının bedeni tabiî nem ile tabiî ısıdan meydana gelir. Ve şüphesiz ki ömrün başında tabiî nem fazladır, sonunda ise azdır. Fazladan aza intikâlin gerçekleşmesi ancak bu iki sürenin orta noktasına gelindiği zaman olabilir. Böylece sâbit oluyor ki; ömür müddeti üç kısma ayrılmıştır: Birincisi tabiî nemin tabiî ısıdan fazla olduğu dönemdir. Bu sırada organlar kendiliğinden gelişip büyüme imkânına sahiptir. Enine boyuna ve derinliğine artış gösterir ki gelişip büyüme çağları bu dönemdir. İkinci basamak, orta basamaktır ki burada tabiî nem tabiî ısıyı koruyacak yeterliktedir, ne fazlalık ne de azlık vardır. İşte bu da duraklama ve gençlik çağıdır. Üçüncü basamak ise, son basamağı oluşturmaktadır ki bu basamakta tabiî nem tabiî ısının korunması için yeterli mikdârda değil, daha azdır. Ve azlık da ikiye ayrılır: Birincisi gizli azlıktır ki bu yaşlılık çağıdır. İkincisi, apaçık azlıktır ki bu ihtiyârlık çağıdır. Bu bilinen bir gerçektir. Ayrıca burada bir başka mukaddime daha bulunmaktadır. Şöyle ki : Ayın dönümü ancak yirmi sekiz günden biraz fazla bir zaman içerisinde tamâmlanır. Biz bu süreyi dört bölüme ayırdığımız zamanda her bölüme yedi gün düşer. Bu nedenle ayı dört hafta olarak, yani dört kere yedi gün olarak takdîr etmişlerdir. Bu haftaların cihânın ahvâlinin değişmesinde büyük te'sîrleri vardır. Sen bunu bildikten sonra biz deriz ki: Tecrübe sâhiblerinden gerçeği elde edenler gelişme ve yetişme dönemini dört yediye ayırmışlardır. Bu dört yediden her bir yedinin son buluşuna göre insanoğlunu kemâle sevkeden birtakım değişiklikler gerçekleşir. İlk yedinin tamâmlanması esnâsında organları kısmen katılık ve dayanıklılık kazanır. Davranışları güçlenir. Zayıf ve cılız olan dişleri kuvvetlenir ve şehvet gücü daha öncekinden çoğalır ve daha güçlü bir hazım imkânına kavuşur. İkinci yedinin sonunda, ısı kuvvetlenir nem azalır, kan akışı genişler hazım kuvveti güçlenir, organlar kuvvet ve dayanıklılık, katılık kesbeder. Burada tohum maddesi doğar. İşte o zaman şerîat onun bülûğa erdiğini hükmeder. İmâm Şafiî'nin kavli böyledir. Tartışılması gerekmeyen gerçek de budur. Çünkü bu sırada tabiî ısı kuvvetlendiği için nemler azalır, beyin dengelenir, rûhânî kuvvetler kemâle erer. Düşünce ve hatırlama kuvvetlenir. Şüphesiz o zaman aklın kemâle erdiğine hükmedilir ve bu sebeple şeriât bülûğa ermiş kişiye birtakım şer'î sorumluluklar yöneltir. Şer'an bülûğ çağını on beş yaşı olarak kaydedenler ne güzel söylemişlerdir.

İyi bil ki: Bu durumun ortaya çıktığı sırada bedenin dış görünüşünde bazı değişiklikler ortaya çıkar. Burunun bir yanındaki ayrık ortaya çıkar. Çünkü orada bulunan tabiî nem azalır ve bu ayrık belirir İkincisi, ses telleri kalınlaşır ve ses kartlaşır. Zîrâ o zaman yükselen ısı hançereyi genişletir ve ses tellerini kartlaştırır, kalınlaştırır. Üçüncüsü koltukaltı kokusu değişir. Çünkü koltukaltı kokusu kalbin o yere sevk-

ettiği fazla kokudur. Kalbin ısısı artınca elbette bu maddenin oluşması için de gücü artar ve bunu koltukaltında bulunan et guddelerine gönderir. Dördüncüsü tüyün bitmesi ve ihtilâmın gerçekleşmesidir. Bütün bunların sebebi, ısının kuvvetlenerek tüy bitirici buhârların oluşmasını sağlaması ve üreme maddesini ortaya çıkaracak güce gelmesidir. Bu esnâda çocuğun şehveti harekete geçer, kızların göğüsleri kabarır, adetleri belirir. Bütün bunların sebebi de onlarda mevcûd olan tabiî ısının bu yedide kuvvetlenmiş olmasıdır. Üçüncü yediye gelince, burada kemâl sınırına girer, erkeğin sakalı çıkar, güzelliği ve mükemmelliği artar. Dördüncü yedide bu hal gittikçe artan ve fazlalaşan biçimde devâm eder. Dördüncü yedinin sonu artık daha fazla bir şeyin belirme imkânı kalmadığı sondur. Gençlik çağı da —ki bu duraklama çağıdır— bir ayrı yediliktir. Toplamı otuz beş sene eder. Bu süre mîzâcların farklılığına göre artıp eksilebileceği için erginlik çağının netîcesi kırk yıl olarak belirlenmiştir. Bu yaş insanın şeriât ve tıb bakımından lâyık olduğu kemâl mertebesine erdiği yaştır. Bu sırada tabiî güçlerin etkileri kısmen duraklar ve hayvânî güçlerin etkileri son noktasını bulur, nefsânî kuvvetin etkileri güçlenip mükemmelleşmeye başlar. Bu mukaddimeyi bildikten sonra, senin için insanın erginlik çağına ulaşmasının ayrı şey, kırkına ulaşmasının ayrı şey olduğu açıklık kazanır. Erginlik çağına ulaşmak, gelişme ve büyüme yaşının sonuna varmak demektir. Kırkına ulaşmak ise gençlik çağının sonuna varmak demektir. Bu dönemden sonra tabiî ve hayvânî güç azalmaya başlar. Akıl ve konuşma gücü olgunlaşır. İşte nefsin, bedenden ayrı olduğunu gösteren delillerden birisi de budur. Çünkü beden kırkında eksilmeye başlarken, rûh kırkında mükemmelleşmeye başlar. Eğer rûhla beden aynı olsaydı, bir şey için mükemmellik ve noksanlık aynı anda gerçekleşirdi. Bu ise imkânsızdır. Bizim zikredip özetlediğimiz bu ifâde Kur'an'ın lafzında açıkça görülmektedir. Zîrâ biz kırkında insanın tabiî ve hayvanî güçler vâsıtasıyla elde ettiği mükemmelliklerin son bulduğunu, konuşma ve akıl gücü vasıtasıyla elde ettiği mükemmelliklerin ise başladığını belirtmiştik. Bunun Kur'an'dan delili işte bu âyet-i celîle'dir: «Nihâyet erginlik çağına ulaşınca ve kırk yaşına varınca ki : Rabbım bana; ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve Senin hoşnûd olacağın sâlih amel işlememi ilhâm et.» Bu da gösteriyor ki; insanın rûhî âleme ve Allah'a itâatla meşgûl olmaya yönelmesi ancak bu vakitten itibâren başlamaktadır. Bu ifâde ise açıkça konuşma ve akletme gücünden ibâret olan rûhânî kuvvetin bu vakitten itibâren kemâl bulmaya başladığını bildirmektedir. Bu yüce kitâbına o kudsal ve değerli sırları tevdî' eden Allah'ı tenzîh ve tesbîh ederiz. Müfessirler derler ki: Kırkından önce gönderilmiş hiç bir peygamber yoktur. Ben derim ki: Bu ifâde İsâ Aleyhisselâm ile müşkil duruma düşmektedir. Çünkü

Allah Teâlâ onu, daha hayatının ilk gününde peygamber olarak göndermiştir. Yalnızca şöyle denilebilir: Çoğunlukla vahiy ancak kırkından sonra gelir. Bizim peygamberimiz hakkında da durum böyle olmuştur. Rivâyet edilir ki: Ömer İbn Abdülazîz kırk yaşına basınca «Rabbım bana; ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve Senin hoşnûd olacağın sâlih ameli işlememi ilhâm et...» diye duâ edermiş. Rivâyet edilir ki, Cebrâîl (a.s.) Hz. Peygambere gelerek şöyle demiş: Muhâfaza meleklerine; gençliğinde kuluma yumuşak davranın, diye emredilir. Kırkına ulaşınca; onu koruyup yazın, diye bildirilmiş. Bu hadîsi rivâyet eden râvî hadîsi anlatırken sakalı yaşarıncaya kadar ağlamış. Kâdî, bunu tefsîrinde rivâyet eder.

İkinci Mes'ele : İyi bil ki; Allah Teâlâ'nın «Nihâyet erginlik çağına ulaşınca kırk yaşına varınca...» kavli gösteriyor ki, insan bu süreye yakın bir müddete kadar ana-babanın bakım ve gözetimine muhtâç gibidir. Çünkü bu süreye kadar aklı tâm gelişmemiştir ve menfaatını gözetmede, kötülükleri def'etmede ana-babasının bakımına ihtiyâcı vardır. Yine bu âyet, anne ve babanın çocuklarına bakımının; doğuşundan bu süreye kadar devâm ettiğine dikkatleri çekmektedir. Ve yine bu âyet gösteriyor ki; anne ve babanın lutuflarına insanın karşılık vermesi imkânı yoktur ancak duâ ve güzel övgü ile bunu karşılayabilir.

Üçüncü Mes'ele: Vâhidî, İbn Abbâs'tan nakleder ve gerek sonraki, gerekse önceki tefsîrcilerden pekçok topluluk da bildirirler ki, bu âyet Hz. Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) hakkında nâzil olmuştur. Bunun delili şudur: Allah Teâlâ hâmilelik ve memeden kesme süresini belirli bir süre ile ta'yîn etmiştir, derler. Bu gibi hallerde insanların durumları farklı olacağı için, bu süre de artık eksilebilir. Bir tek şahsın kasdedilmiş olması gerekir ki bu takdîr onun halini haber veriyor denilsin. Bunun Hz. Ebubekir olması mümkündür. Çünkü onun anasının karnında kalışı ve sütten kesilişi bu kadar bir süreyi almıştır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVIII, 14-19)

Tavsiye; bir kimseye yapması gereken bir şeyi, va'z ve nasihât tarzında önceden söylemektir. Îmân ve istikâmet en birinci şiârları olan muhsinlerin şânı beyân olunurken anaya babaya ihsân bilhâssa tavsiye edilmiştir. Bu tavsiye birkaç yerde vârid olmuştur. Fakat her birinde başka bir nükte ve nokta-i nazarla sevkedilmiş olduğu için tekrâr değil ayrı ayrı faydayı ifâde ederler. Nitekim burada da «yaptıklarının karşılığı olarak» kavli münâsebetiyle ihsân ve istikâmetin mühim bir misâli olmak üzere îrâd buyurulmuştur. Ve rivâyet olunduğuna göre bu iki âyet Hz. Ebubekir es-Sıddîk Radıyallahüanh hakkında nâzil olmuş ve bir hayli ahkâmın da esâslarını ihtiva eylemiştir. Evvelâ, ahlâkî nokta-i nazardan vâlideye üç mertebede nazar-ı dikkat celb olun-

muştur. Birincisi, babanın gâlibiyeti altında olarak «dinin» tağlîbi içinde, ikincisi «onu taşıdı» kavli ile, üçüncüsü de doğurup memeden ayırma haysiyyetleridir. Baba, yalnız «anne-babası» kavlinde de bir kerre zikredilmiştir. Bir hadîs-i şerîf'te beyân olunan şu mazmûn ile mütenâsibdir: Bir adam; ya Rasûlullah ben kime çok iyilik edeyim? demişti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Anana, sonra kime? dedi yine anana buyurdu, sonra kime dedi: Yine anana buyurdu, sonra kime dedi, babana, buyurdu. «Anası onu kerh ile zahmet ve meşakkat ile yüklendi yine zahmet ve meşakkat ile hamlini vaz'etti hamli ve fisâli de otuz aydır» Bakara sûresinde, «Anneler çocuklarını tâm iki yıl emzirirler» buyurduğu gibi Lokmân sûresinde de «Ki ayrılması da iki yıldadır» buyurulduğuna göre bu otuzun iki senesi emzirme müddeti, altı ayı da haml müddeti olmuş oluyor. Demek ki hamlin en az müddeti, emzirmenin de en çok müddeti gösterilmiştir. Zîrâ bunlara kadının namusu, neseb ve nikâh bakımından harâmlığı cihetleriyle pekçok mühim ahkâm da ayrılır. Rivâyet olunur ki Hazret-i Ömer (r.a.)e bir kadın mahkeme edilmek üzere götürülmüştü ki altı ayda doğurmuştu, ona hadd vurulmasını emretti, Hazreti Ali (r.a.) bu âyeti ihtâr ederek; hadd lâzım gelmez, hamlin en az müddeti altı aydır, diye i'tirâz etti, Hazret-i Ömer de tasdîk eyledi. Fahreddîn Râzi bunu naklettikten sonra der ki: Akıl ve tecrübe dahi bunun böyle olduğuna delâlet ederler. Tecrübe sâhipleri diyorlar ki: Cenînin oluşması için mukadder bir zaman vardır, o zaman katlanınca cenîn harekete başlar. Bu mecmûa iki misli artınca cenîn anasından ayrılır. Meselâ: Cenînin yaratılışının otuz günde tamâm olduğunu farzedelim, bu zaman katlanıp altmış gün oldu mu cenîn hareket eder. Bu mecmûa iki misli olan yüz yirmi daha artınca yüz seksen eder ki altı aydır, o vakit cenîn ayrılır. Yaratılışının otuz beş günde tamâm olduğunu farzedelim : O vakit yetmiş günde hareket eder, iki misli yüz kırk daha ilâve olununca mecmûa iki yüz on gün eder ki yedi aydır, çocuk ayrılır. Kırk gün farzetsek seksende hareket eder, iki yüz kırk günde ayrılır ki sekiz aydır, kırk beş günde tamâm olduğunu farzedelim doksan günde hareket eder iki yüz yetmiş günde ayrılır ki dokuz ay eder. İşte tecrübelerinin zikrettikleri zabıt budur. Câlinûs demiştir ki: Ben, hamilelik zamanlarının mikdârlarını çok merâk ile araştırırdım, bir kadın gördüm ki yüz seksen dört günde doğurdu. İbn Sînâ da kendisinin bunu müşâhede etmiş olduğunu kaydeylemiştir. Demek ki hamlin en az müddeti Kur'an'ın nassına göre de, tıbbın tecrübelerine göre de bir olarak altı aydır. Amma hâmileliğin en çok müddeti hakkında Kur'an'da bir delâlet yoktur. Ebu Ali İbn Sînâ, Şifâ'nın dokuzuncu makâlesinin altıncı faslında demiştir ki: Tamâmıyla î'timâd ettiğim güvenilir bir yerden bana ulaştı ki bir kadın hamil senelerinin dördüncüsünden sonra bir çocuk

doğurdu, dişleri bitmişti hem de yaşadı. Aristotales'ten de şöyle hikâye olunmuştur. Hayvanların doğurma ve hâmilelik zamanları mazbûttur. İnsandan başka. Nitekim gebe bir kadın bazan yedi ayda, bazan sekiz ayda doğurur, sekizinci de Mısır gibi muayyen beldelerden mâadâsında az yaşar. Gâlib olan dokuzuncu aydan sonra doğmaktır. Tecrübe sâhipleri şunu da ihtar ederler ki, yukarıda açıklandığı gibi artma sûretiyle beyân ettiğimiz zabıt, kesin değil, yaklaşıktır. Bazan günlerde ziyâdelik, eksiklik olabilir. Sonra Râzî, cenînin tamâmlandığı müddeti de altı kısma taksîm ederek tecrübî ma'lûmâtına göre kaydetmiştir ki; zamanımızda buna «Rüşeyn (embriyon) bahsi» denilmekte ve özel bir tasnîfe tâbi tutulmaktadır. Nihâyet der ki: Altıncısında organlar birbirinden seçilir ve hissolunacak şekilde ortaya çıkar. Bunun mecmûu kırk gündür, bazan da kırk beş güne kadar gecikir, en azı ise otuzdur. Şu halde bu tıbbî tecrübeler dahi doğru ve doğrulanmış nebiyy-i zîşânın şu hâdîsinde haber verdiğine mutâbıktır: Her birinizin yaratılışı anası karnında kırk günde toplanır. Tecrübe sâhipleri derler ki, kırktan sonraki düşük selâsı yarılıp da soğuk suya konulduğu zaman etrafı belirgin küçük bir şey zuhûr eder. Hâsılı hamlin en az müddeti altı ay olduğu gibi emzirme müddetinin de en çoğu iki senedir. Ancak İmâm-ı A'zâm Ebu Hanîfe Hazretleri bu âyette bir de şu mânâ ihtimâlini nazar-ı dikkate almıştır : «Hamli de ayrılması da otuz aydır.» Bu sûrette hamil müddeti de otuz ay emzirme müddeti de otuz ay olmak ve ikisinin de en çoğu beyân edilmiş bulunmak lâzım gelir. Hazreti Âişe'nin rivâyet eylediği bir hadîs-i şerîf, hamlin en çok müddetinin iki seneden ziyâde olamayacağını isbât etmiş olmakla hamil hakkında mezkûr ihtimâlin düşmesi lâzım gelirse de ayrılan hakkında iki sene kaydiyle mukayyed bulunduğu için nikâhın harâm oluşunu ifâde eden emzirme müddeti nokta-i nazarından en çok sürenin otuz ay olması şüphesi bâkîdir. Bu ihtimâli ortadan kaldıracak bir delîl yoktur. Binâenaleyh, harâm kılanın mübâh kılana tercîhîni âmir usûl kâidesi uyarınca, otuz ay içinde emişenler hakkında ihtiyâten emişmeden doğan harâmlılık sâbit olmak lâzım gelir. Lâkin Lokmân sûresinde «Ayrılması iki yıldır» kavli mutlak olduğu için İmâmeyn bu şüpheye iştirâk etmemişlerdir. Fetvâda da bu, tercîh olunmuştur. (Fıkıhtan Hidâye ve etrafına bak) İşte babanın ananın böyle hukûkundan dolayı onlara ihsân ile muâmele etmesini insana tavsiye ettik. «Tâ ki kuvvet ve kemâl çağına erdi» Kuvveti ve aklı sağlamlaştı, bunu bazıları bülûğ ile, bazıları da kühûlet ile tefsîr etmişlerdir. Bu, şuna daha yakındır: «Ve kırk yaşına erişti.» Denilir ki: peygamberler hep kırktan sonra peygamber olarak gönderilmişlerdir. Maamafih Hazreti İsâ ile Yahyâ'nın çocukluklarında nübüvvetleri de mevzûu bahistir. İşte tâm aklını, kuvvetini toplayıp da kırkına erdiği vakit o tavsiyeyi yerine getirerek Allah'dan üç murâd iste-

di. Birincisi, Allah'ın nimetlerine şükür niyâzı: «Dedi ki: Ya Rab, bana öyle ilhâm et, öyle şevk ver ki nimetine şükredeyim» evvelâ şükrü istemesi, şükür dâimi bir nimet neş'esi ile alâkadar olduğundan evvel-emirde kalbin neş'esini bulmak içindir. İşte her muvaffakiyetin sırrı da bu neş'edir, o neş'e iledir ki rızâya uygun büyük, sâlih ameller yapılabilir. «Hem bana in'âm ettiğin ni'metine, hem anne ve babama» Anama babama, yani din nimeti ve vücûd nimeti. İkincisi: «Ve Senin râzı olacağın sâlih bir amel işleyeyim» de tenvîn, ta'zîm için, yani büyük bir iş. Yâhud teksîr için: birçok iş, yâhud nevî bakımından birlik sâlih amel cinsinden Allah Teâlâ'nın rızâsını bilhâssa câlib olacak bir nevi amel, hoşnûd olunan itâattır. Üçüncüsü: «Zürriyetimde de benim için ıslâh nasîb et» Yani salâhı onlara da sirâyet ettir, içlerinde sâbit kıl. «Çünkü ben, tevbe ile Sana yüz tuttum» Senin râzı olmayacağın fiillerden veya Senin zikrinden alıkoyacak şeylerden tevbe edip Sana yöneldim. «Ve çünkü ben müslimîndenim» Kendilerini ihlâs ile Senin birliğine teslîm edenlerdenim. Bu iki cümle duânın sıhhatının, tevbe ve İslâm'a dayalı olduğuna işârettir. İbn Abbâs (r.a.) Hazretleri demiştir ki: Allah Teâlâ Ebubekir (r.a.)in duâsını kabul buyurdu da mü' minlerden dokuz kişiyi âzâd eyledi. Bilâl-ı Habeşî de Âmir İbn Füheyre bunlardandır ve her ne hayır murâd etti ise Allah Teâlâ ona yardım etti, zürriyeti hakkında da duâsını kabul buyurdu, evlâdlarının hepsi îmân ettiler. Hem anasının babasının hem de evlâdlarının müslümanlığı ona müyesser oldu. Babası Ebu Kuhâfe —Osmân İbn Amır ve anası Ümmü'l-Hayr Binti Sahr İbn Ömer— oğlu Abdurrahmân İbn Ebu Bekr ve onun oğlu Ebu Atîk hepsi Peygambere yetiştiler. Ve Hazreti Ebubekir'in mazhariyyeti derecesi sahâbeden hiç birine müyesser olmadı. Allah onların hepsinden râzı olsun. Maamafih Ashâb-ı Kirâm'ın hepsi böyle ihsân ve istikâmet hissi ile dolu idiler. Buna işâreten buyuruluyor ki: «İşte bunlar» Böyle bu güzel niteliklerle bezenmiş olan, ihsân eden ve şükreden insanlar o cennet ashâbıdırlar ki içinde îmân ve istikâmetleri hasebiyle haklarında «İşte onlar cennet ashâbıdırlar. Tapar olduklarından dolayı mükâfat olarak ebediyyen kalmak üzere» buyrulan ve kendilerine kıyâmet günü korku ve üzüntü olmayan cennet ehli içinde öyle mümtâz kimselerdir ki kendilerinden amellerinin en güzelini kabûlleniriz ve günâhlarından geçeriz. Burada «amellerin en güzeli) ta'bîri hakkında müfessirlerin iki görüşü vardır. Birisi «en güzel ta'bîr»i, «güzel» mânâsınadır denilmiş, birisi de «en güzel»den murâd mübâhın üstünde olan tâattır ki mendûb ve vâcibe şâmildir. Zirâ mübâh çirkin değil güzeldir. Lâkin ona sevâb ve ıkâb terettüb etmez. Fakat zahir olan şudur ki; bunların kötülüklerinden geçilmiş olduğu gibi, alelâde iyilikleri de onlara keffâret gibi olarak cennetteki mertebelerinin en güzel amellerine göre olmasıdır. Burada Mücâhid'den Taberî, Hazreti

Ebubekir'in Ömer'e olan vasıyyetini nakleder. Şöyle ki: Hazreti Ebubekir, Hazreti Ömer (r.a.)i çağırdı da ona dedi ki: Ben sana bir vasıyyet edeceğim onu iyi koruyasın. Allah'ın gecede bir hakkı vardır, onu gündüzün kabul etmez ve gündüzün bir hakkı vardır, onu da gece kabul etmez, bizim hiç birimiz için farzı edâ etmedikçe nâfile yoktur. Kıyâmet günü mîzânları ağır gelenlerin mîzânlarının ağır gelmesi hep dünyada hakka uymaları ve onun onlara ağır gelmesi sebebiyledir. Haktan başka bir şey konmayan bir mîzânın ağır gelmesi ise hakkıdır. Kıyâmet günü mîzânları hafîf gelenlerin mîzânlarının hafîf gelmesi de dünyada bâtıla tâbi olmalarından ve onun onlara hafîf gelmesindendir. Bâtıldan başka bir şey konmayan bir mîzânın hafîf gelmesi de hakkıdır. Görmez misin Allah Teâlâ cennet ehlini en güzel amelleriyle zikretmiştir. Onun için birisi der ki: Benim amelim bunların ameline nerede erişecek? Onun sebebi: Çünkü Allah Teâlâ onların kötü amellerinden geçmiştir de, onları açığa vurmaz. Ve görmez misin Allah Teâlâ cehennem ehlini en kötü amelleriyle anmıştır da birisi der ki: Ben amelce onlardan iyiyimdir, onun sebebi çünkü Allah Teâlâ onların en güzel amellerini kendilerine reddetmiştir. Görmez misin Allah Teâlâ şiddet âyetini rızâ âyetinin yanında ve rızâ âyetini şiddet âyetinin yanında indirmiştir ki mü'min, hem ümidli hem saygılı olsun da kendi eliyle tehlikeye atılmasın ve Allah'a karşı hak olmayan bir kuruntuya kapılmasın...

«Anne ve babasına; of size, demiş olan» Bu ifâde ile evvelki âyetin tamâmen zıddına yani anasına, babasına ezâ edenlere intikâl ile uyarıya geçiyor. Mervân, bunun Abdurrahmân İbn Ebu Bekir hakkında nâzil olduğunu iddiâ etmiş ise de, doğru değildir. Hikâye olunur ki: Mervân bir gün mescidde hutbesinde; Ben, Emir el-Mü'minîn'in, yani Muâviye'nin Yezîd'i halef ta'yîn etmesi hakkındaki kanâatını güzel görüyorum, çünkü Ebubekir de halef ta'yîn etti Ömer de, demişti. Bunun üzerine Abdurrahmân İbn Ebubekir: Krallık mı? Ebubekir (r.a.) vallahi onu ne evlâdından birisi, ne de âilesinden birisi hakkında yapmadı, Muâviye ise sırf oğluna rahmet ve kerâmet yaptı, dedi. Mervân: Sen «anne ve babasına of, demiş olan» değil misin? dedi. Abdurrahmân da, sen Rasûlullah'ın la'netlediği mel'ûnun oğlu değil misin? dedi. Hazreti Âişe işitti, Mervân'a; sen Abdurrahmân'a şöyle mi dedin? Yalan söylemişsin. Vallâhi bu âyet onun hakkında nâzil olmadı, isteseydim kimin hakkında nâzil olduğunu söylerdim, dedi. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4343-4349)

Bu tavsiye bütün insan cinsine âittir. İnsanın insanlığı esâsına dayanır. Bu tavsiyeyi yerine getirmek için insanın insanlığından öte hiç bir sıfata ihtiyâcı yoktur. Bu tavsiye her türlü şart ve kayıttan uzak mutlak mânâda iyi davranmak husûsundadır. Anne ve babalık vasfı

bizâtihi başka sıfatlara ihtiyâç bırakmaksızın iyi davranmayı gerektirir. Bu tavsiye insanın yaratıcısından sâdır olmaktadır. Ve sadece insanoğluna mahsûstur. Kuşlar, haşereler ve benzerleri hayvanlarda büyüklere karşı saygı mükellefiyeti yoktur. Yalnız görülen odur ki bu yaratıkların tabîatında da kendilerinden büyüklere karşı —bazı cinslerde— saygı gösterilmektedir. Bunun için bu ilâhî tavsiye insan cinsine hâstır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîf'lerde anne ve babaya iyi davranma emri birçok kere tekerrür eder. Anne ve babanın evlâdına karşı iyi davranma emri ise çok nâdir olarak ve belirli şartlar altında vârid olur. Bunun sebebi anne ve babanın fıtratında yer eden annelik ve babalık duygusunun çocuklarını koruması için yeterli bir güç olması ve başka hiç bir faktöre ihtiyâç hissetmeksizin doğrudan doğruya bir iç güdü halinde bu duyguya sâhip bulunmasıdır. Çoğu kere annelik ve babalık iç güdüsü —acı çekmeleri bir yana bırakalım— tereddütsüz ve karşılık beklemeden, teşekkür ve saygı duygusu beklemeden kendisini ölümün kucağına atacak kadar hayret verici mükemmellikte yüce fedakârlık örneklerine kadar ulaşır. Ama onların yetiştirdikleri nesiller çok az kere arkalarına bakarlar. Uğrunda kendilerini fedâ eden ve yokluğa terkeden geçmişlerini çok az kere düşünürler. Zîrâ gençlik yapısı itibârıyla hep ileriye atılmaya hazırdır. Yeni bir nesil yetiştirmek ve o nesle kendisini fedâ ederek üzerine düşen görevi yapmak ister. Ve işte hayat kervanı böylece yolunda yürür gider.

İslâm; âile yuvasını kurduğu yapının temel taşı olarak kabul eder. Yeni yetişen yavruların sığınıp büyüdüğü bir yuvadır. Orada yavru, sevgi, şefkât, yardımlaşma ve dayanışma duygularını geliştirir. Âile yuvasından mahrûm yetişen çocuk ise ne kadar rahat ederse etsin, ne kadar imkânlar hazırlanırsa hazırlansın, âile yuvası dışında nasıl bir konfor içerisinde yetişirse yetişsin hayatının birçok yanlarıyla gayr-i tabiî ve anormal olarak yetişir. Âile yuvasının dışında başka yuvalarda yetişen çocuğun ilk önce kaybedeceği şey sevgi duygusudur. Psikolojinin tesbîtlerine göre çocuk fıtratı itibârıyla hayatının ilk iki yılında yalnız kendisine bağlı bir annesinin olmasını ister. Annelik duygusuna başkasının iştirâk etmesine tahammül edemez. Çocuk yuvalarında, kreşlerde ise bu imkân bulunmaz. Çünkü bir mürebbiye birçok çocuğa bakmak zorundadır. Çocuklar bu ortak ve sun'î annenin başkalarına da bakmasına tahammül edemez, kıskanırlar. Ve böylece rûhlarında kıskançlık duygusunun tohumları ekilir. Bunun için bir daha orada sevgi tohumları yeşermez. Öte yandan bir çocuk, hayatının belirli bir süresinde kendisini gözeten ve idâre eden müşfik bir ele muhtâçtır. Ancak böylece kişiliği gelişme imkânı bulabilir. Bu ise ancak tabiî yoldan kurulmuş bulunan âile yuvalarında mümkün olur. Sun'î olarak kurulan yuvalarda böyle bir imkân yoktur. Çünkü sırayla nöbetçi ka-

lan mürebbiyeler çocuktan çocuğa el değiştirirler ve orada yetişen çocuğun kişiliği gelişmez. Ortaya bozuk şahsiyete sâhip nesiller çıkar. Her gün çocuk yuvalarında yapılan tecrübeler; âile yuvasının sağlıklı bir cemiyet kurmanın temel yapısı olmasındaki köklü hikmetin bir yanını gözler önüne sermektedir. İşte İslâm; cemiyeti böyle sağlam fıtrat esâslarına göre kurmak ister.

Burada Kur'ân-ı Kerîm annelerde gizli bulunan fedâkârlık ve yüce annelik duygusunu tasvîr ediyor. Ki bu duyguları karşısında Allah'ın anne ve babalara saygı husûsundaki emirlerine çocuklar ne kadar uyarlarsa uysunlar mümkün değil bu iyiliklerle o fedakârlıkları karşılayamazlar.

«Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşıması ve sütten kesilmesi otuz aydır.»

Bu âyetin, kelimelerinin çıkardığı sesler dahi gözler önüne annelerin zahmetini, çabasını ve yorgunluğunu canlı olarak ortaya koymaktadır: «Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu.» Ve biz, sanki taşımaktan yorulmuş zor be zor nefes alan yorgun bir annenin ahlarıyla karşı karşıyayız. Hâmileliğin son zamanlarında böyle bir sıkıntı içerisine girer anneler. Doğum yapmanın verdiği sıkıntı ve ızdırab da aynı şekildedir.

Genekolojinin gelişmesiyle görülüyor ki annelerin hamilelik halindeki fedâkârlıkları son derece büyük ve son derece duygulandırıcı bir yüceliğe sâhiptir.

Annenin rahmindeki yumurtacıklar erkek genleri tarafından yapılan ilhâk ile birleşerek rahmin duvarlarına tutunuverir. Bu birleşen varlık gelişme kâbiliyetine sâhiptir. Tutunduğu rahmin cidârında annenin kanını yavaş yavaş emmeye başlar. Ve bir süre sonra annenin damarlarındaki kanla bağlantı kurar. Rahmin içerisinde ilhak edilmiş bulunan bu yumurtacık annenin kanından meydana gelen bir çıkıntı içerisinde yüzer. Ve elde ettiği bir kanalla annenin vücûdunun bütün özünü kendisine çeker. Büyüyüp gelişmek için onu devâmlı emer. Böylece aşılanmış bulunan yumurtacık ana rahminden sürekli olarak beslenir. Hep hayat özsuyu emer. Cefâkâr annecik yer içer, hazmeder ve emer ve yediklerinin hepsi zengin ve proteinlerle dolu olarak tertemiz şekilde bu obur ve doymak nedir bilmeyen yumurtacığa gider. Cenînin kemiklerinin oluşması devresinde annenin iliklerini daha çok emer çünkü bünyesinin gelişmesi için iliğe ihtiyâcı vardır. Kemik yapıcı elementleri annenin kanından çekerek alan bu yavrunun iskeleti gün be gün gelişir. İş bu kadarla değil daha pekçok merhale gerektir bir yavrunun doğması için. Sonra doğum günü gelir çatar. Yıpratıcı, acı verici zor bir ameliyedir bu. Ne var ki onun akılları durduracak dehşetteki acıları fıtratın isteklerine karşı duramaz. Ve anneye kendi mahsûlü-

nün tadını tadma zevkini unutturamaz. Böylece anne fıtrî ihtiyâçlarını karşılar ve hayata yeni bir varlık çıkarır. Yaşayan ve gelişen bir varlık. Bir gün gelir anne ölür gider ama bu dünyaya getirdiği varlık hayâtiyetini sürdürür.

Bunun ardından emzirme ve büyütme merhalesi gelir. Anne etinin ve iliğinin özünü süt halinde yavrusuna emzirir. Sinirinin ve kalbinin temelini de kucağında yetiştirdiği yavrusuna aktarırken mutludur, sevinç doludur, şefkât ve merhamet yüklüdür. Hiç bir zaman usanmaz, bıkmaz bu doğan yavrucuğun işkenceleri onu rahatsız etmez. Onun beklediği en büyük mükâfât dünyaya getirdiği yavrusunu gelişmiş ve büyümüş olarak görmektir. Onu en çok sevindiren biricik şey budur işte.

İnsanoğlu ne yaparsa yapsın bu fedâkârlığın bedelini ödeyemez. Çünkü o çok az ve değersiz şeyler yapabilir ancak.

Ne kadar doğru söylemiş Allah'ın Rasûlü... Annesini omuzunda tavâf ettiren birisini görünce adam peygambere soruyor. Hakkını ödedim mi acaba? Hayır bir tek soluğun hakkını dahi ödeyemedin.

Anne ve babaya iyilik yapılmasını belirten, annenin yüce fedâkârlığı şeklinde ortaya çıkan durumlarla kişinin olgunluğu ve erginlik merhalesini anlatan ve böylece insan fıtratına, doğru yolu gösteren, kalbi Allah yoluna götüren ifâdeler şöylece devâm ediyor:

«Biz insana; anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır. Nihâyet erginliğine erince ve kırk yaşına varınca der ki: Rabbım, bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnûd olacağın sâlih amel işlemimi te'mîn et. Bana verdiğin gibi soyuma da salâh ver. Doğrusu ben Sana döndüm. Ve elbette ki ben müslümanlardanım.»

Olgunluk çağı otuz yaşı ile kırk yaş arasındadır. Kırk yaşına basan kişi olgunluk çağına ulaşmıştır. Orada artık insanın bütün kuvvet ve tâkati kemâlini bulur ve mükemmel bir şekilde düşünce ve tefekkür hareketi başlar. Bu yaşa eren kişinin fıtratı selîm olursa, hayata ve hayat ötesine yönelir. Netîceleri düşünüp geleceğe göre plan yapar. Kur'ân-ı Kerîm doğru fıtrat sâhibi rûhların, ömrün geçen bir bölümü ile gelecek bölümü arasında bulunan yol ayrımındaki helecânını tasvir ediyor. Allah'a yönelip içinden geçen duygularını şöylece ifâde ettiğini belirtiyor :

«Rabbım, bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi te'mîn et.»

Rabbının nimetini duyan kalbin duâsı budur. Kendisini ve kendinden önce geçen anne ve babasını sonsuz nimetlere garkeden Rabbı

karşısında duygularını böyle ifâde eder. Onun bütün çabalarının Rabbının verdiği nimetlere şükürden âciz kaldığını belirtir. Bunun için Rabbının kendine yardımcı olmasını ister. «Te'mîn et bana» ki şükür vazîfesini yerine getirsin, bu büyük vazîfenin ötesinde başka meşgûliyetlerle vaktini hebâ edip tüketmesin.

«Ve hoşnûd olacağın sâlih âmel işlememi»

Bir başka duâ daha. Rabbından kendisini kemâle ulaştıracak ve Rabbının hoşnûdluğunu kazandıracak, ihsân mertebesine yüceltecek sâlih amelde muvaffak kılması için yardım taleb ediyor. Çünkü onun en son istediği şey Rabbının rızâsıdır. Yalnız ve yalnız O'nu umar ve onu bekler.

«Bana verdiğin gibi soyuma da salâh ver.»

Üçüncü isteği de bu. Mü'min gönüller, kendilerinin îfâ ettikleri sâlih ameli soyundan gelenlerin de yapmasını isterler. Kendisinden sonra gelenlerin Allah'a ibâdet edip rızâsını taleb etmekte olduklarını görünce o duygu ile kalbleri huzûr bulur. Elbette ki sâlih bir kulun en büyük emeli sâlih bir nesil yetiştirmektir. Onun için en büyük hazîne budur. Yeryüzünün bütün zînetlerinden daha çok huzûr verir gönlüne. Anne ve babalardan çocuklara doğru uzanan bu duâ ardarda gelen nesillerin Allah'a itâat etmesi gâyesine mebnîdir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il Kur'an, XII, 319-323)

—————oOo—————

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِن قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ
اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ
عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ
مِّمَّا عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ
طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُم بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ
فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

17 — Anne ve babasına: Of sizden, benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni mi tekrâr diriltmekle tehdîd ediyorsunuz? diyen kimseye, anne ve babası Allah'a sığınarak: Yazıklar olsun sana. İmân et, muhakkak ki Allah'ın

vaadi haktır dedikleri halde; bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, der.

18 — İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde üzerlerine söz hak olmuş kimselerdir. Doğrusu onlar, hüsrâna uğrayanlardandırlar.

19 — Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Herkese işlediklerinin karşılığı ödenir. Ve kendilerine zulmedilmez.

20 — O küfredenlere ateşe sunuldukları gün: Dünyadaki hayatınızda sizin için temiz olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve fâsıklık etmenizden ötürü alçaltıcı bir azâb göreceksiniz, denir.

Anne ve Babasına Of Diyenler

Allah Teâlâ, ana babalarına duâ eden ve onlara iyilik edenlerin durumu ile onların, katında kazanacakları kurtuluş ve kazançları zikrettikten sonra peşinden ana babalarına âsî olan bedbahtların durumunu zikreder ve şöyle buyurur: «Anne ve babasına: Of sizden... diyen kimse...» Bu, böyle söyleyen herkes hakkında umûmîdir. Bu âyetin, Abdurrahmân İbn Ebu Bekr hakkında nâzil olduğunu zannedenlerin görüşü zayıftır. Zîrâ Abdurrahmân İbn Ebu Bekr bundan sonra müslüman olmuş; hem de güzel bir müslüman ve zamanının hayırlılarından olmuştur. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre bu âyet-i kerîme, Ebubekir es-Sıddîk'in oğlu hakkında nâzil olmuştur. Ancak bu rivâyetin sıhhati şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cüreyc'in Mücâhid'den rivâyetine göre, âyet Abdullah İbn Ebu Bekr hakkında nâzil olmuştur. İbn Cüreyc'in de görüşü böyledir. Diğerleri ise âyetin Abdurrahman İbn Ebu Bekr hakkında nâzil olduğunu söylerler. Süddî de böyle demektedir. Ancak bu âyet-i kerîme ana babasına âsî olan, hakkı yalanlayan ve ana babasına: Of sizden diyerek onlara âsî olan herkes hakkında umûmîdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Abdullah İbn el-Medînî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mervan hutbe okurken ben de mescidde idim. Allah Teâlâ mü'minlerin emîrine, Yezîd hakkında güzel bir fikir ilhâm etti. Şâyet o halefini belirtmişse, şüphesiz Ebubekir ve Ömer de haleflerini belli etmişlerdi, dedi. Abdurrahmân İbn Ebu Bekr dedi ki: Bu krallık değil de nedir? Allah'a yemîn ederim ki Ebubekir ne çocuklarına ne de âile-

si halkına böyle bir şey bırakmamıştır. Muâviye de çocuğuna şefkatinden ve değer vermesinden ötürü böyle bir şey bırakmamıştır. Mervan: Ana babasına; of sizden, diyen sen değil misin? deyince Abdurrahmân: Sen lânetli adamın oğlu değil misin? Allah Rasûlü (s.a.) senin babana lânet etmiş değil miydi? dedi. Her ikisinin sözlerini işiten Hz. Âişe: Ey Mervan, Abdurrahman'a şöyle şöyle diyen sen misin? Yalan söyledin. Âyet onun hakkında nâzil olmadı, aksine filân oğlu filân hakkında nâzil oldu, dedi. Mervan ağlayarak minberden indi, odasının kapısına kadar geldi, kendi kendine konuşarak ayrılıp gitti. Buhârî hadisi başka bir isnâd ve başka lafızlarla rivâyet eder ve der ki: Bize Mûsâ İbn İsmâil'in... Yûsuf İbn Mâhek'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Mervan, Muâviye İbn Ebu Süfyân'ın Hicâz vâlîsi idi. Bir hutbesinde babasından sonra bîat edilmek üzere Muâviye'nin oğlu Yezîd'i zikretmeye başladı. Abdurrahmân İbn Ebu Bekr kendisine bir şey söyleyince: Onu yakalayın, dedi. Abdurrahmân, Hz. Âişe (r.a.)nin evine girdiği için yakalayamadılar. Mervan: Şüphesiz bu, hakkında «Anne ve babasına: Of sizden, benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni mi tekrâr dirilmekle tehdîd ediyorsunuz?» âyetinin nâzil olduğu kimsedir, dedi. Hz. Âişe de örtünün arkasından şöyle konuştu: Benim ma'zûr olduğuma dâir inzâl buyurdukları dışında Allah Teâlâ Kur'ân'da bizim hakkımızda hiç bir şey indirmemiştir. Hadisin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir: Neseî'nin Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Muhammed İbn Ziyâd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Muâviye, oğluna bîat edilmesini istediğinde Mervân: Ebubekir ve Ömer'in sünnetidir, demişti. Abdurrahmân İbn Ebu Bekr ise: Bu, Hirakl'ın (Heraklius) ve Kayser'in sünnetidir, dedi. Mervan: Bu adam Allah Teâlâ'nın hakkında: «Anne ve babasına: Of sizden... diyen kimse» âyetini indirdiğidir, dedi de, bu Hz. Âişe'ye ulaşınca şöyle dedi: Mervan yalan söylemiş. Allah'a yemîn ederim ki onun hakkında nâzil olmamıştır. Âyetin, hakkında nâzil olduğu kişinin adını belirtmek isteseydim şüphesiz adını söylerdim. Ancak Allah Rasûlü (s.a.), daha Mervan babasının sulbünde iken Mervan'ın babasına lânet etmiştir ve Mervan Allah'ın lânetinden bir parçadır, dedi.

«Benden önce nice nesiller gelip geçmişken; (insanlar geçip gitmiş ve onlara dâir hiç bir haber alınamamışken) beni mi tekrâr diriltilmekle, (kabirden çıkarılıp haşrolunmakla) tehdîd ediyorsunuz? diyen kimseye, anne ve babası Allah'a sığınarak: (Çocuklarını Allah'ın hidâyete erdirmesini dileyip ona) yazıklar olsun sana. Îman et, muhakkak ki Allah'ın vaadi haktır, dedikleri halde; bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, der.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde üzerlerine, söz hak olmuş kimselerdir. Doğrusu onlar,

hüsrâna uğrayanlardandılar.» Şüphesiz onlar, kıyâmet günü kendilerini ve âilelerini hüsrâna uğratan kâfirler zümresine girmiş kimselerdir. Âyet-i kerîme'nin başındaki «İşte onlar» ifâdesi; bir önceki âyette «anne ve babasına; of sizden, diyen» kimsenin— biraz önce de belirttiğimiz gibi— sâdece Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'e delâlet etmeyip böyle diyen herkes hakkında umumî olduğunun delilidir. Hasan ve Katâde derler ki: O; kâfir, günâhkâr, ana-babasına âsî gelen ve yeniden diriltilmeyi yalanlayandır. Hâfız İbn Asâkir'in Sehl İbn Dâvud'un hal tercemesinde Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Ebu Ümâme el-Bâhilî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre efendimiz şöyle buyurmuştur: Dört kimse vardır ki, Allah Teâlâ Arş'ının üzerinden onlara lânet eder, melekler de âmin derler: Yoksulları kandıran —Râvî Hâlid der ki: Elini yoksula doğru uzatıp: Gel, sana vereyim, diyen, yoksul geldiği zaman da: Benim yanımda sana verecek bir şey yok, diyen kimsedir— gözleri görmeyen kimseye önünde hiç bir şey olmadığı halde: Hayvandan sakın, diyen, bir kavmin yurdunu soran kimseye başka bir yeri gösteren, Allah'tan medet umduruncaya kadar ana-babasını döven kimse. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir.

«Herkesin, yaptıklarına göre dereceleri (ameline göre bir azâbı) vardır. Herkese işlediklerinin karşılığı ödenir. Ve kendilerine (bir zerre ağırlığı ve daha da azı haksızlık yapılmaz) «zulmedilmez». Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Cehennemin dereceleri aşağı doğru, cennetin dereceleri de yukarı doğru gider.

«O küfredenler ateşe sunuldukları gün: (Bir azarlama ve suçlama olarak) Dünya hayatında bizim için temiz olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz.» denir. Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.), birçok temiz yiyecek ve içecekten sakınıp uzak durur ve: Allah Teâlâ'nın azarlayıp «Dünyadaki hayatınızda sizin için temiz olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz.» buyurduğu kimseler gibi olmaktan korkuyorum, derdi. Ebu Miclez der ki: Topluluklar kıyâmet günü dünyadaki iyiliklerini arayacaklar da kendilerine: «Dünyadaki hayatınızda sizin için temiz olan her şeyi harcadınız.» denilecek.

«Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve fâsıklık etmenizden ötürü alçaltıcı bir azâb göreceksiniz, denir.» Cezâları amellerinin cinsinden olacaktır. Nasıl dünyada iken nimet içinde yüzüp hakka tâbi olmaktan büyüklenmişler, günâhlar işlemişlerse; Allah Teâlâ da onları horluk azâbıyla cezâlandıracaktır. Bu azâb; onları tahkir edip küçültme, horlama, sızlatan acılar, peşpeşe gelen hasretler, cehennemin korkunç derekelerindeki yurdlar ve duraklardır. Allah Teâlâ bizi bütün bunlardan korusun ve kurtarsın.

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا
إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن
كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ
﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُم بِهِ ۖ رِيحٌ فِيهَا
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ
الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾

21 — Âd'ın kardeşini de hatırla. Hani kavmini; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, diyen nice uyarıcılar gelip geçmişken Ahkâf ile uyarıp; doğrusu ben sizin için büyük günün azâbından korkarım, diye korkutmuştu.

22 — Onlar da: Sen, bizi tanrılarımızdan döndürmek için mi geldin? Doğru söyleyenlerden isen haydi tehdîd ettiğin şeyi başımıza getir, demişlerdi.

23 — O da: İlim, ancak Allah katındadır. Ben size gönderildiğim şeyi teblîğ ediyorum. Ama bakıyorum ki siz, câhil bir kavimsiniz, demişti.

24 — Onu, vâdîlerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce dediler ki: Bu, bize yağmur getirecek büyük bir buluttur. Hayır o, acelece beklediğiniz şey, bir rüzgârdır ki içinde elem verici azâb vardır.

25 — Rabbının emri ile her şeyi yıkar. Bunun üzerine onların meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu. İşte Biz, suçlular gürûhunu böylece cezâlandırırız.

Ve Âd Kavminin Kardeşi

Allah Teâlâ, kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı peygamberini tesellî ederek: «Âd kavminin kardeşini de hatırla...» buyuruyor ki bu, Hz. Hûd (a.s.)dur. Allah Teâlâ onu Âd kavmine peygamber olarak göndermişti. Onlar Ahkâf'da otururlardı. Ahkâf,

İbn Zeyd'in söylediğine göre kum dağlarıdır. İkrime ise Ahkâf'ın, dağ ve mağara olduğunu söyler. Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.); Ahkâf'ın Hadramût'da Bürhût adı verilen bir vâdî olduğunu söyler. Kâfirlerin rûhları orada birbirleriyle karşılaşırmış. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre, Âd, Yemen'de bir kabîle olup eş-Şihr denilen bir yerde deniz civârındaki kumsallarda otururlarmış. İbn Mâce, «Kişi duâ ettiği zaman kendinden başlasın.» bâbında der ki: Bize Hüseyn İbn Ali'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah, bize ve Âd kavminin kardeşine merhamet buyursun.

«Hani kavmini; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, diyen nice uyarıcılar gelip geçmişken Ahkâf ile uyarmıştı.» Allah Teâlâ, onların ülkesinin çevresinde bulunan kasabalara uyarıcı peygamberler göndermiştir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Artık bunu hem önündekilere, hem de ardındakilere ibret verici bir cezâ kıldık.» (Bakara, 66), «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de. Onlara; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin (sizin için büyük bir günün azâbından korkuyorum) diye önlerinden ve arkalarından peygamberler gelmişti.» (Fussilet, 13, 14). Hz. Hûd bu sözleri onlara söylemişti. Kavmi de kendisine şöyle cevab verdiler: «Sen, bizi tanrılarımızdan döndürmek için mi geldin? Doğru söyleyenlerden isen, haydi tehdîd ettiğin şeyi başımıza getir.» Böylece Allah'ın azâb ve cezâlandırmasının başlarına gelmesini uzak görerek bu azâbın hemen gelivermesini istemişlerdi. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Buna inanmayanlar onun çabucak gelmesini isterler.» (Şûrâ, 18).

«O da: İlim, ancak Allah katındadır.» Azâbın başınıza hemen getirilmesine müstehak olup olmadığınızı en iyi Allah bilir ve buna istinâden azâbınızı çabuklaştırır. «Ben size gönderildiğim şeyi teblîğ ediyorum.» Bana düşen, gönderildiğim şeyi teblîğ etmektir. «Ama bakıyorum ki siz, câhil bir kavimsiniz (aklınız ermiyor ve hiç bir şey anlamıyorsunuz) demişti.»

Allah Teâlâ buyurur ki: Azâbın kendilerine yöneldiğini görünce; bunun bir yağmur bulutu olduğuna inanarak sevindiler, birbirlerine müjdeler verdiler. Onlar kuraklık içindeydiler ve yağmura muhtâçtılar. Allah Teâlâ da buyurur ki: «Hayır o, acelece beklediğiniz şey, bir rüzgârdır ki içinde elem verici azâb vardır.» Bu; «Doğru söyleyenlerden isen, haydi tehdîd ettiğin şeyi başımıza getir.» demiş olduğunuz azâbdır. «Rabbının emri (ve izni) ile (yıkılıp harâb olabilecek her şeyi) yıkar. (tahrîb eder.)» «Her uğradığı şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.» (Zâriyât, 42) «Bunun üzerine onların meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu.» Sonuncularına varıncaya kadar helâk oldular ve onlardan hiç bir kalıntı kalmadı. «İşte Biz, suçlular gürûhunu böylece ce-

zalandırırız.» Elçilerimizi yalanlayan ve emrimize zıd gidenler hakkında bizim hükmümüz budur.

Bunların kıssalarına dâir müfred ve garîb hadisler cümlesinden olarak gerçekten garîb bir hadîs vârid olmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb'ın... Hâris el-Bekrî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Alâ İbn Hadramî'yi Allah Rasûlü (s.a.)ne şikâyet etmek üzere çıkmış ve Rabeze'ye uğramıştım. Orada Temîm oğullarından yalnız başına oturan bir ihtiyâr kadın gördüm. Bana: Ey Allah'ın kulu, benim Allah Rasûlü (s.a.)ne iletilecek bir isteğim var. Beni ona ulaştırır mısın? dedi. Ben de kadını yüklenip Medîne'ye getirdim. Bir de baktım ki mescid dopdolu ve siyah bir bayrak dalgalanıyor. Bilâl kılıcını kuşanmış halde Allah Rasûlü (s.a.)nün önünde duruyor. Bu insanlara ne oluyor? dedim de, Allah Rasûlü (s.a.) Amr İbn Âs'ı öncü olarak bir yere göndermek istiyor, dediler. Oturdum, Allah Rasûlü (s.a.) evine girdi, yanına gitmek için izin istedim, izin verdi girdim ve selâm verdim. Temîm oğulları ile aranızda bir şey var mı? diye sordu. Ben: Evet dedim, bir savaşta onları hezîmete uğratmıştık. Şöyle devâm ettim: Temîm oğullarından orada yalnız kalan ihtiyar bir kadına uğradım. Kendisini sana getirmemi istedi, o kapıda duruyor. Allah Rasûlünün izni üzerine kadın içeri girdi. Ben: Ey Allah'ın elçisi, şâyet Temîm ile aramıza bir engel koymayı uygun görürsen bu engeli Dehnâ (çölü) olarak koy, dedim. İhtiyâr kadın ateşlenip oturduğu yerde doğruldu ve: Ey Allah'ın elçisi, senin Mudar kabîlen nereye sığınacak? dedi. (Hâris el-Bekrî) der ki, ben şöyle dedim: Benim misâlim eskilerin dediği gibidir: «Benim keçim ölümünü beraberinde taşıdı.» (*) Bu ihtiyar kadını yüklenip getirdim ve onun bana bir hasım olduğunu hissetmedim bile. Âd kavminin elçisi gibi olmaktan Allah'a ve Rasûlüne sığınırım, dedim. Allah Rasûlü: Âd kavminin elçisi de nedir? buyurdu. Elbette bu hâdiseyi en iyi bilendi ama onu konuşturmak istiyordu. Ben şöyle anlattım: Âd kavmi kuraklığa dûçâr kalmış ve Kayl adında birini elçileri olarak göndermişlerdi. Bu elçi Mûaviye İbn Bekr'in yanına uğradı, orada bir ay kaldı. Muâviye ona içkiler içiriyor ve Cerâdetân adındaki iki câriyesi ona şarkılar söylüyordu. Bir ay geçince Kayl Mehra dağına çıkıp: Ey Allah'ım, Sen biliyorsun ki ben bir hastaya gelmedim ki onu tedâvî edeyim. Bir esîre gelmedim ki fidye verip onu kurtarayım. Allah'ım, daha önce verdiğin şekilde Âd kavmine yağmur ver, dedi. Siyah bulutlar göründü ve bulutlardan : Seç, diye bir ses geldi. Bulutların içinden siyah olanına işâret etti de, o buluttan: Kül ve helâki al, diye nidâ olundu. Âd kavminden hiç kimse kalmadı. Onlara gönderilen rüzgâr sadece benim

(*) Kendi felâketini kendi eliyle hazırlayan kimse için söylenen bir atalar sözü. (Çevirenler)

şu yüzüğümden geçecek kadardı da bununla helâk oldular. Ebu Vâil der ki: Doğru söyledi. Kadın olsun, erkek olsun. Bir elçi gönderdikleri zaman ona: Âd kavminin elçisi gibi olma, derlerdi. Bu hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir. Bu hadîs daha önce A'râf sûresinde de geçmişti.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hârûn İbn Ma'rûf'un... Hz. Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.)nü küçük dili görününceye kadar güler halde hiç görmedim. O, sadece tebessüm ederdi. Bir bulut —veya rüzgâr— gördüğü zaman yüzünde bir hoşnûdsuzluk belirirdi. Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın elçisi, insanlar bulutu gördükleri zaman yağmur yağacağı ümîdi ile sevinirler. Görüyorum ki sen bulutu gördüğün zaman yüzünde hoşnûdsuzluk beliriyor, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Âişe, onda azâb olmadığını bana kim te'mîn eder? Bir kavim rüzgârla azâb olunmuştu. O kavim azâbı gördüklerinde: İşte bir yağmur bulutu, demişlerdi. Hadîsi Buhârî ve Müslim, İbn Vehb kanalıyla tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân'ın... Hz. Âişe'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.), gökyüzü ufuklarından birinde yeni beliren bir bulut gördüğünde namazında bile olsa işini terkeder, sonra: Allah'ım, içindeki şerden Sana sığınırım, dermiş. Allah Teâlâ o bulutu giderdiğinde Allah'a hamdeder, bulut yağmur getirirse: Allah'ım, onu faydalı bir yağmur kıl, diye duâ edermiş. Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Ebu Tâhir'in... Hz. Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Rüzgâr estiği zaman Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ım, Senden onun hayrını, içindekilerin hayrını ve gönderildiği şeyin hayrını dilerim. Onun kötülüğünden, içindekilerin kötülüğünden ve gönderildiği şeyin kötülüğünden de Sana sığınırım, diye duâ edermiş. Hz. Âişe der ki: Gök bulutlarla kapandığı zaman Allah Rasûlünün rengi değişir, hânesine girer çıkar, gider gelirdi. Yağmur yağdırırsa onun durumu ortadan kalkardı. Hz. Âişe Allah Rasûlünün bu durumunu fark edip sorduğunda, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Âişe, belki de bu bulut Âd kavminin söylediği gibidir: «Onu, vâdîlerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce dediler ki: Bu, bize yağmur getirecek büyük bir buluttur.» Âd kavminin helâkine dâir kıssayı burada tekrârına gerektirmeyecek şekilde A'râf ve Hûd sûrelerinde vermiştik. Hamd ve minnet Allah'adır.

Taberânî der ki: Bize Abdân İbn Ahmed'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Âd kavminin üzerine gönderilen rüzgârın çıkması için açılan kısım yalnızca bir yüzük yeri kadardı. Sonra bu rüzgâr bedevîler üzerine gönderildi, bedevîleri alıp kasabalıların üzerine yöneldi. Kasabalılar bulutu görünce: Bu, ufukta beliren bize yağmur getirecek büyük bir buluttur, dediler. Bedevîler bulutun içindeydiler. Bulut, bedevîleri kasabalılar üzerine atıp yağdırdı

ve sonunda helâk oldular. Râvî der ki: Bu rüzgâr, bekçilerine isyân ederek kapı aralıklarından çıkmıştı.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ
عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا
عَنْهُمْ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

26 — Andolsun ki onları, sizi yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik. Ve kendilerine kulaklar, gözler ve kalbler vermiştik. Ne var ki kulakları, gözleri ve kalbleri onlara bir fayda sağlamadı. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Sonunda onları alay ettikleri şey kuşatıverdi.

27 — Andolsun ki Biz, çevrenizdeki kasabaları da yok ettik. Belki dönerler diye âyetleri tekrâr tekrâr açıkladık.

28 — Allah'ı bırakarak O'na yakınlık peydâ etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi? Hayır, onlar görünmez oldular. Bu; onların yalanları ve uydurup durdukları şeydir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Dünyada geçmiş ümmetlere mal ve çocuklar, size ne bir benzerini ne de yakınını vermediğimiz dünyalıklar vermiştik. «Ve kendilerine kulaklar, gözler ve kalbler vermiştik. Ne var ki kulakları, gözleri ve kalbleri onlara bir fayda sağlamadı. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı.» Sonunda yalanlayıp meydana gelmesini uzak gördükleri ve alaya aldıkları Allah'ın azâbı ve cezâlandırması onları kuşatıverdi. Ey muhâtablar, onlar gibi olmaktan sakının ki dünyada ve âhirette onların başına gelenler sizin de başınıza gelmesin.

«Andolsun ki, Biz, çevrenizdeki kasabaları da yok ettik.» Burada Mekke'liler kasdedilmektedir. Allah Teâlâ Mekke çevresinde peygamberleri yalanlayan ümmetleri helâk buyurmuştu. Bunlardan birisi Âd kavmî olup Yemen kıyısında Hadramût'taki Ahkâf'ta idiler. Diğeri ise

Semûd kavmi olup onların durakları da Mekke'lilerle Şam arasındaydı. Yemen ahâlisi olan Sebe', Mekke'lilerin Ğazze'ye giderken yolları üzerinde olan Medyen ve yine gelip geçtikleri Lût kavminin gölü de bunlardandır.

«Belki dönerler diye âyetleri tekrâr tekrâr (beyân edip) açıkladık. Allah'ı bırakarak ona yakınlık peydâ etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi?» Allah'ın dışında edinmiş oldukları tanrılar muhtâç oldukları sırada kendilerine yardım etmeli değil miydi? «Hayır, onlar görünmez oldular.» Kendilerine en muhtaç oldukları sırada çekip gittiler. «Bu; onların yalanları ve (Allah'a yakınlık peydâ etmek için onları tanrılar edindikleri husûsunda) uydurup durdukları şeydir.» Bu tanrılara ibâdetlerinde ve onlara güvenip dayanmalarında bütün bütüne kaybetmiş ve hüsrâna uğramışlardır.

وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقُرْءَانَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا۟ أَنصِتُوا۟ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا۟ إِلَىٰ
قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِىٓ إِلَى
ٱلْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾ يَٰقَوْمَنَآ أَجِيبُوا۟ دَاعِىَ ٱللَّهِ وَءَامِنُوا۟ بِهِۦ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُم مِّنْ
عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَن لَّا يُجِبْ دَاعِىَ ٱللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُۥ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءُ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾

29 — Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun. Kur'ân tamâm olunca da her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.

30 — Ve demişlerdi ki: Ey kavmimiz, doğrusu biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş olan ve kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.

31 — Ey kavmimiz: Allah'ın davetçisine uyun. Ona îmân edin ki sizin günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi elîm bir azâbdan kurtarsın.

32 — Allah'ın davetçisine uymayan kimse bilsin ki; yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz. Ve onun için Allah'-

tan başka velîler de bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

Cinlerden Bir Tâife

İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Zübeyr'den rivâyetine göre o, «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik.» âyeti hakkında der ki: Bu, Nahle'de olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) yatsı namazını kılarken «Nerdeyse çevresinde keçeleşirler, birbirlerine girerlerdi.» kavlinde olduğu gibiydiler. (Cinn, 19) Onlar Allah Rasûlü (s.a.)nü birbirine yapışmış keçe gibi birbirleri üzerinde dinlemişlerdi. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Biraz sonra geleceği üzere İbn Cerîr'in İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre bunlar Nusaybin cinlerinden yedisiydi.

İmâm Ahmed'in Afvân'dan, onun Ebu Avâne'den; Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin Delâil en-Nübüvve'sinde Ebu Hasan Ali İbn Ahmed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) cinlere Kur'ân okumamış ve onları da görmemiştir. Allah Rasûlü (s.a.) ashâbından bir grupla beraber Ukkâz çarşısına doğru gitmişti. Şeytânlarla gök haberleri arasında engel konulmuş, onların üzerine alevleri gönderilmiş ve şeytânlar bunun üzerine kavimlerine dönmüşlerdi. Kavimleri: Ne oldu size? demişlerdi de dönen şeytânlar: Bizimle gök haberleri arasına engel konuldu ve üzerimize ateş alevleri gönderildi, dediler. Kavimleri: Sizinle gök haberlerinin arasına engel olan, mutlakâ yeni meydana gelen bir olaydır. Yeryüzünün doğu ve batılarına gidin, sizinle gök haberleri arasına engel olanın ne olduğuna bir bakın bakalım, dediler. Şeytânlar yeryüzünün doğu ve batılarına gidip kendileri ile gök haberleri arasına engel olanı aramaya başladılar. Tihâme tarafına yönelerek giden şeytânlar Ukkâz çarşısına (pazarına) gitmekte olan Allah Rasûlü (s.a.)nü Nahle'de ashâbına sabah namazını kıldırırken gördüler. Kur'ân-ı duyunca ona kulak kesildiler ve: Allah'a yemîn olsun ki bu, sizinle gök haberleri arasına giren haberdir, dediler. İşte oradan kavimlerine dönerek: «Doğrusu biz, doğru yola götüren, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik de ona inandık. Biz, Rabbımıza hiç bir şeyi ortak koşmayacağız.» (Cinn, 1-2) dediler. Allah Teâlâ da peygamberine: «De ki: Cinlerden bir topluluğun onu dinlediği bana vahyolundu.» (Cinn, 1) âyetini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) ne vahyolunan, ancak cinlerin sözüdür. Hadîsin bir benzerini Buhârî de Müsedded'den rivâyet etmiştir. Müslim, hadîsi Şeybân İbn Ferrûh'dan, o da Ebu Avâne'den rivâyetle tahrîc etmiştir. Tirmizî ve Neseî hadîsi tefsîrde Ebu Avâne kanalıyla rivâyet ediyorlar.

Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Ahmed'in... İbn Abbâs'tan ri-

vâyetine göre; o, şöyle demiştir: Cinler vahyi dinlerler, bir kelimeyi işitip ona on kelime daha ilâve ederlerdi. Böylece onların işittikleri gerçek, ilâve ettikleri de bâtıl olurdu. Daha önceleri onlar yıldızlarla taşlanmaz lardı. Allah Rasûlü (s.a.) peygamber olarak gönderilince onlardan birisi oturduğu yere geldiğinde hemen isâbet ettiğini yakan bir ateş alevi üzerine atılır oldu. Bunu İblîs'e şikâyet ettiler de: Bu olsa olsa yeni meydana gelmiş bir şeydendir, deyip ordularını yaydı. Onlar Hz. Peygamber (s.a.)i Nahle dağları arasında namaz kılarken gördüler ve İblîs'e gelip bu durumu kendisine haber verdiler. İblîs: Yeryüzünde yeni meydana gelen olay işte budur, dedi. Tirmizî ve Neseî, Sünen'lerinin tefsîr bahsinde bu hadîsi İsrâîl kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen sahîh olduğunu söyler. Aynı şekilde Eyyûb hadîsi Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Yine yukardaki ifâdelere benzer şekilde ve daha uzunca olarak Avfî de hadîsi İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Hasan el-Basrî de der ki: Allah Rasûlü (s.a.), Allah Teâlâ kendisine cinlerin haberini inzâl buyuruncaya kadar onların kendi kırâetini işittiklerini ve dinlediklerini hissetmemişti.

Muhammed İbn İshâk Allah Rasûlü (s.a.)nün Tâif'e gidip Allah'a davet edişini, onların bu davetten yüz çevirişlerini Yezîd İbn Rûmân kanalıyla Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivâyetle uzunca zikreder ve orada Allah Rasûlünün şu güzel duâsını da verir: Allah'ım, gücümün zayıflığını ve çâresizliğimi Sana şikâyet ederim... İşte Allah Rasûlü (s.a.), Tâif'lilerin yanından dönüşünde Nahle'de gecelemiş ve o gece Kur'ân okumuştu. Nusaybin ehlinden cinler de Allah Rasûlü (s.a.) nü dinlemişlerdi. Bu, sahîhtir. Fakat o gece cinlerin, Allah Rasûlü (s.a.)nün kıraetini dinledikleri konusu şüphelidir. Zîrâ cinlerin Kur'ân'ı dinlemeleri, Allah Rasûlü (s.a.)ne vahiy indirilmesinin başlangıcındadır. Nitekim biraz önce zikredilen İbn Abbâs hadîsi de buna delâlet etmektedir. Hz. Peygamberin Tâif'e gidişi ise amcasının vefâtından sonra ve Hicret'ten bir veya iki sene öncedir. Bunu İbn Ishâk ve başkaları anlatmaktadır.

Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki: Bize Ebu Ahmed Zübeyrî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Batn-ı Nahle'de Kur'ân okurken cinler indiler. Onu duyduklarında: Susun, dediler. Onlar dokuz kişiydiler. Birisi de Zevbea idi. Allah Teâlâ: «İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.» kısmına gelinceye kadar «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun. Kur'ân tamâm olunca da her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.» âyetlerini indirdi. Bu ve biraz önce geçen İbn Abbâs'ın ilk rivâyeti, Hz. Peygamber (s.a.)in bu seferde cinlerin mevcûdiyetlerini hissetmemiş olduğunu gerektirir. Onlar sadece efendimizin kıraetini dinlemişler, sonra kavimle-

rine dönmüşler, daha sonra da kavim kavim, bölük bölük Allah Rasûlüne gelmişlerdir. Bu husûstaki haberler ve hadîsler yerinde gelecektir ve biz onları inşâallah orada vereceğiz. Güvenimiz Allah'adır.

Buhârî ve Müslim'in Ebu Kudâme Ubeydullah İbn Said kanalıyla... Ma'n İbn Abdurrahmân'dan rivâyetlerine göre Ma'n'ın babası şöyle diyor: Mesrûk'a: Cinlerin Kur'ân'ı dinledikleri gece, bunu Hz. Peygamber (s.a.)e kim bildirdi? diye sordum. Bana senin babanın —İbn Mes'ûd'u kasdediyor— rivâyetine göre onları Allah Rasûlüne bir ağaç haber vermiş, dedi. Bu hadîse göre Allah Rasûlünün, cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerini ilk anda hissetmiş olması muhtemeldir. Ayrıca bu hadîs, İbn Abbâs'ın kavlini de reddetmektedir. Yine muhtemeldir ki, Hz. Peygamber cinlerin Kur'ân'ı dinleyişini daha sonra farketmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Yine mümkündür ki bu, birinci seferde olmuştur ama Hz. Peygamber cinlerin dinlediğini ağaç kendisine bildirinceye kadar cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerini hissetmemiştir. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

Hâfız Beyhakî der ki: İbn Abbâs (r.a.)ın nakletmiş olduğu bu hâdise, cinler Hz. Peygamber'in kırâetini ilk dinlediklerinde ve onun peygamber olduğunu anladıklarında vukû bulmuştur. Hz. Peygamber o zaman cinlere Kur'ân okumamış ve onları görmemiştir. Bundan sonra cinlerin davetçisi Hz. Peygamber'e gelmiş, bunun üzerine Allah Rasûlü Kur'ân okuyup onları Allah'a davet etmiştir. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)un rivâyeti şöyledir:

İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl İbn İbrâhîm'in... Alkame'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Mes'ûd'a: Cinlerin Hz. Peygamberin kıtâetini dinlediği gece sizden Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber olan kimse var mıydı? diye sordum. Şöyle anlattı: Onunla birlikte kimse yoktu. Fakat biz bir gece Mekke'de efendimizi kaybettik ve: Herhalde bir sû-i kasde kurbân gitti veya sür'atle ayrılıp gitti, acabâ ne yaptı? dedik. Kavmin gecelediği en kötü gecelerden birini yaşadık. Sabaha karşı -veya seher vakti demiştir— bir de baktık ki; efendimiz Hira tarafından geliyor. Ey Allah'ın elçisi... dedik. Ve kavim içinde bulundukları durumu ve endîşeyi Rasûlullah'a anlattı. Buyurdu ki: Bana cinlerin davetçisi geldi. Onlara gittim ve Kur'ân okudum. Râvî devâmla şöyle anlatır: Hz. Peygamber gidip bize onların ve ateşlerinin izlerini gösterdi. Şa'bî der ki: Cinler Rasûlullah'tan azık istemişler. Onlar, Cezîre cinlerinden imişler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara: Üzerine Allah'ın isminin anıldığı her kemik, üzerindeki etten daha bol olarak sizin önünüze düşecektir. Koyun, keçi, deve vesâir hayvanların pisliği de sizin hayvanlarınızın yemidir, buyurmuş. Hz. Peygamber (ashâbına) şöyle buyurmuştur: Bu ikisiyle (kemik ve hayvan pisliği ile) istincâ etmeyiniz. Zîrâ bu ikisi kardeşleriniz cinlerin azığıdır. Hadisi buna benzer

şekilde Müslim de Sahîh'inde Ali İbn Hucr'dan, o ise İsmâîl İbn Uleyye'den rivâyet etmiştir.

Yine Müslim der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ'ın... Âmir'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Alkame'ye: İbn Mes'ûd cinlerle beraber olduğu gece Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte miydi diye sordum. Alkame dedi ki: Hz. Peygamberin cinlerle beraber olduğu gece sizden kimse Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bulundu mu? diye sordum da şöyle dedi: Hayır, fakat biz, bir gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberken onu kaybettik ve vâdîlerde aradık. Herhalde kuş oldu uçtu veya bir sû-i kasde kurbân gitti, dedik. Kavmin gecelemiş olduğu en kötü geceyi geçirdik. Sabah olunca bir de baktık ki Hirâ tarafından geliyor. Biz: Ey Allah'ın elçisi, seni kaybettik, aradık, bulamadık ve kavmin geçirdiği en kötü geceyi geçirdik, dedik. Bana cinlerin davetçisi geldi, onlarla beraber gittim ve onlara Kur'an okudum, buyurdu. İbn Mes'ûd der ki: Allah Rasûlü (s.a.) bizi alıp götürdü, onların ve ateşlerinin izlerini gösterdi. Cinler kendisinden azık istediler de: Üzerine Allah'ın ismi anılmış bir kemik, üzerindeki etten daha çok ve bol olarak önünüze düşecektir. Her insan ve hayvan pisliği de hayvanlarınızın yemidir, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.): Bu ikisi ile tahâretlenmeyin. Zîrâ bunlar kardeşlerinizin yiyeceğidir, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana Ahmed İbn Abdurrahmân'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Geceyi Hacûn'da cinlere Kur'an'ın dörtte birini okumakla geçirdim.

Rasûlullah'ın cinlerle birlikte olduğu gece İbn Mes'ûd'un da beraberinde olduğunu belirten hadîsin diğer bir kanaldan rivâyeti: İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— in Ahmed İbn Abdurrahmân İbn Vehb kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de iken bir gün ashâbına: Sizden her kim bu gece cinlerin durumuna muttali' olmak isterse olsun, buyurdu. Benden başka onlardan hiç biri hazır bulunmadı. İbn Mes'ûd şöyle anlatır: Beraberce gittik, nihâyet Mekke'nin yukarı kısımlarında iken Hz. Peygamber bana ayağı ile bir çizgi çekip orada oturmamı emretti. Sonra gitti, dikildi, Kur'ân okumaya başladı. Benimle arasına engel olan birçok karaltılar onu kapladı ve nihâyet sesini işitemez oldum. Daha sonra bulut kümeleri gibi açılarak gittiler, sonunda onlardan bir grup kaldı. Allah Rasûlü (s.a.) Kur'ân okumayı şafakla beraber bitirdi, oradan ayrıldı, abdest bozdu sonra bana gelip: Topluluk ne yaptı? diye sordu. Ben: Cinler bunlar mıydı ey Allah'ın elçisi? dedim. Hz. Peygamber onlara, kemik ve pisliği azık olarak verdi, sonra da kişinin pislik veya kemikle tahâretlenmesini yasakladı. Hadîsi İbn Cerîr de Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem kanalıyla... Yûnus İbn Yezîd el-Eylî'den rivâyet etmiştir. Aynı hadîsi Beyhâkî

de Delâil'inde Abdullah İbn Sâlih kanalıyla... Yûnus'dan rivâyet etmiştir. İshâk İbn Rahûyeh de Cerîr kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetle biraz önce geçen hadîsin bir benzerini zikretmiştir. Yine aynı hadîsi Hâfız Ebu Nuaym, Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetle yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. Ebu Nuaym der ki : Bize Ebu Bekr İbn Mâlik'in... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) peşinden gitmemi istedi, beraberce gittik ve şöyle şöyle bir yere gelince benim için bir çizgi çekip: Bu çizginin içinde ol, oradan dışarı çıkma. Şâyet buradan çıkacak olursan şüphesiz helâk olursun, buyurdu... Ve Râvî, hadîsi uzunca zikretti. Bu hadîste gerçek garîblik vardır.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Abdül-Alâ'nın... Abdullah İbn Amr İbn Ğaylân'dan rivâyetine göre; o, İbn Mes'ûd'a: Bana anlatıldığına göre sen, cin elçilerinin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber imişsin, öyle mi? diye sormuş da İbn Mes'ûd; evet, diye cevablamış. Abdullah İbn Amr: Bu nasıl oldu? diye sormuş ve İbn Mes'ûd da hadîsin tamâmını anlatmış. İbn Mes'ûd bu hadîste, Hz. Peygamber (s.a.)in kendi çevresine bir çizgi çektiğini ve; buradan ayrılma, dediğini, siyah toz bulutu gibi bir şeyin Allah Rasûlü (s.a.)nü kapladığını, kendisinin üç defa korkup dehşete kapıldığını anlatıp şöyle devâm etmiş: Nihâyet sabah yaklaşınca Hz. Peygamber (s.a.) bana geldi ve : Uyudun mu? diye sordu. Ben : Hayır, Allah'a yemin ederim ki, defalarca insanlardan yardım istemeyi düşündüm ama senin onlara asânla vurup oturun, dediğini işittim. Allah Rasûlü buyurdu ki: Şâyet çıkmış olsaydın, onlardan birinin seni kapmayacağından emîn olamazdın. Bir şey gördün mü? diye sordu. Ben : Evet. beyâz elbiseler giymiş siyah adamlar gördüm, dedim. Onlar; Nusaybin halkından olan cinlerdir, benden azık istediler. Ben de onlara çürümüş ve rengi değişmiş her bir kemik ile insan ve hayvan pisliklerini azık olarak verdim, buyurdu. Ben dedim ki : Ey Allah'ın elçisi, bu onlara yeter mi? Buyurdu ki: Onlar bir kemik bulduklarında üzerinde, yendiği gündeki etini, bir pislik bulduklarında içinde, yendiği gündeki tanelerini bulacaklardır. Sizden hiç kimse helâdan çıktığı zaman kemikle, insan ve hayvan pisliği ile tahâretlenmesin.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhâkî der ki: Bize Ebu Abdurrahmân es-Sülemî ve Ebu Nasr İbn Katâde'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) peşinden gitmemi istedi ve: Bu gece cinlerden kardeş ve amcaoğulları olarak on beş kişilik bir grup bana gelecek, ben de onlara Kur'ân okuyacağım, buyurdu. Gelmemi istediği yere kadar onunla beraber gittim. Benim için bir çizgi çekti ve beni içine oturttu, buradan dışarı çıkma, buyurdu. Orada geceledim. Nihâyet Allah Rasûlü (s.a.) seher vakti elinde, çürüyüp rengi değişmiş

bir kemik ve siyah bir pislik olduğu halde bana geldi ve: Helâya gittiğin zaman bunlardan herhangi bir şeyle tahâretlenme, buyurdu. Sabah olunca : Allah Rasûlü (s.a.)nün bulunduğu yer hakkındaki bilgimi pekiştireceğim, dedim, gittim ve altmış devenin ıhtırılmış olduğu yeri gördüm. Beyhâkî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetle haber verdiğine göre; o, şöyle demiştir: Cinlerle buluştuğu gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber gittim. Hz. Peygamber Hacûn'a varınca; benim için bir çizgi çekti, sonra cinlere doğru ilerledi. Çevresinde toplandılar. Verdan isimli büyükleri : Ben onları senden uzaklaştırırım, dedi de Hz. Peygamber: Beni Allah'tan başka hiç kimse kurtaramaz, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demişti: Cin gecesi olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) bana: Yanında su var mı? diye sordu. Ben: Yanımda su yok ama içinde hurma şırası bulunan bir su kabı var, dedim. Hz. Peygamber (s.a.): Temiz hurma, temiz su, buyurdu ve abdest aldı. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, Ebu Zeyd kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn İshâk kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nün cinlerle buluştuğu gece onunla berabermiş de Allah Rasûlü: Ey Abdullah, yanında su var mı? diye sormuş. İbn Mes'ûd: Yanımdaki bir su kabında hurma şırası var, demiş. Hz. Peygamber (s.a.) onu dök, buyurup onunla abdest almış ve şöyle buyurmuş: Ey Abdullah, o içecektir ve temizleyicidir. Hadîsi bu kanaldan sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Dârekutnî ise hadîsi İbn Mes'ûd'dan başka bir kanaldan rivâyetle serdetmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah (İbn Mes'ûd)dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Cinlerden elçilerin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberdim. Allah Rasûlü (s.a.) ayrılıp gittiğinde derin bir nefes aldı. Ben: Durumun nedir? diye sordum da : Ey İbn Mes'ûd, bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Hâdisi Müsned'de bu şekilde ve kısa olarak gördüm. Hâfız Ebu Nuaym, Delâil en-Nübüvve adlı kitâbında hadîsi rivâyet eder ve der ki: Bize Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb'un... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Cinlerden elçilerin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberdim. Derin bir nefes aldı. Ben: Ey Allah'ın elçisi, sana ne oldu? diye sordum. Ey İbn Mes'ûd, bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Ben: Yerine birisini bırak, dedim de kimi? diye sordu. Ben: Ebubekir'i, dedim. Sustu, sonra bir süre daha yürüyüp yine derin bir nefes aldı. Ben: Anam babam sana fedâ olsun, durumun nedir ey Allah'ın elçisi? diye sordum. Ey İbn Mes'ûd, bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Ben: Yerine birisini bırak, dedim. Kimi diye sordu ben: Ömer'i dedim. Sükût edip bir süre daha gitti, sonra yine derin bir nefes aldı. Ben: Durumun nedir? diye sordum da yine:

Bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Benim; yerine birisini bırak, dememle Allah Rasûlü (s.a.) kimi diye sordu. Ben: Ali İbn Ebu Tâlib'i, dedim. Hz. Pepgamber (s.a.) şöyle dedi: Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki şâyet ona itâat etmiş olsalardı, tamâmı cennete girerdi. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. Ezberlenmemesi ne kadar uygundur. Sahîh olduğunu düşünsek bile ilerde anlatacağımız üzere bunun, cinlerin Hz. Peygamber'e Medîne'de elçi olarak gelmelerinden sonra olduğu açıktır. Zîrâ o zaman henüz Mekke fethedilmemiş, insanlar ve cinler Allah'ın dinine bölük bölük girmemişti ve «Allah'ın yardımı ve zafer günü geldiğinde ve insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünüzde, hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» (Nasr, 1-3) âyeti nâzil olmamıştı. Bu sûre Hz. Peygamber (s.a.)in vefât haberini taşımaktaydı. İbn Abbâs bunu açıkça belirtmekte olup Ömer İbn Hattâb da bu konuda ona muvâfakat etmektedir. Bu husûsta vârid olan hadîsi Nasr sûresinin tefsîrinde vereceğiz. En doğrusunu Allah bilir. Bu hadîsi Ebu Nuaym da Taberânî kanalıyla... İbn Mes'ud'dan rivâyetle zikretmiş ve orada halîfe gösterme olayını da serdetmiştir. Bu hadîsin isnâdı da, ifâdeleri de garîbtir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Saîd'in... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.), (o gece) İbn Mes'ûd'un çevresine bir çizgi çekmiş. Onlardan (cinlerden) birisi hurma karası renginde imiş. Allah Rasûlü (s.a.) İbn Mes'ûd'a şöyle buyurmuş: Sakın yerinden ayrılma. Ben onlara Allah'ın kitâbını okuyacağım. Hz. Peygamber siyahî araplar gibi birisini görünce —İbn Mes'ûd: Sanki onlar zenci gibiydiler, der— bana buyurdu ki: Yanında su var mı? Ben: Hayır, dedim. Yanında hurma şırası var mı? diye sordu, ben; evet, dedim ve Allah Rasûlü onunla abdest aldı. Bu hadîsin başka bir kanaldan mürsel olarak rivâyeti şöyledir: İbn Ebu Hâtim'in Ebu Abdullah ez-Zahrânî kanalıyla... İkrime'den «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik.» âyeti hakkındaki rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Onlar, Cezire el-Musul'dan gelen on iki bin cin idiler. Hz. Peygamber (s.a.) İbn Mes'ûd'a: Senin yanına gelinceye kadar beni bekle, buyurmuş ve çevresine bir çizgi çekerek: Ben, yanına gelinceye kadar yerinden ayrılma, buyurmuştu. İbn Mes'ûd, cinlerden korktuğundan neredeyse bırakıp gidecek hale gelmiş ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Sakın yerinden ayrılma, emrini hatırlamış. Hz. Peygamber (s.a.) İbn Mes'ûd'a (işi bitip döndüğü zaman): Şâyet gitmiş olsaydın kıyâmet gününe kadar bir daha birbirimize kavuşamazdık, buyurmuş. Hadîsin mürsel olarak başka bir kanaldan rivâyeti de şöyledir: «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik.» âyeti hakkında Katâde'den rivâyetle Saîd İbn Ebu Arûbe der ki: Bize anlatıldığına göre bu cinler Hz. Peygam-

bere Nineva (Ninova) dan gönderilmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.): Cinlere (Kur'ân) okumakla emrolundum. Hanginiz benimle gelir? diye sormuştu. Ashâb başlarını yere eğdiler. Hz. Peygamber tekrâr: Hanginiz benimle gelir? buyurdu yine başlarını öne eğdiler. Üçüncü defa bu arzusunu tekrârladığında birisi: Ey Allah'ın elçisi, bu ilk defa başımıza geliyor, dedi. Hüzeyl kabîlesi kardeşlerinden olan İbn Mes'ûd Hz. Peygamber ile beraber gitti. İbn Mes'ûd şöyle anlatır: Hz. Peygamber (s.a.) Hacûn denilen bir vâdîye girdi, çevresine bir çizgi çizdi, İbn Mes'ûd'u olduğu yerde tutmak üzere onun çevresine de bir çizgi çekti. İbn Mes'ûd devâmla şöyle anlatıyor: Korkmaya başladım. Alçaktan uçan kerkenez kuşu gibi bir şeyler gördüm ve karmakarışık şiddetli sesler işittim. Hz. Peygamber (s.a.)in başına bir şey gelmesinden korktum. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) Kur'ân okudu. Dönüp geldiği zaman: Ey Allah'ın elçisi, işitmiş olduğum karmakarışık sesler de ne idi? diye sordum da şöyle buyurdu: Öldürülen birisi hakkında tartıştılar. Aralarında hak ile hüküm verildi. Hadîsi, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Bütün bu kanallardan rivâyetini verdiğimiz hadîsler Hz. Peygamber (s.a.)in cinlere kendi isteği ile gittiğine, onlara Kur'ân okuduğuna, onları Allah'a davet ettiğine, o zamanda muhtâç oldukları kanunların Allah tarafından Hz. Peygamberin dili ile kendilerine bildirildiğine delâlet eder. Cinlerin Hz. Peygamber hissetmeksizin ilk okumuş olduğu Kur'ân'ı işitmiş ve dinlemiş olmaları da muhtemeldir. Nitekim İbn Abbâs da böyle söylüyor. Bundan sonra ise İbn Mes'ûd'un rivâyet ettiği gibi Hz. Peygambere hey'et halinde gelmişlerdir. İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber cinlerle konuşurken ve onları İslâm'a çağırırken onunla beraber değildi. Hz. Peygamberden uzakta idi. Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber başka birisi yoktu. Hz. Peygamberin cinlerle konuşması esnâsında o, hazır bulunmamıştır. Beyhâkî'nin rivâyet etmiş olduğu hadîs bunu göstermektedir. Müslim'in Sahîh'indeki İmâm Ahmed kanalıyla rivâyet edilen birinci rivâyetin zâhirinin delâlet ettiği gibi Hz. Peygamberin birinci defasında, yanında ne İbn Mes'ûd ne de bir başkası olmaksızın cinlere Kur'ân okumaya çıkmış olması da ihtimâl dâhilindedir. Bundan sonra başka bir gece İbn Mes'ûd Hz. Peygamber ile beraber çıkmış olabilir. En doğrusunu Allah bilir. Nitekim İbn Ebu Hâtim, Cin sûresinin tefsîrinde İbn Cüreyc'den bir hadîs rivâyet ediyor ki bunda Abdülazîz İbn Ömer şöyle diyor: Hz. Peygambere Nahle'de gelen cinler, Nineva (Ninova) cinleridir. Mekke'de Peygamber efendimize gelen cinler ise Nusaybin cinleridir. Beyhakî, İbn Mes'ûd'un: Kavmin geçirmiş olduğu en kötü geceyi geçirdik, şeklindeki sözünü Hz. Peygamber'in cinlerle buluşmaya çıktığını bilmeyen başka kimselere hamlederek te'vîl etmektedir. Ancak bu, uzak bir ihtimâldir. En doğrusunu Allah bilir.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhâkî der ki: Bize Ebu Amr Muhammed İbn Abdullah'ın... Saîd İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Hüreyre Allah Rasûlü (s.a.)nün abdest alması ve ihtiyâcını gidermesi için Peygamberin peşinden bir kab getirirdi. Bir gün Hz. Peygamberin peşinden gitmiş ve Allah Rasûlü: Kimdir o? diye sormuş da o: Ben Ebu Hüreyre'yim, demiş. Hz. Peygamber: Bana istincâ edeceğim taşlar getir, kemik ve hayvan pisliği getirme, buyurmuş. Ebu Hüreyre der ki: Elbisemin eteğine taşlar koyup getirdim, Hz. Peygamberin yanına koydum. İşini bitirip kalktı, ben de peşinden yürüdüm ve: Ey Allah'ın elçisi, kemik ve hayvan pisliğinin durumu nedir? diye sordum. Bana, Nusaybin cinlerinin elçisi geldi ve benden azık istediler. Herhangi bir kemik ve hayvan pisliğine uğradıklarında yiyecek bulmaları için Allah'a duâ ettim, buyurdu. Hadîsi Buhârî, Sahîh'inde Mûsâ İbn İsmâîl'den, o da Amr İbn Yahyâ'dan kendi isnâdı ile yukardakine benzer bir şekilde tahrîc etmiştir. Daha önce geçen hadîslerle beraber bu hadîs de cinlerin daha sonra Hz. Peygambere hey'et halinde geldiklerine delâlet eder. Cinlerin gelmelerinin birkaç kez tekrarlandığına delâlet eden haberleri biraz sonra vereceğiz.

İbn Abbâs'tan naklen başlangıçta verdiğimiz rivâyetlerin dışında senedi güzel ve sağlam başka rivâyetler de vardır. İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik.» âyeti hakkında rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Onlar Nusaybin halkından yedi kişiydiler. Allah Rasûlü (s.a.) onları kavimlerine elçi olarak göndermişti. Bu da delâlet ediyor ki İbn Abbâs, iki kıssa rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Mücâhid'den «Hani Kur'an dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik.» âyeti hakkındaki rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Onlar yedi kişiydiler. Üçü Harran halkından, dördü de Nusaybin halkından idiler. İsimleri şöyle idi: Huyey, Husey, Müsey (?), Şâsır, Nâsır, Erd, İbyân ve Ahkam. Ebu Hamza es-Simâlî'nin anlattığına göre cinlerden bu kabîleye Benû Şeysabân adı verilirmiş ve onlar cinlerin sayıca en çoğu, neseb bakımından en şereflisi imişler. Aynı zamanda bunlar İblîs'in ordularının tamâmını teşkil ediyormuş. Süfyân es-Sevrî'nin Âsım kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre onlar, dokuz kişi olup birisi de Zevbea imiş. Onlar Hz. Peygambere Nahle vâdîsinden gelmişler. Daha önce verdiğimiz İbn Mes'ûd rivâyetine göre onların sayısı on beştir. Başka bir rivâyette onların, altmış binin üzerinde oldukları belirtiliyor. Yine İbn Mes'ûd'dan naklen verdiğimiz bir haberde efendilerinin ismi Verdan olarak geçiyor. Onların üç yüz kişi oldukları da söylenmiştir. İkrime'den gelen rivâyette ise sayıları on iki bin olarak verilmektedir. Sayıların farklılığı, cinlerin Hz. Peygambere (s.a.) gelişlerinin birçok kez tekrarlandığının delili olmalıdır. Buna delâlet eden ha-

berlerden birisi de Buhârî'nin Sahîh'inde vermiş olduğu şu rivâyettir: Buhârî'nin Yahyâ İbn Süleymân kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Ömer'in: Ben şunu şöyle şöyle sanıyorum, deyip de onun zannettiği gibi olmamış hiç bir şey işitmedim. Ömer İbn Hattâb bir gün otururken güzel yüzlü bir adam yanlarına geldi. Şunun hakkındaki zannım yanlış çıktı —veya: Şu adam Câhiliye dönemindeki dini üzeredir, veya: Bu, onların kâhinleri idi— bu adamı bana getirin, dedi. Adam çağrıldı ve Hz. Ömer sözlerini o adama tekrârladı da adam: Müslüman bir adamın bugünkü gibi karşılandığını hiç görmemiştim, dedi. Hz. Ömer: Ancak senin vereceğin haberle hakkında kesin karâr verebileceğim, dedi. Adam: Ben Câhiliye döneminde onların kâhinleri idim, dedi. Hz. Ömer: Senin perînin getirmiş olduğu ne kadar şaşılacak şeydi, dedi de adam şöyle anlattı: Bir gün ben çarşıda iken perim bana geldi. Yüzünde korku ifâdeleri görüyordum. Cinlerin, hayrete ve zaaftan sonra ümitsizliğe düştüğünü, genç develere ve eğerlerine yapıştığını görmez misin? dedi. Hz. Ömer: Doğru söylemiş, deyip şöyle devâm etti: Ben onların tanrıları yanında uyurken birden bir adam bir buzağı getirip boğazladı. O zamana kadar daha gür seslisini hiç işitmediğim birisi bağırarak: Ey Celîh, başarıya ulaşacak bir iş, fasîh dilli bir adam: «Allah'tan başka ilâh yoktur.» diyor, diye nidâ etti. Kavim yerlerinden sıçradı. Ben: Arkasında ne olduğunu öğreninceye kadar yerimden ayrılmayacağım, dedim. Sonra yine nidâ etti: Ey Celîh, başarıya ulaşacak bir iş, fasîh dilli bir adam: «Allah'tan başka ilâh yoktur» diye bağırıyor. Ben kalktım ve çok geçmeden: Bu; peygamberdir, denildi. Buhârî'nin ifâdeleri böyledir. Beyhâkî ise, hadîsi İbn Vehb kanalıyla yukardakine benzer bir şekilde rivâyet edip der ki: Bu rivâyetin zâhiri bizzât Hz. Ömer'in boğazlanan buzağıdan çıkan sesi işittiği izlenimini vermektedir. Hz. Ömer'in İslâm'a girişi ile ilgili olarak yine Ömer'den rivâyet edilen zayıf bir haberde de bu açık olarak geçmektedir. Diğer rivâyetler ise rü'yâyı gören ve bu sözleri işittiğini haber verenin, o kâhin olduğuna delâlet etmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Beyhâkî'nin bu sözleri doğrudur. Ve o adamın ismi, Sevâd İbn Kârib'dir. Ben bunları Hz. Ömer (r.a.)in Sîret'inde genişçe anlattım. Olayı öğrenmek isteyenler oraya baksınlar. Allah'a hamdederiz.

Beyhâkî der ki: Sevâd İbn Kârib hadîsi: —Sevâd Ibn Kârib'in sahîh hadîste ismi verilmeyen kâhin olması doğruya yakın görünüyor.— bize Ebu Kâsım Hasan İbn Muhammed İbn Habîb'in işiterek... Berâ (İbn Âzib) dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ömer İbn Hattâb insanlara Allah Rasûlü (s.a.)nün minberi üzerinde hutbe okurken: Ey insanlar, içinizde Sevâd İbn Kârib var mı? diye sordu. O sene kendisine kimse cevab vermedi. Bir sonraki sene Hz. Ömer yine: Ey insanlar, içinizde Sevâd İbn Kârib var mı? diye sordu. Ben: Ey mü'minlerin emîri, Sevâd

İbn Kârib kimdir? diye sordum. Hz. Ömer: Sevâd İbn Kârib'in müslümanlığının başlangıcı garip bir şeydir, dedi. Bizler bu durumda iken birden Sevâd İbn Kârib göründü. Hz. Ömer ona: Ey Sevâd, İslâm'a girişinin başlangıcını bize anlat, nasıl olmuştu? dedi. Sevâd şöyle anlattı: Ben Hindistan'a gitmiştim. Benim gâibten haber veren bir cinnim vardı. Bir gece uyurken bana geldi ve : Kalk, anla, eğer aklın varsa aklını kullan. Luay İbn Ğâlib oğullarından bir rasûl gönderildi, dedi. (...) Sonra beni uyandırıp korkuttu ve: Ey Sevâd İbn Kârib, şüphesiz Allah bir peygamber gönderdi. Kalk ona git, hidâyete ve rüşde erersin, dedi. İkinci gece olduğunda bana gelip yine uyandırdı. (...) Üçüncü gece olduğunda tekrâr bana gelip yine uyandırdı. (...) Peşpeşe üç gece aynı şeyi işitince, kalbime Allah'ın dilemesiyle Allah Rasûlü (s.a.)nün teblîğ ettiği, İslâm'ın sevgisi düştü. Göçümü binitime yükledim ve durup dinlenmeden Hz. Peygambere geldim. Onu şehirde —yani Mekke'de— buldum. İnsanlar çevresinde at yelesi gibiydiler. Hz. Peygamber (s.a.) beni görünce: Merhabâ ey Sevâd İbn Kârib. Sana gelenin kim olduğunu elbette biz bilmişizdir, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, bir şiir söyledim, dinler misin? deyip şiirimi okudum. Allah Rasûlü (s.a.) o kadar güldü ki küçük azı dişleri göründü. Bana: Felâha erdin ey Sevâd, buyurdu. Hz. Ömer Sevâd'a: Sana ğâibden haber veren o cin şimdi de sana geliyor mu? diye sordu da Sevâd şöyle cevab verdi: Kur'ân okuduğumdan beri bana gelmiyor. Allah'ın kitâbı, cinlere ne güzel bedeldir. Beyhâkî bu haberi diğer iki kanaldan müsned olarak da rivâyet etmiştir.

Cinlerin Hz. Peygamber Medîne'ye hicret ettikten sonra elçi olarak geldiklerine delâlet eden haberlerden birisi de Hâfız Ebu Nuaym'ın Delâil en-Nübüvve adlı kitâbında rivâyet etmiş olduğu şu hadîstir: Bize Süleymân İbn Ahmed'in... Amr İbn Ğaylân es-Sekafî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Mes'ûd'a geldim ve: Bana nakledildiğine göre sen, cinlerin elçilerinin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile berabermişsin öyle mi? diye sordum. Evet, dedi. Durumu nasıldı, bana haber ver, dedim de şöyle anlattı: Suffe ehlinden her birerini birer kişi akşam yemeği yedirmek üzere alıp gitmişti. Beni kimse götürmemiş bir köşede kalmıştım. Allah Rasûlü (s.a.) benim yanıma uğradı ve: Bu da kimdir? diye sordu. Ben: İbn Mes'ûd'um, dedim. Sana akşam yemeği yedirmek üzere kimse götürmedi mi? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Gel, belki sana bir şey bulurum, dedi. Birlikte gittik, Ümmü Seleme'nin odasına gelince, beni bıraktı ve âilesinin yanına girdi. Sonra bir câriye çıkıp: Ey İbn Mes'ûd: Allah Rasûlü sana akşam yemeği için bir şey bulamadı, yatacağın yere dön, dedi. Mescide döndüm, mescidin çakıllarını bir araya toplayıp yastık yaptım, elbiseme bürünüp yattım. Orada çok kalmadan câriye tekrâr geldi ve: Allah Rasûlünün davetine icâbet et, dedi. Peşine düştüm. Akşam yemeği bulacağımı umuyordum. Daha önce durmuş ol-

duğum yere ulaştığımda Allah Rasûlü (s.a.) çıktı. Elinde küçük bir hurma dalı vardı. Dalı göğsüme doğru uzatıp: Benim gideceğim yere benimle beraber sen de gelir misin? diye sordu. Ben: Allah'ın dilediği olur, dedim. Bu sorusunu üç kere tekrârladı,her seferinde ben: Allah'ın dilediği olur, diyordum. Allah Rasûlü gitti, ben de onunla beraber gittim. Nihâyet Bakî el-Ğarkad'a ulaştık. Asâsı ile yere bir çizgi çekti sonra: Burada otur, ben sana gelinceye kadar yerinden ayrılma, buyurdu. Sonra yürüyerek gitti. Hurmaların arasından ona bakıyordum. Nihâyet onu göremeyeceğim bir yere varınca siyah bir toz bulutu kalktı. Ben korktum ve kendi kendime: Allah Rasûlü (s.a.)ne kavuşayım. Öyle sanıyorum ki Allah Rasûlü (s.a.)nü öldürmek üzere Hevâzin kabîlesi ona bir tuzak hazırladı. Evlere koşayım ve insanlardan yardım isteyeyim, dedim. Allah Rasûlü (s.a.)nün bana, bulunduğum yerden ayrılmamamı tavsiye ettiğini hatırladım. Bir de işittim ki Allah Rasûlü (s.a.) onlara asâsıyla vuruyor ve oturun, buyuruyor. Onlar da oturdular. Tâ şafak sökmesi yaklaşıncaya kadar. Sonra kalktılar, dağılıp gittiler. Allah Rasûlü (s.a.) benim yanıma geldi ve: Arkamdan uyudun mu? buyurdu. Ben: Hayır, fakat birinci seferinde korktum. Evlere gidip insanlardan yardım istemeyi bile düşündüm. Sonunda senin onlara asânla vurduğunu işittim. Allah Rasûlü (s.a.)nü öldürmek üzere hevâzinlilerin bir tuzak hazırladıklarını sanmıştım, dedim. Hz. Peygamber: Şâyet o halkanın dışına çıkmış olsaydın onlardan birisinin seni kapmayacağından emîn olamazdın. Onlardan bir şey gördün mü? buyurdu. Ben: Beyâz elbiseler giyinmiş siyah adamlar gördüm, dedim. Allah Rasûlü: Onlar, Nusaybin'li cinlerin elçisiydi. Bana gelip kendileri için azık, hayvanları için yiyecek istediler. Çürümüş ve rengi değişmiş kemiği veya deve, sığır ve koyun pisliğini onlara yiyecek olarak verdim, buyurdu. Ben: Bunlar cinlere yeter mi? diye sordum da şöyle buyurdu: Onlar bir kemik bûlduklarında, yendiği gündeki etini üzerinde bulacaklar. Bir pislik bulduklarında yenmiş olduğu gündeki taneleri içinde bulacaklar. Sizden hiç kimse kemik ve pislikle tahâretlenmesin. Bu hadîsin isnâdı gerçekten garîbdir. İsnâdı içinde ismi verilmeyen mübhem bir kişi vardır.

Hâfız Ebu Nuaym'ın Bakıyye İbn Velîd kanalıyla... Zübeyr İbn Avvâm'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) Medîne mescidinde bize sabah namazını kıldırdı. Namazdan sonra: Bu gece cinlerin elçilerine uğrayacağım hanginiz peşimden gelir? buyurdu. Kavim üç kere tekrârlanan bu soru karşısında sustu. Allah Rasûlü (s.a.) benim yanıma gelip elimi tuttu. Onunla beraber yürümeye başladım. Nihâyet arkamızda Medîne dağları tamâmen görünmez oldu ve biz açık bir arâzîye geldik. Bir de baktım ki mızraklar gibi upuzun adamlar; elbiselerini ayaklarının önünden geçirerek giyinmişler. Onları gördüğümde beni şiddetli bir titreme kapladı... Zübeyr İbn Avvâm, biraz önce ge-

çen İbn Mes'ûd hadîsine benzer şekilde hadîsin devâmını anlatmıştır. Bu da garîb bir hâdîstir. En doğrusunu Allah bilir. Cinlerin elçileri ile ilgili rivâyet edilen hadîslerden birisi de Hâfız Ebu Nuaym'ın rivâyet etmiş olduğu şu hadîstir : Bize Ebu Muhammed İbn Hayyâm'ın... İbrâhîm'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Abdullah'ın arkadaşlarından bir grup hac için yola çıkmışlardı. Biraz gidince yolda kıvrılan beyâz bir yılan gördüler. Ondan misk kokusu çıkıyordu. Ben arkadaşlarıma : Siz gidin. Bu yılanın âkıbetinin ne olacağını görmeden yerimden ayrılmayacağım, dedim. Çok geçmeden yılan öldü. Yılanın ölüsünü beyâz bir hırkaya sardım, yoldan uzaklaştırıp gömdüm ve akşam yemeği yemek için konakladıkları yerde arkadaşlarıma ulaştım. Allah'a yemîn ederim ki, biz orada otururken birden bire Batı tarafından dört kadın geldi. Onlardan birisi : Hanginiz Amr'ı gömdü? diye sordu. Biz: Amr da kim? dedik. Yılanı hanginiz gömdü? diye sordu, ben: Ben gömdüm, dedim. Kadın dedi ki: Allah'a yemîn ederim ki sen çok oruç tutan, gece çokça kıyâmda duran birisini gömdün. Allah'ın inzâl buyurduğu ile emrederdi. Peygamberinize îmân etmiş ve peygamber olarak gönderilmezden dört yüz sene önce gökten onun sıfatını işitmişti. Adam şöyle anlatıyor: Allah'a hamdettik, sonra yolumuza devâm edip haccettik. Daha sonra Medîne'de Ömer İbn Hattâb'a uğrayıp bu yılanın durumunu ona haber verdim de şöyle dedi: O kadın doğru söylemiş. Allah Rasûlü (s.a.) nün: Ben peygamber olarak gönderilmezden dört yüz sene önce bana îman etmiştir, buyurduğunu işittim. Bu da gerçekten garîb bir hadîstir. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Nuaym der ki: Bu hadîsi Sevrî de... Sakîf kabîlesinden birisinden yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişti. Abdullah İbn Ahmed ve Zahrânî'nin Safvân İbn Muattal'dan rivâyetlerine göre arkadaşları arasından ayrılarak o yılanı bekleyip gömen kendisi imiş. Onlar şöyle derlermiş: Şüphesiz o cin, Allah Rasûlü (s.a)ne gelerek Kur'ân dinleyen dokuz cinnin sonuncusudur. Yine Ebu Nuaym'ın Leys İbn Sa'd kanalıyla... Muâz İbn Ubeydullah İbn Ma'mer'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Ben Osmân İbn Affân'ın yanında oturuyordum. Birisi geldi ve: Ey Mü'minlerin emîri, ben çorak bir arâzîdeydim. Birisi dövüşen iki yılan gördüğünü, sonra birinin diğerini öldürdüğünü anlattı. Yılanların dövüştüğü yere gittim ve orada öldürülmüş birçok yılan gördüm. Bir de baktım ki birisinden misk kokusu geliyor. Birer birer koklamaya başladım ve nihâyet bu kokunun ince, sarı bir yılandan geldiğini gördüm. Onu sarığıma sardım ve gömdüm. Yolda yürürken birisi şöyle seslendi: Ey Allah'ın kulu, şüphesiz sen hidâyete erdirildin. Cinlerden Eş'îbân ve Ukayş oğulları adındaki iki kabîle karşı karşıya gelip vuruştular ve gördüklerin öldü. Senin gömdüğün de şehîd oldu. O, Allah Rasûlü (s.a.)nden vahiy dinleyenlerdendi. Hz. Osmân o

adama dedi ki: Eğer doğru söylüyorsan gerçekten garîb bir şey görmüşsün. Şâyet yalancı isen yalanının vebâli de senin üzerinedir.

Allah Teâlâ: «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun.» buyurur ki bu, cinlerin Kur'ân'ı edeble dinlediklerine delâlet eder. Hâfız Beyhâkî der ki: Bize Ebu Tayyib Sehl İbn Muhammed İbn Süleymân'ın... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Rahmân sûresini sonuna kadar okudu, sonra da : Ne oluyor, sizi suskun görüyorum? Hiç şüphesiz cinler sizden çok daha güzel cevab vermişlerdi. «Rabbınızın nimetlerinden hangisini yalan sayabilirsiniz?» âyetini onlara her okuyuşumda: Rabbımız, Senin nimetlerinden hiç birisini yalan saymayız, hamd Sanadır, demişlerdi, buyurdu. Hadîsi Tirmizî tefsîr bahsinde Ebu Müslim Abdurrahmân İbn Vâkıd'dan, o da Velîd İbn Müslim'den rivâyet etmiştir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.), ashâbının yanına çıkıp onlara Rahmân sûresini okumuş ve râvî hadîsin devâmını zikretmiştir. Tirmizî, hadîsi rivâyetten sonra der ki : Hadîs garîbdîr. Sadece Velîd kanalıyla Züheyr'den rivâyetini biliyoruz. Beyhâkî hadîsi ayrıca Mervân İbn Muhammed kanalıyla Züheyr İbn Muhammed'den yukardaki gibi rivâyet etmiştir. (...)

«Kur'ân tamâm olunca...» Allah Rasûlü onlara Kur'ân okumayı bitirince her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşler, kavimlerine döndüklerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden işittikleri ile onları uyarmışlardı. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Her topluluktan bir taîfenin dinini iyi öğrenmek ve kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.» (Tevbe, 122). Cinler içinde uyarıcılar bulunmakla beraber peygamberler olmadığına bu âyet-i kerîme delil getirilir. Şüphesiz Allah cinlerden peygamber göndermemiştir. Şu âyet-i kerîme'ler buna delâlet etmektedir : «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109), «Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.» (Furkân, 20), «Soyundan gelenlere kitâb ve peygamberlik verdik». (Ankebût, 27). Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhim'den sonra göndermiş olduğu her peygamber onun zürriyetinden ve sülâlesindendir. Allah Teâlâ'nın En'âm sûresindeki «Ey cin ve insan topluluğu, içinizden peygamberler gelmedi mi?» (En'âm, 130) âyetine gelince; burada maksad, her iki cinsin toplamıdır ve hitap bu iki cinsten birisi için doğrudur ki onlar da insanlardır. «Bu iki denizden de inci ve mercan çıkar.» (Rahmân, 22) âyetinde iki deniz zikredilmekle beraber bunlardan birisi kasdedilmektedir. Daha sonra Allah Teâlâ cinlerin kavimlerini nasıl uyardıklarını açıklayıp onlardan haber vererek şöyle buyurur: «Ve demişlerdi ki: Ey kavmimiz, doğrusu biz Mûsâ'dan sonra indirilen ve

kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» Onlar Hz. İsâ'yı zikretmemişlerdir. Zîrâ Hz. İsâ (a.s.)ya indirilen İncil'de öğütler, kalbi yumuşatıcı sözler ve bir miktar da harâm ve helâl kılmalar vardı. Aslında İncil, Tevrât şerîatını bir tamâmlayıcı gibidir. O halde esâs Tevrât'tır. Bu sebepledir ki onlar: «Mûsâ'dan sonra indirilmiş olan...» demişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.) Cibrîl'in ilk defa kendisine indiğini haber verdiğinde Varaka İbn Nevfel de benzer ifâdeleri kullanmış ve : Ne kadar güzel. Bu, Mûsâ'ya gelmiş olan Nâmusdur. Ah keşke ben o zaman genç olsaydım, demişti.

«Kendinden öncekileri (peygamberlere indirilmiş olan kitabları) doğrulayan, hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» Cinlerin «Hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» sözleri şöyle açıklanabilir: İ'tikâd bakımından hakka ve ameller bakımından dosdoğru yola ileten bir kitab dinledik. Çünkü Kur'ân iki husûsu içine alıyor: Haber ve taleb. Şüphesiz onun haberi doğrudur, istekleri de adâlettir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde: «Rabbının sözü; doğruluk ve adâlet yönünden tâm kemâlindedir.» (En'âm, 115). «Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.» (Tevbe, 33) buyurur ki, buradaki hidâyet; faydalı ilim, hak din ise sâlih ameldir. Cinler de aynı şekilde: «(İnançlarda) hakka, (amellerde) doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» demişlerdir. «Ey kavmimiz: Allah'ın davetçisine uyun.» âyeti Hz. Muhammed'i Allah Teâlâ'nın insan ve cinler dünyasına peygamber olarak gönderdiğine delâlet eder. Zîrâ Hz. Peygamber onları Allah'a davet etmiş, her iki gruba birden hitâbı, teklîfi, vaad ve tehdîdi içeren Rahmân sûresini onlara okumuştur. Bu sebepledir ki onlar: «Allah'ın davetçisine uyun. Ona îmân edin.» demişlerdir.

«Ki sizin günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi elîm bir azâbdan (koruyup) kurtarsın.» Cinlerin inananlarının cennete giremeyecekleri görüşünde olan âlimler bu âyeti delil getirirler. Buna göre cinlerin sâlihlerinin mükâfatı kıyâmet günü cehennem azabından kurtarılmaktır. Bu görüşte olanlar diyorlar ki: Bu makâm; sevinme, ferâhlık ve mübalâğa makâmıdır. Şâyet îmânları sebebiyle onların bundan daha yüksek mükâfâtları olsaydı herhalde bunu da zikrederlerdi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Cinlerin mü'minleri cennete girmeyecektir. Zîrâ onlar, İblîs zürriyetindendir ve İblîs'in zürriyeti cennete girmeyecektir.

Gerçek ise cinlerin mü'minlerinin insanların mü'minleri gibi cennete gireceğidir. Nitekim Selef'ten bir cemâatın mezhebi budur. Selef'ten bazıları bu görüşlerine «Onlara, daha önce insan da cin de dokunmamıştır.» (Rahmân, 74) âyetini delil getirirlerse de, bu âyet-i kerîme'nin delil getirilmesi şüphelidir. Bundan daha da güzeli Allah Teâlâ'nın: «Rabbına karşı durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır. Öy-

leyken Rabbınızın nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» (Rahmân, 46-47) âyetleridir. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde insanlar ve cinler âlemine; içlerinden ihsân sâhibi olanların mükâfatı cennet olmak üzere nimet bahşettiğini haber vermektedir. Cinler bu âyet-i kerîme'yi insanlardan daha da belîğ olarak sözlü şükürle karşılamışlar ve: Rabbımız, Senin nimetlerinden hiç bir şeyi yalanlamayız, hamd Sanadır, demişlerdi. Allah Teâlâ, onlar için gerçekleşmesi imkânsız bir mükâfâtı onlara bahşettiğini haber verecek değildir. Cinlerin kâfirlerinin cehennemle cezâlandırılması adâlet makâmı olarak bir gerçekse, lutuf makâmı olarak inananlarının cennetle mükâfâtlandırılması elbette daha doğru olur. Ayrıca «Muhakkak ki îmân edip sâlih ameller işleyenlerin konakları; Firdevs cennetleridir.» (Kehf, 107) âyetinin umûmî olan mânâsı da buna delâlet etmektedir. Buna benzer başka âyetler de vardır ki, ben bu konuya başlı başına bir cüz' tahsîs ettim. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Allah Teâlâ, kendisi için yaratılan varlıkları ihâta edecek şekilde büyüyecek olan cenneti var etmiştir; îmân edip sâlih amel işleyenleri oraya niçin koymasın? Ayrıca îmânlarına karşılık günâhlarının örtülmesi ve elîm azâbdan kurtulmaları zikredilmektedir. Elbette ki bu özellik cennete girmeyi gerektirir. Zîrâ ahirette cennet ve cehennemden başka bir şey yoktur. O halde kim cehennemden kurtarılmışsa, şüphesiz o cennete girmiştir. Cehennemden kurtarıldığı halde cinlerin mü'minlerinin cennete girmeyeceklerine dâir Şâri' Teâlâ'dan bize gelmiş sarîh ve zâhir bir nass yoktur. Şâyet bu husûsta sahîh nasslar olsaydı, biz onlara göre fetvâ verirdik. En doğrusunu Allah bilir. Meselâ Hz. Nûh (a.s.) kavmine: «Tâ ki günâhlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin.» (Nûh, 4) demişti. Onun kavminin mü'minlerinin cennette olduğunda hiç bir ihtilâf yoktur. O halde cinlerin mü'minleri de onlar gibidir. Cinlerin mü'minleri hakkında garîb sözler nakledilir : Ömer İbn Abdülazîz'den rivâyete göre onlar, cennetin ortalarına giremeyecek; cennetin çevresinde, kıyılarında ve dış kısmında olacaklarmış. İnsanlardan bazıları da cennette âdemoğullarının cinleri görebileceğini, dünyada olanın aksine onların âdemoğullarını göremeyeceğini sanmıştır. Bazıları da derler ki: Cinlerin mü'minleri cennette yeyip içmeyecekler. Meleklerde olduğu gibi yeme içmeye bedel olarak onlara tesbîh hamdetme ve Allah'ı takdîs etme ilhâm olunacaktır. Zîrâ onlar da melek türündendirler. Bütün bu sözler şüphelidir ve bunların delilleri de yoktur.

Sonra Allah Teâlâ, yine cinlerden haber vererek buyurur ki: «Allah'ın davetçisine uymayan kimse bilsin ki; yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz.» Allah'ın kudreti onu çepeçevre kuşatmıştır. «Ve onun için Allah'tan başka velîler de bulunmaz.» Onları Allah'tan hiçkimse koruyamayacaktır. «İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.» Burası da

tehdîd ve korkutma makâmıdır. Onlar, kavimlerini müjdeleme ve korkutma ile Allah'a davet etmişlerdir. Bu sebepledir ki bu davet onların birçoğuna te'sîr etmiş ve daha önce açıkladığımız üzere cinler, hey'etler halinde Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmişlerdir.

İ Z Â H I

Cinlerden bir grubun Kur'an'ı dinlerken huşû' içerisine girmeleri ile beraber sarfettikleri sözler mükemmel bir inanç sistemini ihtivâ etmektedir. Vahiy müessesesini tasdîk ettiklerini, Tevrât'la Kur'an arasındaki akîde birliğini bildiklerini, hak yola bilerek gittiklerini, âhirete inandıklarını bunun netîcesindeki mağfireti veya amellere göre azâba müstehâk olmayı kabul etmektedirler. Allah'ın kuvvet ve kudretini, kulların yegâne sâhibi ve mevlâsı oluşunu belirterek kâinâtın yaratılışıyla ölülerin diriltilmesi konusu arasında bir ilgi kurmaktadır. Hadd-i zâtında bu esâslar bütünüyle sûrenin içerisinde yer almakta ve değişik yönlerden işlenmektedir. Fakat bu defa aynı gerçekler cinlerden bir grubun lisânıyla anlatılmakta. Evet, insanlık dünyasından başka bir dünya da sözkonusu edilmektedir.

Cinlerin konuşmalarını ele almazdan evvel cinlerden ve bu hâdiseden bir nebze söz etmek yerinde olacaktır:

Kur'ân-ı Kerîm'in zikrettiği cinlerden bir kitlenin Kur'an dinlemek üzere peygambere gönderilmeleri ve onların söylediklerinin, yaptıklarının anlatılması... Evet yalnız bu ifâdeler, cinlerin varlığını kabul etmek için yeterlidir. Hâdisenin gerçekten vukû' bulduğunu benimsemeye kâfîdir. Ayrıca cin denilen bu varlıkların Kur'ân'ı peygamberin okuduğu şekliyle Arapça olarak anlayabildiklerini, onların da îmân ve küfre müstaid bir şekilde yaratıldıklarını hem doğru yola hem de sapıklığa gidebilme kâbiliyetine sâhip bulunduklarını kabul etmek için kâfîdir. Bunun ötesinde daha fazla bir tesbîte veya te'kîde gerek yoktur. Zâten Allah Teâlâ'nın belirttiği bir hakîkat karşısında insanoğlu söylese söylese ne söyleyebilir?..

Her şeye rağmen biz insan düşüncesindeki bu gerçeği biraz daha açıklamaya çalışalım:

Gerçek odur ki, çevremizde yer alan bu kâinât sırlarla doludur. Bilinmez yığınlarca güçler mevcûddur. Mâhiyetini, niteliğini ve izlerini bilmediğimiz nice yaratıklarla meskûndur. Biz işte bu kuvvet ve esrâr okyanusu içerisinde yaşıyoruz. Bildiğimiz çok az bir şey var. Bilmediğimiz ise pek çok. Her geçen gün bu kâinâtın bazı esrârını çözüyor, bazı güçlerini kavrıyor ve bazı yaratıklarını tanıyoruz. Bu tanıyışımız bazen bizâtihi o yaratıkları tanıyarak oluyor, bazan da vasıflarıyla oluyor. Çoğu kere de çevremizde yer alan izleriyle tanıyabiliyoruz ancak. Henüz biz

yolun başındayız. İçinde yaşadığımız, bizim, babalarımızın, dedelerimizin hayatını devâm ettirdiği, çocuklarımızın, torunlarımızın yaşayacakları bu kâinâtın henüz küçük, hem de çok küçük parçalarından bir parçasını bilebiliyoruz. Aslında üzerinde yaşadığımız bu yeryüzü, bu dünya denilen yıldızcık, kâinâtın hacmi ve ağırlığı içerisinde adından söz edilmeyecek kadar basit, küçük bir zerreden ibârettir.

Şu kadar var ki henüz yolun başında olan bizlerin, bildiğimiz ve bugün keşfettiğimiz şeyler, beş yüz yıl öncesi insanının bilgilerine kıyâsla şu anda sözkonusu ettiğimiz cin hâdisesinden ve cin vak'asından çok daha garip, çok daha tuhaf bir merhaledir. Şâyet bundan beş yüz yıl evvel birisi kalkıp da bugün üzerinde tartıştığımız atomun esrârından bir şeyler söz edecek olsaydı, o günün insanları ona deli derlerdi. Hattâ bugün dinden söz ederken bazılarının garipsemesinden çok daha büyük bir garâbetle karşılarlardı...

Biz ancak kendi beşerî tâkatımız nisbetinde ve bizim yeryüzünde hilâfet vazîfesini yapabileceğimiz nisbette, yani yeryüzünde Allah'ın halîfesi olmanın îcâb ettirdiği ve ancak bu sınır dâhilinde kâinâtımızdan bir şeyler biliyor veya keşfedebiliyoruz. Yeryüzünde hilâfet vazîfesini yerine getirmek için Allah'ın bize keşfedilmesine müsâade buyurduğu kadar esrârı keşfedebiliyoruz. Ne kadar çabalarsak çabalayalım bizim bilgimizin hudûdu, keşiflerimizin mâhiyeti ve vardığı nokta Allah'ın insanoğluna lutfettiği bu nisbetin ötesine geçemez. Bize kâinâttaki enerji kaynakları ne kadar açıklanırsa açıklansın, esrâr çözülürse çözülsün, bu dâireyi kat'iyyen aşamayız. Yani Allah'ın hikmeti ve takdîri uyarınca yeryüzündeki hilâfet vazîfesini yerine getirmek için muhtâç olduğumuz çemberin ötesine kat'iyyen geçemeyiz.

İleride daha pek çok şeyler keşfedeceğiz. Daha bir çok şeyler bileceğiz. Kâinâtın esrârı ve gizli kaynakların, birçok garip yönleri önünüze serilecek. Öyle ki ileride yapılacak keşiflere nisbetle bugün keşfedilmiş olan atom bir çocuk oyuncağından ileri geçemeyecektir. Ama yine de sözünü ettiğimiz çemberin sınırını katîyyen aşamayacağız. Allah'ın insanoğluna çizdiği bilgi çerçevesinin ötesine kat'iyyen geçemeyeceğiz. Hak Teâlâ'nın buyurduğu: «Size ilimden ancak pek az bir şey verildi.» kavlinin sınırını aşamayacağız. Gerçekten de bize verilen bilgi bu mevcûdâttaki esrâra ve Allah'tan başka kimsenin bilmediği gizli bilinmezliklere nisbetle az, hem de çok azdır. Allah'ın sınırsız ilmi karşısında insanların sınırlı bilgisi ancak şu âyet-i kerîme'de ifâde edilen hudûd dâhilindedir: «Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsa, denizler de mürekkep olsaydı, daha yedi deniz de ona eklenseydi Allah'ın kelimeleri aslâ tükenmezdi.»

Şu halde bizim için bir şeyin varlığını kabul etmemiz veya kesin olarak reddetmemiz, düşünmemiz yahut düşünmememiz mümkün de-

ğildir. Bilinmezlikler âleminin sırlarını, varlığını kâinattaki esrârengiz güçlerin mevcûdiyetini bizim şu andaki tecrübelerimizin dışında kaldığı veya aklımızın ölçülerinin ötesinde bulunduğu için kesin olarak kabul etmemiz veya reddetmemiz doğru olamaz. Çünkü biz henüz bu vâsıtalarımız ve gücümüzle —bırakalım kendi akıl ve rûh yapımızı— organik yapımızı dahi iyice idrâk edebilmiş değiliz. Olabilir ki bize kat'iyyen açıklanmayacak bir program dâhilinde mevcûdâtımızda daha pek çok esrâr vardır. Belki de bazı sırlar vardır ki bize açıklanacaklar listesinde yer almaktadır. Birtakım sırlar da olabilir ki bizim yeryüzündeki vâzîfemize bir te'sîri olmayacağı için sâdece izini, niteliğini ve yalnızca varlığını kavrayabilme kudretine sâhip olabiliriz. Allah Teâlâ kelâm-ı kerîm'inde buyurduğu şekilde bizim payımızda keşfedilebilecek sırlar ve kuvvetler listesinde yer alan bazı husûsların varlığını belirtmişse bu ilâhî lutuf karşısında bizim ta'kîb edeceğimiz yol onu kabul edip teşekkürle mevcûdiyetini teslîm etmektir. Ancak kelâmında sözü edilen sırların, Allah tarafından bize verilen enerji ve tâkat dâhilinde, varılan bilgi ve tecrübelerden ibâret olmaması gerekir. İşte bu nitelikteki bilgileri biz, olduğu gibi kabul eder fazla veya eksik bir şey söylemeyiz. Çünkü bu bilgiyi aldığımız kaynak yani ilâhî bilgi menbaı bize fazla değil sâdece bu kadarını bilmemizi buyurmuştur. Ortada bu esrârengîz husûsta bilgi alabileceğimiz başka kaynaklar mevcûd olmadığına göre bizim fazla veya eksik bir şey söylememiz bir mânâ ifâde etmez.

Gerek bu sûredeki âyetlerden, gerekse cin sûresindeki âyetlerden ve Kur'ân'ın diğer sûrelerine serpiştirilmiş bulunan cinlerle ilgili ifâdelerden, bu hâdiseyle alâkalı olarak peygamberden vârid olan sahîh hadîslerden cinlerle alâkalı bazı gerçekleri kavrama imkânına sâhibiz. Ancak bildiklerimiz bunların ötesinde ve bunlardan fazla bir şey değildir...

a) Sözkonusu ettiğimiz kaynaklardan edindiğimiz bilgileri özetleyecek olursak diyebiliriz mevcûdâtta cin adı verilen yaratıklar vardır. Bunlar ateşten yaratılmışlardır. Çünkü İblîs Aleyhilla'ne Hz. Âdem'den bahsederken şöyle demektedir: «Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan.» Ve yine Hak Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'sinden öğrendiğimize göre şeytân da cinlerdendir: «Yalnız İblîs müstesnâ. O, cinlerdendi bunun üzerine Rabbının emrinden yüz çevirdi.» Görülüyor ki bu âyet-i kerîme şeytânın aslının cin olduğunu belirtiyor.

b) Cin adı verilen bu yaratıkların, insanların sâhip bulunduğu özelliklerin dışında birtakım özellikleri vardır. Bunlardan birisi ateşten yaratılmış olmalarıdır. Bir diğeri ise onlar insanları görürler, insanlar onları göremezler. Nitekim Hak Teâlâ cinlerden olan şeytândan söz ederken şöyle buyurmaktadır: «Muhakkak ki o ve ona mensûb olanlar sizin onları görmediğiniz yerden sizi görürler.»

c) Diğer taraftan cinlerin de aynen insan toplulukları, kabîleleri ve cinsleri gibi muayyen toplulukları vardır. Zîrâ yukarıda âyet-i kerîme'de Cenâb-ı Allah buyurmaktadır ki: «Muhakkak ki o ve onun yakınları sizi görürler.» Bir diğer husûs da cinlerin yeryüzünde hayat sürecek kudretleri vardır. Ancak onların, nerede yaşadıklarını bilmiyoruz. Nitekim Hak Teâlâ Hz. Âdem'e ve İblîs'e hitâben buyurur ki: «İniniz birbirinize düşman olarak. Sizin için yeryüzünde bir mekân ve bir süreye kadar eğlenme vardır.» Hz. Süleymân'ın emrine verilen cinler ona yeryüzünde öyle birtakım işler yapıyorlardı ki, bu işler onların hayat gücüne sâhib olmalarını gerekli kılmaktaydı.

d) Diğer yandan cinlerin dünyanın dışındaki yıldızlarda ve gezegenlerde de yaşama kâbiliyetleri vardır.

e) Cinler beşer idrâkine te'sîr etme gücüne sâhiptirler. Yukarıda geçen âyetlerde görüldüğü gibi Allah'ın emrine uyanların dışında kalan cinler insan idrâkine te'sîr edebilmektedirler. Nitekim Hak Teâlâ mel'un şeytânın konuşmasını anlatırken şöyle buyurmaktadır: «Demiş ki: Senin izzetin için ben elbette onların hepsini yoldan çıkaracağım. Ancak Senin muhlis kulların müstesnâ.» Buna benzer daha birçok âyetler aynı husûsu belirtmektedir. Ancak biz şeytânın insanı nasıl aldattığını, nasıl ve hangi vâsıtalarla yoldan çıkardığını bilmemekteyiz.

f) Cinler insanların söylediklerini işitebilir, dillerini anlayabilirler. Nitekim bu sûrede bahis mevzûu edilen cinlerden bir grubun Kur'ân'ı dinleyerek onu anlayıp te'sîri altında kaldıklarını ifâde eden âyet-i kerîme buna delâlet etmektedir.

g) Cinler de hidâyete ve dalâlete müsâit kâbiliyettedirler. Nitekim Cin sûresinde şöyle buyrulmaktadır: «Muhakkak ki bizden bir kısmımız müslümanlar, bir kısmımız da yoldan çıkmışlardır. Kim müslüman olmuşsa onlar doğru bir yol gözetirler. Yoldan çıkanlar ise cehenneme odun olmuşlardır.»

h) Ayrıca cinlerin hidâyete ve dalâlete müstaid yaratılmış olmalarını bu âyetteki ifâdeler göstermektedir. Buna göre onlar kavimlerine koşuyorlar ve onları îmâna çağırıyorlar. Önce kendileri îmâna geliyorlar, kavimlerinin îmâna gelmemiş olduklarını bildiklerinden onları da dâvet ediyorlar.

Bu kadarlık bilgi —cinlerle alâkalı olarak— bizim için yeterlidir. Daha fazla araştırmamızı gerektirmez. Ancak bu âyetlerin ve Cin sûresindeki âyetlerin işâret ettiği hâdiseyle ilgili olarak müteaddid rivâyetler vârid olmuştur ki bunlar arasında sahîh olanlarını buraya kaydediyoruz:

Buhârî, Müslim, Ahmed İbn Hanbel ve Beyhakî, İbn Abbâs'tan naklen dediler ki: Hz. Peygamber cinleri ne görmüştür ne de onlara bir şey okumuştur. Rasûlullah (s.a.), ashâbından bir tâife ile Ukâz pana-

yırına doğru gidiyordu. Cinlerin gökyüzünden haber almaları engellenmişti. Üzerlerine kıvılcımlar atılmıştı. Bunun üzerine Cinnîler kendi toplluklarına geri dönmüşlerdir. Toplulukları onlara ne oluyor dediklerinde demişlerdi ki, bizimle gökten gelen haberler arasına bir engel gerildi. Üzerimize kıvılcımlar yollandı, bunun üzerine kavimleri onlara demişti ki, sizinle gökyüzünden gelen haberler arasına bir engelin girmiş olması yeni meydana gelen hâdise yüzündendir. Binâenaleyh dünyanın doğusunu, batısını gezin. Sizinle gökyüzünden gelen haberin arasına girin, engeli görün. Bunun üzerine onlar kendileriyle gökyüzünden gelen haberlerin arasına giren engeli bulmak üzere doğuda batıda dolaşmaya başladılar. İşte Tuhâme tarafına yönelmiş bulunan o gruplardan birisi Ukaz panayırına doğru Nahle'de duran peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber ashâbı ile birlikte sabah namazını kılıyordu. Kur'an sesini duyunca ona kulak verdiler. Dediler ki; vallahi bizimle gökyüzünün haberi arasına giren engel budur. İşte oradan kavimlerine geri döndükleri zaman şöyle dediler : «Ey kavmimiz bizi doğru yola ileten acâib bir Kur'an dinledik ve ona inandık. Ve biz Rabbımıza kimseyi ortak koşmayacağız.» Bunun üzerine Yüce Allah, sevgili peygamberine şu âyet-i kerîme'yi inzâl buyurdu: «De ki: Bana vahyolundu ki cinlerden bir tâife Kur'ân'ı dinledi. Ona vahyolunan cinlerin söyledikleridir.»

Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî, Alkame'den rivâyet ederek der ki: Ben İbn Mes'ûd (r.a.)a sordum. Ve dedim ki; peygamber acabâ cinlerin geldiği gece sizlerden birisi ona eşlik etti mi? O da dedi ki; Bizden kimse ona eşlik etmedi. Ancak bir gece biz onunla beraberdik. Bir ara onu kaybettik ve kendisini vâdî ve tepelerde aradık. Dedik ki; ya uçuruldu veya öldürüldü. O gece çok kötü bir şekilde uyuduk. Sabahladığımız zaman gördük ki o Hira tarafından geliyordu. Kendisine dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, seni kaybettik, aradık ve bulamadık. Bunun için çok kötü bir gece geçirdik. O zaman buyurdu ki : Bana cinlerden bir davetçi geldi. Onunla beraber gittim ve kendilerine Kur'ân okudum. İbn Mes'ûd dedi ki; bizi aldı ve götürdü. Onların izini ve ateşlerinin eserini gösterdi. Cinler kendisinden yiyecek taleb edince buyurmuşlardır ki: Üzerine Allah'ın adı anılmış olan bütün kemikler elinize geçtiğinde en çok etli bir şekilde sizindir. Her deve ve sığır pisliği de hayvanlarınızın alefidir. Siz bunları temizlemeyin. Zîrâ bunlar sizin kardeşlerinizin yiyeceğidir.

İbn İshâk, Sîret'inde İbn Hişâm'dan naklederek der ki : Rasûlullah (s.a.) Tâif'e —amcası Ebu Tâlib'in vefâtından ve müşriklerin peygambere ve ona inananlara eziyetlerini artırmalarından sonra— yardım için Sakîf kabilesinin yanına gittiğinde Sakîf'liler ona çok kötü muâmele yaptılar. Fenâ şekilde reddederek beyinsiz takımını üzerine gönderdiler. Attıkları taşlarla mübârek ayaklarını kanattılar. O zaman Hz.

Peygamber Rabbına yalvararak çok derin ve yüce ifâdelerle duâya başladı: Allah'ım, gücümün zayıflığını, yardımcımın azlığını insanların karşısındaki durumumu Sana şikâyet ederim. Ey merhametlilerin merhametlisi, Sen zayıf düşmüşlerin ve benim Rabbımsın. Beni kime emânet edersin? Uzaklara mı gönderirsin, yoksa işimi bir düşmanın eline mi verirsin? Eğer Sen bana kızmazsan hiç bir şeye aldırış etmem. Senin bağışlaman benim için daha önemlidir. Karanlıkları aydınlatan ve dünya ile âhireti düzelten yüzünün nûruna sığınırım. Üzerime kızgınlığının inmesinden veya gazabına müstehâk olmaktan Sana sığınırım. Seni memnûn edinceye kadar başka hiç bir şeye aldırış etmem. Senden başka güç, Senden başka durumu değiştirecek kimse yoktur.

Der ki: Sonra Rasûlullah (s.a.) Tâif'ten Mekke'ye döndü. Sakîf'lilerden hayır gelmeyeceğini anladı. Nahle denilen mevkiye gelince geceleyin namaza durdu. Bu sırada Cenâb-ı Allah'ın zikrettiği gibi cinlerden bir tâife ona rastladı. —Bana anlatıldığına göre— bu tâifede Nusaybin yöresi cinlerinden yedi cin bulunuyordu. Peygamberin okuduğuna kulak verdiler. O namazını bitirince dönüp kavimlerine giderek onları uyardılar. Peygambere îmân ettiklerini ve duyduklarını kabullendiklerini söylediler. Bunun üzerine Azîm ve Celîl olan Allah, onların durumunu peygamberine anlatırken buyurdu ki: «Hani sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik ki, Kur'an dinliyorlardı. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun. Kur'an tamâm olunca her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi. Bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmuştu : «De ki: Bana cinlerden bir tâifenin Kur'an'ı dinlediği vahyolundu...» Ve Cin sûresindeki kıssa sonuna kadar nakledildi.

İbn Kesîr tefsîrinde İbn İshâk'ın rivâyeti hakkında der ki: «Bu rivâyet doğrudur. Ancak cinlerin Hz. Peygamberi o gece dinledikleri husûsuna gelince üzerinde durulması gerekir. Zîrâ İbn Abbâs'tan naklen zikredilen hadîste bildirildiği gibi cinlerin peygamberi dinleyişi vahyin yeni geldiği sıralara rastlıyordu. Peygamberin Tâif'e gidişi ise amcası Ebu Tâlib'in vefâtından sonra olmuştu. Bu ise İbn İshâk'ın da belirttiği gibi Hicret'ten bir veya iki yıl önce vuku bulmuştu. Şüphesiz ki en doğrusunu Allah bilir. Bu husûsta daha birçok rivâyetler olmakla beraber biz, hepsinden önce birinci olarak zikrettiğimiz İbn Abbâs'ın rivâyetini tercîh ediyoruz ki bu, Kur'ân'ın ifâdelerine de en uygun rivâyettir: «De ki: Cinlerden bir tâifenin Kur'ân'ı dinlediği bana vahyolundu.» Bu durum kesindir. Hz.Peygamber hâdiseyi vahiy yoluyla öğrenmiş, yoksa cinleri fiilen görmüş veya onları farketmiş değildir. Ayrıca bu rivâyet gerek hadîs senedi gerekse tahrîci bakımından da diğer rivâyetlerin hepsinden kuvvetlidir. Kuvvetlilik bakımından İbn İshâk'ın rivâyeti de aynı noktada yer alır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de cinlerin vasfıyla ilgili bildiğimiz âyetler de bunu te'yîd etmektedir: «Sizin onları

görmeyeceğiniz yerlerden o ve yakınları sizi görürler.» Mevzû ile ilgili olarak bu kadarlık ma'lûmâtı kâfî buluyoruz.

«Hani sana cinlerden bir tâife yönetmiştik ki, Kur'an'ı dinliyorlardı. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun. Kur'ân tamâm olunca her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.»

Öyle ise cinlerden bu tâifenin Kur'an dinlemek üzere gönderilişi tesâdüfen değil, Allah'ın emri ile olmuştur. Ayrıca Allah daha önce Mûsâ Peygamberin peygamberliğini tanıttığı gibi son peygamberin risâletini de cinlere tanıtmayı takdîr buyurmuştu. Onlardan bir grubun bu son peygambere inanarak insanlar ve cinler için müştereken hazırlanmış bulunan ateşe düşmekten kurtulmalarını sağlamayı dilemiştir. Âyet-i kerîme bize bu tâifenin —üçten ona kadar bir grubun— Kur'an'ı dinlerken durumlarını canlandırıyor. Ve onları hissettikleri korku ve ürpertiyi, huşûu ve haşyeti tasvîr ediyor: Hazır olunca demişler ki: «Susun». Bu kelime onların Kur'an dinlemeleri süresince nasıl bir durum arzettiklerini ifâdeye yeterlidir.

«Kur'an tamâm olunca her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.»

Bu ifâdede de bir önceki ifâde gibi Kur'an'ı susarak dinlemelerindeki te'sîri tasvîr etmektedir. Onlar Kur'an'ı sonuna kadar susarak ve dikkatle dinlemişlerdi. Kur'an'ın okunması biter bitmez de kavimlerinin yanına koşmuşlar ve rûhlarında, duygularında sükuta tahammülü bulunmayan gerçekleri teblîğ için koşmuşlardı. Bu hal, yeni bir şeyle karşılaşan, duygularını alt üst edici fikirlerle yüz yüze gelen kişilerde görülen bir haldir. Bu duygu kişiyi harekete ve heyecâna sevkeden dikkat ve itinâ ile hemen koşup başkalarına haber vermek üzere harekete geçiren bir duygudur.

«Ve demişlerdi ki: Ey kavmimiz, biz doğrusu Mûsâ'dan sonra indirilen ve kendinden öncekileri doğrulayan hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitab dinledik.»

Koşa koşa gitmişlerdi kavimlerinin yanına. Ve demişlerdi ki: «Biz yeni bir kitab duyduk. Mûsâ Peygamberden sonra indirilmiş ve temel itibârıyla onun kitabını doğrulayıcı mâhiyettedir.» Şu halde onlar Hz. Mûsâ'nın kitabını biliyorlardı ki, Kur'an âyetlerini duyar duymaz hemen onunla bu kitab arasındaki alâkayı farketmişlerdi. Çünkü dinledikleri âyette Mûsâ peygamberin kitabından söz edilip edilmediğini bilmiyoruz. Şu kadar var ki bu Kur'an'ın tabîatıyla Mûsâ peygamberin kitabının yapısı arasındaki benzerlik her ikisinin de aynı kaynaktan geldiğini gösterici mâhiyettedir. Öte yandan nisbeten beşerî hayatın faktörlerinden uzak yaşayan bu cin tâifesinin Kur'an âyetlerini duyar duymaz böyle bir şehâdette bulunmaları çok büyük anlamlar ifâde eder. Ve derin duygulara sürükler insanı.

Kavimlerinin yanına varınca içlerinden geçen duygularını, rûhlarında yer eden fikirlerini söyleyerek derler ki:

«Kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitab dinledik.»

Bu Kur'ân-ı Mübîn'deki hak ve hidâyet; gerçeğe karşı katılaşmış kalblerden, inâdlaşmış rûhlardan, azgın hevâ ve heveslerin mahkûmu olmuş aşağılık kimselerden başkasının karşı koyamayacağı kadar, diretemeyeceği derecede büyük ve dehşetengîzdir. Bunun için zâten o cin tâifesinin kalbine hemen işlemekte ve onlar dilleriyle bunu ifâde etmektedirler. Sonra gidip kavimlerini uyarıyorlar. İnanan ve heyecân sâhibi insanların hamâset duygusu içerisinde. Üzerlerine düşen ve mutlak yerine getirmek gerektiğini kabul eden insanların hissiyle:

«Ey kavmimiz: Allah'a çağırana uyun. Ve ona îmân edin ki Allah da sizin günâhlarınızı bağışlasın ve sizi elîm bir azâbdan kurtarsın.»

Onlar, bu kitabın yeryüzüne indirilişini Allah'ın bir daveti olarak kabul etmişler, insanlardan ve cinlerden tebliğ edilen herkesin bu davete uyması gerektiğine inanmışlardı. Daha Kur'an'ı dinler dinlemez, iki cihânın efendisinin okuduklarını duyar duymaz Hz. Peygamberi Allah'a çağıran bir davetçi olarak kabul etmişler ve kavimlerine şöyle seslenmişlerdi: «Ey kavmimiz, Allah'a çağırana uyun ve ona inanın.»

«Âhirete de inanın.» Çünkü onlar, Allah'a inanmakla birlikte günâhlarının bağışlanacağını ve azâbdan kurtulacaklarını bilmekteydiler. Bunun için, duydukları bu âyeti kavimlerine bir müjde ve uyarı olarak haber vermişlerdi. İbn İshâk, cinlerin sözünün burada bittiğini rivâyet eder. Ancak âyetlerin akışı biraz sonra gelecek olan şu iki âyetin de onların sözü olduğunu göstermektedir. Biz bu görüşü tercih ediyoruz. Bilhâssa ikinci âyetin onlar tarafından söylendiğini kabul ediyoruz.

«Allah'a çağırana uymayan kimse bilsin ki yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz. Ve onun için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklıktadırlar.»

Bu ifâdeler, o cin tâifesinin uyarıcı insan vasfına sahip olmalarının bir mütemmimidir. Çünkü onlar, kavimlerini îmân ve kabule çağırmışlar sonra da bu gerçekleri belirtmişlerdi. Kuvvetle muhtemeldir ki bu davete uymamanın vahim âkıbetini de onlara anlatmışlardı. Bu davete koşmayanın Allah tarafından cezâlandırılacağını, elîm azâba çarptırılacağını ve o zaman Allah'tan başka kendilerine yardımcı olacak veya destekleyecek birisini bulamayacaklarını anlatmışlardı. Bu davetten yüz çevirenlerin, açıkça Allah'ın dosdoğru yolundan yüz çevirmiş sapıklar olduğunu belirtmişlerdi. Bundan sonra âyetin de onların söyledikleri sözler arasında olması büyük bir ihtimâldir. Belki de onlar kavimlerinden Allah'ın çağrısına uymayanların hesâbının yanlış olduğunu, Allah'-

ın elinden kaçıp kurtulacaklarını ve bir daha hesâba veya cezâya çarptırılmayacaklarını sanmalarının hatâlı olduğunu belirtmişlerdir.

«Görmezler mi ki gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kâdirdir. Evet O, muhakkak her şeye kâdirdir.»

Bu sûrede sözü edilen ve Kur'an'ın birçok sûresinde bahis mevzûu edilen, görülen kâinât kitabına dikkatleri çekme husûsu kâinât kitabıyla Kur'an arasındaki münâsebetin; ikisinin de bir tek kaynaktan gelmiş olmasından ibâret bulunduğunu göstermektedir. Kâinât kitabı; her şeyden evvel şu dehşetengîz mevcûdâtın, göklerin ve yerin kuvvetli yaratıcısını dile getirmektedir. Beşer hissine ölümden sonra diriltilmenin kolaylığını îmâ etmektedir. Burada ölümden sonra diriliş özellikle göz önünde bulundurulmaktadır. Meselenin soru cevab şeklinde ortaya konması ise gerçekleri daha kesin olarak belirtmesini sağlamaktadır. Sonra da bütün bunların ardından şöyle buyurulmaktadır: «Evet O, muhakkak her şeye kâdirdir.» Bu kudretin şümûlü içerisine olmuş ve olacak her şeyle birlikte ölülerin yeniden diriltilmesi de girer. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 338-349)

oOo

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

33 — Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kâdirdir. Evet O, muhakkak her şeye kâdirdir.

34 — O küfredenler ateşe sunuldukları gün: Nasıl, bu gerçek değil miymiş? denildiğinde: Rabbımıza andolsun ki, evet gerçekmiş, derler. O da: Şu halde küfrettiğinizden dolayı tadın azâbı, der.

35 — Peygamberlerden azim sâhibi olanların sabretti-

ği gibi sen de sabret. Onlar için acele etme. Onlar vaad olunduklarını gördükleri gün; sanki dünyada sadece gündüzün bir saatı kadar kaldıklarını sanırlar. Bu bir teblîğdir. Fâsıklar gürûhundan başkası helâk edilir mi hiç?

Kâfirler Ateşe Sunuldukları Gün

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kıyâmet günü yeniden diriltilmeyi inkâr eden, kıyâmet günü cesedlerin dirilip kalkacağını uzak gören kimseler görmezler mi ki, gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan, onların yaratılması zâtına meşekkat vermeyen, aksine onlara «Olun» dediğinde karşı durmaksızın, muhâlefet etmeksizin, isteyerek, Allah'ın emrine icâbet eden ve itâatla oluveren emir sâhibi Allah, ölüleri de diriltmeye kâdir değil midir? Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Elbetteki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.» (Ğâfir, 57) buyrulurken, aynı sebeple burada da: «Evet O, muhakkak her şeye kâdirdir.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ küfredenleri tehdîdle şöyle buyurur: «O küfredenler ateşe sunuldukları gün: Nasıl, bu gerçek değil miymiş? (Bu sihir miymiş? Yoksa siz mi görmüyordunuz?) denildiğinde: Rabbımıza andolsun ki, evet gerçekmiş, derler (ve itirâf etmekten başka bir çâre bulamazlar.) O da: Şu halde küfrettiğinizden dolayı tadın azâbı, der.» Daha sonra Allah Teâlâ, kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı Rasûlüne sabrı emrederek şöyle buyurur: «Peygamberlerden azim sâhibi olanların, (kavimlerinin yalanlamasına) sabrettiği gibi sen de sabret.» Ülü'l-Azm peygamberlerin sayısında ihtilâf edilmiştir. Meşhûr olan kavle göre onlar; Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ ve bütün peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed (s.a.)dir. Diğer peygamberler içinde bunların isimlerini Allah Teâlâ Ahzâb ve Şûrâ sûrelerindeki iki âyet-i kerîme'de belirtmiştir. Ülü'l-Azm peygamberlerden maksadın bütün peygamberler olması da muhtemeldir. Buna göre peygamberler kelimesinin başında bulunan (مِنَ) edâtı cinsin beyânı içindir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Haccâc el-Hadramî'nin... Mesrûk'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Âişe bana dedi ki: Allah Rasulû (s.a.) oruç tuttu, sonra bu orucu bir sonraki güne ekledi. Oruç tutmaya devâm etti sonra bu orucu bir sonraki güne ekledi ve sonra oruçlu olmakta devâm etti (Üç gün peşpeşe visâl orucu tuttu) ve buyurdu ki ey Âişe, şüphesiz dünya, Muhammed'e ve Muhammed âilesine yaraşmaz. Ey Âişe, şüphesiz Allah Teâlâ Ülü'l-Azm peygamberlerden dünyanın mekrûhlarına ve sevilen şeylerine sabırdan başkasına râzı olmadı. Benden de onlara yüklediğini yüklemekten ve

mükellef tutmaktan başka bir şeye râzı olmuş değildir. «Peygamberlerden azim sâhibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.» buyurdu. Allah'a yemîn ederim ki ben, onların sabrettiği gibi mutlakâ sabredeceğim. Kuvvet ancak Allah iledir.

«Onların başına azâbın ve cezâlandırılmanın acele gelmesini isteme.» âyet-i kerîmesi Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Varlık sâhibi olup da seni yalanlayanları Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.» (Müzzemmil, 11), «Sen inkârcılara mühlet ver, onlara mukâbeleyi biraz geri bırak.» (Târık, 17).

«Onlar, va'dolunduklarını gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saatı kadar kaldıklarını sanırlar.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Kıyâmeti gördükleri gün dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış olduklarını sanırlar.» (Nâziât, 46). «O gün, Allah onları sanki dünyada gündüzün sadece bir saat kalmışlar gibi toplayınca; birbirlerini tanırlar. Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar hem ziyâna uğramışlardır. Onlar hidâyete ermişler de değillerdi.» (Yûnus, 45).

«Bu bir teblîğdir.» âyet-i kerîme'sinde İbn Cerîr iki ihtimâl zikreder: Birinci ihtimâle göre anlam: Onların dünyada kalmaları bir teblîğ kalışıdır. İkinci ihtimâle göre ise anlam: Bu Kur'ân bir teblîğdir şeklindedir. «Fâsıklar gürûhundan başkası helâk edilir mi hiç?» Bu, Allah Teâlâ'nın adâleti gereğidir ki O, azâba müstehak olanlardan başkasına elbette azâb edecek değildir.

AHKÂF SÛRESİNİN SONU

KITÂL (MUHAMMED) SÛRESİ

KITÂL (MUHAMMED) SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِن رَّبِّهِمْ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Küfredip de Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır.

2 — İmân edip sâlih ameller işleyenlerin, Muhammed'e indirilene —ki o, Rablarından olan haktır— inananların kötülüklerini örter ve durumlarını ıslâh eder.

3 — İşte böyle. Muhakkak ki o, küfredenler batıla uymuşlar ve îmân edenler de Rablarından gelen hakka uymuşlardır. Böylece Allah, insanlara misâllerini anlatır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'ın âyetlerini inkâr edip de başkalarını Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır, ibtâl eder, onlara mükâfât ve sevâb vermez. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurulur: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.»

(Furkân, 23). Kalbleri ve içleri ile îmân edip de sâlih ameller işleyenlerin; organları, içleri ve dışları ile İslâm'a boyun eğenlerin, Muhammed'e indirilene inananların kötülüklerini örter ve durumlarını düzeltir. Îmân ve sâlih amellerden sonra Hz. Muhammed'e indirilene îmânın zikredilmesi, daha özel olanın genel olana atfı kabîlindendir. Bu da Hz. Peygamberin, peygamber olarak gönderilişinden sonra ona imânın, îmânın sıhhatının şartı olduğuna delâlet eder. «Ki o, Rablarından olan haktır.» kısmı ise bir parantez cümlesidir. Bu sebepledir ki bundan sonra: «İnananların kötülüklerini örter ve durumlarını ıslâh eder.» buyrulmuştur. İbn Abbâs, âyetteki (اصلح بالهم) kısmını : Onların işlerini düzeltir, şeklinde, Mücâhid: Durumlarını düzeltir, şeklinde, Katâde ve İbn Zeyd ise: Hallerini düzeltir, şeklinde anlamışlardır. Bütün bu açıklamalar birbirine yakındır ve aksırana yapılacak duâ hakkında vârid olan bir hadîste şöyle buyrulur: Allah sizi hidâyete eriştirsin ve durumunuzu ıslâh etsin.

Daha sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «İşte böyle. Muhakkak ki o küfredenler bâtıla uymuşlardır.» Biz küfredenlerin amellerini boşa çıkarmış, iyilerin kötülüklerinden vazgeçerek bağışlamış ve durumlarını düzeltmişsek bunun tek sebebi; küfredenlerin bâtıla uymaları, hakka karşı bâtılı seçmiş olmalarıdır. «Ve imân edenler de Rablarından gelen hakka uymuşlardır. Böylece Allah, insanlara misâllerini anlatır.» Amellerinin netîcelerini ve Allah'a dönecekleri günde varacakları yeri onlara böylece beyân eder, açıklar.

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً
حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ۚ ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم بِبَعْضٍ
وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ
عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾

4 — Öyleyse küfredenlerle karşılaştığınızda hemen boyunlarını vurun. Nihâyet onları sindirince bağı sıkı basın. Sonra da ya bir lutuf veya bir fidye. Yeter ki harb ağırlıklarını bıraksın. Eğer Allah dileseydi, onlardan elbette intikâm alırdı. Fakat kiminizi kiminizle denemek ister. Al-

lah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların amellerini aslâ boşa çıkarmaz.

5 — Onları hidâyete eriştirir ve durumlarını ıslâh eder.

6 — Onları kendilerine tanıttığı cennete sokar.

7 — Ey îmân edenler; siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve sebâtınızı arttırır.

8 — Küfredenlere gelince; onların hakkı yüzü koyun kapanmak. Allah, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.

9 — İşte böyle. Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini çirkin görmüşlerdir. O da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

Kâfirlerin Boyunlarını Vurun

Allah Teâlâ mü'minlere müşriklerle olan harblerinde dayanacakları esâsları beyânla şöyle buyurur: Küfredenlerle karşı karşıya geldiğinizde boyunlarını vurun, onları kılıçlarınızla biçin. Nihâyet öldürerek helâk edip sindirince, esîr ettiğiniz esîrlerin bağını sıkı basın. Harbin bitiminden sonra ve harbden ayrılınca, siz onlar hakkında muhayyersiniz: Dilerseniz onlara ihsânda bulunup esîrlerini parasız olarak serbest bırakırsınız. Dilerseniz şart koşacağınız ve alacağınız bir mal karşılığı, fidye ile serbest bırakırsınız. Bu âyet-i kerîme'nin Bedir harbinden sonra nâzil olduğu açıkça görülüyor. Zîrâ Allah Teâlâ, o günde müşriklerden fidye alabilmek için az öldürüp çok esîr almaları sebebiyle mü'minleri kınamış ve şöyle buyurmuştu: «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esîrler alması yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise âhireti istiyor. Ve Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.» (Enfâl, 67-68). Âlimlerden bazısı esîrlerin fidye mukâbili serbest bırakılmakla karşılıksız serbest bırakılması arasında mü'minleri muhayyer bırakan bu âyet-i kerîme'nin: «Harâm olan aylar çıkınca; artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) âyeti ile mensûh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Avfî bu görüşü İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor. Katâde, Dahhâk, Süddî ve İbn Cüreyc de böyle söylemişlerdir. Çoğunluk ise âyetin mensûh olmadığı görüşündedir. Bazıları ise imâmın (devlet başkanının) esîri ya karşılıksız veya fidye ile serbest bırakmak arasında muhayyer olduğunu, esîri öldürmesinin câiz olmadığını söylemişlerdir. Bu görüşte olanların bir kısmı da derler ki: Aksine dilediği takdîrde devlet başkanının onları öldürme hakkı da vardır. Bunun delili ise Hz. Peygam-

ber (s.a.)in Bedir esîrleri içinden Nadr İbn Hâris ve Ukbe İbn Ebu Muayt'ı öldürdüğünü belirten hadîs-i şerîf'tir. Sümâme İbn Esâl kendisine: Ey Sümâme, yanında ne var? diye soran Allah Rasûlü (s.a.)ne şöyle demişti: Eğer öldürürsen kanlı birini öldürmüş olursun. İhsânda bulunursan şükreden birisine ihsânda bulunmuş olursun. Eğer mal istiyorsan iste, dilediğin sana verilecektir. Şâfiî —Allah ona rahmet eylesin— bunlara ilâveten der ki: İmâm (devlet başkanı) esîri öldürmek veya ona ihsânda bulunmak veya onu fidye karşılığı serbest bırakmak veya esîr olarak bırakmak arasında muhayyerdir. Bu mesele fürû' ilmine dâir eserlerde etraflıca kayıtlıdır. Biz bunun delillerini «el-Ahkâm» adlı kitâbımızda kaydettik. Hamd ve minnet Allah'adır.

«Yeter ki harb ağırlıklarını bıraksın» âyet-i kerîme'sini Mücâhid : Meryem oğlu İsâ ininceye kadar, şeklinde anlamıştır. Sanki o, bu görüşünü Allah Rasûlü (s.a.)nün şu hadîsine dayandırmış gibidir: Ümmetimden bir topluluk, sonuncuları Deccâl ile savaşıncaya kadar hakka yardım etmekte ve arka çıkmakta devâm edecektir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hakem İbn Nâfi'in... Seleme İbn Nüfeyl'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmiş ve: Ben atları salıverdim, silâhı attım ve harb ağırlıklarını bıraktım. Kendi kendime; artık savaş yok, dedim, demiş de Hz. Peygamber (s.a.) ona şöyle buyurmuş: İşte şimdi savaş geldi. Ümmetimden bir grup, insanlara arka çıkıp yardım etmekte devâm edecektir. Allah Teâlâ birtakım kavimlerin kalblerini haktan meylettirecek de onlarla savaşacaklar ve Allah Teâlâ böylelerine onları gâlib getirecektir. Tâ ki Allah'ın emri gelinceye kadar onlar bu durumda olacaklardır. Dikkat ediniz, mü'minlerin asıl yurdları Şâm'dır. Kıyâmet gününe kadar atların alınlarında hayır bağlıdır. Neseî hadîsi bu şekli ile iki ayrı kanaldan olmak üzere Cübeyr İbn Nüfeyr'den, o ise Seleme İbn Nüfeyl'den rivâyet etmiştir.

Ebu'l-Kâsım el-Beğâvî der ki: Bize Dâvûd İbn Ruşeyd'in... Nüvâs İbn Sem'ân'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne bir fetih nasîb olduğunda: Ey Allah'ın elçisi, atlar salıverildi, silâhlar bırakıldı, harp ağırlıkları bırakıldı, dediler ki: Artık savaş yok, demek istemişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: İşte şimdi yalan söylediler. Savaş gelmiştir; Allah Teâlâ bir kavmin kalblerini kabartmaya devâm buyuracak da onlarla savaşacaklar ve Allah Teâlâ böylelerine karşı onları gâlib kılacak. Onlar bu durumda bulundukları sırada Allah'ın emri gelene değin durum böyledir ve müslümanların asıl yurdları Şâm'dır. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî de bu şekilde hadîsî Dâvûd İbn Ruşeyd'den rivâyet etmiştir. Mahfûz olan rivâyet ise biraz önce geçtiği üzere Seleme İbn Nüfeyl kanalıyla gelen rivâyettir. Bu da bu âyet-i kerîme'nin mensûh olmadığına dâir görüşü kuvvetlendirmektedir. Sanki Allah Teâlâ harb hakkındaki bu hükmü, harp kalmayıncaya kadar

vaz'edip meşrû' kılmıştır. Katâde: «Yeter ki harp ağırlıklarını bıraksın.» âyetini; şirk kalmayıncaya kadar, şeklinde anlamıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» (Enfâl, 39). Sonra bazıları «Yeter ki harp ağırlıklarını bıraksın.» âyetini şöyle anlıyorlar: Yani savaşçı durumdaki müşrikler Allah'a tevbe etmek sûretiyle ağırlıklarını bırakıncaya kadar bu böyledir. Âyet-i kerîme; harp, harp ehlinin varlıklarını Allah'a itâatta harcaması sûretiyle harp ehlinin ağırlıklarını bırakıncaya kadar bu böyledir, şeklinde de anlaşılmıştır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Yeter ki harp ağırlıklarını bıraksın. Eğer Allah dileseydi, onlardan elbette intikâm alırdı.» Şâyet Allah dilemiş olsaydı, katından bir azâb ve cezâlandırma ile kâfirlerden intikâm alırdı. «Fakat kiminizi kiminizle denemek ister.» Fakat Allah Teâlâ sizin haberlerinizi denemek ve sizi imtihân etmek için düşmanlarınızla savaşı ve cihâdı size farz kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Âl-i İmrân ve Berâe sûrelerinde cihâdın meşrû' kılınmasının hikmetine temâsla şöyle buyurur: «Yoksa Allah, içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?» (Âl-i İmrân, 142), «Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsın, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferâhlandırsın. Ve kalblerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğine tevbe nasîb eder. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» (Tevbe, 14-15). Daha sonra Allah Teâlâ, savaşta mü'minlerden birçoğunun da öldürüleceği gerçeğine binâen şöyle buyurur: Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah, onların amellerini, aslâ boşa çıkarmaz, onları çoğaltıp kat kat arttırır. Onlardan kimine amelinin sevâbı, Berzâh'ta bulunduğu sürece akıtılır. Nitekim bu, İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivâyet etmiş olduğu bir hâdiste şöyle belirtilir: Bize Zeyd İbn Yahyâ ed-Dimaşkî'nin. Kays el-Cüzâmî —ki bu zât sahâbedendir— den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şehîde altı haslet verilir : Kanının dökülen ilk damlasıyla beraber her hatası bağışlanır. Cennette oturacağı yer kendisine gösterilir. Hûrîlerle evlendirilir. O en büyük korkudan ve kabir azâbından emîn kılınır. Kendisine îmân kaftanı giydirilir. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Hakem İbn Nâfi' kanalıyla... Mikdâm İbn Ma'dîkerîb el-Kindî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah katında şehîd için altı haslet vardır: Kanının dökülen ilk damlasıyla beraber bağışlanır. Cennette oturacağı yer kendisine gösterilir. Îmân kaftanı giydirilir. Hûrîlerle evlendirilir. Kabir azâbından kurtarılır ve o en büyük korkudan emîn olur. Başına vakâr tâcı konulur. O tacın bir tek yâkûtu, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Hûrîlerden yetmiş iki zevce ile evlendirilir ve akrabâlarından yetmiş kişiye şefâatçı kılınır. Tirmi-

zî'nin de tahrîc ettiği bu hadîsi İbn Mâce sahîh görmüştür. Müslim'in Sâhih'inde Abdullah İbn Amr ve Ebu Katâde'den rivâyet edilen bir hâdîste Allah Rasulü (s.a.)

يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ ذَنْبٍ، إِلَّا الدَّيْنَ

Borcu dışında şehîdin her şeyi bağışlanır, buyurmuştur. Bu, sahâbe'den bir topluluk kanalıyla da rivâyet edilmiştir. Ebu Derdâ'nın söylediğine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şehîd, kendi âilesinden yetmişine şefâatçı kılınır, buyurmuştur. Bu hadîsi de Ebu Dâvûd rivâyet ediyor. Şehîdlerin faziletine dâir vârid olan hadîsler gerçekten pek çoktur.

«Onları hidâyete (cennete) eriştirir.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Îmân edip sâlih amellerde bulunanları, îmânlarına karşılık Rabları doğru yola eriştirir. Nimet cennetlerinde altlarından ırmaklar akar.» (Yûnus, 9).

«Ve durumlarını (işlerini) ıslâh eder. Onları kendilerine tanıttığı (ve ilettiği) cennete sokar.» Mücâhid der ki: Cennetlikler evlerine, meskenlerine ve Allah Teâlâ'nın orada kendilerine ayırdığı yerlere eriştirileceklerdir. Sanki yaratıldıklarından beri orada oturuyorlarmış gibi yollarını şaşırmayacaklar ve kimseye yol sormayacaklardır. Bu açıklamanın bir benzeri Mâlik tarafından İbn Zeyd İbn Eslem'den de rivâyet edilmiştir. Muhammed İbn Kâ'b der ki: Cennete girdikleri zaman siz Cuma'dan ayrıldığınızda kendi evlerinizi tanıdığınız gibi onlar da evlerini bilip tanıyacaklardır. Mukâtil İbn Hayyân da şöyle diyor: Bize ulaştığına göre dünyada iken amellerini muhâfaza ile görevlendirilmiş olan melek cennette onun önünde yürüyecek, kendisine âit olan en yüce makâma varıncaya kadar Âdemoğlu da onun peşinden gidecek, melek Allah'ın kendisine cennette bahşetmiş olduğu her şeyi ona tanıtacaktır. Cennetteki en yüce derecesine ulaştığı zaman evine ve eşlerinin yanına girecek, melek oradan ayrılıp dönecektir. Bütün bu açıklamaları İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— nakletmiştir. Bu, sahîh bir hadîste de belirtilmiş olup Buhârî'nin Katâde kanalıyla... Ebu Sâid el-Hudrî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'minler ateşten kurtuldukları zaman cennetle cehennem arasında bir köprüde hapsolunacaklar ve dünyada iken aralarında vukû bulmuş olan haksızlıklardan dolayı aralarında kısas yapılacak. Tertemiz olup süslendikleri zaman cennete girmelerine izin verilecek. Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki, onlardan birisi cennetteki evini dünyadaki evinden daha kolay bulacaktır.

Allah Teâlâ'nın: «Ey îmân edenler; siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve sebâtınızı artırır.» âyet-i kerîme'si «Allah, kendisine yardım edenlere elbette yardım eder.» (Hacc, 40) kavli gibidir.

Şüphesiz mükâfât, amel cinsindendir. Bu sebeple: «Ve sebâtınızı arttırır.» buyurmuştur. Bir hadîste de şöyle buyrulur: Her kim yetkili birine ihtiyâcını ulaştıramayan birinin ihtiyâcını ulaştırırsa; Allah Teâlâ da kıyâmet günü onu Sırât üzerinde sâbit kadem kılar.

«Küfredenlere gelince; onların hakkı yüzükoyun kapanmak.» Onların durumu, Allah ve Rasûlü (s.a.)ne yardım eden mü'minlerin sâbit kadem kılınmalarının tersidir. Bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dinâra tapanlar helak olsun, dirheme tapanlar helak olsun. Kadifeye tapanlar helak olsun. Helak olup tepesi üstü gelsinler. Onlara bir diken battığında Allah onlara şifâ vermesin.

«Allah onların yaptıklarını (iptâl etmiş), boşa çıkarmıştır. İşte böyle. Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini çirkin görmüşlerdir. O da onların amellerini boşa çıkarmıştır.»

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَلِلْكَافِرِينَ
أَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿١١﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ
الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا
نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

10 — Yeryüzünde dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Allah onları yere batırmıştır. Ve kâfirlere de bunun benzeri vardır.

11 — İşte böyle. Çünkü Allah, îmân etmiş olanların Mevlâ'sıdır. Kâfirlere gelince; muhakkak ki onların mevlâsı yoktur.

12 — Muhakkak ki Allah îmân edip, sâlih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Küfredenler ise, eğlenirler ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri de ateştir.

13 — Nice kasabaları yok ettik ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler. Ve onlara yardım eden de bulunmadı.

Yeryüzünde Dolaşmazlar mı?

Allah Teâlâ buyurur ki: «(Şu Allah'a şirk koşan ve Rasûlünü yalanlayan müşrikler) yeryüzünde dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğuna baksınlar. Allah onları yere batırmış; (küfürleri ve yalanlamaları yüzünden onları cezâlandırmış, mü'minleri onların arasından çıkarıp kurtarmıştır. Ve kâfirlere de bunun benzeri vardır. İşte böyle. Çünkü Allah, îmân etmiş olanların Mevlâ'sıdır. Kâfirlere gelince; muhakkak ki onların mevlâsı yoktur.» Uhud günü müşriklerin reîsi Ebu Süfyân Sahr İbn Harb, Hz. Peygamber (s.a.)in, Ebubekir ve Ömer'in hayatta olup olmadıklarını sorduğunda, kendisine cevab verilmemiş ve: Herhalde bunlar helâk olmuşlar, demişti. Ömer İbn Hattâb ona cevapla: Yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı, aksine Allah Teâlâ seni üzüntüye garkedecek olanları hayatta bırakmıştır. Senin bu saydıkların hep hayattadırlar, dedi. Ebu Süfyân: Bugün, Bedir gününe bir karşılıktır. Harp bazan lehte, bazan aleyhtedir. Siz (ölülerinize) işkence edilmiş olduğunu göreceksiniz. Ben işkence edilmesini emretmedim ama buna üzülmedim de, dedi. Daha sonra şarkı söyleyerek ve «Yücel ey Hübel, yücel ey Hübel.» diyerek uzaklaştı. Allah Rasûlü (s.a.): Ona cevab vermeyecek misiniz? buyurdu. Ashâbı : Ey Allah'ın elçisi, ne diyelim? diye sordular da Allah Rasûlü : Allah en yüce ve en büyüktür, deyin, buyurdu. Sonra Ebu Süfyân: Bizim Uzzâ'mız var, sizinse Uzzâ'nız yok, dedi. Hz. Peygamber: Ona cevab vermeyecek misiniz? buyurdu. Ashâbı: Ey Allah'ın elçisi, ne diyelim? diye sordular da Allah Rasûlü: Allah bizim mevlâmızdır, sizinse mevlânız yok, deyin buyurdu.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Muhakkak ki Allah îmân edip, sâlih amel işleyenleri (kıyâmet günü) altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Küfredenler ise, (dünyalarında) eğlenirler ve hayvanların yediği gibi (ısırıp çiğnemeleri gibi onlar da dünyadan istifâde edip) yerler.» Zâten onların dünya hakkında bundan başka bir düşünceleri de yoktur. «(Cezâlandırılacakları günde) onların yeri de ateştir.» Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur:

اَلْمُؤْمِنَ يَأْكُلُ فِي مِعًى وَاحِدٍ وَالْكَافِرَ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ

Mü'min bir tek mideyle, kâfir ise yedi mideyle yer.

«Nice kasabaları yok ettik ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan —yani Mekke'den— daha kuvvetli idiler. Ve onlara yardım eden de bulunmadı.» âyet-i kerîme'si Hz. Peygamber (s.a.) Rasûllerin efendisi, peygamberlerin sonuncusu olduğu halde onu yalanladıklarından ötürü

Mekke ehline şiddetli bir tehdît ve güçlü bir vaîddir. Allah Teâlâ mâdem ki Hz. Peygamberden önceki peygamberleri yalanlayan ümmetleri, peygamberleri yalanlamaları sebebiyle Mekke halkından güç ve kuvvette daha şiddetli olmalarına rağmen helâk etmiştir; bu Mekke müşrikleri Allah'ın kendilerine dünyada ve âhirette ne yapacağını sanmaktadırlar? Şâyet rahmet peygamberi Allah Rasûlünün mevcûdiyeti bereketiyle dünyada bir çoğundan cezâlandırma kaldırılmışsa bile Allah'a dönecekleri günde kâfirlerin azâbı fazlalaştırılacaktır. «Onların azâbı kat kat olacaktır. Onlar, işitmeye tahammül edemez ye göremezlerdi de.» (Hûd, 20).

«Nice kasabaları yok ettik ki onlar seni sürüp çıkaran kasabadan (seni aralarından çıkaranlardan) daha kuvvetli idiler.» İbn Ebu Hâtim der ki: Babam... İbn Abbâs'tan rivâyetle zikretti ki, Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den mağaraya çıktığında —öyle sanıyorum ki Mekke'ye döndü de demiştir— şöyle dedi : Allah'ın beldeleri içinde Allah'a en sevgili olan sensin. Sen Allah'ın ülkelerinin bana en sevgili olanısın. Şâyet müşrikler beni çıkarmamış olsalardı ben senden ayrılmazdım. Düşmanların düşmanlıkta en ileri gideni, Harem'inde Allah'a tecâvüz eden, kâtilinden başkasını öldüren veya câhiliyetin kin ve düşmanlıkları ile öldürendir. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.)ne: «Nice kasabaları yok ettik ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler. Ve onlara yardım eden de bulunmadı.» diye inzâl buyurdu.

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُم ﴿١٤﴾ مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ
الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ
وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ
وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾

14 — Rabbından apaçık bir bürhân üzerinde bulunan kimse, işlediği kötülükleri kendisine güzel gösterilen ve heveslerine uyanlar gibi midir?

15 — Müttakîlere va'dolunan cennetin misâli: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere zevk veren şarâbtan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onla-

rındır. Ve Rablarından mağfiret de vardır. Hiç bu; ateşte temelli kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?

Allah Teâlâ buyurur ki: «Rabbından apaçık bir burhân üzerinde bulunan kimse (Allah'ın kitâbında indirmiş olduğu hidâyet ve ilimle, Allah'ın yaratmış olduğu dosdoğru fıtratı ile dini ve Allah'ın emri hakkında bir basîret ve yakîn üzere bulunan kimse), işlediği kötülükler; kendisine güzel gösterilen ve heveslerine uyanlar gibi midir?» Elbette bu, diğeri gibi değildir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir : «Şimdi Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir?» (Ra'd, 19), «Cehennemliklerle cennetlikler bir değildir. Kurtuluşa ermiş kimseler cennetliklerdir.» (Haşr, 20).

«Müttakîlere vaadolunan cennetin misâli: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar vardır.» İbn Abbâs, Hasan ve Katâde: Bozulmayan sudan ırmakları; kokusu değişmemiş su ırmakları, şeklinde anlar. Katâde, Dahhâk ve Atâ el-Horasânî de bu su ırmaklarının sularının bozulmamış olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim'in zikrettiği merfû' bir hadîste ise bozulmayan sudan ırmakları; bulanık olmayan sâf su ırmakları, şeklinde tefsîr edilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Cennet nehirleri misk dağından kaynar. «İçinde tadı değişmeyen (son derece beyâz, tatlı ve yağlı) sütten ırmaklar vardır.» Merfû' bir hadîste bu sütün, mer'ada yayılan hayvanların memelerinden çıkmadığı belirtilmektedir. «İçinde içenlere zevk veren şaraptan ırmaklar vardır.» Bu şarâbın tadı, kokusu dünya içkileri gibi pis değildir. Aksine görünüşü, tadı, kokusu ve te'sîri güzeldir. «Baş ağrısı yoktur onda ve sarhoş etmez.» (Sâffât, 47) «Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi akılları da giderilmez.» (Vâkıa, 19), «Ki bembeyazdır, içenlere zevk verir.» (Sâffât, 46). Merfû' bir hâdiste bu şarabın, erkeklerin ayakları ile sıkılmamış olduğu belirtilir. «İçinde süzme baldan ırmaklar vardır.» Bu bal son derece sâf, rengi, tadı ve kokusu son derece güzeldir. Merfû' bir hadîste bu balın, arıların karınlarından çıkmadığı kaydedilir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn'un... Hakîm İbn Muâviye'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Cennette süt denizi, su denizi, bal denizi ve şarâb denizi vardır. Daha sonra bunlardan nehirler kaynar. Hadîsi Tirmizî de Sıfât'-ül-Cenne'de Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Saîd İbn İyâs'dan nakletmiş ve: Hasendir, sahîhtir, demiştir. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Âsım'ın... Abdullah İbn Kays'tan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bu nehirler Adn cennetinden önce yuvarlak, geniş bir çukura akar, sonra nehirler

halinde ortaya çıkar. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur : Allah'tan istediğiniz zaman Firdevs'i isteyin. Şüphesiz o, cennetin ortası ve cennetin en yücesidir. Cennet nehirleri oradan kaynar. Üstü de Rahmân'ın Arş'ıdır. Hâfız Ebu Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Mus'ab İbn İbrâhîm İbn Hamza'nın... Lakît İbn Âmir'den rivâyetine göre; o, Allah Rasulü (s.a.)ne elçi olarak gitmiş. Şöyle anlatır: Ey Allah'ın elçisi, cennette nelere muttali' olacağız? demiştim. Süzme baldan ırmaklara, başağrısı ve pişmânlık yapmayan şarâb nehirlerine, tadı bozulmayan sütten nehirler, temiz su ırmaklarına ve senin ilâhına yemîn olsun ki bildiğiniz meyvelere ve ondan daha hayırlı olan emsâline tertemiz eşlere muttali' olacaksınız, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, orada bizim için sâlih eşler olacak mı? diye sordum, şöyle buyurdu: Sâlih kadınlar sâlih erkekleredir. Dünyada onlardan lezzet aldığınız gibi lezzet alacaksınız, doğurma olmaksızın onlar da sizden lezzet alacaklar. Ebu Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Ya'kûb İbn Übeyde'nin... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Herhalde siz cennet nehirlerinin yeryüzündeki hendek ve vâdîlerde akacağını zannediyorsunuz. Allah'a yemîn ederim ki, cennet nehirleri yere yayılmış olarak akacaktır. Kıyılarında inciden evler vardır ve çamuru da en iyi cins misktir. Enes İbn Mâlik'in bu sözünü Ebu Bekr İbn Merdûyeh de Mehdî İbn Hâkim kanalıyla Yezîd İbn Hârûn'dan merfû' olarak rivâyet etmiştir.

«Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır.» âyeti Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Orada emniyet içerisinde her meyveyi isteyebilirler.» (Duhân, 55), «Bu cennetlerde her tür meyveden çift çift vardır..» (Rahmân, 52). «(Bütün bunların yanında) Rablarından da mağfiret vardır. Hiç bu; ateşte temelli kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?» Cennetteki derecelerini zikretmiş olduğumuz bu kimseler, cehennemde ebedî olanlar gibi midir? Elbette bunlar cehennemde ebedî kalanlar gibi değildirler. Cennetteki bu derecelerde olanlar, cehennemin o derekelerinde olanlar gibi değildirler. Cehennemin derekelerinde olanlara karınlarındaki iç organlarını ve bağırsaklarını parça parça edecek, dayanılamayacak derecede şiddetli sıcak, kaynar su içirilecektir. Allah bizi bundan korusun.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِفًا
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَ

أَيْتُهُمْ تَقْوَىٰهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّىٰ
لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ ﴿١٩﴾

16 — Onların arasında seni dinleyenler vardır. Nihâyet senin yanından çıkınca, kendilerine ilim verilmiş olanlara: Az önce ne demişti? diye sorarlar. İşte bunlar, Allah'ın kalblerini mühürlemiş olduğu ve kendi heveslerine uyan kimselerdir.

17 — Hidâyete erenlere gelince; onların hidâyetini arttırır ve onlara takvâlarını verir.

18 — Onlar kıyâmet sâatının ansızın kendilerine gelip çatmasından başka bir şey mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir. Kendilerine gelip çatınca öğüt almaları neye yarar?

19 — Bil ki; Allah'tan başka ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de mü'min erkeklerle mü'min kadınların günâhının bağışlanmasını dile. Allah, dolaştığınız yeri de, barındığınız yeri de bilir.

Ne Bekliyorlar?

Allah Teâlâ münâfıkların hamâkatını ve anlayışlarının kıtlığını haber veriyor. Onlar Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında oturur, sözlerini dinler ve ondan hiç bir şey anlamazlar da yanından çıktıklarında: «(Sahâbe'den) kendilerine ilim verilmiş olanlara: Biraz önce ne demişti? diye sorarlar». Söyleneni anlamadıkları gibi önem verip aldırmazlar da. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İşte bunlar, Allah'ın kalblerini mühürlemiş olduğu ve heveslerine uyan kimselerdir.» Onların sağlam anlayışları ve hâlis niyetleri yoktur. «Hidâyete erenlere (niyetleri hidâyet olanlara) gelince; Allah muvaffak kılar da) onların hidâyetini arttırır, (onları hidâyet üzre sâbit kılar)». «Ve onlara (rüşdlerini, olgunluklarını ilhâm eder) takvâlarını verir. Onlar (münâfıklar) kıyâmet sâatinin (haberleri yokken) ansızın kendilerine gelip çatmasından başka bir şey mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri, gelmiş (yaklaştığının emâreleri belirmiş)tir.»

Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır. Yaklaşan yaklaştı.» (Necm, 56-57), «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» (Kamer, 1), «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1), «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar, hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1). Allah Rasûlü (s.a.) nün peygamber olarak gönderilmesi kıyâmet alâmetlerindendir. Zîrâ o, peygamberlerin sonuncusudur. Allah onunla dini kemâle erdirmiş ve onunla alemlere karşı huccetini koymuştur. Hz. Peygamber (s.a.) kıyâmetin emârelerini ve alâmetlerini haber vermiş, kendisinden önce hiç bir peygambere verilmemişken o bunları beyân edip açıklamıştır. Nitekim bunlar yerinde genişçe anlatılmıştır. Hasan el-Basrî der ki: Hz. Muhammed (s.a.)in peygamber olarak gönderilmesi kıyâmet alâmetlerindendir. Bu mesele Hasan el-Basrî'nin söylediği gibidir. Bu sebepledir ki Hz. Peygamber (s.a.)in isimleri arasında Tevbe Peygamberi, Mülhime Peygamberi, insanların huzûrunda toplanacağı Hâşir, kendisinden sonra peygamber bulunmayan Âkıb isimleri de vardır. Buhârî der ki: Bize Ahmed İbn Mikdâm'ın... Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nü orta parmağı ile şehâdet parmağını şöyle yapıp: Kıyâmet şu ikisi gibi iken ben peygamber olarak gönderildim, buyururken gördüm.

«Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?» Kendilerine fayda vermeyecek bir zamanda kıyâmet gelip çattığında ibret almanın kâfirlere ne yararı olabilir? âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın: «O gün insan öğüt almaya çalışır ama artık öğütten ona ne? (Fecr, 23). «O'na inandık, demişlerdir. Ama uzak bir yerden nasıl kolayca îmâna ulaşılır?» (Sebe', 52) kavilleri gibidir.

«Bil ki; Allah'tan başka ilâh yoktur.» âyet-i kerîme'si Allah'tan başka ilâh olmadığını haber vermektedir. Yoksa bu âyet-i kerîme'nin Allah'tan başka ilâh olmadığını bilmeyi emreder olmasının bir faydası yoktur. Bu sebepledir ki «Hem kendinin, hem de mü'min erkeklerle mü'min kadınların günâhının bağışlanmasını dile.» kısmı bunun üzerine atfedilmiştir. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ buyururmuş:

اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى خَطِيئَتِى وَجَهْلِى . وَإِسْرَافِى فِى أَمْرِى . وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّى . اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى جِدِّى وَهَزْلِى وَخَطَئِى وَعَمْدِى . وَكُلُّ ذٰلِكَ عِنْدِى

Allah'ım hatâmı, bilgisizliğimi, işlerimde aşırılıklarımı, Senin benden daha iyi bildiğin durumlarımı bağışla. Allah'ım, şakamı ve ciddîmi, hatâmı ve kasden yaptıklarımı, bende olan şeylerin hepsini bağışla. Sa-

hîh bir hadîste belirtildiğine göre namazların sonunda Allah Rasûlü şöyle duâ buyururmuş:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي

Allah'ım, geçmiş ve gelecek günâhlarımı, gizlediğim ve alenen yaptığım günâhları, aşırılıklarımı ve Senin benden daha iyi bildiğin durumlarımı bağışla. Sen, benim tanrımsın. Senden başka ilâh yoktur Zine sahîh bir hadîste vârid olduğu üzere Efendimiz şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! تُوبُوا إِلَى اللهِ فَإِنِّي أَتُوبُ، فِي الْيَوْمِ، إِلَيْهِ مِائَةَ مَرَّةٍ

Ey insanlar, Allah'a tevbe ediniz. Şüphesiz ben günde yüz kerre O'na tevbe ederim.

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Câ'fer'in... Abdullah İbn Sercis'ten rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a) ne geldim, onunla birlikte yemeğinden yedim ve : Ey Allah'ın elçisi, Allah seni bağışlasın, dedim. Peşinden de : Senin için mağfiret dileyeyim mi? diye sordum, Allah Rasûlü: Evet, kendiniz için de mağfiret dile deyip: «Hem kendinin, hem de mü'min erkeklerle mü'min kadınların günâhının bağışlanmasını dile.» âyetini tilâvet buyurdu. Sonra Allah Rasûlü (s.a.)nün sağ omuz kemiğine —veya sol omuzuna (bu tereddüt râvî Şu'be'ye âittir)— baktım. Bir de ne göreyim üzerinde siğiller bulunan sıkılmış parmaklar gibi seyrimektedir. Hadîsi Müslim, Tirmizî, Neseî, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim muhtelif kanallardan olmak üzere Âsım el-Ahvel'den rivâyet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ'nın Muhammed İbn Avn kanalıyla... Ebubekir es-Sıddîk (r.a.)dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Lâ ilâhe illallah»a ve istiğfâra sarılıp her ikisini de çokça söyleyin. Zîrâ İblîs : İnsanları günâhlarla helâk ettim, onlar da beni «Lâ ilâhe illallah» sözü ve istiğfâr ile helâk ettiler. Onların, Allah'tan başka ilâh yoktur, deyip istiğfâr ettiklerini gördüğümde, onları hevâ ve hevesleri ile helâk ederim. Onlar kendilerini hidâyete erdirilmiş sanırlar. Bir hadîste şöyle buyrulur: İblîs: İzzet ve Celâl'in hakkı için, rûhları cesedlerinde olduğu sürece onları azdırmaya devâm edeceğim, dedi de, Allah Teâlâ da şöyle buyurdu: İzzet ve Celâl'im hakkı için onlar benden bağışlanma diledikleri sürece onları bağışlamaya devâm edeceğim. İstiğfârın fâziletine dâir hadîsler gerçekten pek çoktur.

«Allah, dolaştığınız yeri de, barındığınız yeri de bilir. (Şüphesiz o gündüzün yaptığınız şeyleri ve geceleyin de varıp duracağınız

yeri iyi bilir.)» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir.» (En'âm, 60), «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kitâbdadır.» (Hûd, 6). Âyetin «Allah gündüzün gezip dolaştığınız yeri gündüzdeki tasarruflarınızı, geceleyin de varıp duracağınız yerleri bilir.» şeklindeki açıklaması İbn Cüreyc'e âit olup İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh etmiştir. İbn Abbâs'tan rivâyete göre ise âyet: Sizin dünyada gezip dolaştığınız yeri de âhirette varıp duracağınız yeri de bilir, şeklinde anlaşılmalıdır. Süddî ise: Dünyada gezip dolaştığınız yeri de, kabirlerinizde varıp duracağınız yeri de bilir, şeklinde açıklamıştır. Birinci açıklama daha güzel ve daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۖ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَأَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ ۚ
فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ ۚ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا
فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ
أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾

20 — İmân etmiş olanlar; bir sûre indirilmeli değil miydi? derler. Fakat muhkem bir sûre indirilip de orada muhârebe zikrolununca; kalblerinde hastalık olanların, ölüm korkusundan bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını görürsün. Bu, onlar için daha evlâdır.

21 — İtâat ve güzel söz. Bunun için iş ciddîleşince derhâl Allah'a sadâkat gösterselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

22 — Demek sizler idâreyi ele alırsanız, yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabâlık bağlarınızı bile koparacaksınız öyle mi?

23 — Allah'ın kendilerini la'netlemiş, sağırlaştırmış ve gözlerini kör etmiş olduğu kimseler işte bunlardır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde mü'minlerin cihâdın meşrû' kılınmasını temennî ettiklerini haber veriyor. Allah Teâlâ cihâdı farz kılıp da cihâdla emredince insanlardan bir çoğu imtinâ' edip gitmemek istemişlerdir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Kendilerine: Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin, denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onların üzerine savaş farz kılınınca; içlerinden bir grup, Allah'tan korkar gibi, hatta daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar: Ey Rabbımız üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bıraksaydın, dediler. Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbet daha hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.» (Nisâ, 77). Burada ise buyurulur ki: «İmân etmiş olanlar; (içinde cihâdın hükmü de bulunan) bir sûre indirilmeli değil miydi? derler. Fakat muhkem bir sûre indirilip de orada muhârebe zikrolununca; kalblerinde hastalık olanların, (düşmanla karşılaşmaktan korkmaları yüzünden) ölüm korkusundan bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını görürsün. Bu onlar için daha evlâdır.» Daha sonra Allah Teâlâ onları teşvîkle şöyle buyurur: «(O buhrânlı durumda onlara düşen vazîfe, dinlemeleri) itâat ve güzel söz. Bunun için iş ciddîleşince (savaşla yüz yüze gelince) derhâl Allah'a sadâkat gösterselerdi (ve Allah hakkında niyyetlerini hâlisâne tutsalardı) elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.». Demek sizler cihâddan yüz çevirir ve geride kalırsanız yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabâlık bağlarınızı kesecek, önceden içinde bulunduğunuz cahiliyet haline dönecek, akrabâlık bağlarını koparacak ve kan dökeceksiniz öyle mi? «Allah'ın kendilerini la'netlemiş, sağırlaştırmış ve gözlerini kör etmiş olduğu kimseler işte bunlardır.» Burada genel olarak yeryüzünde fesâd çıkarma, özel olarak da akrabâlık bağlarını koparma men'ediliyor. Bunların aksine Allah Teâlâ, yeryüzünde ıslâhı ve akrabâlık bağlarının pekiştirilmesini emrediyor. Akrâbalık bağlarının pekiştirilmesi; sözle, fiille ve hediyeleşmek sûretiyle akrabalara ihsânda bulunmaktır. Bu hususta Allah Rasûlü (s.a.)nden muhtelif kanallardan ve birçok şekillerde sahîh ve hasen hadîsler vârid olmuştur:

Buhârî der ki: Bize Hâlid İbn Mahled'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ yaratıkları halketti. Bu işi bitirdiğinde akrabâlık bağı kalkıp Rahmân'ın kuşağına sarıldı. Allah Teâlâ: Bırak, buyurdu da akrabâlık bağı: Akrabâlık bağını koparmaktan Sana sığınanın makâmı bu makâmdır, dedi. Rab Teâlâ : Sıla-i Rahm'de bulunana nimetler ihsân etmem, akrabâlık bağlarını koparandan uzaklaşmamdan hoşnûd olmaz mısın? buyurdu da, akrabâlık bağı; evet, hoşnûd olurum, dedi. Allah Teâlâ: Bu sana verilmiştir, buyurdu. Ebu Hüreyre der ki:

Dilerseniz «Demek sizler idâreyi ele alırsanız, yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabâlık bağlarınızı bile koparacaksınız öyle mi?» âyetini okuyunuz, dedi. Hâdîsi Buhârî başka iki kanaldan olmak üzere Muâviye İbn Ebu Müzerred'den de rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre Allah Rasulü: dilerseniz «Demek sizler idâreyi ele alırsanız, yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabâlık bağlarınızı bile koparacaksınız öyle mi?» âyetini okuyunuz, buyurdu. Hadîsi Müslim de Muâviye İbn Ebu Müzerred kanalıyla rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl'in... Ebu Bekre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İşleyene âhirette biriktirmiş olduğu azâbla beraber dünyada iken Allah'ın çabucak cezâlandırmasına zulüm ve akrabâlık bağını koparmaktan daha lâyık başka bir günâh daha yoktur. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, İsmâîl İbn Uleyye kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu da belirtir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Bekr'in... Sevbân'dan, rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ecelinin geciktirilmesi ve rızkının arttırılması kimi sevindirirse, sıla-i Rahm'de bulunsun. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir ve bu hadîsin sahîh hadîslerde şâhidi de vardır. Yine İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir adam, Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, benim akrabâlarım var; ben onlara gider gelirim, onlar bana gelmezler, ben onları affederim, onlar bana haksızlık ederler. Ben onlara iyilik ederim onlarsa kötülük yaparlar. Onlara aynıyla karşılık vereyim mi? demişti. Allah Rasûlü: Hayır, buyurdu. Zirâ öyle yaparsan seni bütün bütüne terkederler. Fakat sen onlara lutufla iyilikte bulun, onlara git gel. Sen böyle yaptığın sürece Allah Teâlâ katından seninle beraber mutlakâ bir yardımcı bulunacaktır. İmâm Ahmed bu hadîsi bu şekliyle rivâyette tek kalmıştır. Başka bir kanaldan hadîsin şâhidi vardır, şöyle ki: İmâm Ahmed'in Ya'lâ kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurmuştur: Şüphesiz akrabâlık bağı Arş'a asılıdır. Aynı ile karşılık veren akrabâlık bağını muhâfaza etmiş değildir. Fakat akrabâlık bağını muhâfaza eden, akrabâlık bağı koparıldığı zaman birleştirendir. Hadîsi Buhârî de rivâyet ediyor.

İmâm Ahmed der ki: Bize Behz'in... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü akrabalık bağı ortaya konulur. Onun, iğin tutulacak yeri gibi eğri bir yeri vardır. Son derece fasîh ve beliğ bir dille konuşur. Akrabâlık bağını muhâfaza edene gider, bu bağı koparmış olanla ilgisini keser. Yine İmâm Ahmed'in Süfyân kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan —Abdullah İbn Amr hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivâyetine göre Rasû-

lullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Merhamet edenlere Rahmân merhamet eder. Yeryüzü halkına merhamet edin ki gökyüzü ehli de size merhamet etsin. Akrabâlık bağı Rahmân ile iç içe. girift bir haldedir. Kim sıla-i Rahm'de bulunursa, ben onunla bağımı muhâfaza ederim, kim de onu koparırsa onunla ilgimi keserim. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Amr İbn Dînâr'dan nakletmişlerdir. Bu, müselsel bir hâdis olup Tirmizî onun hasen, sahîh olduğunu belirtir. Yine İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Abdullah İbn Kârız'dan rivâyetine göre o, hasta olan Abdurrahmân İbn Avf'ın yanına girmiş de Abdurrahmân kendisine: Akrabâlık bağı seni buraya getirdi. Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.), Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu nakletti: Ben Rahmân'ım. Akrabâlık bağını yarattım ve ona ismimden isim türettim. Kim akrabâlık bağını bağlarsa, Ben de ona ihsânda bulunurum. Kim de akrabâlık bağını koparırsa, Ben de onunla ilgimi kökünden koparırım. İmâm Ahmed bu şekliyle hadîsi rivâyette tek kalmıştır. Yine İmâm Ahmed bu hadîsi Zührî kanalıyla... Abdurrahmân İbn Avf'dan rivâyet eder. Bu hadîs Ebu Dâvûd ve Tirmizî tarafından Ebu Seleme kanalıyla onun babasından rivâyet edilmiştir. Bu husûstaki hadîsler pek çoktur.

Taberânî der ki: Bize Ali İbn Abdülazîz'in... Süleymân'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Rûhlar, üst üste yığılmış bir asker topluluğudur. Onlardan tanışanlar birbiriyle anlaşıp kaynaşır. Onlardan birbirini tanımayanlar da birbirine zıd giderler. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki: Söz zâhir olup amel gizlendiğinde, diller anlaşıp kalbler birbirine düşman olduğunda, her bir akrabâ akrabâsıyla ilgisini kestiğinde; işte o zaman Allah onlara la'net eder, kulaklarını sağırlaştırır, gözlerini körleştirir.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ
كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾
فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا
مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

24 — Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?

25 — Muhakkak ki kendilerine hidâyet belli olduktan sonra arkalarına dönenleri şeytân aldatmış ve onlara ümit vermiştir.

26 — İşte böyle. Zîrâ onlar, Allah'ın indirdiğini çirkin karşılayanlara; bazı işlerde size itâat edeceğiz, demişlerdir. Allah, onların gizlediklerini bilir.

27 — Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken nice olacak?

28 — İşte böyle. Çünkü onlar, gerçekten Allah'ı gazablandıran şeye uydular ve O'nu hoşnûd edecek şeyleri çirkin karşıladılar. Bunun için O da onların amellerini boşa çıkardı.

Kalbleri Kilitli mi?

Allah Teâlâ, Kur'ân üzerinde düşünerek onu anlamaya çalışmayı emredip Kur'ân'dan yüz çevirmekden men'ederek şöyle buyurur: «Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?» Kalblerinin üzerinde kilitler var da örtülü ve kapalı olup Kur'ân'ın mânâlarından hiç bir şey onların kalblerine giremiyor mu? İbn Cerîr der ki: Bize Bişr'in... Hişâm İbn Urve'den, onun da babasından rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir gün Allah Rasûlü: «Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?» âyetini tilâvet buyurdu. Yemen halkından bir genç : Allah Teâlâ açıncaya kadar onların kalbleri üzerinde kilitler vardır, dedi. Bu genç Hz. Ömer (r.a.) üzerinde öyle bir te'sîr bıraktı ki, Hz. Ömer halîfe olunca ondan yardım istedi.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Muhakkak ki kendilerine hidâyet belli olduktan sonra arkalarına (îmândan ayrılarak küfre) dönenleri şeytân aldatmış ve onlara (bu durumlarını süsleyip güzel göstermiş, onları kandırıp aldatarak) ümit vermiştir. İşte böyle. Zirâ onlar, Allah'ın indirdiğini çirkin karşılayanlara; bazı işlerde size itâat edeceğiz, demişlerdir.» Onlar kalblerinden var güçleriyle bâtıla yardım etmişlerdir. Münâfıkların durumu böyledir: Gizlediklerinin tersini açığa vururlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Allah, onların gizlediklerini bilir.» buyurmuştur. Allah Teâlâ onların gizlediklerini bilir. Bütün bunlara muttali' olan ve en iyi bilen Allah'tır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Allah, gece tasarladıklarını yazıyor.» (Nisâ, 81) buyurmuştur.

«Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken nice olacak?» Melekler onların rûhlarını kabzetmek üzere geldiklerinde, rûhları cesedlerine dağılarak çıkmamakta direttiğinde, me-

lekler onların rûhlarını şiddetle, zor kullanarak ve vurarak çıkartmaya çalıştığında onların halleri nasıl olacak dersiniz? Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Bir görseydin sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» (Enfâl, 50), «Bir görseydin; o zâlimler can çekişirlerken, melekler de ellerini uzatmış : Can verip, bugün Allah'a karşı haksız yere söylediklerimizden ve O'nun âyetlerine büyüklük taslamanızdan ötürü horluk azâbıyla cezalandırılacaksınız, derken.» (En'âm, 93). Bu sebepledir ki burada da: «İşte böyle. Çünkü onlar, gerçekten Allah'ı gazablandıran şeye uydular, ve O'nu hoşnûd edecek şeyleri çirkin karşıladılar. Bunun için O da onların amellerini boşa çıkardı.» buyurmaktadır.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَن لَّن يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ
فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ
الْمُجَاهِدِينَ مِنكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾

29 - Yoksa, kalblerinde hastalık olanlar, kinlerini Allah'ın dışarı vurmayacağını mı sandılar?

30 — Şâyet isteseydik; Biz onları sana gösterirdik de sen, onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen, onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.

31 — Andolsun ki içinizden, cihâd edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihân edeceğiz.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Yoksa kalblerinde hastalık olanlar, kinlerini Allah'ın dışarı vurmayacağını mı sandılar?» Münâfıklar, Allah Teâlâ'nın, durumlarını inanan kullarına açmayacağına mı inanıyorlar? Aksine Allah Teâlâ, onların durumlarını açıklayıp gün ışığı gibi âşikâr kılacak da basîret sâhibi olanlar onları fark edebilecekler. Allah Teâlâ bu husûsta Berâe sûresini inzâl buyurmuş; onların rezîlliklerini ve münâfıklıklarına delâlet eden, işlerini orada beyân buyurmuştur. Bu sebeple o sûreye el-Fâzıha ve el-Azğân sûresi adı verilmiştir. (الاضغان) kelimesi; İslâm'a, müslümanlara, İslâm'a yardım edenlere kalblerin gizlediği hased, kin ve düşmanlıklar anlamınadır.

«Şâyet isteseydik; Biz onları sana gösterirdik de sen, onları yüzlerinden tanırdın.» âyetinde Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şâyet dilemiş olsaydık, Biz o şahısları sana gösterirdik ve sen de onları açıkça tanırdın. Fakat Allah Teâlâ, bütün münâfıklar hakkında böyle yapmamış, onların bir kısmını yaratıklarına gizlemiştir ki, böylece onlar zâhir üzere hükmetsinler ve gizlilikleri de (gönüllerin gizlediklerini de) onları bilene havâle etsinler. «Andolsun ki sen, onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın.» Onların maksadlarına delâlet eden sözlerinin zâhir olan ve görünen şekli ile yani, onlarla konuşan kişi karşısındakinin konuştuğu sözlerin anlamlarından onun hangi gruba mensûb olduğunu anlar. Nitekim mü'minlerin emîrî Osmân İbn Affân (r.a.) şöyle diyor: Bir kimse bir sır sakladığı, gizlediği zaman Allah Teâlâ onu yüz hatlarından, ifâdelerinden ve ağzından kaçırdığı sözlerden ortaya çıkarır. Bir hâdîste şöyle buyrulur: Kişi bir sır gizlediği takdirde Allah Teâlâ ona, o sırrın gömleğini giydirir. Eğer hayır ise bu sırrının âkıbeti de hayır, şer ise onun âkıbeti de kötü olur. Biz daha önce kişinin münâfık olduğuna delâlet eden özellikleri zikretmiş ve Buhârî Şerhi'nin başında burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde kişinin amel ve i'tikâd yönüyle münâfıklığı üzerinde konuşmuştuk. Bir hadîste münâfıklardan bir cemâat tesbit edilmiştir. Şöyle ki: İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ebu Mes'ûd Ukbe İbn Amr (r.a.)dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bize bir hutbe okudu, Allah'a hamd-ü senâdan sonra şöyle buyurdu: Şüphesiz sizden münâfık olanlar vardır. Kimin ismini söylersem kalksın. Sonra da : Ey filân kalk, ey filân kalk, ey filân kalk, buyurup otuzaltı kişinin ismini verdi ve: Şüphesiz sizde nifâk (münâfıklık) vardır, Allah'tan korkun, buyurdu. İsmi Mukannâ olarak verilen ve Hz. Ömer'in tanıdığı bir kişiye rastlayıp : Sana ne oldu? diye sordu. Adam Allah Rasûlü (s.a.)nün buyurduklarını nakletti de Hz. Ömer: Bundan sonra benden uzak ol, dedi.

«Andolsun ki içinizden, cihâd edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi (emir ve yasaklarla) imtihân edeceğiz.» Allah Teâlâ'nın olacak şeylere dâir Kâdîm ilminde onların vukû bulacağında hiç şek ve şüphe yoktur. Âyet-i kerîme'den kasdedilen anlam: Bu işin vukûunu bilinceye ve belirleyinceye kadar, şeklinde ifâde edilebilir. Bu sebepledir ki buna benzer yerlerde İbn Abbâs bilme fiilini, görme ile te'vîl etmiştir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ

يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ
وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ
اللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ
أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾

32 — Muhakkak ki o küfredip de Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidâyet belli olduktan sonra peygambere karşı gelenler, Allah'a hiç bir zarar veremeyeceklerdir. O, bunların amellerini hep boşa çıkaracaktır.

33 — Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın.

34 — Muhakkak ki o küfredip de Allah yolundan alıkoyanlar, sonra da kâfir olarak ölenler, işte onları Allah aslâ bağışlamayacaktır.

35 — Öyleyse sakın gevşemeyin; üstün olduğunuz halde sulha davet etmeyin. Allah sizinle beraberdir. O, amellerinizi aslâ eksiltmez.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde şöyle buyuruyor: Küfreden, Allah'ın yolundan alıkoyan, Rasûlullah'a muhâlefetle karşı gelen, hidâyet kendisine apaçık belli olduktan sonra imândan küfre dönen, Allah'a hiç bir zarar veremez. O, ancak kendi nefsine zarar verir ve Allah'a döneceği günde nefsini hüsrâna uğratır. Allah Teâlâ onun amellerini boşa çıkaracak, hemen peşinden irtidâd ettiği geçmiş güzel amellerine bir sivrisinek kanadı ağırlığı kadar bile hayırla mükâfât vermeyecek, aksine onları tamâmen mahvedip boşa çıkaracaktır. Aynı şekilde iyilikler de kötülükleri giderir. İmâm Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, Kitâb'üs-Salât'ında der ki: Bize Ebu Kudâme'nin... Ebu'l-Âliye'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbı, «Allah'tan başka ilâh yoktur» sözü ile beraber hiç bir günâhın zarar vermeyeceğini, Allah'a şirk koşma ile beraber de hiç bir amelin fayda vermeyeceğini sanırlardı. Bunun üzerine «Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın.» âyeti nâzil oldu ve onlar günahın ameli boşa çıkaracağından korkmaya başladılar. Mervezî, hadisî Abdul-

lah İbn Mübârek kanalıyla şöyle rivâyet eder: Bana Bükeyr İbn Ma'rûf'-un... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbı olan bizler iyiliklerden makbûl olmayanın bulunmadığını sanırdık. Nihâyet «Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın.» âyeti nâzil olunca biz: Amellerimizi boşa çıkaran şey de nedir? diye kendi kendimize sorup yine kendi kendimize: Herhalde cehennemi vâcib kılan büyük günâhlar ve hayâsızlıklar olsa gerektir, dedik. Sonunda «Allah, kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisâ, 48) âyeti nâzil oldu. Bu âyet-i kerîme nâzil olunca biz, bu konuda konuşmayı bıraktık. Bizler büyük günâh işleyip hayâsızlık yapanlar hakkında korkar, bunları işlemeyenler hakkında umudumuzu muhâfaza ederdik.

Allah Teâlâ inanan kullarına dünya ve âhiret saâdetlerinden ibâret olan zâtına itâatı ve Rasûlüne itâatı emredip amelleri boşa çıkaran dinden çıkmaktan onları men'ediyor. Bu sebepledir ki: «Ve amellerinizi (dinden çıkmakla) boşa çıkarmayın.» buyurmuştur. Yine aynı sebeple bu âyet-i kerîme'nin peşinden: «Muhakkak ki o küfredip de Allah yolundan alıkoyanlar, sonra da kâfir olarak ölenler, işte onları Allah asla bağışlamayacaktır.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Allah, kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisâ, 48) buyurmaktadır. Daha sonra Allah Teâlâ yine inanan kullarına hitâben buyurur ki: «Öyleyse (düşmanlarınıza karşı) sakın gevşemeyin; üstün olduğunuz halde (sayı ve hazırlık bakımından daha çok ve güçlü olduğunuz halde kâfirlerle aranızdaki savaşı bırakıp onları) sulha davet etmeyin.» Bu sebepledir ki: «Öyleyse sakın gevşemeyin; (düşmanlarınızdan daha) üstün olduğunuz halde onları sulha davet etmeyin.» buyurmaktadır. Bütün müslümanlara nisbetle kâfirler güçlü ve daha çok oldukları zaman ise, devlet başkanı andlaşma ve sulhta bir fayda görecek olursa, buna göre amel eder. Nitekim Kureyş kâfirleri Allah Rasûlü (s.a.)nü Mekke'ye girmekten alıkoyup onu sulha ve on sene süre ile aralarında savaşı bırakmaya çağırdıklarında buna olumlu cevab vermişti.

«Allah sizinle beraberdir.» âyetinde büyük bir müjde vardır ki bu, düşmanlara karşı Allah'ın yardımını ve zaferi içermektedir. «O, amellerinizi aslâ eksiltmez.» Onları aslâ boşa çıkarmaz, söküp atmaz. Aksine onların sevâbını size tâm olarak verir ve onlardan hiç bir şey eksiltmez.

إِنَّمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ

أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِن يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا۟ وَيُخْرِجْ أَضْغَـٰنَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَـٰٓأَنتُمْ
هَـٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ ۖ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ
وَٱللَّهُ ٱلْغَنِىُّ وَأَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ ۚ وَإِن تَتَوَلَّوْا۟ يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓا۟
أَمْثَـٰلَكُم ﴿٣٨﴾

36 — Doğrusu dünya hayatı, ancak bir oyun ve eğlencedir. Şâyet îmân eder ve sakınırsanız, O size hem ecirlerinizi verir, hem de mallarınızı istemez.

37 — Eğer sizden onları ister ve zorlarsa; cimrilik edeceksiniz. Ve bu da kinlerinizi ortaya çıkaracaktır.

38 — İşte sizler, Allah yolunda infâk etmek için çağrılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Kim cimrilik ederse, ancak kendi nefsine cimrilik etmiş olur. Allah Ganî'dir, siz ise fakîrlersiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.

Allah Teâlâ dünyanın değersizliğini belirterek: «Doğrusu dünya hayatı, ancak bir oyun ve eğlencedir.» buyurur. Allah için olandan başka dünya hayatından elde edilenlerin durumu sâdece budur. Bu sebepledir ki hemen peşinden «Şâyet îmân eder ve sakınırsanız, O size hem ecirlerinizi verir, hem de mallarınızı istemez.» buyurmuştur. Elbette O, sizden müstağnîdir ve sizden hiç bir şey istemez. Mallarınızdan zekât vermenizi farz kılması, ancak fakîr kardeşlerinize yardımcı olmanız ve bunun faydasının, sevâbının size geri dönmesi içindir.

«Eğer sizden onları ister ve zorlarsa; cimrilik edeceksiniz. Ve bu da kinlerinizi ortaya çıkaracaktır.» Katâde der ki: Allah Teâlâ, malları çıkarmanın da kinleri çıkarma demek olduğunu belirtmiştir. Katâde'nin bu sözü doğrudur. Zîrâ mal sevimlidir ve kişi, ancak kendisine maldan daha sevimli olan bir şahsa malını harcayıp sarfeder.

«İşte sizler, Allah yolunda infâk etmek için çağrılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik edi(p bu davete icâbet etmi)yor. Kim cimrilik ederse, ancak kendi nefsine cimrilik etmiş (ecrini eksiltmiş) olur.» Bunun vebâli yine yalnızca kendisine döner. Allah Ganî (zâtı dışındaki her şeyden müstağnî ve zengin) dir. Siz ise fakîrlersiniz (ve dâîma O'na

muhtâçsınız).» Allah Teâlâ «Siz ise fakîrlersiniz, (bizzât O'na muhtâçsınız,)» buyurmaktadır. Zâtını zenginlikle nitelemesi, O'nun zatından ayrılmayan bir sıfattır. Yaratıkları fakîrlikle nitelemesi de aynı şekilde onlardan ayrılmayan bir sıfattır.

«Eğer O'ndan, (O'na itâatla şerîatına tâbi olmaktan) yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Sonra da onlar sizin benzeriniz olmazlar; (aksine Allah'ın emirlerini işiten, O'na ve emirlerine itâat eden kimseler olurlar.)» İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr derler ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): «Eğer O'ndan yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» âyet-i kerîme'sini tilâvet buyurduğunda ashâbı: Ey Allah'ın elçisi, biz yüz çevirdiğimiz takdîrde bizim yerimize getirilecek ve bizim gibi olmayacak kimseler kimlerdir? diye sormuşlar da, Allah Rasûlü (s.a.) elini Selmân-ı Fârisî'nin omuzuna vurup: Bu ve kavmidir. Şâyet din Süreyyâ yıldızının yanında bile olsaydı, İran'lılardan birtakım erkekler onu alırlardı, buyurmuştur. Hadîsi sadece Müslim İbn Hâlid ez-Zencî rivâyet etmiştir. Ondan ise birçokları rivâyet ediyor. Ancak onun hakkında bazı imâmlar menfî görüş belirtmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

KITÂL (MUHAMMED) SÛRESİNİN SONU

FETİH SÛRESİ

FETİH SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'in... Abdullah İbn Muğaffel'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Fetih senesi Allah Rasûlü (s.a.) yolda giderken biniti üzerinde Fetih sûresini tilâvet buyurup onu tekrâr tekrâr okudu. Muâviye der ki: Şâyet insanların çevremizde toplanmasından hoşlanmıyor olmasaydım size onun kırâetini nakleder (hikâye eder)dim. Bu haberi Buhârî ve Müslim de Şu'be kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

———— İ Z Â H I ————

Fetih Sûresinin İndiği Hava

Bu sûre Medîne'de nâzil olmuştur. Hicretin altıncı yılında Hudeybiye musâlahasının hemen ardından inmiştir. Bunun için bu önemli meseleyi ve karmaşık durumları ele almaktadır. O günkü İslâm cemâatının durumunu tasvîr etmektedir. Gerek bu sûrenin gerekse bir önceki Muhammed sûresinin nüzûl sırası ve vakti belirtilmiş ve ikisi arasında üç yıllık bir süre olduğu ifâde edilmiştir. Bu sırada Medîne'deki İslâm cemâatının durumuyla ilgili önemli ve mühim değişiklikler vukû' bulmuş, müslümanların da, müslümanlara karşı duranların da durumunda pekçok değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerin en önemlisi, İslâm cemâatının îmân nizâmı üzere yürüyüp derin ve olgun bir idrâk içerisinde îmânî nitelikler kazanıp rûhî atmosfere girmeleri olmuştur.

Sûreden, sûrenin umûmî havasından ve delâlet ettiği husûslardan söz etmeden önce sûrenin nâzil olduğu hâdise ve şartları bir nebze tasvîr etmemiz o günkü müslümanların içinde yaşadıkları havada yaşa-

mamız ve onların Kur'ân-ı Kerîm'i telâkki ettikleri vasatta hayat sürmemiz için iyi olsa gerektir.

Rasûlullah (s.a.) rü'yâsında Kâ'be'ye girdiğini —başlarını tıraş etmiş olarak— müslümanlarla birlikte Kâ'be'yi ziyâret ettiğini görmüştü. Hicret'ten beri müşrikler câhiliyet âdetlerinden olarak saygı gösterdikleri ve her türlü savaşı bırakıp silâhlarını bir kenara attıkları harâm aylarda bile peygamberi ve müslümanları Mekke'ye girmekten men'etmişler Mescid-i Harâm'dan alıkoymuşlardı. Halbuki bu aylarda bütün intikâm duyguları yatışır, kişi babasının ve kardeşinin kâtilini Kâ'be'de görür ama ona kılıç kaldırmaz ve Kâ'be'yi ziyaretten alıkoymazdı. Ama onlar bu konudaki köklü geleneklerine aykırı olarak hicret sonu altı yıl boyunca Rasûlullah'ı ve beraberindeki müslümanları Kâ'be'yi ziyâretten men'etmişlerdi. Nihâyet Hicret'in altıncı yılında Rasûlullah (s.a.) bu rü'yâyı görmüş ve onu ashâbına anlatmış, duyanlar birbirine müjdelemişlerdi.

İbn Hişâm'ın Hudeybiye vak'alarıyla ilgili olarak anlattığı rivâyetler, bizim tasavvurumuzun dayandığı en yeterli kaynaktır. Onun anlattıkları tamâmen Buhârî'nin, Ahmed İbn Hanbel'in anlattıklarına uymakta, özet olarak da İbn Hazm'ın Cevâmi' es-Sîret'indeki rivâyetine ve diğerlerinin rivâyetlerine tevâfuk etmektedir.

İbn İshâk der ki: Bilâhare Rasûlullah (s.a.) Medîne'de Ramazân ve Şevvâl ayları boyunca durduktan sonra umre yapmak üzere Zilka'de ayında hareket etti. (Bu hâdise Beni Mustalık gazvesinden ve daha sonra gelen İfk hâdisesinden sonra vukû' bulmuştur.) Maksadı harb etmek değildi. Çevre kabîlelerdeki Araplara da haber yollayarak beraberinde gelmelerini bildirdi. Çünkü Kureyş'lilerin kendisi ile savaşmalarından veya Kâ'be'yi ziyâret etmesini engellemelerinden çekiniyordu. Civâr kabîlelerden bir çoğu yavaş davrandılar. Rasûlullah (s.a.) beraberindeki muhâcirler, ansâr ve civârdan gelen Arap kabîleleri ile birlikte hareket etti. Birlikte kurbânlar götürdü. Kureyş'lilerin harb etmeyeceğinden emîn olmaları için umre yapmak niyetiyle ihrâma girdi. Maksadının sadece Kâ'be'yi ziyâret etmek olduğunu herkese duyurmak için böyle hareket etti.

Câbir İbn Abdullah der ki: —Bana nakledildiğine göre— Hudeybiye'de biz yüz on dört kişiydik.

Zührî de der ki: «Rasûlullah (s.a.) Medîne'den çıkınca Mekke ile Medîne arasında iki konaklık bir mesâfede yer alan Arslan vâdîsine geldiğinde, Kâ'b kabîlesinden Süfyân oğlu Bişr ona rastladı ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Kureyş'liler senin hareketini duymuşlar, çocuklu çocuzsuz ne kadar varsa toplanmışlar. Kaplan postları giyerek Zîtava'ya inmişler ve seni ebediyyen Kâ'be'ye sokmayacaklarına dâir Allah'a ahdetmişler. Hâlid İbn Velîd atına binerek Asfan'a sekiz mil mesâfe-

deki Kürâ' el-Gamîm'e gelmiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Vay Kureyş'lilere, savaş yeyip bitirdi onları. Ne olur yani beni ve diğer Arap kabîlelerini başbaşa bıraksalar. Eğer onlar beni yenerlerse istedikleri bu değil mi? Şâyet Allah beni onlara gâlib getirirse bölük bölük İslâm'a girerler. Bu da olmazsa kuvvetli olarak onlarla savaşırlar. Kureyş ne sanıyor öyle, Allah'a yemîn ederim ki Allah beni gönderdiği şeyi muzaffer kılıncaya veya boynum uçuruluncaya kadar Allah uğrunda cihâda devâm edeceğim. Ve devâm etti: «Kim bizi onların gittiği yoldan başka bir yola götürebilir?»

İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Ebu Bekr anlattı ki Eslem kabîlesinden birisi: Ben götürürüm ya Rasûlullah, demiş ve taşlı, çorak bir yoldan vâdîlerin arasından geçirmiş. Bu zor yoldan çıkınca vâdînin sonunda bir ovaya varmışlar. Ki, bu yol müslümanlara çok zor gelmiş. O sırada Hz. Peygamber buyurmuş ki: Allah'a tevbe ve istiğfâr ederiz, deyin. Onlar da aynı şeyi tekrâr etmişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurmuş ki: Allah'a kasem ederim ki İsrâiloğullarına söylenen; bizi bağışla, ifâdesini onlar tekrâr etmişlerdi. İşte biz onu söylüyoruz.

İbn Şihâb ez-Zührî der ki: Rasûlullah (s.a.) yanında bulunanlara emrederek sağ tarafa gitmelerini emir buyurdu. Hudeybiye'ye inecek yerde Mekke'nin alt taraflarındaki geçiş yolu üzerine gelmelerini emretti. Askerler o yolu ta'kîb ettiler. Kureyş atlıları İslâm askerlerinin izini görünce müslümanların başka yoldan gittiklerini anlayarak atlarını sürüp Kureyş'lilerin yanına vardılar. Rasûlullah (s.a.) geçide vardığı zaman devesi çöktü. Müslümanlar dediler ki: Deve ıhtı. Peygamberimiz o zaman buyurdu ki: Deve ıhmadı. Bu onun huyu değildir. Fakat onu alıkoyan bir şey var ki filleri de Mekke'ye girmekten alıkoymuştu. Kureyş'liler benden sıla-i Rahm'i yerine getirecek bir şey isterlerse veririm kendilerine. (Buhârî'nin rivâyetinde ise bu kısım şöyledir: Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki Kureyş'liler benden Allah'ın harâmlarına riâyeti icâb ettiren bir şey isterlerse veririm kendilerine) Sonra beraberindekilere buyurdu ki: İniniz. Dediler ki: Ya Rasûlullah vâdîde üzerine konaklanabilecek bir su yoktur. Bunun üzerine Peygamber bir ok çıkararak ashâbından birisine verdi. Adam indi su toplanacak yerlerden birisini kazarak oku ortasına sapladı. Ve oradan su fışkırmaya başladı.

Rasûlullah (s.a.) oraya yerleşince Huzâa kabîlesinden birkaç kişiyle beraber Bedil İbn Verka geldi. Konuştular, Peygambere niçin oraya geldiklerini sordular. Peygamber de onlara harp etmek niyetinde olmadığını Kâ'be'yi ziyâret için geldiğini bildirdi. Sonra onlara Bişr Ebu Süfyân'a söylediği bazı şeyleri söyledi. Onlar da Kureyş'lilerin yanına vararak dediler ki: Ey Kureyş topluluğu, siz Hz. Muhammed'e karşı çabuk harekete geçiyorsunuz. O savaşmak için gelmemiş, yalnız Kâ'be'yi

ziyâret etmek için gelmiş. Bunun üzerine onları ithâm ederek karşı koydular ve dediler ki: Şâyet Hz. Muhammed savaşmak için gelmemişse, Allah'a andolsun ki hiç bir güç onu oraya sokamaz. Ve Araplar bizden böyle bir şeyi isteyemezler.

Huzâa kabîlesi, müslümanı ve müşrikleriyle birlikte peygambere samîmiyetle bilgi veriyorlardı. Mekke'de olan hiç bir şeyi ondan gizlemezlerdi. Bilâhare müşrikler Hz. Peygambere Âmir İbn Lüey'in kardeşi Mükriz İbn Havs'ı gönderdiler. Peygamber onu görünce buyurdu ki : Bu kaçak adamın birisidir. O Peygamberin yanına varıp kendisiyle konuşunca Hz. Peygamber Bebil ve arkadaşlarına söylediği şeylerin hepsini ona da söyledi. O da Kureyş'lilerin yanına giderek Peygamberin kendisine söylediklerini onlara nakletti. Bilâhare Kureyş'liler Hz. Peygambere Huleys İbn Alkame'yi gönderdiler. İbn Alkame o sıralarda Habeş'li Kabîlelerin başkanı bulunuyordu. Bu kabîle Kinâne oğullarından birisine mensûbdu. Hz. Peygamber onu görünce buyurdu ki: Doğrusu bu adam ibâdet eden bir kavimdendir. Ona kurbânlıkları gösteriniz de kâni' olsun. O kurbânlıkların vâdîde sel gibi yayıldığını ve uzun müddet aynı yerde durmaktan dolayı zayıfladığını görünce Peygamberin yanına gelmeden evvel Kureyş'lilere vardı ve gördüğünü büyüterek anlattı. O zaman Kureyş'liler kendisine dediler ki: Otur bakalım, sen bir bedevîsin. Böyle şeyleri bilmezsin.

İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Ebu Bekr'in anlattığına göre, Huleys bunun üzerine kızdı. Ve dedi ki: Ey Kureyş'liler, andolsun Allah'a ki biz bunun üzerine sizinle sözleşip anlaşmadık. Allah'ın evine saygı göstererek gelen oradan kovulur mu hiç? Huleys'i yaratan Allah'a yemîn ederim ki siz Muhammed'i geldiği yolda ya bırakırsınız veya bütün Habeş kabîlelerini size karşı harekete geçiririm. Bunun üzerine Kureyş'liler ona dediler ki: Biraz dur bakalım, ya Huleys. Kendi kendimize ne yapmamız gerektiğini karârlaştıralım.

Zührî der ki: Sonra Hz. Peygamberin yanına Sakîf kabîlesinden Urve İbn Mes'ûd'u gönderdiler. Dönüşünde Urve dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, Muhammed'in durumunu öğrenmek üzere gönderdiğimiz kimselerin neler söylediklerini gördüm ben. Biliyorsunuz ki siz benim babam, ben de sizin çocuklarınız yerindeyim. (Çünkü o, anne tarafından Abd Şems oğulları sülâlesine mensûb idi) Sizin başınıza gelenleri duydum. Kendi kavmimden ona uyanları alarak yanınıza size yardım etmek için geldim. Bunun üzerine Kureyş'liler dediler ki: Doğru söylersin. Sen bizim katımızda ithâma uğramış biri değilsin. Urve gelerek Hz. Peygamberin yanına çıktı. Önünde oturdu ve dedi ki: Ey Muhammed, bütün seçkin kişileri toplayıp kavmini ezmek için mi getirdin? Kureyş'liler büyük küçük hepsini toplayarak kaplan derileri giymişler, Allah'a and içerek seni oraya kat'iyetle sokmayacaklarına dâir söz ver-

mişler. Andolsun Allah'a ki yarın onlar senin karşında belirirler sanıyorum. Hz. Ebubekir Peygamberin arkasında oturuyordu. Ona kızdı ve buyurdu ki: Onlar mı çıkacaklar karşımıza? Bunun üzerine adam dedi ki: Bu da kimdir ya Muhammed? Hz. Peygamber: O İbn Ebu Kuhâfe'dir, buyurdu. Adam dedi ki: And içerim Allah'a ki senin huzûrunda bulunmasaydım ve senin bana geçmişteki iyiliğin olmasaydı, onun cezâsını verirdim. Sonra Peygamberin sakalını sıvazlayarak konuşmaya başladı. Muğîre İbn Şu'be de Rasûlullah'ın arkasında eli kılıçta hazır bekliyordu. Adam elini Hz. Peygamber'in sakalına uzatınca kızarak diyordu ki: Elini Rasûlullah'ın yüzünden çek, kılıcım başına inmezden evvel. Adam bunun üzerine: Vay sana ne oluyor ki kızıyor, köpürüyorsun? diye sorunca Hz. Peygamber tebessüm etti. Urve dedi ki: Bu da kimdir ya Muhammed? Hz. Peygamber de: Kardeşinin oğlu Muğîre İbn Şu'be, diye karşılık verdi. Adam bunun üzerine: Vay soysuz daha sen yüzünü dün yıkadın. Şimdi bana karşı mı geliyorsun? dedi.

İbn Hişâm der ki: Bununla Urve şunu demek istemişti : Muğîre müslüman olmazdan evvel Sakîf kabîlesine bağlı Mâlik oğullarından on üç kişiyi öldürmüştü. Sakîf kabîlesinin iki kolu birbirine girmiş, Mâlik oğulları öldürülenlerin tarafını tutmuş, diğerleri ise Muğîrelerin tarafını. Ama Urve öldürülenler tarafına on üç kişinin diyetini ödeyince mesele hallolmuştu.

İbn İshâk der ki: Zührî'nin söylediğine göre Hz. Peygamber onunla da ashâbıyla konuştuğu gibi konuştu: Savaşmak maksadıyla gelmediğini belirtti. Adam Hz. Peygamberin yanından ayrılırken ashâbının ona karşı davranışlarını gördü. Abdest alırken abdestine yardım ettiklerini ve başından bir saç teli düşse bile onu yerden kaldırdıklarını görünce, Kureyş'lilere dönerek dedi ki: Ey Kureyş, ben Kisrâ'nın saraylarını Kayser'in mülklerini, Necâşî'nin konaklarını gördüm. Ama Muhammed ve arkadaşları gibi hiç bir kavmin hükümdârını görmedim. Siz kendi görüşünüze bakınız.

İbn İshâk der ki: Bazı ilim erbâbı bana naklettiler ki: Hz. Peygamber Huzâa kabîlesinden Herâş İbn Ümeyye'yi çağırarak Mekke'deki Kureyş'lilerin yanına gönderdi. Adına tilki denilen bir deveye bindirdi. Hz. Peygamberin maksadını Mekke ululara anlatmasını belirtti. Onlar peygamberin devesini kestikleri gibi adamı da öldürmek istediler. Civâr kabîleler bunu engellediler. Rasûlullah (s.a.) gelinceye kadar onu sakladılar. İbn İshâk der ki: Bana hatırlayamadığım bazı kişiler İbn Abbâs'ın İkrime'den şunu naklettiğini anlattılar: Kureyş'liler kırk veya elli kişilik bir grubu göndererek Hz. Peygamberin ordusunu araştırmalarını ve adamlarından birisini yakalamalarını emrettiler. Müslümanlar onları yakalayarak Peygamberin yanına getirdiler. Hz. Peygamber onları bağışladı ve bıraktı. Müslüman askerlerine ok ve taş atmışlardı.

Bilâhare Hattâb oğlu Ömer'i çağırarak Mekke'ye yollamak ve Kureyş ulularına Peygamberin geliş maksadını anlatmak istedi. Hz. Ömer dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Kureyş'lilerin bana bir şey yapmasından korkarım. Çünkü Mekke'de Adiyy İbn Kâ'b oğullarından beni koruyacak kimse yok. Kureyş'liler benim kendilerine ne kadar ağır davrandığımı ve ne kadar düşman olduğumu biliyorlar. Ancak ben onların katında daha değerli birisini sana bildireyim. Bu, Affân oğlu Osmân'dır. Hz. Peygamber bunun üzerine Osmân İbn Affân'ı çağırarak, Ebu Süfyân ve diğer Kureyş ulularına yolladı. Harb etmek için gelmediğini, sadece Kâ'be'yi ziyâret ve saygı için geldiğini onlara duyurmasını bildirdi.

İbn İshâk der ki: Hz. Osmân Mekke'ye vardığında daha Mekke'ye ya girmiş ya girmemişti ki Saîd İbn Âs'ın oğlu Ebân'la karşılaştı. Ebân, Hz. Osmân'ı beraberinde götürerek Peygamber'in teblîgâtını Ebu Süfyân'a ve Kureyş ulularına bildirmesini sağladı. Onlar Hz. Osmân'a dediler ki: Sen Kâ'be'yi tavâf etmek istiyorsan et. Hz. Osman: Hayır, Hz. Peygamber tavâf edinceye kadar ben öyle bir şey yapmam, diye karşılık verdi. Kureyş'liler Hz. Osmân'ı bırakmadılar. Bu durum Rasûlullah'a Hz. Osmân'ın öldürüldüğü şeklinde ulaştı.

İbn İshâk der ki: Bana Ebu Bekir oğlu Abdullah'ın anlattığına göre Hz. Peygamber, Hz. Osmân'ın öldürüldüğünü duyunca buyurdu ki: Onlardan öcümüzü alıncaya kadar vazgeçmeyin. Hz. Peygamber orada bulunanları bîat'a çağırdı. İşte Bîat el-Rıdvân hâdisesi bu ağacın altında vukû' bulmuştu. Herkes Hz. Peygambere ölüm üzerine değil savaştan kaçmayacağımıza dâir bîat ettik. Beraberinde bulunan herkes Hz. Peygambere bîat etti. Sadece Seleme oğullarının kardeşlerinden olan Ced İbn Kays bîat etmemişti. Câbir İbn Abdullah der ki: Allah'a yemîn ederim ki o devesinin altına sinmiş sanki ona yapışmış gibi gözükmez olmuştu. Böylece bîat edenlerden gizlenmek istiyordu. Bilâhare Hz. Peygambere öldürülmesi haberinin yanlış olduğu duyuruldu.

İbn Hişâm der ki: Güvendiğim bazı kimseler Ebu Müleyke Abdullah İbn Ömer'den şunu naklettiğini bana anlattılar. Ki, Hz. Peygambere bir elini diğerine vurarak Hz. Osmân hakkında bîat etmiştir.

İbn İshâk der ki: Zührî'nin anlattığına göre bilâhare Kureyş'liler Âmr bin Lüey oğullarının kardeşi Süheyl İbn Amr'ı Hz. Peygambere göndererek dediler ki: Muhammed'in yanına var. Onunla sulh yap. Ancak bu yıl Kâ'be'yi ziyâret etmeyeceğine dâir kesin söz versin. Allah'a yemîn ederiz ki bu yıl kat'iyyen onu Kâbe'ye sokmayız. Süheyl İbn Amr Hz. Peygamberin yanına doğru geldi. Onun gelişini gören Peygamber buyurdu ki: Bu adamı gönderdiklerine göre Kureyş'liler sulh istiyorlar. Süheyl İbn Amr Rasûlullah'ın yanına varınca konuştu. Uzun uzadıya anlattı. Sonra ikisi arasında sulh vâki' oldu. Mesele bitip de yazışmaya gelince Hz. Ömer koşarak Ebubekir'in yanına vardı ve de-

di ki: Ey Ebubekir, o Allah'ın elçisi değil mi? Hz. Ebubekir: Evet, dedi. Biz de müslümanlar değil miyiz? Hz. Ebubekir yine: Evet dedi. Onlar müşrikler değiller mi? Hz. Ebubekir: Evet, deyince Hz. Ömer dedi ki: Niye dinimiz uğruna fedâkârlıklarda bulunuyoruz? Ebubekir bunun üzerine dedi ki : Ey Ömer, var yanına şüphesiz ben şehâdet ederim ki o Allah'ın rasûlüdür. Hz. Ömer de: Ben de şehâdet ederim ki o, Allah'ın rasûlüdür, diye sözleştiler. Sonra Hz. Peygamberin yanına gelerek dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen Allah'ın elçisi değil misin? Hz. Peygamber: Evet, deyince, onlar yine sordular: Biz de müslümanlar değilmiyiz? Hz.Peygamber: Evet, diye karşılık verdi. Onlar müşrikler değiller mi? yine; evet, deyince öyleyse: Dinimiz uğruna neden fedâkârlıkta bulunuyoruz? dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ben, Allah'ın kulu ve peygamberiyim. O'nun emrine muhâlefet etmem. Ve eksik hiç bir şey yapmam. Hz. Ömer: O gün yaptığımdan ötürü söylediğim sözlerden korkarak âzâd ettiğim köleler, kıldığım namazlara, tuttuğum oruçlara ve verdiğim sadakalara hâlâ devâm ederim. Ben o gün yaptığımın iyi olmasını ümîd ederek yapmıştım, dediğini Zührî nakleder.

İbn İshâk'ın anlattığına göre bilâhare Hz. Peygamber, Ebu Tâlib oğlu Ali'yi çağırdı ve buyurdu ki: Bismillâhirrâhmânirrahîm. Bunun üzerine Süheyl dedi ki: Ben onu kabul etmiyorum. Sâdece; Senin adınla Allah'ım diye yazarım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Senin adınla Allah'ım, diye yaz. Ve böylece yazdı. Sonra buyurdu: Yaz ki; bu, Allah elçisi Muhammed'in Amr oğlu Süheyl ile yaptığı barış muâhedesidir. İbn İshâk der ki: Bu sırada Süheyl; ben senin Allah elçisi olduğunu kabul etsem zâten seninle savaşmam. Binâenaleyh öyle değil, babanın ve senin adını yazarım. O zaman Hz. Peygamber buyurdu ki: Bu Abdullah oğlu Muhammed'in Amr oğlu Süheyl ile yaptığı barış muâhedesidir, diye yaz. On yıl boyunca kimseyle savaşmayacaklarına, herkesin birbirinden emîn olacağına ve birbirlerine karşı kılıç çekmeyeceklerine dâir anlaşmışlardır. Buna göre Muhammed'e iltica eden Kureyş'lilerden birisi velîsinin izni olmaksızın gitmişse, o geri âilesine teslîm edilir. Kureyş'lilere Muhammed ile beraber olanlardan birisi gelecek olursa, o geri verilmez. Aramızda bir saldırmazlık andlaşması vardır. Hiyânet ve hırsızlık yoktur. Kim Muhammed'in ahdine ve akdine girmek isterse ona girer. Kim de Kureyş'lilerle muâhede ve anlaşma yaparsa, o da onların safına girer. —Bu sırada Huzâa kabîlesi ayağa kalkarak, biz Muhammed ile muâhede içindeyiz, dediler. O sırada Bekr oğulları da kalkarak dediler ki: Biz de Kureyş'lilerle muâhede içindeyiz— Ayrıca siz bu yıl dönüp gidecek ve Mekke'den çıkacak sen de ashâbınla birlikte oraya gireceksin. Üç gün orada kalacaksın. Süvârîler beraberinde bulunacak. Onlardan ayrı olarak Kâ'be'ye silâh sokamayacaksın.

Hz. Peygamber Süheyl İbn Amr ile birlikte bu muâhede yazısını

yazarken, Amr oğlu Süheyl'in oğlu Ebu Cendel gelerek elini kılıcına uzatmıştı. Hz. Peygamber ve ashâbı gördüğü rü'yâya binâen fethin muhakkak olacağından şüphe duymuyorlardı. Sulhtan ve peygamberin geri döneceğine dâir yaptığı anlaşmadan ve diğer anlaşma maddelerinden ötürü müslümanlara bir sıkıntı gelmiş, kendilerinden geçecek derecede üzülmüşlerdi. Süheyl İbn Amr Ebu Cendel'in geldiğini, yüzünün yara bere içerisinde bulunduğunu görünce dedi ki: Ya Muhammed, bu adam gelmezden evvel aramızda sözleşme tamâmlanmıştır. Hz. Peygamber buyurdu ki: Evet. Bunun üzerine Süheyl, Ebu Cendel'i çekerek Kureyş'lilerin yanına götürmek için çabalıyordu. O ise bağırarak diyordu ki: Ey müslümanlar, beni müşriklere geri mi veriyorsunuz? Beni dinimden döndürmelerine müsâade mi ediyorsunuz? Bu durum müslümanların heyecânını daha da artırdı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ebu Cendel, sabret ve bekle. Muhakkak ki Allah, sana ve seninle beraber olan güçsüzlere bir kurtuluş ve çıkış imkânı sağlayacaktır. Biz Kureyş'lilerle musâlaha yaptık. Biz onlara onlar da bize Allah adına söz verdik. Binâenaleyh biz ahdimizi bozmayız. İbn İshâk diyor ki: Hz. Ömer hemen yerinden sıçrayarak Ebu Cendel ile birlikte yürümeye başladı ve dedi ki: Sabret ya Ebu Cendel. Onlar müşriktirler ve onlardan birisinin kanı köpek kanı gibidir. Kılıcını onun tarafına doğru uzatarak Hz. Ömer buyurdu ki: İstedim ki kılıcını alıp babasını öldürsün.

Muâhede metni yazılınca müslümanlardan ve müşriklerden bazı kişiler de bu sulhnâmeye şâhid olarak kaydedildiler. Bunlar: Hz. Ebubekir, Ömer, Abdurrahmân İbn Avf, Abdullah İbn Süheyl, Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Mahmûd İbn Mesleme, Mukriz İbn Hafs (o gün henüz müşrik idi) Ali İbn Ebu Tâlib, bunlar arasındaydı. Muâhedeyi Hz. Ali yazmıştı.

Zührî der ki: Sulh muâhedesi yazılıp bitince, Rasûlullah (s.a.) ashâbına buyurdu ki: Kalkın, kurbânınızı kesin ve tıraş olun. Allah'a andolsun ki hiç kimse kalkmadı. Peygamber üç kere tekrâr etti. Kimsenin kalkmadığını görünce, Hz. Peygamber Ümmü Seleme (r.a.)nin yanına giderek onların yaptıklarını kendisine nakletti. Ümmü Seleme (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın peygamberi, istiyor musun böyle yapılmasını? Sen çık hiç kimseyle konuşmadan deveni kes. Berberini çağır seni tıraş etsin. Bunun üzerine Hz. Peygamber çıktı ve kimseyle konuşmadan devesini kesti, berberini çağırdı ve tıraş oldu. Bunu gören ashâb da kalkarak kurbânlarını kesip tıraş oldular. Birbirlerine üzüntüden öldüklerini söylediler.

İbn İshâk der ki: Bana Abdullah, Mücâhid'den nakletti, o da İbn Abbâs'tan nakletmiş ve demiş ki: Hudeybiye günü bazı kişiler tıraş oldular. Bazı kişiler ise saçlarını kısalttılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber tıraş olanlara Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun, buyurdu. Saçlarını kı-

saltanlara ne olacak? dediklerinde o, yine tıraş olanlara; Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun, buyurdu. Tekrâr; kısaltanlar ne olacak? diye sorduklarında o; kısa kesenlere de, diye karşılık verdi. O zaman sahâbeler: Ey Allah'ın Rasûlü, tıraş olanlara açıkça merhamet etsin, buyurdun da sakalını kısa kesenlere neden merhamet etsin demedin? dediklerinde, Hz. Peygamber buyurdu ki: Çünkü onlar şüphe etmemişlerdir.

Zührî der ki: Sonra Hz. Peygamber kâfileyle birlikte döndü. Mekke ile Medîne arasında bir yere gelindiğinde Fetih sûresi nâzil oldu.

İmâm Ahmed, ansârdan Mecma' İbn Hârise'den rivâyet eder ki, bu zât Kur'an okuyan Kurrâ'dan birisiydi. O der ki: Biz Hudeybiye'de hazır bulunduk. Dönüşte bir de baktık ki, insanlar develeriyle geçip duruyorlar. Birbirlerine sorarak; nedir bu durum? diye konuştuğumuzda dediler ki: Rasûlullah (s.a.)a vahiy geldi. Herkesle birlikte çekine çekine biz de vardık. Bir de baktık ki Hz. Peygamber Kürâ' el-Ğamîm denilen yerde bineğinin üzerinde bulunuyor. Hep etrafına toplandık. İşte o zaman: «Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsân ettik.» âyetini okuduk. Ashâb'tan bir kişi dedi ki: Ya Rasûlullah, bu fetih midir gerçekten? Hz. Peygamber buyurdu ki: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki bu gerçekten fetihtir.

İmâm Ahmed de bir isnâdla Ömer İbn Hattâb'tan rivâyet eder ve der ki: Biz bir seferde Hz. Peygamber ile beraberdik. Üç kere ona sordum cevab vermedi. (İsnâdı yapan zât diyor ki: Ben Hz. Ömer'e peygambere üç kere tekrâr ederek ısrârda bulunmuşsun ya Ömer, diye söylediğimde Hz. Ömer buyurdu ki: Bunun üzerine ben bineğime atlayarak yürüdüm ve hakkımda bir âyet nâzil olmasından korktum.) Biraz sonra birisinin Ömer diye seslendiğini işittim. Döndüğümde hakkımda bir şey inmiş olmasından şüphe ediyordum. O zaman Hz. Peygamber buyurdu ki: Biraz önce bana bir sûre nâzil oldu ki, dünyadan ve dünyadakilerden daha iyi: «Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsân ettik.» Bu hadîsi Buhârî, Tirmizî ve Neseî, İmâm Mâlik tarîkıyla rivâyet ederler.

İşte bu sûrenin indiği hava ve işte Rasûlullah (s.a.)ın rûhen Rabbının ilhâmlarına güvenerek bu ulvî, bu doğru ilhâmın gösterdiği yollardan başka bütün yollardan uzaklaşan, her adımında bu işâretten ilhâmını alan, her hareketinde kendisini bu ilhâma göre ayarlayan, ister müşriklerden gelsin, ister henüz yeni müslüman olmuş ve rûhlarında İslâm'ın güveni yer etmemiş olan ashâbından gelsin, hiç bir engelden çekinmeyen, müşriklerin hücûmundan ve câhiliyet hamiyyetinden korkmayan güvenin belirdiği umûmî hava... Bilâhare Allah Teâlâ onların kalblerine sükûnet vermiş, onları da İslâm'ı kabul etmenin samîmî derinliği ve hâlisâne neşvesi içerisinde başından beri aynı halde bulunan kardeşlerinin durumuna getirmiştir. Rûhunda bir sâniye bile

Rasûlullah'ın doğrudan doğruya rûhuna bağlanan iç âlâkayı ve râbıtayı yitirmeyen ve her zaman ona güvenen, samîmiyetle bağlanan sıddıklar sıddıkî Hz. Ebubekir'in durumuna gelmeye başlamışlardı.

Bunun için zâten Sûre-i Celîle'nin giriş kısmı Rasûlullah (s.a.)a müjde ile başlıyor. Bu müjde karşısında o yüce peygamberin gönlü derinden derine sevinçle doluyor.

«Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsân ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlar. Sana olan nimetini tamâmlar ve seni doğru yola eriştirir.»

Ve sana şerefli bir zaferle yardım eder.

Ayrıca sûrenin giriş kısmında yine Allah'ın huzûr lutfetmesindeki ihsânı daha önce onların îmânını bildiğini açıklaması, sevâb ve mağfiretle müjdelemesi, gökten Allah'ın askerleriyle kendilerine yardım edeceğini bildirmesi de yer alıyordu:

«O'dur mü'minlerin îmânlarını kat kat artırmaları için kalblerine güven indiren. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah Âlîm ve Hakîm olandır.»

«Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebediyyen kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetlere koysun ve onların günâhlarını örtsün. Ve işte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur.»

«Ve münâfık erkeklerle, münâfık kadınlara, Allah hakkında sû-i zanda bulunan müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azâb etsin diye. Kötülük onların başlarına dönsün. Allah onlara gazâb etmiş, lânetlemiş ve cehennemi kendileri için hazırlamıştır. Ne kötü dönüştür bu.»

Böylece erkek ve kadın münâfıklarla erkek ve kadın müşriklere hazırladığı azâb ve gazâbını da dile getirmiş oluyor.

Sonra Rasûlullah'a bîat etmeye çağırıyor ve ona biat'ın Allah'a biat olacağını beyân ediyor. Böylece mü'min gönülleri bu yolla doğrudan doğruya Rablarına bağlıyor.

«Muhakkak ki Biz seni şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.»

«Ki, Allah'a ve peygamberine îmân edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve yardım edesiniz. Sabah akşam O'nu tesbîh edesiniz.»

«Muhakkak ki sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Onun için kim bu ahdi çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse, Allah büyük bir ecir verecektir.»

Sözkonusu peygambere biat etmek veya etmemek husûsuna gelmişken ve mü'minlerin durumu Hudeybiye'deki tutumları ile alâkalı açıklamalar tamâmlanmamışken âyet-i kerîme peygamberle birlikte savaşa çıkmayan bedevîlere yöneliyor. Onların ma'zeretlerini açıklıyor, zihinlerinden geçen Allah'a karşı besledikleri kötü zanlarını ortaya dökü-

yor. Rasûlullah'a ve beraberindekilere kötü hisler besleyenleri açıklıyor. Rasûlullah (s.a.)a da gelecekte onlara karşı nasıl bir tutum ta'kîp etmesi gerektiğini öğretiyor. Bütün bunlar müslümanların güçlülüğüne, döneklerin zaafına işâret eden bu üslûb içerisinde anlatılıyor. Ayrıca yakında ganîmetlerin ve fetihlerin geleceğini ve o zaman bu savaşa katılmayan döneklerin fetihler ve ganîmetler karşısında ağızlarından salyalar akacağına işâret ediyor:

«Bedevîlerden geri kalmış olanlar sana diyeceklerdir ki: Mallarımız ve âilelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile. Kalblerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.»

«Aslında siz, peygamberin ve mü'minlerin âilelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin kalblerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz. Ve helâke mahkûm bir kavim oldunuz.»

«Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân etmezse muhakkak ki Biz kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır.»

«Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah Gafûr ve Rahîm olandır.»

«Siz ganîmetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar diyeceklerdir ki: Bırakın, biz de arkanıza düşelim. Onlar, Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler. De ki: Bize uymayacaksınız. Allah daha önce buyurmuştur. Size: Hayır, bizi çekemiyorsunuz, diyeceklerdir. Bilakis onlar ancak pek az anlayan kimselerdir.»

«Bedevîlerden geri kalmış olanlara de ki: Güçlü kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlar müslüman olana kadar savaşacaksınız. Şâyet itâat ederseniz, Allah size güzel bir ecir verir. Ama daha önce döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi elîm bir azâba uğratır.»

Yeri gelmişken savaşa katılmamış olan özür sâhiplerinin durumunu da açıklıyor. Âcizlikleri ve özürleri yüzünden savaştan affedilenleri de beyân ediyor:

«Gözü kör olana vebâl yok. Topala da vebâl yok. Hastaya da vebâl yok. Kim Allah'a ve peygamberine itâat ederse, onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu elîm bir azâb ile azâblandırır.»

Bu kısa temâslardan sonra sûrenin akışı mü'minlerden söz etmeye başlıyor. Onların tutumlarından, zihinlerinden geçen duygulardan bahsediyor ki; bütün bu bahsedişler memnûniyet dolu, aydınlık dolu, ikrâm dolu ve ferâhlık dolu, hepsi de bu güçlü rûhlara kendilerini Allah yoluna adayan fedâkâr insanlara müjdelerle dolu. Bu ifâdelerde, insanlığın bu seçkin zümresi hakkında celâl sâhibi Allah'ın tecellîleri göze

çarpıyor. Hoşnûdluğu, müjdesi, nimeti ve sebâtı ile tecellîsi beliriyor. Teker teker ve şahıs şahıs kendilerinden mü'min olduğunu ve «Ağacın altında» peygambere bîat ederken bizzât kendi Zât-ı Bârî'sinin de orada hazır bulunduğunu ve onların rûhlarında yer eden duygulara muttali' bulunduğunu belirtiyor. Onların kendisinin lutfundan, kendisinin de onlardan memnûn olduğunu ve ileride mutlak zaferler, ganîmetler ve fetihler müyesser kılacağını beyân ediyor. Ve bütün bunları da bir varlık kanununa bağlıyor. Bu kanuna bütün kâinât ve varlıklar şâhid bulunuyorlar. Ve bu eşsiz hâdiseyi kâinâttaki bütün bu güçler tescîl ediyorlar:

«Andolsun ki, sana o ağacın altında bîat ederken Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş de onlara güven indirmiş, onları pek yakın bir fetihle mükâfâtlandırmıştır.»

«Ve alacakları bol gânîmetlerle. Allah, Azîz ve Hakîm olandır.»

«Allah size ele geçireceğiniz bol ganîmetler vaadetmiştir. Bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki mü'minlere bir âyet olsun ve sizi doğru yola çıkarsın.»

«Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ama Allah'ın sizin için sakladığı ganîmetler de vardır. Ve Allah her şeye kâdir olandır.»

«O, küfredenler sizinle savaşsalardı, mutlak arkalarını dönerlerdi. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı.»

«Önceden beri cârî olan Allah'ın kanunudur bu. Ve sen Allah'ın kanununda aslâ bir değişiklik bulamazsın.»

Bu arada onlara metânet vererek kendilerine işkence yapmak isteyen düşman gruplarını yakalayacağını, mü'minleri Mescid-i Harâm'dan kovan, kurbânlarının mahalline ulaşmasına engel olan düşmanlarını ezeceğini belirtiyor. Kendilerine lutufkârâne davranarak bu yıl Mescid-i Harâm'dan men'olunuşlarındaki hikmeti açıklıyor. Bildiği bir maksada mebnî olarak kalblerine sükûnet verdiğini belirtiyor. Onun bildiği bu emir kendilerinin gördüklerinden çok farklıdır ki bu emir Mekke'nin fethi ile birlikte dîn-i Mübîn-i İslâm'ın Allah'ın emri ve tedbîriyle bütün dinlere hâkim oluşudur:

«O'dur sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra Mekke'nin karnında onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çeken Allah yaptıklarınızı görendir.»

«Onlar küfredenlerdir. Sizi Mescid-i Harâm'ı ziyâretten ve alıkonulmuş hediyelerin mahalline ulaşmasından men'edenlerdir. Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek sûretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı, o küfredenleri elîm bir azâba uğratırdık.»

«O, küfredenler kalblerine taassubu, câhiliyet taassubunu ateşlendirdiklerinde Allah Peygamberine ve mü'minlerin üzerine sükûnet ve itmi'nân indirdi. Ve onları takvâ sözü üzerinde durdurdu. Onlar buna lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilendir.»

«Andolsun ki Allah, Rasûlünün gördüğü rü'yânın hak olduğunu tasdîk etmiştir. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Harâm'a girecek-siniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. Bundan başka size yakın zamanda bir fetih verecektir.»

«O'dur bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen. Şâhid olarak Allah yeter.»

Sûre-i Celîle insanlar arasından seçilmiş o seçkin kitlenin eşsiz husûsiyetlerini yüce ve nûrlu vasıflarını anlatıyor, Tevrât'ta ve İncil'de onlardan imrenilerek söz edildiğini belirterek son buluyor. Bu arada Allah'ın mağfiret konusundaki yüce vaadi ve mükâfatı dile getiriliyor :

«Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû'a varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lutuf ve rızâ isterler. Onlar yüzlerindeki secde izinden tanınırlar. İşte onların Tevrât'taki vâsıfları budur. İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı : Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekincilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah îmân edip sâlih amelde bulunanlara, hem mağfiret, hem de büyük bir mükâfât vaadetmiştir.»

Ve böylece sûrenin âyetleri apaçık bir şekilde gözler önüne serilmiş oluyor. İnsan onun indiği hava içerisinde yaşıyor. Kur'ân'a hâs üslûb özelliği içinde en güçlü tasvîrlerle tasavvur etmeye çalışıyor. Kur'ân-ı Kerîm, hâdiselerin sıra ve ard arda gelişinde bir fâsıla bırakmadığı gibi vâkıaları, yönetici ve terbiye edici işâretler halinde gözler önüne seriyor. Münferid hâdiseyi âlemşümûl kâidelere bağlıyor. Özel durumları kâinâttaki umumî prensiblere hamlediyor. Rûhlara ve kalblere o fevkalâde ve eşsiz metoduyla hitâb ediyor.

Bu sûrenin akışından ve havasından ayrıca Mushaf'taki tertîbine göre daha önce inmiş bulunan Muhammed sûresinin ifâde ve îmâları arasındaki mukâyeseden; üç yıl boyunca İslâm cemâatının tutum ve davranışında ne büyük, ne derin değişiklikler olduğu ortaya çıkıyor. Bizim tercîh ettiğimiz görüşe göre, bu iki sûre arasında nüzûl zamanı bakımından üç yıllık fark vardır. Ve bu karşılaştırmada Kur'ân-ı Kerîm'in ve yüce peygamberin Kur'an'ın gölgesinde mutlu bir gelişmeye ve terbiyeye tâbi tuttuğu, Kur'ân'ın ve peygamberin buyruklarının on-

larda ne büyük te'sîrler yaptığı meydana çıkmış oluyor. Ki bu, uzun beşeriyet tarihinde eşine rastlanmamış fevkalâde bir haldir.

Fetih sûresinin havasından ve işâretlerinden anlaşılıyor ki biz îmânî seviyesi mütecânis, dinin emirlerine karşı rûhları itmi'nâna kavuşmuş, i'tikâdî konulardaki idrâk kâbiliyeti olgunlaşmış, mâlî ve rûhî mükellefiyetler omuzlamak için şiddetli vuruşlara ihtiyâç hissetmeyen sadece hâmiyyeti kamçılanması gereken, bir süre kızgınlıktan sonra sükûnet bulup kendisini teslîm için hiddetinin inmesini bekleyen ve böylece yüce kumanda mevkiinin davetine ve hikmetine uygun olarak hazırlanmak ihtiyâcında bulunan bir cemâatla karşı karşıya bulunuyoruz.

İslâm cemâatının hâlâ: «Sakın gevşeyip sulha davet etmeyin siz üstün iken. Allah sizinle beraberdir. Ve sizin yaptıklarınızı boşa çıkarmaz.» gibi kavl-i celîle ile: «İşte siz onlarsınız ki Allah yolunda infâk için çağırıldığınızda, içinizden bir kısmınız cimri davranır. Kim cimrilik yaparsa şüphesiz kendi nefsine yapmaktadır. Allah zengindir. Sizler ise fâkirlersiniz. Şâyet dönerseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir de nihâyet onlar sizin gibi olmazlar.» misâli kavl-i celîleyle karşılaşmıyorlar.

Ayrıca cihâd için kuvvetli tahrîklere ihtiyâç hissetmiyorlar. Allah'ın şehidlere hazırladığı lutuflarından söz edilmesini, savaşın meşakkat ve zorluklarıyla imtihâna tâbi tutulduklarındaki hikmetin açıklanmasını beklemiyorlar. Halbuki Muhammed sûresinde anlatılan durum bu gibi halleri gerektiriyordu. Ve orada Allah şöyle buyuruyordu: «Bu böyledir. Şâyet Allah dilerse olardan sizi üstün getirir. Fakat sizi birbirinizle tecrübe etmek istiyor. Allah yolunda öldürülenlerin yaptıkları boşa çıkmaz. Allah onları hidâyete erdirir ve durumlarını düzeltir. Kendilerine tanıttığı cennetine sokar.» Burada sözkonusu edilen husûs, Allah'ın mü'min kalblere indirmiş olduğu sükûnettir. Yani heyecânlarını dindirmek, kızgınlıklarını yatıştırmak, Allah elçisinin yumuşak davranıp sulh yapmasındaki hikmeti ve Allah'ın hükmü karşısında kalblerini itmi'nâna sevketmektir. Allah'ın o ağacın altında bî'at edenlerden hoşnûd olduğunu belirtmektir. Vâkıa bu parlak tasvîrler sûrenin sonunda Hz. Peygamber ve beraberindekilerden söz etmektedir.

«Muhakkak ki sana bîat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Onun için kim bu ahdi çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse, Allah ona büyük bir ecir verecektir.»

Kavl-i şerîf'inde sözü edilen ahde vefâ ve vefâsızlık husûsuna gelince, bu âyette daha çok bîat edenlerin durumu büyütülerek anlatılmaktadır. Bîat bozanlara dâir olan işâret ise geriye dönen bedevîlerden söz edilirken mevzûu bâhis olmaktadır. Münâfık erkeklerle münâ-

fık kadınlara işâret de ibret vericidir. Bu grubun durumunun zâafına ve Medîne'deki İslâm cemâatının samîmiyetine, olgunluğuna ve tecânüsüne delâlet eder. Her halukârda Muhammed sûresinde olduğu gibi —uzun uzadıya burada yer işgâl etmemekle beraber— onlara işâret edilmesi ibret verici bir husûstur. O sûrede münâfıklardan ve onların müttefiki olan Yahûdîlerden uzun uzadıya söz edilmişti. Bu da gösteriyor ki İslâm cemâatının tutumunda kendi dâhilî bünyelerinde mevcûd gelişmeye uygun olarak çevrelerindeki kitleler arasında da büyük değişiklikler olmuştur.

Bu sûrenin umûmî havasından ve yaklaşan fethe işâret edilmesinden, geriye kaçanların kolayca elde edilen ganîmetlere rağbet ederek özürler beyân etmelerinden ve bu dinin diğer bütün dinlere üstün geleceğinin ifâde edilmesinden anlaşılıyor ki, müşriklerin gücüne kıyasla müslümanların gücü daha fazladır. Bu da bir önceki sûre ile bu sûrenin inişi sırasında müslümanların kuvvetinde büyük bir değişiklik olduğunu ifâde etmektedir.

Doğrusu rûhlarda, İslâm cemâatının durumunda ve çevredeki şartlarda çok açık değişiklikler meydana gelmiş idi ki Kur'ân âyetlerindeki seyir çizgisini izleyenler bunu çok iyi kavrarlar. Bu değişikliğin, Kur'an düstûrunun ve Rasûlullah'ın terbiyesinin tarihte eşi bulunmayan bu mes'ud kitle üzerindeki te'sîrine delâlet ettiği kadar önemli bir ehemmiyet ifâde eder. Ayrıca bu değişimin beşer toplulukları üzerine hâkim olan idârecilere de îmâ ettiği birçok gerçekler vardır. İnsanlardan gördükleri eksiklikler, zaaflar, geçmişin kalıntıları ve birikintileri, cemiyet ve vasatın te'sîri, toprağın câzibesi, kan ve etin pıhtılaşmasından neş'et eden ağırlıkların doğurduğu eksiklikler karşısında insan kitlelerine liderlik edenler sıkıntı duymamalıdırlar. Başlangıçta bütün bunlar çok köklü ve müessir iken peygamberin sabrı, devâmlı gayreti sâyesinde gittikçe gelişerek düzelmektedir. Tecrübe ve imtihânlar bu iyiye doğru giden gelişmeye yardımcı olmaktadır. Yeter ki onlar bir terbiye ve yönetim vâsıtası olarak ele alınsınlar. Böylece yavaş yavaş çamurun ağırlığı azalmakta, kan ve et pıhtısı kalkmakta, cemiyetin te'sîri dağılmakta, geçmişin kalıntıları arınmakta ve gönüller üstün çok üstün ufuklara doğru akmaktadır. Nihâyet o üstün ufuklarda, o çok uzak ve parlak noktalardaki aydınlıklar görülmektedir...

Doğrusu peygamberin hayatında bizim için çok güzel örnekler vardır. Ve Kur'ân'ın tâkîb ettiği yol elbette bizim için en doğru yoldur. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 419-436)

oOo

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ
وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾ وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik.

2 — Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın. Sana olan nimetini tamâmlasın ve seni doğru yola eriştirsin.

3 — Ve Allah, sana çok şerefli bir muzafferiyetle yardım etsin.

Feth-i Mübîn

Bu sûre, hicretin altıncı senesi Zilka'de ayında Allah Rasûlü (s.a.) nün Hudeybiye'den dönüşünde nâzil olmuştur. Müşrikler Allah Rasûlü (s.a.)nü umre görevini yerine getirmek üzere Mescid-i Harâm'a ulaşmaktan alıkoymuşlar, umre görevi ile arasına bir engel gibi dikilmişler, sonra da barış yoluna meylederek Hz. Peygamberin o sene dönmesini, gelecek sene umreye gelmesini istemişler, Ömer İbn Hattâb (r.a.)ın da içinde bulunduğu Sahâbe'den bir grubun hoşlanmamasına rağmen Hz. Peygamber onların bu isteklerine olumlu cevab vermişti. Nitekim bu konunun etrâflıca açıklaması inşâallah bu sûredeki yerinde gelecektir. Hz. Peygamber Mekke'ye gitmekten men'olunup dönmek zorunda kaldığı yerde kurbânını kestiğinde Allah Teâlâ Rasûlullah'ın ve müşriklerin durumunun beyân olunduğu bu sûreyi inzâl buyurdu, ihtivâ ettiği faydalar ve netîce itibârıyla bu barış andlaşmasını bir fetih kıldı. Nitekim İbn Mes'ûd ve başkalarından rivâyete göre o : Siz fethi, Mekke'nin fethi olarak görüyorsunuz. Biz ise Hudeybiye barış andlaşmasını fetih sayıyoruz, demiştir. A'meş'in Ebu Süfyân'dan, onun da Câbir'den rivâyetine göre o: Biz fethi, Hudeybiye günü sayardık, demiştir.

Buhârî der ki: Bize Ubeydullah İbn Mûsâ'nın... Berâ'dan rivâyetine göre o şöyle demiştir: Siz fethi Mekke'nin fethi olarak görürsünüz. Evet, gerçekten Mekke'nin fethi bir fetih idi. Biz ise fethi Hudeybiye günü yapılan Rıdvân bî'atı olarak saymaktayız. Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bin dört yüz kişi idik. Hudeybiye'de bir kuyu vardı. İçinde bir

damla su kalmayıncaya kadar suyunu boşalttık. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştı. Kuyunun yanına geldi, başına oturdu, sonra bir kap su isteyip o su ile abdest aldı, mazmaza edip duâ buyurdu, daha sonra suyu kuyuya serpti. Kısa bir süre kuyunun yanından uzaklaştık, daha sonra da bize ve binitlerimize yetecek kadar, dilediğimiz miktarda kuyudan su çektik.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nûh'un... Ömer İbn Hattâb'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Biz Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bir seferde idik. Hz. Peygambere bir şeyi üç kere sordum, bana cevab vermedi. Kendi kendime: Ey Hattâb'ın oğlu, annen senin ölümünü görsün, üç kere Allah Rasûlü (s.a.)nü rahatsız ederek soru sordun, sana cevab vermedi, deyip binitime bindim ve hakkımda bir vahiy nâzil olur korkusuyla uzaklaştım. Birden beni birisinin çağırdığını ve ey Ömer, Ömer nerede? dediğini işittim. Benim hakkımda bir şey nâzil olduğunu sanarak geri döndüm. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: Bu gece bana öyle bir sûre nâzil oldu ki, bana göre dünya ve içindekilerden daha sevgilidir. O: «Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsân ettik. Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın. Sana olan nimetini tamâmlasın ve seni doğru yola eriştirsin.» (Fetih) sûresidir. Hadîsi Buhârî, Tirmizî ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Mâlik (r.a.)den rivâyet etmişlerdir. Ali İbn el-Medînî bu hadîsin Medîne'li râvîlerden oluşan bir isnâdla rivâyet edildiğini ve sadece onlarda bulunduğunu söyler.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.)e Hudeybiye dönüşünde: «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber (s.a.): Bana öyle bir âyet inzâl olundu ki; o bana, yeryüzünde olan her şeyden daha sevimlidir, buyurdu, sonra da ashâbına bu âyeti okudu. Ashâbı: Ey Allah'ın peygamberi, mübârek olsun, Allah arttırsın. Allah Teâlâ sana ne yapacağını beyân buyurmuştur. Peki bize ne yapacak? dediler de, Hz. Peygambere: «İşte Allah katında en büyük kurtuluş budur.» kısmına gelinceye kadar «Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebediyyen kalacakları cennetlere koysun.» âyeti nâzil oldu. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Katâde kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

İmâm Ahmed'in İshâk İbn Îsâ kanalıyla... Mücemmâ' İbn Câriye el-Ansârî —bu zât Kur'ân okuyan kârîlerden birisiydi— den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hudeybiye'de bulunduk. Oradan ayrılmak üzere insanlar develerini hazırlarken birbirlerine: İnsanlara ne oluyor? diye sormaya başladılar. Allah Rasulû (s.a.)ne vahyolunuyor, dediler. İnsanlarla beraber hızla çıktık. Bir de baktık ki Allah Rasûlü (s.a.), Kürâ'el-Ğamîm'in yanında biniti üzerinde duruyor. İnsanlar çevresine toplandı-

lar da onlara: «Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik.» âyetini tilâvet buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbından birisi: Ey Allah'ın elçisi, fetih bu mu? diye sordu da Allah Rasûlü: Evet, Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki hiç şüphesiz bu, bir fetihtir, buyurdu ve Hayber ganîmetlerini Hudeybiye'de bulunanlar arasında taksîm etti. Hayber ganîmetlerine, onlarla beraber Hudeybiye'de bulunanlar dışında hiç kimse girmedi. Allah Rasûlü (s.a.) Hayber ganîmetini on sekiz paya ayırdı. Ordu bin beş yüz atlıdan ibâretti. Süvâriye iki pay, yaya olana da bir pay verdi. Hadîsi Ebu Dâvûd da cihâd bölümünde Muhammed İbn Îsâ'dan, o ise Mücemmâ' İbnYa'kûb'dan rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hudeybiye'den dönüşümüzde gecenin bitimine doğru konakladık ve uyuduk. Uyandığımızda güneş doğmuştu. Biz uyandığımızda Allah Rasûlü (s.a.) uyumaktaydı. Biz; yüksek sesle konuşun ki sesinize uyansın, dedik. Allah Rasûlü (s.a.) uyanıp: Uyuyan veya unutan kimseye bu yaptığınız gibi yapın, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün devesini kaybetmiştik. Arayıp bulduk. Yuları bir ağaca takılmıştı. Ben Allah Rasûlü (s.a.)nün devesini getirdim, bindi. Biz yürüdüğümüz esnâda Allah Rasûlü (s.a.)ne vahiy geldi. Ona vahiy geldiği zaman üzerine ağırlık gelirdi. Vahyin gelmesi tamamlanınca bize «Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik.» âyetinin nâzil olduğunu haber verdi. Hadîsi İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Neseî buradakinden başka bir şekilde olmak üzere Câmî İbn Şeddâd'dan rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân'ın... Muğîre İbn Şu'be'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor:

قَامَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى وَرِمَتْ قَدَمَاهُ . قَالُوا : قَدْ غَفَرَ اللهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ . قَالَ أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا

Hz. Peygamber (s.a.) ayakları şişinceye kadar kıyama dururdu. Kendisine: Allah senin geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlamıştır denildiğinde Rasûlullah (s.a.): Şükreden bir kul olmayayım mı? buyurdu. Hadîsi Buhârî, Müslim ve Ebu Dâvûd dışındaki diğer muhaddisler Ziyâd'dan rivâyetle tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed'in Hârûn İbn Ma'rûf kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kıldığı zaman kıyâmda o kadar dururdu ki ayakları paralanırdı. Âişe ona: Ey Allah'ın elçisi, Allah senin geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlamışken mi böyle yapıyorsun? diye sordu da Rasû-

lullah: Ey Âişe, şükreden bir kul olmayayım mı? buyurdu. Hadîsi Müslim de Sahîh'inde Abdullah İbn Vehb kanalıyla rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Enes'ten rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ayakları şişinceye —veya bacakları şişinceye kadar demiştir— kadar kıyâmda dururdu. Kendisine: Allah senin geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlamamış mıdır? denildi de: Şükreden bir kul olmayayım mı? buyurdu. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde garîbdir.

«Doğrusu Biz sana apaçık (görünen) bir fetih ihsân ettik.» âyetinde kasdedilen, Hudeybiye barış andlaşmasıdır. Zîrâ bu andlaşma sebebiyle çok hayırlar meydana gelmiş, insanlar îmân etmiş, birbirleriyle bir araya gelmişler ve mü'min kafirle konuşarak faydalı ilim ve îmân yayılmıştır.

«Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» âyeti Hz. Peygamber (s.a.)in bir özelliğine işâret etmektedir. Bu özellikte bir başkası ona ortak değildir. Amellerin sevâbına dâir vârid olan sahîh herhangi bir hadîste bir başkası için geçmiş ve gelecek günâhlarını Allah'ın bağışladığına dâir bir haber vârid olmamıştır. Bunda Allah Rasûlü (s.a.)ne verilen büyük bir şeref pâyesi vardır. O; bütün işlerinde itâat, iyilik ve istikâmet üzere idi ki onun dışında ne öncekiler, ne sonrakilerden hiç bir beşer bu dereceye nâil olamamıştır. O, mutlak olarak beşeriyetin en mükemmeli, dünya ve âhirette efendisidir. Allah'ın yaratıkları içinde Allah'a en çok itâat eden, Allah'ın emir ve yasaklarına en çok ta'zîmde bulunan Rasûlullah (s.a.) olduğu içindir ki, devesi (Hudeybiye'de) çöktüğü zaman önce: Bunu fili (Mekke'ye girmekten alıkoyup) hapseden (Allah) hapsetmiştir, demiş, sonra da : Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki onlar bugün Allah'ın harâmlarına ta'zîmde bulunacakları bir şey istedikleri takdîrde mutlakâ onların isteklerine icâbet ederim, buyurmuştu. Bu husûsta Allah'a itâat edip Mekke'lilerin barış isteğine icâbette bulunduğunda Allah Teâlâ ona: «Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik. Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın. (Dünyada ve âhirette) sana olan nimetini tamâmlasın ve (sana meşrû' kılmış olduğu yüce şeriatı ve güçlü dini ile) seni doğru yola eriştirsin. (Allah sana emrine boyun eğmen sebebiyle çok şerefli bir muzafferiyetle yardım eder, seni yüceltir, düşmanlarına karşı sana yardım eder.)» buyurmuştur. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Affetmesi sebebiyle Allah kulun ancak izzetini artırır. Bir kimse Allah için mütevâzi' olursa Allah onu yüceltir. Ömer İbn Hattâb'dan rivâyete göre; o, şöyle diyor: Senin hakkında Allah'a âsî gelen birini onun hakkında Allah'a itâat etmenin bir benzeriyle ne dünyada, ne de âhirette cezâlandırmış olmazsın.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ ۗ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤﴾ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥﴾ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۖ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾

4 — O'dur mü'minlerin kalblerine sekîneti indiren. Tâ ki îmânlarını bir îmânla arttırsınlar. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, Alîm ve Hakîm olandır.

5 — Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları; altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacakları cennetlere koysun ve onların kötülüklerini örtsün. İşte Allah katında en büyük kurtuluş budur.

6 — Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münâfık erkeklerle münâfık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azâb etsin. Kötülük onların başlarına dönsün. Allah onlara gazabetmiş, la'netlemiş ve cehennemi kendileri için hazırlamıştır.

7 — Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, Azîz, Hakîm olandır.

Göklerin ve Yerin Orduları

Allah Teâlâ : «O'dur mü'minlerin kalblerine sekîneti indiren.» buyurur ki, İbn Abbâs âyetteki (السكينة) kelimesini, kalb huzûru ile açıklar. Yine ondan gelen bir rivâyete göre bu kelime, rahmet anlamınadır. Katâde ise bu kelimeyi mü'minlerin kalblerindeki vakâr ile açıklıyor. Bu mü'minler, Hudeybiye günü Allah ve Rasulûne icâbetle Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne boyun eğen sahâbe'dir. Kalb huzûru ile bu durumu kabullenip gönülleri hoş olunca Allah Teâlâ onların îmân-

larına îmân katarak arttırmıştır. Buhârî ve onun dışındaki imâmlar bu âyet-i kerîme'yi, kalblerde imânların farklı derecelerde olduğuna delil getirmişlerdir.

Allah Teâlâ, şâyet dilemiş olsaydı, kâfirlerden intikâm almaya kâdir olduğunu beyânla buyurur ki: «Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır.» Şâyet bir tek meleği onlar üzerine göndermiş olsaydı en büyük ordularını bile helâk ederdi. Fakat Allah Teâlâ katındaki en yüce hikmet, en kesin huccet ve çürütülemeyecek bürhânlarıyla kulları olan mü'minlere cihâdı ve savaşı meşrû' kılmıştır. Bu sebepledir ki: «Allah Alîm ve Hakîm olandır.» buyurmuş, peşinden de: «Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları; altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacakları cennetlere koysun ve onların kötülük günâh (hatâ)larını örtsün (bunlar yüzünden onları cezâlandırmayıp affetsin, bağışlasın, mağfiret buyursun, merhamet etsin ve şükre lâyık kılsın). İşte Allah katında en büyük kurtuluş budur.» buyurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa; artık o kurtulmuştur. Zâten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.» (Âl-i İmrân, 185).

«Ve Allah hakkında kötü zan besleyen, (hükmünde Allah'ı töhmet altına almaya çalışan, Rasûlullah ve ashâbının toptan öldürüleceğini zanneden) münâfık erkeklerle münâfık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azâb etsin. Kötülük onların başlarına dönsün. Allah onlara gazabetmiş, lânetlemiş, (rahmetinden uzaklatırmış) ve cehennemi kendileri için hazırlamıştır. Varacakları yer, ne kötüdür.»

Daha sonra Allah Teâlâ, İslâm düşmanı kâfir ve münâfıklardan intikâm almaya kâdir olduğunu te'yîd makâmında olmak üzere buyurur ki: «Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah; Azîz, Hakîm olandır.»

إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِّتُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ
وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَن نَّكَثَ
فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَٰهَدَ عَلَيْهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾

8 — Muhakkak ki Biz seni şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik;

9 — Ki Allah'a ve peygamberine îmân edesiniz, O'na

yardım edesiniz ve saygı gösteresiniz. Sabah akşam O'nu tesbîh edesiniz.

10 — Muhakkak ki sana bî'at edenler; ancak Allah'a bî'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Onun için kim ahdini çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse; ona da Allah büyük bir ecir verecektir.

Sana Bî'at Edenler

Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed (s.a.)e hitâben buyurur ki: «Muhakkak ki Biz, seni (yaratıklara) şâhid, (mü'minlere) müjdeleyici ve (kâfirleri) uyarıcı olarak gönderdik.» Bu âyet-i kerîme'nin tefsîri daha önce Ahzâb sûresinde (âyet 45) geçmişti. «Allah'a ve peygamberine îmân edesiniz, O'na yardım edesiniz.» İbn Abbâs ve birçokları âyette yardım etme anlamına gelen kelimeyi ta'zîmde bulunmak şeklinde açıklıyorlar. Yine âyet-i kerîme'deki «Ve saygı gösteresiniz» anlamındaki fiil; hürmet gösterme, tâ'zîmde bulunma ve yüceltme anlamınadır. «Sabah akşam; (günün başlangıcında ve sonunda) O'nu (Allah'ı) tesbîh edesiniz.»

Daha sonra Allah Teâlâ yine Rasûlü (s.a.)ne hitâben ve onu şereflendirerek şânını yüceltip: «Muhakkak ki sana bî'at edenler; ancak Allah'a bî'at etmektedirler.» buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerîme'de ise: «Peygambere itâat eden Allah'a itâat etmiş olur.» (Nisâ, 80) buyrulur. «Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.» Allah Teâlâ onlarla beraber hazır bulunmaktadır. Onların sözlerini işitmekte, yerlerini görmekte, içlerini ve dışlarını bilmektedir. Rasûlü (s.a.) vâsıtası ile gerçekte bî'atleşen bizzât Allah Teâlâ'nın kendisidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Muhakkak ki Allah, mü'minlerin mallarını ve canlarını, karşılığı cennet olmak üzere satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar; öldürürler ve öldürülürler. Tevrât'ta, İncil'de ve Kur'an'da kendi üzerine hak bir vaaddir. Kim Allah'tan daha çok ahdini yerine getirebilir? Öyleyse yaptığınız alış-verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur.» (Tevbe, 111).

İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Her kim Allah yolunda kılıcını sıyırırsa, şüphesiz Allah'a bî'at etmiştir, buyurmuştur. Yine İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Hacer'ül-Esved hakkında şöyle buyurmuş: Allah'a yemîn ederim ki Allah onu kıyâmet günü bakacağı iki gözü, konuşacağı lisânı olduğu halde haşredecek ve o da gerçekten onu istilâm edenler hakkında

şehadette bulunacaktır. Kim Hacer'ül-Esved'i istilâm etmişse, şüphesiz Allah'a bî'at etmiştir. Sonra Allah Rasûlü: «Muhakkak ki sana bî'at edenler; ancak Allah'a bî'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.» âyetini tilâvet buyurmuştur.

Yine bu sebeple burada da şöyle buyrulur: «Onun için kim ahdini çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur.» Ahdinden dönmesinin vebâli yine ancak kendisine döner. Allah ondan müstağnidir. «Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse; ona da Allah büyük bir ecir (ve bol bol sevâb) verecektir.» Bu bî'at, bî'at'ür-Rıdvân denilen bî'attır. Hudeybiye'deki bir devedikeni altında meydana gelmiştir. O gün Allah Rasûlü (s.a.) ile bîatleşen sahâbenin sayısı hakkında bin üç yüz, bin dört yüz ve bin beş yüz rakamları verilmiştir ki bu üç rakamın ortası sahîh olandır.

Buhârî der ki : Bize Kuteybe'nin... Câbir'den rivâyetine göre o : Bizler Hudeybiye günü bin dört yüz kişiydik, demiştir. Hadîsi Müslim de Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet etmiştir. Yine Buhârî ve Müslim'in A'meş kanalıyla... Câbir'den rivâyetine göre o, şöyle diyor: O gün bizler bin dört yüz kişiydik. Allah Rasûlü (s.a.) elini o su (Hudeybiye kuyusunun suyu) üzerine koydu da parmakları arasından su fışkırdı, tâ ki hepsi suya kanıncaya kadar. Hudeybiye günü ashâbın susamasına dâir anlatılan kıssanın diğer bir rivâyetinin muhtasar şekli budur. Allah Rasûlü (s.a.) sadağından bir oku ashâbına vermiş, onlar bu oku Hudeybiye kuyusuna atmışlar da kuyudan hepsine yetecek kadar su kaynayıp suyla dolmuş, Câbir'e: O günde kaç kişiydiniz? diye sorulmuş da o şöyle cevablamış: Bizler bin dört yüz kişiydik. Şâyet yüz bin kişi bile olsaydık su yine de bize yeterdi. Buhârî ve Müslim'de Câbir'den gelen bir rivâyette ise, onların sayısı bin beş yüz olarak verilmiştir. Buhârî'nin Katâde'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Saîd İbn Müseyyeb'e: Rıdvân bî'atında hazır bulunanlar kaç kişiydiler? diye sordum, on beş kere yüz diye cevabladı. Ben de derim ki: Câbir İbn Abdullah (r.a.): Bin dört yüz kişiydiler, demiştir. Katâde ise bunun bir vehim olduğunu ve Saîd İbn Müseyyeb'in onların sayısını, bin beş yüz olarak verdiğini söylemektedir. Beyhakî der ki: Bu rivâyet Câbir'in önceleri sayıyı bin beş yüz olarak verdiğine delâlet etmektedir. Sonra râvî vehmi zikredip onun, sayıyı bin dört yüz olarak verdiğini söyler.

Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre onlar bin beş yüz yirmi beş kişi imişler. Halbuki birçoklarının İbn Abbâs'dan rivâyet etmiş oldukları meşhûr olan habere göre onların sayısı bin dört yüzdür. Beyhakî'nin Hâkim kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bin dört yüz kişiydik. Seleme İbn Ekvâ, Ma'kıl İbn Yesâr ve Berâ İbn Âzîb'den de aynı şekilde rivâyet edilmiştir. Meğâzî ve Siyer kitabları mü-

elliflerinin birçoğu da böyle söylemektedir. Buhârî ve Müslim'in Şu'be kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivâyetle tahric ettikleri bir hadîste o, şöyle diyor: Ashâb-ı Şecere bin dört yüz idi. Eslem kabîlesi o günde muhâcirlerin sekizde birini teşkîl ediyordu.

Muhammed İbn İshâk'ın es-Sîre'sinde Zührî kanalıyla... Misver İbn Mahrame ve Mervan İbn Hâkemden rivâyetine göre, o ikisi şöyle anlatıyorlar: Hudeybiye senesi Allah Rasûlü (s.a.) Beytullah'ı ziyâret maksadıyla çıkmıştı. Maksadı savaş değildi. Yanında yetmiş deveyi kurbânlık olarak çıkardı. İnsanlar yedi yüz kişiydiler. Her bir deve on kişi için kurbân olacaktı. Bana Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetle ulaştığına göre o: Hudeybiye ashâbı olan bizler, bin dört yüz kişi idik, dermiş. İbn İshâk böyle diyor. Bu rivâyet ise onun vehimlerinden sayılmaktadır. Buhârî ve Müslim'deki hadîslerde mahfûz olan ise, onların (ashâb-ı Şecere'nin) bin küsûr kişi olduğudur.

Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr es-Sîre'de der ki: Sonra Allah Rasûlü (s.a) Mekke'ye göndermek üzere Ömer İbn Hattâb'ı çağırdı. O Allah Rasûlü (s.a.)nün niçin geldiğini Kureyş eşrâfına bildirecekti. Hz. Ömer: Ey Allah'ın elçisi, Kureyş'in bana bir kötülük yapmasından korkarım. Mekke'de Adiyy İbn Kâ'b oğullarından beni koruyacak kimse yok. Şüphesiz Kureyş benim onlara olan düşmanlığımı ve sertliğimi bilmektedir. Fakat ben sana orada benden daha değerli tutulacak birisine delâlette bulunayım: O, Osmân İbn Affân'dır, demişti. Allah Rasûlü Hz. Osmân'ı Ebu Süfyân ve Kureyş eşrâfına gönderdi. Hz. Osmân onlara Hz. Peygamber'in savaş için gelmediğini, Beytullah'ı ziyâret etmek ve onun haremine ta'zîmde bulunmak üzere geldiğini bildirecekti. Hz. Osmân Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'ye girdiği zaman veya girmeden hemen önce Ebân İbn Saîd İbn Âs'a rastladı. Ebân onu binitinin önüne bindirdi, sonra da Allah Rasûlü (s.a.)nün emrini ulaştırıncaya kadar onu himâyesine aldı. Hz. Osmân, Ebu Süfyân ve Kureyş büyüklerinin yanına gitti. Onlara Allah Rasûlü (s.a.)nün, beraberinde göndermiş olduğu emri tebliğ etti. Hz. Osmân, Allah Rasûlü (s.a.)nün kendilerine olan mesajını bitirdiğinde Hz. Osmân'a: Şâyet sen Beytullah'ı tavâf etmek diliyorsan tavâf et, dediler. Hz. Osmân: Allah Rasûlü (s.a.) onu tavâf etmedikçe elbette ben de tavâf edecek değilim, dedi. Kureyş Hz. Osmân'ı yanlarında hapsetti. Bu Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlara Hz. Osmân'ın katledildiği şeklinde intikâl etti.

İbn İshâk der ki: Abdullah İbn Ebu Bekr bana şöyle anlattı: Allah Rasûlü (s.a.) ne Hz. Osmân'ın katlolunduğu haberi ulaştığı zaman: Toplulukla savaşmadıkça aslâ yerimizden ayrılmayacağız, buyurdu ve insanları bî'at etmeye çağırdı. Rıdvân bî'atı ağacın altında oldu. İnsanlar Allah Rasûlü (s.a.)e ölüm üzerine bî'at ediyorlardı. Câbir İbn Abdullah ise: Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.) onlarla ölüm üzerine bî'atlaş-

madı. Fakat biz onunla, kaçmayacağımıza dâir bî'atlaştık, dermiş. İnsanlar Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştı, orada hazır bulunan müslümanlardan Seleme oğulları kardeşi Cedd İbn Kays dışında hiç kimse bî'attan geri kalmadı. Câbir şöyle dermiş: Allah'a yemîn ederim ki ben sanki şu anda ona bakar gibiyim: Devesinin koltuğunun altına sokulmuş, yere yapışmış ve deveyi insanlardan kendine bir siper yapmış duruyordu. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.)ne Hz. Osmân'ın durumuyla ilgili haberin yalan olduğu haberi geldi.

İbn Lehîa da Esved kanalıyla Urve İbn Zübeyr'den yukardakine benzer ifâdelerle hâdiseyi anlatmaktadır. Onun ifâdelerinde şu fazlalık vardır: Kureyş'liler Hz. Osmân'ı da yanlarına katarak Süheyl İbn Amr, Huveytib İbn Abdüluzzâ ve Mikrez İbn Hafs'ı Allah Rasûlü (s.a.)ne gönderdiler. Onlar müslümanların yanlarında iken birden bazı müslümanlarla müşrikler arasında bir söz atışı başladı ve birbirlerine ok ve taş attılar, her iki grup da bağrışarak yanlarında bulunan elçileri rehin aldılar. Allah Rasûlü (s.a.)nün münâdîsi: Şüphesiz Rûh el-Kudüs Allah Rasûlü (s.a.)ne inmiş ve bî'atla emretmiştir. Allah'ın ismi üzere çıkın ve bî'at edin, diye seslendi. Allah Rasûlü (s.a.) ağacın altında iken müslümanlar ona doğru yürüyüp aslâ kaçmayacaklarına dâir ona bî'at ettiler. Bu müşrikleri korkuttu ve yanlarında bulunan müslümanları göndererek mütâreke ve barış istediler.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Ali İbn Ahmed İbn Abdân'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetle haber verdiğine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Rıdvân bî'atını emrettiğinde Osmân İbn Affân Allah Rasûlü (s.a.) tarafından Mekke'lilere elçi olarak gönderilmişti. İnsanlar bî'at ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ım, şüphesiz Osmân Allah'ın ve Rasûlü'nün bir hâceti için gitmişti, deyip iki elinden birini diğerine vurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün eli Hz. Osmân için onların ellerinin kendilerine olduğundan daha hayırlı idi. İbn Hişâm der ki: Güvendiğim birisinin kendi isnâdı ile rivâyet eden birisinden naklettiğine göre... İbn Ömer şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Osmân için bî'at edip ellerinden birisini diğerine koydu (vurdu). Abdülmelik İbn Hişâm'ın Vekî, kanalıyla... Şa'bî'den rivâyetine göre Rıdvân bî'atında Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaşanların ilki Ebu Sinân el-Esedî'dir. Ebu Bekr Abdullah İbn Zübeyr el- Humeydî der ki: Bize Süfyân'ın... Şa'bî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) insanları bî'ata davet ettiğinde efendimize ulaşan ilk kişi Ebu Sinân olmuştur. Uzat elini, sana bî'at edeyim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Ne üzere benimle bî'atlaşacaksın? diye sordu da Ebu Sinân : Senin gönlünden geçen şey üzerine, dedi. Bu Ebu Sinân Esed kabîlesinden Vehb'dir.

Buhârî der ki: Bize Şücâ' İbn Velîd'in... Nâfi'den rivâyetine göre

o, şöyle diyor: İnsanlar İbn Ömer'in Hz. Ömer'den önce müslüman olduğundan bahsediyorlar, halbuki bu böyle değildir. Hz. Ömer Hudeybiye günü Abdullah'ı, ansâr'dan birisinin yanında bulunan atını, savaşmak üzere getirmesi için göndermişti. Bu arada Allah Rasûlü (s.a.) ağacın yanında bî'atlaşıyordu ve Hz. Ömer'in bundan haberi yoktu. Abdullah, önce Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştı, sonra Hz. Ömer'in kısrağına binip onu Hz. Ömer'e getirdi. Hz. Ömer savaş için silâhlarını kuşanıyordu ki oğlu Abdullah kendisine Allah Rasûlü (s.a.)nün ağacın altında bî'atlaştığını haber verdi. Hz. Ömer de gidip onunla beraber Allah Rasûlü (s.a.)ne bî'at etti. İşte insanların İbn Ömer'in, babası Hz. Ömer'den önce müslüman olduğuna dâir anlattıkları hâdîse aslında budur.

Sonra Buhârî der ki: Hişâm İbn Ammâr'ın... İbn Ömer'den rivâyetine göre; Hudeybiye günü insanlar, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberken ağaçların gölgeleri altına dağılmışlardı. İnsanlar Hz. Peygamber (s.a.)in etrafında çevrelendikleri zaman Hz. Ömer: Ey Abdullah, bak bakalım insanlar Allah Rasûlü (s.a.)nün çevresinde niçin toplanmışlar? dedi. Oğlu insanların Hz. Peygambere bî'at etmekte olduklarını gördü, önce bî'at etti, sonra da Hz. Ömer'in yanına döndü. Hemen peşinden Hz. Ömer de çıkıp bî'at etti. Beyhakî de hadîsi Ebu Amr el-Edîb kanalıyla... Velîd İbn Müslim'den müsned olarak rivâyetle zikretmiştir. Leys'in Ebu Zübeyr'den, onun da Câbir'den rivâyetine göre o, şöyle diyor: Bizler Hudeybiye günü bin dört yüz kişi idik, Allah Rasûlü (s.a.)ne bî'at ettik. Hz. Ömer Allah Rasûlü (s.a.)nün elini Akasya ağacının altında tutmuş ve Rasûlullah'a bî'at etmişti. Bizler kaçmayacağımıza dâir Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştık. Onunla ölüm üzere bî'atlaşmadık. Hadîsi Müslim de Kuteybe'den rivâyet etmiştir. Yine Müslim'in Yahyâ İbn Yahyâ kanalıyla... Ma'kıl İbn Yesâr'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Ağaç altında insanların Allah Rasûlü (s.a.) ile bi'atlaştığı manzara sanki gözümün önünde: Ben Allah Rasûlü (s.a.)nün başının üzerine sarkan ağacın dallarından birini kaldırmaktaydım. Bizler on dört kere yüz (bin dört yüz) kişi idik. Rasûlullah ile ölüm üzere bî'atlaşmadık. Aksine biz onunla, kaçmayacağımıza dâir bî'atlaştık. Buhârî'nin Mekkî İbn İbrâhîm kanalıyla... Seleme İbn Ekvâ'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştım. Râvî Yezîd der ki: Ey Müslim, o gün ne üzerine bî'at etmiştiniz? diye sordum o: Ölüm üzere diye cevabladı. Yine Buhârî'nin Ebu Âsım kanalıyla... Seleme'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Hudeybiye günü Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştım, sonra bir kenara çekildim. Ey Seleme, bî'atlaşmayacak mısın? buyurdu, ben: Bî'at etmiştim, dedim. Gel, bî'at et buyurdu. Yaklaştım ve Rasûlullah'a bî'at ettim. Râvî Yezîd İbn Ebu Ubeyd der ki: Ey Seleme, Peygamberimize ne üzerine bî'at ettin? diye

sordum, ölüm üzere, dedi. Hadîsi Müslim de başka bir kanaldan olmak üzere Yezîd İbn Ebu Ubeyd'den tahrîc etmiştir. Buhârî'nin Abbâd İbn Temîm'den rivâyetine göre de onlar Allah Rasûlüne ölüm üzerine bî'at etmişlerdir.

Beyhakî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'ın... Seleme İbn Ekvâ'-dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Hudeybiye'ye geldik. Biz on dört kere yüz (bin dört yüz) kişiydik. Hudeybiye kuyusunun başında elli koyun vardı ki, su onlara yetmemişti. Allah Rasûlü (s.a.) kuyunun çevresine oturdu. Ya duâ etti, ya da içine tükürdü de suyu çoğalıp kabardı, hem su içtik, hem de hayvanlarımızı suladık. Râvî anlatmaya şöyle devâm eder: Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ağacın altında bî'ata davet etti. İnsanların ilki olarak onunla bî'atlaştım, sonra peşpeşe bî'at etmeye başladılar. Nihâyet Allah Rasûlü (s.a.): Ey Seleme, bana bî'at et, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, ben herkesten önce bî'at etmiştim, dedim. Allah Rasûlü : Yine bî'at et, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) beni silâhsız olarak gördü ve deriden bir kalkan verdi. Sonra insanlar bî'at etmeye devâm ettiler. Bî'atlaşmanın sonunda Allah Rasûlü (s.a.): Ey Seleme, sen bî'at etmiyor musun? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, ben sana insanların başında ve ortasında bî'at etmiştim, dedim. Yine bî'at et, buyurdu ve onunla üçüncü defa bî'atlaştım. Efendimiz: Ey Seleme, sana vermiş olduğum kalkanın nerede? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, Âmir benim yanıma silâhsız olarak uğradı da kalkanı ona verdim, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) güldü. Sonra da: Şüphesiz sen, ilk defa: Ey Allah'ım, bana kendimden daha sevgili olan bir dost ver, diyen gibisin, buyurdu. Râvî devâmla şöyle anlatır : Sonra Mekke halkından müşrikler barış için bize elçi gönderdiler. Sonunda biz birbirimize gidip geldik ve aramızda barış oldu. Ben, Talha İbn Ubeydullah (r.a.)ın hizmetçisi idim. Kısrağını sular ve tımâr eder, Talha'nın yemeğinden yerdim. Allah ve Rasûlüne hicret ederek âilemi ve malımı terketmiştim. Biz Mekke halkı ile barış yapıp da birbirimize karıştığımızda bir ağacın yanına geldim, altındaki dikenleri temizledim sonra da gölgesine yattım. Mekke müşriklerinden dört kişi yanıma gelerek Allah Rasûlü (s.a.) hakkında ileri geri konuşmaya başladılar. Onlara kızarak oradan ayrıldım ve başka bir ağacın altına gittim. Silâhlarını ağaca asıp uzandılar. Onlar bu durumdalarken vadinin alt tarafından birisi: Ey muhâcirler, imdâda koşun, İbn Züneym öldürüldü, diye nidâ etti. Kılıcımı sıyırdım ve uyumakta olan o dört kişinin üzerine yürüdüm, silâhlarını aldım ve bir elimde topladım. Sonra da : Muhammed'in yüzünü şereflendiren Allah'a yemîn ederim ki sizden her kim başını kaldıracak olursa kafasını koparırım, dedim. Sonra onları sürüp Allah Rasulû (s.a.)ne getirdim. Amcam Âmir de Abelât kabîlesinden

ve müşriklerden olan Mikrez adında birini sürükleyip getirmişti. Yetmiş müşriki Allah Rasûlü (s.a.)nün huzûrunda diktik. Allah Rasûlü (s.a.) onlara baktı ve: Onları bırakın ki bu, onlar için günâhkârlığın başlangıcı ve iki ucu olsun, buyurdu ve Allah Rasûlü (s.a.) onları affetti. Allah Teâlâ da: «Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» (Fetih, 24) âyetini indirdi. Müslim de hâdiseyi yukardaki gibi veya ona yakın şekilde İshâk İbn İbrâhîm İbn Rahûyeh'ten onun isnâdı ile rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim'de Ebu Avâne kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyete göre o, şöyle demiştir: Babam ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.)ne bî'at edenlerdendi. Bir sonraki sene haccetmek üzere gittik. Fakat o ağacın yeri bize gizlendi (tanımadık). Şâyet sizin için belirtilmiş olsaydı siz onu bilirdiniz. Ebu Bekr el-Humeydî der ki: Bize Süfyan'ın... Câbir'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) insanları bî'at etmeye çağırdığında bizden Cedd İbn Kays denilen birisini devesinin ayağının altına saklanmış olarak bulduk. Hadîsi Müslim de İbn Cüreyc kanalıyla İbn Zübeyr'den rivâyet etmiştir. Yine Humeydî der ki: Bize Süfyân'ın... Câbir'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Hudeybiye günü bizler bin dört yüz kişi idik. Allah Rasûlü (s.a.) bize: Sizler bugün yeryüzü halkının en hayırlılarısınız, buyurdu. Câbir der ki: Şâyet ben görmüş olsaydım size o ağacın yerini gösterirdim. Süfyân da şöyle diyor: Şüphesiz onlar o ağacın yerinde ihtilâf etmişlerdir. Bu haberi Buhârî ve Müslim, Süfyân kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus'un... Câbir'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ağacın altında bî'at edenlerden hiç kimse cehenneme girmeyecektir. İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Hârûn kanalıyla... Câbir'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) : Ağacın altında bî'at edenlerin tamâmı —şu kızıl devenin sâhibi dışında— cennete girecektir, buyurmuştur. Biz onu çabucak getirmek üzere gittiğimizde devesini kaybetmiş bir adamla karşılaştık ve : Gel, bî'at et, dedik. Devemi bulmam bana bî'at etmemden daha sevimlidir, dedi. Abdullah İbn Ahmed der ki: Bize Ubeydullah İbn Muâz'ın... Câbir'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre o: Kim Mürar tepesine tırmanırsa şüphesiz İsrâiloğullarından indirilen (affolunan günâh) ondan da indirilip affolunur, buyurmuştu. Oraya ilk çıkan Hazrec oğulları atlıları oldu. Daha sonra insanlar oraya koşuştular. Allah Rasûlü (s.a.): Şu kırmızı devenin sâhibi dışında hepiniz bağışlandınız, buyurdu. Bizler: Gel, Allah'ın elçisi senin için mağfiret dilesin, dedik. Allah'a yemîn ederim ki yitiğimi bulmam bana arkadaşınızın benim için istiğfâr etmesinden daha sevimlidir, dedi. Bir de baktık yitiğini arayan bir adammış. Hadîsi Müslim de Ubeydullah'tan rivâyet ediyor.

İbn Cüreyc der ki: Bana Ebu Zübeyr'in haber verdiğine göre o, Câbir'i şöyle anlatırken işitmiş: Bana Ümmü Mübeşşir haber verdi ki O, Allah Rasûlü (s.a.)nü Hafsa'nın yanında : Ağacın altında bî'at edenlerden hiç kimse inşâallah cehenneme girmeyecek, buyururken işitmiş de: Evet öyle, girmeyecek ey Allah'ın elçisi, demiş. Allah Rasûlünün kendisini bu sözden men'etmesi üzerine bu sefer Hafsa'ya: «Sizden oraya (cehenneme) gitmeyecek hiç kimse yoktur.» (Meryem, 71) demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): Şüphesiz Allah Teâlâ : «Sonra Biz, takvâya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.» (Meryem, 72) buyurmuştur, demiş. Hadisî Müslim rivâyet ediyor. Yine Müslim'de Kuteybe kanalıyla... Câbir'den rivâyet edilen bir hadise göre Hâtıb İbn Ebu Beltea'nın bir kölesi Hâtıb'ı şikâyet ederek gelmiş ve: Ey Allah'ın elçisi, hiç şüphe yok Hâtıb cehenneme girecek, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuş: Yalan söyledin, o cehenneme girmeyecek. Zîrâ o, Bedir'de ve Hudeybiye'de bulunmuştur.

Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onları överek şöyle buyurur: «Muhakkak ki sana bî'at edenler, ancak Allah'a bî'at etmektedirler. Allah'ın eli onların elleri üstündedir. Onun için kim bu ahdi çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse, ona da Allah büyük bir ecir verecektir.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Andolsun ki, sana o ağacın altında bîat ederlerken Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş de onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükâfatlandırmıştır.» (Fetih, 18).

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ
مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا
بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا
وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ
مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤﴾

11 - Bedevilerden geride bırakılanlar sana diyeceklerdir ki: Mallarımız ve âilelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan

bizim bağışlanmamızı dile. Kalblerinde olmayanı dilleriyle söylüyorlar. De ki: Allah, size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı kim engel olabilir? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdâr olandır.

12 — Hayır siz, peygamberin ve mü'minlerin, âilelerine bir daha dönemeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin kalblerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz. Ve helâke mahkûm bir kavim oldunuz.

13 — Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân etmezse, muhakkak ki Biz, kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır.

14 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah Gafûr, Rahîm olandır.

Bedevilerden Geride Bırakılanlar

Allah Teâlâ burada Rasûlü (s.a.)ne, âileleri ve meşgaleleri içinde kalmayı tercîh ederek Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber yürümeyi terkeden bedevîlerin ne ile özür beyân edeceklerini haber veriyor. Onlar âileleri ve malları ile meşgûliyetlerini ileri sürerek ma'zeret beyân etmişler ve Allah Rasûlü (s.a.)nün kendileri için istiğfârda bulunmasını istemişlerdi. Bu, onların mücerred bir sözünden ibarettir. Değilse inandıklarından dolayı değildir. Aksine onların bu ma'zeret beyânları sırf müslümanlardan bir korunma ve yapmacıklıktan ibârettir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Kalplerinde olmayanı dilleriyle söylüyorlar. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na kim engel olabilir?» Hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nın sizin hakkınızda murâd buyurduğunu geri çevirecek hiç kimse yoktur. O, sizin içlerinizde ve gönüllerinizde olanı en iyi bilendir. Her ne kadar siz bize tâbi olmuş görünerek yapmacık davransanız bile. «Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdar olandır.»

«Hayır siz, peygamberin ve mü'minlerin, âilelerine bir daha dönemeyeceklerini sanmıştınız.» Sizin geri kalmanız aslında ma'zeretli veya âsî bir kişinin geri kalması değildi. Aksine bir münâfıklık geri kalmasıydı. Aslında siz peygamberin ve mü'minlerin âilelerine bir daha dönemeyeceklerini sanmış; onların öldürüleceklerine, köklerinin kazınacağına, toptan helâk olacaklarına ve bu durumu haber verecek bir tekinin bile dönmeyeceğine inanmıştınız. «Bu, sizin kalblerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâke mahkûm bir kavim oldunuz.» İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları ayetteki (بورا) kelimesini;

helâk olanlar şeklinde, Katâde: Fesâda uğrayanlar, şeklinde açıklar. Bu kelimenin Ummân lehçesinden olduğu da söylenir.

«Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân etmez (zâhirde ve bâtında ameli sırf Allah için yapmaz) ise; şüphesiz Allah Teâlâ gerçekte içinde bulunanın tersi bir i'tikâdı insanlara gösterse bile ona cehennemde azâb edecektir.» Daha sonra Allah Teâlâ gökler ve yer halkı hakkında yegâne tasarruf sahibi hâkim ve mâlik olduğunu beyanla şöyle buyurur: «Dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah, zâtına tevbe ile dönen ve katında boyun eğen için Ğafûr, Rahîm olandır.»

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ
أَن يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ
بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

15 — Siz ganîmetleri almak için gittiğinizde geride bırakılanlar diyeceklerdir ki: Bırakın biz de arkanıza düşelim. Onlar Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler. De ki: Bize uymayacaksınız. Allah daha önce böyle buyurmuştur. Size; hayır, bizi çekemiyorsunuz, diyeceklerdir. Hayır onlar, pek az anlayan kimselerdir.

Allah Teâlâ burada haber veriyor ki Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbı Hayber'i fethetmek üzere gittikleri zaman daha önce Hudeybiye gazvesine katılmayarak arkada kalan bedevîler Hz. Peygamber ve ashâbı ile beraber ganîmete kavuşmak üzere çıkmak istemişlerdi. Halbuki onlar düşmanlarla muhârebe, baskın ve sıkıntı zamanında geride kalmışlardı. Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne; cezâlarının yaptıklarının cinsinden olması için onların çıkmalarına izin vermemesini emretti. Şüphesiz Allah Teâlâ Hudeybiye'de bulunanlara geride kalan diğer bedevîleri ortak kılmayarak Hayber ganîmetini sâdece onlara vaad etmişti. Elbette bundan başkası, ne şerîat ne de ölçü itibariyle gerçekleşmeyecekti. Bu sebepledir ki: «Onlar Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler.» buyurmuştur. Mücâhid, Katâde ve Cüveybir burada değiştirilmek istenen Allah'ın kelâmının, Allah Teâlâ'nın Hudeybiye ehline vermiş olduğu vaad olduğunu söylemişlerdir. İbn Cerir de bu açıklamayı tercîh ediyor. İbn Zeyd'e göre ise bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir: «Allah seni onlardan bir topluluğa geri döndürür de; senden savaşa çıkmak için izin

isterlerse, de ki: Benimle hiç bir zaman çıkmayacaksınız. Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz, baştan oturup kalmaya râzı oldunuz. Artık siz, geri kalanlarla birlikte oturun.» (Tevbe, 83). İbn Zeyd'in bu açıklaması şüphelidir. Zîrâ Berâe sûresindeki bu âyet, Tebük gazvesi hakkında nâzil olmuştur. Tebük gazvesi ise Hudeybiye gazvesinden sonradır. İbn Cüreyc ise, «Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler.» âyetini: Müslümanları cihâddan alıkoymak sûretiyle Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler, şeklinde açıklamıştır.

«De ki: Bize uymayacaksınız. Allah, daha önce böyle buyurmuştur.» Sizin müslümanlarla (Hudeybiye'ye katılanlar ile) beraber çıkma isteğinizden önce Allah Teâlâ Hudeybiye'ye katılanlara vaad etmiştir. Size; hayır, bizi (ganîmetlerde size ortak olmamızı) çekemiyorsunuz, diyeceklerdir. Hayır onlar, pek az anlayan kimselerdir. (Durum onların zannettiği gibi değildir. Şu kadar var ki onların anlayışları yoktur.)»

قُل لِّلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِن
تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ وَإِن تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُم مِّن قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾
لَّيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَمَن يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

16 - Bedevilerden geride bırakılanlara de ki: Siz yakında zorlu savaşçı olan bir kavme çağırılacaksınız. Onlarla savaşırsınız veya onlar müslüman olurlar. Şâyet itâat ederseniz, Allah size güzel bir ecir verir. Ama daha önce döndüğünüz gibi, yine dönecek olursanız, sizi elîm bir azâbla azâblandırır.

17 - Gözü kör olana vebâl yok. Topala da vebâl yok, hastaya da vebâl yok. Kim Allah'a ve peygamberine itâat ederse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa; onu elîm bir azâb ile azâblandırır.

Müfessirler burada zikredilen zorlu savaşçı olan ve kendileri ile savaşmaya çağrılan kavim hakkında ihtilâf etmişlerdir.

1 — Bunlar Hevâzin kabilesidir. Şu'be bu görüşü Ebu Bişr kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'den veya İkrime'den rivâyet etmiştir. Hüşeym de bu

görüşü Ebu Bişr'den rivâyet eder. Kendisinden gelen rivâyetlerden birinde Katâde de böyle söylemiştir.

2 — Dahhâk'in söylediğine göre bu kavim, Sâkîf kabîlesidir.

3 — Cüveybir'in söylediğine göre bu kavim; Hanîfe oğullarıdır. Muhammed İbn İshâk da bu görüşü Zührîden rivâyet ediyor. Bunun bir benzeri Saîd ve İkrime'den de rivâyet edilmiştir.

4 — Bunlar İranlılardır. Ali İbn Ebu Talha bu görüşü İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Atâ, Mücâhid ve kendisinden gelen rivâyetlerden birinde İkrime de böyle söylemiştir.

Kâ'b el-Ahbâr bu kavmin Rumlar olduğunu söylüyor. İbn Ebu Leylâ, Atâ, Hasan ve Katâde'den rivâyete göre ise bunlar İranlılar ve Rumlardır. Mücâhid'den rivâyete göre bunlar puta tapanlardır. Yine Mücâhid'den rivâyet edildiğine göre bunlar, güçlü kuvvetli insanlar olup belirli bir fırka ta'yîn edilmemiştir. İbn Cüreyc de böyle söylüyor. Bu görüş İbn Cerîr tarafından da tercîh edilmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize el-Eşecc'in... Zührî'den «Siz yakında zorlu savaşçı olan bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız.» âyeti hakkındaki rivâyetinde o, şöyle demiştir: Bunlar henüz gelmemişlerdir. Yine İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... «Siz yakında zorlu savaşçı olan bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız.» âyeti hakkında Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Onlar, savaşçı bir millettir. Yine İbn Ebu Hâtim'in Süfyân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuştur: «Sizler küçük gözlü, küçük ve yassı burunlu bir kavimle savaşmadıkça kıyâmet kopmayacaktır. Onların yüzleri, sanki deri kaplı kalkanlar gibidir. Süfyân der ki: Onlar Kürtlerdir. İbn Ebu Ömer der ki: Bir yerde (yazılı olarak) buldum ki İbn Ebu Hâlid, babasının şöyle dediğini naklediyor: Ebu Hüreyre bizim yanımıza müsâfir olarak indi ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Sizler kıldan ayakkabılar giymiş bir kavimle savaşacaksınız, hadîsini tefsîr edip: Onlar savaşçı bir millettir, yani Kürtlerdir, dedi.

«Onlarla savaşırsınız veya onlar müslüman olurlar.» Onlarla cihâd ve savaş, sizin için meşrû' kılınmıştır. Onlar bu halde devâm ettikleri sürece onlara karşı zafer sizindir. Ya da onlar müslüman olacak ve kendi ihtiyârları ile savaşsız olarak sizin dininize gireceklerdir.

Şâyet itâat ederseniz; (Allah'ın emrine icâbetle cihâda çıkar ve üzerinize farz kılınanları yerine getirirseniz) Allah size güzel bir ecir verir. Ama daha önce (davet edildiğiniz halde geri kaldığınız Hudeybiye savaşında geri döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi elîm bir azâbla azâblandırır.

Daha sonra Allah Teâlâ cihâdı terketmeye ma'zeret teşkîl edecek özürleri zikreder. Bunlardan kimisi körlük ve topallık gibi devâmlıdır,

kimisi de belirli günlerde kişiye ârız olan ve daha sonra sona eren hastalık gibi süreli, ârızî özürlerdir. Belirli günlerde hasta olan kimse hastalık halinde iyileşinceye kadar devâmlı özür sâhipleri hükmüne girer. Daha sonra Allah Teâlâ cihâda, Allah ve Rasûlüne itâata teşvikle şöyle buyurur: «Kim, Allah'a ve peygamberine itâat ederse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlerine sokar. Kim de geri kalır (cihâddan imtinâ' eder ve dünya geçimliklerine yönelir)sa, (dünyada zillet, âhirette cehennem ile olmak üzere) onu elîm bir azâb ile azâblandırır.»

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ
وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾

18 Andolsun ki, sana o ağacın altında bi'at ederlerken Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş de onlara sekîneti indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükâfâtlandırmıştır.

19 — Ve alacakları bol ganîmetlerle. Allah Azîz, Hakîm olandır.

O Ağacın Altında Bî'at Edenler

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde, ağacın altında Rasûlü (s.a.)ne bîat etmiş olan mü'minlerden hoşnûd olduğunu haber veriyor. Daha önce onların sayıları zikredilmişti ki bin dört yüz kişiydiler. Altında bîat etmiş oldukları ağaç ise Hudeybiye arâzisindeki bir akasya ağacı idi. Buhârî der ki: Bize Mahmud'un... Târık İbn Abdurrahmân'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Hacca gitmiş ve namaz kılan bir topluluğa rastlamıştım. Bu mescid ne mescididir? diye sordum. Altında Allah Rasûlü (s.a.)nün Rıdvân bî'atını yapmış olduğu ağaçtır, dediler. Saîd İbn Müseyyeb'e gelerek bunu haber verdim de Saîd şöyle dedi. Babamın bana naklettiğine göre o, ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.)ne bî'at edenlerdenmiş. Babam şöyle demişti: Bir sonraki sene çıktığımızda ağacı unutmuş ve bulamamıştık. Saîd der ki: Muhammed (s.a.)in ashâbı o ağacı bilmiyorlarken size mi öğretildi? Siz mi daha iyi bilmektesiniz?

«Kalblerinde olanı (doğruluğu, vefâyı, Allah'ın emrini işitip itâat etmelerini) bilmiş de onlara sekîneti, (kalb huzûru ve sükûnu) indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükâfâtlandırmıştır.» Allah'ın onları mükâfâtlandırmış olduğu fetihler onlarla düşman arasındaki barış

ve bu barış sâyesinde meydana gelen Hayber'in, Mekke'nin, daha sonra da diğer iklim ve ülkelerin fethi gibi devâmlı ve peşpeşe gelen umûmî hayırlar, dünya ve âhirette onlar için meydana gelen izzet, zafer ve yüceliktir. Bu sebepledir ki «Ve alacakları bol ganîmetlerle. Allah Azîz, Hakîm olandır.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Yahyâ'nın... İyâz İbn Seleme'den, onun da babasından rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Biz öğle vakti istirâhata çekilmişken Allah Rasûlü (s.a.)nün münâdisi şöyle nidâ etti: Ey insanlar, Rûh'el-Kudüs indi. Haydin bî'ata, haydin bî'ata. Allah Rasûlü bir akasya ağacının altında idi. Çevresine toparlanıp ona bîat ettik. İşte Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki, sana o ağacın altında bî'at ederlerken Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur.» kavli budur. Allah Rasûlü bir elini diğer eli ile tutarak Hz. Osmân için bîat etti. İnsanlar: Osmân İbn Affân'a ne olmuş ki, durumu gâyet güzel. O Mekke'de Beytullah'ı tavâf ediyor, biz ise hâlâ buradayız, demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Osmân orada şu kadar sene kalsa bile ben tavâf etmedikçe o, Beytullah'ı tavâf etmez.

وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ
وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا
قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا
الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ
لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِن بَعْدِ
أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾

20 Allah, size ele geçireceğiniz bol ganîmetler vaad etmiştir. Bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki mü'minlere bir âyet olsun ve sizi dosdoğru yola hidâyet etsin.

21 — Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ama Allah'ın sizin için sakladığı ganîmetler de vardır. Ve Allah her şeye kâdir olandır.

22 — O küfredenler, sizinle savaşa katılsalardı mutla-

ka arkalarını dönerlerdi. Sonra bir velî ve yardımcı da bulamazlardı.

23 — Bu, önceden beri geçmiş olan Allah'ın sünnetidir. Ve sen, Allah'ın sünnetinde aslâ bir değişiklik bulamazsın.

24 — Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur. Allah yaptıklarınızı görmekte olandır.

Mücâhid, «Allah size ele geçireceğiniz bol ganîmetler vaadetmiştir.» âyetinde bugüne kadar elde edilen bütün ganimetlerin kasdedildiğini söyler. «Bunu size hemen vermiş.» âyetinde kasdedilen ise, Hayber'in fethidir. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre ise, size hemen vermiş olduğu ganîmet ile Hudeybiye barışı kasdedilmektedir.

«Ve insanların ellerini sizden çekmiştir.» Ki, düşmanlarınız sizin aleyhinize içlerinde gizlemiş oldukları muhârebe, savaş gibi kötülükleri size ulaştıramamışlardır. Aynı şekilde arkanızda bıraktığınız insanların ellerini de âileleriniz ve haremlerinizden çekmiş, engellemiştir. «Ki bu, mü'minlere (ibret alacakları) bir âyet olsun.» Şüphesiz Allah onların koruyucusu, sayılarının azlığına rağmen diğer düşmanlara karşı yardımcılarıdır. Böylece onlar, Allah'ın kendilerine yaptığı bu muamele ile işlerin âkıbetlerini en iyi bilenin Allah olduğunu anlayacaklardır. Yine anlayacaklardır ki, zâhirde hoşlanmasalar bile mü'min kulları hakkında Allah'ın seçmiş olduğu elbette tercîhe şâyân olandır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir.» (Bakara, 216).

«(Allah'ın emrine boyun eğmeniz, O'na itâatla tâbi olmanız) ve (Rasûlüne muvâfakatınız sebebiyle) sizi dosdoğru yola hidâyet etsin.»

«Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ama Allah'ın sizin için sakladığı ganîmetler de vardır. Ve Allah her şeye kâdir olandır.» Yani başka bir ganîmet. Bir başka fetih. Siz ona güç yetiremediğiniz halde Allah Teâlâ onu sizin için kolaylaştırmış ve çepeçevre kuşatmıştır. Şüphesiz Allah müttakî kullarını hiç ummadıkları yerden rızıklandırır. Müfessirler, bu ganîmetle neyin kasdedildiğinde ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, bu ganîmetin Hayber ganîmeti olduğunu söyler. Bu; Allah Teâlâ'nın «Bunu size hemen vermiştir.» âyetine göre Hudeybiye musâlahasıdır. Dahhâk, İbn İshâk ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem böyle söylemektedir. Katâde ise bu ganîmetin Mekke fethi olduğunu söyler. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. İbn Ebu Leylâ ve Hasan el-Basrî ise bu ganîmetin, İran ve Rum ganîmetleri olduğunu söylemektedir. Mücâhid daha da geniş düşünerek bu ganîmetin, kıyâ-

met gününe kadar olacak her fetih ve ganîmet olduğunu söylemiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Şu'be kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ama Allah'ın sizin için sakladığı ganîmetler de vardır.» âyeti hakkında der ki: Bunlar bugüne kadar yapılan fetihlerdir.

«O küfredenler, sizinle savaşa katılsalardı mutlaka arkalarını dönerlerdi. Sonra bir velî ve yardımcı da bulamazlardı.» Allah Teâlâ, inanan kullarını müjdeleyerek şöyle buyurur: Şâyet müşrikler onlarla savaşmış olsalardı; hiç şüphesiz Allah Teâlâ, Rasûlüne ve inanan kullarına yardım ederdi de kâfirlerin ordusu arkalarını dönüp kaçarak hezîmete uğrarlardı. Onlar bir dost ve yardımcı da bulamazlardı. Çünkü Allah, Rasûlü ve Allah'ın taraftârları olan mü'minler safındadır.

«Bu, önceden beri geçmiş olan Allah'ın sünnetidir. Ve sen, Allah'ın sünnetinde aslâ bir değişiklik bulamazsın.» Allah'ın yaratıkları hakkındaki sünneti ve âdeti budur: Hak ile bâtılın ayrılacağı bir yerde küfürle îmân ne zaman karşı karşıya gelse Allah mutlakâ küfre karşı îmâna yardımcı olur, hakkı yüceltirken bâtılı alçaltır. Nitekim Bedir günü müslümanların sayı ve hazırlığının azlığına ve müşriklerin sayı ve hazırlıklarının çokluğuna rağmen düşmanları olan müşriklere karşı dostları olan mü'minlere yardımcı olmuştur.

«Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur. Allah yaptıklarınızı görmekte olandır.» âyet-i kerîme'sinde Allah Teâlâ, inanan kullarına olan nimetlerini anıyor. O zaman da müşriklerin ellerini onlardan çekmiş ve müşrikler onlara bir kötülük ulaştıramamıştır. Mü'minlerin ellerini de müşriklerden çekmiştir ki böylece onlarla Mescid-i Harâm'ın yanında savaşmamışlardır. Aksine her iki grubu da korumuş ve mü'minler için mahzâ hayır, dünya ve âhirette güzel bir âkıbet olan barışı aralarında gerçekleştirmiştir. Daha önce Seleme İbn Ekvâ hadîsinde de geçtiği üzere müslümanlar, yetmiş müşrik esîri getirip Allah Rasûlü (s.a.)nün huzûrunda bağlı olarak durdurdukları zaman Hz. Peygamber onlara bakmış ve: Onları salıverin ki, bu onlar için günâhkârlığın başlangıcı ve netîcesi olsun, buyurmuştu. Bu husûsta Allah Teâlâ da: «Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetini inzâl buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn'un... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Hudeybiye günü olduğunda, Mekkelilerden silâhlı seksen kişi Ten'îm dağı tarafından Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbının üzerine saldırmıştı. Onlar Allah Rasûlü (s.a.)ne baskın yapmak istiyorlardı. Hz. Peygamber onlara bedduâ etti de yakalandılar. Affân ise Hz. Peygamberin onları bağışladığını söyler. Bu hâdise üzerine «Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların el-

lerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur.» âyeti nâzil oldu. Müslim ve Sünen'inde Ebu Dâvûd, Sünen'lerinin tefsîr bölümünde Tirmizî ve Neseî bu hadîsi muhtelif kanallardan olmak üzere Hammâd İbn Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb'ın... Abdullah İbn Muğaffel el-Müzenî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurduğu ağacın dibinde Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberdik. Ağacın bazı dalları Allah Rasûlü (s.a. ile Ali İbn Ebu Tâlib'in sırtına düşüyordu. Süheyl İbn Amr da Hz. Peygamber'in huzûrundaydı. Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ali'ye: Yaz: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, buyurdu. Süheyl, Hz. Ali'nin elini tutarak: Biz Rahmân ve Rahîm'i bilmeyiz; bizim meselemizde bildiğimizi yaz, dedi. Hz. Peygamber: Yaz: Bismike Allahümme, buyurdu. Hz. Ali: Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed ile Mekke ehlinin üzerinde anlaştıkları ahidnâmedir, yazmıştı. Süheyl İbn Amr yine onun elini tutarak: Şâyet sen onun elçisi isen bu takdîrde biz sana zulmetmiş oluruz; bizim meselemizde bizim bildiğimizi yaz, dedi. Allah Rasûlü: Bu, Abdullah oğlu Muhammed'in üzerinde anlaştığıdır, yaz, buyurdu. Biz bu durumda iken birdenbire silâhlı otuz genç üzerimize sıçradı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara bedduâ etti de Allah onları sağır etti (başka bir rivâyete göre gözlerini kör etti). Üzerlerine yürüyüp yakaladık. Allah Rasûlü (s.a.): Herhangi bir kimsenin ahdiyle mi geldiniz? Veya herhangi bir kimse size emân verdi mi? buyurdu. Onlar: Hayır, dediler de Allah Rasûlü onları serbest bıraktı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur. Allah, yaptıklarınızı görmekte olandır.» âyetini indirdi. Neseî de hadîsi Hüseyn İbn Vâkıd kanalıyla rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... İbn Ebzâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) kurbânlıkları çıkarıp Zülhuleyfe'ye ulaştığında kendisine Hz. Ömer: Ey Allah'ın peygamberi, seninle harp halinde olan bir kavme silâhsız ve süvâriler olmaksızın gidiyorsun, dedi. Hz. Peygamber de Medîne'ye haber gönderip orada ne kadar silâh ve at varsa yükletip getirtti. Mekke'ye yaklaştığında Mekke'ye girmesini engellediler. Yürüyüp Minâ'ya geldi ve orada konakladı. Çıkardıkları gözcü, İkrime İbn Ebu Cehl'in Hz. Peygamberin üzerine beş yüz kişiyle yürüdüğü haberini getirdi. Allah Rasûlü Hâlid İbn Velîd'e: Ey Hâlid, gelen senin amcaoğlundur, atlılar içinde geliyor, dedi. Hz. Hâlid: Ben Allah'ın kılıcıyım, Rasûlünün kılıcıyım —işte o gün kendisine Seyfullah adı verildi— ey Allah'ın Rasûlü, beni dilediğin yere gönder, dedi. Hz. Peygamber de onu atlıların üzerine gönderdi. Hâlid, Şi'b denilen mevkide İkrime ile karşılaşıp onu hezîmete uğrattı ve Mek-

ke çevresindeki bağlara kadar kovaladı. İkrime'nin dönüşünde yine onu hezîmete uğratıp Mekke bahçelerine sığınmaya mecbûr bıraktı. İkrime üçüncü dönüşünde de bozguna uğrayıp Mekke bahçelerine sığınmak mecbûriyetinde kaldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «O küfredenleri elîm bir azâb ile azâblandırır.» kısmına gelinceye kadar «Mekke»nin göbeğinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetlerini indirdi. Allah Teâlâ peygamberini, muzaffer kıldıktan sonra onlarla savaşmaktan alakoymuştur ki, henüz Mekke'de kalmış bulunan müslümanlar atların ayakları altında ezilmesinler.

İbn Ebu Hâtim de bu haberin bir benzerini İbn Ebzâ'dan rivâyet etmektedir. Ancak bu hadîsin ifâdeleri şüphelidir. Zîrâ bunun Hudeybiye senesi olması mümkün değildir. Hâlid o zamanda henüz müslüman olmamıştı. Aksine o günde müşriklerin öncü kuvveti durumundaydı. Bu husûs sahîh bir hadîste belirtilmektedir. Umret'ül-Kazâ senesi olması da câiz değildir. Zîrâ ertesi yıl Allah Rasûlü (s.a.)nün umre yapması ve Mekke'de üç gün kalması şartı ile anlaşma yapmışlardı. Buna istinâden Hz. Peygamber Mekke'ye geldiğinde onu engellememişler, onunla savaşmamışlardı. Şâyet bu hâdise Mekke'nin fethi günü olmuştur, denilirse; buna cevabımız şöyle olacaktır: Bunun fetih günü olması da câiz değildir. Zîrâ fetih senesi Hz. Peygamber kurbânlıklar sürüp götürmemişti. O büyük bir ordu içinde muhârebe ve savaş için gelmişti. O halde yukardaki hadîsin ifâdeleri arasında boşluklar vardır ve her halde içine bir şeyler karışmış olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.

İbn İshâk der ki: Benim ithâmda bulunamayacağım birisi bana İbn Abbâs'ın kölesi İkrime'den nakletti ki Kureyşliler, içlerinden kırk veya elli kişiyi göndererek onlara Hz. Peygamberin ashâbından birini ele geçirmek üzere Rasûlullah'ın ordugâhına geceleyin yaklaşmalarını emretmişlerdi. İşte bunlar yakalanıp Hz. Peygamber (s.a.)e getirildiler. Allah Rasûlü onları bağışlayıp serbest bıraktı. Onlar, Allah Rasûlü (s.a.)nün askerine taş ve ok atmışlardı. İbn İshâk şöyle devâm eder: İşte bu konuda Allah Teâlâ: «Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetini inzâl buyurdu.

Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre İbn Züneym adındaki bir adam Hudeybiye'deki Seniyye denilen yere çıkmıştı. Müşrikler ona ok atıp öldürdüler. Hz. Peygamber de bu müşriklerin üzerine atlılar gönderdi. Bu atlılar kâfirlerden on iki süvârîyi yakalayıp Hz. Peygambere getirdiler. Rasûlullah onlara: Siz herhangi bir anlaşma üzere misiniz? Siz herhangi bir zimmet üzere misiniz? diye sordu. Onların; hayır, cevabı üzerine de kendilerini (serbest) bırakıp gönderdi. İşte bu husûsta Allah Teâlâ: «Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetini indirdi.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ
مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ
لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾
إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ
وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾

25 — Onlar, küfretmiş olanlardır. Sizi Mescid-i Harâm'ı ziyâretten ve bekletilmekte olan kurbânlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir. Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle, mü'min kadınları bilmeyerek ezmek sûretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdık.

26 — O küfredenler kalblerinde hamiyyeti, câhiliyyet hamiyyetini ateşlendirdiklerinde Allah; sekînetini peygamberine ve mü'minlerin üzerine indirdi. Ve onları takvâ sözü üzerinde durdurdu. Onlar buna daha lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilmekte olandır.

Hudeybiye Musâlahası

Allah Teâlâ Kureyşlilerden ve Allah Rasûlü (s.a.)nü yenmeleri için onlara yardım eden Arap müşriklerinden haber vererek şöyle buyuruyor: «Onlar küfretmiş olanlardır. (Küfredenlerden başkası değillerdir). Sizi (gerçekte Mescid-i Harâm'ın ehli olduğunuz ve ona daha lâyık olduğunuz halde) Mescid-i Harâm'ı ziyâretten ve bekletilmekte olan kurbânlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir.» Bu, onların azgınlık ve inâdlarından başka bir şey değildir. İlerde açıklanacağı üzere mahalline ulaştırılmayı bekleyen kurbânlıklar yetmiş deve idi.

«Eğer orada henüz sizin bilmediğiniz (ve kavimlerinden korktukları

için îmânlarını gizleyen ve onların arasında kalan) mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek sûretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi.» Aksine sizi onlar üzerine musallat kılardı da onları ve ileri gelenlerini öldürür, hayatlarını söndürürdünüz. Ama onların evleri arasında bu savaş sırasında tanıyamayacağınız mü'min erkekler ve mü'min kadınlardan oluşan kavimler de vardır. «Allah dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır.» İnananları aralarından kurtarmak için ve bir de onlardan çoğunun İslâm'a dönmesi için onların cezâlandırılmalarını geciktirmiştir. Eğer onlar (mü'minler), birbirlerinden (aralarında bulundukları kâfirlerden) ayrılmış olsalardı (şüphesiz sizi onların üzerine musallat ederdik de, onları yaygın bir şekilde katlederdiniz ve böylece o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdık.»

Hâfız Ebu Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ebu Zenbâ' Ravh İbn Ferec'in... Cüneyd İbn Sebu'dan rivâyetine göre; o, şöyle dermiş: Günün başlangıcında Allah Rasûlü (s.a.)ne karşı kâfir olarak savaştım, günün sonunda ise müslüman olarak onunla birlikte savaştım. Bizim hakkımızda: «Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek sûretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı...» âyeti nâzil oldu. Biz dokuz kişi idik. Yedimiz erkek, ikimiz de kadındı. Taberânî hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Muhammed İbn Abbâd el-Mekkî'den de rivâyet etmektedir ki, onun isnâd zincirinde Ebu Cum'a Cüneyd İbn Sebu' kaydı geçmektedir. Ayrıca hadîsi İbn Ebu Hâtim de Hacer İbn Halef kanalıyla rivâyet etmektedir. Onun rivâyet ettiği hadîsin ifâdeleri şöyledir: Biz üç erkek, dokuz kadın idik. Bizim hakkımızda: «Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek sûretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı...» âyeti nâzil oldu. İbn Ebu Hatim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı, o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdık.» âyeti hakkında şöyle dermiş: Şâyet kâfirler mü'minlerden ayrılıp tefrîk edilebilmiş olsaydı, Allah mü'minlerin kâfirleri öldürmesi sûretiyle o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdı.

«O küfredenler, kalblerinde hamiyyeti, câhiliyyet hamiyyetini ateşlendirdiklerinde...» Bu durum; «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» ve: «Bu Allah'ın elçisi Muhammed'in üzerinde anlaştığıdır.» yazılmasını kabul etmedikleri zaman olmuştur. «Allah; sakînetini peygamberine ve mü'minlerin üzerine indirdi. Ve onları takvâ sözü üzerinde durdurdu.» Takvâ sözü, İbn Cerîr ve Abdullah İbn İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş oldukları hadîste belirtildiği üzere «Allah'tan başka ilâh yoktur.» sözüdür. Bu hadîs şöyledir: Bize Hasan İbn Kazea Ebu Ali el-Basrî'nin... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü

(s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Onları takvâ sözü üzerinde durdurdu. Bu; Allah'tan başka ilâh yoktur sözüdür. Hadîsi Tirmizî de Hasan İbn Kazea'dan rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Hadîs garîbdir. Sâdece onun rivâyetiyle bilmekteyiz. Ebu Zür'a'ya bu hadîsi sordum. Sadece bu kanaldan bilindiğini söyledi.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr er-Ramâdî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka ilâh yoktur, deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Her kim, «Allah'tan başka ilâh yoktur» derse; bir hakka karşılık olması müstesnâ malını ve nefsini benden korumuştur. Hesâbı da Allah'a âittir. Allah Teâlâ kitâbında bir âyet indirip şöyle buyurur: «Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde büyüklük taslarlardı.» (Saffât, 35). Allah Teâlâ ayrıca: «Ve onları takvâ sözü üzerinde durdurdu. (Onlar buna lâyık ve ehil kimselerdi).» buyurur ki bu söz: «Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir.» sözüdür. Onlar bu sözü büyüklendikleri için söylememişler; Hudeybiye günü müşrikler de aynı büyüklenme içine girmişlerdir. Allah Rasûlü (s.a.) müddet meselesinde (barış içinde kalıp harp yapmayacakları müddet konusunda) onlarla yazışmıştır. İbn Cerîr de hadîsi bu fazlalıklarla beraber Zührî kanalıyla rivâyet etmiştir. Görünüşe göre bunlar Zührî'nin sözünden hadîs metnine karışmış olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.

Mücâhid, âyette geçen takvâ sözünün ihlâs olduğunu söyler. Atâ İbn Ebu Rebâh ise takvâ sözünü şöyle açıklar: Bu söz: Tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, Hamd O'nadır ve O her şeye güç yetiricidir, sözüdür. Yûnus İbn Bükeyr'in İbn İshâk kanalıyla... Misver'den rivâyetine göre takvâ sözü; tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yoktur, sözüdür. Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl kanalıyla... Ali'den rivâyetine göre takvâ sözü hakkında o, şöyle demiştir: Bu; Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah en büyüktür, sözüdür. İbn Ömer de böyle söylemiştir. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'ın «Ve onları takvâ sözü üzerinde durdurdu.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Bu söz; Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdettir ve o, her takvânın başıdır. Saîd İbn Cübeyr, Allah'ın inananları takvâ sözü üzerinde durdurmasını şöyle açıklar: Bu; Allah'tan başka ilâh yoktur, sözü ile Allah yolunda cihâddır. Atâ el-Horasânî der ki: Bu söz; Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir, sözüdür. Abdullah İbn Mübârek'in Ma'mer'den, onun da Zührî'den rivâyetine göre takvâ sözü; Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, sözüdür. Katâde de takvâ sözünü, Allah'tan başka ilâh yoktur, sözü ile açıklar.

«Onlar buna daha lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilmekte olandır. (Kimin hayra, kimin de kötülüğe müstehak olduğunu en iyi O

bilir.)» Neseî der ki: Bize İbrâhîm İbn Said'in... Ebu İdrîs'den, onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, âyeti: O küfredenler kalblerinde hamiyyeti câhiliyyet hamiyyetini ateşlendirdiklerinde, şâyet siz de onların ateşlendiği gibi ateşlenmiş olsaydınız hiç şüphesiz Mescid-i Harâm fesâda boğulurdu, şeklinde okurmuş. Bu kırâetin Hz. Ömer'e ulaşması üzerine Hz. Ömer ona karşı biraz sert davranmış da Übeyy: Sen iyi biliyorsun ki ben Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına girerdim, Allah'ın ona öğrettiklerinden bana öğretirdi, demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer: Evet, şüphesiz sen yanında ilim ve Kur'ân olan birisin. Allah ve Rasûlünün sana öğrettiklerinden öğret ve oku, demiş.

Hudeybiye Musâlahası Hakkında Vârid Olan Hadîsler :

İmâm Ahmed der ki: Bize Yezid İbn Hârûn'un... Misver İbn Mahreme ve Mervan İbn Hakem'den rivâyetine göre, onlar şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye senesi Beytullah'ı ziyâret maksadıyla çıktı. Savaş istemiyordu. Beraberinde yetmiş deveyi kurbânlık olarak çıkardı. Çevresindeki insanlar yedi yüz kişiydiler. Her on kişi bir kurbân getirecekti. Allah Rasûlü çıkıp Usfân'a vardığında Bişr İbn Süfyân el-Ka'bî Rasûlullah'a kavuştu ve: Ey Allah'ın elçisi, Kureyş senin bu yürüyüşünü işitmiş ve ne kadar develeri varsa yanlarına alıp çıkmışlar. Kaplan derilerinden zırhlar giymişler. Üzerlerine baskı yapıp yenemeyeceğine dâir Allah'a and içtiler. Hâlid İbn Velîd'i süvârîleri ile Kürâ'el-Ğamîm'e öncü olarak çıkardılar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Yazıklar olsun Kureyş'e. Kafalarını harble bozmuşlar. Ne olurdu sanki insanlarla benim aramdan çekilselerdi? Şâyet insanlar benim hakkımdan gelirse, zâten onların diledikleri olmuş olacak. Şâyet Allah beni muzaffer kılarsa, onlar zâten İslâm'a girecekler. Şâyet böyle yapmasalar bile güçlü olarak savaşmış olurlardı. Kureyş acabâ ne sanıyor? Allah'a yemîn ederim ki Allah beni muzaffer kılıncaya veya atımın sadece önü tek başına kalıncaya kadar Allah'ın beni göndermiş olduğu şey üzere onlarla savaşmaya devâm edeceğim. Daha sonra Allah Rasûlü insanlara sağ tarafa doğru yönelmelerini emretti de Hamaz dağları arasından Mekke'nin alt tarafından Hudeybiye ve Seniyye el-Murâr'a çıkan yola saptılar. Râvi anlatmaya şöyle devâm ediyor: Hz. Peygamber orduyu bu yola soktu. Kureyş atlıları, İslâm ordusunun toz bulutunun yollarının ötesinde kaldığını görünce, Kureyş'e dönmek üzere hareket ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) çıkıp sonunda Seniyye el-Murâr yoluna girdiği zaman devesi çöktü. İnsanlar: Deve çöktü, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Deve çökmedi, zâten çökmek ona yaraşmaz. Fakat fili Mekke'ye girmekten alıkoyan onu da alıkoymuştur. Allah'a yemîn ederim ki, bugün Kureyş, sıla-i rahm isteği ile beni bir yola çağırırsa mutlakâ bu isteklerine icâbet ederim, buyurup insanlara: Konaklayınız, dedi. Ey Allah'ın elçisi, vâdîde insanların yanına konaklayabileceği

bir su yok, dediler de, Allah Rasûlü (s.a.) sadağından bir ok çıkarıp ashâbından birisine verdi. Bu oku oradaki eski kuyulardan birine indirip diktiler de o kuyudan su fışkırdı. Hattâ insanlar orada deve sulamak için yerler bile yaptılar. Allah Rasûlü (s.a.) dinlenip rahatlayınca bir de baktılar ki Huzâa kabîlesinden birtakım insanların arasında Büdeyl İbn Verkâ geliyor. Allah Rasûlü (s.a.) daha önce Bişr İbn Süfyân'a söylediklerini onlara da tekrârladı. Onlar Kureyş'e dönüp: Ey Kureyş topluluğu, şüphesiz siz Muhammed hakkında acele ediyorsunuz; Muhammed savaş için gelmedi, sâdece Beytullah'ın değerini yüceltmek ve onu ziyâret için gelmiştir. Siz ise onlar hakkında yanlış zanna kapıldınız, dediler.

Muhammed İbn İshâk'ın naklettiğine göre Zührî şöyle anlatıyor: Müşriği ve müslümanı ile Huzâa kabîlesi Allah Rasûlü (s.a.) ile barış içindeydiler. Mekke'de olanlardan hiç bir şeyi Allah Rasûlü (s.a.)ne gizlemezlerdi. Mekke'liler: Allah'a yemîn ederiz ki sadece bunun için bile gelmiş olsa, bizim üzerimize baskın ve galebe ile aslâ giremeyecek. Araplar böyle bir şeyi konuşamayacaklar, dediler sonra da Âmir İbn Lueyy oğullarından birisi olan Mikrez İbn Abd'ı Hz. Peygambere gönderdiler. Allah Rasûlü (s.a.) Mikrez'i gördüğü zaman: Bu, zâlim bir adamdır, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına ulaştığında Rasûlullah daha önce ashâbı ile konuştuğu gibi onunla da konuştu. Mikrez Kureyş'e dönüp Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediklerini onlara nakletti. Bu sefer Kureyş'liler Huleys İbn Alkame el-Kinânî'yi Hz. Peygambere gönderdiler. O zamanda Huleys kendilerine Ehâbîş adı verilen ve Mekke'nin alt taraflarında konuşup anlaşan Kureyş, Kinâne ve Huzâa kabîlesinden oluşan grubun efendisi durumundaydı. Allah Rasûlü (s.a.) onu görünce: Bu, çokça ibâdet eden bir kavimdendir. Kurbânlıkları onun yüzüne doğru sürün, buyurdu. Kurbânlıkları ona doğru sürdüler. Uzun süre yerine ulaştırılmamaktan dolayı boyunlarına takılan kurbânlık alâmetlerinin kirişlerini yemiş halde vâdinin ortasından kurbânlıkların kendisine doğru aktığını görünce döndü ve gördüğünü ta'zîm etmek maksadıyla Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına gitmekten vazgeçti. Mekke'ye döndüğünde: Ey Kureyş topluluğu, şüphesiz ben geri çevrilmesi ve alıkonulması helâl olmayan bir şey gördüm: Kurbânlık alâmetler içinde kurbânlar gördüm. Yerine ulaştırılmaktan uzun süre men' edildikleri için kurbânlık alâmetlerinin kirişlerini yemişler, dedi. Otur; sen bilgisiz bir bedevîden başka bir şey değilsin, dediler ve Allah Rasûlü (s.a.)ne Urve İbn Mes'ûd es-Sekafî'yi göndermek istediler. Ey Kureyş topluluğu, Muhammed'e sizden kimi göndermişseniz geldikleri zaman onları öfke ve kötü sözlerle karşıladığınızı görüyorum. Biliyorsunuz ki siz babalarsınız, ben ise oğulum. Başınıza geleni işittim. Kavmimden bana itâat edecekleri toplayıp, geleyim ve sizi bizzât ben rahatlatayım,

dedi. Doğru söyledin, dediler. Elbette sen bizim katımızda töhmet altına alınmış değilsin. Urve İbn Mes'ûd çıkıp Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi, önüne oturdu ve: Ey Muhammed, karmakarışık insanları topladın, sonra da onları kendi kabuğunu kırmak için aşiretinin üzerine getirdin. Bak; Kureyş, ne kadar develeri varsa yanlarına alıp çıktılar. Kaplan derileri giydiler. Üzerlerine baskın yapıp yenemeyeceğine dâir Allah'a and içtiler. Allah'a yemîn ederim ki ben, senin etrafındaki şu kimselerin yarın çevrenden çil yavrusu gibi dağıldıklarını görür gibi oluyorum, dedi. Ebubekir, Allah Rasûlü (s.a.)nün arkasında oturmaktaydı. Ey Lât'ın köpeği dilini tut. Biz mi Allah Rasûlünün etrafından dağılıp gideceğiz? dedi. Urve: Ey Muhammed, bu da kim? diye sordu. Hz. Peygamber: Bu, Ebu Kuhâfe'nin oğludur, buyurdu. Urve: Allah'a yemîn ederim ki senin geçmişte bana bir iyiliğin dokunmamış olsaydı, ben bu sözünün karşılığını verirdim. Bu sözün daha önce yapmış olduğuna karşılıktır, dedi. Sonra Urve Allah Rasûlü (s.a.)nün sakalını tuttu. Muğîre İbn Şu'be Allah Rasûlü (s.a.)nün yanıbaşında zırhına bürünmüş vaziyette ayaktaydı. Urve'nin eline vurup: Başına bir şey gelmesini istemiyorsan, elini Allah Rasûlü (s.a.)nün sakalından çek, dedi. Urve: Yazıklar olsun sana. Ne kadar kaba ve sert olmuşsun, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm etti. Urve: Bu kimdir ey Muhammed? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): Kardeşinin oğlu Muğîre İbn Şu'be'dir, diye cevabladı. Şu zâlim herif mi? Nihayet pisliğini dün yıkayabildin mi? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) daha önce ashâbı ile konuştuğu şekilde onunla da konuştu ve harb maksadıyla gelmediğini bildirdi. Urve, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanından kalktı. Ashâbının ona nasıl davrandığını görmüştü: Abdest aldığını görseler hemen ona koşuyorlar, tükürdüğünü görseler hemen ona koşuyorlar. Ondan bir kıl düştüğünü görseler hemen alıyorlardı. Urve Kureyş'e döndü ve: Ey Kureyş topluluğu, ben hükümrânlık içindeki Kisrâ'nın yanına vardım, hükümrânlıkları ve debdebeleri içinde Kayser ve Necâşî'nin yanına gittim, ama Muhammed gibi ashâbı içinde bir kral aslâ görmedim. Ben öyle bir kavim gördüm ki, onu hiç bir şey için aslâ teslîm etmezler. Varın karârınızı ona göre verin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) bundan daha önce Huzâa kabîlesinden olan Hırâş İbn Ümeyye'yi Sa'leb adındaki devesine bindirerek Mekke'ye göndermişti. Hırâş Mekke'ye girdiğinde Kureyşliler Sa'leb'i boğazlayarak öldürmek istediler. Kendilerine Ehâbîş denilen Kinâne, Huzâa ve Kureyş'ten anlaşmış olan kimseler Kureyş'i bu işi yapmaktan alıkoydular da Hırâş Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına dönüp geldi. Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye göndermek üzere Ömer'i çağırdı. Ey Allah'ın elçisi, nefsim için Kureyş'den korkarım. Orada Adiyy oğullarından beni koruyacak hiç kimse yok. Kureyş ise kendilerine olan düşmanlığımı ve sertliğimi şüphesiz biliyor. Bu iş için orada benden daha çok izzet ve ikrâm

görecek birisini sana göstereyim: Osmân İbn Affân'ı gönder, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Osmân'ı çağırıp onu Kureyş'e gönderdi. Onlara kimseyle savaşmak için gelmediğini, harâmlığına ta'zîmde bulunarak Beytullah'ı ziyâret etmek üzere geldiğini bildirecekti. Hz. Osmân çıkıp Mekke'ye vardı. Ebân İbn Saîd İbn Âs'a rastladı, Ebân bineğinden inip Hz. Osmân'ı terkisine bindirdi ve Allah Rasûlü (s.a.)nün tebliğâtını ulaştırıncaya kadar onu emânı altına aldı. Hz. Osmân gidip Ebu Süfyân ve Kureyş büyüklerinin yanına vardı, Allah Rasûlü (s.a.)nün göndermiş olduğu haberi onlara ulaştırdı. Hz. Osmân'a: Eğer Beytullah'ı tavâf etmek istiyorsan tavâf et, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) tavâf etmedikçe bunu yapacak değilim, dedi. Kureyşliler Hz. Osmân'ı yanlarında alıkoydular. Allah Rasûlü (s.a.)ne ise Hz. Osmân'ın öldürüldüğü haberi ulaştı.

Muhammed İbn İshâk'ın naklettiğine göre Zührî ona şöyle anlatmış : Kureyşliler Süheyl İbn Amr'ı gönderdiler ve : Muhammed'e git, onunla anlaş. Onunla yapılacak anlaşmada, bu sene bizim yanımıza gelmeyerek döneceği husûsu mutlakâ bulunmalıdır. Allah'a yemîn ederiz ki, Araplar onun Mekke'ye baskın ve galebe ile girdiğini aslâ konuşamayacaklar, dediler. Süheyl İbn Amr Allah Rasûlüne geldi, Hz. Peygamber onu görünce : Mâdem ki bu adamı gönderdiler halk barış istiyor, buyurdu. Süheyl, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına geldi, uzun uzun konuştular, sözlü müzâkerelerde bulundular ve sonunda aralarında barış oldu. Mes'ele toparlanıp da sâdece yazma işi kaldığında Ömer İbn Hattâb yerinden sıçrayıp Ebubekir'e geldi ve: Ey Ebubekir, o Allah'ın elçisi değil mi? Biz müslümanlar değil miyiz? Onlar müşrikler değiller mi? diye sordu. Ebubekir: Evet öyledir, dedi. Hz. Ömer: O halde dinimiz uğrunda bu zillete niçin katlanıyoruz? dedi. Ebubekir : Ey Ömer, sâkin ol. Şüphesiz ben onun Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ediyorum, dedi. Hz. Ömer: Ben de şehâdet ederim, deyip Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, bizler müslümanlar değil miyiz, onlar müşrikler değiller mi? diye sordu. Hz. Peygamber: Evet öyledir, buyurdu. Hz. Ömer: O halde dinimiz uğrunda bu zillete niçin katlanıyoruz? diye sordu. Hz. Peygamber: Ben Allah'ın kulu ve elçisiyim, aslâ O'nun emrine muhâlefet etmeyeceğim ve O da beni aslâ zâyi etmeyecek, buyurdu. Daha sonraları Ömer şöyle dermiş: O gün konuşmuş olduğum sözün korkusuyla o kadar çok oruç tuttum, namaz kıldım, sadaka verdim ve köle âzâd ettim ki nihâyet benim için bir hayır olacağını umabildim. Râvî devâmla şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib'i çağırıp: Yaz; Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, buyurdu. Süheyl İbn Amr: Ben bunu bilmiyorum (tanımıyorum), fakat Bismike Allahümme yaz, dedi. Allah Rasûlü: Yaz; Bismike Allahümme. Bu, Allah'ın elçisi Muhammed'in Süheyl İbn Amr ile üzerinde anlaştıklarıdır, buyurdu. Süheyl

İbn Amr : Şâyet senin Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmiş olsaydım seninle savaşmazdım. Fakat şöyle yaz: Bu, Abdullah oğlu Muhammed ile Süheyl İbn Amr'ın üzerinde barış yaptıklarıdır. Bu andlaşmaya göre on sene harbi bırakacaklar ve insanlar bu on sene için emniyette olacaklar, birbirlerinden ellerini çekecekler. Ashâbından her kim velîsinin izni olmaksızın Rasûlullah'a gelirse velîsine geri verilecek. Allah'ın Rasûlü ile beraber olanlardan her kim Kureyş'e giderse geri verilmeyecek. Kalblerimiz, birbirlerine karşı kin ve aldatma duygularından arınmış olarak barışa sadâkat gösterecekler. Ortada aldatma ve hîle bulunmayacak. Andlaşma yazıldığı sırada onların şartlarından birisi de şu idi: Her kim Muhammed'in ahdine ve andlaşmasına girmek isterse ona girecek, her kim de Kureyş'in ahdine ve andlaşmasına girmek isterse oraya girecek. Huzâa kabîlesi hemen yerlerinden sıçrayıp: Biz Allah Rasûlünün ahdi ve andlaşmasındayız, dediler. Bekr oğulları da yerlerinden kalkıp: Biz Kureyş'in ahdi ve andlaşmasındayız, dediler. Şartları şöyle devâm ediyordu: Bu sene sen geri döneceksin, Mekke'ye girmeyeceksin. Gelecek sene senin için Mekke'yi boşaltacağız ve sen ashâbınla birlikte oraya gireceksin, orada üç gün ikâmet edeceksiniz. Sadece süvârilerin yanlarında silâhlar bulunacak. Mekke'ye kılıçlarınız kınlarında olarak gireceksiniz. Allah Rasûlü (s.a.) andlaşmayı yazdığı sırada Süheyl İbn Amr'ın oğlu Ebu Cendel demirden bağlar içinde geldi. Bağından kurtulup Allah Rasûlü (s.a.)ne koştu. Allah Rasûlü (s.a.)nün görmüş olduğu bir rü'yâya dayanarak Rasûlullah'ın ashâbı fethe kesin gözüyle bakarak Medîne'den çıkmışlardı. Şimdi geri döneceklerini, andlaşmanın yapıldığını, Rasûlullah'ın kendi aleyhine yüklendiklerini gördüklerinde, insanların kalblerine birtakım şüpheler girdi ki neredeyse helâk olacaklardı. Süheyl, Ebu Cendel'i görünce üzerine yürüyüp yüzüne vurdu ve: Ey Muhammed, bu gelmeden önce seninle benim aramda mes'ele bitmiş, andlaşma olmuştu, değil mi? dedi. Allah Rasûlü: Doğru söyledin, buyurdu. Süheyl, Ebu Cendel'e doğru ilerleyip boynundan yakaladı. Ebu Cendel en yüksek sesiyle bağırıp: Ey Müslümanlar topluluğu, beni dinimde fitneye düşüreceklerini bile bile beni şirk ehline geri mi vereceksiniz? dedi. İçinde bulundukları kötü durumla birlikte insanların hoşnûdsuzluğu daha da arttı. Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ebu Cendel, sabret, sabrının mükâfâtını Allah'tan bekle. Şüphesiz Allah, sana ve seninle beraber olan güçsüzlere mutlakâ bir ferâhlık ve çıkış yolu yaratacaktır. Biz bu kavimle aramızda barış andlaşması yaptık, bu husûsta onlara söz ve ahid verdik. Elbette onlara hiç bir zaman haksızlık edecek değiliz, buyurdu. Ömer İbn Hattâb onun yanına gitmek üzere yerinden fırladı. Cendel ile beraber yanına doğru yürümeye başladı. Bir yandan da : Ey Ebu Cendel, onlar ancak ve ancak müşriklerdir. Onlardan birinin kanı olsa olsa köpek kanıdır, diyordu. Kılıcın kabzasını ona

yakın tutmuştu. Hz. Ömer der ki: Kılıcı alıp onunla babasına vurmasını ummuştum. Ama babasına kıyamadı. Râvî anlatmaya şöyle devâm eder: Nihâyet mes'ele bitti, yazım işi tamâmlandığında, Allah Rasûlü (s.a.) ihrâmlı halde namaz kılmaktaydı ve ihrâmdan çıkıp çıkmama konusunda tereddütlü idi. Allah Rasûlü (s.a.) kalktı ve: Ey insanlar, kurbânlarınızı kesin ve tıraş olun, buyurdu. Hiç kimse kalkmadı. Sözünü tekrârladı, yine kimse kalkmadı. Allah Rasûlü (s.a.) üçüncü defa sözünü tekrârladığında da hiç kimse yerinden kalkmadı. Allah Rasûlü (s.a.) dönüp Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve: Ey Ümmü Seleme, insanlara ne olmuş? buyurdu. Ümmü Seleme: Ey Allah'ın elçisi, senin de gördüğün gibi bir kere şüphe onların kalblerine girmiş. Onlardan kimse ile konuşma, kurbânının olduğu yere git boğazla ve traş ol. Şâyet böyle yaparsan insanlar da aynısını yaparlar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Ümmü Seleme'nin yanından çıkıp kimse ile konuşmaksızın kurbânının yanına geldi, onu boğazladı, sonra da oturup tıraş oldu. İnsanlar da kalkıp kurbânlarını kestiler ve tıraş oldular. Nihâyet Allah Rasûlü (s.a.) Mekke ile Medîne arasındaki yolun ortalarında iken Fetih sûresi nâzil oldu. İmâm Ahmed hadîsi bu kanaldan bu şekli ile rivâyet etmiştir. Yûnus İbn Bükeyr ve Ziyâd el-Bekkâî de hadîsi İbn İshâk'dan yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyette garîblikler vardır. Kezâ İmâm Ahmed hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla... Zührî'den yukardakine benzer şekilde rivâyet eder. Bu rivâyette yukardakinden ayrılan kısımlar vardır. Buhârî de —Allah ona rahmet eylesin— Sahîh'inde hadîsi güzel birtakım fazlalıklarla uzunca rivâyet etmiştir. İmâm Buhârî Sahîh'inin Kitâb'üş-Şurût kısmında der ki: Bizce Abdullah İbn Muhammed'in... Misver İbn Mahreme ve Mervan İbn Hakem'den —Bu iki râvîden her bireri arkadaşının hadîsini doğrulamaktadır— rivâyetine göre, onlar şöyle anlatıyorlar: Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye günü bin küsûr ashâbı ile birlikte çıktı, Zülhuleyfe'ye gelince, kurbânlığını damgaladı, kurbânlık alâmetleri taktı ve orada umre için ihrâma girdi. Bu arada Huzâa kabîlesinden olup, kendi taraftârlarından olan birini câsûs olarak gönderdi. Ğadîr el-Eştât'a (1) kadar yürüdü. Göndermiş olduğu câsûs orada kendisine gelerek: Kureyş sana karşı büyük bir ordu ve hattâ Ehâbîş'i de topladı. Onlar seninle savaşacaklar, seni engelleyecekler ve geri çevirecekler, dedi. Allah Rasûlü ashâbına: Ey insanlar, bana görüşlerinizi bildirin, ne dersiniz onların âilelerine doğru yönelelim mi? Beytullah'dan bizi çevirip engellemek isteyen şu kimselerin zürriyetlerine mi yönelelim? —Hadîsin başka bir rivâyetindeki lafzı: Onlara yardım eden şu kimselerin zürriyyetlerine yönelmemizi

(1) Usfân yakınlarında bir yerin adıdır. Usfân da Mekke'ye iki merhale uzaklıktadır. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar.)

doğru görür müsünüz? Şâyet bize gelirlerse Allah Teâlâ müşriklerden bir boynu koparmış olur, yoksa onları üzüntülü bir halde bırakmış oluruz, şeklindedir. Başka bir rivâyetinde ise burası: Şâyet otururlarsa soyulmuş, yorulmuş ve hoşlanmadıkları başlarına gelmiş halde otururlar. Eğer kurtulurlarsa Allah'ın kopardığı bir boyun olurlar. Ne dersiniz; yoksa Beytullah'a doğru yürüyelim ve bizi oradan döndürmek isteyen kim olursa olsun onunla savaşalım mı? şeklindedir— Ebubekir dedi ki: Ey Allah'ın elçisi, sen Beytullah'a yönelerek çıktın, kimse ile vuruşmak ve savaşmak istemiyordun. Beytullah'a yönel, her kim bizi oradan çevirmeye kalkarsa onunla savaşalım. —Başka bir rivâyetin lafzına göre ise Hz. Ebubekir (r.a.): Allah ve Rasûlü iyi biliyor ki, biz ancak umre yapmak üzere geldik, kimseyle savaşmak için gelmedik. Ancak bizimle Beytullah arasına kim engel olarak çıkarsa onunla savaşırız, demiştir.— Hz. Peygamber (s.a.): O halde yürüyün, buyurdu. Başka bir rivâyete göre ise Rasûlullah: Allah'ın ismi üzere devâm edin (yürüyün), buyurmuştur.

Nihâyet yolun bir kısmında iken Hz. Peygamber (s.a.): Hâlid İbn Velîd Kureyş atlılarının öncüsüdür, Siz sağ taraftaki yolu ta'kîb edin, buyurdu. Allah'a yemîn ederim ki Hâlid onları hiç hissetmedi. Nihâyet ordunun arkasında çıkarmış olduğu toz dumanı görünce, hemen Kureyş'i uyarmak üzere geri döndü. Hz. Peygamber (s.a.) yürümeye devâm etti. Nihâyet Kureyşlilerin üzerine gidilecek Seniyye tepesine vardığında biniti çöktü. İnsanlar onu kaldırmaya ve yürütmeye çalıştılarsa da kalkmamakta direndi. Kusvâ çöktü, Kusvâ çöktü dediler. Hz. Peygamber (s.a.): Kusvâ çökmedi, zâten bu ona yaraşmaz. Ama fili Mekke'ye girmekten alıkoyan onu da alıkoymuştur, buyurup şöyle devâm etti: Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki Allah'ın harâmlarına ta'zîmde bulunacakları bir yolu benden isterlerse bu isteklerini mutlaka kabul ederim, sonra binitini zorladı ve o yerinden sıçradı, Allah Rasûlü onların yanından ayrılıp Hudeybiye'nin en uzak noktasında insanların azar azar su aldıkları küçük bir su birikintisinin başına indi. Çok geçmeden insanlar suyun hepsini çekip bitirdiler ve Allah Rasûlü (s.a.)ne susuzlukla ilgili şikâyetlerini ilettiler. Hz. Peygamber sadağından bir ok çekip o suya koymalarını emretti. Allah'a yemîn ederim ki su kaynamaya başladı, onlar yanından ayrılıncaya kadar da onları suya kandırdı. Onlar bu haldelerken birden bire Büdeyl İbn Verkâ el-Huzâî Huzâa kavminden bir grup ile çıkageldi. Onlar Tihâme halkından Allah Rasûlü (s.a.) ile barış içinde olan kimselerdi. Büdeyl: Ben Kâ'b İbn Luayy ve Âmir İbn Luayy'ı bıraktığımda onlar Hudeybiye sularının bol bol akan pınarlarının yanına inmişlerdi. Ne kadar develeri varsa yanlarındaydı. Onlar seninle savaşacaklar ve seni Beytullah'tan çevirecek (Beytullah'a gitmeni engelleyecek)ler, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Biz

savaşmak için değil ancak umre yapmak üzere geldik. Kureyş aklını savaşla bozmuş. Halbuki isteseler de onlarla aramızda bir müddet koysam, benimle insanların arasını serbest bıraksalar (insanlarla aramdan çekilseler) ve ben bu süre içinde muzaffer olursam o takdirde dilerlerse kendileri de insanların girdiği dine girseler. Böyle yapmasalar da hiç olmazsa savaş sıkıntısından kurtulmuş olurlardı. Ama onlar bunu kabul etmemekte diretirlerse, nefsim kudret elinde olana yemîn ederim ki bir tek atlı kalıncaya kadar onlarla bu konuda savaşırım. Şüphesiz ki, Allah, emrini yerine getirecektir, buyurdu. Büdeyl: Söylediğini onlara ulaştıracağım, deyip gitti, Kureyş'e vardı ve: Biz şu adamın yanından geldik. Bir söz söylüyor; şâyet size arzetmemi isterseniz söyleyelim, dedi. Onların beyinsizleri: Ondan bize herhangi bir şey haber vermene gerek yok, dediler. Aklı başında olanlar ise: Ondan işittiğin sözleri söyle bakalım, dediler. Büdeyl: Onu şöyle şöyle söylerken işittim, deyip Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediklerini onlara nakletti. Urve İbn Mes'ûd kalkıp: Ey kavmim, sizler baba değil misiniz? dedi.Onlar: Evet öyleyiz, dediler. Ben oğul değil miyim? dedi, onlar: Evet oğulsun, dediler. Beni töhmet altında bırakır mısınız? sorusuna onlar; hayır, cevabı verdiler. Siz bilmiyor musunuz ki ben Ukkaz ahâlisini yardıma çağırmıştım. Güçleri yetmezse âilemi, çocuklarımı ve bana itâat edenleri de getiririm, ne dersiniz? dedi. Onlar: Peki öyle yap, dediler. Urve: Eğer bu adam size bir olgunluk yolu gösterirse onu kabul edin. Bırakın beni, ona varayım, dedi de onlar: Peki ona git, dediler. Urve Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve kendisiyle konuşmaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.) ona, daha önce Büdeyl İbn Verkâ'ya söylediklerini tekrârladı. Urve o zaman: Ey Muhammed, haydi diyelim kavminin işini kökten halledip bitirdin; Araplar içinde senden önce kendi kökünü kazıyan birisini işittin mi? Şâyet en rüsvây sen olursan Allah'a yemîn ederim ki ben, karmakarışık ve türlü insanların yüzlerini görür gibi oluyorum da onlar en çok seni terkedip kaçacak kimseler gibi geliyor, dedi. Ebubekir (r.a.) ona: Sus, Lât'ın köpeği. Biz mi onu terkedip kaçacağız? dedi. Urve: Bu da kim? diye sordu. Hz. Peygamber: O Ebubekir'dir. dedi. Urve: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, şâyet senin bana geçmişte iyiliğin dokunmamış olsaydı, bunu senin yanına komaz, mutlakâ cevab verirdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ile konuşmaya başladı. Her ne zaman Rasûlullah ile konuşsa sakalını tutmaya yelteniyordu. Muğîre İbn Şu'be (r.a.) başında miğferi, yanında kılıcı ile Hz. Peygamber (s.a.) in başucunda dikilmekteydi. Her ne zaman Urve Hz. Peygamber (s.a.) in sakalına elini uzatsa kılıç kınının ucuyla eline vuruyor ve: Elini Hz. Peygamber (s.a.) in sakalından çek, diyordu. Urve başını kaldırıp: Bu da kim? diye sordu. Hz. Peygamber: Muğîre İbn Şu'be'dir, buyurdu. Urve: Ey zâlim, senin haksızlığın için ben koşmuyor muydum? dedi. Muğire

İbn Şu'be câhiliye döneminde birtakım kimselerle arkadaş olmuş, sonra onları öldürerek mallarını almış, daha sonra da müslüman olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.): Ben elbette İslâm'ı kabul ederim. Mala gelince; onun benimle ilgisi yok, buyurdu. Urve, daha sonra Hz. Peygamber (s.a.)in ashâbını göz ucuyla süzmeye başladı. Râvî der ki: Allah'a yemîn olsun, Allah Rasûlünün ağzından bir şey çıksa mutlakâ onlardan birisinin avucuna düşer, o kimse bununla yüzünü ve cildini ovalardı. Onlara bir şey emrettiğinde hemen emrini yerine getirmeye koşarlardı. Abdest aldığı zaman da onun abdest suyunu getirmek için neredeyse birbirleriyle yarışırlar, konuştuğu zaman yanında seslerini alçaltırlardı. Rasûlullah'ı ta'zîm ve hürmetlerinden gözlerini ona dikip bakmazlardı. Urve arkadaşlarına dönüp: Ey kavmim, Allah'a yemîn olsun ki ben kral-lara elçi olarak gittim. Kisrâ, Kayser ve Necâşî katında elçi olarak bulundum. Vallâhi Muhammed'in ashâbının Muhammed'e ta'zîm ve hürmeti gibisinin erkânınca kendisine gösterildiği hiç bir kral görmedim. Allah'a yemîn olsun bir tükrük tükürse mutlakâ onlardan birisinin avucuna düşer, bununla yüzünü ve cildini ovuşturur. Onlara bir şey emrettiği zaman emrini yerine getirmeye koşarlar. Abdest aldığı zaman da abdest suyunu getirmek üzere neredeyse birbirleriyle yarışırlardı. Konuştuğu zaman katında seslerini alçaltıyor ve hürmetlerinden gözlerini ona dikip bakmıyorlar. O size bir kemâl yolu teklîf ediyor, onu kabul edin, dedi. Kinâne oğullarından birisi: Bırakın, bir de ben ona varayım, dedi de onlar: Git bakalım, dediler. Hz. Peygamber ve ashâbının bulunduğu yere yaklaştığında, Hz. Peygamber (s.a.) : Bu filân kimsedir. O, kurbânlıklara hürmet eden bir kavimdendir. Kurbânlıkları onun üzerine gönderin, buyurdu. Kurbânlıklar ona doğru gönderildi. İnsanlar kendisini telbiye ile karşıladılar. Bunları görünce: Sübhanallah. Bunların Beytullah'dan döndürülmeleri aslâ yaraşmaz, dedi. Ashâbına dönüğünde ise: Ben kurbânlıkların damgalanmış ve nişanlanmış olduklarını gördüm. Onların Beytullah'dan engellenmelerini doğru görmüyorum, dedi. İçlerinden Mikrez İbn Hafs adındaki adam: Bırakın, ona bir de ben varayım, dedi. Haydi git bakalım, dediler. Hz. Peygamber ve ashâbının bulunduğu yere yaklaştığında Rasûlullah (s.a.) : Bu Mikrez'dir, o günâhkâr bir adamdır, dedi. Mikrez Hz. Peygamber (s.a.) ile konuşmaya başladı. O konuşurken birden Süheyl İbn Amr çıkageldi. Ma'mer'in Eyyûb'dan, onun da İkrime'den rivâyetine göre İkrime şöyle diyor: Süheyl İbn Amr geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.): İşiniz kolaylaştı, buyurmuş.

Ma'mer'in naklettiğine göre Zührî hadîsinde şöyle anlatılıyor : Süheyl İbn Amr geldi ve: Gel, seninle aramızda bir anlaşma yazalım, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) kâtibi çağırdı ve: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, buyurdu. Süheyl: Allah'a yemîn olsun ki Rahmân'ın ne

olduğunu bilmiyorum, fakat daha önce yazdığın gibi Bismike Allahümme yaz, dedi. Müslümanlar: Allah'a yemîn olsun ki Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla sözünden başkasını yazmayız, dediler. Hz. Peygamber (s.a.): Bismike Allahümme yaz, buyurdu ve şöyle devâm etti: Bu, Allah'ın elçisi Muhammed'in üzerinde anlaştığıdır. Süheyl : Vallâhi biz senin Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmiş olsaydık seni Beytullah'tan geri çevirmez, seninle savaşmazdık. Fakat sen: Abdullah'ın oğlu Muhammed, şeklinde yaz, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Siz beni yalanlasanız da Allah'a yemîn olsun ki ben Allah'ın elçisiyim, Abdullah oğlu Muhammed yaz, buyurdu. Rasûlullah'ın bunu kabul etmesinin sebebi Zührî'nin söylediğine göre daha önce: Benden Allah'ın harâmlarına hürmet gösterecekleri bir yol isterlerse mutlakâ onlardan bunu kabul ederim, demiş olmasıydı. Hz. Peygamber (s.a.) ona: Bir şartla ki bizimle Beytullah'ın arasından çekilecekler, biz de Beytullah'ı tavâf edeceğiz, buyurdu. Süheyl: Allah'a yemîn olsun ki Arablar bizim mağlûb olduğumuzu (senin kahr u galebenle bunu kabul ettiğimizi) konuşamayacaklar. Fakat bu, gelecek sene olacak, dedi. Ve öylece yazdı. Süheyl: Bir de şu şartla ki bizden birisi sana geldiği tâkdirde senin dinin üzere bile olsa onu bize iade edeceksin, dedi. Müslümanlar : Subhanallah, müslüman olarak gelen müşriklere nasıl iâde edilir? dediler. Onlar bu durumda iken birden bağlı olarak düşe kalka Ebu Cendel İbn Süheyl İbn Amr çıkageldi. Mekke'nin alt kısmından çıkmış ve nihâyet kendisini müslümanların arasına atabilmişti. Süheyl: Ey Muhammed, yaptığımız anlaşma gereği bana geri verilmesini isteyeceğim ilk kişi işte budur, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Biz henüz yazmayı bitirmedik, buyurdu. Süheyl: Allah'a yemîn olsun ki bu durumda seninle hiç bir konuda aslâ barış andlaşması yapmam, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Onu bana ver, buyurdu. Süheyl ise: Elbette bunu sana verecek değilim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Evet, bunu yap, buyurduysa da Süheyl: Bunu yapacak değilim, dedi. Mikrez: Evet, biz onu sana verdik, dedi. Ebu Cendel: Ey müslümanlar topluluğu, ben müslüman olarak gelmişken müşriklere mi iâde ediliyorum. Başıma gelenleri görmüyor musunuz? dedi. Allah yolunda ağır bir işkenceye tâbi tutulmuştu. Hz. Ömer (r.a.) der ki: Hz. Peygamber (s.a.)e geldim ve: Sen gerçekten Allah'ın peygamberi değil misin? dedim. Hz. Peygamber (s.a.): Evet gerçekten Allah'ın peygamberiyim, buyurdu. Ben: Bizler hak üzere, düşmanımız da bâtıl üzere değil mi? dedim. Hz. Peygamber: Evet, öyledir, buyurdu. Ben: O halde dinimiz uğrunda dünyayı niçin veriyoruz? dedim de Allah Rasûlü: Şüphesiz ben Allah'ın elçisiyim, ona karşı gelecek değilim. O bana yardım edicidir, buyurdu. Ben: Beytullah'a varacağımızı ve onu tavâf edeceğimizi söylemiyor muydun? dedim, evet; bu sene Beytullah'a varacağımızı sana haber verdim mi? buyurdu. Ben: Hayır, dedim. O halde hiç

şüphe yok sen ona varacaksın ve tavâf edeceksin, buyurdu. Ebubekir'e geldim ve: Ey Ebubekir, o gerçekten Allah'ın peygamberi değil mi? dedim. Ebubekir evet, dedi. Bizler hak üzere, düşmanımız da bâtıl üzere değil mi? dedim yine evet, dedi. O halde niçin dinimiz uğrunda, dünyayı veriyoruz? dedim de: Ey adam; şüphesiz o Allah'ın elçisidir. Rabbına karşı gelecek değildir. Rabbı ona yardımcıdır, sâkin ol, Allah'a yemîn olsun ki O hak üzeredir, dedi. Ben: Bize, Beytullah'a varacağımızı ve onu tavâf edeceğimizi söylemiyor muydu? dedim. Ebubekir: Evet, söylüyordu, dedi. Bana: Beytullah'a bu sene varacağını sana haber verdi mi? buyurdu, ben de; hayır, dedim. Bunun üzerine: Şüphesiz sen ona varacaksın ve tavâf edeceksin, dedi.

Zührî'nin rivâyetine göre Hz. Ömer şöyle demiş: Bu söylediklerim yüzünden çok hayırlı ameller işledim (bağışlanması umuduyla bir çok ameller işledim). Râvî devâmla şöyle anlatıyor: Andlaşmayı yazma meselesi sona erince, Allah Rasûlü (s.a.) ashâbına: Kalkın, kurbânlarınızı kesin, sonra da tıraş olun, buyurdu. Allah'a yemîn olsun ki onlardan hiç kimse kalkmadı. Hz. Peygamber bunu üç defa söylediği halde onlardan hiç kimse kalkmayınca Rasûlullah Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve ashâbından gördüğü muâmeleyi ona nakletti. Ümmü Seleme kendisine: Ey Allah'ın peygamberi, bunu istiyor musun? O halde çık, sonra onlardan kimseyle bir kelime konuşmaksızın kurbânını kes berberini çağır, seni tıraş etsin, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) çıkıp onlardan kimse ile konuşmaksızın bunları yaptı; kurbânını kesti, berberini çağırdı ve tıraş oldu. Ashâbı bunları görünce kalktılar, kurbânlarını kestiler ve birbirlerini tıraş etmeye başladılar. Hattâ üzüntüden neredeyse bir yerlerini kesiyorlardı. Daha sonra mü'min kadınlar Rasûlullah'a geldiler, Allah Teâlâ bunun üzerine: «Ey îmân edenler, inanan kadınlar hicret ederek size gelirlerse, onları deneyin... Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» (Mümtahine, 10) âyetlerini indirdi. Hz. Ömer o gün şirk üzere olan iki karısını boşadı ve bunlardan birisiyle Muâviye İbn Ebu Süfyân, diğeri ile de Safvân İbn Ümeyye evlendi. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'ye döndü. Kureyş'den Ebu Basîr Rasûlullah'a geldi. O müslümandı. Kureyşliler onun peşinden iki kişi gönderdiler ve: Bize vermiş olduğun sözde dur, dediler. Hz. Peygamber Ebu Basîr'i o iki kişiye teslim etti. Onu çıkarıp götürdüler. Zülhuleyfe'ye ulaştıklarında orada konakladılar ve yanlarında bulunan hurmayı yediler. Ebu Basîr o iki kişiden birisine: Allah'a yemîn olsun ki ey falan ben senin şu kılıcını iyi bir kılıç olarak görüyorum, dedi. Diğeri de kılıcını çekti ve: Evet, Allah'a yemîn olsun ki o çok iyidir, ben onu defalarca tecrübe etmişimdir, dedi. Ebu Basîr: Bana göster de şuna bakayım, dedi. Ele geçirince de kılıçla ona vurdu, bir vuruşta adam öldü, diğeri kaçıp Medîne'ye geldi ve koşarak mescide girdi. Onu görünce Allah Rasûlü (s.a.):

Bu adam herhalde çok korkunç bir şey görmüş, buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.)in yanına gelince: Vallâhi arkadaşım öldürüldü, ben de öldüm dedi. Ebu Basîr geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn ederim ki Allah senin zimmetini (ahdini) tamâmladı; sen beni onlara iâde ettin, sonra Allah beni onlardan kurtardı, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Yazık ona, savaşı alevlendirdi. Keşke onu alıp götürecek birisi olsaydı, buyurdu. Ebu Basîr bu sözleri işitince, Rasûlullah'ın kendisini onlara geri göndereceğini anladı, çıkıp deniz sâhiline geldi. Ebu Cendel İbn Süheyl de onlardan kaçıp kurtuldu ve Ebu Basîr'e iltihâk etti. Kureyş'den müslüman olarak her kim çıksa Ebu Basîr'e iltihâk etmeye başladı ve nihâyet onlardan bir grup toplanıp bir araya geldi. Kureyş'in Şam'a doğru ne zaman bir kervanının yola çıktığını işitseler hemen önünü kesiyor ve adamlarını öldürerek mallarını alıyorlardı. Kureyş'liler Hz. Peygamber (s.a.)e haber gönderip; Allah ve akrabâlık aşkına, diyerek kendilerinden her kim Hz. Peygambere gelirse, onun emîn olduğunu bildirdiler. Hz. Peygamber (s.a.) de Ebu Basîr ve yanındakilere bu haberi gönderdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «O küfredenler kalblerinde hamiyyeti, câhiliyyet hamiyyetini ateşlendirdiklerinde...» kısmına gelinceye kadar «Mekke'nin göbeğinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetlerini indirdi. Onların câhiliyyet taassubları Hz. Peygamberin Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmemeleri, «Râhman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla» yazılmasını reddetmeleri, Hz. Peygamber ve ashâbı ile Beytullah'ın arasına girip engellemeleri olmuştur.

Hadîsi Buhârî burada bu şekliyle vermiştir. Ayrıca bu hâdîsi Tefsîr, Umretü'l-Hudeybiyye, Hacc ve başka bölümlerde Ma'mer ve Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Zührî'den rivâyetle de tahrîc etmiştir. Bazı yerlerde hadîs Zührî kanalıyla... Hz. Peygamber (s.a.)in ashâbından birtakım kimselerin isnâdı ile de verilmiştir. Bu doğruya daha yakın görünmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Ancak, Buhârî hadîsi buradakinden daha uzun olarak başka bir yerde vermiş değildir. Bazı yerlerde İbn İshâk'ın rivâyeti ile bu rivâyet arasında farklılıklar vardır. Ancak İbn İshâk'ın rivâyetine faydalı kısımlar olduğu için biz burada her iki rivâyeti birden vermeyi tercîh ettik. Yardım ancak Allah'tandır. O'na güvenilir. Güç ve kuvvet ancak Azîz, Hakîm olan Allah iledir.

Buhârî tefsîr bâbında der ki: Bize Ahmed İbn İshâk es-Sülemî'nin... Habîb İbn Sâbit'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Ebu Vâil'e sormak üzere geldim, şöyle anlattı: Biz Sıffîn'de iken bir adam: Allah'ın kitâbına çağrılan şu kimseleri görmez misin? demişti. Hz. Ali: Evet, dedi. Sehl İbn Huneyf de: Şâyet töhmet altına alacaksanız kendinizi ithâm ediniz, deyip şöyle devâm etti: Hudeybiye günü Hz. Peygamber (s.a.) ile müşrikler arasında sulh yapıldığını gördüm. Şâyet biz savaşı uygun görseydik mutlakâ savaşırdık. Hz. Ömer geldi ve: Biz hak üze-

re, onlar da bâtıl üzere değiller mi? Bizim ölülerimiz cennette, onların ölüleri cehennemde değil mi? dedi. Hz. Peygamber: Evet öyledir, buyurdu. Hz. Ömer: O halde neden dolayı dinimiz uğrunda dünyayı onlara veriyoruz da Allah bizim aramızda hüküm vermemişken geri dönüyoruz? diye sordu, Allah Rasûlü buna cevaben: Ey Hattâb'ın oğlu; hiç şüphe yok ben Allah'ın elçisiyim ve Allah beni aslâ zâyi' etmeyecektir, buyurdu. Hz. Ömer öfkeli öfkeli geri döndü, yine de sabredemeyip bu sefer Ebubekir'e geldi ve: Ey Ebubekir, bizler hak üzere, onlar ise bâtıl üzere değiller mi? dedi. Hz. Ebubekir: Ey Hattâb'ın oğlu, şüphesiz o Allah'ın elçisidir ve Allah onu hiç bir zaman zâyi' etmeyecektir, dedi. Bunun üzerine Fetîh sûresi nâzil oldu. Buhârî, hadîsi başka yerlerde de rivâyet etmiştir. Müslim ve Neseî de hadîsi, başka kanallardan olmak üzere Ebu Vâil Süfyân İbn Seleme'den, o da Süheyl İbn Huneyf'den rivâyet etmiştir. Bu rivâyetlerin lafızlarından bazısı şöyledir: Ey insanlar, ithâm edecekseniz kendinizi ithâm ediniz; sanki ben kendimi Ebu Cendel'in geldiği gündeki gibi görüyorum; şâyet Allah Rasûlü (s.a.)nün yaptığı işi geri çevirmeye kâdir olsaydım hiç şüphesiz yapardım. Başka bir rivâyette ise şöyle deniliyor: Fetih sûresi nâzil oldu da Allah Rasûlü (s.a.) Ömer İbn Hattâb'ı çağırıp ona bu sûreyi okudu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Enes'den rivâyetine göre Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.) ile barış andlaşması yaptıklarında içlerinde Süheyl İbn Amr da varmış. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ali'ye : «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» yaz, buyurunca Süheyl: Biz, «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla», sözünün ne olduğunu bilmiyoruz. Fakat bizim bildiğimiz şekilde Bismike Allahümme yaz, demiş. Hz. Peygamberin: Yaz; Allah'ın elçisi Muhammed'den, buyurunca Süheyl: Şâyet senin Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmiş olsaydık zâten sana tâbi olurduk. Sen kendi adını ve babanın adını yaz, demiş, bunun üzerine de Hz. Peygamber (s.a.): Yaz; Abdullah oğlu Muhammed'den... buyurmuş. Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.)e : Sizden her kim gelecek olursa size iâde etmeyeceğiz, bizden size her kim gelecek olursa bize iâde edeceksiniz, şartını koşmuşlardı. Hz. Ali: Ey Allah'ın elçisi, bu da yazılır mı? dedi de Allah Rasûlü: Evet, her kim bizden onlara giderse Allah onu (rahmetinden) uzaklaştırsın, buyurdu. Hadîsi Müslim de Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivâyet eder.

Yine İmâm Ahmed'in Abdurrahmân İbn Mehdî kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle diyor: Harûriler çıktıkları zaman bir tarafa ayrıldılar. Ben onlara: Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye günü müşriklerle andlaşma yapmıştı, dedim. Hz. Ali'ye: Ey Ali, yaz; Allah Rasûlü Muhammed'in yaptığı andlaşma budur buyurmuştu. Onlar: Şâyet senin Allah'ın elçisi olduğunu bilmiş olsaydık seninle savaşmazdık, dediler. Allah Rasûlü : Ey Ali sil; ey Allahım, biliyorsun ki

ben Senin elçinim. Ey Ali onu sil ve: Abdullah oğlu Muhammed'in yaptığı andlaşma budur yaz, buyurdu. Allah'a yemîn olsun ki Allah'ın elçisi, Ali'den daha hayırlıdır. O ki kendi vasfını silmiştir. Elbette onun bu vasfını silmesi onun peygamberliğini silmemiştir. Ey Ali, onların senin mü'minlerin emîri olduğun sıfatını (aranızdaki tahkîm vesîkasından) çıkarmalarıyla sanki bu vasfından çıkarılmış mı olacaksın? Harûrîler: Evet, öyledir dediler. Ebu Dâvûd hadîsi yukardakine benzer şekilde İkrime İbn Ammâr el-Yemâmî'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn Âdem kanalıyla: İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye günü yetmiş deve kurbân etti. İçlerinde Ebu Cehil'e âit bir deve de vardı. Bu deve Beytullah'a girmekten men'edildiğinde kaybetmiş olduğu yavrularına inlediği gibi inlemiştir.

لَقَدْ صَدَقَ ٱللَّهُ رَسُولَهُ ٱلرُّءْيَا بِٱلْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ
رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا۟ فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾
هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ۚ وَكَفَىٰ
بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

27 — Andolsun ki Allah, Rasûlünün gördügü rü'yânın hak olduğunu tasdîk etmiştir. Allah dilerse siz, güven içinde başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. Bundan başka size yakın bir zamanda bir fetih de verecektir.

28 — O'dur Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen. Bütün dinlerden üstün kılmak üzere. Şâhid olarak Allah yeter.

Elbette Mescid-i Harâm'a Gireceksiniz

Allah Rasûlü (s.a.) henüz Medîne'de iken rü'yâsında Mekke'ye girdiğini, Beytullah'ı tavâf ettiğini görmüş ve bunu ashâbına haber vermişti. Hudeybiye senesi yola çıktıklarında içlerinden bir grup rü'yânın bu sene gerçekleşeceğinden hiç şüphe etmemişti. Müşriklerle aralarında barış andlaşması olup da bir sonraki sene tekrâr gelerek umre yapmak üzere o sene geri döndüklerinde sahâbeden bazısının kalblerine bir şüphe girdi ve sonunda bu mes'eleyi Ömer İbn Hattâb (r.a.)a sordular. Söylediği sözler içinde o Hz. Peygambere: Sen bizim Beytullah'a gire-

ceğimizi ve onu tavâf edeceğimizi haber vermiş miydin? demişti. Allah Rasûlü: Evet; senin bu sene Beytullah'a varacağını haber vermiş miydim? buyurdu. Hz. Ömer; hayır, diye cevabladı. Rasûlullah (s.a.) : Öyleyse sen ona varacaksın ve tavâf edeceksin, buyurdu. Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) de harfi harfine aynı cevabı verdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Andolsun ki Allah, Rasûlü'nün gördüğü rü'yânın hak olduğunu tasdîk etmiştir. Allah dilerse siz, güven içinde Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.» buyurmuştur. Burada verilen haberin tahkîk ve te'kîdi vardır. «Başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.» kısmı, aslında onların diğer bir halini göstermektedir. Yoksa onlar Harem'e girip orada bulundukları sırada başlarını tıraş etmiş veya saçlarını kısaltmış halde olmayacaklardır. O halde onlar Mekke'ye girişleri sırasında emniyette olacaklar; daha sonraki diğer hallerinde (ihrâmdan çıkma hallerinde) bu işleri yapacaklardır. Onlardan kimisi başını tıraş etmiş, kimisi de saçlarını kısaltmıştı. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.): Allah, başlarını tıraş edenlere rahmet etsin, buyurmuştu. Onlar : Ey Allah'ın elçisi, ya saçlarını kısaltanlar? dediler. Hz. Peygamber: Başlarını tıraş edenlere Allah rahmet etsin, buyurdu. Ashâbı: Ey Allah'ın elçisi, ya saçlarını kısaltanlar? dediler, Allah Rasûlü yine: Allah, başlarını tıraş edenlere rahmet etsin, buyurdu. Ashâbı: Ey Allah'ın elçisi, saçlarını kısaltanlara da rahmet etmesin mi? dediler de Rasûlullah (s.a.) üçüncü veya dördüncüde : Ve saçlarını kısaltanlara da, buyurdu.

«Korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz?» kısmı da yine anlamı güçlendiren bir bölümdür. Mescid-i Haram'a girmeleri durumunda onların emniyyet içinde olacaklarını ifâde edip orada ikâmetleri halinde hiç kimseden korkmayacaklarını beyanla korkuyu onlardan gidermiştir. Bu; hicretin yedinci senesi Zilkâdesinde vukû bulan Umret'ül-Kazâ'dadır. Hz. Peygamber (s.a.) Zilkâde ayında Hudeybiye'den döndüğünde Medine'de Zilhicce ve Muharrem aylarında ikâmet etmiş; Safer ayında Hayber'i fethetmek için Medîne'den çıkmıştı. Allah Teâlâ, Hayber'in bir kısmının zor kullanılarak, bir kısmının da barış yoluyla fethini nasîb etmişti. Orası büyük, hurma ve ekinleri çok olan bir bölge idi. Allah Rasûlü (s.a.) oradaki yahûdîleri yarıcı olarak kullanmış, Hayber arazisini sadece Hudeybiye ehli arasında taksîm etmiştir. Habeşistan'dan gelen Ca'fer İbn Ebu Tâlib ve ashâbı ile Ebu Mûsâ el-Eş'arî ve ashâbı dışında hiç kimse Hayber fethinde hazır bulunmamış, anılanlardan ise hiç kimse bu seferden geri kalmamıştır. İbn Zeyd der ki: Sadece Ebu Dücâne Semmâk İbn Hareşe bundan müstesnâdır. Nitekim bu konu yerinde anlatılmıştır. Hayber fethinden sonra Allah Rasûlü Medîne'ye dönmüştür. Allah Rasûlü (s.a.) Hicret'in yedinci

senesi Zilkâde ayında Hudeybiye ehlini de yanına alarak umre yapmak üzere Mekke'ye doğru yola çıktı. Zulhuleyfe'de ihrâma girdi ve kurbânlıkları da beraberinde getirdi. Kurbânlıkların altmış deve olduğu söylenir. Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı telbiye getirerek yürüdüler. Merru'z-Zahrân'a yakın bir yere geldiklerinde Rasûlullah (s.a.), Muhammed İbn Mesleme'yi atlar ve silâhlarla öncü olarak gönderdi. Müşrikler Muhammed İbn Mesleme'yi gördüklerinde, şiddetle korktular ve Allah Rasûlu (s.a.)nün kendileriyle savaşacağını, on sene süreyle aralarında savaşı kaldıracağına dâir sözünü bozduğunu zannettiler, gidip Mekke'lilere bunu haber verdiler. Allah Rasûlü (s.a.) geldi ve Merru'z-Zahrân'da konakladı. Oradan, Harem'i halâl olan bölgeden ayırmak üzere dikilmiş alâmetleri görebiliyordu. Rasûlullah (s.a.) silâhları, zırhları, okları ve mızrakları Batn-ı Ye'cec (1) denilen yere gönderdi ve kendisi müşriklerin şart koştuklarına uygun olarak kınlarında kılıçlarıyla Mekke'ye doğru yürüdü. Yolda yürürlerken Kureyşliler Mikrez İbn Hafs'ı gönderdiler, Mikrez: Ey Muhammed, biz senin andlaşma bozduğunu bilmiyorduk, dedi. Rasûlullah: O da nedir? diye sordu da Mikrez: Sen bizim üzerimize silâh, zırh ve mızraklarla geldin, dedi. Hz. Peygamber: Böyle bir şey yok, biz onları Ye'cec'e gönderdik, buyurdu. Mikrez: Biz zâten seni iyilik ve vefâ ile tanımıştık, dedi. Kâfirlerin büyükleri öfke ve kinlerinden Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbını görmemek için Mekke'den çıktılar. Mekke halkının kalan erkek, kadın ve çocukları ise yollarda ve evlerin üzerinde oturarak Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbına bakıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye, önünde ashâbı telbiye getirerek girdi. Kurbânlıkları ise Zî Tuvâ denilen yere göndermişti. Rasûlullah (s.a.) o gün, Hudeybiyye günü binmekte olduğu Kusvâ adındaki devesine binmişti. Abdullah İbn Revâha el-Ansârî, Allah Rasûlü (s.a.)nün devesinin yularından tutmuş onu şiir söyleyerek sürüyordu.

«O Allah'ın adıyla ki din yok, dininden başka O'nun.
O Allah'ın ismiyle ki elçisidir Muhammed O'nun.
Ey kâfir oğulları boşaltın yolunu onun;
Daha önce onun inzâlini inkâr etmeniz sebebiyle nasıl vurduksa size.
Bugün de beyninizi uçuracak bir vuruşla onu te'vîl etmenizden ötürü vururuz size.
Öyle bir vuruş ki unutturur dosta dostunu;
Rahmân indirdikleri içinde indirmiştir onu.
Rasûlüne okunan sayfalarda beyândır;
Ki öldürülenlerin en hayırlısı onun yolunda olandır.
Ey Rabbım, şüphesiz onun sözüne inanmışımdır.

(1) Mekke'ye sekiz mil mesâfededir. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar)

Abdullah İbn Revâha'nın bu şiiri, dağınık ve muhtelif rivâyetlerden toplanmıştır.

Yûnus İbn Bükeyr'in Muhammed İbn İshâk'dan, onun da Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Hazm'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Umret'ül-Kazâ'da Mekke'ye girdiği zaman, Abdullah İbn Revâha Allah Rasûlü (s.a.)nün devesinin yularına yapışmış şöyle demekteydi:

Ey kâfir oğulları boşaltın yolunu onun; Hiç şüphesiz Allah'ın elçisi olduğuna şâhidim onun.

Boşaltın yolunu; hayrın hepsi rasûlündedir O'nun. Rabbım şüphesiz ben, inanmışım, sözüne onun.

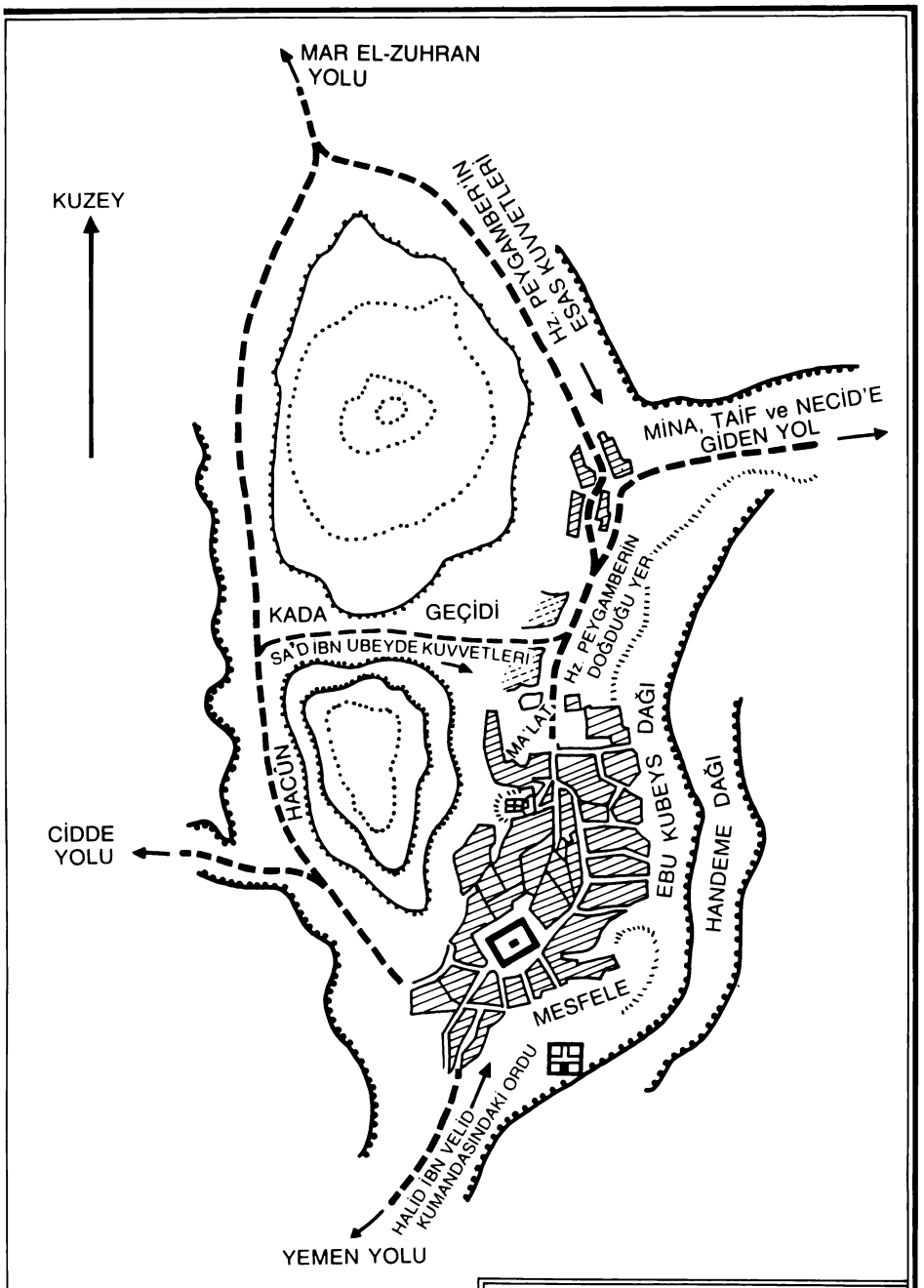
Kur'an'ın indirilişini inkârınız yüzünden nasıl savaşmışsak sizinle; Şimdi de onu te'vîliniz yüzünden savaşırız sizinle.

Size öyle bir vururuz ki bu vuruş, başlarınızı yerinden uçurur, dosta dostunu unutturur.

(...)

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Sabâh'ın ... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.), umresinde Merru'z-Zahrân'da konakladığında Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbına, Kureyş'in zayıflıktan iş göremez halde olduğu haberi ulaşmıştı. Efendimizin ashâbı: Binitlerimizden bir kısmını boğazlasak da etlerinden yesek, çorba yapıp içsek ve böylece yarın Mekkelilere girerken onlara tok görünsek, dediler. Allah Rasûlü : Böyle yapmayın, azıklarınızı benim yanımda toplayın, buyurdu. Onlar azıklarını Rasûlullah'ın yanında topladılar, deriler yayıp serdiler ve yediler. Oradan ayrıldıklarında her birerinin azığı hâlâ dağarcığında idi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) gelip Mescid-i Harâm'a girdi. Kureyşliler Hicr tarafına doğru oturmuşlardı. Allah Rasûlü omuzlarına almış olduğu ihrâmın bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip sol omuzu üzerine aldı, sonra : Kureyşliler sizde herhangi bir ayıp ve kusûr görmesinler, buyurdu. Rüknü istilâm etti ve sonra koşarak yürüdü. Yemen rüknü kaybolduğu zaman da Hacer'ül-Esved'in bulunduğu rükne yürüdü. Kureyşliler : Siz yürümeye bile râzı değildiniz ama bakınız onlar geyikler gibi sıçrıyorlar, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) bunu üç şavt yaptı. Böylece bu, tavaf da sünnet oldu. Ebu Tufeyl'in naklettiğine göre İbn Abbâs ona, Allah Rasûlü (s.a.)nün vedâ haccında böyle yaptığını haber vermiş.

Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus'un... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbı Mekke'ye geldiklerinde Yesrib hummâsı onları zayıflatmış ve kötülemişdi. Müşrikler: Size öyle bir kavim geldi ki Yesrib hummâsı onları zayıflatmış ve kötülemiş, demişlerdi. Müşrikler Mescid-i Harâm'da Hicr'i ta'kib eden bir köşeye oturmuşlardı. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.)ni onların

MEKKE'NİN FETHİ HARİTASI

söylediklerine muttali' kıldı da Allah Rasûlü (s.a.) ashâbının müşriklere güçlü kuvvetli olduklarını göstermek üzere tavâfın üç şavtında koşmalarını emretti. Onlar üç şavt koştular. Müşriklerin görmeyecekleri yerdeki iki rükün arasında ise normal yürümelerini emretti. Hz. Peygamber (s.a.)in bütün şavtlarda koşmayı men'etmesinin tek sebebi onlar üzerine bu şekilde vâcib olmaması içindir. Müşrikler: Hummânın zayıflattığını ileri sürdükleriniz bunlar mı? Bunlar filân ve falandan daha güçlü kuvvetliler, dediler. Buhârî ve Müslim hadîsi Sahîh'lerinde Hammâd İbn Zeyd'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Hadîsin bir rivâyetinin lafzı şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbı Zilkâde ayının dördüncü günü sabah geldiler. Müşrikler: Size öyle bir grup (elçiler gurubu) geldi ki onları Yesrib hummâsı zayıflatmış, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de ashâbına tavâfın üç şavtında koşmalarını emretti. Bütün şavtlarda koşmayı men'etmesi ise onların bu şekilde sünnet olmasını önlemek içindir. Buhârî der ki: Hammâd İbn Seleme'nin Eyyûb'dan, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetindeki bir fazlalık şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) emniyyet içinde Mekke'ye girdiği sene müşriklere kuvvetlerini göstermek üzere ashâbına: Koşunuz, buyurdu. Müşrikler Kuaykaân dağı tarafındaydılar. Yine Buhârî'nin Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Beytullah'ı tavâfta, Safâ ve Merve arasındaki sa'yde müşriklere gücünü göstermek için koşmuştur. Buhârî hadîsi başka bir yerde de rivâyet etmiştir. Yine Müslim ve Neseî de muhtelif kanallardan olmak üzere hadîsi Süfyân İbn Üyeyne'den rivâyet ederler.

Yine Buhârî der ki: Bize Ali İbn Abdullah'ın... İbn Ebu Evfâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.) umre yaptığında biz Allah Rasûlü (s.a.)ne eziyet vermesinler diye Rasûlullah (s.a.)ı müşriklerin çocuklarından ve müşriklerden gizleyip örtmüştük. Hadîsi Müslim değil sadece Buhârî rivâyet etmektedir. Yine Buhârî şöyle diyor: Bize Muhammed İbn Râfî' ile Muhammed İbn Hüseyn İbn İbrâhîm'in... İbn Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) umre yapmak üzere yola çıkmıştı. Kureyş kâfirleri Beytullah'a ulaşmasını engellediler. Rasûlullah Hudeybiye'de kurbânını kesti ve başını tıraş etti. Müşrikler efendimize gelecek sene umre yapması, kılıçtan başka silâh taşımaması, ancak kendilerinin hoşnûd olacakları bir süre orada ikâmet etmesi şartıyla barış yaptılar. Bir sonraki sene Allah Rasûlü umre yaptı, daha önceki yaptıkları andlaşma gereği Mekke'ye girdi. Üç gün orada ikâmet ettiğinde müşrikler peygamberin Kâ'be'den çıkmasını istediler de Rasûlullah çıktı. Bu hâdis de Müslim'in Sahîh'indedir.

Buhârî der ki: Bize Ubeydullah İbn Mûsâ'nın... Berâ İbn Âzib'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayında

umre yapmak üzere çıktı. Mekke'liler onun Mekke'ye girmesine izin vermediler ve sonunda orada üç gün ikâmet etmesi şartıyla barış yaptılar. Andlaşmayı yazdıkları zaman : Allah'ın elçisi Muhammed bunun üzerinde anlaşmıştır; yazdılar. Müşrikler : Biz bunu kabul etmeyiz, şâyet senin Allah'ın elçisi olduğunu bilseydik seni böyle bir şeyden men'etmezdik. Fakat sen Abdullah oğlu Muhammed'sin, dediler. Rasûlullah: Ben Allah'ın elçisiyim ve Abdullah oğlu Muhammed'im, buyurarak Ali İbn Ebu Tâlib'e: Allah'ın elçisi ifâdesini sil, dedi. Hz. Ali : Allah'a yemîn ederim ki seni aslâ silmeyeceğim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) yazılan andlaşmayı aldı, yazısı güzel değildi. «Abdullah oğlu Muhammed'in üzerinde andlaştığı budur: Kınındaki kılıçtan başka Mekke'ye silâh sokulmayacak. Mekke halkından ona tâbi olmak isteyen kimse oradan çıkarılmayacak ve onun ashâbından orada kalmak isteyen hiç kimseye engel olunmayacak.»

Allah Rasûlü Mekke'ye girip süre bitince, Hz. Ali'ye geldiler ve: Arkadaşına söyle: Beldemizden çıksın, şüphesiz süre bitmiştir, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den çıktı. Hz. Hamza'nın kızı : Ey amca, ey amca, diye nidâ ederek peşine takıldı. Onu Hz. Ali alıp elinden tuttu ve Fâtıma'ya : Amcanın kızını al, dedi. O da Hz. Hamza'nın kızını binitine bindirdi. Onu alma husûsunda Hz. Ali, Zeyd ve Ca'fer çekiştiler. Hz. Ali : Onu ben almıştım ve o benim amcam kızıdır, dedi. Hz. Ca'fer: Amcamın kızıdır ve teyzesi de benim hanımımdır, dedi. Zeyd ise: Benim kardeşimin kızıdır, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) onu teyzesinin almasına hükmetti ve: Teyze, anne makâmındadır, buyurdu. Hz. Ali'ye: Sen bendensin, ben de sendenim; Hz. Ca'fer'e: Senin yaradılışın ve huyun bana benzemiştir; Zeyd'e de: Sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun, buyurdu. Hz. Ali: Hamza'nın kızı ile evlenir misin? diye sordu da Rasûlullah (s.a.): O benim süt kardeşimin kızıdır, buyurdu. Bu kanaldan rivâyetinde hadîsi sadece Buhârî tahrîc etmiştir.

«Allah sizin bilmediğinizi bilir. Bundan başka size yakın zamanda bir fetih de verecektir.» Şüphesiz Allah Teâlâ sizin bu sene Mekke'den ve Mekke'ye girmekten men'edilmenizde sizin bilmediğiniz hayır ve menfaatları iyi bilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.)in rü'yâsında size va'dolunan Mekke'ye girmenizden önce size yakın bir fetih de verecektir. Bu fetih düşmanlarınız olan müşriklerle aranızda yapılan barış andlaşmasıdır.

Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)nün, düşmanına ve diğer yeryüzü halkına muzaffer olacağını mü'minlere müjdeleyerek şöyle buyurur: «Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.» Peygamberini faydalı ilim ve sâlih amelle gönderen şüphesiz O'dur. Şerîat iki şeyi içine almaktadır: İlim ve amel. Şer'î ilim sıhhatlıdır, şer'î olan amel

de makbûldür. Şerîatın haber verdikleri gerçektir, emir ve yasakları da mahzâ adâlettir.

Bütün dinlerden; arabı, acemi, herhangi bir sâliki ve müşrikleri ile sâir yeryüzü halkından bütün dinlere sâlik olanlardan üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. O'nun rasûlü olduğuna dâir şâhid olarak Allah yeter ve O, rasûlüne yardımcıdır (mutlakâ yardım edecektir).

İ Z Â H I

Mekke'nin Fethi

«Namazdan sonra Hz. Peygamber (s.a.), Kâ'be etrafında büyük bir kalabalık halinde toplanmış olan şehir ahâlîsine bir hitâbede bulundu; onlara, kendisine ve ashâbına neler yaptıklarını ve nasıl haksızlıklarda bulunduklarını hatırlattıktan sonra, artık kendisinden ne bekleyebileceklerini sordu. Kısa bir duraklamadan sonra şöyle devâm etti:

«Bugün, artık size hiç bir mes'ûliyet yüklenmeyecek, dağılıp gidiniz, hepiniz serbestsiniz.» (Taberî, s. 1642).

Ânî olarak Mekke tahavvülâta uğradı; akşam üstü hemen bütün ahâlî İslâm'ı kabul etmişlerdi. Başka hiç bir şey onları bu derece samîmî ve derinlemesine kendisine bağlamamıştı. Onlar, artık mağlûb ve fethedilmiş bir şehir ahâlîsi değil, haklar ve mükellefiyetlerde, gâliblerle müsâvî vaziyette idiler. Allah'ın Rasûlünün fethetmiş olduğu bir şehirde, esâsen hiç bir şekilde aşağı derecede müfrit hareket beklenemezdi.

Rasûlullah'ın da ifâde ettiği gibi, Hendek muhâsarası (Hicrî 5-Milâdî 627), Kureyşlilerin hücum teşebbüsünün en yüksek noktasını teşkîl ediyordu. Müslümanların devamlı gayretleri netîcesi Mekkeliler tamâmen bîtâb bir halde, dâimî bir artış gösteren İslâm kuvvet ve kudretine karşı müdâfaaya çekilmekle iktifâ ettiler. Bunun sebepleri muhteliftir. Bu değişen tavırlarında, sadece Bedir savaşı ve Hendek muhâsarasındaki adem-i muvaffakiyetleri müsebbib olarak gösterilmez.

Hakîkaten Hz. Peygamber (s.a.), her zaman umûmî bir siyâset îcâbı olduğu kadar, bir prensib meselesi olarak da, düşmanı tamâmen imhâ etmekten ziyâde, sadece ona galabe etmeyi müreccah addetmiştir. Burada iki cepheli bir maksad güdüyordu:

1 — Kureyş'lileri iktisâdî baskı altına almak,

2 — Uzak görüşlü siyâsetiyle, mütemâdiyen kendi askerî kuvvetini arttırmak.

Hz. Peygamber (s.a.) umûmiyetle öyle bir zamanda darbeyi indiri-

yordu ki, düşman artık mukâvemete yeltenemiyordu bile. Bu sûretle maksad ve gâyesi en kansız bir şekilde tahakkuk ediyordu. Netîcede, düşman kaynak ve kuvvetleri el değdirilmemiş bir halde, kendilerinden müsbet bir yolda istifâde mümkün olduğu nisbette İslâm Devletinin kuvvet ve kudretine ilâve olunuyordu.

Mekke, yani «mezrû' olmayan vâdî» sâkinlerinin yegâne olmamakla beraber maîşet vâsıtaları, yaz-kış yaptıkları kervan ticâretiydi (Kureyş 1-4). Medîne'ye hicreti müteâkib dört ay geçmemişti ki, Hz. Peygamber (s.a.) şimâlde, Medîne'den geçip Mısır ve Suriye'ye varan, Mekke'lilerin yaz mevsimi (Rihlet es-Seyf) (Kureyş, 2) ticâret yolunu seyr ü sefere kapamak için teşebbüse geçti ve fiilen muvaffak da oldu. Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'nin batısında oturan Yanbu'nun komşusu olan kabîlelerle ittifak anlaşmaları akdetti. Bu arâzî kesiminde Mekke'lilerin sık sık aştıkları yollar bulunmaktadır. Tarih, bu anlaşmaların bir çoğunun metinlerini bize kadar mahfûz tutmuş bulunmaktadır. (El-Vesâik üs-Siyâsiyye adlı kitabıma bak.) İslâm'ın ve İslâm Devletinin yayılıp genişlemesiyle Hz. Peygamber (s.a.)in nüfûz ve te'sîri de arttı. Artık o Kureyşlilerin Necd üzerinden geçerek Irak'a varmalarına bile mâni olabilecek bir hale gelmişti.

Bu şimâlî mıntıkalar yazın sık sık kullanılırdı. Kışın Mekke kervanları umûmiyetle cenûba inerler Tâif tarîkıyla Yemen ve Umân'a giderlerdi. Tabîatıyla bu günlerde bu yolu kolaylıkla kesmek mümkün değildi. Mâmafih Avrupa ile Hindistan arasındaki, Mekke üzerinden geçtiği söylenen, beynelmilel ticâret durmuş ve netîcede bu durum, Kureyşlileri beynelmilel ticâret kervanlarına muhâfız kıtaları tefrîk etme inhisârından mahrûm etmişti. Şimâl ile yapacakları kervan ticâreti hiç mevzûubahs edilmese bile bu muhâfızlıktan gelen gelir, çok ehemmiyetli bir mikdârı bulmakta, onlara yüzde yüz bir kâr bırakmaktaydı. Düşmana zarar vermek gâyesiyle onun cenup ticâret yolları üzerine de küçük askerî birlikler sevkedilmiştir. Bu istikâmette tertîb edilen askerî seferlerden birine Abdullah İbn Cahş kumanda ediyordu. Kendisi Tâif yakınındaki Nahle mevkiini vurmuştur. (İbn Hişâm, s. 423-4). Bir müddet sonra, bir diğeri Hicrî 3, Milâdî 624 senesinde, Karada mıntıkasına gönderilmiş ve Mekkelilerden 100.000 dirhem kıymetinde gümüş ele geçirmişlerdir. Acabâ bu mal, transit emtiadan mıydı? Hendek savaşından sonra Hicrî 5 ve Milâdî 627 yılında Müslüman nüfûz ve te'sîri Necd havâlisinden Yemâme bölgesine kadar uzaklara yayılmıştı. Yemâme, Kureyşlilerin bütün hubûbât ithalâtını yaptıkları bir zâhire anbarı durumundadır. Yemâme mıntıkası hâkimi Sumâmet İbn Usal, Hz. Peygamber (s.a.)in teşvîki ile hubûbât ihrâcını durdurur durdurmaz, tarihçilerin verdikleri ma'lûmâta göre Mekke'de kıtlık başgöstermiştir. Tarihen sâbittir ki, Hicrî 6 ve Milâdî 628 yılı Hicâz mıntakası için kurak

geçmiş ve yağmur yağmamıştır. Rivâyet edilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bir defasında, 500 altın dînâr tutarında bir meblâğı, o zamanki düşmanı, Mekke'nin mahrûmiyet içinde bulunan fâkirlerine sarfedilmek üzere göndermiştir. Ebu Süfyân, Hz.Peygamber (s.a.)in Mekke'deki gençlerin kalblerini bu sûretle kazanmaya teşebbüs etmesi karşısında, acı acı homurdanmıştı. Bu hâdisenin yukarıda işaret ettiğimiz kuraklık mevsimine rastlaması muhtemeldir. Belki de bu müessirler içinde en esâslısı, Kureyş'lilerin müttefikleri tarafından tedrîcen yalnız bırakılmaları, ya İslâm dinini kabul etmeleri veya Hz. Peygamber (s.a.)le dostluk anlaşmaları imzâlamalarıydı. Filhakikâ, tedkîk edersek, bu tarihte Mekke'nin bütün istikâmetlerinde; şimâlinde, batısında, hattâ cenûbunda Müslüman kabîlelerinin sâkin oldukları hakîkatı ile bugün karşı karşıya kalırız. Esâsen az sonra da Hudeybiye anlaşması yapıldı (H. 6-M. 628). Şimâlde Hayber mıntıkası, bu tarihten iki ay sonra İslâm devletine inkıyâd etti (Hicrî 7. yılın Muharrem ayı M. 629). Ancak bir yıl geçmişti ki, Mekkeliler, bu Hudeybiye anlaşmasını bozdular; her ne kadar pişmân oldularsa da, artık iş işten geçmişti. Sonra Medîne'ye bir hey'et göndererek Hudeybiye anlaşmasını yenilemek istediler. Hz. Peygamber (s.a.) bunu yenilemek taraftârı değildi. Tabîatıyla, Mekkeliler müslümanların her an, bir mukâbele-i bil-misil yapacaklarından endîşeleniyorlardı; sonra artık yalnızdılar, kimsenin de yardımına güvenemezlerdi.

Hudeybiye Anlaşması

Hatırlanacağı gibi, Hz. Peygamber (s.a.) Hendek muhârebesini ta'kîp eden yıl, Hudeybiye'de Kureyşîleri müslümanlarla bir anlaşma akdetmeye iknâ edebilmişti. Kureyşlilere istedikleri her şey verildi ve hattâ müslümanların, üçüncü bir zümreyle harple meşgûl oldukları sırada, bîtaraf kalmaları için «izzeti nefisleri» bile tatmîn edildi. Bu sûretle Mekkeliler Hayber Yahûdilerini tek başlarına bırakmış olduklarını idrâk ediyorlar yahutta edemiyorlardı. Netîce olarak bu anlaşma, müslümanlara karşı, yahûdîlere yardım etme imkânlarını ortadan kaldırıyordu. Mekke ve Medîneliler, bunlar Hudeybiye anlaşmasının iki esâs tarafı değildiler. Aynı zamanda bu esâs taraflardan birinin müttefiki olmak sûretiyle anlaşmanın bütün maddelerine iltihâk etmiş, bu sûretle taraf vasfını iktisâb etmiş olan peyk zümreler de vardı. Bu tâlî taraflar bir müddet sonra esâs tarafları bile harbe sürüklemiştir. Meselâ nakledildiğine göre, bir defasında Bekrîler, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında hakâretâmiz sözler sarfetmişlerdi. Müslümanların müttefiki olan Huzaîler bunun üzerine fenâ halde öfkelendiler ve muhtemelen komşuları Bekrîlerden bazılarının kanına girdiler. Bekrîler, içlerinde Mekkeliler dahi olduğu halde, intikâm almak için bir gece hücûmunu

tertîblediler. Daha sonra Hüzâilî bir elçinin Medîne'de Hz. Peygamber (s.a.)e anlattığına göre, bu hücûm, Huzâîler câmide cemâatla birlikte namaz kılarken îkâ edilmiş, tabîatıyla bu yüzden, müdâfaasız bir halde olan bu müslümanlar arasında ölü ve yaralı sayısı fevkalâde kabarık olmuştur. Az kalsın iki cephede birden savaşma tehlikesi tahakkuk ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.), Hayber meselesini halledip onları kendine bağlayarak, silâhsız bir hale getirince, Mekkelilerle hesaplaşmak için yeter derecede serbestiye kavuştu. Kan akıtmak aslâ arzu etmediği bir şeydi; bunun için düşmanı gâfil avlamak üzere teşebbüse geçti. Bu zor vazifesinde onun elde etmiş olduğu muvaffakiyeti, ne kadar gayret etsek, takdîrden âciz kalırız.

Bir askerî sefer için, geniş hazırlıklar yapılmaya başlandı. Fakat Hz. Peygamber (s.a.), niyet ve karârının ne tarafa olduğunu hiç kimseye açıklamadı. Bu sır, o kadar titizlikle saklandı ki, Hz. Ebubekir gibi, seçkin bir kimse bile, kızı Hz.Âîşe'nin (Hz. Peygamber (s.a.)in hanımı) evine gittiğinde, ondan bu seferin ne tarafa olduğunu sorması üzerine, Ümmü'l-Mü'minîn Hz. Âişe, babası Hz. Ebubekir'e bu husûsta yeter bir bilgi verememiştir. Diğer Müslümanlar da tabîatıyle aynı şekilde atlatılmışlardı. Aynı zamanda, az sonra göreceğimiz gibi toplanan gönüllü askerler on bin kadar olmuşlardı.

O devirde, on bin kişilik bir ordu, görülüp alışılmış bir şey değildi. Düşman, haber alma teşkîlâtı veya dostlarından bunu gizlemek, saklamak da çok zor bir şeydi. Buradaki mesele, bir gece baskını meselesi değildir; mesele düşmanla aradaki mesâfenin on iki gün gibi, uzak bir mesâfe olmasıdır. Bunun için Hz. Peygamber (s.a), her şeyden evvel, Medine'den bütün çıkışları durdurdu, yasak etti; buna gerek dostları ve gerekse bîtaraf kimseler de dâhil bulunuyordu. İstihbârât teşkîlâtı o kadar verimli çalışıyordu ki, bunak ve câhil bir müslüman olan Hâtib İbn Balta', Mekke'ye gizli bir haber gönderdi. Bu haberi götüren, Medîne'nin hemen girişinde, kolayca yakalandı. Mektupta, şunlar yazılı idi: «Burada büyük hazırlıklar yapılıyor; her halde Mekke'yi düşünüyorlardır.» Bu mektuba el koydular, fakat Hz. Peygamber (s.a.) mektubu götüreni yolunda serbest bıraktı; bu bir köle kadındı. Serbest kalınca, doğru Mekke'ye gitti. Hz. Peygamber, okuma yazması olmayan bu kadının, orada mâcerasını anlatacağını ve Mekkelilerin, suçluluk hâlet-i rûhiyesi içinde, bundan müslümanların işine yarayacak bazı neticeler çıkarabileceklerini düşünüyordu. Ayrıca, bu sırada bazı şaşırtmalar vermek zarûreti de vardı. İbn Sa'd'ın eserinde (II/1, s. 96), yazılı olduğu veçhile «Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Katâde'nin kumandasında bir askerî birliği Medîne'nin tâm şimâl kesiminde, üç günlük mesafede bulunan «İdam» mevkiine gönderdi. Böylece herkes, Hz. Peygamber (s.a.) in bu bölgeye gitmek istediğini ve bu «İdam» seferinin bunun keşif

kısmı olduğunu düşünecekti; bu sûretle şâyiaların merkezi sikleti bu yöne çevrilecekti.»

Hz. Peygamber (s.a.), fiilen bu büyük sefere çıktığı zaman, sadece gideceği yeri değil, aynı zamanda ordusunun hakikî büyüklük ve kuvvetini de saklamak istemiştir.

İşte, bu sebeple, müverrih Ya'kûbî'ye nazaran, Hz. Peygamber (s.a.), beklenen birçok gönüllünün Medine'de toplanmamalarını, ancak Mekke'ye doğru hareketinde, yol boyunca kabîlelerinin bulundukları yerlerden geçtikçe kendisine iltihâk etmelerini emretti. Bu strateji o kadar muvaffak oldu ki, Kureyşîler, müslüman ordusunun, Mekke civârındaki dağlar arkasına ordugâhlarını kuruncaya kadar onların harekete geçtiklerine dâir zerre kadar bir haber elde edememişlerdir. Bundan başka, tâm Mekke'ye hareket edeceğine yakın, Medîne-Sûriye yolu üzerinde Batn İdamlıları cezalandırmak için, kuvvetli bir askerî birliği harekete geçirdi, bununla dikkati dağıtmak ve herkesde, Hz. Peygamber (s.a.)in Medîne şimâlindeki düşmanlarından birine, sefere gittiği zehâbını uyandırmak istiyordu. Darbe te'sîrini daha da arttırmak gâyesiyle Hz. Peygamber, her müslüman askerin, bir ateş yakmasını emretti. 10.000 ateşin bütün bir gece yakılması daha büyük, daha fazla sayıda insanın yemeklerini pişirdikleri intibâını veriyordu. Cenâb-ı Hak da müslümanlara lutfunu esirgemedi. Ebu Süfyân, bu Mekkelilerin en büyük kumandanı aynı gece, müslüman keşif kıtalarının eline düştü. Bunun neticesi, Mekke ahâlîsi, ertesi sabah, Hz. Peygamber (s.a.)in şimdi anlatacağımız Mekke yürüyüşüne başladığı zaman, şaşkın ve ne yapacağını bilmez hale geldi. Ebu Süfyân Mekke ahâlîsinin tamâmını evlerine kapatacağına yahut silâhlarını terkettireceğine, yahut Kâ'be civârına hepsini toplayacağına veyahutta kendi evine kapatacağına dâir te'mînât vermesi üzerine serbest bırakıldı.

Hz. Peygamber (s.a.) tarafından bir kimsenin evinin, misâfir kalınacak yer olarak seçilmesi, muhakkak ki büyük bir şereftir. İhtimâl ki, Ebu Süfyân, bu şerefe lâyıktı. Çünkü meşhûr müverrih Sâbit'ül-Bunenî (Tabiîn'dendir), bize İslâm'ın ilk günlerinde Hz. Peygamber (s.a.)in sokak çocukları ve diğer avâma mensûb kimseler tarafından iz'âc edildiği zaman, melce' olarak Ebu Süfyân'ın evini sık sık kullandığına, zîrâ Ebu Süfyân'ın misâfirini anlayıp müdâfaa edebilmek için gerekli kültür ve kuvvete sâhib olduğuna dâir ma'lûmât vermektedir. Hz. Peygamber (s.a.), bunu unutamamıştı, bu mezkûr hareket ise evvelkinin bir mükâfâtı idi.

Bu sırada, Mekke'de tecrübeli ve nüfûz sâhibi bir kimse bulunmuyordu: Ebu Cehil ölmüş, Hâlid İbn Velîd ve Amr İbn Âs müslüman olmuşlar, Ebu Süfyân ânî olarak ortadan kaybolmuştu (arzedildiği gibi kendisi müslümanların eline esîr düşmüştü). Müttefiklere, yardım için

haber gönderecek kadar da vakit kalmamıştı. İkrime gibi bazı genç kumandanlar, şüphesiz bazı mukâvemet hareketlerine kalkıştılar ve onlara kendi kılanlarına mensûb kimseler yardım ediyorlardı. Âteşin bir kumandan olan Hâlid İbn Velîd'in idâresindeki müslüman askerî birlikleriyle bunlar arasında, bazı sokak muhârebeleri cereyân etmiştir. Mâmafih, esâs olarak Mekkeliler, Ebu Süfyân'ın almış olduğu ve onlara da tavsiye ettiği te'mînâta ve sulh yoluyla ve kan dökülmeksizin icrâ edilecek bir işgâl vaadine inanıyorlardı.

Ebu Süfyân, şâyet derhal kuvvetlerini teşkîl edip bir mukâvemete kalkışsa bile, bu onun için geç bir davranış olacaktı. Zîrâ Hz. Peygamber (s.a.), onun kendi birliklerini fiilen Mekke'ye doğru harekete geçirip, şehrin iyice yakınlarını tamâmen işgâl etmeden evvel, İslâm ordusu karârgâhını terke müsâade etmedi. Ebu Süfyân'ın gönüllülerini toplayıp harekete geçmesi, yakınlardaki müttefiklerine yardım için bir haber göndermek ve onların yardımlarını taleb etmekten daha elverişliydi. Ebu Süfyân, Mekkelilerin i'timâdını kazanmış bir liderdir. O, şuna samîmî olarak inanıyordu ki, böyle bir mukâvemet hareketi netîcesiz ve son derece faydasızdı. Tarihçiler tarafından nakledilmiş olan, onun, karısı ile bu meseleyi münâkaşaları, bu kanâatını aksettirmektedir. Hasımlarının mukâvemet edilmez kuvvetlerine, bir de onların inanılmaz merhamet ve şefkatleri eklenmiş olarak bu çok kritik anda, Mekkeliler üzerinde o kadar derin te'sîrler bıraktı ki, onların İslâm'a karşı beslemekte oldukları kin ve düşmanlık hisleri bir anda yepyeni bir kalıba dökülerek en müsbet bir tarzda inkılâb etmiş oldu.

Mekke, her taraftan dağlarla çevrili bir vâdîde kurulu bir şehirdir. Şehri, şimâl cenup istikâmetinde kat'eden bir tek ana yol vardır; bu ana geçide iki tâlî yol bağlanır ki, biri Hacûn'a, diğeri Kada'ya gider.

Müslüman ordusunun büyük kısmı, başlarında Hz. Peygamber (s.a.) olduğu halde şimâl istikâmetinden ilerledi. Yukarı şehir denen yer (Ma'lât), bu tarafta yer almaktadır. Diğer bir askerî birlik Zübeyr İbn Avvâm idaresinde Kada yolu üzerinden ilerleyerek düşmanın, deniz sâhiline, Vâdî Fâtıma yoluyla kaçmasına mâni oluyordu. Diğer bir büyük askerî birlik şehre cenûbdan, Lit yolunu ta'kîben girdi ve Mesfele'yi yani aşağı şehir denen mıntıkayı işgâl etti. Muhtemelen bu bir süvârî kıtasıydı, çünkü diğer ordu birlikleriyle aynı zamanda birlikte şehre girebilmek için bunların çok çabuk şehrin etrafından dolaşmaları îcâb etmektedir. Bu düşüncemiz, bu birliğin süvârî kuvvetleri kumandanı Hâlid İbn Velîd'in kumandasında sevkedilmesi vak'asıyla kuvvetlenmektedir. Diğer bir birlik de, Hacûn yolu üzerinden şehre girmiştir. Bunlar aynı zamanda Cidde'ye olduğu kadar, Yemen'e düşmanın kaçmasına mâni olmakla da vazîfeliydiler.

Diğer bütün askerî seferlerde olduğu gibi, bu sefer münâsebetiyle de bir parola ittihâz edilmişti.

Ordunun safları ve kademeleri titizlikle tanzîm edilmişti. Husûsî, bir subay (Vâzi'), bütün bu işlere nezâret ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.) bu vazîfeli vâsıtasıyla ta'lîmâtını veriyor ve onunla icrâ ettiriyordu. İbn Hişâm'ın kitabının aynı sahîfelerinde Mekke'nin en yüksek tepelerinden görülürcesine, İslâm ordusunun şehre girişinin pek özlü bir şekilde tavsîfi bulunmaktadır. Hakîkaten, Hz. Ebubekir'in babası Ebu Kuhâfe, o sırada Mekke'de yaşamaktaydı. Kendisi âmâ idi. Bir yabancı ordunun şehre hücûma geçtiğini haber alınca, kız torununun elinden tutarak, yüksek bir tepeye çıktı ve torunundan gördüğü her şeyi kendisine söylemesini istedi. Küçük kız olan Vâzi'nin nasıl safları ve kademeleri ayarladığını vesâir teferruâtı aynen nakletti. Nihâyet kızın; «askerlerin nasıl yayılıp ilerlediğini» anlatması üzerine; «haydi, çabuk eve gidelim, hareket halinde bir ordunun eline geçmek tehlikelidir» dedi.

Böyle, dört bir taraftan harekâtta bulunan bir ordunun, yüksek kumandasını, tâm ve lâyıkıyla elde tutmak, hakîkaten fevkalâde mahâret ve teşkilâtçılığı gösterir. Hz. Peygamber (s.a.) lüzûmlu yerlerde, yeni ta'lîmâtlar veriyor, müdâhalelerde bulunuyordu. Yanlışları tesbît ederse hemen düzeltiyordu. Şehrin işgâlinin son safhalarına doğru subaylarından biri, kendi emrindeki askerlere, «bugün artık mağrûr Mekke'nin başının öne düşeceği ve şehrin yağma edileceğine dâir» îmâda bulunması üzerine, hemen Hz. Peygamber (s.a.) geldi, meseleyi öğrenir öğrenmez, mevzûubahis subay, derhal kumandanlıktan alındı bu vazîfe başka bir kimseye tevdî' edildi ve Hz. Peygamber (s.a.) dedi ki: «Hayır, Mekke'nin şeref ve haysiyeti asıl bugün artacak. Mâdemki orada İslâm'ın kıblesi mevcûddur, müessestir, her ne sûretle olursa olsun, onun kudsiyetine tecâvüz edilmeyecektir.» Bunun üzerine, umûmî bir teblîğ yayınlandı, bununla şehirde hâkim olması istenen sulh ve sükûn ve nizâm işi sağlanmış oldu.

İslâm ordusunda, her bir askerî birlik, tabiî bir taksîmât üzere teşkîl olunmuştu, yani her bir kabîle ayrı bir birlik ayrı bir takım teşkîl ediyordu. Filhakikâ, Mekkeli müslüman muhâcirler, Medîneli Ensârîler, Eslemîler, Gifârîler ve diğerleri her biri ayrı ayrı olmak üzere müstakil askerî birlikler, kuvvetler olarak tertîb olunmuşlardı. Bununla beraber, durum o tarzda ayarlanmıştı ki, bütün bu ayrı zümreler, aynı makinenin çeşitli parçaları gibi bir tek gâyeye hizmet eder şekilde muntazam çalışmışlardır. Bu şekilde bir tertîb ve teşkîl, psikolojik bir te'sîr uyandırma imkânlarına sâhiptir; bu tarzda tertîb ve teşkîl edilmiş askerî birlik ve takımların mikdârı, o devirdeki herhangi bir insan üze-

rinde bütün şimâli garbî Arabistan kabîlelerini tâm mevcûd halinde temsîl ediyormuş gibi muazzam bir te'sîr husûle getirir.

Hz. Peygamber (s.a.)in Mekke'ye Girişi:

Mekke'li Muhâcir, Hz. Peygamber Muhammed Mustafâ (s.a.), şimdi doğum yeri olan bu şehre muzaffer bir kumandan olarak dönüyordu. Hâriçte peşini bırakmamış olan hemşehrileri tarafından maddî ve mânevî ağır ıstırâblara dûçâr edilerek tâm sekiz sene geçirmişti. Şimdi ise, zafer kazanmış bir ordunun başındaydı, buna rağmen tavır ve hareketleri ne şekilde olmuştur? Diğer herhangi bir tiran gibi kibir ve azamet dolu, Kâdir-i Mutlak olan Allah'ı unutmuş, gurûrundan sarhoş olmuş bir halde miydi? Hayır... O bütün bunlardan tamâmen uzaktı. İbn Hişâm kitabının 815. sayfasında da anlattığı gibi o, hakikâtte gâyetle çekingen, sık sık bindiği devenin sırtında secdeye kapanıyor, lutfettiği bütün bu şeylerden dolayı, Allah'a şükrediyordu. Herkese şâmil olmak üzere umûmî af ilân ediyor, geçmişte ma'rûz kaldıkları maddî ve mânevî ıstırâblardan intikâm alma düşüncesi yerine sulhu yayınlıyor, bununla hakîkatte Allah'ın müttâkî olan mü'minlerden beklediği şeyi gösteriyordu. Kur'ân'da Bakara sûresi 58. ve Tevbe sûresi 161. âyette, Allah şöyle buyuruyor: «Şu şehre girip, dilediğiniz yerden istediğinizi bol bol yeyin, kapısından secde ederek girin ve (hıtta) deyin» Taberî'nin de gâyet güzel belirttiği gibi Hz. Peyamber (s.a.) Musâ (a.s.) devrine âit askerlikle alâkalı bu ilâhî emirleri Amelikî'lerle olan savaşlarında gerektiği gibi yerine getirmekten uzak kalmışlardır. Hz. Muhammed (s.a.)in «Harp Peygamberi» olması ve harplerde bile «Rahmet Peygamberi» olduğunu isbât etmesi takdîr edilmişti. Evvelce zikri geçen bir hadîste şöyle denmektedir: «Ben harp peygamberiyim, ben Rahmet peygamberiyim.»

Kur'ân'da Nûr sûresi 24. âyette şâyân-ı dikkat bir vak'a zikredilmektedir. Zaferden sonra, muannid düşman askerlerinden bir kısmı, şehrin iç kısmında, İslâm ordusuna karşı ciddî bir pusu kurmuştu; mezkûr âyetlerde, Allah'ın onları, bu inadçı düşmanlardan nasıl kurtardığı hatırlatılmaktadır. Bu vak'ada dahi, «Rahmet Peygamberi» suçluları affetmek fırsatını zâyi' etmemişti.

Hz. Peygamber (s.a.)in Umûmî Aff. İlân Etmesi:

İşgâlin hemen akabinde insan yapısı ilâhlar, lâyık oldukları «seviyeye» indirildiler. Ebu Süfyân'ın evinde ise durum, hakîkaten insana heyecân vericiydi: Karısı korkusuz Hind, evindeki putlara vurmaya ve onları parça parça etmeye ve bu arada; «Sizden ne fayda gördük; biz nasıl oldu da bunlara inanarak aldandık» diye sık sık haykırıyordu. Aynı Hind, örtünmüş bir şekilde, şehrin diğer kadınları ile beraber, İslâm'a girmek üzere, Hz. Peygamber (s.a.)in huzûruna geldi. Bu esnâda cereyân eden muhâvere, cidden çok alâka çekicidir:

«Çocuklarınızı öldürmeye söz veriyor musunuz?»

— «Biz onları çocuklar olarak yetiştirdik, onları Bedir savaşında öldüren sizsiniz.»

— «Gayr-i meşrû münâsebetlerde bulunmamaya ve zinâ etmemeye söz veriyor musunuz?»

— «Hür doğmuş bir kadın bunu yapabilir mi hiç?»

— «Hırsızlık yapmamaya söz veriyor musunuz?»

Bu suâller üzerine, Hind nâçâr kaldı ve anladı ki, İslâm sadece siyâsî bir luzûmdan ibâret değildir, o aynı zamanda insanın ferdî ve içtimaî hayatına hâkim bir kâideler külliyesidir ve dedi ki :

— «Ya Rasûlullah, hırsızlık hakîkaten kötü bir şeydir. Fakat şimdi düşün, benim kocam çok hasîs olsa, evimin zarûrî ihtiyâçları için bazı bazı kocamdan para çalmak mecbûriyetinde kalsam ne olur?»

Hz. Peygamber (s.a.), gülmekten kendini alamadı ve dedi ki:

— «Pek âlâ haklısın, işte böylesi yasak değildir.»

Bu bahsi, Hz. Peygamber (s.a.)in fethedilen şehirdeki son durumunu da zikrederek kapıyoruz. İşgâli ta'kîb eden günde; sulh ve sükûn ve asâyiş hâkim olunca cemaâtla kılınan namaza imâmlık etti; bu durum şehirdeki putperetsler tarafından merakla tâ'kîb edildi. Namazdan sonra, Kâ'be etrafındaki sâhâda toplanmış olan hemşehrilerine bir hitâbede bulundu, bunlara gerek kendisine ve gerekse ashâbına neler yaptıklarını hatırlattı ve bunun ne kadar haksız bir şey olduğunu izâh etti. Son olarak, onlara artık kendisinden ne bekleyip, ümit ettiklerini sordu. Kısa bir duraklamadan sonra devâm etti:

«Bugün, artık hiç bir şeyden mes'ûl değilsiniz. Gidiniz, hepinizi hür addediyorum.»

Ânî olarak Mekke'nin havası değişti ve akşama doğru fiilen bütün halk İslâm'ı kabul etmişti. Onlar, hiç bir şeyi böylesine derin, böylesine samîmî bir şekilde kabul etmemişlerdi. Hem onlar, şimdi mağlûb edilmiş ve işgâl altına girmiş bir memleketin ahâlîsi değiller, aksine, haklar ve vazîfeler husûsunda zaferi kazananlarla tamâmen aynı haklara sâhibdiler. Bir şehrin fâtihi, Allah'ın Rasûlü olursa, böylece en küçük bir ifrât hareketi dahi ortaya çıkamaz. Bu duruma, bir ışık tutacağını umduğum şu hâdiseyi kaydetmeyi faydalı buldum: Hz. Peygamber, henüz yukarıda zikrettiğimiz hutbesine başlamamıştı. Müezzin Bilâl Habeşî (r.a.), Kâ'be'nin damına çıkmış namaz için ezân okuyordu:

«Allahü Ekber, Allahü Ekber...»

Mekkeli bir putperest olan Attâb İbn Esîd arkadaşlarından birinin kulağına eğildi ve dedi ki:

«Allah'a şükür ki, babam şimdi hayatta değil, şâyet o, şu siyahînin, mukaddes Kâ'be'nin damına çıkıp bağırdığını işitseydi, buna kat'iyyen tahammül edemezdi.» Biraz sonra aff-ı umûmînin ilân edildiğini

işiten Attâb, galeyâna geldi ve ânî olarak ileri fırladı. Hz. Peygamber (s.a.)e yanaşarak şöyle dedi:

«Ben Esîd'in oğluyum. Allah'tan başka Allah olmadığına ve senin de O'nun elçisi olduğunu tasdîk ederim.» Hz. Peygamber (s.a.) cevab verdi:

«Çok güzel. Seni Mekke vâlîsi yaptım.» Biliyoruz ki, askerlerinden hiç birini Mekke'de garnizon te'sîs etmek için bırakmaksızın, Hz. Peygamber (s.a.), gâyet kısa bir zaman içinde Medîne'ye çekilmiş ve Mekke'nin idâresini, gördüğümüz gibi henüz İslâm'ı yeni kabul etmiş bir Mekkeliye bırakmıştı ve sonradan da buna aslâ pişmân olmamıştır. Bütün bunlar, insan kalbinin nasıl kazanılacağını gösteren apaçık vâkıalardır. (Muhammed Hamîdullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, 109-125).

oOo

مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ
فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ
الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

29 — Muhammed, Allah'ın Rasûlüdür. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı zorlu, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû' edenler, secde edenler olarak görürsün. Allah'tan lutuf ve rızâ isterler. Onlar yüzlerindeki secde izinden tanınırlar. İşte onların Tevrât'taki vasıfları budur. İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle, kâfirleri öfkelendirir. Allah îmân edip sâlih amel işleyenlere hem mağfiret, hem de büyük bir mükâfât vaadetmiştir.

Muhammed (s.a.) Allah'ın Rasûlüdür

Allah Teâlâ, Muhammed (s.a.)in hiç şek ve şüphesiz gerçek rasûlü olduğunu haber vererek: «Muhammed Allah'ın Rasûlüdür.» buyurur,

ki, bu, bütün güzel nitelikleri içine almaktadır. Allah Teâlâ ikinci olarak onun ashâbını överek şöyle buyurur: «Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı zorlu, kendi aralarında merhametlidirler.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Allah'ın sevdiği, onların da O'nu sevdikleri, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir.» (Mâide, 54) buyrulur ki bunlar inananların sıfatıdır. Onlardan birisi kâfirlere karşı şiddetli ve katı, hayırlı kimselere karşı ise merhametli ve iyidirler. Kâfirin yüzüne karşı öfkeli ve abus çehreli, mü'min kardeşinin yüzüne karşı da nazik ve güleryüzlüdür. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Ey îmân edenler; kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler.» (Tevbe, 123) buyurur. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurur:

مِثْلُ الْمُؤْمِنِيْنَ فِى تَوَادِّهِمْ وَ تَرَاحُمِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ الْوَاحِدِ اِذَا اشْتَكٰى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعٰى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالْحُمّٰى وَالسَّهَرِ

Birbirlerini sevme ve merhamet etmede mü'minlerin misâli bir cesedin misâli gibidir: Ondan herhangi bir organ müştekî olduğunda cesedin diğer tarafları hummâ (ateş) ve uykusuzlukla ona katılırlar. Başka bir hadîste de:

اَلْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضاً وَشَبَّكَ بَيْنَ اَصَابِعِهِ

Mü'min, mü'min için birbirini destekleyen bir yapı gibidir, buyurmuş ve parmaklarını birbirine geçirmiştir. Her iki hadîs de Buhârî'nin Sahîh'inde mevcûddur.

«Onları rükû' edenler, secde edenler olarak görürsün. Allah'tan lutuf ve rızâ isterler.» âyetinde Allah Teâlâ onları çok amel işlemeleri ve çok namaz kılmaları ile nitelemektedir. Namaz, amellerin en hayırlısıdır. Onları namazda Allah için ihlâslı olmakla, Allah katında bol sevâbını yine Allah'dan bekleme sıfatlarıyla nitelemiştir. Allah katında bekledikleri bol sevâb ise Allah'ın luffunu içeren cennet, bol rızık, Allah'ın onlardan hoşnûd olmasıdır. Bu sonuncusu evvelkilerden daha büyüktür. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Allah tarafından bir hoşnudluk ise daha büyüktür. En büyük kurtuluş işte budur.» (Tevbe 72) buyurmuştur.

«Onlar yüzlerindeki secde izinden tanınılar.» âyetinde İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Onların yüzlerindeki alâmet ile; güzel hey'et, şekil ve iyi davranış kasdedilmektedir. Mücâhid ve birçokları ise bunu huşû' ve tevazu ile açıklıyorlar. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetine göre o, «Onlar yüzlerindeki

secde izinden tanınırlar.» âyeti hakkında: Bu, onların huşû'udur, demişti. Ben: Bunun, onların yüzlerindeki iz olduğunu sanırdım, dedim de, Mücâhid şöyle dedi: Bazan olur ki kalbi Firavun'dan daha katı olanın gözleri arasında da (alnında) olabilir. Süddî: Namaz, onların yüzlerini güzelleştirir, demiştir. Selef'ten birisi: Her kimin geceleyin namazı çok olursa gündüzün yüzü güzelleşir, demiştir. İbn Mâce bunu Sünen'inde İsmâîl İbn Muhammed kanalıyla... Câbir'den müsned bir hadîs olarak rivâyet etmiştir ki buna göre Allah Rasûlü (s.a.): Her kimin geceleyin namazı çok olursa, gündüzün yüzü güzel olur, buyurmuştur. Sahîh olanı ise, bu hadîsin mevkûf olmasıdır. Bazıları der ki: Hiç şüphesiz iyiliğin kalbde bir nûru, yüzde bir ziyâsı, rızıkta bir genişliği ve insanların kalblerinde bir mahabbeti vardır. Mü'minlerin emîri Hz. Osmân şöyle diyor: Her kim bir sırrı gizlerse, Allah bu sırrı onun yüz hatlarında ve dilinden gayr-i ihtiyârî çıkıveren sözlerle açığa çıkarır.

Burada Hz. Osmân'ın maksadı şudur: Kişinin gönlünde gizli olan bir şey onun yüz hatlarında görünür, açığa çıkar. Mü'minin içi Allah ile beraber sahîh durumda olursa Allah Teâlâ onun insanlarla münâsebette olan dış görünüşünü ıslâh buyurur. Nitekim Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan rivâyet edildiğine göre o: Kim içini ıslâh ederse Allah da onun dışını düzeltir, demiştir. Ebu Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Mahmûd İbn Muhammed el-Mervezî'nin... Cündeb İbn Süfyân el-Becelî'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her kim bir sırrı gizlerse, Allah o kimseye o sırrın elbisesini giydirir. Gizlediği sır hayır ise giydirilen elbiese de hayır, şâyet şer ise giydirilen elbise de kötüdür. Hadîsin isnâdında bulunan Muhammed İbn Ubeydullah el-Arzemî'nin hadîsi metrûkdur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuş: Sizden birisi kapısı, penceresi olmayan sert bir kayanın içinde bir amelde bulunsa vukû' bulduğu şekilde onun ameli insanlara çıkar, görünür. İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: Sâlih amel, güzel davranış ve orta yolu ta'kîb etme peygamberliğin yirmibeş parçasından bir parçadır. Hadîsi Ebu Dâvûd da Abdullah İbn Muhammed en-Nüfeylî'den, o ise Züheyr'den rivâyet etmiştir. Ashâbın niyetleri hâlis, amelleri güzeldir. Onlara her kim bakmışsa onların hal ve davşranışlarından hoşlanmıştır. İmam Mâlik —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bana ulaştığına göre Hıristiyanlar Şam'ı fetheden ashâbı gördükleri zaman şöyle derlermiş: Allah'a yemîn olsun ki bize ulaşan bilgiler ışığında bunlar havârîlerden daha hayırlıdırlar. Onlar, bu sözlerinde gerçekten doğru söylemişlerdir. Hiç şüphesiz bu ümmet geçmiş kitablarda ta'zimle anılmışlardır. Onların en büyükleri

ve üstünleri ise, Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbıdır. Allah Teâlâ, indirmiş olduğu kitaplarda ve insanlar arasında dolaşan haberlerde onların anısını yüceltmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada: «İşte onların Tevrât'taki vasıfları budur.» buyurduktan sonra şöyle devâm eder: «İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı : Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek (geliştirmiş, uzamış) kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu; ekicilerin de hoşuna gider.» İşte Muhammed (s.a.)in ashâbı da böyledir: Onu kuvvetlendirmiş, desteklemiş ve ona yardımcı olmuşlardır. Ashâb-ı Kirâm Allah Rasûlü ile beraber ekindeki filiz mesâbesindedir. «Böylece Allah onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir.» İmam Mâlik —Allah ona rahmet eylesin— kendisinden gelen rivâyetlerden birisine göre bu âyet-i kerîme'den sahâbeye karşı buğzeden râfizîleri tekfîr hükmü çıkarmıştır. O der ki: Çünkü onlar, Ashâb-ı Kirâm'a buğzetmektedirler. Her kim sahâbeye buğzederse bu âyet gereğince o kâfirdir. Âlimlerden bir grup da bu husûsta İmâm Malik'e muvâfakat etmişlerdir. Sahâbenin fazîletine, onlara kötülükle karşı çıkmanın yasaklanmasına dâir hadîsler pek çoktur. Allah'ın onları övmesi ve onlardan hoşnûd olması onlara kâfîdir.

«Allah, îmân edip sâlih amel işleyenlere, hem mağfiret (günâhlarının bağışlanmasını) hem de büyük bir mükâfat (bol bol sevâb ve şerefli bir rızık) vaadetmiştir.» Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir, doğrudur. O vaadden dönülmez ve değiştirilmez. Her kim sahâbenin izini ta'kîb ederse onların hükmündedir. Fazîlet, sebkat ve kemâl onlarındır ki, bu ümmetten hiç kimse bu husûslarda onlara yetişemez. Allah onlardan hoşnûd olsun, onları hoşnûd eylesin ve duraklarını Firdevs cennetleri kılsın. Zâten öylece de yapmıştır. Sahîh'inde Müslim der ki: Bize Yahyâ İbn Yahyâ'nın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ashâbıma sövmeyin; nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki sizden birisi Uhud Dağı kadar altın infâk etmiş olsaydı, onlardan birinin bir müdd (bir ölçü birimi) sadakasına veya onun yarısına bile erişemezdi.

FETİH SÛRESİNİN SONU

HUCURÂT SÛRESİ

HUCURÂT SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ ۚ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Ey îmân edenler, Allah'ın ve Rasûlünün huzûrunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, Semî'dir, Alîm'dir.

2 — Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın. Yoksa siz farkına varmadan, amelleriniz boşa gider.

3 — Peygamberin yanında seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar; Allah'ın gönüllerini takvâ ile imtihân ettiği kimselerdir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfât vardır.

Sesinizi Peygamberin Sesinden Yüksek Çıkarmayın

Bunlar Allah Teâlâ'nın inanan kullarına kazandırmak istediği edeblerdir. Böylece Rasûlü (s.a.)ne karşı hürmet, ihtirâm ve ta'zîmle

davranacaklardır. Şöyle buyurur : «Ey îmân edenler, Allah'ın ve Rasûlünun huzûrunda öne geçmeyin. (Rasûlünden önce herhangi bir şeye koşmayın. Bütün işlerde ona tâbi olun.)» Muâz hadîsinde belirtilen şer'î edep de bu âdâbın umûmî olan hükmü içine girer. Bu hadîse göre Hz. Peygamber (s.a.), Muaz'ı Yemen'e gönderdiği vakit ona: Ne ile hükmedeceksin? diye sormuştu. Muâz: Allah'ın kitâbıyla, dedi. Hz. Peygamber: Şâyet onda bulamazsan? diye sordu, Muâz: Allah Rasûlünün sünneti ile, dedi. Efendimizin: Onda da bulamazsan? sorusuna Muâz: Kendi görüşümle ictihâd ederim, dedi. Allah Rasûlü, Muâz'ın göğsüne vurarak: Allah Rasûlünün elçisini Rasûlullah'ın hoşlandığına muvaffak kılan Allah'a hamdolsun, buyurdu. Hadîsi İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet ederler. Bu hadîsi zikretmekten maksad şudur ki Hz. Muâz kendi görüşünü, düşüncesini ve ictihâdını Kitâb ve Sünnet'ten sonraya bırakmıştır. Şâyet onlarda aramaksızın, Kitâb ve Sünnet'te aramazdan önce kendi görüş ve ictihâdını öne geçirmiş olsaydı, bu dahi Allah ve Rasûlünün huzûrunda öne geçme kâbilinden olurdu. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Allah'ın ve Rasûlünün huzûrunda öne geçmeyin.» âyetini: Kitâb ve Sünnet'e muhâlif şeyler söylemeyin, şeklinde açıklar. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî ise: Rasûlullah'ın konuşmasından önce konuşmaktan men'olundular, demiştir. Mücâhid burayı şöyle açıklar: Herhangi bir şey hakkında Allah Rasûlü (s.a.)nden fetvâ istemeyin ki Allah onun diliyle bu işe hükmetmesin. Dahhâk da der ki: Allah ve Rasûlü olmaksızın dininizin kanunlarından herhangi bir işe hüküm vermeyin. Süfyân es-Sevrî âyetteki öne geçmenin, söz ve fiille olabileceğini belirtir. Hasan el-Basrî ise bu âyetin tefsîrinde: İmâmdan önce duâ etmeyin, der.

Katâde der ki: Bize Anlatıldığına göre insanlar: Şu şu husûsta âyet nâzil olsa, şöyle şöyle yapılmış olsa, derlerdi. Allah Teâlâ bunu hoş görmeyerek Allah ve Rasûlünün huzûrunda öne geçmek şeklinde tanımladı.

«Ve (emrolunduğunuz husûslarda) Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, Semî' (sizin sözlerinizi en iyi işiten)dir, Alîm (niyyetlerinizi en iyi bilen)dir.»

«Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın.» âyet-i kerîme'si de Allah'ın inanan kullarını terbiye etmiş olduğu ikinci bir edebdir. Onlar Hz. Peygamber (s.a.)in huzûrunda seslerini yükseltmeyeceklerdir. Bu âyet-i kerîme'nin Şeyhayn, (Hz. Ebubekir ve Ömer) hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Buhârî der ki : Bize Yesera İbn Safvân el-Lahmî'nin... İbn Ebu Müleyke'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: En hayırlı iki kişi, Ebubekir ve Ömer —Allah ikisinden de hoşnûd olsun— neredeyse helâk olacaklardı. Temîm oğulları binitlileri Allah Rasulû (s.a.)ne geldiklerinde Rasûlullah'ın yanında

seslerini yükseltmişler; birisi Mücaşî oğulları kardeşi Akra' İbn Hâbis'e işâret ederken diğeri bir başkasına işâret etmişti. —Nâfî bu diğer kişinin ismini ezberlememiş olduğunu söyler— Ebubekir, Hz. Ömer'e: Sen, bana muhâlefet etmekten başka bir şey istiyor değilsin, derken Hz. Ömer de: Elbette ben sana muhâlefet etmek istemiş değilim, diyordu. Bu husûsta sesleri yükseldi de Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın.» âyetini indirdi. İbn Zübeyr der ki: Bu âyet-i kerîme'nin nüzûlünden sonra Hz. Ömer ancak Rasûlullah'ın anlayabileceği kadar yüksek bir sesle efendimize sesini duyururdu. Râvî Abdullah İbn Zübeyr bunu babasından (1) —Ebubekir (r.a.)i kastediyor— nakletmemiştir. Hadîsi Müslim değil sedece Buhârî rivâyet etmiştir. Sonra Buhârî der ki: Bize Hasan İbn Muhammed'in... Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle haber veriyor: Temîm oğulları binitlileri Hz. Peygamber (s.a.)'e geldiler. Hz. Ebubekir: Ka'ka İbn Ma'bed'i emîr ta'yîn etti, dedi. Hz. Ömer ise: Aksine o, Akra' İbn Hâbis'i emir ta'yîn etti, dedi. Ebubekir: Sen ancak bana muhâlefet etmek istedin, derken; Hz. Ömer: Sana muhâlefet etmek istemedim, dedi. Tartışmaya başladılar da sonunda sesleri yükseldi ve Allah Teâlâ bu husûsta: «Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi.» kısmına gelinceye kadar «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın...» âyetlerini indirdi. Bu hadîsi de sâdece Buhârî rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde Fadl İbn Sehl kanalıyla... Ebubekir es-Sıddîk'dan rivâyet eder ki o, şöyle demiştir: «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın.» âyeti nâzil olduğunda ben: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn ederim ki ben seninle ancak kardeşinin kulağına sırrını söyleyenin konuştuğu gibi konuşacağım, dedim. Hadîsin isnâdında bulunan Husayn İbn Ömer her ne kadar zayıf bir râvî ise de bu hadîs bize Abdurrahmân İbn Avf ve Ebu Hüreyre'den yukardakine benzer şekilde de rivâyet edildi. En doğrusunu Allah bilir.

Buhârî der ki: Bize Ali İbn Abdullah'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Sâbit İbn Kays'ı göremeyip onu aradı. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, ben onun durumunu öğrenip sana gelirim, dedi. Gidip onu evinde başını önüne eğmiş halde buldu ve ona: Durumun nedir? diye sordu. Sâbit İbn Kays : Kötü, diye cevab verdi. Sesini Hz. Peygamber (s.a.)in sesinden daha yüksek çıkarmış ve ameli boşa gitmişti. Cehennemliklerdendi. Sâbit İbn Kays'a giden adam Hz.

(1) Hz. Ebubekir, Abdullah İbn Zübeyr'in ana tarafından dedesidir. Burada baba ile dedesi kasdedilmektedir (Mütercimler)

Peygamber (s.a.)e gelip onun böyle böyle söylediğini haber verdi. Râvî Mûsâ der ki: Allah Rasûlü o adam Sâbit İbn Kays'a son defa gönderip büyük bir müjde ile: Ona git ve söyle. Şüphesiz sen cehennemliklerden değil, cennetliklerdensin, de, buyurdu. Bu kanaldan hadîsi sadece Buhârî rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim'in... Enes'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Yoksa siz farkına varmadan, amelleriniz boşa gider.» kısmına varıncaya kadar «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın...» âyeti nâzil olduğunda Sâbit İbn Kays İbn Şemmâs, yüksek sesli birisiydi. Allah Rasûlü (s.a.)nün huzûrunda sesini yükselten benim, benim amelim boşa gitmiş ve ben cehennemliklerden olmuşumdur, dedi. Âilesi içinde üzüntülü bir şekilde oturdu. Allah Rasûlü (s.a.) onu araştırdı ise de göremedi. Ashâbdan bazısı ona giderek: Allah Rasûlü (s.a.) seni araştırdı, sana ne oluyor? diye sordular. Sesini Hz. Peygamber (s.a.)in sesinden daha yüksek çıkaran ve bağıran benim. Benim amelim boşa gitmiştir. Ben cehennemliklerdenim, dedi. Gidenler Hz. Peygamber (s.a.)e gelip onun söylediklerini naklettiler de Rasûlullah: Hayır, aksine o cennetliklerdendir, buyurdu. Enes der ki: Onun cennetliklerden olduğunu bildiğimiz halde aramızda yürüdüğünü görürdük. Yemâme günü olduğunda bizde bir dağılma (çözülme) olmuştu. Sâbit ibn Kays İbn Şemmâs geldi. Ölümü hiçe sayıyordu ve kefenini giymişti. Akranlarınızı ne kötü alıştırıyorsunuz, dedi ve öldürülünceye kadar onlarla savaştı.

Müslim der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Enes İbn Mâlik'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Sonuna kadar olmak üzere «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın.» âyeti nâzil olduğunda Sâbit, evinde oturdu ve: Ben cehennemliklerdenim, diyerek Hz. Peygamber (s.a.)in yanına gitmez oldu. Hz. Peygamber (s.a.) Sa'd İbn Muâz'a: Ey Ebu Amr, Sâbit'in durumu nedir? Acabâ hasta mı? diye sordu. Sa'd: O benim komşumdur, onun hasta olduğunu bilmiyorum, dedi. Râvî devâmla şöyle anlatır: Sa'd, Sâbit'e gelip ona Allah Rasûlü (s.a.)nün sözlerini nakletti de sâbit: Bu âyet nâzil oldu, biliyorsunuz ki ben Allah Rasûlü (s.a.)nün huzûrunda sesi en yüksek olanlarınızdanım. Ben cehennemliklerdenim, dedi. Sa'd bunu Hz. Peygamber (s.a.)e nakletti de Allah Rasûlü (s.a.): Aksine o, cennetliklerdendir, buyurdu. Sonra Müslim hadîsi Ahmed İbn Saîd İbn Dârimî kanalıyla... Süleymân İbn Muğîre'den rivâyet eder ve bu rivâyetinde Sa'd İbn Muâz'ı zikretmez. Yine Müslim hadîsi Kutn İbn Nüseyr kanalıyla... Enes'den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. Bu rivâyette de Sa'd İbn Muâz'ın ismi yoktur. Yine Müslim'in Hüreym İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla ... Enes'den rivâyetine göre o: Bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda... demiş ve hadîsi zikretmiştir. Burada da Sa'd İbn Muâz'ın adı yok-

tur. Bu rivâyette şu fazlalık vardır: Biz onu, aramızda yürüyen bir cennetlik olarak görürdük. Hadîsin bu üç kanaldan rivâyeti, Sa'd İbn Muâz'ın adı sadece Müslim'in rivâyetinde geçtiği için Hammâd İbn Seleme'den gelen rivâyet yüzünden mualleldir. Sahîh olanı ise, bu âyet-i kerîme'nin nüzûlü sırasında Sa'd İbn Muâz'ın bulunmayışıdır. Zîrâ Sa'd İbn Muâz, Hicret'in beşinci senesi Kurayza oğulları hâdisesinden biraz sonra vefât etmişti. Bu âyet-i kerîme ise Temîm oğulları elçileri hakkında nâzil olmuştur. Bu elçiler ise ancak Hicret'in dokuzuncu senesi gelmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İsmâîl İbn Muhammed İbn Sâbit İbn Kays'dan, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın.» âyeti nâzil olduğunda Sâbit İbn Kays yolda ağlayarak oturmuştu. Aclân oğulları kabîlesinden Âsım İbn Adiyy ona rastlayıp: Ey Sâbit, seni ağlatan nedir? diye sordu. Sâbit: Şu âyet-i kerîme'dir. Benim hakkımda nâzil olmuş olmasından korkuyorum. Ben, yüksek ve gür sesliyim, dedi. Âsım İbn Adiyy Allah Rasûlü (s.a.)ne gitti. Sâbit hıçkırıklara boğuldu. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'un kızı olan karısı Cemîle geldiğinde ona: Kısrağımın ahırına girdiğim zaman üzerime kol demirini vurarak kol demirini çivile, dedi. Karısı çiviyi o kadar kuvvetle çaktı ki sonunda çivinin ucu öbür taraftan çıktı ve Sâbit: Allah beni koruyuncaya veya Allah Rasûlü benden hoşnûd oluncaya kadar çıkmayacağım, dedi. Âsım ise Allah Rasûlü (s.a.)ne gelerek onun durumunu haber verdi. Rasûlullah (s.a.): Git, onu bana çağır, buyurdu. Âsım, Sâbit'i görmüş olduğu yere geldi, onu bulamadı. Âilesine geldiğinde ise onu kısrağın ahırında buldu ve ona: Allah Rasûlü (s.a.) seni çağırıyor dedi. Sâbit : Kol demirini kır, dedi. Birlikte çıktılar ve Hz. Peygamber (s.a.)e geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) Sâbit'e: Ey Sâbit, seni ağlatan nedir? diye sordu. Sâbit: Ben gür sesliyim. «Seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın.» âyetinin benim hakkımda nâzil olmuş olmasından korkuyorum, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: Övülmüş olarak yaşamak, şehîd olarak ölmek ve cennete girmek istemez misin? buyurdu. Sâbit der ki: Allah ve Rasûlü (s.a.)nün müjdesinden hoşnûd olarak bir daha aslâ sesimi Allah Rasûlü (s.a.)nün sesinden yüksek çıkarmadım. Allah Teâlâ: «Peygamberin yanında seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar; Allah'ın gönüllerini takvâ ile imtihân ettiği kimselerdir.» âyetini indirdi. Tabiûn'dan birçokları hâdiseyi bu şekilde anlatmışlardır. Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)nün huzûrunda seslerin yükseltilmesini yasaklamıştır. Mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'dan bize rivâyet olunduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidinde iki kişinin sesini işitmiş. Sesleri yüksekmiş. Gelerek: Nerede olduğu-

nuzu biliyor musunuz? diye sorup: Siz ikiniz neredensiniz? demiş. Onlar: Tâif halkındanız, demişler. Hz. Ömer: Şâyet Medîne halkından olmuş olsaydınız şüphesiz sizi incitecek şekilde döverdim, demiş.

Aynen hayatında olduğu gibi âlimler, Rasûlullah'ın merkadı yanında da sesin yükseltilmesini mekrûh görmüşlerdir. Zîrâ Allah Rasûlü hayatta iken de, kabrinde iken de devâmlı olarak muhteremdir. Sonra Allah Teâlâ, kişinin Rasûlullah'ın dışındaki muhâtabına bağırdığı gibi Rasûlullah'a bağırmasını da yasaklamıştır. Aksine Hz. Pepgambere sekînet, vakâr ve tâ'zimle hitâbda bulunulacaktır. Bu sebepledir ki: «Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» (Nûr, 63).

«Yoksa siz farkına varmadan, amelleriniz boşa gider.» Size Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında seslerinizi yükseltmenizi yasaklamamızın tek sebebi bu yüzden onun gazâblanabileceği korkusudur. Netîcede onun öfkelenmesiyle Allah da öfkelenir ve böylece şuûrunda olmaksızın onu öfkelendirenin amelini Allah boşa çıkarır. Nitekim sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Kişi önem vermeksizin Allahın hoşnûdluğunu gerektiren bir kelime konuşur da bu kelime yüzünden ona cennet yazılır. Yine kişi farkına varmaksızın Allah'ı öfkelendiren bir kelime konuşur da bu yüzden cehennemde göklerle yer arası kadar uzaklığa düşer.

Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlünün huzûrunda sesleri kısmaya davetle buna teşvîk eder, irşâdda bulunur ve şöyle buyurur: «Peygamberin yanında seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar; Allah'ın gönüllerini takvâ ile imtihân ettiği (kalblerini takvâya lâyık ve mahal kıldığı, kalblerini takvâ için temizlediği) kimselerdir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfât vardır.» İmâm Ahmed «ez-Zühd» adlı kitâbında der ki: Bize Abdurrahmân'ın... Mücâhid'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ömer'e: Ey mü'minlerin emîri; ma'siyeti arzulamayan ve işlemeyen mi yoksa ma'siyeti arzulayıp ta onu işlemeyen mi daha fazîletlidir? diye yazılmıştı. Hz. Ömer (r.a.) şöyle yazdı: Ma'siyete arzulu olup ta onu işlemeyenler; Allah'ın gönüllerini takvâ ile imtihân ettiği kimselerdir. «Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfât vardır.»

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَآءِ ٱلْحُجُرَٰتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا۟ حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

4 — Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.

5 — Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi; kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ hücrelerin ötesinden, efendimizin hanımlarının evlerinin ötesinden seslenenleri —ki bazı kaba bedevîler böyle yapıyorlardı— kınayarak onların çoğunun akıllarının ermediğini belirtir. Sonra da bu husûsta edebli olana işâretle: «Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi; kendileri için elbette daha hayırlı (dünya ve âhiret menfaatlarına daha uygun) olurdu.» buyurup onları tevbeye ve Allah'a dönüşe davetle: «Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurur. Bir çoklarının serdettiği üzere bu âyet-i kerîme, Temîm kabîlesinden Akra' İbn Hâbis hakkında nâzil olmuştur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Akra' İbn Hâbis'ten rivâyetine göre; o, hücrelerin arkasından Allah Rasûlü (s.a.)ne seslenerek : Ey Muhammed, ey Muhammed —başka bir rivâyette ise: Ey Allah'ın elçisi— diye seslenmiş de Rasûlullah ona cevab vermemişti. Akra': Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz benim övmem bir süs, kötülememse bir ayıptır, noksânlıktır, demişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü: Sana karşı Allah yeter, buyurdu. İbn Cerîr'in Ebu Ammâr Hüseyn İbn Hureys el-Mervezî kanalıyla... «Muhakkak ki Sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.» âyeti hakkında Berâ İbn Âzib'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir adam Allah Rasûlü (s.a.)ne gelip: Ey Muhammed, benim övmem süs, kötülememse bir ayıp ve noksânlıktır, dedi. Allah Rasûlü: Sana karşı Allah yeter, buyurdu. Hasan el-Basrî ve Katâde de hadîsi bu şekilde mürsel olarak zikretmişlerdir. Süfyân es-Sevrî der ki: Habîb İbn Ebu Amre'den rivâyete göre o, şöyle anlatıyor: Bişr İbn Ğâlib ve Lebîb İbn Utârid —veya Bişr İbn Utârid ve Lebîb İbn Ğâlib— Haccâc'ın yanında oturmaktaydılar. Bişr İbn Ğâlib, Lebîb İbn Utârid'e: Senin kavmin olan Temîm oğulları hakkında «Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.» âyeti nâzil oldu, dedi. Bunu Saîd İbn Cübeyr'e naklettim de: Şâyet âyetin sonunu bilmiş olsaydı ona cevab verirdi. Daha sonraki bir âyette: «Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar.» (Hucurât, 17) buyrulur. Onlar: Müslüman olduk, dediler ve Esed oğulları seninle savaşmadı, dedi.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Babamın... Zeyd İbn Erkam'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Araplardan birtakım kimseler toplanıp: Şu adama gidelim, şâyet peygamber ise biz onunla insanların en mutlusu oluruz. Şâyet bir kral ise onun kanadı altında yaşarız, demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.)ne gelerek onların söylediklerini haber verdim. Hüc-

resine varıp o hücresinde iken: Ey Muhammed, ey Muhammed, diye seslenmeye başladılar. Allah Teâlâ da: «Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.» âyetini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) kulağımı tutup çekti, bir yandan da: Ey Zeyd, Allah senin sözünü doğruladı, ey Zeyd, Allah senin sözünü doğruladı, buyuruyordu. İbn Cerîr hadîsi Hasan İbn Arafe'den, o da Mu'temir İbn Süleymân'dan rivâyet etmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ
نَادِمِينَ ﴿٦﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ
الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ
﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

6 — Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size bir haberle gelirse onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir kavme sataşırsınız da, sonra ettiğinize pişmân olursunuz.

7 — Hem bilin ki; içinizde Allah'ın peygamberi vardır. Şâyet o, birçok işlerde size uymuş olsaydı; şüphesiz ki sıkıntıya düşerdiniz. Ama Allah, size îmânı sevdirmiş ve onu kalblerinize zînet yapmış; küfrü, fâsıklığı ve isyânı da size çirkin göstermiştir. Rüşdünü bulanlar, işte onlardır.

8 — Allah'tan bir lutuf ve nimet olarak. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Fâsık Bir Haber Getirirse

Allah Teâlâ, günahkâr birinin getireceği haberin ihtiyâtla karşılanarak iyice araştırılmasını emrediyor. Yoksa yalancı veya hatâlı olduğu halde onun sözüyle hükmolunabilir. Netîcede hâkim onun yalanına uymuş olabilir. Allah Teâlâ burada, bozguncuların yoluna uymayı da yasaklamıştır. Âlimlerden bir grup buradan hareketle gerçekte günâhkâr olması ihtimâline mebnî durumu meçhûl olan kimsenin rivâyetinin kabul edilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Diğer bazıları ise durumu meçhûl olanın haberini kabul etmektedirler. Zîrâ bize emrolunan, günâhkâr kişinin haberini ihtiyâtla karşılayıp iyice araştırmaktır.

Halbuki böyle kimsenin günâhkârlığı kesin değildir. Zîrâ onun durumu meçhûldur. Biz bu meseleyi Buhârî şerhimizin Kitâb'ül-İlim kısmında anlattık. Hamd ve minnet Allah'adır.

Müfessirlerden birçoğu bu âyet-i kerîme'nin Velîd İbn Ukbe İbn Ebu Muayt hakkında nâzil olduğunu zikrederler. Allah Rasûlü (s.a.) onu, Mustalik oğullarının zekâtlarını getirmek üzere göndermişti. Bu haber birçok kanallardan rivâyet edilmiş olmakla birlikte bu kanalların en güzeli İmâm Ahmed'in Müsned'inde Mustalik oğulları reîsi Hâris İbn Dırâr kanalıyla rivâyet olunanıdır. Hâris İbn Dırâr, mü'minlerin annesi Cüveyriyye Bint Hâris'in babasıdır. İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Sâbık'ın... Hâris İbn Dırâr el-Huzâî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor:

Allah Rasûlü (s.a.)ne geldim, beni İslâm'a davet etti. İslâm'a girip ikrâr eyledim. Beni zekât vermeye davet etti, kabul ettim ve: Ey Allah'ın elçisi, kavmime döneyim, onları İslâm'a ve zekât vermeye davet edeyim. Onlardan her kim benim davetime icâbet ederse zekâtını toplayayım, dedim. Allah'ın Rasûlü bana falan zamanda bir elçi göndersin de toplamış olduğum zekâtı getirsin, dedim. Hâris davetine icâbet edenlerden zekâtı toplayıp da Allah Rasûlü (s.a.)nün kendisine zekâtı götürecek birini göndermek istediği zaman gelince Hâris'e elçi gelmedi. Hâris zannetti ki kendi hakkında Allah'tan ve Rasûlünden bir öfke hâsıl olmuştur. Kavminin eşrâfını davet edip onlara: Şüphesiz Allah'ın elçisi (s.a.) bana bir vakit ta'yîn etmişti. O vakitte yanımdaki zekâtı almak üzere bir elçi gönderecekti. Allah Rasûlü (s.a.) sözünden dönmez. Onun elçisinin gelmemesinin biricik sebebi Allah Rasûlünün öfkelenmesidir. Gidelim, Allah Rasûlü (s.a.)ne varalım, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) yanında toplamış olduğu zekâtı almak üzere Hâris'e Velîd İbn Ukbe'yi göndermişti. Velîd yola çıkıp yolun bir kısmında iken korktu, döndü ve Allah Rasûlü (s.a.)ne gelip: Ey Allah'ın elçisi Hâris zekâtı bana vermedi, beni öldürmek istedi, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Hâris'e bir hey'et gönderdi. Bu arada Hâris de ashâbı ile gelmekteydi. Allah Rasûlünün göndermekte olduğu hey'et yola çıkıp Medîne'den ayrılınca Hâris onlarla karşılaştı. Hey'ettekiler: İşte şu Hâris'tir, dediler. Karşı karşıya geldiklerinde Hâris onlara: Kime gönderildiniz? diye sordu. Hey'ettekiler: Sana gönderildik, diye cevabladılar. Hâris: Niçin? diye sordu, onlar: Allah Rasûlü (s.a.) sana Velîd İbn Ukbe'yi göndermişti. O, senin kendisine zekât vermediğini ve onu öldürmek istediğini sanıyor, dediler. Hâris: Hayır, Muhammed'i hak ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki kesinlikle onu görmedim, bana gelmedi, dedi. Hâris, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına geldiğinde Rasûlullah: Zekâtı vermedin ve elçimi öldürmek istedin öyle mi? diye sordu. Hâris: Hayır, seni hak ile gönderene yemîn ederim ki onu görmedim, bana gelmedi. Allah Ra-

sûlü (s.a.)nün elçisinin bana gelmemesi durumu karşısında O'na yönelip gelmemin bir tek sebebi vardır ki, o da Allah'tan ve Rasûlünden bir öfkenin sâdır olmasından korkmuş olmamdır, dedi. Râvî der ki: Bunun üzerine «Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» kısmına gelinceye kadar «Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size bir haberle gelirse onu iyice araştırın...» âyetleri nâzil oldu. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Münzir İbn Şâzân'dan, o ise Muhammed İbn Sâbık'dan rivâyet etmiştir. Taberânî de hadîsi Muhammed İbn Sâbık kanalıyla rivâyet eder. Ancak o, Hâris'in adını Hâris İbn Sirâr olarak vermektedir. Doğrusu ise biraz önce geçtiği üzere Hâris İbn Dırâr'dır.

İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ümmü Seleme'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Beni Mustalik hâdisesinden sonra Mustalik oğulları zekâtını alıp gelmek üzere birisini göndermişti. Kavim bunu duyup onu karşıladılar ve Allah Rasûlü (s.a.) nün emrini ta'zîmle kabullendiler. Şeytân, gönderilen kişinin kalbine onların kendisini öldürmek istedikleri fikrini yerleştirdi. Allah Rasûlü (s.a.)ne dönüp: Mustalik oğulları zekâtlarını bana vermediler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlar gazâblandılar. Mustalik oğullarına Hz. Peygamberin elçisinin geri döndüğü haberi ulaşınca, Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler ve öğle namazını kıldığı sırada karşısında saf bağlayarak: Allah'ın ve Rasûlünün öfkesinden Allah'a sığınırız. Zekât toplamak üzere bize birisini gönderdin, buna sevindik ve gözlerimiz aydın oldu. Sonra o, yoldan geri dönmüş. Bunun, Allah ve Rasûlünün öfkesinden kaynaklanmasından korktuk, dediler. Bilâl gelip ikindi namazı için ezân okuyuncaya kadar konuşmaya devâm ettiler. Ümmü Seleme der ki: «Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size bir haberle gelirse, onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir kavme sataşırsınız da, sonra ettiğinize pişmân olursunuz.» âyeti nâzil oldu. İbn Cerîr, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan bu âyet hakkında rivâyet eder ki, o şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Velîd İbn Ukbe İbn Ebu Muayt'ı zekâtlarını almak üzere Mustalik oğullarına göndermişti. Bu haber Mustalik oğullarına gelince; sevindiler, Allah Rasûlü (s.a.)nün elçisini karşılamak için çıktılar. Velîd de zannetti ki onlar kendisini öldürmek üzere çıktılar. Velîd, Allah Rasûlü (s.a.)ne dönüp: Ey Allah'ın elçisi, Mustalik oğulları zekât vermediler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) buna şiddetle öfkelendi. Kendi kendine onlarla savaşmayı düşündüğü sırada Mustalik oğullarının elçileri (hey'eti) çıkageldi ve: Ey Allah'ın elçisi, haber aldığımıza göre senin elçin yolun yarısından geri dönmüş. Bize kızgınlığından dolayı senin gönderdiğin bir mektub nedeniyle dönmüş olmasından korktuk. Allah'ın gazâbından ve elçisinin gazâbından Allah'a sığınırız, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) onların yalan söylediklerini zannederek tevkîf etmeyi düşünürken Allah Teâlâ kitâbında «Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size

bir haber getirirse, onu iyice araştırın...» âyeti ile onların ma'zûr olduklarını bildirdi.

Mücâhid ve Katâde der ki: Allah Rasûlü, Velîd İbn Ukbe'yi Mustalik oğullarına sadakalarını (zekâtlarını) toplamak üzere göndermişti. Onlar Velîd'i zekâtla karşıladılar. Velîd döndü ve: Mustalik oğulları seninle savaşmak üzere toplanmışlar, dedi. —Katâde: Onlar İslâm'dan dönmüşler, dediğini ilâve eder.— Allah Rasûlü (s.a.) onlara Hâlid İbn Velîd'i göndererek acele etmemesini, durumu iyice araştırmasını emretti. Hâlid yola çıkıp geceleyin onlara vardı, gözcüler gönderdi. Gözcüler geldiklerinde Hâlid'e, Mustalik oğullarının İslâm'a sımsıkı sarılmış olduklarını, ezân okuyup namaz kıldıklarını işittiklerini haber verdiler. Sabah olunca Hâlid onlara geldi ve kendisini hayretlere düşüren durumu gördü, sonra da Allah Rasûlü (s.a.)ne dönerek ona haberi iletti. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Katâde der ki: Allah Rasûlü (s.a.): Teennî Allah'tan, acele şeytândandır, buyurdu. İçlerinde İbn Ebu Leylâ, Yezîd İbn Rûmân, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve başkalarının da bulunduğu Selef'ten birçokları bu âyet-i kerîme'nin Velîd İbn Ukbe hakkında nâzil olduğunu söylemektedirler. En doğrusunu Allah bilir.

«Hem bilin ki; içinizde Allah'ın peygamberi vardır.» Rasûlullah'ın aranızda olduğunu bilerek ona ta'zîmde bulunun, onunla birlikte iken edebli davranın, onun emrine boyun eğin. Hiç şüphesiz o, sizin menfaatınıza olanları en iyi bilen ve size sizden daha şefkatli olandır. Onun sizin hakkınızdaki görüşü sizin kendiniz hakkındaki görüşünüzden daha mükemmeldir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır.» (Ahzâb, 6) buyurmaktadır. Daha sonra Allah Teâlâ onların menfaatlarını gözetmede ne denli yetersiz olduğunu beyânla şöyle buyurur: «Şâyet o, birçok işlerde size uymuş olsaydı; şüphesiz ki sıkıntıya düşerdiniz.» Şâyet sizin seçip tercîh ettiğiniz şeylerin hepsinde size uymuş olsaydı, bu sizi meşakkata ve sıkıntıya götürürdü. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Şâyet hak, onların heveslerine uysaydı; gökler, yer ve onlarda bulunanlar muhakkak ki bozulup giderdi. Hayır, Biz onlara kendi zikirlerini getirdik. Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.» (Mü'minûn, 71).

«Ama Allah, size îmânı sevdirmiş (gönüllerinize îmân sevgisi koymuş) ve onu kalblerinize zînet yapmıştır.» İmâm Ahmed der ki: Bize Behz'in... Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): İslâm açıklıktır, îmân kalbdedir, buyurup; sonra üç defa eli ile göğsüne işâret edip: Takvâ buradadır, takvâ buradadır, buyurmuş.

«Küfrü fâsıklığı (büyük günâhları) ve (her çeşit) isyânı (ma'siyetleri) da size çirkin göstermiştir.» Bu ifâdeler nimetin mükemmelli-

ğine doğru bir yükselişi ifâde ederler. «Rüşdünü bulanlar, işte onlar (bu sıfatlarla nitelenmiş olan kimseler, Allah'ın kendilerine olgunluk bahşetmiş olduğu rüşdünü bulmuş kimseler)dir.» İmâm Ahmed der ki: Bize Mervan İbn Muâviye el-Fezârî'nin... İbn Rifâa'dan, onun da babasından rivâyetine göre babası şöyle anlatmış: Uhud günü olup da müşrikler bozguna uğrayarak çekilince Allah Rasûlü (s.a.): Saf tutunuz da Rabbıma övgüde bulunayım, buyurmuş. Arkasında saf tutmuşlar. Rasûlullah (s.a.) şöyle duâ buyurmuş: Allah'ım, bütün hamd Sanadır, Senin yaydığını dürecek, Senin dürdüğünü yayacak, Senin hidâyet verdiğini saptıracak, Senin sapıklıkta bıraktığına hidâyet verecek, Senin vermediğine verecek, Senin verdiğini engelleyecek, Senin uzaklaştırdığını yaklaştıracak, Senin yaklaştırdığını uzaklaştıracak yoktur. Allah'ım, bize bereketlerini, rahmetini, lutfunu ve rızkını yay. Allah'ım, Senden sona ermeyecek ve değişmeyecek devâmlı nimetlerini dilerim. Allah'ım ihtiyâç gününde Senden nimet, korku gününde emniyyet dilerim. Allah'ım verdiğinin kötülüğünden, vermediğinin kötülüğünden Sana sığınırım. Allah'ım bize îmânı sevdir ve onu kalblerimizde zînet kıl. Bize küfrü, günâhları ve isyânı çirkin göster. Bizi rüşde erenlerden kıl. Allah'ım bizleri müslümanlar olarak öldür, müslümanlar olarak dirilt, fitneye düşmeyen ve rüsvây olmayan sâlihlere kat. Allah'ım elçilerini yalanlayan, Senin yolundan alıkoyan kâfirleri kahret, azâbını onların üzerine kıl. Allah'ım, ey gerçek ilâh, kendilerine kitâb verilen kâfirleri kahreyle. Bu hadîsi Neseî de «Gece ve Gündüz» bahsinde Ziyâd İbn Eyyûb kanalıyla... Ubeyd İbn Rifâa'dan, o da babasından rivâyet etmiştir. Merfû' bir hadîste şöyle buyrulur: Her kimi, iyiliği sevindirir ve kötülüğü üzerse; işte o mü'mindir, buyrulmuştur.

Son olarak da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Allah'tan (Allah'ın size bahşetmiş olduğu bu ihsân Allah'ın katından size) bir lutuf ve nimet olarak. Ve Allah Alîm (kimin hidâyete, kimin de dalâlete müstehak olduğunu en iyi bilen)dir; (sözlerinde, fiillerinde, kanun koymasında ve takdîrinde) Hakîm'dir.»

وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱقْتَتَلُوا۟ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَهُمَا ۖ فَإِنۢ بَغَتْ إِحْدَىٰهُمَا عَلَى ٱلْأُخْرَىٰ فَقَٰتِلُوا۟ ٱلَّتِى تَبْغِى
حَتَّىٰ تَفِىٓءَ إِلَىٰٓ أَمْرِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَهُمَا بِٱلْعَدْلِ وَأَقْسِطُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ
﴿٩﴾ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

9 — Eğer mü'minlerden iki tâife çarpışacak olurlarsa aralarını düzeltin. Şâyet biri diğeri üzerine saldırırsa; saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşın.

Eğer dönerlerse, artık adâletle aralarını bulun ve âdil davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.

10 — Mü'minler ancak kardeştirler. Öyle ise iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki, esirgenesiniz.

Mü'minler Ancak Kardeştirler

Allah Teâlâ birbirlerine saldıran müslümanların arasını düzeltmeyi emrederek: «Eğer mü'minlerden iki tâife çarpışacak olurlarsa aralarını düzeltin.» buyurur. Birbirleriyle dövüşmelerine rağmen Allah Teâlâ onlara mü'minler adını vermiştir. Buhârî ve başkaları bu âyeti delil getirerek, ne kadar büyük olursa olsun günâhların îmândan çıkarmadığını söylerler. Hâricîler ile onlara uyan bazı Mutezilîler ve benzerleri ise bunun tersini ileri sürmektedirler. Buhârî'nin Sahîh'inde Hasan kanalıyla Ebu Bekre'den rivâyetle sâbit olduğu üzere Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashâbına hitâb ederken minberde yanında Hz. Ali'nin oğlu Hasan da varmış; bir ona, bir insanlara bakarak şöyle buyurmuş: Bu oğlum Seyyid'dir. Umarım ki Allah bununla, müslümanlardan iki büyük grubun arasını düzeltsin. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)in söylediği gibi olmuş ve korkunç olaylar, uzun savaşlardan sonra Allah Teâlâ Şamlılarla Iraklıların arasını onunla düzeltmiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şâyet biri diğeri üzerine saldırırsa; saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye, (hakkı dinleyip itâat edinceye) kadar savaşın.» Enes'ten rivâyet edilen sahîh bir hadiste Allah Rasûlü:

انْصُرْ اَخَاكَ ظَالِماً اَوْ مَظْلُوماً قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ هٰذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُوماً فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِماً قَالَ تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ

Zâlim olsun, mazlûm olsun kardeşine yardım et, buyurmuştu. Ey Allah'ın elçisi, mazlûm olana yardımı anladık, zâlim olduğu halde ona nasıl yardım edeceğiz? dediler. Onun iki elinin üstünden tutarsın, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ârim'in... Enes'ten rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.)e: Abdullah İbn Übeyy'e gelsen, denilmişti. Hz. Peygamber (s.a.) ona gitmek üzere yola çıktı. Bir merkebe bindi. Müslümanlar da onunla birlikte yürüdüler. Orası çorak bir arâzî idi. Hz. Peygamber (s.a.) ona vardığında İbn Übeyy: Benden uzak dur, Allah'a yemîn ederim ki merkebinin kokusu bana eziyet veriyor, dedi. Ansâr'dan birisi: Allah'a yemîn olsun ki Rasûlullah'ın merkebinin kokusu senin kokundan daha hoştur, dedi. Kavminden birtakım kimseler Abdullah'a kızdı. İki gruptan herkes birbirine karşı öfkelendiler. Aralarında soyulmuş hurma çubuklarıyla, elleriyle ve nâlinlerle vu-

ruşmalar oldu. Bize ulaştığına göre onlar hakkında: «Eğer mü'minlerden iki tâife çarpışacak olurlarsa aralarını düzeltin.» âyeti nâzil oldu. Buhârî hadîsi Sulh bahsinde Müsedded'den, Müslim de Meğâzî bölümünde Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'dan; her ikisi birden Mu'temir İbn Süleymân'dan, o ise babasından rivâyetle zikretmişlerdir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Evs ile Hazrec arasında hurma çubukları ve nâlinlerle dövüşme olmuştu. Allah Teâlâ da bu âyet-i kerîme'yi indirerek aralarını düzeltmeyi emretti.

Süddî der ki: Ansâr'dan İmrân adında bir adam vardı onun, Ümmü Zeyd adında bir de karısı vardı. Kadın bir gün âilesini ziyâret etmek istedi. Kocası ise onu kendisinden başka hiç kimsenin girmediği bir odaya hapsetti. Kadın âilesine haber gönderdi. Kavmi gelip onu götürmek üzere odadan çıkardılar. Adam daha önce evden çıkmıştı. Adamın âilesi çevreden yardım istedi. Kadınla, kadının âilesi arasına girmek üzere amcasının oğulları geldi, çekiştiler ve nâlinlerle birbirlerine vurdular. İşte onlar hakkında bu âyet-i kerîme indi. Allah Rasûlü (s.a.) onlara haber göndererek aralarını düzeltti ve onlar Allah'ın emrine döndüler.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Eğer dönerlerse, artık adâletle aralarını bulun. (Birbirlerine yapmış oldukları şeylerde onlar arasında) âdil davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.» İbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdil davrananlar, dünyada adâletli davranmaları mukâbilinde âhiret günü Rahmân'ın huzûrunda inciden minderler üzerindedirler. Hadîsi Neseî, Muhammed İbn Müsennâ'dan, o da Abd'ül-A'lâ'dan rivâyet etmiştir. Bu rivâyetin isnâdı ceyyid ve kuvvetlidir, isnâdının râvîleri de Sahîh'in şartlarına uygundur. Yine İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: Âdil davrananlar, kıyâmet günü Allah katında Arş'ın sağında nûrdan minderler üzerindedirler. Onlar; hükümlerinde, âileleri hakkında ve üstlendikleri görevlerde adâletli davrananlardır. Hadîsi Müslim ve Neseî de Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ: «Mü'minler ancak kardeştirler.» buyurur ki, hepsi din kardeşleridir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) :

الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ

Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona haksızlık etmez ve hor bakmaz, buyurmuştur. Sahîh bir hadîste:

وَاللّٰهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ

Kul, kardeşine yardım ettiği sürece Allah kula yardım eder, buyurmuştur. Yine sahîh bir hadîste: Müslüman, kardeşine gıyâbında duâ ettiği zaman melek: Âmin, bir misli de sana olsun, der, buyurmuştur. Bu husûsta hadîsler pek çoktur. Yine sahîh bir hadîste: Birbirlerini sevme, birbirlerine acıma ve gelip gitmede mü'minlerin misâli; tek bir cesedin misâli gibidir: Onun bir uzvu dertlenince cesedin diğer tarafları ateş ve uykusuzlukla ona katılırlar, buyrulmuştur. Yine sahîh bir hadîste Rasûlullah (s.a.): Mü'min, mü'min için birbirini destekleyip güçlendiren bir binâ gibidir, buyurmuş sonra da parmaklarını birbirine geçirmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Haccâc'ın... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İmân ehline göre mü'min cesede göre baş mertebesindedir. Başta meydana gelen acıdan cesedin acı duyduğu gibi, mü'min de imân ehlinin başına gelenlerden acı duyar. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. İsnâdı zararsızdır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Öyle ise iki kardeşinizin (birbiriyle dövüşen iki grubun) arasını düzeltin ve (bütün işlerinizde) Allah'tan korkun ki, esirgenesiniz.» Bu, Allah Teâlâ'nın, Zâtından korkanlara rahmetinin kesin bir müjdesidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

11 — Ey îmân etmiş olanlar, bir topluluk diğer topluluk ile alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kadınlar da kadınlarla. Belki onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kendi kendinizi ayıplamayın ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın. İmândan sonra fâsıklık ne kötü addır. Kim de tevbe etmezse; işte onlar zâlimlerin kendileridir.

Mü'minler Birbirleriyle Alay Etmesinler

Allah Teâlâ burada insanları hor, hakîr görmeyi ve onlarla alay etmeyi yasaklıyor. Nitekim Sahîh bir hadîste rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah: Kibir; böbürlenerek hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir, buyurmuştur. Bundan maksad da onların hor ve küçük görülmeleridir. Bu ise harâmdır. Zîrâ hor görülen kimse, Allah katında onunla alay eden ve hor görenden daha değerli ve Allah katında daha sevimli olabilir. Bu sebepledir ki şöyle buyurulur: «Ey îmân etmiş olanlar, bir topluluk diğer bir topluluk ile alay etmesin. Belki de onlar kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kadınlar da kadınlarla. Belki onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar.» Âyet-i kerîme'de önce erkeklerle ilgili yasak belirtilmiş, peşinden kadınlara da aynı yasak konulmuştur.

«Kendi kendinizi; (insanları) ayıplamayın.» İnsanları dilleriyle çekiştirip yüzlerine karşı alay edenler zemmedilmiş ve lanetlenmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «İnsanları dilleriyle çekiştirip alay eden kimsenin vay haline.» (Hümeze, 1) buyurulmaktadır. Âyet-i kerîme'de geçen (اهمز) kelimesi; fiille yapılan ayıplama, (اللمز) kelimesi de; sözle yapılan ayıplama anlamlarına gelir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Diliyle iğneleyen ve koğuculuk edene (uyma).» (Kalem, 11) buyrulur ki, böyleleri insanları hor gören, onları yeren, ayıplayan ve aralarında söz getirip götürendir. Burada: «Kendi kendinizi ayıplamayın.» buyrulurken başka bir âyette de buna mümâsil olarak: «Ve kendinizi öldürmeyin.» (Nisâ, 29) buyrulmaktadır ki burası birbirinizi öldürmeyin, anlamınadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân «Kendi kendinizi ayıplamayın.» âyet-i kerîme'sini: Birbirinizi yermeyin, şeklinde açıklamışlardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın. (Birbirinizi kişinin işitmekten hoşlanmayacağı lakablarla çağırmayın.)» İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl'in... Ebu Cebîre İbn Dahhâk'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: «Ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın.» âyeti, biz Seleme oğulları hakkında nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye geldiğinde, bizden iki veya üç ismi olmayan hiç kimse yoktu. Onlardan birisi bu isimlerden biriyle çağrıldığı zaman: Ey Allah'ın elçisi, o kişi bu isme öfkeleniyor, dediler de bunun üzerine: «Ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın.» âyeti nâzil oldu. Ebu Dâvûd hadîsi Mûsâ İbn İsmâîl kanalıyla... Dâvûd'dan rivâyet etmiştir.

«İmândan sonra fâsıklık ne kötü addır.» İslâm'a girip onu anladıktan sonra câhiliye halkının yapagelmekte olduğu gibi kötü lakablarla birbirinizi çağırmanız ne kötü isim ve sıfattır. «Kim de (bundan) tevbe etmezse; işte onlar zâlimlerin kendileridir.»

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

12 — Ey îmân edenler, zannın bir çoğundan kaçının. Çünkü bazı zan günâhtır. Birbirinizin kusûrunu araştırmayın, kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin. Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Bundan tiksindiniz değil mi? Allah'tan korkun, şüphesiz ki Allah; Tevvâb'dır, Rahîm'dir.

Zann - Tecessüs Ve Gıybet

Allah Teâlâ inanan kullarını zannın bir çoğundan; âile, akrabâ ve insanlar hakkında haksız yere töhmetten ve onların hakkını eksiltmekten men'ediyor. Zîrâ bunun bazısı mahzâ günâhtır. O halde ihtiyâten onun çoğundan da çekinilmelidir. Mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb (r.a.)dan bize rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Müslüman kardeşinin ağzından çıkan bir kelime hakkında sadece hayır düşün. Sen onun için mutlakâ bir hayır tarafı bulabilirsin.

Ebu Abdullah İbn Mâce der ki: Bize Ebu Kâsım İbn Ebu Damre'nin... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.)i gördüm; Kâ'be'yi tavâf ediyor ve şöyle buyuruyordu: Ne kadar temizsin, kokun ne kadar hoş. Ne kadar büyüksün, harâmlığın ne kadar büyük. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki mü'minin malının ve kanının harâmlığı, Allah katında senin harâmlığından daha büyüktür. Onun hakkında ancak hayır tahminlerde bulunulabilir. Bu kanaldan hadîsi sâdece İbn Mâce rivâyet ediyor.

Mâlik'in Ebu Zinâd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Zandan sakınınız. Çünkü zan sözlerin en yalanıdır. Mütecessis olmayın, birbirinizin içyüzünü araştırmayın, birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın, birbirinizle yarışmayın, birbirinizi çekememezlik etmeyin, birbirinize karşı buğzetmeyin, birbirinize sırtınızı dönmeyin ve ey Allah'ın kulları, kardeşler olun. Hadîsi Buhârî, Abdullah İbn Yûsuf'dan, Müslim, Yahyâ İbn Yahyâ'dan, Ebu Dâvûd, Utbâ'dan, o ise Mâlik'den rivâyet etmiştir. Süfyân İbn Uyeyne'nin Zührî'den, onun Enes'ten rivâyet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Birbirinize gidip gelmeyi kesmeyin, bir-

birinize sırtınızı dönmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinizi çekememezlik etmeyin ve ey Allah'ın kulları kardeşler olun. Bir müslümana, kardeşini üç günden fazla terkedip ona küsmesi helâl değildir. Hadîsi Müslim ve Tirmizî —ki Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu söyler— Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Hârise İbn Nu'mân'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Üç şey vardır ki ümmetimde bulunacaktır. Bunlar: Uğursuz fal, hased ve kötü zandır, buyurmuştu. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, birisinde bunlar varsa bunları giderecek olan nedir? diye sordu da Rasûlullah şöyle buyurdu: Hased ettiğin zaman Allah'tan mağfiret dile. Bir zanda bulunduğunda bu zannını pekiştirip te'yîd etme. Uğursuz bir fal karşısında kaldığında aldırmayıp geç git.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Zeyd'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: İbn Mes'ûd (r.a.)a bir adam getirilmiş ve: Bu filancadır. Sakalından şarap damlar, denilmişti. Abdullah: Şüphesiz biz tecessüsten men'olunmuştuk. Fakat herhangi bir şey bize açıkça göründüğü takdîrde ancak biz onunla cezâlandırırız, dedi. İbn Ebu Hâtim rivâyetinde İbn Mes'ûd'a getirilen bu adamın ismini Velîd İbn Ukbe İbn Ebu Muayt olarak vermektedir. İmâm Ahmed'in Hâşim kanalıyla... Ukbe'nin kâtibi Dühayn'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Ukbe'ye: Bizim komşularımız var. Onlar şarap içiyorlar, ben koruculara çağıracağım ki yakalasınlar, dedim. Ukbe: Böyle yapma, fakat onlara nasîhatta bulun ve tehdîd et, dedi. Ben öyle yaptım ama vazgeçmediler. Râvî devâmla şöyle anlatır: Dühayn, Ukbe'ye gelip: Ben onları men'ettim ama vazgeçmediler. Ben koruculara çağıracağım ki onları yakalasınlar, dedi. Ukbe ona: Yazıklar olsun sana, böyle yapma. Ben, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Her kim bir mü'minin ayıbını örterse, defnedilmiş birisini kabrinden diriltip kaldırmış gibi olur, dedi. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Neseî de Leys İbn Sa'd'dan yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir. Süfyân es-Sevrî'nin Sevr kanalıyla... Muâviye'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz insanların ayıplarının peşine düşersen onları fesâda uğratırsın —veya onları neredeyse fesâda uğratırsın, demiştir— Ebu Derdâ der ki: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğu bu kelimeden dolayı Allah Muâviye'yi müstefîd etsin. Bu hadîsi sadece Ebu Dâvûd, Sevrî kanalıyla rivâyet etmiştir. Yine Ebu Dâvûd'un Saîd İbn Amr el-Hadramî kanalıyla... Ebu Ümâme'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki, yöneticiler insanlardan kuşkulanırlarsa onları fesada uğratırlar.

Allah Teâlâ: «Birbirinizin kusûrunu araştırmayın.» buyurur ki, bu-

rada tecessüs yasaklanmaktadır. Tecessüs daha çok kötülükleri, kusûrları araştırmada kullanılan bir ta'bîrdir. Câsûs kelimesi de aynı kökten türetilmiştir. Daha önceki bir hadîste geçen (التحسس) kelimesi ise daha çok hayırda kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb'un şöyle dediğini haber verir: «Ey oğullarım; haydi gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin.» (Yûsuf, 87) Ancak her iki kelime de kötülük ve kusûrları araştırma hakkında kullanılabilir. Nitekim sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır: Mütecessis olmayın, birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın. Birbirinize buğzedip sırtınızı dönmeyin ve ey Allah'ın kulları kardeşler olun. Evzâî, tecessüsün; herhangi bir şeyi araştırmak anlamına, tahassüsün de; bir kavmin konuşmalarını onlar istemediği halde dinlemek veya kapılarını dinlemek anlamına, sırt dönmenin; birbirinden ayrılma ve birbirini terketme anlamına geldiğini söyler. Evzâî'nin bu açıklamasını İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

«Kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin.» âyetinde gıybet yasaklanmaktadır. Kanun koyucu gıybeti tefsîr etmiştir. Nitekim Ebu Dâvûd'un Ka'nebî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi gıybet nedir? denilmişti. Kardeşini hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır, buyurdu. Peki kardeşimde söylediğim şey varsa bunun hakkında ne buyurursun? denildi de Rasûlullah şöyle buyurdu: Şâyet söylediğin şey onda varsa, gıybetini yapmış olursun. Ama senin söylediğin onda yok ise bu takdîrde ona iftirâ etmiş olursun. Hadîsi Tirmizî de Kuteybe'den, o ise Derâverdî'den rivâyet eder. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu da söyler. İbn Cerîr de hadîsi Bündâr kanalıyla... Alâ'dan rivâyet etmiştir. İbn Ömer, Mesrûk, Katâde, Ebu İshâk ve Muâviye İbn Kurrâ da böyle söylemişlerdir.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Müsedded'in... Hz. Âişe'den rivâyetine göre o, şöyle diyor: Hz. Peygamber (s.a.)'e: Safiyye'nin şöyle şöyle olması sana yeter, demiştim —Müsedded'den başka râvîler burada onun, Hz. Safiyye'nin boyunun kısalığını kasdettiğini söylüyorlar— Allah Rasûlü: Öyle bir kelime söyledin ki şâyet deniz suyuna karışmış olsaydı; şüphesiz onu da değiştirip bozardı, buyurdu. Hz. Âişe der ki: Ben, ona bir adamın durumunu anlattım da Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim, şöyle ve şöyle bir (durumum) olsa da bir insana anlatılmasından hoşlanmazdım.

Tirmizî hadîsi Yahyâ İbn Kattân, Abdurrahmân İbn Mehdî ve Vekî' kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyet etmiş ve hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr der ki: Bana İbn Ebu Şevârib'in... Hassân İbn Muhârık'dan rivâyetine göre, Hz. Âişe'nin yanına bir kadın girmiş, çıkmak üzere kalktığında Hz. Âişe eliyle Hz. Peygamber (s.a.)e: Bu kadın, kısadır, diye işârette bulunmuş da Hz. Peygamber (s.a.): Onun gıybetini yaptın, buyurmuş.

Gıybet, icmâ' ile harâmdır. Yalnızca kritik etme, düzeltme ve nasîhat gibi fayda yönü ağır basan ifâdeler müstesnâdır. Günâhkâr bir adam Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına girmek için izin istemişti de Rasûlullah: Ona izin verin. Onun ne kötü muâşereti vardır, buyurmuştu. Fâtıma İbn Kays'a evlenmek üzere Muâviye ve Ebu Cehil tâlib olmuşlardı. Allah Rasûlü (s.a.) Fâtıma'ya: Mûaviye fakîrdir. Ebu Cehil ise sopasını omuzundan hiç indirmez, buyurdu. Bu ve bu kabîlden olanlar yukardaki hükümden istisnâ edilmiş, geri kalanları ise şiddetli bir şekilde harâm kılınmış ve bu husûsta kuvvetli yasaklar vârid olmuştur. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ gıybeti, ölü insan eti yemeye benzetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Bundan tiksindiniz değil mi?» Yaratılış olarak bundan nasıl tiksinmişseniz gıybetten de şer'an tiksininiz. Zîrâ gıybetin cezâsı diğerinden daha şiddetlidir. Bu; ondan nefret ettirmek ve sakındırmak kâbilindendir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) bağışından geri dönen kişi hakkında: Önce kusup sonra kustuğuna dönen köpek gibidir, buyurmuştur. Yine Rasûlullah: Bizim için kötü örnek yoktur, buyurur. Sahîh, hasen ve müsned olarak birçok kanallardan rivâyet edildiği gibi Allah Rasûlü (s.a.) vedâ hutbesinde şöyle buyurmuştur: Hiç şüphesiz kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız bu ülkenizde, bu ayınızda, bu gününüzün hâramlığı gibi sizlere harâmdır.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Vâsıl İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her müslümanın malı, ırzı ve kanı müslümana harâmdır. Kişinin müslüman kardeşini hor görmesi, ona kötülük olarak yeter. Hadîsi Tirmizî de Ubeyd İbn Esbât İbn Muhammed'den, o ise babasından rivâyet etmiştir. Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu söyler. Yine Ebu Dâvûd'un Osmân İbn Şeybe kanalıyla... Ebu Berze el-Eslemî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey dilleri ile îmân edip de kalbine îmân girmemiş olanlar topluluğu; müslümanların gıybetini yapmayın. Onların kusûrlarını araştırmayın. Her kim onların kusûrlarını araştırırsa, Allah da onun kusûrunu araştırır. Allah her kimin kusûrunu araştırırsa şüphesiz onu evinde rüsvây eder. Hadîsi sadece Ebu Davûd rivâyet ediyor. Bu hadis, Berâ İbn Âzib'den de rivâyet edilmiştir. Hâfız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize İbrâhîm İbn Dînâr'ın... Berâ İbn Âzib'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bize hutbe okudu. Hatta evlerindeki —veya özel odalarındaki demiştir— yeni yetme kızlara bile işittirdi, şöyle buyurdu: Ey diliyle îmân etmişler topluluğu; müslümanların gıybetini yapmayın. Onların kusûrlarını araştırmayın şüphesiz ki her kim kardeşinin kusûrunu araştırırsa, Allah da onun kusûrunu araştırır. Allah kimin kusûrunu araştırırsa, onun evinin içinde rüsvây eder. Hadîsin başka bir kanaldan ve İbn Ömer'den

rivâyeti şöyledir: Ebu Bekr Ahmed İbn İbrâhîm el-İsmâîlî kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey diliyle îmân etmiş ve kalbine îmân yer etmemiş insanlar topluluğu; müslümanların gıybetini yapmayın. Onların kusûrlarını araştırmayın. Her kim müslümanların kusûrlarını araştırırsa, Allah Teâlâ da onun kusûrunu araştırır. Allah her kimin kusûrunu araştırırsa binitinin karnında bile olsa onu rüsvây eder. Râvî der ki: Bir gün İbn Ömer Kâ'be'ye baktı ve şöyle dedi: Ne kadar büyüksün, harâmlığın ne yücedir; hiç şüphesiz Allah katında mü'minin harâmlığı senden daha yücedir.

Ebu Davûd der ki: Bize Hayve İbn Şureyh'in... Müstevrid'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Her kim müslüman bir kişinin düşmanına giderek aleyhine konuşur ve karşılığında bir mükâfât alıp yerse; şüphesiz Allah, onun bir mislini ona cehennemde yedirir. Aynı şekilde her kim, müslüman bir kişinin düşmanına giderek aleyhinde konuşur ve karşılığında ona bir elbise giydirilirse; Allah Teâlâ onun bir mislini kendisine cehennemde giydirir. Her kim de bir kişiye karşı gösteriş ve riyâ için kalkarsa, kıyâmet günü Allah Teâlâ da ona karşı riyâ ve gösteriş yapanınki gibi davranır. Hadîsi sadece Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. Yine Ebu Dâvûd'un Bakiyye ve Ebu Muğîre kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mi'râc'a çıktığımda bir topluluğa rastladım. Bakırdan tırnakları vardı ve yüzlerini, göğüslerini tırmalıyorlardı. Bunlar kim ey Cebrâîl? diye sordum ve Cebrâîl: Bunlar, insanların etlerini yiyenler ve insanların namusuna leke sürecek sözler söyleyenlerdir, dedi. Bu hadîsi de sadece Ebu Dâvûd rivâyet ediyor. Aynı hadîsi İmâm Ahmed ise Ebu Muğîre Abdü'l-Kuddüs İbn Haccâc'dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, mi'râca çıktığın gece gördüklerini bize anlat, demiştik. Şöyle buyurdu: Sonra ben Allah'ın yaratıklarından erkekli kadınlı kalabalık bir yaratık grubuna götürüldüm. Onlar için görevlendirilmiş erkekler onlardan birinin yanına sokulup nâlin gibi bir parçasını kesiyorlar sonra da onlardan birinin ağzına koyuyorlar. Ona: Daha önce yemiş olduğun gibi ye, deniliyor. O, ölü eti yemiş gibi oluyor. Cibrîl: Ey Muhammed, o hoşlanmayarak da olsa ölümü bulmuş olsa bari, dedi. Ben: Ey Cibrîl, bunlar kimlerdir? diye sordum da: Bunlar dilleriyle insanları çekiştirip onları yüzlerine karşı ayıplayanlar, söz getirip götürenlerdir, dedi. Denilir ki: «Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Bundan tiksindiniz değil mi?» O ölü eti yemekten tiksinir... İbn Ebu Hâtim hadîsi bu şekliyle zikrediyor. Biz bu hadîsi İsrâ sûresinin tefsîrinin başında uzunca vermiştik. Hamd Allah'adır.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî Müsned'inde der ki: Bize Rebî'in... Enes'ten

rivâyetine göre Allah Aasûlü (s.a.), insanlara bir gün oruç tutmalarını ve izin vermedikçe hiç kimsenin iftâr etmemesini emretmiş. İnsanlar oruç tutmuşlar. Akşam olunca birisi Rasûlullah'a (s.a.) gelip: Bir günden beri oruçluyum, bana izin ver iftâr edeyim, demiş ve Rasûlullah ona izin vermiş. Başka birisi gelip aynı şeyi söylemiş ve Rasûlullah ona da izin vermiş. Nihâyet birisi gelip: Ey Allah'ın elçisi, senin âilenden iki genç kız var ki gündüzden beri oruçlular. İkisine izin ver de iftâr etsinler demiş, Rasûlullah ondan yüzünü çevirmiş. Adam isteğini tekrârlamış da Allah Rasûlü (s.a.) onlar oruç tutmadılar. İnsanların etlerini yemekte olanlar nasıl oruç tutmuş olurlar? Git, o ikisine emret: Şâyet oruçlu idiyseler kussunlar, buyurmuş. O iki genç kız söyleneni yapmışlar da her biri kan pıhtıları kusmuş. Adam Hz. Peygambere (s.a.) gelip durumu haber vermiş ve Allah Rasûlü (s.a.): Şâyet onlar bu durumdalarken ölmüş olsalardı, elbette ikisini de ateş yerdi, buyurmuş. Hadîsin isnâdı zayıf, metni garîbdir. Hâfız Beyhakî de bu hadîsi Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Rasûlullah'ın kölesi Ubeyd'den şöyle naklediyor: Rasûlullah (s.a.)ın zamanında iki kadın oruç tutmuştu. Bir adam Allah Rasûlüne gelip: Ey Allah'ın elçisi, şurada iki kadın var. Oruç tuttular. Neredeyse susuzluktan ölecekler —Öyle sanıyorum ki günün ortasında ve şiddetli sıcakta demiştir— dedi. Allah Rasûlü ondan yüzünü çevirdi —veya cevab vermedi—, adam: Ey Allah'ın peygamberi Allah'a yemîn olsun ki o ikisi öldüler veya ölmek üzereler, dedi. Rasûlullah (s.a.) O ikisini çağır, buyurdu. İki kadın geldiler. Büyükçe bir kap getirildi. Allah Rasûlü o iki kadından birine: Kus, buyurdu. Kadın irin, kan ve kanla karışık bir şeyler kustu. O kadar ki kabın yarısı doldu. Allah Rasûlü sonra diğer kadına da: Kus, buyurdu. O kadın da irin, kan, kanla karışık su, çiğ et, süt ve benzeri şeyler kustu tâ ki o büyük kap doldu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hiç şüphesiz bu iki kadın, Allah'ın kendilerine helâl kıldıklarından kendilerini mahrûm edip oruç tuttular, Allah'ın kendilerine harâm kıldığıyla iftâr ettiler. Birisi diğerinin yanına oturdu ve insanların etlerini yemeğe başladılar.

İmâm Ahmed de hadîsi Yezîd İbn Hârûn ve İbn Ebu Adiyy kanalıyla Süleymân İbn Tarhân et-Teymî'den yukardaki gibi veya benzer şekilde rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed, hadîsi Müsedded kanalıyla... Rasûlullah (s.a.)ın kölesi Sa'd'dan rivâyet eder ki, buna göre onlar oruç tutmakla emrolunmuşlar. Günün ortasında bir adam gelip: Ey Allah'ın elçisi, falan ve falan kadın son güçlerini harcayarak iyice bunaldılar. dedi. Allah Rasûlü iki veya üç defa ondan yüzünü çevirdi sonra da: O ikisini çağır, buyurdu. Adam büyücek bir kap —veya normal boyda bir kap getirdi. Allah Rasûlü o iki kadından birine : Kus, buyurdu. Kadın et, taze kan ve irin kustu. Diğerine de aynı şeyi emretti ve şöyle buyurdu: Şüphesiz bu ikisi Allah'ın kendilerine helâl kıl-

dığı şeylerden oruç tuttular da Allah'ın harâm kıldığı şeyler ile iftâr ettiler. Birisi diğerine geldi ve karınları irinle doluncaya kadar insanların etlerini yemeye devâm ettiler. Beyhakî der ki: Râvî hadîsi Rasûlullah'ın kölesi Sa'd'dan rivâyet ediyor. Halbuki Ubeyd'den olan rivâyet daha sıhhatlıdır.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Amr İbn Dahhâk İbn Mahled'in... Ebu Hüreyre'nin bir amca oğlundan rivâyetine göre Mâiz Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmiş ve: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben zinâ ettim, demişti. Allah Rasûlü ondan yüzünü çevirdi. Mâiz bu sözünü dört kere söyledi. Beşinciye gelince Allah Rasûlü: Zinâ mı ettin? diye sordu. Mâiz: Evet, dedi. Rasûlullah: Zinâ nedir bilir misin? diye sordu. Mâiz: Evet, kişinin karısına helâl olarak yaptığını ona harâm olarak yaptım, dedi. Allah Rasûlü: Bu sözünle ne istiyorsun? diye sordu da Mâiz: Beni temizlemeni istiyorum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Tenâsül uzvun, sürme milinin sürmedânlıkta, su kovasının ipinin kuyuda kaybolduğu gibi onun uzvuna girdi mi? diye sordu. Mâiz: Evet ey Allah'ın elçisi, dedi. Allah Rasûlü Mâiz'in recmedilmesini istedi ve Mâiz recmedilerek öldürüldü. Hz. Peygamber (s.a.) birinin bir diğerine: Görmez misin şu adamı ki, Allah onu örtüp gizlemiş fakat o kendi kendini bırakmayarak köpeğin taşlandığı gibi taşlanmış, diyen iki kişinin konuşmalarını işitti. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yürüyüp bir merkep cîfesine rastladı. Falan ve falan neredediir? İnin ve şu merkebin cîfesinden yeyin, buyurdu. O ikisi: Allah seni bağışlasın ey Allah'ın elçisi, bu da yenir mi? dediler. Efendimiz: Biraz önce kardeşiniz hakkında söylemiş olduğunuz onu yemekten daha ağırdır. Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki o, şu anda cennet nehirlerine dalmış yıkanıyor, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamed'in... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Biz Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Kokuşmuş bir cîfenin kokusu yükseldi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Bu kokunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu, mü'minlerin gıybetini yapanların kokusudur. Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti de şöyledir: Abd İbn Humeyd'in, Müsned'inde İbrâhîm İbn Eş'as kanalıyla... Câbir'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir seferde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Kokuşmuş bir koku yükseldi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Münâfıklardan bir gürûh, müslümanlardan bazı kimseler hakkında gıybet ettiler. İşte bu sebeple o koku gönderildi. Herhalde şöyle de demiş olmalıdır: İşte bu yüzden o koku yükseldi.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir: Abd İbn Humeyd'in, Müsned'inde İbrâhîm İbn Eş'as kanalıyla... Câbir'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir seferde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Pis kokulu bir rüzgâr esti. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Muhak-

kak münâfıklardan bir grup müslümanlardan bazı kimselerin gıybetini yaptılar. İşte bu sebeple bu rüzgâr gönderildi. Herhalde şöyle de demişti: İşte bu sebeple bu rüzgâr esti.

«Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?» âyeti hakkında Süddî der ki: Anlatıldığına göre Selmân-ı Fârisî bir seferde Hz. Peygamber (s.a.)in ashâbından iki kişi ile beraberdi. Onların hizmetini görür ve yemeklerinden yerdi. Bir gün insanlar yürüdüğünde Selmân uyuyakalmış ve onlarla beraber yürümemişti. İki arkadaşı onu arayıp bulamadılar ve kendileri çadır kurarak: Selmân —veya şu köle demişlerdir— pişmiş yemeğe ve kurulmuş çadıra gelmekten başka bir şey bilmiyor, dediler. Selmân geldiğinde onu kendileri için katık istemek üzere Allah Rasûlü (s.a.)ne gönderdiler. Selmân elinde bir kap olduğu halde Allah Rasûlü'nün yanına vardı: Ey Allah'ın elçisi, şâyet senin yanında katık varsa kendilerine vermen için arkadaşlarım beni sana gönderdiler, dedi. Allah Rasûlü: Arkadaşların katığı ne yapacaklar? Onlar katıklarını yediler, buyurdu. Selmân dönerek o ikisine Allah Rasûlü (s.a.)nün sözlerini haber verdi. Kalkıp Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler ve: Hayır, seni hak ile gönderene yemîn olsun ki konakladığımızdan beri biz herhangi bir yemek yemedik, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Konuşmalarınızla siz Selmân'ı katık olarak yediniz, buyurdu. Peşinden de: «Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?» âyeti nâzil oldu. Onlar konuştukları sırada Selmân uyumakta idi.

Hâfız Ziyâ el-Makdîsi «el-Muhtâra» adlı kitâbında Habbân İbn Hilâl kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyet ediyor ki o, şöyle demiştir: Araplar yolculukta birbirlerine hizmet ederlerdi. Ebubekir ve Ömer'in yanında ikisine hizmet eden birisi vardı. Ebubekir ve Ömer uyudular, henüz kendilerine yemek hazırlanmamışken uyandılar ve: Şu adam ne kadar çok uyuyor, deyip onu uyandırdılar ve kendisine: Allah Rasûlü (s.a.)ne git ve ona: Ebubekir ve Ömer sana selâm söylüyorlar ve senden katık istiyorlar, de, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz onlar azıklanmışlardır, buyurdu. Ebubekir ve Ömer gelerek: Ey Allah'ın elçisi, biz ne ile katıklandık? diye sordular. Allah Rasûlü: Kardeşinizin etiyle, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, ben onun etini sizin dişlerinizin arasında görüyorum, buyurdu. Ebubekir ve Ömer: Ey Allah'ın elçisi, bizim için istiğfâr et, dediler de Hz. Peygamber (s.a.): Ona emredin de sizin için istiğfâr etsin, buyurdu.

Hâfız Ebu Ya'lâ'nın Hakem İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim dünyada kardeşinin etini yemişse, âhirette de onun eti kendisine yaklaştırılır ve: Nasıl ki diri iken bunu yemişsen şimdi ölü iken de ye, denilir. Yer, yüzünü buruşturur ve bağırır. Bu gerçekten garîb bir hadîstir.

Allah Teâlâ buyurur ki: (Allah'ın size emrettiği ve size yasakladığı

şeylerde) Allah'tan korkun, (bu husûslarda Allah'ın hakkını gözetin). Şüphesiz ki Allah; Tevvâb (kendisine tevbe edenlere karşı tevbeleri çokça kabul eden)dir, Rahîm (Zâtına dönerek O'na dayananlara karşı da son derece merhamet sâhibi)dir.»

Âlimlerin hepsi şöyle diyorlar: Gıybet yapanların tevbe için ta'kîb edeceği yol; gıybetten tamâmen ayrılarak terketmek ve bir daha dönmemeye azmetmektir. Kişinin geçmişte yaptıklarına pişmân olması ve gıybetini yaptığı kimselerden helâllik dilemesi şart mıdır, değil midir? Bu hûsus ihtilâflıdır. Diğer bazıları da şöyle diyorlar: Helâllik dilemesi şart değildir. Zîrâ gıybet ettiğini kendisine bildirdiği takdîrde olur ki onun yaptığını bilmemesi durumundakinden çok daha fazla eziyyete dûçâr kalabilir. O halde onun ta'kîb edeceği yol daha önce kötülemiş olduğu meclislerde ondaki güzel huyları sayıp onu övmek ve gücü yettiğince onun hakkında yapılacak gıybetleri önlemektir. Bu yapacağı daha önce yaptıklarına bir keffâret olur. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Haccâc'ın... Muâz İbn Enes el-Cühenî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her kim bir mü'mini kendisini ayıplayan bir münâfıktan korursa, Allah Teâlâ onun için kıyâmet günü etini cehennem ateşinden koruyan bir melek gönderir. Her kim de bir mü'mini ayıplamak maksadıyla ortaya herhangi bir şey atarsa; Allah Teâlâ onu, söylemiş olduğu sözden uzaklaşıncaya kadar cehennem köprüsünde tutuklar. Hadîsi yukardakine benzer şekilde olmak üzere Ebu Dâvûd da Abdullah İbn Mübârek kanalıyla rivâyet etmiştir. Yine Ebu Dâvûd der ki: Bize İshâk İbn Sabâh'ın... Câbir İbn Abdullah ve Ebu Talha İbn Sehl el-Ansârî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Herhangi bir kimse bir müslümanın mahremiyetinin ayaklar altına alındığı ve ırzına, namusuna dokunulacak şeyler söylendiği bir yerde o müslüman kişiyi yalnız bırakırsa; Allah Teâlâ da yardım istediği yerlerde onu yalnız bırakır. Yine bir kimse, müslüman birinin ırz ve namusu hakkında konuşulan ve mahremiyeti ayaklar altına alınan bir yerde müslüman bir kişiye yardım ederse, Allah Teâlâ da Allah'ın yardımını istediği yerlerde ona yardım eder. Hadisî sadece Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ
عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

13 — Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere

ve kabîlelere ayırdık. Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz ki Allah, Alîm'dir, Habîr'dir.

Bir Erkek Ve Bir Dişi

Allah Teâlâ insanlara, kendilerini bir tek nefisten yarattığını, eşini de ondan varettiğini haber veriyor. O ikisi Hz. Âdem ve Havvâ'dır. Sonra onları milletlere ayırmıştır. Millet kelimesi kabîleden daha geneldir. Kabîleden daha aşağı mertebede; fasîle, aşîret, imâret, fahiz ve başka bölünmeler vardır. Milletlerden maksadın Acem kâbîileleri, kabîlelerden maksadın da Arap kabîleleri olduğu söylenmiştir. Aynı şekilde İsrailoğulları boylarına da Sıbt adı verilmektedir. Ben bunları Ebu Ömer İbn Abdülberr'in el-İnbâh isimli eseriyle, el-Kasd vel-Ümem fî-Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab ve'l-Acem adlı kitâbdan toplayarak müstakil bir mukaddimede hulâsa ettim. Bütün insanlar Âdem ve Havva'ya varan yaratılışlarına nisbetle şeref bakımından eşittirler. Onlar ancak dinî işlerde birbirlerinden üstündürler ki bu da, Allah'a itâat ve Rasûlü (s.a.)ne tâbi olmaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, gıybet ve insanların birbirlerini hor görmelerini yasakladıktan sonra onların beşeriyet özelliğinde birbirlerine eşit olduklarını tenbîhle şöyle buyurur: Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere ve kabîlelere ayırdık.» Böylece aralarında tanışma meydana gelecek ve herkes kendi kabîlesine dönecektir. Mücâhid, «Birbirinizle tanışasınız diye.» âyeti hakkında der ki: Filan oğlu filan, şu şu kabîledendir, denildiği gibi. Süfyân es-Sevrî şöyle diyor: Himyerliler köylerine, Hicâz Arapları da kabîlelerine nisbet edilirdi. Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed'in... Ebu Hüreyre'den onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Soylarınızdan sıla-i Rahmde bulunacaklarınızı öğrenip tanıyın. Şüphesiz sıla-i Rahm âilede sevgi, malda çoğalma ve ömürde artmadır. Hadîsi rivâyetten sonra Tirmizî: Garîbtir, sadece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz, demiştir.

Allah Teâlâ: «Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınızdır.» buyurur ki, sizler Allah katında soy sop ile değil, ancak takvâ ile birbirlerinizden üstün olursunuz. Bu husûsta Allah Rasûlü (s.a.)nden birtakım hadîsler vârid olmuştur. Şöyle ki:

Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Muhammed İbn Selâm'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne: İnsanların hangisi en şereflidir? diye sorulmuştu. En şereflileri, Allah katında en muttakî olanlarıdır, buyurdu. Biz sana bunu sormuyoruz, dediler. İnsanların en şereflileri İbrâ-

hîm Halîlullah'ın oğlu Allah'ın peygamberinin oğlu Allah'ın peygamberinin oğlu Yûsuf'dur, buyurdu. Sana bunu da sormadık, dediler. Arap kabîlelerini mi soruyorsunuz, buyurdu. Onlar: Evet, dediler. İslâm'ı anlamış olması şartıyla câhiliyye döneminde en hayırlılarınız İslâm'da.da en hayırlılarınızdır, buyurdu. Hadîsi Buhârî birçok yerde muhtelif kanallardan olmak üzere Abd İbn Süleymân'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca Neseî de Tefsîr'de hadîsi Ubeydullah İbn Ömer el-Ömerî kanalıyla rivâyet etmiştir. Müslim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Amr en-Nâkıd'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat O, kalblerinize ve amellerinize bakar. Hadîsi İbn Mâce, Ahmed İbn Sinân'dan, o da Kesîr İbn Hişâm'dan rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed'in Veki' kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) ona şöyle buyurmuştur : Bak; şüphesiz sen takvâ ile üstün olman durumu hâriç kırmızı ve siyahtan daha hayırlı değilsin. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Hâfız Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize Ebu Ubeyde Abdülvâris İbrâhîm'in... Habîb İbn Hırâş'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Müslümanlar kardeştir; kimsenin kimseye takvâdan başka üstünlüğü yoktur. Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde Ahmed İbn Yahyâ kanalıyla... Huzeyfe'den rivâyet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hepiniz Âdemoğullarısınız. Âdem topraktan yaratılmıştır. Sonunda öyle bir kavim gelecek ki onlar babalarıyla övünecekler veya Allah katında bir kurtçuktan daha basit ve değersiz olacaklar. Ebu Bekr el-Bezzâr hadîsi rivâyetten sonra der ki: Hadîsin Huzeyfe'den rivâyetini sadece bu kanaldan biliyoruz. İbn Ebu Hâtim'in Rebî' İbn Süleymân kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Mekke'nin fethi günü Allah Rasûlü Beytullah'ı devesi Kusvâ üzerinde tavâf etti. Rükünleri elindeki asâ ile istilâm ediyordu. Mescidde devesini ıhtıracak bir yer bulamadı da sonunda insanların yardımıyla indi. Devesini Batn'ul-Mesil denilen yere çıkardı ve deve orada ıhtırıldı. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) biniti üzerinde onlara hitâb edip Allah'a hamdetti ve lâyık olduğu şekilde O'na senâda bulundu, daha sonra da şöyle buyurdu : Ey insanlar; şüphesiz Allah sizden câhiliye kibrini ve babalarıyla gurûrlanmayı gidermiştir. İnsanlar iki sınıftır: Birisi iyi, müttâkî ve Allah katında şereflidir. Diğeri günâhkâr, bedbaht ve Allah katında değersizdir. Şüphesiz ki Allah Teâlâ: «Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere ve kabîlelere ayırdık. Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz ki Allah; Alîm'dir, Habîr'dir.» buyuruyor. Bu sözlerinden sonra Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Size bu sözümü söylüyor, kendim ve sizin için Allah'tan mağfiret diliyorum. Hadîsi Abd İbn Humeyd de ay-

nı şekilde Ebu Âsım Dahhâk İbn Mahled'den, o ise Mûsâ İbn Ubeyde'den rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn İshâk kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hiç şüphesiz sizin şu soylarınız herhangi bir kimseye sövme sebebi değildir. Hepiniz Âdemoğullarısınız. Birbirinize benzersiniz. Hiç kimsenin din ve takvâ dışında kimseye üstünlüğü yoktur. Ağzı bozuk, cimri ve ahlâksız olması kişiye yeter. Hadîsi İbn Cerîr, Yûnus kanalıyla... İbn Lehîa'dan rivâyet etmiştir. İbn Cerîr'in rivâyetinin lafzı söyledir: İnsanlar Âdem ve Havvâ'dandır. Birbirlerine benzerler. Kıyâmet günü Allah sizin soylarınızı soplarınızı sormayacaktır. Şüphesiz Allah katında en şerefliniz, en müttâki olanınızdır. Hâdis bu kanaldan rivâyeti ile Kütüb-ü Sitte'de mevcûd değildir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Abdülmelik'in... Dürra Bint Ebu Leheb'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) minberde iken birisi kalktı ve: Ey Allah'ın elçisi, insanların hangisi en hayırlıdır? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: İnsanların en hayırlısı onların en çok okuyanı, Allah'tan en çok korkanı, iyiliği en çok emredeni, kötülükten en çok men'edeni ve en çok sıla-i rahmde bulunanıdır. İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Takvâ sâhibi olanın dışında dünyadan hiç bir şey ve hiç kimse Allah Rasûlü (s.a.)nün hoşuna gitmiş değildir. Hadîsi sadece İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki Allah, Alîm'dir, Habîr'dir.» buyurur ki O, sizi en iyi bilendir. Sizin işlerinizden hakkıyla haberdâr olandır. Dilediğini hidâyete eriştirir, dilediğini sapıklıkta bırakır. Dilediğine rahmet eder, dilediğine azâb eder. Dilediğini dilediğinden üstün kılar. O bütün bunlarda Hakîm, Alîm, Habîr olandır. Nikâhta denkliğin şart koşulmaması gerektiği görüşünde olan âlimler bu âyet-i kerîme'yi ve bu hadîs-i şerîf'leri delil getirirler. «Gerçekten Allah katında en değerliniz, O'ndan en çok korkanınızdır.» âyet-i kerîme'si gereğince nikâhta, dinde denklikten başka bir şart koşulmaz. Diğer âlimler ise fıkıh kitablarında zikredilen başka delillere dayanmaktadırlar. Biz bu delillerden bazılarını Kitâb'ül-Ahkâm'da zikrettik. Hamd ve minnet Allah'adır. Taberânî'nin Abdurrahmân'dan rivâyetine göre o, Hâşimoğullarından birisinin: Ben Allah Rasûlü (s.a.)ne insanların en yakınıyım, dediğini işitmiş de şöyle demiş: Senden bir başkası ona senden daha yakın ve lâyıktır. Senin ona yakınlığın sadece onun nesebinden olman nedeniyledir.

قَالَتِ ٱلْأَعْرَابُ ءَامَنَّا ۖ قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا۟ وَلَٰكِن قُولُوٓا۟ أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ ٱلْإِيمَٰنُ فِى قُلُوبِكُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوا۟
ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَا يَلِتْكُم مِّنْ أَعْمَٰلِكُمْ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ

الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ
هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ
أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ
بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

14 — Bedevîler: İmân ettik, dediler. De ki: Siz îmân etmediniz, ama müslüman olduk, deyin. İmân henüz kalblerinize yerleşmedi. Şâyet Allah'a ve peygamberine itâat ederseniz; O, amellerinizden hiç bir şey eksiltmez. Muhakkak ki Allah, Gâfur'dur, Rahîm'dir.

15 — Mü'minler ancak onlardır ki; Allah'a ve Rasûlüne îmân edip sonra şüpheye düşmemiş ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd etmişlerdir. İşte onlar, sâdıkların kendileridir.

16 — De ki: Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Halbuki Allah, göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Allah, her şeyi bilendir.

17 — Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar. De ki: Müslümanlığınızla bana minnet etmeyin. Bilakis sizi îmâna erdirdiği için Allah, size minnet eder. Şâyet sâdıklardan iseniz.

18 — Muhakkak ki Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Ve Allah, yaptıklarınızı görendir.

İmân ve İslâm

İslâm'a ilk girdiklerinde henüz îmân kalblerinde yerleşmemişken îmân makâmına eriştiklerini iddiâ eden bedevîlere red sadedinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Bedevîler: İmân ettik, dediler. De ki: Siz İmân etmediniz, ama müslüman olduk, deyin. İmân henüz kalblerinize yerleşmedi.» Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat mezhebinde olduğu üzere imânın, İs-

lâm'dan daha özel olduğu bu âyet-i kerîme'den çıkarılmaktadır. Cibrîl hadîsi de buna delâlet eder. Cibrîl önce İslâm'ı, sonra îmânı, sonra da ihsânı sormuş ve böylece umûmî olandan daha özel olana, sonra daha özel olana doğru sorusunu yükseltmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bazı kimselere (ganîmetten pay) verdi, onlardan birisine ise hiç bir şey vermedi. Sa'd: Ey Allah'ın elçisi, filana ve filana verdin, falanca mü'min olduğu halde ona hiç bir şey vermedin, demişti. Hz. Peygamber (s.a.): Yoksa o müslüman mıdır? buyurdu. Sa'd sözünü üç defa tekrârladı. Her seferinde Hz. Peygamber (s.a.): Yoksa müslüman mı? buyuruyordu. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Ben birtakım kimselere veriyorum, onlardan bana daha sevimli olana vermiyorum. Yüzüstü cehenneme kapaklanacakları korkusuyla ona bir şey vermiyorum. Buhârî ve Müslim hadîsi Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.), mü'min ile müslümanı ayırmıştır. Bu da delâlet ediyor ki îmân, İslâm'dan daha özeldir. Biz bunu delilleri ile birlikte Şerhu'l-Buhârî'nin Kitâb el-Îmân bölümünün şerhinin başında anlattık. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur. Yine bu delâlet ediyor ki o kişi münâfık olmayıp müslüman idi. Çünkü Rasûlullah ona ihsânda bulunmayı terketmiş ve onun müslüman olduğunu belirtmiştir. Bu hadîsin delâleti üzere bu âyet-i kerîme'de anılan bedevîler de münâfık değillerdi. Onlar ancak müslüman idiler, fakat îmân kalblerinde sağlamlaşmamıştı. Onlar henüz ulaşmamış oldukları daha yüce bir makâmı kendileri için iddiâ etmişler ve bu konuda edeblendirilmişlerdir. İbn Abbâs, İbrâhîm en-Nehaî ve Katâde'nin açıklamalarının anlamı budur. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh ediyor. Bizim bu açıklamada bulunmamızın sebebine gelince; Buhârî —Allah ona rahmet eylesin —âyet-i kerîme'de zikredilen bedevîlerin îmân etmiş olmadıkları halde îmân izhâr eden münafıklar olduğu görüşündedir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid ve İbn Zeyd'den rivâyet edildiğine göre onlar «Ama müslüman olduk, deyin.» âyetini şöyle anlıyorlar: Fakat biz öldürülme ve esîr edilme korkusu ile teslîm olduk, deyin. Mücâhid bu âyet-i kerîme'nin Esed İbn Huzeyme oğulları hakkında nâzil olduğunu söyler. Katâde der ki: Bu âyet-i kerîme îmân etmeleri sebebiyle Allah Rasûlü (s.a.)ne minnette bulunan bir grup hakkında nâzil oldu. Henüz îmân makâmını kazanmamışken kendileri için îmân makâmı iddiâ eden bir kavim oldukları şeklindeki birinci açıklama daha sıhhatlıdır. Onlar bu konuda edeblendirilmişler ve henüz o makama ulaşmamış oldukları kendilerine bildirilmiştir. Şâyet münâfık olsaydılar onlara daha sert davranılır ve Berae sûresinde münafıkların zikredildiği gibi burada da zikredilip rüsvây olunurlardı. Ancak onları bir edeblendirme kâbilinden kendileri-

ne şöyle denilmiştir: «De ki: Siz îmân etmediniz, ama müslüman olduk, deyin. Îmân henüz kalblerinize yerleşmedi. (Ve siz henüz îmânın hakîkatına ulaşmadınız.)»

Allah Teâlâ'nın: «Şâyet Allah'a ve peygamberine itâat ederseniz; O, amellerinizden (ecirlerinizden) hiç bir şey eksiltmez.» kavli şu âyet-i kerîme gibidir: «Ve onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik.» (Tûr, 21). «Muhakkak ki Allah, (Zâtına tevbe ile dönenler için) Gafûr'dur, Rahîm'dir.»

«(Kâmil îmân sâhibi) mü'minler ancak onlardır ki; Allah'a ve Rasûlüne îmân edip sonra şüpheye düşmemiş (sarsılmamış, hâlis tasdikten ibâret tek bir hal üzere sâbit kadem olmuş) ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd etmişlerdir. (Canlarını ve mallarının en değerlilerini Allah'a itâat ve Allah'ın hoşnûdluğu yolunda seve seve vermişlerdir.). İşte onlar, (bizler mü'minleriz, diye söylediklerinde bu sözlerinde) sâdıkların kendileridir.» Yoksa bunlar kendilerinde din nâmına izhâr ettikleri kelimeden başka bir şey bulunmayan bazı bedevîler gibi değillerdir. İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn Ğaylân kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dünyada mü'minler üç sınıf üzeredir: Allah'a ve Rasûlüne îmân etmiş, sonra şüpheye düşmemiş ve mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihâd etmiş olanlar. İnsanların malları ve canlarını emniyyet ettiği kimseler. Bir tamahla karşı karşıya kaldığı zaman onu Allah için terkedenler.

«De ki: Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? (İçlerinizde olanları Allah'a mı haber veriyorsunuz?) Halbuki Allah, göklerde olanları da yerde olanları da bilir. (Yeryüzünde ve gökte zerre ağırlığı, ondan daha küçük ve ondan daha büyük hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz.) Allah, her şeyi bilendir.»

«Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar.» âyetinde İslâm'a girdikleri, İslâm'a tâbi oldukları ve Rasûlüne yardımcı oldukları için minnette bulunan bedevîler kasdedilmektedir. Onlara reddiye olarak Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «De ki: Müslümanlığınız için bana minnet etmeyin.» Bunun faydası yine ancak size döner. Sizin üzerinize bu husûsta minnet Allah'ındır. «Bilakis sizi îmânâ erdirdiği için Allah, size minnet eder. Şâyet (bu husûstaki iddiânızda) sâdıklardan iseniz.» Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Huneyn günü ansar'a: Ey ansâr topluluğu; sizi sapıklar olarak buldum da Allah sizi benimle hidâyete erdirmedi mi? Sizler darmadağınık idiniz de Allah benimle sizi birleştirmedi mi? Sizler fâkirler idiniz de Allah benimle sizi zenginleştirmedi mi? buyurmuştur. Bunlardan hangisini söylemişse ansâr: Allah ve Rasûlü en çok nimet verendir, demişlerdi.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İbrâhîm İbn Said el-Cevhe-

rî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Esed oğulları Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler ve: Ey Allah'ın elçisi, biz müslüman olduk. Araplar seninle savaşırken biz seninle savaşmadık, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Bunların anlayışları ne kadar kıt, şüphesiz şeytân onların dilinden konuşuyor, dedi. «Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar. De ki : Müslümanlığınızla bana minnet etmeyin. Bilakis sizi îmâna erdirdiği için Allah, size minnet eder. Şâyet sadıklardan iseniz.» âyeti nazil oldu. Ebu Bekr el-Bezzâr hadîsi rivâyetten sonra der ki: Hadisin sadece bu kanaldan rivâyet olunduğunu biliyoruz. Ebu Avn Muhammed İbn Ubeydullah'ın Saîd İbn Cübeyr'den bu hadîsten başka bir hadîs rivâyet ettiğini de bilmiyoruz.

Daha sonra Allah Teâlâ, bütün kâinatı bildiğini, mahlûkâtın amellerini gördüğünü tekrârlayarak şöyle buyuruyor: «Muhakkak ki Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Ve Allah, yaptıklarınızı görendir.»

İZÂHI

Gerçek îmân, Allah'ı ve Rasûlünü gönülden tasdîk etmektir. Hiç bir şüphenin sızmayacağı bir tasdîk. Karârsızlık ve endîşeye, duygu ve heveslere kalbleri ve şuûru sarsan hiç bir sarsıntıya mahal vermeyen, kesin, değişmez ve güven verici bir tasdîktir. İşte Allah yolunda mal ve nefisle cihâd böyle bir îmândan doğar. Bir gönül ne zaman ki böyle bir îmânın zevkini tadarsa, ona bağlanıp güvenirse, elbette o îmânın gereğini kalbinin dışındaki günlük hayatında, insanların dünyasında da yerine getirmeye çalışacaktır. İçinde hissettiği îmân duygusuyla çevresinde gördüğü hâdiseler ve hayat vâkıaları arasında bir birlik kurmaya çalışacaktır. O zaman mü'min hissinde yaşattığı îmânî gerçeklerle içinde yaşadığı pratik gerçekler arasında mevcûd olacak bir ayrılığa kat'iyyen dayanamaz. Çünkü bu ayrılık her zaman onu rahatsız eder ve ezer. İşte bunun için bu noktadan hareket ederek malıyla ve canıyla Allah yolunda cihâda girişir. Cihâd, mü'minin rûhundan fışkıran şahsî bir harekettir. Ve onu mü'min kalbinde parlak ve aydınlık şekillerini gerçek olarak gördüğü hayatı günlük yaşayışında da gerçekleştirmek ister. Şu halde mü'minle çevresinde bulunan cahiliyet hayatı arasındaki çekişme ve düşmanlık bizzât mü'minin kendisiyle alâkalı olup, îmânî düşüncesiyle, pratik hayatı arasındaki farklı yaşayış tarzlarına tahammül edememesinden doğar. Kezâ pratik hayatındaki eksiklikler sakatlıklar ve sapıklıkların devamı için hissen inandığı dosdoğru, güzel ve mükemmel îmânî düşüncesinden vazgeçmemesinden dolayı elbette mü'min kişi ile çevresinde bulunan câhiliyet hayatı arasında bir savaş ve çatışma

olacaktır. Bu câhiliyet hayatı, îmânî düşünceye ve îmân hayatına boyun eğene kadar sürüp gidecektir bu savaş.

«İşte onlar sâdıkların ta kendileridir.» Akîdelerinde sâdık, inandık dedikleri zaman sözlerinde sâdık kimselerdir. Bu duygular gönüllerde yer etmedikçe bu duyguların izi yaşanan günlük hayatta görülmedikçe imândan söz edilemez. Akîdedeki samîmiyetten bahsedilemez. Böyle bir iddiâ ileri sürülemez.

Bir nebze bu âyet-i kerîme'de söz arasında vârid olan şu ifâde üzerinde duralım: «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah'a ve Rasûlüne îmân edip sonra şüpheye düşmemiş ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd etmişlerdir.» Bu ifâde gelişi güzel gelmiş değildir. Pratik bir gerçeği mânevî bir tecrübeyi ele almakta rûhlarda yer eden bir durumu tedâvî etmeye çalışmaktadır. «Sonra şüpheye düşmemiş.» Bu çekingenlik ifâdesinin bir benzeri de Allah Teâlâ'nın «Onlar ki; Rabbımız Allah'tır, derler sonra dosdoğru yürürler.» kavl-i şerîf'inde göze çarpmaktadır. Rabbımız Allah'tır, sözü doğrultusunda yürümek ve şüphe etmemek ta'bîri bize gösteriyor ki bazı kere katı tecrübelerin te'sîri altında kalarak şiddetli imtihânların te'sîrine kapılarak mü'min rûhlarda birtakım şüpheler ve sarsıntılar beliriverir. Mü'min rûh, hayatta kaldığı müddetçe kendisini sarsan şiddetlere, titreyen engellere çarpar. İşte bütün bu engeller karşısında sarsılmayan, yıkılmayan, güvenini yitirmeyen, şüpheye düşmeyen kişi Allah katında böyle bir dereceye hak kazanan samîmî bir mü'min olarak kalır. Bu ifâde mü'min rûhlara yoldaki tehlikeleri göstermekte, seyâhat esnâsındaki zorluklara dikkat çekmekte ve her şeye rağmen yollarında yürümelerini, ölçülü ve dürüst olarak hareket etmelerini belirtmekte, yollarını yitirdikleri, karanlıklara daldıkları zaman rüzgârların ve kasırgaların kesintilerine tutuldukları vakit şüpheye dalmamalarını bildirmektedir.

Sonra âyet-i kerîme bedevîlere dönerek Allah'ın kalblerinde olanları en iyi bildiğini, kendilerinin bilgisine muhtâç olmadan kalblerinden geçeni haber vereceğini bildiriyor:

«De ki : Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Halbuki Allah, göklerde olanları da bilir, yerde olanları da bilir. Ve Allah, her şeyi bilendir.»

Bilgiçlik taslayan insan bırakın dış dünyayı, kendi nefsini bile bilmemektedir. Duygularının asıl sebebini, neleri kavrayıp neleri kavrayamayacağını anlayamaz. Aklının nasıl çalıştığını bilemez, çünkü faâliyet halinde bulunurken onu kontrol edemez. Kendisini murâkabe ettiği zaman normal faâliyetini durdurur ki o zaman da gözlenebilecek bir hareket kalmaz. Normal faâliyetine devâm ettiği zaman. Binâenaleyh insan, kendisini ve organizmasının faâliyet tarzını bilmekten âcizdir. İnsanın en çok bildiğini sandığı nokta da orasıdır.

«Halbuki Allah, göklerde olanları da bilir, yerde olanları da bilir.»

Gerçekten bilir. Dış görünüşünü ve netîcelerini değil, hakîkatını ve mâhiyetini bilir. Hudûtlu ve sınırlı olmayan mutlak bir bilgi ile kavrar her şeyi.

«Ve Allah, her şeyi bilendir.» Böylece, hem çok kısa hem çok geniş ve şümûllü olarak.

Âyet-i Kerîme bedevîlerin kavrayamadıkları ve ulaşamadıkları îmân gerçeğini beyân ettikten sonra Hz. Peygambere yöneliyor ve onların müslüman olduklarından dolayı Peygamber (s.a.)e minnet edişlerini anlatıyor. Ki bu minnet bile onların kalbinde henüz îmân gerçeğinin yer etmemiş olduğunu ve o rûhların daha îmânın zevkine eremediklerini ifâde etmektedir:

«Onlar İslâm'a girdikleri için sana minnet ediyorlar. De ki: Müslümanlığınız için bana minnet etmeyin. Bilâkis sizi îmâna erdirdiği için Allah size minnet eder. Şâyet sâdıklardan iseniz.»

Hem İslâm'a girdikleri için minnet ediyor, hem de inandıklarını sanıyorlardı. Verilen cevabta İslâm'a girdikleri için peygambere minnet etmemeleri, bilâkis îmân iddiâsında samîmî iseler asıl Allah'ın minnetinin kendilerinin üzerinde bulunduğunu belirtiyor.

Biz bir nebze birçok kişilerin ve bazı kere inananların dahi unutuverdikleri bu cevaptaki büyük gerçek üzerinde durmak istiyoruz.

Şüphesiz ki Allah'ın yeryüzünde kullarına verdiği nimetlerin ve lutufların en büyüğü, îmân nimetidir. Daha başlangıçta kullara lutfedilen varlık nimetinden ve varlıkla alâkadâr olarak sunulan rızık, sıhhat, hayat ve geçim nimetinden çok daha büyük nimettir, îmân nimeti. Bu nimettir ki insan denilen varlığa apayrı bir mâhiyyet vermekte ve ona kâinât nizâmında önemli ve köklü mükellefiyetler vermesini temîn etmektedir.

Îmân beşer bünyesine yerleşir yerleşmez, insan kalbinde gerçek mânâsıyla yer eder etmez, yaptığı ilk şey insanın varlık konusundaki düşüncesine bir enginlik getirmesidir. Mevcûdâtla münâsebetine bir genişlik vermesidir. Varlık âlemindeki vâzifesini ibrâz ettirmesidir. Çevresinde bulunan eşyâ, şahıslar ve değerlerle ilgili sağlam düşünceler verip dünya denilen bu yıldız üzerindeki seyahâtı esnâsında Allah'a vâsıl olana kadar emniyyet bahşetmesi, çevresinde bulunan her şeyle ünsiyet sağlaması, kendisinin ve mevcûdâtın yaratanıyla dostluk kurmasını te'mîn etmesi, bunun değerini ve şerefini kendisine hissettirmesidir. İnsan olarak Allah'ın hoşuna gidecek üstün vazîfeler îfâ edebileceğini ve böylece mevcûdâtta bulunanlarla birlikte bütün varlıklara iyilikler yapacağını hissetirmesidir.

Mü'minin sâhib olduğu engin düşünce, onu güçsüz ve basit bünye-

sini zaman ve mekân bakımından mahdût sınırlarından çıkarak bütün mevcûdâtın yer aldığı, gizli açık, bilinen bilinmeyen kuvvetlerin toplandığı muhîte ulaştırması, netîcede hudûdsuz ve kayıdsız bir enginliğe kavuşturmasıdır.

Mü'minler kendi cinsine nisbetle bir ferd, bir insandır. Aynı kaynaktan gelmişlerdir. Ortak oldukları kaynak; insanlık özelliğini Allah'ın rûhundan, bedeni çamurdan yapılmış olan bu varlığa üflenen solukla gelen ilâhî nûrdan almıştır. Bu çamur yığınına sızan ilâhî nûr; göklere ve yere sığmayan, başı sonu olmayan zaman ve mekân hudûdu tanımayan uçsuz bucaksız nûrdur. İşte insana bu husûsiyetini ve enginliği o ilâhî nûr unsuru vermiştir. Bir insanın kendi nazarında yücelebilmesi, aydınlık ve enginlik hissedebilmesi için bu düşüncenin kalbinde yer etmesi yeter. O zaman ayakları toprakta gezinirken kalbi nûrdan meş'aleler içerisinde kendisine bu hayat tarzını lutfeden ilk nûr kaynağına doğru kanat gerer, uçar.

Mü'min, mensûbu bulunduğu topluluğa nisbetle inanmışlar ümmetinin bir ferdidir. Zamanın derinliğinden Hz. Nûh'un, İbrâhîm'in, Mûsâ'nın, Îsâ'nın ve son peygamber Muhammed Mustafâ (s.a.) ile birlikte diğer peygamber kardeşlerinin rehberlik ettiği yüce bir kâfilenin devâmı olan biricik ümmetin bir ferdidir. Bu düşüncenin insan kalbinde yer etmesi, o insanın kökü derinliklere inen, dalı çevreyi kaplayan, zirvesi semâlara ulaşan upuzun hayata sâhip bulunan büyük ve dik bir ağacın bir dalı olduğunu hissetmesi için kâfîdir. Evet insanın bambaşka tadı olan bir hayata ermesi, hayatı yeniden anlayıp yaşaması, hayatını şerefli ve yüce bir hayat haline getirmesi bu köklü dala bağlılıktan doğan yeni bir hayat tarzına girdiğini hissetmesi için yeter de artar da...

Sonra bu duygu gelişir, büyür ve enginleşir. Mü'minin kendi şahsını geçer, milletini aşar, mensûbu bulunduğu insan cinsini geçerek bütün mevcûdâta yayılır. Allah'tan sudûr eden ve O'nun rûhundan üflenen bir solukla kendisini insan yapan varlığa sirâyet eder. Ve o zaman îmânıyla anlar ki bu varlıklar âlemi canlı bir âlemdir. Canlı varlıklardan meydana gelmiştir. Her şeyde o ilâhî rûhtan bir eser vardır. Eşyânın rûhuyla bu koca dünyanın rûhu mü'minin rûhu gibi duâ ve tesbîh ile yücelerin yücesinde bulunan Allah Teâlâ'ya yönelir. Hamd ve tâat ile O'na koşar, iz'ân ve teslîmiyyetle O'na bağlanır. Ve bir de bakar ki o zaman mü'min kişi bu bitmez tükenmez bütünün bir parçasıdır. Kâinâtın özünde vardır ve O'ndan ayrılamaz. Kendisi Allah Teâlâ'dan sudûr eden bu kâinatın bir bölümüdür. Rûhuyla çıktığı ilk noktaya doğru yönelir. Ve en sonunda O'na ulaşır... Ve işte o zaman anlar kendisinin mahdûd benliğinden çok daha büyük bir yapıya sâhib olduğunu, korkunç varlıkların büyüklüğünü, düşündüğünden çok daha büyük olduğunu anlar ve bir de ne görsün, çevresini saran rûhların şefkât kucağın-

da ünsiyyet içerisinde kendisini kollayan Allah'ın rûhunun dostluğu yanı başında... Ve işte o zaman anlar kendisinin bütün bu varlıklarla ilgi kurabileceğini, enginliğine ve genişliğine bu kâinâta yayılabileceğini, çok büyük şeyler yapabileceğini, çok büyük vâkıalar ortaya çıkarabileceğini ve birçok şeyin te'sîri altında kalıp, birçok şeylere te'sîr edeceğini ve nepsinden sonra da bütün mevcûdâttaki kuvvet ve güçlerle birlikte kendi gücünün çıktığı kaybolmaz, bitmez, tükenmez ve zayıflamaz büyük kuvvet kaynağına uzanabileceğini...

Bu geniş ve engin tasavvur sâyesinde mü'min; eşyâ ve hâdiselerle, şahıslar ve değer ölçüleriyle, hedefler ve ihtimâmlarla alâkalı gerçekleri son derece yeni ölçüler edinir. Kendisinin varlıklar âlemindeki vazîfesini ve bu hayattaki gerçek vazîfesini anlar. Allah'ın kâinâttaki kudret numûnelerinden bir kudret olduğunu ve Hak Teâlâ'nın kendisi vâsıtasıyla dilediği şeyleri gerçekleştirdiğini fark eder. Bu gezegen üzerindeki seyâhatını sâbit adımlarla, önü açık olarak, vicdân huzûru ve rahatı içinde devâm ettirir.

İşte mü'min; çevresindeki varlıkların mâhiyetini, yaptığı vazîfenin hakîkatını ve bu vazîfeyi îfâ için sâhibi bulunduğu gücün önemini bilip takdîr ederek çevresinde olan ve biten şeylerle münâsebetinde emniyyet kazanır, sükûnet ve rahatlık elde eder. Çünkü o çevresinde olup bitenlerin nereden geldiğini, niçin geldiğini, nereye gideceğini ve orada ne olacağını bilir. Bilir ki orada bir şeyler olacaktır ve yeryüzünde olup biten her şey orada gerçekleşecek şeylerin hazırlığı mâhiyetindedir. Ve işte o zaman anlar nasıl olup da dünyanın, âhiretin tarlası olduğunu, büyük küçük her yaptığında orada nasıl hesâba çekileceğini, hiç bir şeyin başı boş yaratılmadığını başı boş ortaya salınmadığını ve tek başına olmayacağını...

Bütün bu gerçekleri bilince insanın doğuşu ve geleceği ile alâkalı husûsları bilmemekten, yolun gizli yönlerini görmemekten, geliş gidişlerin ötesinde, bu yolda seyahatın gerisinde gizlenmiş bulunan hikmete güvenmemekten doğan şüpheler, endîşeler, kararsızlıklar, krizler silinir gider.

Tarafımızdan tercüme edilen bu rubâîde Ömer Hayyâm'ın sâhib bulunduğu duygulardan hiç birisine yer kalmaz.

«Hayat elbisesini kimseye danışmadan giydim.
Bir yığın düşünce arasında şaşırdım, kaldım.
Günü gelince atarım ben de üstümdekini
Bilmeden nereden geldiğim, nereye gideceğim?»

Mü'min emîn olarak vicdân rahatlığı ve rûh huzûru içerisinde sevinçle bilir; ömür elbisesini, hayat kaftanını kâinâta ve kendisine hükmeden Hâkim ve Habîr olan Allah'ın takdîri uyarınca giydiğini. Kendisine bu elbiseyi giydirenin kendisinden çok daha iyi hüküm verdiğini,

daha çok şefkâtli olduğunu. Ve bunun için de başkasına danışmak ihtiyâcını duymaz. Çünkü o, bu her şeyi bilen ve gören güç sâhibi kadar danışacak kimse bulamaz. Ve bilir ki o kudret eli bu kâinâtta te'sîr edeceği ve te'sîr altında kalabileceği belirli bir vazîfe için bu elbiseyi giydirmiştir kendisine. Ve sâhibi bulunduğu vazîfe kâinâtın başından sonuna kadar bütün canlıların ve eşyânın taşımak zorunda olduğu mes'ûliyetin bir tamâmlayıcı unsurudur ve onlarla birlikte âhenk te'mîn etmektedir. O zaman niçin geldiğini bildiği gibi nereye gideceğini de bilir. Değişik düşünceler arasında şaşırıp kalmaz. Seyâhatını bitirir. Vazîfesini rahat ve huzûr içerisinde yerine getirir. Bazı kere îmânî bilgi basamaklarında zirveye kadar çıkarak seyahatını tamâmlar, vâzifesini yapar, sevinç ve huzûr içerisinde mükellefiyetini tamâmlar. Allah'ın lutuflarındaki güzelliği, ihsânlarındaki celâli ve azameti sevinçle hisseder. Minnet ve lutuf sâhibi, güzel ve kerîm zâtın, şefkât ve merhamet dolu elin kendisine sunduğu hayat nimetini veya elbisesini giyerek —ne kadar zorukları aşarsa aşsın— Rabbına vâsıl olmak için sevinç ve iştiyâk içerisinde hayat nimetini yerine getirir.

Bu gerçekler bilinince, bir zamanlar benim de içinde yaşadığım sıkıntı, karârsızlık ve başıboş hayatımda hissettiğim gibi duygular kalmaz artık. Ben «Kur'an'ın Gölgesinde» yaşamazdan evvel ve Allah Teâlâ elimden tutup beni bu şerefli gölgeye ulaştırmazdan önce o tür hayatı yaşadım. Ve o zaman hissettiğim duyguları, çevremde bulunan bütün varlıklardan bıkkınlık içerisinde rûhumun bana ilhâm ettiği şu mısralarla dile getirmiştim:

«Şaşmış kalmış dünya, bilmez nereye gidiyor?
Neden?... Nasıl?... Ve kim isterse gidiyor?
Boş bir çaba, bitmez tükenmez yorgunluk,
Sevimsiz bir âkıbete doğru gözü kapalı gidiyor
Durmuş kâinât şaşkınlık içinde bilmez nereye gittiğini?
Neden nasıl ve kim isterse gittiğini?
Boş bir çaba ve bitmez tükenmez bir yorgunluk
En sonunda sevilmez bir âkıbet.»

Ama bugün ben —Allah'a sonsuz hamd ve minnet olsun— biliyorum ki ortada boşa giden hiç bir çaba yoktur. Her çalışmanın karşılığı vardır. Kaybolup giden hiç bir faaliyet mevcûd değildir. Her yorgunluğun bir mahsûlü vardır. Varılan netîce sevindiricidir ve o, adâlet sâhibi rahmet sâhibi Hudâ'nın huzûrunda elde edilecektir. Allah'a binlerce hamd ü senâ olsun ki ben bugün kâinatın boşu boşuna ve kötü bir kriz içerisinde bunalıp durduğunu kabul etmiyorum. Kâinatın rûhunun Rabbına bağlı olduğunu, O'na yöneldiğini, hamd ile O'nu tesbîh ettiğini görüyor, hissediyorum. Âlemlerin Allah'ın koyduğu kanunlara göre

yürüdüğünü, rahat ve teslîmiyyet içerisinde seyrine devâm ettiğini görüyor ve anlıyorum.

Benim için bu kazanç, düşünce ve duygu dünyamda büyük bir kazanç olduğu gibi, vücût ve rûh dünyamda da büyük bir kazançtır. Yapılan işin güzelliğini, faâliyetin iyiliğini, te'sîr ve teessürün azametini idrâk ettiren son derece büyük bir kârdır.

Öte yandan îmân, itici bir kuvvet ve toplayıcı bir enerjidir. Îmânın hakîkatı kalblere yerleşir yerleşmez kişiyi hemen harekete geçirir ve faâliyete sevkeder. Hemen bir şeyler yaptırmak için çalışmaya teşvîk eder. İç dünyasıyla dış dünyasını birbirine denkleştirmesini te'mîn eder. Ayrıca insan bünyesindeki bütün hareket mekanizmasını hâkimiyeti altına alarak onu hızla yolunda yürütür...

Rûhlarda yer eden akîde gücünün sırrı budur. Budur inanan rûhların kuvvetindeki sır. Akîdenin yeryüzünde meydana getirdiği ve her gün meydana getirmeye devâm ettiği hârikanın sırrı budur işte. Bu hârikadır ki günbegün hayatın çehresini değiştirmiş, ferd olsun, cemiyet olsun bütün mensûblarını sonsuz büyük bir hayat uğruna fânî ve mahdût ömrü vedâ etmeye sevketmiş, güçsüz kuvvetsiz, azıcık bir topluluğun güç ve kuvvet sâhibi ateş ve barut gücünü elinde bulunduran büyük kuvvetlere baş kaldırtmıştır. En sonunda bir de bakılmış ki inanan bir ferdin rûhundaki itici akîde gücü karşısında her şey hezîmete mahkûm olmuş. Aslında bütün bu kuvvetleri yenen mahdûd ve fânî bir ferd değildir. Onun yerine o ferdin rûhunun kuvvet aldığı akıl almaz güç kaynağı (dinamo)dır. Bu hârikayı te'mîn eden nokta bitmek tükenmek nedir bilmeyen, eriyip azalmak nedir tanımayan ve her an fışkıran o kaynaktır bu gücü sağlayan.

Ferdlerin hayatında cemiyetlerin hayatında gizli kapalı hurâfelere dayanmayan, rü'yâ ve hayâllere istinâd etmeyen dinî akîdedir ki, bu insanlara hayret veren hârikaları meydana getirir. Bu hârikaları te'mîn eden inanç; kavranılan sebeplere ve sâbit kâidelere dayanır. Şurası muhakkak ki dinî düşünce ve akîde, insanı gizli-açık kâinât kuvvetlerine bağlayan, rûhuna güven ve huzûr veren ve ona geçici, sakat ve bâtıl sistemler karşısına zaferden emîn olarak, hakka inanarak karşı çıkma gücünü lutfeden küllî bir düşünce sistemidir. Bu sistem; ferdin çevresindeki insanlar, hâdiseler ve eşyâ ile olan münâsebetlerini yorumlamakta, ona gâye ve hedefini, ta'kîb edeceği yolu göstermekte, bütün kuvvet ve tâkatını birleştirerek bir noktaya sevketmektedir. İşte îmânın kuvveti buradan gelmektedir. Evet bütün kuvvet ve tâkat noktalarını bir noktaya yığıp bir tek hedefe yöneltip sevketmesindendir. İnanan kişi o aydınlık hedefe doğru kuvvetle güvenerek emniyyet içerisinde uygun adımlarla yürür gider.

Mü'min, görünen ve görünmeyen bütün varlıkların yürüdüğü sâ-

bit hattı ta'kîb ettiğinden dolayı kuvveti her an artar. Kâinâtta mevcûd olan bütün gizli kuvvetlerin îmân yönüne doğru hareket ettiğini görür ve hak yolunda yürüyen mü'min kendi yolunda onlarla birleşir, hakkın bâtılı altetmesi için o hızlı akında birlikte hareket eder. Bâtıl ne kadar dış kuvvetlere sâhib olursa olsun mü'minin gözünde o, sıfır hükmündedir...

Ne kadar doğru söylüyor Ulu Allah'ım: «Onlar İslâm'a girdikleri için sana minnet ediyorlar. De ki: Müslümanlığınız için bana minnet etmeyin. Bilakis sizi îmâna erdirdiği için Allah size minnet eder. Şâyet sâdıklardan iseniz.» Bu büyük nimet ancak Allah'ın katındadır ve Allah onu yalnız bu yüce lutfa hak kazananlara verir.

Ne kadar doğru söylüyor Ulu Allah'ım. Bu gerçekleri görüp o mânâ ve duyguları idrâk edenler, o gerçeklerin ışığında birlikte yaşayanlar bu gezegen üzerindeki hayatlarını, onların aydınlığı ve rehberliği altında geçirenler ne kaybederler ki?... Öte yandan nimetlerin içerisinde de yüzseler, hayvanlar gibi yeyip, içip eğlenseler bu gerçekleri ve bu duyguları yitirenler neyi bulurlar ki?... Hayvan onlardan daha doğru yoldadır. Çünkü o, fıtratının gereğini yapar ve o yolla Yüce Yaratıcısının buyruğunda hareket eder.

«Muhakkak ki Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Ve Allah yaptıklarınızı görendir.»

Göklerin ve yerin gaybını bilen; rûhların sırrını, vicdânların derinliğini, duyguların mâhiyetini bilir. İnsanların yaptığını görür, söyledikleri sözlere göre hareket etmez O'nun ilmi. Kalblerinden coşup gelen duygulara ve kalblerdeki bu duyguları doğrulayan amellere göre hareket eder... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 510-518).

HUCURÂT SÛRESİNİN SONU

KÂF SÛRESİ

KÂF SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur.)

Sahîh olan görüşe göre bu sûre mufassal grubundan olan sûrelerin birincisidir. Bu grubun Hucurât sûresinden itibâren başladığı da söylenmiştir. Umûmun söylemekte olduğu «mufassal grubundan olan sûreler Amme'den itibâren başlar» sözünün ise aslı yoktur ve bildiğimize göre mu'teber âlimlerden hiç kimse bunu söylememektedir. Bu sûrenin mufassal gurubundan olan sûrelerin birincisi olduğuna dâir delilimiz, Ebu Dâvûd'un Sünen'inde rivâyet etmiş olduğu şu hadîstir:

Ebu Dâvûd der ki: Bize Müsedded'in... Evs İbn Huzeyfe'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Sakîf hey'eti arasında Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmiştik. Câhiliye döneminde hayırda birbirleri ile yardımlaşacakları ve birbirlerinden ayrılmayacakları husûsunda yemînleşen kabîlelerden gelenler Muğîre İbn Şu'be'ye müsâfir oldular. Allah Rasûlü (s.a.) Mâlik oğullarını kendine âit bir çadırda müsafir etti. Müsedded der ki: Allah Rasûlü (s.a.)ne gelen hey'et içinde Sakîf kabîlesinden olanlar da vardı. Râvî anlatmaya şöyle devâm eder: Allah Rasûlü (s.a.) her gece yatsı namazından sonra bize gelir ve bizimle konuşurdu. Ebu Saîd der ki : Allah Rasûlü (s.a.) konuşurken ayakta dururdu. O kadar çok ayakta dururdu ki iki ayağından her birine sıra ile basardı. Çoğu kere bize kavmi Kureyş'den görmüş olduğu zorlukları anlatır sonra da; başkaları değil, derdi (?) Biz Mekke'de zayıf görülenler, hor görülenler idik. Medîne'ye çıkıp geldiğimiz zaman harp bazan bizim lehimize, bazan da onların lehine sonuçlanır; bazan biz onlara gâlib geliriz, bazan da onlar bize gâlib gelirlerdi. Hz. Peygamber bir gece her zaman bize gelmekte olduğu vakitten gecikti. Biz: Bu gece bize gelmekte gecikti, dedik. Allah Rasûlü (s.a.) bize geldiğinde şöyle buyurdu: Kur'an'dan Hizb'imi okuyordum. Onu tamâmlamadan gelmek istemedim. Râvî Evs der ki: Allar Rasûlü (s.a.)nün ashâbına sordum: Kur'an'ı nasıl kısımlara ayırır-

sınız? Şöyle dediler: Üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç ve yalnız başına mufassal sûreler grubu olarak ayırırız. Hadîsi İbn Mâce de Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den, o ise Ebu Hâlid el-Ahmer'den rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed ise hadîsi Abdurrahmân İbn Mehdî'den, o da Abdullah İbn Abdurrâhmân'dan rivâyet eder. Abdullah İbn Abdurrahmân, İbn Ya'lâ et-Tâifî'dir.

Mufassal sûrelerden önce kırk sekiz sûre saydığın zaman bunların peşinden Kâf sûresinin geldiğini görürsün. Açıklaması şöyle yapılabilir: Üç sûre: Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûreleridir. Beş sûre: Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl ve Berâe sûreleridir. Yedi Sûre: Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm, Hicr, Nahl sûreleridir. Dokuz sûre: İsrâ, Kehf, Meryem, Tâ-Hâ, Enbiyâ, Hacc, Mü'minûn, Nûr ve Furkân sûreleridir. On bir sûre: Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokmân, Elif Lâm Mîm Secde, Ahzâb, Sebe', Fâtır ve Yâsîn sûreleridir. On üç sûre: Sâffât, Sad, Zümer, Ğâfir, Hâ-Mîm Secde (Fussilet), Hâ-Mîm Ayn, Sîn, Kâf (Şûrâ), Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Kıtâl (Muhammed), Fetih ve Hucurât sûreleridir. Bunlardan sonra Sahâbe —Allah onlardan hoşnûd olsun— nin de söylediği gibi mufassal sûreler gelir. Böylece bu grup sûrelerin ilkinin Kâf sûresi olduğu tebeyyün etmiş olur. Zâten biz de böyle söylemiştik. Hamd ve minnet Allah'adır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Ubeydullah İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; Hz. Ömer İbn Hattâb, Ebu Vâkıd el-Leysî'ye: Allah Rasûlü (s.a.) bayramda ne okurdu? diye sormuştu. Ebu Vâkıd: Kâf ve İktarebet sûrelerini okurdu, dedi. Hadîsi Müslim ve dört sünen sâhibi Mâlik kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Müslim'in Füleyh kanalıyla... Ebu Vâkıd'dan rivâyetine göre o: Ömer bana sordu... demiş ve hadîsi nakletmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb'un... Ümmü Hişâm Bint Hârise'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: İki sene veya bir seneden daha fazla sürede bizim tandırımızla Hz. Peygamber (s.a.)in tandırı bir idi. Kâf sûresini Allah Rasûlü (s.a.)nün lisânı üzere almışımdır. O bu sûreyi her Cum'a günü minberde insanlara hitâb ederken okurdu. Hadîsi Müslim de İbn İshâk kanalıyla rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd'un Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Hâris İbn Nu'mân'ın kızından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) her Cum'a hutbede okurken onun ağzından Kâf sûresini ezberledim. Hâris İbn Nu'mân'ın kızı şöyle diyor: Bizim tandırımızla Allah Rasûlü (s.a.)nün tandırı bir idi. Müslim, Neseî ve İbn Mâce de hadîsi Şu'be kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Bu hadîslerde anlatılmak istenen şudur: Allah Rasûlü (s.a.) bu sûreyi bayram ve Cum'a gibi büyük topluluklarda okurdu. Çünkü bu sûre yaradılışın başlangıcı, yeniden diriltme ve haşir. Allah'a dönüş ve kabirlerden kalkış, hesâb, cennet ve cehennem, sevâb ve cezâ, teşvîk ve korkutma gibi husûsları içine almaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قٓ ۚ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ أَإِذَا
مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۖ ذَٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ ۖ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾
بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Kâf. O şerefli Kur'ân'a andolsun ki;

2 — Aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da o kâfirler: Bu, şaşılacak bir şey, dediler.

3 — Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı? Bu, uzak bir dönüştür.

4 — Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksiltiğini biliyoruz. Katımızda da her şeyi saklayan bir kitab vardır.

5 — Hayır, onlar hak kendilerine gelince onu yalanladılar. Şimdi de şaşırmış bir haldedirler.

Kur'ân-ı Mecîd

Kâf; sûrelerin başlangıçlarında zikredilen Sâd, Nûn, Elif, Lâm, Mîm, Hâ, Mîm ve Tâ, Sîn gibi hece harflerinden birisidir. Mücâhid ve başkaları böyle söylüyor. Biz bu konuda burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresinin başında bilgi vermiştik. Selef'ten bazısından rivâyete göre onlar şöyle demişlerdir: Kâf; bütün yeryüzünü kuşatan bir dağdır. Ona «Kaf Dağı» denilir. Ancak bu, en doğrusunu Allah bilir ama, bazı kimselerin İsrâiloğullarından almış olduğu hurâfelerdendir. Böyle kimseler doğrulanmayan ve yalanlanmayan türden olan İsrâiloğulları haberlerinin rivâyetinin câiz olduğu görüşündedirler. Bana göre ise bu ve benzeri haberler onların bazı zındıklarının uydurmalarındandır. Onlar bu haberlerle insanlara dinlerini karıştırmaktadırlar. Onların, zaman itibârıyla uzak olmamasına rağmen bu ümmetin âlimleri, hâfızları ve imâmlarının kadrinin yüceliğine rağmen bu ümmet içinde Hz. Peygamber (s.a.)e nisbet ederek haberler uydurdukları göz önüne alınırsa çok uzun zaman geçtiği nazar-ı itibâra alı-

narak İsrâiloğulları ümmeti hakkında nasıl davranacaklarını umarsınız? Kaldı ki içlerinde tenkidçi hâfızlar azdı. İçki içerlerdi. Âlimleri, kelimelerin yerlerini değiştirip Allah'ın kitablarını ve âyetlerini tahrîf ederlerdi. Şârî' (Hz. Peygamber) «İsrâiloğullarından rivâyet ediniz, bunda bir beis yok.» sözü ile onlardan rivâyeti sâdece aklın câiz gördüğü husûslarda mübâh kılmıştır. Akılların reddedip bâtıl olduğuna hükmettiği ve zann-ı gâlib ile yalan olduğu bilinen husûslara gelince, elbette bunlar o kabilden yani rivâyetinde beis olmayan cinsten değildirler. En doğrusunu Allah bilir.

Selef müfessirlerinden birçoğu ve hattâ haleften birçokları Kur'ân-ı Mecîd'in tefsîrinde ehl-i kitâbın kitablarından birçok hikâyeler nakletmektedirler. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîrinde onların haberlerine hiç de ihtiyâçları yoktur. Hamd ve minnet Allaha'dır. İmâm Ebu Muhammed Abdurrahman İbn Ebu Hâtim er-Râzî —Allah ona rahmet eylesin— burada isnâdı İbn Abbâs'a kadar sıhhatlı olmayan garîb bir haber nakleder ve der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ bu yeryüzünün ötesinde büyük bir deniz yarattı. Bu okyanusun arkasında Kaf denilen bir dağ halketti. Dünya semâsı onun üzerindeki tavandır. Allah Teâlâ sonra bu dağın arkasında bu yeryüzü misâli yedi kat yeryüzü var etti. Sonra bunun da arkasına onu kuşatan bir deniz yarattı. Bunun da arkasında Kaf denilen bir dağ yarattı. İkinci semâ onun üzerindeki tavandır. İbn Abbâs yedi yeryüzü, yedi deniz, yedi dağ ve yedi gökyüzü saydı ve : İşte Allah Teâlâ'nın: «Deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa...» (Lokmân, 27) kavli budur, dedi. Bu haberin isnâdında kopukluk vardır. İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan Kâf'ın, Allah'ın isimlerinden biri olduğu rivâyeti; Mücâhid'den rivâyetle sâbit olduğuna göre Kâf'ın Sâd, Nûn, Hâmîm, Tâ-Sîn, Elif, Lâm, Mîm ve benzerleri gibi hece harflerinden biri olduğu şeklindeki görüşler İbn Abbâs'tan yukarıda nakledilen haberin doğru olmadığını gösterir. Burada Kâf ile: Allah'a yemîn olsun ki iş bitirilmiştir, şeklinde bir mânânın kasdedildiği ve Kâf'ın, cümlenin kalanından hazfedilmiş bir kısma delâlet ettiği de söylenmiştir. (...) Ancak bu açıklama şüphelidir. Zîrâ kelâmda hazf, ancak ona delâlet eden bir delil olduğu zaman olabilir. Bu harfin zikredilmesinden ifâde nereden anlaşılmaktadır?

«O şerefli (yüce, ne önünden, ne ardından bâtıl sokulamayan, Hakîm ve Hamîd olan Allah katından indirilmiş olan) Kur'ân'a andolsun ki.» âyet-i kerîme'deki bu yemînin cevabının cümledeki hangi kısım olduğunda ihtilâf edilmiştir. İbn Cerîr'in bazı dil bilginlerinden naklettiğine göre, bu yemînin cevabı olan kısım «Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini biliyoruz. Katımızda da her şeyi koruyan bir kitab vardır.» kısmıdır. Ancak bu da şüphelidir. Aksine bu yemînin ce-

vabı, yemîni ta'kîb eden kısımdaki kelâmın ihtivâ ettiği anlamdır. O da peygamberliği, Allah'a dönüşü isbât ve bunun takrîri, anlatılması ve kesinleştirilmesidir. Her ne kadar âyet-i kerîme'deki yemîn lafzî bir cevab almamışsa da bu, Kur'andaki yemînlerde çokça vardır. Nitekim daha önce geçen «Sâd, zikir dolu Kur'ân'a yemîn olsun. Hayır, o küfredenler boş bir gurur ve derin bir parçalanma içindedirler.» (Sâd, 1, 2,) âyet-i kerîme'sinde de durum böyledir. Aynı şekilde burada da şöyle buyrulur: «Kâf. O şerefli Kur'ân'a andolsun ki, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da o kâfirler: Bu, şaşılacak bir şey, dediler.» Kendilerine beşerden bir elçi gönderilmesine şaştılar. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «İçlerinden bir adama: İnsanları uyar... diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?..» (Yûnus, 2) buyurur ki bu, şaşılacak bir şey değildir. Zîrâ Allah Teâlâ hem meleklerden ve hem de insanlardan elçiler seçmektedir.

Bunlardan sonra Allah Teâlâ, onların Allah'a dönüş gününü şaşkınlıkla karşılamalarını ve bunun vukû' bulmasını uzak görmelerini haber vererek şöyle buyurur: «Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı? Bu, uzak bir dönüştür.» Yani onlar şöyle diyorlardı: Biz öldüğümüz, çürüdüğümüz, mafsallarımız birbirinden ayrılıp toprak olduğumuz zaman bütün bunlardan sonra bu dünya ve bu yapıya dönüş nasıl mümkün olacak? Bu, uzak bir dönüştür. Vukû'bulması son derece uzaktır. Onlar bunun muhâl olduğuna, imkânsız olduğuna inanmaktaydılar. Allah Teâlâ, onların bu inançlarını reddederek şöyle buyurur: «Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini biliyoruz.» Çürümekte iken toprağın onların cesedlerinden neleri yediğini Biz bilmekteyiz. Onların bedenlerinin nerelere dağıldığı, nereye gittiği ve ne hale geldiği Bize gizli değildir. «Katımızda da her şeyi saklayan (muhâfaza eden) bir kitab vardır.» İlmimiz hepsine şâmildir. Kitâb'da her şey kaydedilmiştir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle «Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini biliyoruz.» âyeti hakkında Avfî der ki: Yani biz toprağın onların etlerinden, derilerinden, kemiklerinden ve kıllarından neleri yediğini biliyoruz. Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemiştir.

Daha sonra Allah Teâlâ onların küfür, inâd ve aslında uzak olmayanı uzak görmelerinin sebebini beyânla şöyle buyurur: «Hayır, onlar hak kendilerine gelince onu yalanladılar. Şimdi de şaşırmış bir haldedirler.» Haktan çıkmış olan herkesin durumu böyledir. Bundan sonra her ne söylemiş ise bâtıldır. Âyet-i kerîme'de geçen (مَرِيجٍ) kelimesi; dağınık, kararsız, aklı karmakarışık ve kendi huylarını inkâr eden anlamınadır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Şüp-

hesiz siz, ihtilâflı bir sözdesiniz. Ondan döndürülen kimseler döndürülür.» (Zâriyât, 8-9).

أَفَلَمْ يَنظُرُوٓا۟ إِلَى ٱلسَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَٰهَا وَزَيَّنَّٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا
وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٨﴾
وَنَزَّلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً مُّبَٰرَكًا فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ جَنَّٰتٍ وَحَبَّ ٱلْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَٱلنَّخْلَ بَاسِقَٰتٍ لَّهَا طَلْعٌ
نَّضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۖ وَأَحْيَيْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ ٱلْخُرُوجُ ﴿١١﴾

6 — Üstlerindeki göğe hiç bakmazlar mı? Onu nasıl binâ etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur.

7 — Yeryüzünü de döşedik ve ona sâbit dağlar koyduk. Orada her türden güzel çiftler yetiştirdik.

8 — Allah'a yönelen her kula öğüt ve ibret olsun diye.

9 — Gökten bereketli bir su indirdik de onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.

10 — Ve birbiri üstüne dizilmiş tomurcuk yüklü yüksek hurma ağaçları.

11 — Kullara rızık olması için. Ve onunla ölü bir beldeye can verdik. İşte çıkış da böyledir.

Göğe Bakmazlar mı Hiç?

Allah Teâlâ; kulların vukû'bulmasını uzak görerek şaştıkları şeylerden çok daha büyüklerini ortaya çıkarmış olduğu yüce kudretine işâretle şöyle buyurur: «Üstlerindeki göğe hiç bakmazlar mı? O'nu nasıl binâ etmiş ve (onu ışıklarla) nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur.» Mücâhid âyet-i kerîme'deki (فروج) kelimesinin yarık, çatlak anlamına; bir başkası açıklık ve yarıklar anlamına; bir başkası da çatlaklar anlamına geldiğini söylemektedir. Bütün bunlar anlam bakımından birbirine yakındır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Gökleri yedi kat üzerine yaratan O'dur. Sen, Rahmân'ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü çevir de bak; bir çatlak görebilir misin? Bir aksaklık bulmak için gözünü tekrâr tekrâr çevir bak; ama göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.»

(Mülk, 3, 4) Yani orada bir ayıp bir noksan görmeye çalışmaktan bitkin düşmüş olarak gözün sana geri döner.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Yeryüzünü de (genişletip yaydık ve) döşedik. (Ahâlîsini sarsmasın diye) ona sâbit dağlar koyduk.» Yeryüzü her tarafından kendisini kuşatan su dalgaları üzerine yerleştirilmiştir. «Orada (her çeşit ekin, meyve ve bitkilerden olmak üzere) her türden güzel çiftler yetiştirdik.», «Ve her şeyden çift çift yarattık ki ibret alasınız.» (Zâriyât, 49). «Allah'a yönelen her kula öğüt ve ibret olsun diye.» Göklerin yaratılışını, göklerde ve yerde yaratılan büyük âyetleri (mucizeleri) müşâhede etmekte olan, Allah'a yönelen, korkan, Allah'a çokça dönen her kul için öğüt, delâlet ve hatırlatma vardır.

«Gökten bereketli (faydalı) bir su indirdik de onunla bahçeler ve biçilecek taneler (biriktirilmesi ve tanesi için ekilen ekinler) bitirdik. Ve birbiri üstüne dizilmiş yüklü yüksek hurma ağaçları.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve başkaları âyet-i kerîme'deki (باسقات) kelimesini; uzun boylu, şeklinde açıklamışlardır. «Kullara (yaratıklara) rızık olması için. Ve onunla ölü bir beldeye can verdik.» Orası kuru ve bitkisiz olan bir yerdir. Üzerine su inince titrer, kabarır, çiçekler ve her türden çift çift bitkiler bitirir. Göz onların güzelliğine hayran kalır. Üzerinde bitki yok iken sonra yemyeşil salınır hale gelir. İşte bu, ölümden ve helâk olmadan sonra diriltilmenin misâlidir. Allah ölüleri de böylece diriltecektir. Allah'ın yüce kudretinden duyularla müşâhade edilebilenler, yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerin inkâr ettiklerinden daha büyüktür. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Elbetteki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57), «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kâdirdir. Evet O, muhakkak her şeye kâdirdir.» (Ahkâf, 33), «O'nun âyetlerinden biri de, kupkuru gördüğün yeryüzünün Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarmasıdır. Ona can veren Allah elbette ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O her şeye kadirdir.» (Fussilet, 39).

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ
الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ
جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

12 — Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd da tekzîb etmişti.

13 — Âd, Firavun kavmi ve Lût'un kardeşleri de.

14 — Eyke'liler ve Tübba' kavmi de. Bunların her biri peygamberleri yalanlamışlardı da tehdîdim üzerlerine hak olmuştu.

15 — Ya Biz ilk yaratışta güçsüz mü düştük? Hayır, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe içindedirler.

Yeni Bir Yaratılış

Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerini, kendilerinden önce yalanlayanlardan onların emsâli ve benzerleri olanların başlarına gelen dünyadaki elîm azâb ve cezâlarla tehdîd ediyor. Nitekim Allah Teâlâ Nuh kavmini bütün yeryüzü halkını suda boğan bir azâb ile azâblandırmıştı. Ress ashâbı da öyle. Onların kıssaları daha önce Furkân sûresinde geçmişti. Semûd, Âd, Firavun ve Lût'un kardeşleri de öyle. Lût'un kardeşlerinden maksad, Hz. Lût'un kendilerine gönderilmiş olduğu Sedom ahâlîsinden olan ümmetidir. Onlara tâbi olan Gor havzası ahâlîsi de onlara dâhildi. Allah Teâlâ onları yerin dibine geçirmiş, arâzîlerini küfürleri, azgınlıkları ve hakka zıd gitmeleri sebebiyle pis, kokuşmuş bir denize çevirmişti. Eyke ashâbı, Hz. Şuayb (a.s.)ın kavmidir. Tübba' kavmi ise Yemen'lidir. Biz Tübba' kavminin durumunu burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde Duhân sûresinde anlatmıştık. Hamd Allah'adır.

«Bunların her biri peygamberleri yalanlamışlardı.» Bütün bu ümmetler ve nesiller Allah'ın kendilerine göndermiş olduğu elçiyi yalanlamışlardı. Her kim Allah'ın bir elçisini yalanlamışsa sanki bütün elçileri yalanlamış gibidir. Nitekim kendilerine bir tek peygamber geldiği halde Allah Teâlâ, Nûh kavmi hakkında: «Nuh'un kavmi de peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 105) buyurmuştur. Şâyet onlara bütün rasûller gelmiş olsaydı hepsini de yalanlarlardı. Bu bir gerçektir. «Böylece tehdîdim üzerlerine hak olmuştu.» Yalanlamalarına karşılık Allah'ın kendilerini tehdîd buyurmuş olduğu azâb onlar hakkında gerçekleşmişti. Ey Rasûlüm, onların yalanladığı gibi rasûllerini yalanlamış olan muhâtabların, onların başına gelenlerin kendilerinin de başına gelmesinden sakınsınlar.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ya Biz, ilk yaratışta güçsüz mü düştük?» İlkin yaratma Bizi âciz mi düşürdü ki onlar yeniden yaratmadan şüphe içindedirler. «Hayır, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe içindedirler.» İlk yaradılış Bizi âciz düşürmemiştir. Yeniden yaratmak ise ondan daha kolaydır. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «İlkin yaratıp, sonra onu iâde eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27), «Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de. Çürümüşken

kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları, ilk defa yaratan diriltecektir. O, her yaratmayı bilendir.» (Yâsîn, 78-79). Daha önce geçen sahîh bir hadîste Allah Teâlâ şöyle buyurur: Âdemoğlu bana eziyet veriyor. O: Beni ilk yarattığı gibi aslâ tekrâr yaratmayacaktır, der. Halbuki ilk yaratılış Bana onu tekrâr etmekten daha kolay değildir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ ۖ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَتَلَقَّى
الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ
سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ۖ ذَٰلِكَ مَا كُنتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ
كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَّقَدْ كُنتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ
الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾

16 — Andolsun ki insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine ne fısıldadığını da biliriz. Biz, ona şah damarından daha yakınız.

17 — Sağında ve solunda onunla beraber oturup amellerini tebît eden iki de tesbît edici vardır.

18 — O bir söz atmaya dursun, mutlakâ yanında hazır bir gözcü vardır.

19 — Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.

20 — Sûr'a üfürülmüştür. İşte bu; geleceği va'dedilen gündür.

21 — Her nefis yanında bir sürücü ve şâhidle gelir.

22 — Andolsun ki sen, bundan gaflette idin. İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün keskindir.

Şah Damarından Daha Yakın

Allah Teâlâ, yaratıcısı olması hasebiyle insana güç getireceğini haber veriyor. O'nun ilmi insanın bütün yaptıklarını kuşatmıştır. O kadar ki Allah Teâlâ Âdemoğullarının nefislerinin kendilerine fısıldamış olduğu hayrı ve şerri dahi bilir. Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyete göre o şöyle buyurmuştur.

إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِهِ

Şüphesiz ki Allah Teâlâ ümmetimden konuşmadıkları veya yapmadıkları sürece nefislerinin kendilerine fısıldadıklarından vazgeçmiştir.

«Biz, ona şah damarından daha yakınız.» âyet-i kerîme'sinde, Allah'ın melekleri kasdedilmektedir. Allah'ın melekleri insana onun şah damarından daha yakındırlar. Burayı Allah'ın ilmi ile te'vîl edenler hulûl veya ittihâd nazariyesinden kaçmak için bu te'vîle sapmışlardır. Zîrâ icmâ' ile Allah hakkında gerek hulûl ve gerekse ittihâd nefyedilmiştir. Allah Teâlâ bunlardan münezzeh ve mukaddestir. Ancak âyet-i kerîme'nin lafzı hulûl veya ittihâdı gerektirmemektedir. Zîrâ Allah Teâlâ: «Ben ona şah damarından daha yakınım.» buyurmamış, «Biz ona şah damarından daha yakınız.» buyurmuştur. Ölüm halinde olan kimse hakkında: «Biz o kişiye daha yakınızdır, ama göremeyiz.» (Vâkıa, 85) buyurmaktadır ki, burada da melekleri kasdediliyor. Yine bu kabilden olmak üzere Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Kur'ân'ı Biz indirdik Biz. Onun koruyucusu da elbette Biziz.» (Hicr, 9) buyurmaktadır. Melekler Allah'ın izni ile zikri yani Kur'ânı indirmişlerdir. Aynı şekilde melekler Allah'ın kendilerine vermiş olduğu kudret ile insana, onun şah damarından daha yakındırlar. Nasıl ki şeytânın insana dokunması varsa meleğin de insana dokunması vardır. Aynı şekilde doğru ve doğrulanmış olan Allah Rasûlünün haber verdiği üzere: Şeytân, Âdemoğlunun damarlarında onun kanının akışı gibi akar. Bu sebepledir ki burada da şöyle buyurur: «Sağında ve solunda onunla beraber oturup amellerini (gözetleyip) tesbît eden iki de (melek) vardır.» Bu iki melek insanın amellerini yazan meleklerdir. «O, (Âdemoğlu) bir söz atmaya dursun (bir kelâm konuşmayadursun), mutlakâ yanında (bir kelimeyi, bir hareketi bile kaçırmaksızın yazmak üzere) hazır (bekleyen) bir gözcü vardır.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Oysa yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.» (İnfitâr, 10-12).

Meleğin her sözü yazıp yazmadığı konusunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Hasan el-Basrî ve Katâde, meleğin her sözü yazdığı görüşündedirler. İbn Abbâs'ın iki kavlinden birine göre ise melek sadece sevâb veya azâbı gerektiren sözleri yazar. Ayetin zâhiri bunlardan birinci görüşü destekler mâhiyettedir. Zîrâ «O bir söz atmayadursun, mutlakâ yanında hazır bir gözcü vardır.» âyet-i kerîme'si umûmîdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Bilâl İbn Hâris el-Müzenî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kişi nereye varacağını bilmeden Allah'ın hoşnûdluğunu gerektiren bir kelime konuşur da Allah bu kelime ile, Zâtına kavuşacağı güne kadar o kul için hoş-

nûdluğunu yazar. Bir kişi de nereye varacağını düşünmeden Allah'ın öfkesini gerektirecek bir kelime konuşur da Allah bu kelime ile, Zâtına kavuşacağı güne kadar o kul aleyhine öfkesini yazar. Ravîlerden birisi olan Alkame şöyle dermiş: Bilâl İbn Hâris'in hadîsi beni nice sözlerden alıkoymuştur. Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de hadîsi Muhammed İbn Amr kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Bu hadîsin Sahîh'de şâhidi de vardır. Ahmed İbn Kays şöyle diyor: Kişinin sağındaki melek hayrı yazar. Soldaki meleğin emîridir. Kul bir hatâ işlediği takdîrde soldaki meleğe: Yazma, der. Şâyet kul Allah'a istiğfârda bulunursa onu yazmaktan men'eder. Şayet istiğfâr etmemekte devâm ederse o takdîrde yazar. Ahmed İbn Kays'ın bu sözünü İbn Hâtim rivâyet etmiştir. Hasan el-Basrî «Sağında ve solunda onunla beraber oturan iki melek vardır.» âyetini okumuş ve şöyle demiş: Ey Âdemoğlu senin için bir sayfa açıldı. Senin için iki şerefli melek görevlendirildi. Birisi sağında, diğeri solundadır. Sağında olanı senin iyiliklerini tesbît eder. Solundaki ise kötülüklerini tesbît eder. Az veya çok dilediğini işle; öldüğün zaman sayfan kapatılır ve seninle beraber kabrinde boynuna konulur. Tâ ki kıyâmet günü sen çıkıncaya kadar. İşte o zaman şöyle buyrulur: «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız. Ve onun için kıyâmet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız; Oku kitabını. Bugün kendi hesâbın için kendi nefsin sana yeter.» (İsrâ, 13-14). Sonra Hasan el-Basrî şöyle demiştir: Allah'a yemîn olsun ki seni, kendi nefsini hesâba çekici kılan Allah Âdil'dir.

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «O bir söz atmaya dursun, mutlakâ yanında hazır bir gözcü vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Yedim, içtim, geldim, gittim, gördüm sözlerine varıncaya kadar hayır olsun, şer olsun onun her konuştuğunu yazar. Nihâyet Perşembe günü olunca, söz ve ameli arzolunur. Onlardan, içinde hayır veya şer olanlar tesbît edilip bırakılır, geri kalanı atılır. İşte Allah Teâlâ'nın: «Allah dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ve ana kitâb O'nun katındadır.» (Ra'd, 39) kavli bu anlamdadır. İmâm Ahmed'den naklen anlatıldığına göre o, bir hastalığı esnâsında inlemişti. Ona Tâvûs'un: İnlemeye varıncaya kadar melek herşeyi yazar, dediği ulaşmış da ölünceye kadar bir daha İmâm Ahmed hiç bir zaman inlememiş.

Allah Teâlâ: «Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» âyet-i kerîme'sinde şöyle buyurur: Ey insan, ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi ve senin, hakkında şüphelenip durduğun yakîn üzerindeki örtüyü kaldırıp açtı. Senin kaçmakta olduğun ölüm sana geldi. Ondan kaçma, kurtulma ve ondan kaçıp sığınacak bir yer yoktur. Müfessirler «Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» âyetinde kime

hitâb edildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Sahîh olan, buradaki muhâtabın insan olmasıdır. Buradaki muhâtabın kâfir olduğu da, başka ihtimâller de serdedilmiştir. Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize İbrâhîm İbn Ziyâd'ın... Alkame İbn Vakkas'dan rivâyetine göre Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: Babam ölürken yanında hazır bulundum. Başucunda oturuyordum. Ona bir baygınlık hali geldi. Ben: «Her kimin göz yaşı, içinde mahpus halde tutulmaya devâm ederse mutlakâ bir keresinde akıtılır». şiirini okudum. Başını kaldırdı ve: Ey kızcağızım, senin söylediğin gibi değil, aksine Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibidir. O, şöyle buyuruyor: «Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» dedi. Yine Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ'nın Halef İbn Hişâm kanalıyla... Behiyy'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Ebubekir (r.a.)'in hastalığı ağırlaştığında Hz. Âişe (r.a.) geldi ve şu beyti okudu: «Yemîn ederim ki bir gün can çekişip göğsü canına dar geldiği zaman kişiye zenginliği fayda vermez.» beytini okudu. Hz. Ebubekir yüzünü açtı ve: Öyle değil, şöyle de: «Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» Ben bu haberin rivâyet edildiği kanalları Ebubekir es-Sıddîk'ın Sîret'inde ve onun vefâtını anlattığım yerde verdim. Allah ondan râzı olsun. Hz. Peygamber (s.a.)den nakledilen sahîh bir hadîse göre sekerât-ı mevtinde Allah Rasûlü yüzündeki teri silmeye ve şöyle demeye başlamış : Sübhanallah şüphesiz ölüm için sekerât-ı mevt vardır.

«İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» âyet-i kerîme'-Sübhanallah, şüphesiz ölüm için sekerât-ı mevt vardır.

1 — Âyetin bu kısmında geçen (ك) edâtı, ism-i mevsûldür. Buna göre anlam şöyle oluyor: Senin öteden beri kaçmaya, uzaklaşmaya çalışıp durduğun şey senin başına gelmiştir.

2 — Bu edât, olumsuzluk edâtıdır. Buna göre anlam şöyle oluyor: Bu; senin kaçıp uzaklaşmaya güç yetiremediğin şeydir.

Taberânî Mu'cem el-Kebîr'inde der ki: Bize Muhammed İbn Ali es-Sâiğ'ın... Semure'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ölümden kaçanın misâli, yeryüzünün kendisinden borcunu istediği tilkinin misâli gibidir. Çıkıp koşar. Yorulup uykusuzluk iyice bastırınca inine girer. Yeryüzü ona: Ey tilki, alacağım, der. Tilki sür'atle koşarak ininden çıkar. Böyle koşmakta devâm eder de sonunda boynu kırılır ve ölür. Bu misâlin hulâsa olarak anlatmak istediği şöyle ifâde edilebilir: Yeryüzünden ayrılmak ve uzaklaşmak, kaçmak nasıl mümkün değilse aynı şekilde insan için de ölümden kurtuluş ve kaçış yoktur.

Allah Teâlâ: «Sûr'a üfürülmüştür. İşte bu; geleceği va'dedilen gündür.» buyurur. Sûr'a üfürülme, korku, yıkılma ve yeniden diriltilmeye dâir hadîs hakkında bilgi daha önce geçmişti. Ki yeniden diriltil-

me, kıyâmet gününde olacaktır. Bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Sûr'un sâhibi Sûr'u ağzına almış, alnını eğmiş ve kendisine izin verilmesini beklerken ben nasıl olur da sevinir ve rahat olurum. Ashâbı: Ey Allah'ın elçisi, nasıl diyelim? diye sordular da Rasûlullah (s.a.): Allah bize yeter. O ne güzel Vekil'dir, deyiniz, buyurdu. Bunun üzerine kavim: Allah bize yeter, O ne güzel Vekil'dir, dediler.

Allah Teâlâ: «Her nefis, yanında bir sürücü ve şâhidle gelir.» buyurur ki, bir melek onu mahşere sürer, bir melek de amellerini aleyhine şâhid tutar. Bu, âyet-i kerîme'nin zâhirinden anlaşılmaktadır ve İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh etmektedir. İbn Cerîr, İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla Yahyâ İbn Râfi' —Bu zât Sakîf kabîlesinin kölesiydi— den rivâyet eder ki o şöyle anlatıyor: Osmân İbn Affân'ı hutbe okurken işittim. «Her nefis, yanında bir sürücü ve şâhidle gelir.» âyetini okudu ve şöyle dedi: Sürücü onu Allah'a sürecek, bir şâhid de işledikleri ile aleyhinde şâhidlik edecektir. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd de böyle söylemiştir. Mutarrif'in Eşcâ'ın kölesi Ebu Ca'fer'den, onun da Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre sürücü; melek, şâhid ise; kişinin amelidir. Dahhâk ve Süddî de böyle diyorlar. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki: Sürücü meleklerdendir, şâhid de bizzât insanın kendisidir. O, kendi nefsi aleyhine şâhidlik edecektir. Dahhâk İbn Müzâhim de böyle söylemiştir.

«Andolsun ki sen, bundan gaflette idin. İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün keskindir.» âyet-i kerîme'sindeki hitâbın kime râci' olduğu husûsunda İbn Cerîr üç görüş naklediyor:

1 — Burada kasdedilen kâfirdir. Bu görüşü Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor. Dahhâk İbn Müzâhim ve Sâlih İbn Keysân da böyle söylemiştir.

2 — Burada kasdedilen, iyisi ve günâhkârı ile herkestir. Zîrâ dünyaya nisbetle âhiret uyanıklık, dünya da uyku gibidir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh edip Hüseyn İbn Abdullah İbn Ubeydullah İbn Abbâs'tan nakletmiştir.

3 — Burada hitâb Hz. Peygamber (s.a.)edir. Zeyd İbn Eslem ve oğlu böyle söylemektedir. İkisinin söylediğine göre anlam şöyle oluyor: Sana vahyolunmazdan önce sen bu durumdan haberdâr değildin. Biz sana bunları inzâl etmek sûretiyle sendeki örtüyü kaldırıp açtık. Bugün senin görüşün artık keskindir. Ancak âyet-i kerîme'nin akışı bu üçüncü açıklamanın tersinedir. Zîrâ hitâb insanadır. «Andolsun ki sen, bundan gaflette idin.» âyetinde, o gün kasdedilmektedir. «İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün (güçlü ve) keskindir.» Zîrâ kıyâmet günü herkes basîret sâhibi olacaktır. Hattâ dünyadaki kâfirler bile kıyâmet günü istikâmet üzere olacaklardır. Ancak bu onlara hiç bir fayda vermeyecektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Bize geldikleri

gün; neler görüp neler işitecekler.» (Meryem, 38). «Suçluları, Rablarının huzûrunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi geri döndür de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12).

İ Z Â H I

Bu ihtâr, hem ilk yaratmayı takrîr hem de sonrasına hazırlıktır, hem ilmin isbâtına yaratmadan bir istidlâl hem de yakınlıktan bahsolunurken hâlık ile mahlûku karıştırmamak için bir tenzîh delîlini telkîndir. «Ve biliriz nefsi ona ne vesvese verir, yâhud ne ile vesvese verir.» Nefsin vesvesesi ta'bîri; içinden kendine söylediği gönlünden geçirdiği gizli duygular, vehimler, hâtıralar, kuruntular, karârlar gibi bütün bâtınî şuûr hallerini şâmildir. Söyleneceği veçhile zabta me'mûr Hafaza meleklerinin bile henüz vâkıf olmadığı derecede gizli olarak insanın gönlüne gelen hâtırat ve psikolojik hallerin hepsini de Allah bilir. Çünkü yaratıcıdır. «Ve Biz, ona (yani insana) verîd damarından daha yakınızdır.» Öyle yakından bilir, öyle yakından yetişir icrâ-ı te'sîr ederiz. Hâlık ile mahlûku arasındaki nisbet, mahlûk ile nefsi arasındaki nisbetten daha önce gelir. Çünkü mahlûkun ayakta kalması kendiliğinden değil, hâlikının kudretiyledir. (Bakara sûresi 186. âyete bakınız.) Teşrîhte iki nevi damar sayarlar. Bedenin etrafından kalbe, yani siyah kanı etrâfından kalbe götüren damarlara verîd, cem'inde evride, kalbden etrâfa giden kırmızı kanı bedene dağıtan damarlara da şerâyîn denilir. Şiryânların kökü kalbin sol karıncığından çıkan Ebher'dir. Boyunda gırtlağın yanlarından geçen ve vedecan ta'bîr olunan şah damarları bundan şahlanır. Kalbde verîdlerin döküldüğü büyük damara da Vetîn (Verîd-i Evcef) denilir. Verîd-i Evcef (yani Vetîn) dokularla temâs ettiği yerde oksijenini kaybetmiş müvellid'ül-Humûza olan siyah kanı kalbin sağ kulakçığına ulaştırır. Sol karıncık ile sağ kulakçık arasında teessüs etmiş olan bu bütün damarlardaki kan dolaşımına «Büyük dolaşım» adı verilir. Siyah kan, sağ kulakçıktan akciğer damarlarına giren kan, akciğerde alveoller içerisinde hava ile temâsa gelince kırmızı kana tahavvül ederek akciğer damarları ile sol kulakçığa, sonra da sol karıncığa dökülür. Sağ karıncığı sol kulakçıkla birleştiren bütün damarlardaki kan dolaşımına da «Küçük dolaşım» adı verilir. Büyük dolaşımda damarlarda kırmızı, verîdlerde siyah kan vardır. Küçük dolaşımda ise damarlarda siyah ve verîdlerde kırmızı kan vardır. Binâenaleyh kırmızı kana damar kanı ve siyah kana verîd kanı demek her vakit doğru olmaz. Büyük dolaşım için doğru olan bu ta'rîf küçük kan dolaşımı için yanlıştır. Demek ki verîdlere siyah kan damarları denmesi küllî değil, ekseriyet i'tibârıyladır. Keşşâf'ta der ki :

(الوريدَ) boynun önünde iki safhasını kavramış iki damardır ki Vetîn'e bitişik olup baştan ona doğru vürûd ederler. İbn Esîr de en-Nihâye'de: Verîd, boynun yüzündeki damarlardır ki gazab hâlinde şişer, bunlar iki verîddirler, der. Buna nazaran verîd bizim teşrîh kitablarında boyun damarı denilen damarda ma'rûf imiş gibi görünürse de, bu ihtisâs (الوريدان) diye tesniye sûretinde olmak gerektir. Nitekim Râğıb şöyle ifâde etmiştir: Verîd, ciğere ve kalbe ulaşan bir damardır ki kanın mecrâları ondadır.

Nizâmüddin-i Nisâbûrî de Ğarâib el-Kur'ân isimli tefsîrinde verîd, diğer damarlardan farklı olarak kanı taşıyan damardır. Verîdân ise boynun önünde iki safhasını kavramış iki damardır ki baştan ayrılıp Vetîne bitişir, diye ta'rîf etmiştir.

(حبل) malûm ki ip ve bağ demektir. Damar mânâsına da gelir. Burada ekseriyyet bu mânâ ile; «verîd ipi» servi ağacı gibi âmm'ın hâss'a izâfetiyle beyânı kabîlinden «verîd damarı» demektir, diye tefsîr etmişlerdir. Habl, boyun dibi mânâsına da geldiğinden Zâmahşerî bu mânâ ile izâfet lâmını da câiz görmüştür. Ki bu mânâ ile habl-i verîd, boyun veya bedenden mecâz da olabilir. Sonra izâfet-i teşbîhiyye ile verîd ipi, boyuna dolanmış ipe benzeyen verîd mefhûmunu da ifâde eyleyebilir. Verîd müfred olmak itibârıyla cinse hamlolunmak lâzım geleceği cihetle, habl-i verîd, bütün verîd şebekesi veya onların bağlandığı Vetin diye de mülâhaza olunabilir. Maamâfîh bu mânâlar, verîd damarı demekle de kasdolunabilir. Râğıb; Habl-i verîdden murâd, rûh olduğuna kâil olmuştur. (Fakat rûhtan murâdının da hayvânî rûh denilen rûh olduğu anlaşılıyor.) Kırmızı kanı taşıyan damarlar daha evvel mülâhaza edilmek lâzım gelirse de şiryânlarda cereyân kalbden etrâfa doğru dağılıp uzaklaştığı, verîdde ise etrâftan ve baştan kalbe doğru toplanıp geldiği cihetle yakınlık için temsîlde verîd zikredilmiştir. Bu sûretle habl-i verîd pek yakınlıkta mesel olmuştur. Nitekim şâir «Ölüm ona verîdden daha yakındır.» demiş. Şu halde mânâ, kalbine kan akıtan en yakın damarından, yahud canından daha yakın demek olur. Sonra verîdin siyah kan damarı olması ve kullanılmış, ölmüş hücrecikleri taşıyan bir siyah kanın kalbe vürûdu bir tasfiye ile yeni bir yaratılışla ilgili olması bakımından gerek üst tarafındaki yeni yaratılış ve gerek aşağıda zikrolunacak âhiret ahvâline intikâl nokta-i nazarından dikkate şâyân bir nüktesi de vardır.

İbn Cerîr Taberî der ki: Arap dili bilginleri «Ve Biz, ona verîd damarından daha yakınızdır.» kavlinin mânâsında ihtilâf ettiler. Bazıları bunun mânâsı şudur dediler: Üzerinde kudret infâzı ve te'sîr icrâsı bakımından daha yakın, kendisine daha ziyâde mâlik ve mutassarrıfız, demektir. Bazıları da nefsindeki vesveseyi bilmekte daha yakın demektir, dediler. Yani zâtî yakınlık anlamını söyleyenler çıkmadı, an-

cak kelâmın sevkine nazaran bazıları kudret te'sîri bazıları da ilim itibârıyla yakınlık mânâsını tercîh ettiler. Fahreddîn Râzî bunu şöyle ifâde etmiştir: Allah Teâlâ'nın ilminin kemâlini beyândır. Allah ilmi ile ona damarındaki kandan daha yakındır. Zîrâ damara engel vardır. O, ona saklı kalabilir. Lâkin Allah Teâlâ'nın ilmine engel mümkün değildir. Buna şu mânâ da söylenebilir: Kendisinde kudretimizin yegâneliği itibârıyla biz ona Verîd damarından daha yakınızdır. Emrimiz onda damarlarındaki kanın ceryânı gibi ceryân eder. Keşşâf'ın sâhibi de şöyle der: «Biz ona daha yakınızdır.» kavli mecâzdır. Murâd ona ilminin yakınlığı ve ondan ve ahvâlinden ma'lûmuna sanki zâtı yakınmış gibi en gizli şeylerinden hiç birisi saklı kalmayacak bir ilişki ile ilişir olmasıdır. Nitekim Allah her yerdedir, denilir, halbuki Allah mekânlardan yüce ve münezzehtir. Bundan anlaşılan mecâz denilmesinin sebebi, lügatta yakınlık ve uzaklık, mekân ve mesâfe itibârıyla cisim olmada hakîkat olduğu ve Zât-ı İlâhî'de mekânî yakınlık tasavvur olunamayacağı içindir. Kâdî Beydâvî ile Ebussuûd da bunu bir nükte ilâvesiyle hulâsa etmişler ve demişlerdir: Biz, onun halini ona verîd damarından daha yakın olandan daha iyi biliriz demektir. Zâtın yakınlığı ilmî yakınlığa mecâz yapılmıştır. Çünkü o onun mu'cibidir. Görülüyor ki bu ifâdede «Ona daha yakın olandan» diye bir mufaddal-i aleyh takdîr olunmuştur. Çünkü daha yakın daha iyi bilme mânâsına mecâz olunca, verîd damarı ilim itibârıyla mufaddal-i aleyh olamaz, şu halde o «daha yakın olan» kim? O ya kendisinden kinayedir, bu sûrette verîd damarından murâd kendi şahsı olup mânâ onu kendisinden daha iyi biliriz, demek olur. Yahud zikrolunacak meleklerdir ki bu sûrette o Hafaza meleklerinin de ona verîd damarından daha yakın olduklarına ve fakat Allah'ın onlardan daha yakın bulunduğuna tenbîh edilmiş oluyor ki bu mânâ nazmın sonrasına irtibâtından çıkarılır. Âlûsî burada vahdet ehlinin kelâmı, hal sâhibi olmayanlar için zor anlaşılır şeylerdendir, demiştir. Maamâfih biz Şeyh Muhyiddîn Arabî'nin Futûhât el-Mekkiyye'sinin Esmâ-i Hüsnâ bâbında akreb ism-i şerîf'inde şu sözlerini nakledelim:

«Bu hazretin sâhibine Abdülakreb ve Abdülkarîb denilir. Çünkü o Azze ve Celle bize verîd damarından akrebdir. «Ben yakınım, duâ edenin duâsına icâbet ederim.» buyurmuş «O, Semî'dir, Karîb'dir.» buyurmuştur. Aleyhissalâtü Vesselâm'ın haber verdiği gibi Arş'tan dünya, semâya nüzûliyle karîbdir, akrebdir çünkü nerede olsak bizimle beraberdir, onun için karib, akreb isimleriyle müsemmâdır. O bize bizden daha yakındır. Çünkü verîd damarı bizdendir ve damar bağlayandır, o ise en çok bağlı olandır. Çünkü bağ ancak onunladır, işitmemiz, görmemiz, ayakta durmamız, oturmamız, isteğimiz, hükmümüz onunladır. Bu ahkâm ise verîd damarında yoktur. Demek ki o bize verîd damarından da-

ha yakındır. Zîrâ verîdin gâyesi diğer damarların hali gibi hayatın hükmünün mecrâsı ve kanların yolu olmasından ibârettir. Sonra Allah Teâlâ bize de kendisine teşrî' yakınlığı buyurdu. Çünkü biz O'nun sûreti üzere yaratıkları olduğumuz cihetle bizi emsâl yerine koydu, halbuki iki misli zıddırlar. Zıdd ise zıdd olduğu şeye nefsi ve zâtî sıfatlarda iştirâkinden dolayı gâyet yakın olmakla beraber aynı zamanda gâyet de uzaktır. Kulda böyle ilâhî tasrîf ile Allah'tan uzaklık tahakkuk etmekle Allah Teâlâ kendisine yakınlık yollarını meşrû' kıldı ki bu uzaklık ile beraber yapılması meşrû' kılınan fiilleri yapmakla O onun gözü, kulağı ve bütün kuvvetleri olana kadar bu sûretle kul zillet ve ihtiyâcından dolayı O'na zıddır. Ve onun için meşrû' kılınan şeyler de zillet ve ihtiyâcından dolayı fiilin ona izâfeti sahîh olmuştur da kendisine nisbet olunan fiil ise ona yaklaşmaya yol bulmuş ve binâenaleyh Hak Teâlâ'nın «Ben, onun gören gözü işiten kulağı olurum.» diye onun bütün hüviyyetiyle bütün güçlerini meydana getirdiğini haber verdiği yakınlık ile yaklaşmıştır. Bundan da yakın olunca artık olmaz (âbid kâin olmaz) çünkü «gözü, kulağı ve dili» buyururken zamîri kula ircâ' ile kulun aynını tesbît etmiş ve O, hüve hüve olmadığını isbât eylemiştir. Çünkü O ancak kuvvetleriyle hüve hüvedir. Kuvvetleri O'nun zâtî haddindendir. O olmayış «Attığın zaman sen atmadın ancak Allah attı.» buyurduğu gibidir ki o vakit sûret ve mânâ ikisi de Allah'ındır, hepsine mâlik olmuş, küllün ayni olmuştur. Artık kâinâtta başka yok ancak o esmâ-i Hüsnâ'sının menzillerinde kendisinden müteâlî münezzeh sübhân vardır. Çünkü orada O'ndan başka kendisinden tesbîh ve tenzîh edeceğin yoktur. Allah Teâlâ yakınlıkları hep bu hazretten teşrî' buyurdu, şerîatın varlığına sebeb de iddiâ olduğundan şerîat iddiâ eden ve etmeyen için genel olmuştur. Kıyâmet günü niyyetine göre haşrolunur ve millet ve mezhebiyle seçilir.

Görülüyor ki Şeyh beytinde bizzât kurbe kâil olmuş ve fiilî kurbu anlatmış sonunu da kulun fenâsiyle vahdete bağlamıştır. Âlûsî'nin dediği gibi bazı noktaları hâl ehlinin gayrine ağırdır. Dünya semâsına inişten mekânî kurb değil emrî kurb anlamak gerekir. Hadîste nüzûl var ise de Arş'tan kaydı yoktur, sonundan da vahdet çıkarmalı, ittihâd çıkarmamalıdır. Zîrâ âyet öyle bir vesveseye ve tevehhüme gidilmemek, hâlık ve mahlûkun hakkı gözetilmek için evvelemirde «Andolsun ki Biz insanı yarattık.» kasemiyle insanın mahlûkiyyetini te'kîd ederek beyân buyurmuştur. Vahdet-i Vücûd mes'elesinde de vâzıh ve şâibesiz bir akîde olmak üzere Keşşâf hâşiyesinde İbn Münîr'in de beyân ettiği veçhile şunu söyleyelim ki bizim i'tikâdımızca Allah'ın zâtı sıfatı ve fiillerinden başka mevcûd yoktur. Şu kadar ki Allah Teâlâ, fiillerinin bazısını bazısına mahal yapmış, o mahalle onun fiili adını vermiştir. Bu sûretle bütün âlem Allah'ın fiili, yani halkı olduğu gibi insanlar ve

insanlara zorla ve isteyerek nisbet olunan fiiller de «Sizi de, yaptıklarınızı da yaratan Allah'tır.» kavli uyarınca Allah'ın halkıdır. İşte bir mü'min için zarûrî olan tevhîd budur. Sıfat zâtın ayni değildir. Ne O'dur, ne de O'nun gayrıdır. Fiil de fâilin ayni olamaz. Hâlılk ile mahlûk hüve hüve müttehid olamaz. Allah'ın olmayan hiç bir şey yoktur, hepsi Allah'ındır, lâkin Allah'ın olmak, Allah olmak değildir. Şu da unutulmamak lâzım gelir ki; kurb makâmı ne kadar yakın olursa olsun bir ayrılığı îcâb ettirir. İttisâl ve ittihâd kurb değildir. Onun için kurb makâmında meselâ bir rasûlün fiili ve kuvveti onu gönderene nisbet olunduğu zaman rasûl ile onu gönderenin aynı olması îcâb etmez. Belki rasûlün ayni sâbit olduğu halde, kendisi de fiili de onu gönderenin olur. Aynda değil hükümde ittihâd bulunur. Gerek farzlarla yaklaşmak ve gerek nâfilelerle yaklaşmış olan kulun da ayni sâbit olmakla beraber velâyete mazhar olarak bütün güçlerinde ilâhî kudret tecellî eder, lâkin ondan onun Allah olması lâzım gelmez. Sonra mekânî yakınlık mutlakâ arada bir ayrılığı gerektirir, aradaki fâsılanın büyüklüğüne küçüklüğüne göre mülâhaza olunur bir nisbettir, bu cihetle o, hakîkatta bir uzaklıktır. Ve Allah Teâlâ mekândan münezzeh olduğu için onda mekânî kurb mülâhaza olunamaz. Çünkü O'nda mekânî yakınlık farz etmek, mekânın bir kısmını O'nun ihâtasının dışında ve mekânı O'ndan büyük ve geniş farzetmektir. Halbuki O, Aliyy, Azîm her şeyi muhît, her mekândan yüksek «Arş'a hükmetmiştir.» Bundan dolayı burada mekânî kurb tevehhüm olunmamak için zâtî kurb ile değil sıfatlar bakımından bir yakınlık ile tefsîr olunmuştur. Çünkü mücerred nâtık nefsi ile değil bedeni ile dahi mülâhaza olunan insanın zâtı bir mekân edinmiş cisim olduğundan dolayı ona zâtî kurb ile daha da yakın olma mülâhazası bir mekânî yakınlığı vehmettirebilir. Ancak bunun gereği mekânî olmayan Zât-ı İlâhî'den zâtî yakınlığı nefyetmek değil mekânî yakınlığı nefyetmek sûretiyle bir mecâz yapılmaktadır. Lâkin bu sûretle de mecâz mânâsı zarûrî olunca müfessirler, umûm için en sâlim olan mânâyı seçmişlerdir. Rahmân ve Rahîm'de olduğu gibi sıfat ve ilâhî isimlerde istenen gâyeler olduğuna göre en yakın vasfı zâtî yakınlık ile tefsîr edilse bile müjdeleme veya uyarma makâmında zâtî yakınlığın gâyesi ve bunun gereği olarak eserleri istenmiş olur. Bu sebeple «Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir.» kavli uyarınca, her yerde hâzır ve nâzır diye anlaşılagelen ilâhî beraberlik ilim ile tefsîr olunduğu gibi buradaki en yakın oluş da naklettiğimiz veçhile ilim veya kudret yakınlığı ile tefsîr olunmuştur. Bakılırsa bunun birleştirilmesinde çelişki olmamalı, hem ilmi hem kudreti ile murâd olunabilmeli idi. Acabâ niçin terdîd ile söyleniyor? Buna dâir bir sarâhat görmedim, fakat şu iki sebep gösterilebilir. Birincisi, zâtî yakınlıktan mecâz olmak hasebiyle iki mecâzın, iki lâzımın bir arada cem'i tecvîz edileme-

mek ve ikisini câmi' bir mefhûmda murâd olunamamaktır. Lâkin temsîli veya kinâî istiâre sûretinde biz bunu mümkin zannediyoruz. İkincisi, siyâk ve sibâkda yarattık, bilirsin, geldi, nefh edildi gibi karînelerin bazısı yalnız ilmî, bazısı da kudreti iktizâ ve ifâde etmesidir ki ihtilâfın sebebi de budur. Biz bunların cem'ine taraftârız. Gerçi ilim daha geniştir, fakat kudreti gerektirmez. Kudret ise ilmi gerektirir. Kudret ile kurb murâd edildiği takdîrde ilim yakınlığı dahi ifâde edilmiş bulunacaktır. Halbuki ilim ile yakınlık murâd edildiği sûrette bunun bir müjde veya tehdîd ifâde etmesi kudreti mülâhazaya mütevakkıf olacaktır. «Nefsi ona ne vesvese verir biliriz.» kavli ile en yakından ilim ifâde edildikten sonra bir de «Biz ona verîd damarından daha yakınızdır» buyrulması dahi bu nükte ile alâkadar olmak gerektir. Onun için biz bundan yalnız ilmen yakınlık değil lutuf ve inâyete kahr ve gazaba örnek olabilen bir yakınlık anlıyoruz ki, bu en azından kudret yakınlığıdır. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4505-4513).

oOo

وَقَالَ قَرِينُهُۥ هَٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ
﴿٢٥﴾ ٱلَّذِي جَعَلَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي ٱلْعَذَابِ ٱلشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِينُهُۥ رَبَّنَا مَآ أَطْغَيْتُهُۥ
وَلَٰكِن كَانَ فِي ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا۟ لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُم بِٱلْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ
ٱلْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَآ أَنَا۠ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

23 — Ona yakın olan dedi ki: Işte yanımda hazır olan şey

24 — Siz ikiniz atın cehenneme, her inâdçı kâfiri;

25 — Hayra bütün hızıyla engel olan azgın şüpheciyi.

26 — Ki o; Allah'tan başka bir ilâh edinmiştir. Haydi siz ikiniz onu, en şiddetli azâbın içine atın.

27 — Onun yakın dostu dedi ki: Rabbımız, ben onu azdırmadım, fakat kendisi derin bir sapıklıktaydı.

28 — Buyurdu ki: Benim katımda çekişmeyin. Size önceden tehdîd göndermiştim.

29 — Benim katımda söz değiştirilmez. Ve Ben, kullara aslâ zulmedici değilim.

Atın Cehenneme

Allah Teâlâ, Âdemoğlunun amelini tesbîtle görevli meleğin kıyâmet günü, onun yaptıkları ile aleyhine şehâdette bulunup: «İşte yanımda (fazla ve noksân olmaksızın) hazır olan şey.» diyeceğini haber verir. Mücâhid der ki: Bu, sürücü meleğin sözüdür. O, şöyle diyecek: Beni kendisine muvazzaf ile kılındığım Âdemoğlu işte, onu hazır ettim. İbn Cerîr ise bu sözün, sürücü ve şâhid olan meleği de içine alacağı görüşünü tercîh eder. Onun bu husûstaki yönelişi doğrudur ve kuvvetlidir. İşte o esnâda Allah Teâlâ yaratıklar hakkında adâletle hükmedip: «Siz ikiniz atın cehenneme, her inâdçı kâfiri.» buyuracaktır. Dil bilginleri burada «Siz ikiniz atın cehenneme.» ifâdesine takılmışlardır. Bazıları bunun Arap dilinde mevcûd bir ifâde tarzı olduğunu ve bir kişiye iki kişi imiş gibi hitâb edildiğini söylerler. (...) Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre ise burada hitâb, hem sürücü ve hem de şâhid olanadır. Sürücü melek, kişiyi hesâba çekilme arsalarında hazır edecek; şâhid olan şehâdetini yerine getirince de, Allah Teâlâ her ikisine birden onu cehennem ateşine atmalarını emredecektir. Orası ne kötü varılacak yerdir.

«Siz ikiniz atın cehenneme, (çokça küfreden, hakkı yalanlayan, hak ile inâdlaşan, bile bile hakka bâtılla karşı çıkan) her inâdçı kâfiri. Hayra bütün hızıyla engel olan (üzerindeki hakları yerine getirmeyen, sıla-i Rahm'i kesen iyiliği ve sadakası olmayan, harcadıklarında haddi aşan) her azgın şüpheciyi.» Katâde (معتد) kelimesini şöyle açıklar: Konuşmasında, davranışlarında ve işlerinde haddi aşan. Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüpheci (İşinde ve işini düşünüp düzenleyen hakkında şüphe içinde olan) her azgın şüpheciyi atın cehenneme. Ki o; Allah'tan başka bir ilâh edinmiş (Allah'a ortak koşarak O'nunla beraber bir başkasına tapınmış)tır. Haydi siz ikiniz onu, en şiddetli azâbın içine atın.» Daha önce geçen bir hadîste belirtildiği üzere cehennemden bir parça yaratıklara görünür ve bütün yaratıkların duyacağı bir sesle: Şüphesiz ben üç kişi ile görevlendirildim: Her inâdçı zorba ile, Allah'tan başka ilâh edinen ve tasvîr yapanlarla, diye nidâ eder daha sonra da onlara doğru eğilir ve onları kuşatır. İmâm Ahmed der ki: Bize Muâviye İbn Hişâm'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehennemden bir parça çıkar ve konuşarak şöyle der: Bugün üç kişi ile görevlendirildim: Her bir zorba ile, Allah ile beraber başka bir ilâh edinen ile, karşılıksız olarak bir cana kıyan ile. Sonra onlara sarılır ve cehennemin alevleri içine atar.

«Onun yakın dostu dedi ki...» âyetinde zikredilen arkadaşın, o kişi ile görevlendirilmiş şeytân olduğu İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve

başkaları tarafından belirtilmektedir. Kıyâmete kâfir olarak erişen insanın şeytânı ondan uzaklaşır ve: «Rabbımız, onu ben azdırmadım, (dalâlete düşürmedim) fakat kendisi derin bir sapıklıktaydı. (Bizzât o sapıktı, bâtılı kabul edecek tıynette idi ve hak ile inâdlaşandı.)» der. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber verir: «İş olup bitince şeytân dedi ki: Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Esâsen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır.» (İbrâhîm, 22).

Rab Teâlâ insanla onun arkadaşı olan cinne: «Benim katımda çekişmeyin.» buyurur. O ikisi Hak Teâlâ'nın huzûrunda çekişirler. İnsan: Rabbım, zikir bana geldikten sonra beni ondan saptıran budur, der. Şeytân da kalkıp: «Rabbımız, ben onu azdırmadım fakat kendisi derin bir sapıklıktaydı. (Hak yoldan uzaktı.)» der. Rab Teâlâ da ikisine birden: «Benim katımda çekişmeyin. Size önceden tehdîd (uyarıcı) göndermiştim. (Rasûllerin dili ile sizin özrünüzü kaldırmış, size kitablar indirmiştim. Böylece aleyhinize huccetler, deliller ve bürhânlar dikilmişti.)» buyurur.

Mücâhid «Benim katımda söz değiştirilmez.» âyetini şöyle anlıyor: Şüphesiz ben hükmetmiş olduğum şeye kesin olarak hükmetmişimdir.» «Ve Ben, kullara aslâ zulmedici değilim.» Herhangi bir kimseye başka bir kimsenin günâhı yüzünden azâb edecek değilim. Bir kimseye yine ancak kendi günâhı sebebiyle ve aleyhinde huccet konulduktan sonra azâb ederim.

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾
هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَّنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا
بِسَلَامٍ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُم مَّا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

30 — O gün cehenneme: Doldun mu? deriz. O da: Daha var mı? der.

31 — Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır. Zâten uzakta değildir.

32 — İşte size va'dolunan budur. Ki o dâimâ Allah'a yönelen ve buyruklarına riâyet eden,

33 — Görmediği halde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelik bir kalb ile gelenlere.

34 — Selâmetle girin oraya. İşte bu, ebediyyet günüdür.

35 — Orada diledikleri onlarındır. Katımızda daha fazlası da var.

Daha Var mı?

Allah Teâlâ kıyamet günü cehenneme: «Doldun mu?» diye soracağını haber veriyor. Zîrâ Allah Teâlâ cehenneme, onu bütün insan ve cinlerle dolduracağını va'detmişti. Allah Teâlâ oraya atılmasını emredeceği kimselerin atılmasını buyurur da onlar cehenneme atılırken cehennem: «Daha var mı? (Bana artıracağın bir şey kaldı mı?)» der. Âyetin akışından açıkça anlaşılan da budur. Buna hadîs-i şerîf'ler de delâlet etmektedir. Nitekim bu âyetin tefsîri'nde Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Ebu Esved'in... Enes İbn Mâlik'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: (Cehennemlikler) cehenneme atılır. Cehennem: «Daha var mı?» der. Nihâyet (Rab Teâlâ) ayağını cehennemin üzerine koyar da cehennem: Yeter, yeter, der. İmâm Ahmed'in Abdülvehhâb kanalıyla... Enes'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehenneme atılma devâm ederken o: Daha var mı? der. Nihâyet Rabbu'l-İzzet ona ayağını koyar ve cehennem dürülüp birbirine sarılarak: İzzet ve keremin hakkı için yeter, yeter, der. Cennette ise devâmlı olarak bir fazlalık ve boş yer olacak da Allah Teâlâ orası için diğer yaratıklar varedecek ve onları cennetin bu fazlalıklarında yerleştirecek. Hadîsi yukardakine benzer şekilde Müslim de Katâde'den rivâyet etmiştir. Ebân el-Attâr ve Süleymân et-Teymî de hadîsi yukardakine benzer şekilde Katâde'den rivâyet ederler. Buhârî'nin Muhammed İbn Mûsâ el-Kattân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den —Ebu Hüreyre hadîsi Hz. Peygambere ulaştırıyor— rivâyetine göre cehenneme: «Doldun mu?» denilecek de cehennem: «Daha var mı?» diyecek. Rab Teâlâ ayağını cehennemin üzerine koyacak ve o: Yeter, yeter, diyecek. Hadîsi Ebu Eyyûb ve Hişâm İbn Hassân da Muhammed İbn Sîrîn'den rivâyet etmişlerdir. Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ve cehennem çekiştiler. Cehennem: Büyüklenenler ve zorbalar için seçildim, dedi. Cennet de: Niçin bana sadece insanların zayıfları ve değersizleri sokuluyor, dedi. Allah Teâlâ cennete: Sen, Benim rahmetimsin; kullarımdan dilediğime seninle rahmet ederim. Cehenneme de: Sen, Benim azâbımsın;

kullarımdan dilediğime seninle azâb ederim. İkinizden her bireri de dolacaktır, buyurdu. Cehenneme gelince; o dolmayacak ve sonunda (Allah Teâlâ) ayağını onun üzerine koyacak da cehennem: Yeter, yeter, diyecek ve işte o zaman dolacak ve dürülüp birbirine sarılacak (içiçe geçecek). Allah Teâlâ yaratıklarından hiç kimseye aslâ zulmetmez. Cennete gelince; şüphesiz Allah, onun için başka yaratıklar var edecektir.

Sahîh'inde Müslim der ki: Bize Osmân İbn Ebu Şeybe'nin Ebu Saîd (el-Hudrî)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ve cehennem çekiştiler. Cehennem: Bende zorbalar ve büyüklenenler var, dedi. Cennet: Bende insanların zayıfları ve yoksulları var, dedi. Allah Teâlâ ikisi arasında hüküm verip cennete: Sen ancak Benim rahmetimsin. Seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim; cehenneme de: Sen ancak Benim azâbımsın, seninle kullarımdan dilediğime azâb ederim, ikinizden her bireri de dolacaktır, buyurdu. Hadîsi bu kanaldan sadece Müslim rivâyet etmiştir. Allah Teâlâ en iyi bilendir. İmâm Ahmed ise hadîsi başka bir kanaldan ve Ebu Saîd el-Hudrî'den yukardakine göre daha genişçe rivâyet eder ve der ki: Bize Hasan ve Ravh'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ve cehennem birbirlerine karşı övündüler. Cehennem: Rabbım, zorbaları, büyüklenenleri, kralları ve eşrâfı bana koydun, dedi. Cennet de: Rabbım, zayıfları, fakîrleri ve yoksulları bana koydun, dedi. Allah Teâlâ cehenneme: Sen Benim azâbımsın. Dilediğimi sana koyarım; Cennete de: Sen Benim rahmetimsin, rahmetim her şeyi kuşatır. Her ikiniz de dolacaksınız, buyurdu. Cehennemlikler cehenneme atılırken o: Daha var mı? der. Ona yine atılır ve: Daha var mı? der. Ona atılmaya devâm eder de o: Daha var mı? diye sorar. Nihâyet Allah Teâlâ ona gelir, ayağını üzerine koyar da cehennem dürülür ve: Yeter, yeter, der. Cennete gelince; orada Allah'ın boş kalmasını dilediği kadar boş yer kalır ve Allah Teâlâ orası için dilediği yaratığı var eder.

Hâfız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize Ukbe İbn Mükrim'in... Ubeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur. Kıyâmet günü Allah Teâlâ yüce Zâtını bana tanıtır ve ben O'na benden hoşnûd olacağı bir secde ile secde eder, sonra benden hoşnûd olacağı bir övgü ile O'nu överim. Bana konuşma izni verilir, sonra cehennemin iki ucu arasına kurulmuş olan Sırât üzerinden ümmetim geçer. Onlar bir göz kırpmasından, oktan, en soylu attan daha sür'atli olarak geçerler. Ümmetimden kimisi de oradan sürünerek geçer. Bu, amellerine göredir. Cehennem daha da artırılmasın ister de Allah Teâlâ üzerine ayağını koyar ve o birbirine dürülüp sarılarak: Yeter, yeter, der. Ben, Havz-ı Kevser'in başında olurum. Ey Allah'ın elçisi, Havz-ı Kevser de nedir? denildi de Allah Rasûlü: Nefsim kudret elinde olan

(Allah)a yemîn ederim ki onun şarâbı sütten daha beyâz, baldan daha tatlı, kardan daha soğuk ve kokusu miskten daha hoştur. Onun kapları yıldızların sayısından daha çoktur. Ondan içen insan bir daha ebediyyen susamaz, oradan geri çevrilen ise bir daha aslâ suya kanmaz, buyurdu. İbn Cerîr de bu kavli ihtiyâr etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «O gün cehenneme: Doldun mu? deriz. O da: Daha var mı der?» âyeti hakkında şöyle demiştir: Cehennem: Doldun mu? sorusuna cevaben: Dolmadım; bende artırılacak bir yer var mı? der. Hakem İbn Ebân'ın İkrime'den rivâyetine göre o, «O da: Daha var mı? der» kısmını şöyle açıklar: Bende bir tek giriş mi var? doldum der. Velîd İbn Müslim'in Yezîd İbn Ebu Meryem'den rivâyetine göre; o, Mücâhid'i şöyle derken işitmiş: Cehenneme atılma devâm eder de sonunda o: Doldum, daha var mı? der. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den de buna benzer bir açıklama rivâyet edilmiştir. Yukarda anılan âlimlere göre Allah Teâlâ'nın cehenneme: «Doldun mu?» diye sorması ancak Rab Teâlâ'nın cehennem üzerine ayağını koymasından sonradır. İşte o zaman cehennem dürülüp bürülecek ve: Bende birilerini daha içine alacak fazladan yer kaldı mı? diyecektir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki: Bu; cehennemde bir iğne yeri kadar boş yer kalmadığı zaman olacaktır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ: «Cennet de takvâ sâhiplerine yaklaştırılır. Zâten uzakta değildir.» buyurur ki Katâde, Ebu Mâlik ve Süddî burayı şöyle açıklarlar: Cennet, takvâ sâhiplerine yaklaştırılır. Bu durum, kıyamet günü olacaktır. Kıyâmet ise elbette uzak değildir. Zîrâ şüphesiz meydana gelecektir. Her gelecek ise mutlakâ vukû bulacaktır.

«İşte size vaadolunan budur. Ki o, dâimâ Allah'a yönelen ve (Allah'a çokça tevbe edip hatâlarından sıyrılan, Allah'ın) buyruklarına riâyet eden (Allah'ın ahdini muhâfaza edip bozmayan ve ahdinden dönmeyen)...» Ubeyd İbn Umeyr (أواب) kelimesini şöyle açıklar: Hangi meclise otururbut otursun Allah'a istiğfârda bulunan ve çokça Allah'a yönelerek buyruklarına riâyet eden.

«Görmediği halde Rahmân'dan korkan.» Allah'tan başka kendisini hiç kimsenin görmediği gizli bir yerde Allah'tan korkan. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Bir kimse ki, yalnız olduğu halde Allah'ı anıp gözleri yaşarır...

«Ve Allah'a yönelik bir kalb ile gelenlere.» Allah'a boyun eğmiş, Allah'a yönelmiş bir kalb-i selîm ile kıyâmet günü Allah'a kavuşan kimseler içindir.

«Selâmetle girin oraya (cennete).» Katâde der ki : Onlar Allah'ın azâbından kurtulurlar ve Allah'ın melekleri onlara selâm verir.

«İşte bu, ebediyyet günüdür.» Onlar, cennette ebedî olup aslâ öl-

meyecekler, oradan ayrılmayacaklar ve ayrılmak da istemeyeceklerdir. «Orada diledikleri onlarındır.» Her neyi ki seçip tercîh etseler bulacaklar, hangi lezzet çeşidinden isteseler hemen onlara hazır edilecektir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Kesîr İbn Mürre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Cennetlikler için artırılacak nimetlerden birisi de bulutun cennetliklerin üzerinden geçmesi ve: Ne istiyorsanız size yağdırayım? demesidir. Bir şey ister istemez hemen onlara yağdırır. Râvî Kesîr der ki: Şâyet Allah beni orada hazır bulunduracak olursa ben: Bize süslü câriyeler yağdır, diyeceğim, demiştir. İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sen cennette bir kuşu arzulayacaksın da hemen önüne kızarmış olarak düşecek. İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn Abdullah'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mü'min cennette çocuk arzuladığı zaman çocuğun hâmileliği, doğurulması ve yetişip gelişmesi bir anda olacaktır. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Bündâr'dan, o ise Muâz İbn Hişâm'dan rivâyet etmiştir. Tirmizi: Hasendir, garîbdir, deyip şu fazlalığı getirir: Arzuladığı şekilde.

Allah Teâlâ'nın: «Katımızda daha fazlası da var.» kavli şu âyet-i kerîme gibidir: «Güzel davrananlara daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) Daha önce de geçtiği üzere Müslim'in Sahîh'inde Suheyb İbn Sinân er-Rûmî'den rivâyete göre bu fazlalık Allah Teâlâ'nın vech-i kerîmi'ne bakmaktır. Bezzâr ve İbn Ebu Hâtim'in Şerîk el-Kâdî kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den «Katımızda daha fazlası da var.» âyeti hakkında rivâyetlerine göre o, şöyle demiştir: Rab Teâlâ her cum'a onlara görünecektir. Hadisî İmâm Ebu Abdullah eş-Şâfiî de Müsned'inde merfû' olarak rivâyet edip şöyle der: Bize İbrâhîm İbn Muhammed'in... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Cebrâîl Allah Rasûlü (s.a.)ne içinde bir nokta bulunan bir ayna getirdi. Hz. Peygamber (s.a.): Bu nedir, diye sordu. Cebrâîl: Bu, Cum'adır. Sen ve ümmetin bununla üstün kılındı. İnsanlar —yahûdî ve Hıristiyanlar— bunda size tâbidirler. Bunda sizin için hayır vardır. Onda öyle bir saat vardır ki bir mü'min o saata denk gelerek Allah'tan bir hayır dilerse mutlakâ ona icâbet olunur. O, bizim katımızda artırma günüdür, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Ey Cebrâîl, artırma günü nedir? diye sordu. Cebrâîl şöyle dedi: Şüphesiz Rabbın, Firdevs cennetinde geniş bir vâdî edinmiştir. Orada misk tepecikleri vardır. Cum'a günü olunca Allah Teâlâ dilediği kadar meleği indirir. Çevresinde nûrdan minberler ve onların da üzerinde peygamberlerin oturakları vardır. Bu minberler yâkût ve zeberced ile süslenmiş altın minberlerle çevrilmiştir. Bu minberlerin üzerinde de şehîdler ve sıddîklar vardır. Onların arkalarına o misk tepeciklerine oturmuşlardır. Allah Teâlâ: Ben Rabbınızım, size olan va'dimde şüphesiz Ben sâdık'ım. Benden isteyin ki size vereyim, buyurur. Onlar: Rabbımız,

Senden hoşnûdluğunu dileriz, derler. Allah Teâlâ: Şüphesiz sizden hoşnûd olmuşumdur. Sizin Benden temennî edeceklerinizi yerine getireceğim ve katımda daha da fazlası var, buyurur. Onlar, Rabları kendilerine hayır verdiğinden dolayıdır ki Cum'a gününü severler. O günde Rabbınız Arş'a hükmetmiş, o günde Âdem yaratılmış ve o günde Kıyâmet kopacaktır. İmâm Şâfiî hadîsi bu şekli ile «el-Ümm» adlı kitâbının Cum'a bahsinde vermektedir. Bu hadîsin Enes İbn Mâlik'e varan muhtelif kanalları vardır. İbn Cerîr bu hadîsi Osmân İbn Umeyr kanalıyla Enes'den buradakinden daha geniş olarak zikretmiştir. Yine burada İbn Cerîr, Enes İbn Mâlik'den mevkûf olarak uzun bir haber nakleder ki, bu haberin içinde birçok garîblikler vardır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kişi cennette yetmiş sene yerinden başka bir yere ayrılmaksızın yaslanır. Sonra bir kadın ona gelir ve omuzuna dokunur. Yüzünü ona çevirir ve görür ki yanakları aynadan daha parlaktır. Üzerindeki en değersiz inci, Doğu ile Batı arasını aydınlatır. Kadın ona selâm verir, o selâmını alır ve sorar: Sen kimsin? Kadın: Ben Allah katındaki fazlalıktanım, der. Üzerinde yetmiş hulle vardır. Onun en aşağı derecede olanı Tûba'dan kırmızı kan rengindedir. Kişi bakışlarını o kadına çevirdiğinde baldırlarının iliğini görür. Üzerinde öyle taçlar vardır ki bu tacın en değersiz incisi Doğu ile Batı arasını aydınlatır. Abdullah İbn Vehb de hadîsi bu şekilde Amr İbn Hâris'den, o da Derrâc'dan rivâyet etmiştir.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ ﴿٣٨﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ
طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

36 — Biz, onlardan önce kendilerinden daha kuvvetli olan ve diyâr diyâr dolaşan nice nesilleri yok etmişizdir? Kurtuluş var mı?

37 — Şüphesiz bunda kalbi olan veya hazır bulunup da kulak veren kimseler için elbette bir öğüt vardır.

38 — Andolsun ki Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasın-

da bulunanları altı günde yarattık. Ve Bize hiç bir yorgunluk da dokunmadı.

39 — Ne derlerse sabret sen. Güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce Rabbını hamd ile tesbîh et.

40 — Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbîh et.

Kalbi Olan

Allah Teâlâ buyurur ki: Biz, bu inkârcılardan önce daha kuvvetli olan, sayıca daha çok, kuvvetçe daha güçlü olan ve yeryüzünü diyâr diyâr gezip dolaşarak araştıran, bunların i'mâr etmesinden daha çok yeryüzünü i'mâr eden nice nesilleri yok etmişizdir. İbn Abbâs «Diyâr diyâr dolaşan.» kısmını: Orada eserler bırakan, şeklinde; Mücâhid: Yeryüzünü dolaşan, şeklinde; Katâde de: Sizin dolaştığınızdan daha çok rızık ve ticâret, kazanç arayarak ülkelerde dolaşan, şeklinde açıklamışlardır. (...)

Allah Teâlâ: «Kurtuluş var mı?» buyurur ki, onlar için Allah'ın kazâ ve kaderinden kaçacak bir yer var mı? Onların topladıkları, Allah'ın elçilerini yalanlamış olarak geldiklerinde kendilerine fayda verip, Allah'ın azâbını onlardan geri çevirecek mi? İşte sizler için kaçıp kurtulacağınız ve sığınacağınız bir yer yoktur.

«Şüphesiz, bunda kalbi ol(up da anlay)an veya hazır bulunup da kulak veren (sözü dinleyip ezberleyen, kalbi ve aklı ile anlayan) kimseler için elbette bir öğüt, (bir ibret) vardır.» Mücâhid âyet-i kerîme'deki (قلب) kelimesini, akılla izâh eder. Yine Mücâhid «Veya hazır bulunup da kulak veren kimseler» kısmını şöyle açıklar: Aklına başka bir şey getirmeyen ve kalbiyle hazır bulunup kulak veren kimseler... (...)

Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki, Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık. Ve Bize hiç bir yorgunluk da dokunmadı.» kavlinde kıyâmet ve Allah'a dönüşün kalblere yerleştirilmesi vardır. Zîrâ gökleri ve yeryüzünü yaratmaya kâdir olup bunları yaratmakla yorulmayan, hiç şüphesiz evleviyyetle ölüleri diriltmeye de kâdirdir. Katâde der ki: Yahûdîler —Allah'ın lânetleri onlar üzerine olsun— : Allah gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra yedinci günde istirâhat etti. Bu gün Sebt günüdür, demişlerdi. Onlar bugüne rahat günü ismini verirler. Allah Teâlâ onların bu te'vîl ve sözlerini yalanlama sadedinde olarak: «Ve Bize hiç bir yorgunluk da dokunmadı.» âyetini indirdi. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kâdirdir. Evet o, muhakkak her şeye kâdir-

dir.» (Ahkâf, 33), «Elbetteki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57), «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki Allah onu binâ etmiştir.» (Nâziât, 27).

Allah Teâlâ buyurur ki: «(Yalanlayanlar) ne derlerse sen sabret. (Onlardan güzel bir şekilde ayrılıp onları terket.) Güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce Rabbını hamd ile tesbîh et.» İsrâ ve Mi'râc'-dan evvel farz namazlar güneşin doğuşundan önce fecr vaktinde ve güneşin batışından önce ikindi vaktinde olmak üzere iki idi. Geceleyin kalkıp ibâdet etme bir sene süreyle Hz. Peygamber (s.a.) ve ümmetine vâcib idi. Sonra bunun vâcib oluşu ümmeti hakkında nesh olundu. Daha sonra Allah Teâlâ, bütün bunları İsrâ Gecesi beş vakit namazla kaldırdı. Fakat sabah ve ikindi namazları bu beş vakit namaz içinde kaldı. Bu ikisi güneşin doğuşundan evvel ve güneşin batışından öncedir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'in... Cerîr İbn Abdullah'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Biz Hz. Peygamber (s.a.)in yanında oturuyorduk. Ayın ondördüncü gecesi aya baktı ve şöyle buyurdu: Sizler Rabbınıza arzolunacaksınız ve şu ayı gördüğünüz gibi birbirinize eziyet vermeksizin O'nu göreceksiniz. Şâyet güneşin doğuşundan ve batışından önce namaz kılmaya güç yetirebilirseniz bunu yapın. Daha sonra Allah Rasûlü: «Güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce Rabbını hamd ile tesbîh et.» âyetini tilâvet buyurdu. Buhârî, Müslim ve Kütüb-ü Sitte sâhiplerinden diğerleri hadîsi İsmâîl kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

«Gecenin bir bölümünde O'nu tesbîh et (O'nun için namaz kıl)» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki Rabbın, seni öğülmüş bir makâma gönderiverir.» (İsrâ, 79). İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'-den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre «Secdelerin ardından da O'nu tesbîh et.» âyeti kerîme'sinde namazdan sonraki tesbîh kastedilmektedir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen şu hadîs de bu görüşü destekler mâhiyettedir: Ebu Hüreyre diyor ki: Muhâcirlerin fakîrleri geldiler ve: Ey Allah'ın elçisi, malı çok olan zenginler yüce dereceleri ve cennetteki devâmlı nimetleri alıp götürdüler, dediler. Allah Rasûlü: O da neden? diye sordu. Onlar: Bizim namaz kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim oruç tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar, biz tasaddukta bulunamazken onlar tasadduk ediyorlar, biz köle âzâd edemezken onlar âzâd ediyorlar, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Size öyle bir şey öğreteceğim ki onu yaptığınız takdîrde sizden sonrakileri geçersiniz. Sizin yaptığınız gibi yapanlar dışında hiç kimse sizden daha üstün olmaz: Her namazın akabinde otuz üçer kere Allah'ı tesbîh eder, Allah'a hamdeder ve Allah'ı ulularsınız. Onlar daha sonra: Ey Allah'ın elçisi, mal sâhibi kardeşlerimiz bizim yaptıklarımızı

işittiler ve bizim yaptıklarımız gibisini yaptılar, dediler de bunun üzerine Allah Rasûlü: Bu; Allah'ın bir lütfudur ki dilediğine verir, buyurdu.

«Secdelerin ardından da O'nu tesbîh et.» âyet-i kerîme'sinden maksadın ne olduğuna dâir ikinci bir görüşe göre bu; akşam namazından sonra kılınan iki rek'at nâfile namazdır. Bu; Hz. Ömer, Hz. Ali ve oğlu Hz. Hasan, İbn Abbâs, Ebu Hüreyre ve Ebu Ümâme'den rivâyet edilmiştir. Mücâhid, İkrime, Şa'bi, Nehaî, Hasan el-Basrî, Katâde ve başkaları da böyle söylemiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Abdurrahmân'ın... Hz. Ali'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) sabah ve ikindi namazları dışında her farz namazın peşinden iki rek'at namaz kılardı. Abdurrahmân: Her namazın akabinde, demiştir. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Neseî, Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Neseî'nin rivâyet zincirinde: Mutarrif, Ebu İshâk'dan fazlalığı vardır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hârûn İbn İshâk el-Hemedânî'nin... İbn Abbas'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bir gece Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında geceledim. Sabah namazından önce çabucak iki rek'at namaz kıldı sonra da namaza çıktı. Şöyle buyurdu: Ey İbn Abbâs, sabah namazından önceki iki rek'at, yıldızların ardından yapılan tesbîh; akşam namazından sonraki iki rek'at namaz da secdelerin ardından yapılan tesbîhtir. Hadîsi Tirmizî de Ebu Hişâm er-Rifâî'den, o ise Muhammed İbn Fudayl'dan rivâyet etmiştir. Tirmizî: Hadîs garîbdir, sadece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz, demiştir. İbn Abbas'tan rivâyet edilen ve onun, bir gece teyzesi Meymûne'nin evinde geceleyip o gece Hz. Peygamber (s.a.) ile otuz üç rek'at namaz kıldığını belirten hadîs, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve başka eserlerde mevcuddur. Ancak bu fazlalık garîb olup sadece bu kanaldan rivâyetiyle bilinmektedir. Hadîsin râvîlerinden Ruşdeyn İbn Küreyb, zayıf bir râvîdir. Herhalde bu fazlalık İbn Abbâs'tan mevkûf olarak nakledilmiş olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾
إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا
يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

41 — Bir münâdînin yakın bir yerden çağıracağı güne kulak ver.

42 — O gün bu sayhayı gerçekten işiteceklerdir. İşte bu, çıkış günüdür.

43 — Şüphesiz öldürecek de, diriltecek de Biziz Biz. Ve dönüş de ancak Bizedir.

44 — O gün yer yarılır, onlar çabucak çıkarlar. İşte bu, Bize göre kolay olan bir haşirdir.

45 — Biz, onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üstünde bir zorba değilsin. Tehdîdimden korkacaklara Kur'ân'la öğüt ver.

Bir Münâdî

Allah Teâlâ buyurur ki: «(Ey Muhammed,) bir münâdînin yakın bir yerden çağıracağı güne kulak ver.» Katâde'nin rivâyetine göre Kâ'b el-Ahbâr şöyle diyor: Allah Teâlâ bir meleğe emredecek de Beyt el-Makdis'in kayası üzerinde şöyle nidâ edecek: Ey çürümüş kemikler, ey parça parça olmuş mafsallar, Allah hükümlerin ayrılması için bir araya gelmenizi emrediyor.

«O gün bu sayhayı gerçekten işiteceklerdir.» âyet-i kerîme'sinde birçoklarının şüphelendikleri hakkı getirecek olan Sûr'a üfürülme kasdedilmektedir. «İşte bu, (kabirlerden) çıkış günüdür. Şüphesiz öldürecek de, diriltecek de Biziz Biz. Ve dönüş de ancak Bizedir.» Yaratmaya ilk başlayan, sonra tekrârlayan O'dur. Bu, O'na pek kolaydır. Bütün yaratıkların dönüşü O'nadır. Herkesin amelinin karşılığını verecek: Ameli hayır ise karşılığı da hayır; ameli kötü ise karşılığı da kötü olacaktır.

Allah Teâlâ: «O gün yer yarılır, onlar çabucak çıkarlar.» buyurur ki, Allah Teâlâ gökten bir yağmur indirecek de bununla tanenin su ile toprakta bittiği gibi yaratıkların cesedleri kabirlerinde bitecek. Cesedler oluşunca Allah Teâlâ İsrâfil'e emredecek de, o Sûr'â üfürecek. Rûhlar Sûr'daki bir deliğe konulmuş olacaklar. İsrâfîl Sûr'u üfürdüğü zaman rûhlar gökle yer arasında dalgalanarak çıkacaklar. Allah Teâlâ : İzzet ve Celâl'im hakkı için her rûh daha önceden canlandırmakta olduğu cesede dönecek, buyuracak. Böylece her rûh, cesedine dönecek ve yılan sokmuş kimsenin vücûdunda zehirin işlediği gibi cesede işleyecek. Yeryüzü o gün yarılacak ve onlar hızla Allah'ın emrine koşarak hesâb yerine gidip duracaklar. «O çağırana koşarak, kâfirler: Bu, zorlu bir gündür, derler.» (Kamer, 8), «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52). Müslim'in Sahîh'inde Enes'ten rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü

şöyle buyurur: Yeryüzünün kalkması için yarılacağı ilk kimse benim.

«İşte bu, Bize göre kolay olan bir haşirdir. (Bu tekrâr diriltme Bizim için son derece kolaydır.)» Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Ve Bizim emrimiz birdir; bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir. Şüphesiz ki Allah Semî'dir. Basîr'dir.» (Lokmân, 28).

«Biz, onların dediklerini çok iyi biliriz.» Bizim ilmimiz, müşriklerin sana söylemekte olduğu yalanlamaları kuşatmıştır. Bu seni üzmesin. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurmaktadır : «Andolsun, onların söylediğinden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz. Sen hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol. Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hicr, 97-99).

«Sen, onların üstünde bir zorba değilsin. (Onları hidâyete zorlayacak değilsin ve bu senin görevlerinden de değildir.)» Mücâhid, Katâde ve Dahhâk, «Sen, onların üstünde bir zorba değilsin.» âyetini: Sen, onlara karşı kibir ve ceberût sâhibi olma, şeklinde açıklarlar. Ancak birinci açıklama daha uygundur. (...)

«Tehdîdimden korkacaklara Kur'ân'la öğüt ver.» Sen, Rabbının risâletini teblîğ et. Sen ancak Allah'ın tehdîdinden korkan ve vaadini uman kimseye öğüt verirsin. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde : «Senin vazîfen sadece teblîğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen öğüt ver. Esâsen sen sadece bir öğütcüsün. Sen, onlara zor kullanacak değilsin.» (Ğâşiye, 21, 22), «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» (Kasas, 56) buyururken, aynı sebeple burada da şöyle buyurmakta: «Sen, onların üstünde bir zorba değilsin. Tehdîdimden korkacaklara Kur'ân'la öğüt ver.» Katâde şöyle dermiş: Ey Allah'ım bizi tehdîdinden korkan ve vaadini umanlardan kıl. Ey Bârr, ey Rahîm.

KÂF SÛRESİNİN SONU

ZÂRİYÂT SÛRESİ

ZÂRİYÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴿٣﴾ فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا ﴿٤﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ
لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ
مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾ يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٢﴾
يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Esip savuranlara,
2 — Yükünü yüklenenlere,
3 — Kolayca süzülenlere,
4 — İşi ayıranlara andolsun ki,
5 — Şüphesiz size vaadolunan elbette doğrudur.
6 — Şüphesiz cezâ elbet vukû'bulacaktır.
7 — Hâreli yollara sâhip göğe andolsun ki;
8 — Şüphesiz siz, ihtilâflı bir sözdesiniz.
9 — Ondan döndürülen kimseler döndürülür.
10 — Kahrolsun o koyu yalancılar.
11 — Ki onlar; koyu bir cehâlet içerisinde kalmış gâfillerdir.

12 — Din günü ne zaman? diye sorarlar.
13 — O, kendilerinin ateşe sokulacakları gündür.
14 — Tadın azâbınızı, işte acele istediğiniz bu idi.

Yükünü Yüklenenler

Şu'be İbn Haccâc'ın Semmâk kanalıyla... Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyetine göre o, Kûfe'de minbere çıkmış ve: Bana Allah'ın kitâbından hangi âyeti, Râsûlullah'ın hangi sünnetini sorarsanız size onu haber veririm, demişti. İbn Kevâ kalkıp: Ey mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ'nın «Esip savuranlara.» kavlinin manâsı nedir? diye sordu. Hz. Ali: Rüzgârdır, dedi. Onun «Yükünü yüklenenlere.» kavlinin anlamı nedir? sorusuna: Buluttur, cevabını verdi. «Kolayca süzülenlere.» âyetinin anlamı nedir? sorusuna: Gemilerdir, cevabını verdi. Yine onun «İşi ayıranlara.» kavlinin anlamı nedir? sorusuna da: Meleklerdir, cevabını verdi. Bu husûsta bir de merfû' hadîs rivâyet edilir ki Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın İbrâhîm İbn Hânî kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Sabîğ et-Temîmî, Ömer İbn Hattâb'a geldi ve: Ey Mü'minlerin emîri, bana esip savuranları haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar rüzgârlardır. Şâyet bunu Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: «İşi ayıranlar»ı bana haber ver, dedi. Hz. Ömer: Bunlar meleklerdir. Şâyet bunu Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: Bana: «Kolayca süzülenler»i haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar gemilerdir. Şâyet bunu Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi ve ona yüz sopa vurulmasını sonra da bir eve hapsedilmesini emretti. İyileşince tekrâr ona yüz sopa vurdu ve bir semere yükleyip Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye: İnsanları onunla birlikte oturmaktan men'et diye yazdı. O bir süre bu durumda kaldı da sonunda Ebu Mûsâ'ya gelerek daha önce içinde duymakta olduğu duyguları nefsinde bulmadığına dâir ağır ağır yemînler etti. Bunun üzerine Ebu Mûsâ da durumu Hz. Ömer'e yazdı ve Hz. Ömer'in: Öyle sanıyorum ki doğru söylemiştir, cevabı üzerine insanlarla oturmakta serbest bıraktı. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Hadisîn râvîleri arasında bulunan Ebu Bekr İbn Ebu Sebre, yumuşak, Saîd İbn Selâm ise hadîs ashâbından değildir. Ben de derim ki: Bu hadîsin Rasûlullah'a ulaştırılması zayıftır. Doğruya yakın görüneni ise onun Hz. Ömer üzerinde mevkûf olmasıdır. Sabîğ İbn Asel ile Hz. Ömer arasındaki geçen hâdise meşhûrdur. Hz. Ömer'in onu dövmesi onda gördüğü inâd ve muhâtabını zor durumda bırakma arzusu olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir. Hâfız İbn Asâkir bu olayı Sabîğ'in hal tercemesinde uzunca anlatır. İbn Abbâs, İbn Ömer, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve birçokları da âyetleri

bu şekilde tefsîr etmişlerdir. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim bunun dışında bir açıklama nakletmemişlerdir. «Esip savuranlar»dan maksadın daha önce geçtiği üzere rüzgâr, «Yükünü yüklenenler»den maksadın daha önce geçtiği üzere bulut olduğu söylenmiştir. Çünkü o su yüklenmektedir. «Kolayca süzülenler»e gelince; daha önce de geçtiği üzere Cumhûr'dan nakledilen meşhûr görüş bunların, su üzerinde kolayca süzülen ve akıp giden gemiler olduğudur. Bazıları ise bunların, yörüngelerinde kolayca süzülen yıldızlar olduğunu söylemişlerdir. Böylece en aşağıdan en yüceye daha sonra da yüce olanına yükselme gerçekleşebilsin. Rüzgârların üzerinde bulut, ondan da yukarda yıldızlar ve onların da üzerinde işi ayıran melekler vardır. Onlar Allah'ın şer'î ve kevnî emirlerini indirirler. Bütün bunlar Allah'ın, âhiretin vukûuna dâir yemînleridir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Şüphesiz size vaadolunan elbette doğru (bir haber)dur. Şüphesiz cezâ (ve hesâba çekme) elbet vukû'bulacaktır.»

İbn Abbâs «Hâreli yollara sâhip göğe andolsun ki.» âyet-i kerîme'sini: Karârlı, göz kamaştırıcı güzellikte göğe andolsun ki, şeklinde açıklar. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Ebu Sâlih, Süddî, Katâde, Atıyye el-Avfî, Rebî' İbn Enes ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Dahhâk, Minhâl İbn Amr ve başkaları ise burayı şöyle açıklarlar: Rüzgâr su, kum ve ekinlere vurduğu zaman nasıl kıvrılır ve iç içe yollar oluşursa işte âyet-i kerîme'deki (الحبك) kelimesi gök için bu anlamda kullanılmıştır. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Ebu Kılâbe'den, onun Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbından birisinden, rivâyetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Şüphesiz sizin ardınızdan son derece yalancı ve dalâlete düşürücü olan vardır. Onun başı arkasından kıvırcık ve yol yoldur. Onun başının arkadan görünüşünü ifâdede Allah Rasûlünün kullanmış olduğu (حبك) kelimesi ile, onun saçlarının yol yol kıvırcık oluşu anlatılmak istenmiştir. Ebu Sâlih bu kelimeyi şiddetle, Husayf sağlamlıkla açıklarken, Hasan İbn Ebu Hasan el-Basrî göğün yıldızlarla sağlamlaştırılmış olduğu açıklamasını getirir. Katâde'nin Sâlim İbn Ebu Ca'd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre «Hâreli yollara sâhip göğe andolsun ki.» âyetinde yedinci gök kasdedilmektedir. Abdullah İbn Amr bu sözü ile sanki içinde sâbit yıldızların bulunduğu göğü kasdetmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Astronomi âlimlerinden çoğuna göre ise bu, yedinci göğün de üzerinde bulunan sekizinci felekdedir. En doğrusunu Allah bilir. Bütün bu sözler aslında bir tek şeye dönmektedir ki o da bu semânın son derece güzel oluşudur. Nitekim İbn Abbâs da böyle söylemiştir. Bu gök; güzelliğinden yüksektir, şeffâftır, sağlamdır, yapısı muhkemdir, geniştir, göz kamaştırıcı güzelliktedir. Sâbit ve seyyâre yıldızlarla, parlak yıldızlar, güneş ve ay ile süslenmiştir.

Allah Teâlâ: «Şüphesiz siz ihtilâflı bir sözdesiniz.» buyurur ki ey Allah'ın elçilerini yalanlayan müşrikler; şüphesiz siz toplanıp bir araya gelmeyen karârsız ve birbirine zıd bir söz üzerinesinizdir. Katâde der ki: Şüphesiz sizler Kur'ân'ı doğrulayan ve yalanlayan sözler arasında ihtilâflı bir söz üzeresiniz.

«Ondan döndürülen kimseler döndürülür.» Bu ihtilâflı sözler ancak sapıtmış olanların yanında değerli ve geçerlidir. Zîrâ batıl bir sözdür ve ancak anlayışı olmayan, budala, gafil, sapıtmış ve döndürülmüş olanlar bu sözle dalâlete düşer, döndürülür ve bu söze boyun eğerek tâbi olur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Muhakkak ki sizler ve taptıklarınız O'na karşı hiç kimseyi fitneye sürükleyebilecek değilsiniz. Tabiî cehenneme girecek olan müstesnâ.» (Sâffât, 161-163).

İbn Abbâs ve Süddî, «Ondan döndürülen kimseler döndürülür.» âyet-i kerîme'sini: Sapıtmış olanlar ondan sapar, şeklinde; Mücâhid : Görüşü zayıflatılmış olanlar ondan çevrilip uzaklaştırılır, şeklinde; Hasan el-Basrî de: Bu Kur'ân'dan onu yalanlayanlar döndürülüp çevrilir, şeklinde açıklamışlardır.

Mücâhid, «Kahrolsun o koyu yalancılar.» âyet-i kerîme'sindeki (الخراصون) kelimesini: Yalancılar, şeklinde terceme eder. Bu; abese sûresindeki «Canı çıksın o insanın, o ne nankördür.» (Abese, 17) kavli gibidir. Bunlar biz yeniden diriltilmeyeceğiz diyen, buna inanmayan yalancılardır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha «Kahrolsun o koyu yalancılar.» âyetinde: Şüpheye düşenlere lâ'net olsun, denilmek istendiğini söyler. Aynı şekilde hutbelerinde Muâz (r.a.) da: Şüpheye düşenler helâk olmuştur, dermiş. Katâde de bunların gâfil ve zanlara kapılan kimseler olduğunu söyler.

İbn Abbâs ve birçokları «Ki onlar, koyu bir cehâlet içerisinde kalmış gâfillerdir.» âyetini şöyle açıklıyorlar: Onlar ki küfür, şüphe ve koyu bir cehalet içerisinde kalmış, gaflet içinde oyalanan kimselerdir. Onlar: «Din günü ne zaman? diye sorarlar.» Bu sözü bir yalanlama, inâd, şüphe ifadesi olarak, bir de uzak gördükleri için söylemektedirler. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «O, kendilerinin ateşe sokulacakları gündür.» İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve birçokları, âyet-i kerîme'deki (يفتنون) fiili hakkında şöyle diyorlar : Altının sâfiyeti ateşte denenip tecrübe edildiği gibi onlar da (ateşe sokularak) azâb olunacaklardır. Mücâhid, İkrime, İbrâhîm en-Nehaî, Zeyd İbn Eslem ve Süfyân es-Sevrî gibi âlimlerin de içinde bulunduğu bir cemâat ise bu fiili; yakılacaklar, anlamına almışlardır.

«Tadın azâbınızı» âyetini Mücahid: Tadın yakılışınızı, şeklinde; bir başkası: Tadın azâbınızı, şeklinde anlamıştır. Onlara bir azarlama,

suçlama, hakâret ve küçültme olarak: «İşte acele istediğiniz bu idi.» denilir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾
كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ
لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾ وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَفِي
السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

15 — Şüphesiz ki müttakîler, cennetlerde ve çeşmelerdedirler.

16 — Rablarının kendilerine verdiğini almış olarak. Zîrâ onlar bundan önce de ihsân edenlerdi.

17 — Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.

18 — Seher vakitlerinde de istiğfâr ederlerdi.

19 — Onların mallarında yoksullar ve muhtâçlar için de bir hak vardır.

20 — Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.

21 — Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmez misiniz?

22 — Rızkınız da, size vaadolunan şeyler de semâdadır.

23 — Göğün ve yerin Rabbına andolsun ki; bu, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.

Cennetler ve Çeşmeler

Allah Teâlâ, Zâtından korkan kimselerden haber vererek buyurur ki: O bedbahtların içinde bulunduğu azâb, cezâlandırma, ve bukâğıların tersine onlar Allah'a dönecekleri günde cennetlerin ve pınarların başlarında olacaklardır. İbn Cerîr, «Rablarının kendilerine verdiğini almış olarak.» kısmını şöyle açıklar: Allah'ın kendilerine emretmiş olduğu farzları işlemiş kimseler olarak. «Zirâ onlar bundan önce de ihsân edenlerdi.» Yani farzlar kendilerine farz kılınmazdan önce de amellerinde iyi kimselerdi. İbn Cerîr, İbn Humeyd kanalıyla... İbn Abbâs'tan «Rablarının kendilerine verdiğini almış olarak.» âyeti hakkında rivâyet eder ki o, şöyle demiştir: Rablarının kendilerine verdiği farzları almış olarak.

Onlar bu fazrlardan önce de iyi işler yaparlardı. Bu haberin isnâdı zayıftır ve İbn Abbâs'tan rivâyeti sahîh değildir. Osmân İbn Ebu Şeybe de bu haberi Muâviye İbn Hişâm kanalıyla... İbn Abbâs'tan zikretmiştir. İbn Cerîr'in bu tefsîri şüphelidir. Zîrâ âyetteki (آخذين) kelimesi «Şüphesiz onlar cennetlerde ve çeşmelerdedirler.» kısmının hâl'idir. Allah'tan korkan kimseler cennet ve pınar başlarında olmaları halinde Rablarının kendilerine bahşetmiş olduğu nimetler, sevinçler, güzel hal ve durumları almış olarak bulunacaklardır.

«Zîrâ onlar bundan önce de (dünya yurdunda) ihsân edenlerdi.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Geçmiş günlerde peşînen işlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin ve için, denir.» (Hâkka, 24) buyurur. Daha sonra Allah Teâlâ, onların iyi amellerini şu kavli ile beyân buyuruyor: «Onlar, gecenin az bir kısmında uyurlardı.» Müfessirler bu âyetin tefsîrinde iki görüş ileri sürerler:

1 — (يهجعون) fiilinin başında bulunan edât olumsuzluk edâtıdır. Buna göre anlamı: Onların uyumadıkları vakit gecenin az bir kısmı idi, şeklindedir. İbn Abbâs der ki: Onların üzerinden bir gece geçmişse onlar az bir şey de olsa mutlaka ondan alırlardı (uyurlardı.) Mutarrif İbn Abdullah'dan rivâyetle Katâde şöyle der: Onların üzerinden Allah için namaz kılmadıkları gecelerin geçtiği pek azdır. Onlar ya o gecenin evvelinde veya ortasında bir vakitte mutlakâ namaz kılmışlardır. Mücâhid: Teheccüd namazı kılmaksızın sabaha kadar uyudukları geceler azdır, derken Katâde de aynı açıklamaya iştirâk eder. Enes İbn Mâlik ve Ebu'l-Âliye derler ki: Onlar akşam ve yatsı arasında namaz kılarlardı. Ebu Ca'fer el-Bâkır da: Onlar yatsı namazı kılıncaya kadar uyumazlardı, der.

2 — Bu fiilin başındaki edât fiillerin mânâsını masdara çeviren edâttır. Buna göre anlam: Onların geceleyin uyumaları az olurdu, şeklindedir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh ediyor. Hasan el-Basrî «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.» âyetini şöyle açıklıyor: Onlar gece ibâdetine katlanırlar, gecenin çok az bir kısmında uyurlar, istekli olarak gece ibâdetini seher vaktine kadar uzatırlardı ki böylece istiğfârda bulunmaları seher vaktinde olurdu. Katâde'nin rivâyetine göre Ahmed İbn Kays, «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.» âyeti hakkında şöyle diyor: Onlar çok az uyurlardı, ben bu âyet-i kerîme'ye ehil olanlardan değilim. Hasan el-Basrî'nin rivâyetine göre Ahmed İbn Kays şöyle dermiş: Amelimi cennetliklerin ameliyle karşılaştırdım. Bir de gördüm ki onlar, bizden çok çok farklılar. Onlar öyle bir kavim ki biz onların amellerine ulaşamayız. Geceleyin çok az uyurlardı. Amelimi cehennemliklerin ameliyle karşılaştırdım ve gördüm ki onlar kendilerinde hiç bir hayır olmayan, Allah'ın kitâbını ve elçilerini yalanlayan, ölümden sonra diriltilmeyi yalanlayan bir kavimdir. Derece itibârıyla bizim en ha-

yırlılarımızdan öyle bir kavim gördüm ki onlar sâlih amelleri kötü amellere karıştırmışlardır.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in naklettiğine göre Temîmoğullarından birisi Übeyy'e: Ey Ebu Üsâme, ben ikimizde bulamadığım bir sıfat duydum. Allah öyle bir kavmi zikrediyor ki, onlar «Gecenin az bir kısmında uyurlarmış.» Allah'a yemîn ederim ki bizler (onların tâm tersine) gecenin çok az bir kısmında ibâdet ediyoruz, demişti. Übeyy ona dedi ki: Uykusu geldiği zaman uyayan, uyandığı zaman Allah'tan korkan kimseye ne mutlu.

Abdullah İbn Selâm der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye geldiğinde insanlar hemen yanına koşuştular. Ben de onun yanına koşanlar içindeydim. Onun yüzünü gördüğümde anladım ki yüzü yalancı birisinin yüzü değildi. Ondan ilk işittiğim sözler şunlardır: Ey insanlar; yemek yedirin, akrabâlarınıza gelip gidin, selâmı aranızda yayın, insanlar uyurken geceleyin namaz kılın ki cennete selâmetle giresiniz. İmâm Ahmed'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz cennette öyle odalar vardır ki dışı içinden, içi dışından görülür, buyurmuştu. Ebu Mûsâ el-Eş'arî: Ey Allah'ın elçisi, bu odalar kimin içindir? diye sordu da Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Bu odalar sözü yumuşak söyleyen, yemek yediren, insanlar uyurken geceleyin Allah için ibâdet edenler içindir, buyurdu. «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.» âyet-i kerîme'si hakkında Ma'mer der ki: Zührî ve Hasan: Onlar gecenin çoğunda namaz kılarlardı, demişlerdir. İbn Abbâs ve İbrâhîm en-Nehaî de burayı: Uyumazlardı, şeklinde açıklıyorlar. Dahhâk ise der ki: Allah Teâlâ önce: «Zirâ onlar bundan önce de ihsân edenlerdi.» buyurup daha sonra: «Gecenin az bir kısmında uyurlardı ve seher vakitlerinde de istiğfâr ederlerdi.» buyurmuştur.

Mücâhid ve birçokları «Seher vakitlerinde de istiğfâr ederlerdi.» âyet-i kerîmesindeki istiğfârı namaz kılmak şeklinde açıklamışlardır. Başkaları ise şöyle derler: Onlar, geceleyin ibâdet ederler, seher vaktinde de istiğfâr ederlerdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Onlar ki seherlerde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir...» (Âl-i İmrân, 17) buyurmaktadır. Şâyet istiğfâr namazda olursa elbette bu en güzelidir. Sahîh hadîs mecmualarında ve başka eserlerde sahâbeden bir cemâattan rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ her gecenin son üçte birinde dünya semâsına iner ve şafak sökünceye kadar: Tevbe eden yok mu, tevbesini kabul edeyim, istiğfâr eden yok mu, bağışlayayım. İsteyen yok mu ki isteği kendisine verilsin, buyurur. Hz. Yâ'kûb'un oğullarına: «Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim.» (Yûsuf, 98) dediğini haber veren âyet-i kerîme'nin tefsîrinde

müfessirlerden birçoğu şöyle diyor: Hz. Yâ'kûb onlar için mağfiret dilemeyi seher vaktine bırakmıştı.

Allah Teâlâ onları namaz kılmakla niteledikten sonra ikinci olarak zekât, iyilik ve sıla-i Rahimle niteleyerek şöyle buyurur: «Onların mallarında yoksullar ve muhtâçlar için de (ayırdıkları bir kısım) bir hak vardır.» Âyet-i kerîme'de geçen sâil kelimesinin anlamı ma'lûmdur. Bu; istemeye başlayan kimsedir ki onun insanların malında hakkı vardır. Nitekim İmâm Ahmed'in Vekî' ve Abdurrahmân kanalıyla... Hüseyin İbn Ali'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Bir at üzerinde bile gelmiş olsa sâil'in hakkı vardır, buyurmuştur. Ebu Dâvûd da hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Ali İbn Ebu Tâlib'den müsned olarak da rivâyet eder. Yine Ebu Dâvûd bu hadîsi Hermâs İbn Ziyâd kanalıyla merfû' olarak da rivâyet etmiştir.

Âyet-i kerîme'de geçen mahrûma gelince; İbn Abbâs ve Mücâhid, bu kimseyi şöyle ta'rîf ediyorlar: O; kazancı kıt ve dar olan bir kimsedir ki onun için İslâm'da bir pay yoktur. Yani onun Beyt'ül-Mâl'de payı, bir kazancı ve yiyeceğini te'mîn edeceği bir sanatı yoktur. Mü'minlerin annesi Hz.Âişe der ki: Hemen hemen hiç bir kazanç elde edemeyen, kazancı son derece kıt ve dar olan kimsedir. Dahhâk şöyle diyor: O, malı yok olmuş, mahvolmuş kimsedir. Allah Teâlâ onun için bu hakkı vermiştir. Ebu Kılâbe de şöyle diyor: Yemâme'de bir sel geldi ve birisinin malını alıp götürdü. Sahâbe'den birisi: İşte bu mahrûmdur, dedi. İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, İbrâhîm en-Nehaî, İbn Ömer'in kölesi Nâfi' ve Atâ İbn Ebu Rebâh da mahrûmu; kazancı kıt ve dar olan, şeklinde ta'rîf etmişlerdir. Katâde ve Zührî mahrûmu: İnsanlardan bir şey istemeyen şeklinde ta'rîf eder. Zührî ise Allah Rasûlü (s.a.)nün şöyle buyurduğunu nakleder:

لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلَكِنِ الْمِسْكِينُ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَلَا يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ

Yoksul; insanları dolaşarak bir veya iki lokmanın, bir veya iki hurmanın kendisini geri çevirdiği kimse değildir. Aksine yoksul; kendini muhtâç etmeyecek bir varlığı bulamayan, durumu anlaşılamayıp kendisine sadaka verilmeyen kimsedir. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Sahîh'lerinde başka bir kanaldan rivâyetle müsned olarak zikretmişlerdir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Mahrûm; ganîmet paylaştırıldıktan sonra gelen kimsedir ki ona az bir miktar verilir. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana arkadaşlarımdan biri rivâyet edip şöyle dedi: Bizler, Mekke yolunda

Ömer İbn Abdülazîz ile beraberdik. Bir köpek geldi. Ömer, bir koyunun kürek kemiğini çıkararak o köpeğin önüne attı ve şöyle dedi: Onun mahrûm olduğunu söylüyorlar. Şa'bî der ki: Mahrûmun ne olduğunu bilmek beni çok yordu. İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüşe göre mahrûm; hangi sebeple olursa olsun malı olmayandır. İster kazanca güç yetiremez halde, ister bir âfet veya başka şeyle malı helâk olmuş olsun, malı bütünüyle bitmiş, yok olmuş kimsedir. Sevrî'nin Kays İbn Müslim'den, onun Hasan İbn Muhammed'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir seriyye göndermiş de onlar ganîmet almışlar. Peşinden o ganîmetin taksîminde hazır bulunmayan bir topluluk gelmiş ve «Onların mallarında yoksullar ve muhtâçlar için de bir hak vardır.» âyet-i kerîme'si nâzil olmuş. Bu rivâyet âyetin Medîne'de nâzil olmuş olmasını gerektirir. Halbuki durum böyle değildir, aksine âyet Mekke'de nâzil olmuştur ve kendinden sonraki hâdiselere de şâmildir.

Allah Teâlâ: «Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.» buyurur. Yeryüzünde onun yaratıcısının büyüklüğüne ve sonsuz kudretine delâlet eden alâmetler vardır. Orada her sınıftan bitkiler, hayvanlar, ovalar, dağlar, çöller, nehirler, denizler, dilleri ve renkleri farklı, irâdeleri ve kâbiliyetleri değişik, akılları, anlayışları ve hareketleri birbirinden farklı derecelerde, kimi bedbaht, kimi bahtiyâr insanlar yaratmıştır. Onların organlarından ber birini ihtiyâç duyacakları yere koyarak onları terkîb etmesinde hiç şüphesiz yüce hikmetler vardır. Bu sebepledir ki: «Kendi nefislerinizde de âyetler vardır. Hâlâ görmez misiniz?» buyurmuştur. Katâde der ki: Her kim kendi yaratılışı üzerinde düşünürse, bilir ki o yaratılmıştır ve mafsalları ibâdet için yumuşatılmıştır.

«Rızkınız da semâdadır.» âyetiyle yağmur, «Size vaadolunan şeyler de semâdadır.» âyetinde de cennet kasdedilmektedir. İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları böyle söylemiştir. Süfyân es-Sevrî der ki: Vâsıl el-Ahdeb «Rızkınız da, size vaadolunan şeyler de semâdadır.» âyetini okudu ve: Ben rızkımın semâda olduğunu görüyor ve onu yerde arıyorum, bu olacak şey mi? dedi ve bir harâbeye girerek orada üç gün kaldı, hiç bir şey elde edemedi. Üçüncü gün olduğunda birden yaş hurma yaprağından yapılmış bir zenbil gördü (ve onun içine girdi) onun kendisinden daha fazla hüsn-i niyyet sâhibi bir kardeşi vardı. O da onunla beraber bu harâbeye girdi ve böylece iki zenbil oldular. Bu durumda devâm ede ede sonunda aralarını ölüm ayırdı.

«Göğün ve yerin Rabbına andolsun ki; bu, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.» âyet-i kerîme'sinde Allah Teâlâ yüce zâtına yemîn eder ki onlara va'detmiş olduğu Kıyâmet, yeniden diriltilme ve amellerinin karşılığını verme hiç şüphesiz meydana gelecektir. O, hakkında hiç bir şüphe bulunmayan gerçektir. Konuştuğunuz zamandaki nutkunuz-

dan nasıl hiç şüphe etmiyorsanız bundan da şüphe etmeyin. Muâz (r.a.) bir şey rivâyet ettiği zaman arkadaşına: Sen nasıl buradaysan bu da hiç şüphesiz gerçektir, dermiş. (Senin şu anda burada olduğundan nasıl şüphe etmiyorsan sana bu rivâyet ettiğim de aynı kesinlikte bir gerçektir, dermiş.) Müsedded'in İbn Ebu Adiyy kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) : Rabları kendilerine yemîn ettikten sonra onu tasdîk etmeyen kavimleri Allah kahretsin, buyurmuştur. Bu hadîsi İbn Cerîr de Bündâr kanalıyla... Hasan el-Basrî'den mürsel olarak rivâyetle zikretmiştir.

İZÂHI

Defalarca zikrettik ki; Allah Teâlâ kendi zâtını ta'zîm etmeyi belirttikten sonra mahlûkâtına şefkatı zikretmektedir. Şüphesiz ki seher vakitleri yapılan istiğfâr ve yalvarışlarda Allah için ta'zîm bahis mevzûudur. Bu tâ'zîmden sonra Allah Teâlâ şefkata işâret ederek «Onların mallarında dilenen ve muhtâçlar için de bir hak vardır.» buyurmaktadır. Bu konuda birçok mes'ele vardır.

Birinci Mes'ele: Allah Teâlâ, malı onlara izâfe etmiş ve: «Onların mallarında» buyurmuştur. Başka âyetlerde ise şöyle buyurmaktadır: «Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infâk edin.» (Yâsin, 47) «Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infâk ederler.» (Bakara, 3; Enfâl, 3) Biz deriz ki: Bunun sebebi, Allah Teâlâ oralarda infâkı teşvîk etmekteydi. Bu nedenle teşvîki engelleyecek veya teşvîki ortadan kaldıracak engelleri bertaraf etmek için zikretmişti. Böylece, infâk edeceklere; rızkın Allah'ın verdiği rızık olduğunu belirtiyordu. Yani sizi rızıklandıran Allah'tır, öyleyse fakîrlikten korkmayın da bol bol verin. Burada ise mü'minlerin yaptıkları fiili övmektedir ve daha fazla hırslı davranmaya ihtiyâç yoktur.

İkinci Mes'ele: Meşhûr olan kavle göre; hak, şerîatça belirtilen mikdârdan ibârettir ki bu da zekâttır. Bu takdîrde burada bir övgü niteliği diye bir şey kalmaz. Çünkü müslümanın malında bir hakkın bulunması —ki bu zekâttır— övülecek bir nitelik değildir. Zîrâ bu hak, her müslüman için vâriddir. Hattâ kâfir bile İslâm'ın teferruâtla ilgili ahkâmıyla muhâtab olduğu zaman, onun malında da belirli bir hak (cizye) sözkonusudur. Ancak kâfir müslüman olunca bu hak onun üzerinden sâkıt olur. Şâyet ölürse bu hakkı vermediği için cezâlandırılır. İslâm dışı bir noktada bu hakkı ödemeye kalkarsa, yerine geçmez. Öyleyse bunun bir övgü sıfatı olduğunu söylemek nasıl anlaşılabilir? Biz deriz ki: Buna birkaç vecihten cevâb verilebilir:

a — Biz «dilenen» lafzını; şer'an taleb eden, diye tefsîr ederiz.

Mahrûm lafzını da; istemekten başka imkânı olmayan, diye açıklarız. Halbuki şâri' onu taleb etmekten alıkoymuştur. Kaldı ki bu alıkoyuş bazan taleb edenin haksız olmasından kaynaklanacağı gibi, bazan da kendisinden istenilen kişinin üzerinde bir hak olmamasından kaynaklanır ve dolayısıyla ondan taleb edilmez. Bu sebeple Allah Teâlâ onun malında taleb edenin bir hakkı vardır ki bu, zekâttır, taleb etmeyenlerin de bir hakkı vardır ki bu da, gönüllü sadakadır, buyurmuştur. Mal sâhibi bu gönüllü sadakadan dolayı bir taleble karşılaşmaz. Ayrıca bu sadakayı cizye ve zekât tarzında taleb edenlerin talebi de mahrûm bırakılır. Bilakis isteğe bağlı bir istek olarak istenir. O takdîrde de sanki Hak Teâlâ şöyle demiş olmaktadır: Onun malında zekât ve sadaka vardır. Malda sadaka, ancak onun böyle olduğu farzedildikten sonra mümkün olur. Bu takdîrde onun fakîr ve miskînlere aktarılması îcâbeder. İkinci cevâb ise şöyle diyebilmemizdir: «Onların mallarında yoksullar için de bir hak vardır.» kavlindeki malları, onların hakları için zarftır. Çünkü buradaki cer harfi olan fî (فى) edâtı içindir. Ne var ki zarf, ancak mazrûf için taleb edilebilir. Yani sanki Hak Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Onlar malı isteyip cem'etmezler. Ancak bunu hakkın zarfı olarak yaparlar. Şüphesiz ki zarftan istenen mazrûftur. Zarf ise onların mallarıdır. Binâenaleyh «malları» lafzı hakların zarfı kılınmaktadır. Bunun üzerinde bir medîh de sözkonusu olamaz. Eğer denilecek olursa; onların malları dilenenlerindir, denilmiş olsaydı daha belîğ olmaz mıydı? Biz; hayır, deriz. Çünkü kimin kırk dinârı var da ondan sadaka verirse, sadakası sürekli olmaz. Buna mukâbil o kişi çalışır, ticâret yapar ve yıllarca yaşayarak zekâtını öder ve buna ilâveten sadaka da verirse, verdiği malın mikdârı daha da artar. Namaz ve oruçta da durum böyledir. Bir kişi bu ikisini fazlasıyla yapıp nihâyet ondan aciz kalacak duruma düşerse, sürekli bu ikisini devâm ettiren kişi gibi olmaz. Hz. Peygamberin şu hadîsi de buna işârettir: «Bu din çok sağlamdır. Onda yumuşaklıkla hareket et. Çünkü yeşilliği bitiren kişi ne bir toprağı parçalar, ne de bir sırtı olduğu gibi bırakır.»

İsteyen anlamına gelen (السائل) ile yoksul anlamına gelen (المحروم) kelimelerinde birkaç vecih vardır:

Birincisi : İsteyen, konuşan kişidir ki bu Âdemoğlu cinsindendir. Yoksul olan ise, ondan başka rûh sâhibi olan her türlü canlılardır ki bunlar konuşmaktan mahrûmdurlar. Nitekim Hz. Peygamber; yanan her yürek için ecir vardır, buyurmuştur.

İkincisi: Bu en açık ve en meşhûr olan görüştür. Şöyle ki: İsteyen dilenen kişidir. Yoksul ise, halktan bir kısmının onu zengin sanıp bir şey vermediği iffetli kimsedir. Birincisi Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Hem siz yeyin. hem hayvanlarınızı otlatın.» (Tâ-Hâ, 54) İkincisi ise Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «İsteyene de, istemeyene de verin.»

İstemeyenden maksad mahrûm olanıdır. Denilirse ki : Birinci vecihte sıralama son derece güzeldir. Zîrâ konuşabilen varlığın ihtiyâcını gidermek, hayvanların ihtiyâcını gidermekten önce gelir. Bu tâkdirde ikinci vecihte tertîb tarzı nasıl olacaktır? Biz deriz ki: Bunun iki vechi vardır: Birincisi, dilenenin ihtiyâcı, varlıkta yoksulun ihtiyâcından önce ortaya çıkar. Çünkü o, durumunu sözüyle belirtir, malının azlığını gerekçe göstererek dilenir ve ihtiyâcının ödenmesinde bir öncelik kazanır. Mahrûma gelince, bunun ihtiyâcı belirlenmiş değildir, dolayısıyla ihtiyâcı ancak haberdâr olunduktan sonra giderilir. Binâenaleyh bu sıralama üzerine zikir gerçeğe uygundur. İkincisi; bu ifâde, vermenin çokluğuna işârettir.Yani demektedir ki: Dilenene verilir. Eğer o bulunmazsa, muhtâç olanlar soruşturulur dolayısıyla her iki halde de veren kişi hem soran hem sorulan olur. Üçüncüsü; hükmî ifâdelerde lafzî güzellikler terkedilmez. Meselâ, (إن رجوعهم إلينا وعلينا حسابهم) «Onların dönüşü Bizedir ve onların hesâbını görmek de Bize düşer.» sözü ile Allah Teâlâ'nın (إن إلينا إيابهم ثم إن علينا حسابهم) «Muhakkak ki onların tekrâr dönüşü Bizedir. Sonra onların hesâbını görmek Bize düşer.» (Ğâşiye, 26) Kavli bir değildir. Sözün bir bedeni vardır ki bu, lafızdır. Bir de rûhu vardır ki bu, mânâdır. Nasıl rûhunu ma'rifetle nûrlandırmış olan insanın, görünen bedenini de temizlikle nûrlandırması îcâbederse söz de böyledir. Nice hikmet dolu sözler vardır ki ifâdelerindeki rekâket yüzünden rûhları etkilemez. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVIII, 205-206).

Üzerinde yaşadığımız bu dünya Allah'ın âyetlerinin ve sanat hârikalarının sergilendiği bir müzedir. Biz bu müzenin ancak çok az bir sanat bölümünü seyredebiliyoruz. Her geçen gün de yeni bir hârikayla karşılaşıyoruz. Tıpkı bu müze gibi bir başka müze daha var ki o da kendi içimizde gizli. İnsan rûhu... Yalnız içinde yaşadığımız yıldız olan dünyanın esrârı değil. Bütün mevcûdâtın esrârını saklayan sır küpü, insan rûhu.

İşte âyet-i kerîme o çok kısacık işâretleriyle bu akılları yerinden oynatan iki gerçeğe dikkatleri çekmektedir. Bu iki gerçek görmek isteyenlerin ve yakîn getirmek dileyenlerin hayatlarını sürûr ve neşe ile doldurmakta, gönüllerini yüceltip ömürlerini uzatmakta, gerçek bilgi hazîneleri ile dolmak emelinde bulunanlara bütün hâdiselerini açıkça göstermektedir.

Kur'an âyetleri her ortamda, her şartta ve ahvâlde faâliyet yapmaya hazırdır. Her rûha, her kafaya ve her idrâke onun alabildiği ve tahammül edebildiği miktarda hazînelerini açmaya muktedirdir. İnsanlık bilgi basamaklarında yükseldikçe, düşünce ufukları genişledikçe, bilgisi artıp tecrübeleri çoğaldıkça, kâinâtın ve rûhun esrârını çözdükçe Kur'ân-ı Kerîm'den alacağı payı da, edeceği istifâdesi de ve aşacağı

hazîneleri de çoğalır, büyür ve genişler. Bu kitâbın hârikaları bitmez tükenmez. Onu bildiren, esrârını kavrayan ve onunla birlikte yaşayan peygamberin buyurduğu gibi... Allah elçisi kendi rûhunda duyduğu canlı bir gerçek ve tecrübeyi mübârek diliyle böyle ifâde etmektedir.

Bu Kur'an'ı ilk defa dinleyenler Allah'ın yeryüzündeki ve rûhlardaki âyetlerini işitince kendi paylarına düşeni gördüler ve kendi bilgi, tecrübe ve kabiliyetleri nisbetinde gereken payı aldılar. Sonra gelen nesiller de kendi bilgi ve tecrübe seviyelerine göre uygun olanı öğrendiler. Biz de kendi bilgi ve tecrübe seviyemizin genişliğine göre bu kaynaktan payımıza düşeni alıyoruz. Koca kâinâttaki bitmez tükenmez esrâr hazînelerinden açılan sırları görüyoruz. Bizden sonra gelecek nesiller de henüz bizim için yeryüzünde ve rûhlarda açıklık kazanmamış olan hakîkatları keşfedip kendi paylarına düşeni alacaklar. Böylece yeryüzü ve insan rûhu hep yenilikler ve harikalarla dolu olarak zamanın sonuna kadar iki büyük ve dehşet dolu hazîne olarâk devâm edip gidecektir.

Şu yeryüzü; hayat için elverişli, hayatın gelişip devâmı için zarûrî unsurları eşsiz bir şekilde taşıyan, kâinâttaki yığınlarca gezegenler, yıldızlar ve gök cisimleri arasında bilinen tek gezegendir. Öyle ki kâinâtımız bilinen kısmı —ki bilmek de kâinat gerçekleri karşısında sözkonusu edilmeyecek kadar küçük bir nisbeti ifâde eden deyimdir— her biri milyonlarca yıldız ihtivâ eden yüzbinlerce galaksiler ve her yıldızın etrafında dönüp dolaşan uydulardır. Bu sayısız rakamların arasında hayatın oluşup gelişmesi için elverişli olan yegâne mahal yeryüzüdür. Şâyet yeryüzünün pek çok husûsiyetlerinden en ufak birisi değişiverecek olsa burada hayatın mevcûdiyeti imkânsızlaşır. Dünyanın hacmi büyük veya küçük bir değişikliğe uğrayacak olsa, güneşe karşı uzaklaşıp yakınlaşacak olsa, güneşin hacmi ve ısı derecesi, yeryüzünün mihveri etrafındaki eğimi, kendi etrafında ve güneşin çevresindeki dönüşünün hızı yavaşlasa veya fazlalaşsa, dünyamızın uydusu olan ayın hacmi, uzaklığı değişiverecek olsa, dünyamızdaki karaların ve denizlerin nisbeti farklılaşacak olsa, şâyet... olsa... olsa... daha yeryüzünde hayatın oluşup gelişmesi için bilinen bilinmeyen nizâmlar değişecek olsa... Yeryüzünde hayat imkânı kalmazdı.

Bu ve benzeri âyetler ilâhî sergide gözler önüne serilmiş değil midir? Yeryüzünde yaşayan canlılar için saklanmış olan rızık kaynakları... Derinde, yüzeyde, havada, suda, suyun dibinde, mağara ve oyuklarda, toprağın bağrında ve yarıklarda gizlenip duran bu basit ve bileşik yapıya sâhip, çeşitli şekiller alabilen sayısız canlıların sayısız gıdâ türlerini te'mîn edecek kapasitedeki rızık kaynakları... Toprağın bağrında saklanan, suyunda akan, havasında esen, yüzeyinde biten, güneşten gelen, bilinen ve bilinmeyen âlemlerden ulaşan bu rızık kaynakları... Bü-

tün bu kaynaklar bu yeryüzünü hayat için elverişli bir yuva olarak kuran ve sayısız vâsıtalarla onu donatıp idâre eden yüce irâde tarafından hazırlanmıştır.

Yeryüzündeki tablo ve manzaraların değişikliği. Göz nereye ulaşırsa ulaşsın, adım nereye atılırsa atılsın, bitmez tükenmez hârikalarla dolu bu tablolar, bu çöller ve topraklar, bu yüksek ve alçak sâhâlar, şu vâdîler ve dağlar, şu denizler ve göller, şu ırmaklar ve sular, şu bölük bölük vâhâlar, şu üzüm bahçeleri, tarlalar, salkım salkım hurmalar kudret elinin durmadan değiştirip binbir türlü şekiller verdiği manzaraların hepsi... İnsan engebeli bir yere varır bir başka manzarayla karşılaşır, bitki dolu bir sâhâya uğrar, bir başka tablo görür. Yemyeşil çimler varken gördüğü ayrı bir tablodur. Hasat zamanı gider karşılaştığı manzara sararmış solmuş bir başka haldir. Bir adım bile değiştirmemiştir seyrettiği sâhâyı ama karşılaştığı farklı farklı manzaralardır.

Bu yeryüzünü i'mâr eden canlılar, bitkiler, hayvanlar... Kuşlar ve balıklar, sürüngenler, yırtıcı kuşlar... Hattâ hattâ insanın kendisi. Kur'ân-ı Kerîm her birini ayrı ayrı alır ele. Değil sayılıp tasnîf edilmesi, türlerinin ve cinslerinin mikdârını bile Allah'tan başka kimsenin bilmediği bu yaratıklar. Toplu olarak, ferd olarak tuhaf bir âlem... Her hayvan, her kuş, her yırtıcı hayvan, her haşere, her kurt ve her bitki... Hattâ hattâ bir yaprağın her dalı, bir gülün her yaprağı, bir yaprağın her damarı bu hayretlerle dolu ilâhî serginin bitmez tükenmez hârikalarıdır...

İnsanoğlu; yeryüzündeki hârikaları düşünüp sadece bu şekilde göstermek için tefekkür etse ve bu hârikaların işâret ettiği mânâyı kavramaya çalışsa bitmez tükenmez sözlere dalmak zorunda kalır. Ama Kur'ân-ı Kerîm beşer kalbini uyarır, düşünceye sevkeder. Dünya denilen bu yıldız üzerindeki seyâhat boyunca ve bu seyâhat esnâsında gördüğü gerçekler nisbetinde akıl almaz hârikaları bu sergide gözler önüne serer. Ne var ki bu hârikaları ve bu zevkli seyâhatı ancak gönlü yakîn nûruyla ma'mûr olan kimseler idrâk edebilirler:

«Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.» Kesin inançtır işte gönülleri canlandıran, görüp idrâk etme gücünü veren, yeryüzündeki manzaraları diriltip kalbe onun gizli esrârını söyleyen, bu esrârın ötesindeki tedbîri ve yaratıcı gücü anlatan. Bu îmân teması olmasa o manzaralar katı ve bomboş sâhâlar halinde kalır. Kalbe bir şey fısıldamaz, rûha bir şeyler söylemez. Birçokları bu ilâhî sergilerin önünden gözleri ve gönülleri kapalı olarak geçerler. Orada hayat hissine sâhip olmazlar. Konuştuğu dili anlamazlar. Çünkü kalbleri gerçek îmânın temasıyla canlanmamıştır. Çevrelerine hayat rûhu üflenmemiştir. Aralarında bazı bilginler de bulunur. «Dünya hayatının dışa vuran kısmını bilirler.» Gerçeğine ve özüne gözleri kapalıdır. Çünkü gözler varlığın özü-

ne ancak îmân anahtarıyla ulaşabilirler, yakîn nûruyle onu görebilirler. Elbette doğruyu söylüyor ulu Allah... Ve işte yeryüzünde görülen bir başka hârika daha:

«Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmez misiniz?»

İnsan denen şu mahlûk bu yeryüznün en büyük hârikasıdır. Ne var ki o, kendi değerini unutmakta kendi özünde gizli bulunan esrâra vâkıf olamamaktadır. Gönlü îmân nimetinden gâfil, yakîn nimetinden yoksun olunca hiç bir şeyi fark edememektedir. İnsanoğlu bedenî yapısı itibârıyla bir hârikadır. Bedeninin ihtivâ ettiği sırlar dehşetengîzdir. Rûhunda sakladığı gerçekler yönünden bir hârikadır. Kısacası dış görünüşü ve iç dünyası itibârıyla bir hârikadır. Çünkü o bu kâinâtın ana unsurunu, esrârını ve bilinmezliklerini temsîl etmektedir.

«Bir önemsiz külçe sanırsın kendini,
Saklarken özünde büyük bir âlemi.»

İnsanoğlu kendi rûhunun esrârını düşünerek dinleyecek olsa dehşet ve hayrette kalacağı sırlarla karşılaşır. Organlarının yapısı ve durumu, görevi ve vazîfesini yapış tarzı, hazım âmeliyesi ve solunumu, teneffüsü ve gıdâsını yakışı, kalbindeki kan ve damarların dolaşımı sağlaması, sinir sistemi, bileşimi ve bedeni idâresi, bezeler ve ifrâz ettikleri sular, organizmanın gelişimi faâliyeti ve âhengi için bunların lüzûmu, sonra bütün bu organların hem-âhenk olarak birlik içinde çalışıp birbirine destek olması, ince bir mükemmellik içerisinde karşılıklı faâliyetleri ve daha bu hârikaların her birisinin içinde karşılaşılan nice nice hârikalar. Her organ, her bölüm ve her nokta akılları durduracak hârikalar menbaı...

Rûhunun bilinmez noktaları, bilinen ve bilinmeyen kâbiliyetleri, varlıkları idrâk tarzı, hâdiseleri anlayıp hıfz etmesi, beynin faâliyetleri, yığınlarca saklanan bilgi ve motifler... Nerede ve nasıl saklanır bunlar? Nasıl yer ediyor görülen ve seyredilen manzara ve resimler? Gerekince nasıl tedâî yapıyor? Bu; güç kaynaklarının bilinen tarafları. Ya bilinmeyenleri? Çok daha fazla, çok daha büyük. Zaman zaman görülenin ötesinde bilinmeyen âlemlere doğru açılan aydınlıklar parlayıp sönüyor.

Sonra insan cinsinin üreyip gelişme sırrı. Bir tek hücre beşer cinsinin bütün husûsiyetlerini ihtivâ eden bir hazîne. Anne ve babanın, yakın geçmişlerin özelliklerini saklayan bir kutu. Neresinde gizleniyor o küçücük hücrenin bunca husûsiyetleri? Ve nasıl da biliyor kendiliğinden geçmiş tarihini? Sonra en uygun şekilde insan denen bu garip varlığın yapısında onları yeniden meydana çıkarıyor, ortaya döküyor?

Ana karnındaki bir cenînin yeryüzündeki hayata atılışını bir lahza düşününce... Annesinden ayrılıp kalbinin çarpmaya başlamasını ilk dünyaya geldiğinde organlarının çalışmasını... Gerçekten o doğuş anı-

nı ve hareketin başladığı zamanı durup düşününce akıllar dehşette kalıyor, kafalar yerinden oynuyor, rûhlar îmân feyazânıyla coşuyor ve o hârika karşısında kalb yerinde duramıyor, vicdân kendini tutamıyor.

Bir başka hârika da çocuğun harfleri ve heceleri çıkarıp hecelemeye başlarken lisânının hareketidir. Ve ardından konuşma hâdisesi, dilin sözetmesi, gırtlağın ses çıkartması... Çok karşılaştığımız için te'sîri altında kalmıyoruz bu hârikanın ama bir sâniye durup düşündüğümüz vakit son derece te'sîrine kapılıyoruz. Çünkü bu akıl almaz bir hârikadır. Allah'tan başka hiç bir kuvvetin meydana getiremeyeceği korkunç bir güçtür.

Bu mahlûkun hayatındaki en küçük nesneler bile bizleri hayretten hayrete sürükleyen büyük hârikalar karşısında bırakmaktadır: «Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmez misiniz?»

İnsan cinsinin her ferdi başlıbaşına bir âlemdir. Bütün şekilleriyle asırlar boyu tekerrür etmeyen apayrı özellikleri aksettiren bir aynadır. Bir ferdin hemcinsleri arasında şekil ve sûret bakımından akıl ve idrâk yönünden, rûh ve duygu noktasından hiç bir benzeri yoktur.

Bir ferdin hissinde ve düşüncesinde yer eden şekliyle kâinât bir diğerininkinde yer etmez. Bu ilâhî müzede milyonlarca milyarlarca hârikalar vardır. Her ferd ayrı bir tiptir. Apayrı bir tabîatı ve eşsiz bir fıtratı vardır. Onun karşısında bambaşka bir kâinât tasavvuru yer eder. Ve böylece varlıklar önünden bir daha tekrâr etmemecesine geçer gider. Bir insan bulamazsınız ki parmak izleri bir başka insana eşit olsun. Asırlar boyu bu yeryüzünün tarihinde birbirinin aynı olan iki parmak izi görülmemiştir.

Beşer cinsinin hârikalarıyla alâkalı birçok gerçekler gözler önüne serilmiş görülebilir haldedir. «Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmez misiniz?» Gözlerin gördüğü hârikalar görülmeyen daha nicelerinin işâretidir.

Bu hârikaları bir kitap almaz. Bilinen ve görülenlerini anlatabilmek için ciltler dolusu kitaba ihtiyâç vardır. Bilinmeyenleri ise bilinenlerinden çok, hem de pek çoktur. Kur'an bunları bir bir sayıp dökmüyor. Sâdece insan kalbini gözlere ve gönüllere açık bulunan bu ilâhî müze karşısında uyarmak için dokunup geçiyor. Ve insanoğlu dünya denilen bu yıldız üzerindeki seyâhatını —düşünerek, ibret alarak— bu düşüncenin verdiği ulvî hazlarla geçiriyor. O hârikalar, insanın rûhunda da gizlidir ama o bunları bilmiyor, görmüyor.

Doğrusunu söylemek gerekirse insanların yüzleri, hareketleri ve alışkanlıkları, yaratıcıların en yücesi tarafından yaratılan bir müzede gezinen müttâkî bir seyyâh gözüyle seyredilince gerçekten de haz ve heyecân dolu sâniyeler geçirilir.

Ya bütün hayatını bu yüce haz ve heyecânla dolu âlemde geçiren insanların duyduğu zevk ve sürûr nicedir...

İşte Kur'ân-ı Kerîm bu tür temâslarıyla insanı yeniden yaratıyor. Yeni bir duygu ile yoktan var ediyor. Yeni bir hayata açıyor onu. Yeryüzünde tasavvuru imkânsız ve eşi bulunmaz bir zevk ve sürûr veriyor ona.

Kur'an'ın istediği düşünce ve idrâk yüceliği işte budur. Beşer kalbine bu hazîneyi ancak îmân verir. Bu yüce hazzı ve sürûru yalnız îmân bahşeder. Dünya çamur ve toprak âleminde iken o, yücelerde zevk ve sürûr içerisindedir.

Birinci nokta yeryüzündeki sergiyle alâkalıdır. İkinci nokta rûhlarındaki sergiyle. Ardından perdelerle örtülü ulvî gayb âlemindeki bir sergi yer alıyor. Rızıkların paylaştırıldığı, nasiblerin bölündüğü bilinmez âlemle alâkalı:

«Rızkınız da, size vaadolunan şeyler de semâdadır.»

Hayret edilecek şey doğrusu. İnsanoğlu her ne kadar rızkını yeryüzünde aramakta ise de, çalışıp yorularak orada rızık peşinde koşmakta ise de ötelerden gelir rızkı ve nasîbi. Çünkü Kur'an, insanın gözünü ve rûhunu semâlara çevirir. Görünmeyen âleme... Allah'a... Oradan payına düşen ve kendisine lutfedilen rızkı bekler. Yeryüzü ve yeryüzündeki zâhirî rızık vâsıtalarına gelince, bu inananlar için birer âyettir. Gönülleri, fazl-ı İlâhî'den rızık beklemek üzere yeryüzünün ağırlıklarından kurtarıp, ihtirâsların pençesinden çıkararak rızkın zâhirî sebeplere sarılmamak için Allah'a çeviren âyetlerdir. Bunun için insanı sebeplerle sebepleri yaratan arasında bocalatıp bırakmaz.

Îmân sâhibi bir kalb bu gerçeği olduğu gibi görür ve idrâk eder. Ve bununla yeryüzünü ihmâl edip rızık vâsıtalarına başvurmama maksadı bulunmadığını görür. Kendisinin yeryüzünde oranın i'mârıyla vazîfeli bulunduğunu anlar. Bundan maksadın rûhunu semâya bağlamak, yeryüzünün i'mârı esnâsında yaratıcısından gâfil olmamak, yeryüzü için çalışırken gökyüzünü gözetlemek olduğunu bilir. Sebeplere sarılır ve bilir ki kendisini rızıklandıran bu sebepler değildir. Rızkı semâdan takdîr olunmuştur ve Allah'ın vaadettiği şey elbette yerini bulacaktır.

Böylece kalbi, yeryüzünün zâhirî sebeplerinin esîri olmaktan kurtulur. Sebepler zincirini kırarak göklerin mülkünde kanat gerer. O zaman o yeryüzündeki sebeplerde, sebepleri yaratana delâlet eden âyetler görür. Ayakları yeryüzünde gezinirken kalbi semâya bağlı olarak yaşar. İşte bunu istemektedir Allah insanlar için... Çamurdan yoğurup rûhundan üflediği ve âlemlerden üstün kıldığı yaratığının böyle olmasını buyurmaktadır.

İnsanın en üstün duruma gelmesi için biricik vâsıta îmândır. Çünkü îmânlı olan kişi ancak Allah'ın irâde buyurduğu o hali yaşayabi-

lir... Allah'ın yaratılışta insana verdiği din... Bozukluk ve sapıklık sirâyet etmezden önce Allah insanları bu fıtrat üzere yaratmıştır.

Yeryüzü rûhlar ve göklere temâstan sonra Cenâb-ı Allah Zât-ı Ulvîsine kasem ederek bütün bu sözlerin doğruluğunu belirtiyor.

«Göğün ve yerin Rabbına andolsun ki; bu, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.»

Konuşma açık bir gerçekti, bu husûsta kimse tartışmaz ve mücâdele etmez. İhtimâller serdedip şüphelenen olmaz. İşte aynı konuşma gibi bir gerçekte bu ilâhî sözlerdir. Ve Allah söyleyenlerin en doğrusudur.

Esmâî'nin garip bir fıkra olarak naklettiği bir rivâyeti Zâmahşerî «Keşşâf»ta zikreder. Biz rivâyet bakımından ihtiyâtlı olmakla beraber güzelliği yönünden burada nakletmeyi uygun görüyoruz.

«Basra camiilerinden çıkmıştım. Bir bedevî karşımda görünerek dedi ki: Hangi kabîledendir bu adam? Ben de Esmâ kabîlesinden, dedim. Nerden gelirsin? deyince Rahmân'ın sözünün okunduğu yerden, dedim. Bunun üzerine bana o sözden oku, dedi. Ben de Zâriyât sûresini okudum. Baştan yirmi ikinci âyete gelince: «Yeter» dedi. Kalktı devesini yatırdı, boğazladı. Gelen ve gidene dağıttı. Kılıcını kınından çıkarıp kırdı ve gitti. Bir müddet sonra ben (Hârûn) Reşîd ile birlikte haccederken tavâf yapıyordum. Bir de baktım ki birisi ince bir sesle beni sesliyor. Döndüm ve gördüm ki o bedevî. Sararmış, solmuştu. Selâm verdi bana ve aynı sûreyi okumamı istedi. Aynı âyete gelince bağırdı ve dedi ki: «Biz Rabbımızın bize vaadettiğini gerçek olarak bulduk.» Sonra başka var mı dedi? Ben de: «Göğün ve yerin Rabbına hamdolsun ki bu, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.» âyetini okudum. Bir çığlık daha attı. Ve sübhânallah dedi. Kim öfkelendirdi Celâl sâhibini ki kasem etmiş O? Sözünü kim tasdîk etmemiş ki yemîne başvurmuş? dedi üç kere. Ve rûhunu teslîm etti.»

Bu rivâyet garip bir fıkradır. Doğru olabilir de olmayabilir de. Ama Allah'ın buradaki kasemini hatırlattığı için önemlidir. Zat-ı Celâl'ine göklerin ve yerin Rabbı olması sıfatıyla yemîn ediyor. Ve bu yemîn; üzerine and içilen şeyin azametini daha da fazlalaştırıyor. Aslında bu, yemîne ve kaseme gerek olmayacak derecede açık bir gerçektir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 57-65)

oOo

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ
قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ
فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ
الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

24 — Sana İbrâhîm'in şerefli müsâfirlerinin haberi geldi mi?

25 — Hani onlar, yanına girip; selâm sana, demişlerdi de; selâm, demişti. Tanınmamış bir zümre.

26 — Hemen âilesine giderek semiz bir buzağı ile gelmiş,

27 — Onlara yaklaştırıp; yemez misiniz? demişti.

28 — Derken onlardan endîşeye düşmüştü. Korkma; demişler ve onu bilgin bir oğulla müjdelemişlerdi.

29 — Bunun üzerine zevcesi hayretle seslenerek döndü, yüzünü kapayarak: Kısır bir kocakarı, dedi.

30 — Onlar: Bu, böyledir, Rabbın buyurdu. Muhakkak ki O Hakîm, Alîm olandır, dediler.

İbrâhîm'in Müsâfirleri

Bu kıssa daha önce Hûd ve Hicr sûrelerinde de geçmişti. Allah Teâlâ: «İbrâhîm'in kendilerine değer verdiği şerefli müsâfirlerinin haberi sana geldi mi?» buyurur ki, İmâm Ahmed ve âlimlerden bir grup müsâfire ikrâmda bulunmanın vâcib olduğu görüşündedirler. Âyet-i kerîme'nin zâhirinden de anlaşıldığı veçhile bu husûsta hadîsler de vârid olmuştur.

«Hani onlar, yanına girip; selâm sana, demişlerdi de; (O da onların selâmına onlarınkinden daha fazîletli bir selâmla karşılık vererek) selâm, demişti» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Size bir selâm verildiği zaman; ondan daha iyisiyle selâm verin veya aynısıyla mukâbele edin.» (Nisâ, 86) buyurur ki, Hz. İbrâhim Halîl burada selâmın en üstününü tercîh etmiştir. Hz. İbrâhîm: «Tanınmamış bir zümre.» demişti ki Cebrâîl, İsrâfîl ve Mikâîl'den oluşan melekler onun yanına heybetli, güzel gençler şeklinde gelmişler, bu sebeple o: «Tanınmamış bir zümre.» demişti.

«(Gizlice ve sür'atle) hemen âilesine giderek (malının en iyisinden) semiz bir buzağı ile gelmişti.» Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur:

«Ve beklemeden onlara kızartılmış bir buzağı ikrâm etmişti.» (Hûd, 69). «Onlara yaklaştırıp; yemez misiniz? demişti.» Onlara gâyet yumuşak bir sözle konuşmuş ve güzel bir şekilde yiyeceği onlara takdîm etmişti. Bu âyet-i kerîme ikrâm âdâbını ihtivâ etmektedir. Önce Hz. İbrâhîm onlara sür'atle ve onlar hissetmeksizin yemeği getirmiş, size yemek getireyim mi? diye onlara minnette bulunmaksızın sür'atle ve gizlilik içinde yemeği onlara getirmiştir. Malından bulabildiği en iyisini yani semiz ve körpe bir buzağıyı kızartıp getirerek onlara yaklaştırmış, buyrun yemeğe dememiş, aksine yemeği önlerine koymuş, işitene ağır gelecek kesin bir ifâde ile onlara yemelerini emretmemiş, aksine lutuf ve takdîm havası içinde onlara «Yemez misiniz?» demiştir. Nitekim günümüzde de aynı yolu ta'kîb eden birisi şöyle diyebilir: Şâyet sadaka vermeyi uygun ve güzel görürsen sadaka ver.

«Derken onlardan endîşeye düşmüştü.» Başka bir sûrede daha önce kıssalarının geçtiği gibi bu muhâldir. Allah Teâlâ orada şöyle buyurur: «Ellerinin ona uzanmadığını görünce, durumlarını beğenmedi ve içine korku düştü. Korkma, biz Lût kavmine gönderildik, dediler. Karısı ayakta idi. Bunun üzerine güldü.» (Hûd, 70-71). Hz. İbrâhim'in hanımı, onlar Allah'a karşı kibirlenerek isyân ve inâdda bulundukları için helâk olacaklarına sevinmişti. İşte o zaman melekler ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından da Ya'kûb'u müjdelediler. «Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyar iken. Doğrusu bu, şaşılacak bir şey, dedi. Dediler ki: Allah'ın işine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. O Hamîd'dir. Mecîd'dir.» (Hûd, 72-73). Burada ise şöyle buyuruluyor: «Ve onu bilgin bir oğulla müjdelemişlerdi.» Hz. İshâk'ın müjdelenmesi aynı zamanda Hz. İbrâhîm'in hanımına da bir müjdedir. Zîrâ çocuk ondan olacaktır. Dolayısıyla her ikisi de müjdelenmişlerdir. «Bunun üzerine zevcesi hayretle seslenerek döndü.» âyet-i kerîme'sindeki (صرة) kelimesini; İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu Sâlih, Dahhâk, Zeyd İbn Eslem, Sevrî ve Süddî; yüksek sesle ve şiddetle bağırma (haykırma) olarak açıklarlar. Ki Hz. İbrahim'in hanımı: Vay başıma gelenler, diye bağırmıştı. «Yüzünü kapayarak, (elini alnına vurarak) —bu açıklama Mücâhid ve İbn Sâbit'indir— : Kısır bir kocakarı, dedi.» İbn Abbâs, buradaki yüzünü kapamayı; kadınların garîb bir şeye şaştıklarında yaptıkları gibi şaşkınlığından kendini tokatlama olarak açıklar. «Kısır bir kocakarı, dedi.» Ben daha çocukluğumda kısır kalmış ve hâmile olmamışken şimdi ihtiyar bir kocakarı olduğum halde mi doğuracağım? dedi. «Onlar: Bu, böy-

ledir, Rabbın buyurdu. Muhakkak ki O, (söz ve fiillerinde) Hakîm, (şerefe hak kazanmış olanları en iyi bilen) Alîm olandır, dediler.»

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً
مِنْ طِينٍ ﴿٣٣﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا
فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾

31 — Ey elçiler, işiniz nedir? dedi.

32 — Dediler ki: Biz, suçlu bir kavme gönderildik,

33 — Ki üzerlerine çamurdan taşlar yağdıralım.

34 — Ki aşırı gidenler için Rabbının katında nişanlanmış.

35 — Bunun üzerine orada bulunan mü'minleri çıkardık.

36 — Zâten orada bir evden başka müslüman bulamadık.

37 — Elîm azâbdan korkanlar için orada bir âyet bıraktık.

Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de Hz. İbrâhîm (a.s.)den bahsederek: «İbrâhîm'in korkusu geçip de müjde kendisine ulaşınca; Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti. Doğrusu İbrâhîm; yumuşak huylu, çok içli, ve kendisini Allah'a vermiş bir kimseydi. Ey İbrâhîm; bundan vazgeç, zirâ Rabbının fermânı gelmiştir. Onlara muhakkak geri çevrilmeyecek bir azâb gelmektedir.» (Hûd, 74-76) buyururken burada da şöyle buyruluyor: «Ey elçiler, işiniz nedir? (Durumunuz nedir, neden geldiniz?) dedi. (Onlar da Hz. Lût'un kavmini kasdederek) dediler ki: Biz, suçlu bir kavme gönderildik ki, üzerlerine çamurdan taşlar yağdıralım. Ki (o taşlar) Rabbın katında, aşırı gidenler için nişânlanmış (belliklenmiş)tir.» Rabbın katında her taşın üzerine sâhibinin ismi gelecek şekilde onların isimleri yazılmıştır. Ankebût sûresinde: «Ama Lût oradadır, dedi. Elçiler de: Biz orada olanları daha iyi biliyoruz. Onu ve geride kalanlardan karısı dışında âilesini kurtaracağız, dediler.» (Ankebût, 32) buyurulurken burada da : «Bunun üzerine orada bulunan mü'minleri çıkardık.» denilmektedir ki bunlar, Hz. Lût ve onun hanımı dışındaki âilesidir. «Zâten orada bir evden başka

müslüman bulamadık.» Îmân ve İslâm isimlerinin ıtlâk olunduğu kimseleri birbirinden ayırmayan ve Mu'tezile'nin görüşünde olan kimseler bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Zîrâ burada onlara hem mü'minler ve hem de müslümanlar denilmiştir. Ancak âyetin buna delil sayılması zayıf bir ihtimâldir. Zîrâ onlar mü'minlerden ibâret bir kavim idiler. Bize göre her mü'min müslümandır ama bunun aksi vârid değildir. (Her müslüman mü'min değildir). Burada durumun özelliğinden dolayı iki isim aynı kimseler için kullanılmıştır. Bunun her durumda kullanılması gerekmez.

«Elîm azâbdan korkanlar için orada bir âyet bıraktık.» Orayı bir ibret kıldık. Onlar üzerine azâb ve cezâlandırmamızı indirdik, sert taşlar yağdırdık. Onların yerlerini kokuşmuş, pis bir göle çevirdik. İşte bunda elîm azâbdan korkan mü'minler için bir ibret vardır.

وَفِي مُوسَىٰٓ إِذْ أَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِۦ وَقَالَ سَٰحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾
فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلرِّيحَ ٱلْعَقِيمَ
﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِن شَىْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَٱلرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِى ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا۟ حَتَّىٰ حِينٍ
﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا۟ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مِن
قِيَامٍ وَمَا كَانُوا۟ مُنتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٤٦﴾

38 — Mûsâ'da da. Hani onu apaçık bir delille Firavun'a göndermiştik.

39 — O, erkânı ile birlikte yüz çevirmiş; ya bir büyücü, ya da bir delidir, demişti.

40 — Sonunda onu da, ordularını da yakalayıp denize attık. O, kınanacak işler yapıp durmaktaydı.

41 — Âd'a da. Hani onların üzerine kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.

42 — İsâbet ettiği şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.

43 — Semûd'a da. Hani onlara: Bir süreye kadar yararlanın, demişti.

44 — Onlar ise Rablarının emrine başkaldırmışlardı,

buyruğundan çıkmışlardı. Bunun üzerine kendilerini göz göre göre yıldırım çarpmıştı.

45 — Ayağa kalkacak güçleri kalmamış, yardım da görmemişlerdi.

46 — Daha önce de Nûh kavmini. Zîrâ onlar gerçekten fâsıklar gürûhu idiler.

Mûsâ ve Firavun.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Mûsâ'da da. Hani onu apaçık bir delil (kesin bir huccet) ile Firavun'a göndermiştik. O, erkânı ile birlikte yüz çevirmişti.» Firavun, Hz. Mûsâ'nın kendisine getirmiş olduğu apaçık gerçeğe karşı büyüklenerek ve inâdlaşarak yüz çevirmişti. Mücâhid: Ashâbı ile izzet, güç kuvvet bulmak istedi, der. Katâde: Allah'ın düşmanı kavmine üstün geldi, demiştir. İbn Zeyd ise: O ve onunla beraber bulunan topluluğu, erkânı yüz çevirdi, demiş daha sonra da: «Keşki size yetecek bir kuvvetim olsaydı. Veya sağlam bir yere sığınsaydım, dedi.» (Hûd, 80) âyetini okumuştur. Ancak bizim vermiş olduğumuz birinci anlam daha kuvvetlidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Allah'ın yolundan saptırmak için, kibirlenerek yanını eğip büker...» (Hacc, 9) buyurulur ki; o, haktan yüz çevirmiş ve büyüklenmiş; «ya bir büyücü, ya da bir delidir.» demişti. O, şöyle demek istemişti: Bize getirmiş olduğun gerçekler bahsinde sen, ya sihirbâzsın, ya da delisin. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Sonunda onu da, ordularını da yakalayıp denize attık. O, kınanacak işler yapıp durmaktaydı.» O, kınamayı hak etmiş kâfir, inkârcı, günâhkâr ve inâdçı birisiydi.

«Âd'a da. Hani onların üzerine kasıp kavuran (her şeyi bozan ve hiç bir şey bitirmeyen) rüzgârı göndermiştik.» Âyet-i kerîme'deki «Kasıp kavuran rüzgâr» ifâdesini; hiç bir şey bitirmeyen ve her şeyi bozan, şeklinde açıklayanlar Dahhâk, Katâde ve başkalarıdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İsâbet ettiği her şeyi bırakmayıp toza (helâk olup mahvolmuş bir şeye) çeviriyordu.» buyurmuştur. «İbn Ebu Hâtim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi Ebu Ubeydullah'ın... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Rüzgâr, ikinci kat yeryüzünden müsahhar kılınmıştır. Allah Teâlâ Âd kavmini helâk buyurmayı dilediğinde rüzgârın muhâfızına, Âd kavmini helâk edecek bir rüzgârı üzerlerine göndermesini emretti. Rüzgârın muhâfızı: Ey Rabbım, onların üzerine bir öküzün burun deliklerinden çıkacak kadar bir rüzgârı göndereyim mi? diye sordu. Cebbâr olan Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Hayır, böyle yaparsan yeryüzünü ve üzerindekileri alt - üst eder, sâdece bir yüzükten geçecek miktarı gönder, buyurdu. İş-

te Allah Teâlâ'nın kitâbında: «İsâbet ettiği her şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.» buyurduğu rüzgâr budur. Bu hâdîsin merfû' olarak rivâyeti münkerdir. Doğruya daha yakın görüneni ise Abdullah İbn Amr'ın Yermûk günü elde etmiş olduğu iki binit üzerinden almış oldukları cümlesinden olarak Abdullah İbn Amr'da mevkuf olmasıdır. En doğrusunu Allah bilir. Saîd İbn Müseyyeb ve başkaları «Onların üzerine kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.» âyeti hakkında derler ki: O, güney rüzgârıdır. Buhârî'nin Sahîh'inde Şu'be kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bana Doğu yeli ile yardım olundu. Âd kavmi de Batı yeli ile helâk edilmişti.

İbn Cerîr'in söylediğine göre «Semûd'a da. Hani onlara: Bir süreye kadar yararlanın, denmişti.» âyetinde onların süreleri bitene değin eğlenmeleri kasdedilmektedir. Açık olan odur ki bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın: «Semûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik, ama onlar körlüğü hidâyete tercîh ettiler ve yaptıkları yüzünden onları horlayıcı azâbın yıldırımı çarptı.» (Fussilet, 17) kavli gibidir. Aynı şekilde burada da şöyle buyrulur: «Semûd'a da. Hani onlara: Bir süreye kadar yararlanın denmişti. Onlar ise Rablarının emrine başkaldırmışlardı. Bunun üzerine kendilerini göz göre göre yıldırım çarpmıştı. «Onlar üç gün süreyle azâbı beklemişler, azâb onlara dördüncü günün sabahında erken vakitte gelmişti. «Ayağa kalkacak (doğrulup kaçacak) güçleri kalmamış, (içinde bulundukları durumdan onları kurtarmak üzere kendilerine yardım edecek kimseyi bulamamışlar)dı. Daha önce de Nûh kavmini helâk etmiştik. Zîrâ onlar gerçekten fâsıklar gürûhu idiler.» Bütün bu kıssalar daha önce muhtelif sûrelerde ve birçok yerde geniş olarak geçmişti.

وَٱلسَّمَآءَ بَنَيْنَٰهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَٱلْأَرْضَ فَرَشْنَٰهَا فَنِعْمَ ٱلْمَٰهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِن كُلِّ شَىْءٍ
خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ إِنِّى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ
إِلَٰهًا ءَاخَرَ إِنِّى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾

47 — Göğü gücümüzle Biz kurduk. Ve Muhakkak ki Biz, genişleticiyiz.

48 — Yeryüzünü Biz döşedik. Ne güzel döşeyicileriz.

49 — Ve her şeyden çift çift yarattık, ki ibret alasınız.

50 — Öyleyse Allah'a koşun. Doğrusu ben size O'ndan apaçık bir uyarıyıcım.

51 — Allah ile birlikte başka bir tanrı edinmeyin. Doğrusu ben size O'ndan apaçık bir uyarıcıyım.

Göğü Biz Kurduk

Allah Teâlâ dikkatleri ulvî ve süflî âlemi yaratışına çekerek şöyle buyuruyor: «Göğü gücümüzle Biz kurduk (ve onu yüksek bir tavan kıldık).» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Sevrî ve birçokları âyet-i kerîme'deki (الايدى) kelimesini, güç ve kuvvetle tefsîr etmişlerdir. «Ve muhakkak ki Biz genişleticiyiz.» Onun köşe bucaklarını genişlettik, direksiz olarak yükselttik de sonunda o şimdiki gibi yükseldi. «Yeryüzünü Biz döşedik (ve onu yaratıklar için bir yatak kıldık). Ne güzel döşeyicileriz. (Biz onu yeryüzü halkı için bir beşik kıldık.) Ve her şeyden (bütün yaratıklardan) çift çift yarattık.» Gök ve yer, gece ve gündüz, güneş ve ay, kara ve deniz,aydınlık ve karanlık, îmân ve küfür, ölüm ve hayat, mutsuzluk ve mutluluk, cennet ve cehennem olmak üzere her şeyi çift olarak yarattık. Hayvanlar ve bitkilere varıncaya kadar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Ki ibret alasınız.» Yaratıcının, ortağı olmayan tek ve yegâne olduğunu bilesiniz diye, buyurur.

«Öyleyse Allah'a koşun. (Alah'a sığının, işlerinizde O'na dayanın.) Doğrusu ben, size O'ndan apaçık bir uyarıcıyım. (Allah ile birlikte O'na şirk koşarak başka bir tanrı edinmeyin.) Doğrusu ben, size O'ndan apaçık bir uyarıcıyım.»

كَذَٰلِكَ مَآ أَتَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا۟ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوْا۟ بِهِۦ ۚ بَلْ هُمْ
قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَآ أَنتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ ٱلذِّكْرَىٰ تَنفَعُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾
وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَآ أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَآ أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾
إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلرَّزَّاقُ ذُو ٱلْقُوَّةِ ٱلْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذَنُوبًا مِّثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَٰبِهِمْ فَلَا
يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن يَوْمِهِمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

52 — İşte böyle. Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde sadece; büyücüdür veya delidir, dediler.

53 — Bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azgın birer topluluktu.

54 — Onlardan yüz çevir. Artık sen kınanacak değilsin.

55 — Sen öğüt ver, çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.

56 — Ben, cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.

57 — Ben onlardan bir rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.

58 — Şüphesiz ki rızıklandıran, güç ve kuvvet sâhibi olan Allah'tır.

59 — Muhakkak ki zulmedenlerin, arkadaşlarının suçlarına benzer suçları vardır. Acele etmesinler.

60 — Kendilerine va'dedilen günlerinden dolayı vay kâfirlere.

Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)ni tesellî ederek şöyle buyurur: Şu müşriklerin sana söylediklerini daha önceki yalanlayanlar da peygamberlerine söylemişlerdi. «Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde sadece; büyücüdür veya delidir, dediler.» Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunu (bu sözü) birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azgın birer topluluktu.» Onların kalbleri birbirine benzemiştir. Sonradan gelenleri, daha önce gelenlerinkine benzer sözler söylemişlerdir. «(Ey Muhammed, sen) onlardan yüz çevir. Artık sen (bundan dolayı) kınanacak değilsin. Sen öğüt ver, çünkü öğüt mü'minlere fayda verir (ve öğütten ancak mü'min kalbler istifâde eder). Ben, cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» Onlara muhtâç olduğumdan dolayı değil sadece onlara Bana ibâdet etmelerini emretmek için yaratmışımdır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Bana kulluk etsinler diye yarattım.» kısmını şöyle açıklar: İsteyerek veya istemeyerek Bana ibâdeti kabul ve ikrâr etsinler diye yarattım. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh ediyor. İbn Cüreyc ise: Ancak beni tanısınlar diye yarattım, şeklinde açıklar. Rebî' İbn Enes burayı: Ancak ibâdet etsinler diye yarattım, şeklinde tefsîr etmiştir. Süddî der ki: İbâdetin fayda vereni de, fayda vermeyeni de vardır. «Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan muhakkak: Allah, derler.» (Lokmân, 25) İşte bu, onlar için bir ibâdettir. Ancak şirk ile beraber olduğu için onlara fayda verecek değildir. Dahhâk der ki: Burada kasdedilenler mü'minlerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ben onlardan bir rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum. Şüphesiz ki rızıklandıran, güç ve kuv-

vet sâhibi olan Allah'tır.» İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn Âdem ve Ebu Saîd kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetlerine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü bana âyeti şöyle okuttu: «Şüphesiz ki Ben rızıklandıran, güç ve kuvvet sâhibi olanım.» Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî, İsrâîl kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Âyetin anlamı şöyle özetlenebilir: Allah Teâlâ, kulları tek ve ortağı olmaksızın kendine ibâdet etmeleri için yaratmıştır. Her kim O'na itâat ederse, onu en mükemmel bir mükafâtla mükâfatlandırır. Her kim de O'na karşı gelirse, en şiddetli bir şekilde azâblandırır. Allah Teâlâ, Zâtının onlara muhtâç olmadığını; aksine bütün durumlarında O'na muhtâç olduklarını haber verir. Zîra O, onların yaratıcısı ve rızıklandırıcısıdır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey Âdemoğlu ibâdetle meşgûl ol ki, senin göğsünü zenginlikle doldurayım ve fakirliğini gidereyim. Şâyet böyle yapmayacak olursan gönlünü meşgûliyetle doldurur, fakîrliğini gidermem. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, İmrân, İbn Zâide kanalıyla rivâyet ediyorlar. Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu da ekler. İmâm Ahmed'in Vekî' ve Ebu Muâviye kanalıyla... Halîd'in iki oğlu Habbe ve Sevâ'dan rivayetine göre onlar şöyle demişlerdi: Allah Rasûlü bir iş yaparken —veya bir binâ inşâ ederken, Ebu Muâviye ise: Bir şeyi düzeltirken, diyor— ona geldik ve yaptığı işte kendisine yardım ettik. İşi bitirince bize duâ edip şöyle buyurdu: Başlarınız hareket ettiği sürece rızıktan ümit kesmeyin. Şüphesiz annesi insanı, çıplak ve kıpkızıl et olarak doğurur. Sonra Allah ona rızık verir. İlâhî kitablardan birisinde yazılı olduğuna göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey Âdemoğlu; seni Bana ibâdet için yarattım, oyalanma. Senin rızkını üstlendim, yorulma. Beni ara, bulursun. Beni bulduğun takdîrde her şeyi bulmuşsun demektir. Beni kaçırmışsan da her şeyi kaçırmışsın demektir. Ben sana her şeyden daha sevgiliyim.

«Muhakkak ki zulmedenlerin, arkadaşlarının suçlarına benzer suçları (ve azâbdan bir payları) vardır. (Bunda) acele etmesinler. (O, hiç şüphesiz meydana gelecektir.) Kendilerine va'dedilen günlerinden (Kıyâmet gününden) dolayı vay kâfirlere.»

İZÂHI

Bu kısacık satırlar birçok mânâ ve maksadların ufuklarını açmaktadır önümüze. Bütün bu mânâlar, insan hayatının üzerine kâim olduğu temel taş olan büyük gerçeğin içinde mündemiçtir.

Bu gerçeklerden birincisi şudur: Elbette ki cinlerin ve insanların yaratılışı belli bir gâyeye mebnîdir. Bu gâye bir vazîfe halinde ortaya

çıkmaktadır. O vazîfeyi îfâ eden, varlığının gâyesini tahakkuk ettirmiş olur. Yerine getirmeyen veya aksatan ise varlığının gâyesini yitirmiş ve başı boş kalmış olur. Artık onun hayatı maksadlı bir hayat olmaktan uzaktır. Asıl mânâsını yitirmiştir. Asıl kıymetini kazandığı yüce hedeften mahrûm olur. O sâyede varlıklar âlemine dâhil olduğu ana kâideden kopmuş mutlak bir boşluğa yuvarlanmıştır. Bu durum kendisini, neş'et ettiği ana kâideye bağlayıp bekâsını sağlayan mevcûdât kanunundan uzaklaşanların her zaman başına gelir.

İnsanları ve cinleri varlık kanunlarıyla münâsebetdâr kılan bu belirli vazîfe Allah'a ibâdettir... Veya ubûdiyettir. Ortada bir kul bir de Rab olacaktır. Kul, kulluk edecek, Rab ise kendisine kulluk edilecektir. Ve kulun hayatı ancak bu değerlendirmeler dâhilinde istikâmet kazanabilir.

Binâenaleyh, bu büyük gerçeğin ikinci şıkkı ortaya çıkmış oluyor. Ve tebârüz ediyor ki ibâdetin ifâde ettiği mânâ belirli hareketleri yapmanın ötesinde çok daha geniş ve şümûllü olmak zorundadır. Cinler ve insanlar bütün hayatlarını belirli hareketleri yerine getirerek geçirmezler. Ve Allah, onları böyle bir şeyle mükellef kılmaz. Aksine Cenâb-ı Allah kullarına hayatlarının büyük kısmını içine alan başka faâliyetler yükler. Biz her ne kadar cinlerin mükellef oldukları faâliyet şekillerini bilmemekte isek de, insandan istenen faâliyet tarzını Kur'ân-ı Kerîm'deki Allah'ın kelâmından öğrenmekteyiz: «Hani Rabbın meleklere demişti ki: Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.» Şu halde insan denen varlıktan yapması istenilen amel yeryüzünde Allah'ın hilâfeti vazîfesidir. Bu ise yeryüzünün i'mârı, yeryüzündeki kuvvet ve enerji noktalarını, ham madde kaynaklarını bilip keşfederek onları hayatın gelişip ilerlemesi için kullanıp ilâhî irâdenin tahakkukunu sağlamak gibi değişik faâliyet tarzlarını ihtivâ eder. Ayrıca Allah'ın yeryüzünde halîfesi olmak umûmî kâinât kanunları ile hem-âhenk olan Allah nizâmının tahakkuku için yeryüzünde Allah'ın şeriâtını hâkim kılmak demektir.

Buradan ortaya çıkıyor ki ibâdetin mânâsı doğrudan doğruya insanın varlığının gâyesini teşkîl etmektedir. Şöyle de diyebiliriz: İbâdetin mânâsı insanın ilk yapması gereken vazîfeleridir. Dolayısıyla ibâdet belirli hareketlerden çok daha geniş ve şümûllüdür. Kat'iyyetle bilmek gerekir ki, ibâdet derken içinde hilâfet vazîfesi de bulunmaktadır. Ve bu durumda gerçek ibâdet belli başlı iki bölüme ayrılmaktadır:

1 — Önce Allah'a kulluğun mânâsını rûhlarda yerleştirmek gerekir. Yani şuûrlara şunu kesin olarak oturtmalı ki ortada bir kul ve bir de Rab vardır. Kul kulluk eder, Rabba ise ibâdet edilir. Bunun ötesinde hiç bir şey yoktur. Ve yeryüzünde bu durumdan ve değerlendirmeden öte hiç bir hareket kalmaz. Mevcudâtta bir ibâdet eden bir de ibâdet edilen

vardır. İbâdet edilen Rab tektir. Geriye kalan her şey ve herkes O'nun kuludur.

2 — İbâdet vicdânda yer eden her harekette, organlarla yapılan her fiilde ve hayatta atılan her adımda Allah'a yönelmektir. Doğrudan doğruya Allah'a yönelmek başka tür bütün duygulardan sıyrılıp Allah'a ibâdetin dışında hiç bir mânâ peşinde koşmamaktır.

Böylece iki şıkkıyla ancak ibâdetin gerçek mânâsı tahakkuk eder. Ve o zaman hareketlerle ameller, amellerle yeryüzünün i'mârı, yeryüzünün i'mârıyla Allah yolunda cihâd aynı olur... Allah yolunda cihâd mihnetlere dayanmak ve Allah'ın takdîrine rızâ göstermek hep birer ibâdettir ve hepsiyle de Allah'ın cinleri ve insanları yaratmış olduğu ana vazîfe tahakkuk eder. Her şey Allah'a kulluk şeklinde ortaya çıkan umûmî kâinât kanunlarına bağlanır.

Ve işte o zaman insanoğlu yeryüzünde yaşarken bilir ki; kendisi orada Allah tarafından verilen bir görevi yerine getirmektedir. Bu dünyaya o görevi yapmak için belirli bir müddet dâhilinde gelmiştir. Hayatındaki tek hedefi Allah'a itâaat ve ibâdettir. Bunun ötesinde başka bir hedefi bulunmamaktadır. Yaptıklarının mukâbili olarak önce kendi iç dünyasında bir güven, huzûr ve emniyyet hisseder. Allah'ın rızâsından duyduğu sevinç ile birlikte öbür dünyada nimet, lutuf, kerem ve büyük ihsânlara nâil olur.

Ve işte o zaman kişi gerçek mânâda Allah'a koşmuş olur. Yeryüzünün baskılarından, aldatıcı duygularından, engelleyici câzibelerinden kurtulur. Bu kaçışla birlikte gerçek mânâda hürriyetine de ulaşmış olur. Yüklerin ve ağırlıkların altından kurtulur. Kendisini Allah'a adar. Ve kâinât içerisinde Allah'ın bir kulu olarak yerini alır. Allah onu kendisine ibâdet etmesi için yaratmıştır. O ise, yaratıldığı vazîfeyi yerine getirmiş ve varlığının gâyesini tahakkuk ettirmiştir. İbâdet mefhûmunun rûhlarda yer etmesinin sonucu olarak kişinin yeryüzünün hilâfeti vazîfesini yüklenmesi, mükellefiyetlerini omuzlaması, en son verimini elde edecek dereceye gelmesi gerekir. Bunun yanı sıra elde ettiği sonuçtaki kendi payını bir kenara bırakarak şöhretin ve şânın her türlü câzibe ve aldatıcılığından gönlünü uzaklaştırıp kurtarması gerekir. Çünkü o hilâfet vazîfesini ve elde ettiği netîceleri kendi şahsı için veya mahsûl elde etmek için yapmış değildir. Sırf kulluk vazîfesini yerine getirmek ve Allah'a yönelmek için yapmıştır.

İbâdet mefhûmunun gerekli kıldığı husûslardan birisi de yapılan amellerin rûhlarda yer eden değerinin o amellerin netîcesine göre değil de sâikine göre olmasıdır. Netîce nasıl olursa olsun insan hiç bir zaman için netîcelere bağlı değildir. O yaptığı hareketleri yaparken ibâdet görevini îfâ etmektedir. Ve elde edeceği karşılık yaptığı amelin netîcesine göre değil edâ ettiği ibâdete göredir.

Böyle olunca ibâdetler, vazîfeler ve ameller karşısında insanın durumu bütünüyle değişir. O zaman ibâdetlerde, hareket ve amellerde gizlenen asıl mânâya bakar. Bu gizli mânâ tahakkuk edince onun vazîfesi bitmiş ve hedefe varmış demektir. Bundan sonra netîce nasıl çıkarsa çıksın, bu netîcenin onun defterinde yeri yoktur. Hesâbını ona göre yapmaz. Ve onu ilgilendirmez de. Çünkü bundan sonrası Allah'ın takdîr ve meşiyyetine bağlıdır. Kendisinden istenen niyet ve çabadır. Gerisi ilâhî takdîr ve meşiyyete ma'tûftur.

İnsan, kalbini hareket ve çabaların netîcesinden çekip kurtarınca, kendi payına düşeni aldığını o hareket ve çabaların asıl sâhibindeki ibâdet mefhûmunun yerine geldiğini kabul ederek mükâfâtını garantileyip nasîbine düşeni aldığını hissedince kalbinde hiç bir arzu ve ihtirâsa yer kalmaz. Dünya hayatının geçici eşyâlarına karşı üşüşüp köpekler gibi koşuşmaz. Bir yandan hilâfet vazîfesini ve onun mükellefiyetlerini yerine getirmek için en son çaba ve gücünü harcarken öte yandan da elini ve gönlünü bu yeryüzünün değerlerinden çeker, çabalarının sonucuna bağlı olmaktan kurtarır. Çünkü bu netîceler sırf netîce elde etmek ve şahıslara ün sağlamak için değil ibâdet mefhûmunun gereğini yerine getirmek için yapılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, bu hissi besleyerek daha da güçlendiriyor. Ve insan duygusunu cimrilikten, rızık peşine koşup her şeyi unutmaktan uzaklaştırıyor. Zîrâ rızık zâten garanti altındadır. Allah onu kullarına te'mîn etmiştir. Verdiği rızkın mukâbilinde tabiî olarak onlardan kendisini doyurmalarını veya rızıklandırmalarını istemiş değildir. Kullarına verdiği malı muhtâçlara dağıtmayı, yoksullara pay ayırmayı emrederken karşılığında onlardan bir şey istememektedir:

«Onlardan bir rızık istemem. Beni doyurmalarını da istemem. Şüphesiz ki rızıklandıran da, güç ve kuvvet sâhibi olan da Allah'tır.»

Şu halde mü'min bir şeyi yaparken veya hilâfet vazîfesini îfâ için çaba sarfederken rızık elde etmek gibi bir ihtirâsa sâhip değildir. Bunun aksine gâyesi en son çaba ve gücün sarfedilmesiyle gerçekleşecek olan ibâdet mefhûmunun gereğidir. Bu durumda insanın kalbi, yapılan hareketlerin ve sarfedilen çabaların netîcesine bağlı olmaktan kurtulup o hareketlerdeki ibâdet mefhûmunun gereğinin yapılması gibi üstün bir prensibe bağlanır. Bu yüce duygu ise ancak bu yüce İslâm düşüncesinin gölgesi altında filizlenebilir.

Eğer bugün beşeriyet bu duyguları anlayamıyor ve onlardaki hazzı tadamıyorsa, bu onların İslâm hayatını —ilk müslüman nesillerin yaşadığı gibi— Kur'an'ın gölgesinde yaşamamalarından ileri gelmektedir. Hayat prensiblerini Kur'an gibi yüce bir anayasadan almamalarından dolayıdır.

İnsan o noktaya yükselirse... İbâdet noktasına... Ubûdiyyet ufku-

na... Ve o noktada karâr kılarsa rûhu yüce bir gâyeyi gerçekleştirmek için basit vâsıtalara başvurma âdîliğinden kurtulur. İsterse bu gâye Allah davasını muzaffer kılmak ve Allah'ın sözünü üstün kılmak gibi en üstün bir gâye olsun. Çünkü basit vâsıta ve hasîs menfaatlar ibâdet gibi yüce ve temiz bir duygunun bütün anlamını siler götürür. Bir taraftan da mü'min, gâyeye ulaşmak ile mükellef değildir. Maksadı sonuç almak değil kendi vazîfesini yapmak ve yaparken de ibâdet vazîfesini yerine getirmektir. Gâyelere gelince, bu Allah'a havâle edilmiştir. Allah netîceyi dilediği bir ölçü uyarınca gerçekleştirir. Allah'a giden yolda netîceye ulaşmak ihtirâsıyla sakat vâsıta ve metodlara başvurmanın gereği yoktur. Zâten Allah'a ibâdet eden mü'minin hesâbında böyle bir şeyin de yeri bulunmaz.

Hem ibâdet eden kul her zaman zihin rahatlığı içerisinde, rûhî huzûr ve vicdânî emniyet dâhilindedir. İster yaptığının sonucunu görsün, ister görmesin. İster kendisinin tahmîn ettiği gibi çıksın, ister tahmînlerinin aksine çıksın. Netice itibârıyla o vazîfesini yapmış, işini bitirmiş, mükâfâtını garanti etmiştir. Zîrâ ibâdet mefhûmunun gereğini yerine getirerek rahatlamıştır. Bundan sonra olacaklar onun vazîfesinin hudûdu hâricindedir. Zîrâ bilmektedir ki kendisi bir kuldur. Dolayısıyla istek ve arzularında kul olmanın hudûdunu aşamaz. Ve yine bilmektedir ki Allah Zülcelâl âlemlerin Rabbıdır. Bunun için Allah Teâlâ'ya hâs olan işlerden hiç birisine burnunu sokmaz. Bir hudut dâhiline girer ve orada karâr kılar. Allah ondan memnûn olur, o da Rabbından hoşnûd.

Ve böylece: «Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» meâlindeki şu kısacık âyetin yerleştirdiği o akılları durduracak derecede büyük gerçeğin bir yanı tecellî etmiş oluyor. Doğrusu vicdânlarda gerçek mânâdâ yer ettiği takdîrde bu biricik âyetin bütünüyle yeryüzündeki hayatın çehresini değiştirmesi mümkündür... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 74-79)

ZÂRİYÂT SÛRESİNİN SONU

TÛR SÛRESİ

TÛR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Mâlik'in Zührî'den, onun Muhammed İbn Cübeyr İbn Mut'ım'den, onun da babasından rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nü akşam namazında Tûr sûresini okurken işittim. Sesi ondan daha güzel —veya kırâeti ondan daha güzel— hiç kimseyi işitmedim. Buhârî ve Müslim hadîsi Mâlik kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Yûsuf'un... Ümmü Seleme'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne şikâyette bulunup: Ben hastayım, dedim. Binitli olarak insanların arkasından tavâf et, buyurdu. Ben tavâf ederken Allah Rasûlü (s.a.) Beytullah'ın yanında namaz kıldırıyor ve «Andolsun Tûr'a, satır satır dizilmiş kitâba.» âyetleriní (veya sûresini) okuyordu.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾
وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِن دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ﴿٩﴾
وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ
يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنتُمْ لَا
تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun Tûr'a.

2 — Satır satır dizilmiş kitâba.

3 — Yayılmış ince deri üzerine.

4 — Ma'mûr eve.

5 — Yükseltilmiş tavana.

6 — Dolan denize.

7 — Muhakkak Rabbının azâbı vukû'bulacaktır.

8 — Onu engelleyecek yoktur.

9 — O gün gök sarsıldıkça sarsılır,

10 — Dağlar yürüdükçe yürür.

11 — İşte o gün, yalanlayanların vay haline.

12 — Onlar ki; daldıkları bâtıl içinde oyalanıp durmaktadırlar.

13 — O gün cehennem ateşine itildikçe itilirler.

14 — Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur.

15 — Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz?

16 — Girin oraya. Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. Çünkü siz, ancak yapmakta olduklarınızla cezâlandırılıyorsunuz.

Tûr ve Beyt-i Ma'mûr

Allah Teâlâ, ulu kudretine delâlet eden yaratıklarına yemîn ediyor ki mutlakâ düşmanlarını azâblandıracak ve onlardan bu azâbı savacak kimse de olmayacaktır. Tûr; Allah Teâlâ'nın üzerinde Hz. Mûsâ ile konuştuğu, Hz. İsâ'yı gönderdiği, dağ gibi, üzerinde ağaç bulunan dağa denilir. Şâyet dağın üzerinde ağaç yoksa ona Tûr denilmez; böylesine arapçada sadece (جبل) ismi verilir.

«Andolsun, satır satır dizilmiş kitâba.» âyetindeki satır satır dizilmiş kitâb; Levh-i Mahfûz'dur. Bunun insanlara açıkça okunan yazılmış ve inzâl olunmuş kitablar olduğu da söylenmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Yayılmış ince deri üzerine, ma'mûr olan ev (Kâ'be'y)e» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd İsrâ hadîsine göre Allah Rasûlü (s.a.), yedinci semâyı geçtikten sonraki kısmı şöyle anlatıyor: (Cebrâîl) beni Beyt-el-Ma'mûr'a yükseltti. Bir de baktım ki her gün yetmiş bin melek oraya giriyor ve kıyâmete kadar bir daha dön-

müyor. Yani bu yetmiş bin melek orada ibâdet edip onu tavâf ediyorlar. Aynen yeryüzü halkının Kâ'be'yi tavâf ettiği gibi. Beyt el-Ma'mûr da yedinci gök ehlinin Kâ'be'sidir. Bu sebeple Hz. Peygamber, Hz. İbrâhîm Halîl(a.s.)i Beyt el-Ma'mûr'a sırtını dayamış olarak bulmuştur. Zîrâ Hz. İbrâhîm yeryüzündeki Kâ'be'nin bânîsidir. Elbette mükâfât, amel cinsinden olacaktır. Beyt el-Ma'mûr Kâ'benin hizâsındadır. Her semâda o semâ ehlinin, içinde ibâdet edeceği ve kendisine doğru namaz kılacakları bir Beyt (Kâ'be) vardır. Dünya semâsındakine Beyt el-İzzet denilir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Yedinci kat gökte bir ev vardır ki ona Ma'mûr denilir. Kâ'benin hizâsındadır. Dördüncü kat gökte bir nehir vardır ona el-Hayevân denilir. Cibrîl her gün ona girer, bir defa dalar, sonra çıkıp silkelenir de ondan yetmiş bin damla dökülür. Allah Teâlâ her damladan bir melek yaratır, onlara Beyt el-Ma'mûr'a gitmeleri ve orada namaz kılmaları emrolunur ve onlar emrolunanı yaparlar, sonra çıkarlar ve bir daha ebediyyen oraya dönmezler. İçlerinden birisi onlar üzerine emîr ta'yîn edilir ve onları gökte bir yerde durdurması emrolunur. Kıyâmet kopuncaya kadar orada Allah'ı tesbîh ederler. Bu hadîs gerçekten garîbtir ve sadece Ravh İbn Venâh rivâyet etmiştir. Bu zât; Emevîlerin kölesi olan el-Emevî Ebu Saîd Dimaşkî'dir. Cüzcanî, Ukaylî, Hâkim Ebu Abdullah en-Neysâburî ve başkaları gibi hâfızlardan bir grup onun bu hadîsini münker görmüşlerdir. Hâkim der ki: Ebu Hüreyre, Saîd İbn Müseyyeb ve Zührî'nin rivâyetlerine göre bu hadîsin aslı yoktur.

İbn Cerîr der ki: Bize Hennâd İbn es-Seriyy'in... Hâlid İbn Ar'ara'dan rivâyetine göre birisi Hz. Ali'ye : Beyt el-Ma'mûr nedir? diye sormuştu. Hz. Ali şöyle dedi: Gökte ed-Durâh denilen bir evdir. Üst tarafından Kâ'be'nin hizâsındadır. Gökteki hürmet yeryüzündeki Beytullah'ın hürmeti gibidir. Her gün orada yetmiş bin melek namaz kılar ve bir daha ebediyyen oraya dönmez. Hadîsi Şu'be ve Süfyân es-Sevrî de Semmâk'den rivâyet etmişlerdir. Şu'be ve Süfyân'ın rivâyetlerinde Hz. Ali'ye bu soruyu soran İbn Kevâ olarak verilmektedir. İbn Cerîr de hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla... Ali İbn Rabîa'dan rivâyet eder ki o, şöyle demiştir: İbn Kevâ, Hz. Ali'ye Beyt el-Ma'mûr'u sormuştu. Hz. Ali şöyle cevabladı: Gökte ed-Durâh denilen bir mesciddir. Her gün oraya yetmiş bin melek girer, sonra bir daha aslâ oraya dönmezler. İbn Cerîr hadîsi Ebu Tufeyl'den, o da Hz. Ali'den yukardaki gibi rivâyet etmiştir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki: O, Arş'ın hizâsında bir evdir. Onu melekler i'mâr eder, her gün orada yetmiş bin melek namaz kılar, sonra oraya bir daha dönmezler. İkrime, Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Süd-

dî ve Selef'ten birçokları da böyle söylemiştir. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashâbına: Beyt el-Ma'mûr nedir bilir misiniz? diye sormuştu. Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: O; gökte, Kâ'be'nin hizâsında bir mesciddir. Şâyet yıkılmış olsaydı, Kâ'be'nin üzerine yıkılırdı. Her gün orada yetmiş bin melek namaz kılar. Ondan çıktıkları zaman bir daha kıyâmete kadar dönmezler. Dahhâk, orayı kendilerine el-Hinn adı verilen ve İblîs kabîlesinden meleklerin i'mâr ettiğini sanmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'nin... Hz. Ali'den rivâyetlerine göre «Andolsun yükseltilmiş tavana.» âyetinde gök kasdedilmektedir. Süfyân der ki: Hz. Ali bu açıklamasının peşinden: «Gökyüzünü de korunmuş bir tavan kıldık. Fakat onlar bundaki âyetlerden yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 32) âyetini okumuştur. Mücâhid, Katâde, Süddî, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd de böyle söylemişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh ediyor. Rebî' İbn Enes ise burada Arş'ın kasdedildiğini söylemektedir. Yani Arş; bütün yaratıkların tavanıdır. Bu, te'vîli mümkün bir açıklamadır ve Cumhûr'un da söylediği gibi burada, diğerleriyle beraber Arş da kasdedilmektedir.

Rebî' İbn Enes «Andolsun dolan denize.» âyeti hakkında der ki: Bu, Arş'ın altındaki sudur ki, yeniden diriltilecekleri günde kabirlerinde cesedleri diriltecek olan yağmur buradan iner. Cumhûr ise bunun, dünyada görmekte olduğumuz deniz olduğunu söyler. Âyet-i kerîme'deki (المسجور)kelimesinin anlamında ihtilâf edilmiştir. Bazıları derler ki: Burada maksad, onun kıyâmet günü ateş olarak yakılacağıdır. Nitekim Allah Teâlâ'nın: «Denizler kaynaştırıldığı zaman.» (Tekvîr, 6) kavli de böyledir. Yani tutuşturulacak ve mahşer halkını kuşatacak alevlenen bir ateş olacaktır. Bu açıklamayı Saîd İbn Müseyyeb, Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet etmiştir. Bu açıklama İbn Abbâs'tan da rivâyet edilir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr ve başkaları da böyle söylemiştir. Alâ İbn Ber der ki: (البحر المسجور) adı verilmesinin sebebi, suyunun içilmemesi ve onunla ekin sulanmamasıdır. Kıyâmet günündeki denizler de böyledir. İbn Ebu Hâtim bunu Alâ İbn Bedr'den nakletmektedir. Saîd İbn Cübeyr'den rivâyete göre o, bu âyeti: Salıverilmiş denize andolsun, şeklinde tefsîr eder, Katâde de (المسجور) kelimesine; dolan, anlamı vermiştir. İbn Cerîr de bu anlamı tercîhle onun bugün yakılmamakta olduğunu, dolduğunu söylemektedir.

Bu kelimenin «boş» anlamına geldiği de söylenmiştir. Asmaî'nin Ebu Amr İbn Alâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, bu âyeti «boş denize» şeklinde te'vîl etmiştir. O der ki: Bir ümmet yağmur duâsına çıktılar, döndüler ve havuzun boşluğunu (boş oluşunu) kasdede-

rek (ان الحوض مسجور) dediler. İbn Merdûyeh, İbn Abbâs'ın bu açıklamasını Mesânîd'üş-Şuarâ'da rivâyet etmiştir.

Ayet-i kerîme'deki (المسجور) kelimesinin; yeryüzü ehlini kaplayıp suda boğmasın diye yeryüzünden men'edilmiş, alıkonulmuş; anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha söylemektedir. Süddî ve bir başkası da böyle söylemiştir. İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivâyet etmiş olduğu şu hâdîs de buna delâlet ediyor: İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Ömer İbn Hattâb'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: Hiç bir gece yoktur ki deniz üç defa dikilip Allah Teâlâ'dan yeryüzü halkının üzerine taşarak akmak üzere izin istemesin. Allah Teâlâ onu bundan alıkor. Hâfız Ebu Bekr el-İsmâîlî'nin Hasan İbn Süfyân kanalıyla... Avvâm İbn Havşeb'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bana sınır bekçisi bir şeyh nakledip şöyle dedi: Bir gece nöbet beklemek üzere çıkmıştım. Benim dışımda gözcülerden hiç kimse çıkmamıştı. Limana geldim ve çıktım. Bana öyle gelmeye başladı ki deniz dağların zirveleri hizâsına kadar yükseliyor. Ben uyanıkken bu defalarca oldu. Ebu Sâlih'e rastladım da bana şöyle dedi: Bize Ömer İbn Hattâb'ın naklettiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hiç bir gece yoktur ki deniz üç defa dikilip Allah Teâlâ'dan yeryüzü halkı üzerine taşarak akmak üzere izin istemesin. Allah Teâlâ onu bundan alıkor. Bu haberin isnâdında adı verilmeyen mübhem bir râvî vardır.

«Muhakkak Rabbının azâbı vukûbulacaktır.» kısmı, üzerine yemîn edilendir. Yani Rabbının azâbı mutlakâ kâfirlerin başına gelecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de bu belirtilmektedir. «O'nu engelleyecek yoktur.» Allah Teâlâ onlar için bu âzabı murâd ettiği zaman onlardan azâbı def'edip savacak hiç kimse yoktur. Hâfız Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize babamın... Ca'fer İbn Zeyd el-Abdî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Ömer bir gece, Medîne'de geceleyin kontrol için çıkmıştı. Müslümanlardan birinin evine uğradı. O sırada o kişi kalkmış namaz kılıyordu. Hz. Ömer onun kırâetini dinlemek üzere durdu. Adam «Muhakkak Rabbının azâbı vukû bulacaktır. Onu engelleyecek yoktur.» kısmına gelinceye kadar «Andolsun Tûr'a...» âyetlerini okudu. Hz. Ömer: Ka'be'nin Rabbına andolsun ki hak bir yemîndir, deyip merkebinden indi, duvara dayandı, bir süre o şekilde kaldı, sonra da evine döndü. Bir ay evinde kaldı. İnsanlar onu yoklamaya gidiyorlar ve hastalığını bilmiyorlardı. Allah ondan hoşnûd olsun. İmâm Ebu Ubeyd'in Fadâil'ül-Kur'ân'ında Muhammed İbn Sâlih kanalıyla... Hasan'dan rivâyetine göre Hz. Ömer «Muhakkak Rabbının azâbı vukû' bulacaktır.» âyetini okumuş, yerinden öyle bir sıçramış ki bu sebeple yirmi gün hasta olmuş.

İbn Abbâs ve Katâde, «O gün gök sarsıldıkça sarsılır.» âyetindeki sarsılmayı hareket etme ile açıklarlar. İbn Abbâs'tan rivâyete göre bu sarsılma, göğün yarılmasıdır. Mücâhid ise bunu göğün dönmesi ile açıklar. Dahhâk der ki: O; Allah'ın emriyle hareket ettirilmesi, dönmesi ve birbiri içinde dalgalanmasıdır. İbn Cerîr'in de tercîh ettiği görüş göğün sarsıldıkça sarsılması, dönme içindeki hareketidir. (...)

«Dağlar yürüdükçe yürür.» Dağlar helâk olarak kökünden sökülüp yıkılır, un-ufak olur. «İşte o gün, yalanlayanların vay haline.» O gün Allah'ın azâbı ve cezâlandırmasından vay o yalanlayıcılara. «Onlar ki; daldıkları bâtıl içinde oyalanıp durmaktadırlar.» Onlar dünyada bâtıla dalmakta, dinlerini alaya ve eğlenceye almaktadırlar. «O gün cehennem ateşine (sürülüp) itildikçe itilirler.» Mücâhid, Şa'bî, Muhammed İbn Kâ'b, Dahhâk, Süddî ve Sevrî bu âyeti: O gün, cehennem ateşine atılırlar, şeklinde açıklamışlardır. Zebânîler bir azarlama ve suçlama olarak kendilerine: «Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? (Ateşin bütün yönlerden kapladığı kimsenin girişi gibi) girin oraya. Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. (Oranın azâbına, cezâlandırmasına ister sabredin, ister sabretmeyin, fark yoktur. Oradan ayrılış ve sizin için oradan kurtuluş yoktur.) Çünkü siz, ancak yapmakta olduklarınızla cezâlandırılıyorsunuz. (Allah hiç kimseye haksızlık etmez. Aksine herkese amelinin karşılığını verir, derler).»

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا
وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾

17 — Muhakkak ki müttakîler; cennetler ve nimetler içindedirler.

18 — Rablarının kendilerine verdikleriyle mutlu olarak. Rabları onları cehennem azâbından da korumuştur.

19 — İşlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.

20 — Sıra sıra dizilmiş tahtlara yaslanarak. Ve onları iri siyah gözlü hûrîlerle evlendirdik.

Müttakîler

Allah Teâlâ mutlu kimselerin durumunu haber vererek: «Muhakkak ki müttakîler; cennetler ve nimetler içindedirler.» buyurur ki, bu durum diğerlerinin içinde bulunduğu azâb ve cezalandırmanın tâm tersidir. «Rablarının kendilerine verdikleriyle mutlu olarak...» Allah Teâ-

la'nın onlara vermiş olduğu yiyecek, içecek, giyecek, mesken, binit ve başka her türden çeşitli lezzetlerden ibâret nimetler içinde mutludurlar. Rabları onları cehennem azâbından da korumuş, cehennem azâbından kurtarmıştır. Buna eklenen; cennete girmek, orada hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği, hiç bir insanın kalbine gelmeyen sevinçler bile başlı başına müstakil bir nimettir.

Allah Teâlâ'nın: «İşlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.» âyet-i kerîme'si şu kavli gibidir : «Geçmiş günlerde, peşînen işlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin ve için, denir.» (Hâkka, 24) Bu, Allah'ın bir lutfu ve ihsânı olarak daha önce işlemiş olduklarınıza bir karşılıktır.

«Sıra sıra dizilmiş tahtlara yaslanarak.» Sevrî'nin Husayn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre bu tahtlar gerdek odalarındadır. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Heysem İbn Mâlik et-Tâi'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz kişi kırk sene tahtına yaslanır. Oradan ayrılmaz, oradan usanmaz. Gönlünün çektiği ve gözünün hoşlandığı şeyler ona gelir. Yine İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Sâbit'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bize bildirildiğine göre; kişi cennette yetmiş sene tahtına yaslanır. Yanında eşleri, hizmetçileri ve Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu şerefler ve nimetler vardır. Orada kalma süresi sona erince, bir de bakar ki daha önce hiç görmemiş olduğu eşleri vardır. Onlar: İşte şimdi bizi kendinden nasîbdâr etme zamanın geldi, derler. Âyet-i kerîme'deki (مصفوفة) kelimesi; yüzleri birbirine dönük anlamına olup, Allah Teâlâ'nın: «Karşılıklı tahtlar üzerinde...) (Saffât, 44) Kavli de bunu açıklamaktadır. «Ve onları iri siyah gözlü hûrîlerle evlendirdik...» Onlar için iri siyah gözlü hûrîlerden güzel, sâlih eşler (zevceler) kıldık. Mücâhid (ذوجناهم) fiilini; onları ceylan gözlü hûrîlerle nikâhladık; şeklinde açıklamıştır. Bu hûrîlerin nitelikleri birçok yerde burada tekrârına gerek kalmayacak şekilde açıklanmıştı.

وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ أَلَتْنَٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَىْءٍ ۚ
كُلُّ ٱمْرِئٍۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمْدَدْنَٰهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾
يَتَنَٰزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ
لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِىٓ أَهْلِنَا
مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَىٰنَا عَذَابَ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُۥ

هُوَ ٱلْبَرُّ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

21 — İmân edip de soyları da imânda kendilerine tâbi olanlar; onlara soylarını da kattık. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik. Herkes kazandığı ile bağlıdır.

22 — Onlara, diledikleri meyve ve etten bol bol vermişizdir.

23 — Orada öyle bir kadehi devrederler ki, onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.

24 — Sedefleri içinde gizlenmiş inci gibi civânlar da kendileri için etrâflarında döner.

25 — Birbirlerine dönüp sorarlar:

26 — Derler ki: Gerçekten biz, bundan önce âilelerimiz arasında korku içindeydik.

27 — Allah bize lutfetti de bizi gözeneklere işleyen o Semûm azâbından korudu.

28 — Gerçekten biz, bundan önce de O'na duâ ediyorduk. Muhakkak ki O'dur O, Berr, Rahîm.

Allah Teâlâ yaratıklarına olan lutfu, ihsânı, nimeti ve ikrâmını haber veriyor. Mü'minlerin çocukları, imânda babalarına tâbi oldukları zaman, her ne kadar babalarının amellerine erişememiş olsalar da Allah Teâlâ babalarının, bulundukları mertebelerde oğulları ile gözleri nin aydın olması için onları babalarının derecelerine eriştirir. En güzel şekillerde onları bir araya toplar. Ameli eksik olanı, ameli en mükemmel olanın derecesine yükseltir. Böyle yaparken ameli mükemmel olanın ne amelini ne de derecesini düşürmez. Bu; derecesi yüksek olanla alçak olanı eşitlemek içindir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Onlara soylarını da kattık. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik.» Sevrî'nin Amr İbn Mürre kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o: Mü'minin zürriyeti amel bakımından kendisinden aşağı bile olsa Allah Teâlâ onun zürriyetini, onlarla gözünün aydın olması için onun derecesine yükseltir, demiş sonra da: «İmân edip de soyları da imânda kendilerine tâbi olanlar; onlara soylarını da kattık. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik.» âyetini okumuştur. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyet ediyorlar. İbn Cerîr aynı zamanda bunu Şu'be kanalıyla Amr İbn Mürre'den de rivâyet

etmiştir. Bezzâr ise İbn Abbâs'ın bu açıklamasını Sehl İbn Bahr kanalıyla... İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivâyetle zikretmiştir. Bezzâr bu haberi rivâyetten sonra der ki: Sevrî, bu haberi Amr İbn Mürre kanalıyla... İbn Abbâs'tan mevkûf olarak da rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Abbâs İbn Velîd İbn Mezyed'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «İmân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbî olanlar; onlara soylarını da kattık.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Onlar mü'minin imân üzere ölen soylarıdır. Şâyet babalarının dereceleri onların derecelerinden daha yüksekte ise, onların daha önce işlemiş oldukları amellerinden hiç bir şey eksiltilmeksizin babalarına katılırlar. Hâfız Taberânî'nin Hüseyn İbn İshâk et-Tüsterî kanalıyla... İbn Abbâs'tan —Öyle sanıyorum ki İbn Abbâs, Hz. Peygamber (s.a.)den demiştir— rivâyetine göre o, şöyle diyor: Kişi cennete girdiği zaman ana babasını, eşini ve çocuğunu sorar. Onlar senin derecene ulaşamadılar, denir. Ey Rabbım, ben kendim ve onlar için amel işlemiştim, der de onların da kendisine katılması emrolunur. İbn Abbâs burada: «İmân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbi olanlar...» âyetini okumuştur. Avfî'nin İbn Abbâs'tan bu âyet hakkındaki rivâyetine göre burada Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Soyları îmânda kendilerine ulaşmış ve Benim emrime itaat ederek iyi amelleri işlemiş olanları îmânları sebebiyle cennette onlara katarım. Küçük çocukları da zâten onlara katılacaktır. Bu; birinci açıklamaya yaklaşmaktadır. Ancak ondan daha açık bir şekilde tefsîr etmektedir: Şa'bî, Saîd İbn Cübeyr, İbrâhîm, Katâde, Ebu Sâlih, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve İbn Zeyd de böyle söylemektedir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmiştir.

İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah der ki: Bize Osmân İbn Şeybe'nin... Hz. Alî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Hadîce, Hz. Peygamber (s.a.)e Câhiliye devrinde ölen iki çocuğunu sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.) o ikisi cehennemdedir, buyurdu. Allah Rasûlü Hz. Hadîce'nin yüzündeki hoşnûdsuzluğu görünce: Şâyet sen onların yerlerini görmüş olsaydın şüphesiz onlara öfkelenirdin, buyurdu. Hz. Hadîce: Ey Allah'ın elçisi, ya senden olan çocuklarım? diye sordu da Hz. Peygamber: Cennettedirler, buyurdu ve şöyle devâm etti: Şüphesiz mü'minler ve çocukları cennette, müşrikler ve çocukları cehennemdedir. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «İmân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbi olanlar; onlara soylarını da kattık...» âyetini tilâvet buyurdu. Bu; babaların amelinin bereketi ile çocuklara olan lutfudur. Çocuklarının duâsı bereketiyle babalara olan lutf u ihsânına gelince; İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah Teâlâ, cennette sâlih kulun derecesini yükseltir de kul: Ey Rabbım, bu bana nereden geldi? diye sorar. Rab Teâlâ: Çocuğunun sana olan istiğfârı ile, buyurur. Bu hadîsin

isnâdı sahîhtir ancak bu kanaldan rivâyetle tahrîc etmemişlerdir. Ancak bu hadîsin Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivâyetle şâhidi vardır ki Ebu Hüreyre, Allah Rasûlü (s.a.)nden şöyle rivâyet eder: Âdemoğlu öldüğü zaman üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye, faydalanılan bir ilim, kendisi için duâ eden sâlih bir evlâd.

Allah Teâlâ «Herkes kazandığı ile bağlıdır.» buyurur. Bundan önce Allah Teâlâ lutuf ve ihsân makâmını haber vermekteydi. Lutuf makâmı; babaların makâmına yükselmeyi gerektirecek bir ameli olmaksızın soyların derecesini babaların derecesine yükseltmekti. İşte bundan sonra da Allah Teâlâ adâlet makâmını haber veriyor. Buna göre O, hiç kimseyi bir başkasının günâhıyla muâheze etmeyecek, aksine herkes kazandığı ile bağlı olup; ameline göre cezâlandırılacak, baba veya oğul olsun insanlardan bir başkasının günâhı ona yüklenmeyecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Her nefis kazancına bağlı bir rehinedir. Ancak defteri sağdan verilenler böyle değildir. Onlar cennetlerdedirler, sorarlar suçlulara.» (Müddessir, 38-41).

«Onlara, diledikleri meyve ve etten bol bol vermişizdir.» Onlara, hoş görülen ve arzulanan değişik çeşitlerden meyveler ve etleri iletmişizdir. Orada öyle bir kadehi devrederler ki, onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.» Dahhâk burada, birbirlerine içki kadehi vereceklerini kaydeder. «Onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.» Bu sebeple aralarında saçma sapan kelâm konuşmazlar. Dünya halkından içkı içenlerin yaptığı gibi birbirlerine hezeyân savurup günâh kazanacak sözler konuşmazlar. İbn Abbâs buradaki (اللغو) kelimesini; boş sözle, (التأثيم) kelimesini de yalanla izâh etmiştir. Mücâhid der ki: Birbirlerine sövmezler ve günâh kazanmazlar. Katâde de: Bu (içki içme ve içki kadehlerini birbirlerine devretme) dünyada iken şeytânla beraberdir. Allah Teâlâ âhiret içkilerini, dünya içkilerinin pislik ve eziyetlerinden uzak tutmuştur. Böylece daha önce de geçtiği üzere ondan baş ağrısını, karın ağrısını ve bütünüyle aklı izâleyi gidermiştir. Allah Teâlâ haber veriyor ki; âhiret içkileri onları, hezeyân ve fuhşiyyâtı içeren faydasız, kötü sözlere sürüklemeyecektir. Ayrıca onun güzel görünüşlü ve tadının hoş olduğunu da haber vermiştir. Başka âyet-i kerîme'lerde: «Ki bembeyâzdır, içenlere zevk verir. Baş ağrısı yoktur onda ve sarhoş da etmez.» (Sâffât, 46-47), «Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi akılları da giderilmez.» (Vâkıa, 19) buyrulurken burada da şöyle buyurmakta: «Orada öyle bir kadehi devrederler ki, onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.»

Allah Teâlâ'nın: «Sedefleri içinde gizlenmiş inci gibi civânlar da kendileri için etrâflarında döner.» âyet-i kerîme'si onların cennetteki hizmetçileri ve maiyyetini haber verir. Onlar güzellikleri, değerleri, temizlikleri ve elbiselerinin güzelliği ile sanki dizilmiş saf ve düzgün inci-

ler gibidirler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Ölümsüz gençler yanlarında baş ağrısı ve dönmesi vermeyen bembeyaz bir kaynaktan doldurulmuş kâseler, ibrikler, kadehlerle dolaşırlar.» (Vâkıa, 17-18).

«Birbirlerine dönüp sorarlar.» Dünyadaki amelleri ve hallerini birbirine sorup konuşmak üzere birbirlerine yönelirler. Bu: dünyada sarhoşların içki akıllarını başlarından aldığı zaman birbirleriyle durumları hakkında konuşmaları gibidir. «Derler ki: Gerçekten biz bundan önce âilelerimiz arasında korku içindeydik.» Dünya yurdunda iken âilemiz arasında bizler Rabbımızın azâbından ve cezâlandırmasından korkmaktaydık. «Allah bize lutfetti (ihsânda bulundu) da bizi (korktuğumuzdan kurtardı ve derideki) gözeneklere işleyen o Semûm azâbından korudu. Gerçekten biz, bundan önce de O'na duâ ediyorduk. (Bizim duâmıza icâbet buyurdu, istediğimizi bize verdi.) Muhakkak ki O'dur O, Berr, Rahîm.» Bu makâmda bir hadîs vârid olmuştur ki şimdi de onu verelim: Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Müsned'inde Seleme İbn Şebîb kanalıyla... Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennetlikler cennete girdiği zaman kardeşlerini görmeyi arzularlar. Birinin tahtı diğerinin tahtı hizâsına ulaşıncaya kadar gelir, birbirleriyle konuşurlar. O ve diğeri tahtlarına yaslanır ve dünyada iken içinde bulundukları durumu konuşurlar. Biri arkadaşına: Allah'ın bizi bağışladığı gün hangisidir biliyor musun? Bir gün filân filân yerdeydik de Allah'a duâ etmiştik, işte o gün bizi bağışladı, der. Hadîsi rivâyetten sonra Bezzâr der ki: Hadîsin sadece bu isnâd ile rivâyet edildiğini biliyoruz. Ben de derim ki: Hadîsin râvîleri arasında yer alan Saîd İbn Dînâr ed-Dimaşkî hakkında Ebu Hâtim: O meçhûldür, şeyhi olan Rebî' İbn Sabîh'in hadîs ezberlemesi bahsinde aleyhinde söz edilmiştir. Bununla beraber o, güvenilir ve sâlih bir kimsedir, der.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Amr İbn Abdullah el-Evedî'nin... Mesrûk'dan, onun da Hz. Âişe'den rivâyetine göre O: «Allah bize lutfetti de bizi, (derideki) gözeneklere işleyen o Semûm azâbından korudu. Gerçekten biz, bundan önce de O'na duâ ediyorduk. Muhakkak ki O'dur O, Berr, Rahîm.» âyetini okumuş ve şöyle demiş: Ey Allah'ım, bize ihsânda bulun ve bizi derideki gözeneklere işleyen Semûm azâbından koru. Şüphesiz Sen lutfu bol, merhameti bol olanın kendisisin. A'meş'e: Âişe bunu namazda mı okudu? diye soruldu da A'meş: Evet, diye cevabladı.

فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ

الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ
طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

29 — Sen öğüt ver. Rabbının nimeti sâyesinde sen; ne bir kâhinsin, ne de bir deli.

30 — Yoksa derler mi ki: Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz.

31 — De ki: Gözleyin, doğrusu ben de sizinle beraber gözleyenlerdenim.

32 — Bunu kendilerine akılları mı buyuruyor, yoksa onlar azgın bir kavim midirler?

33 — Yoksa; onu kendisi uydurdu mu diyorlar? Hayır, onlar îmân etmezler.

34 — Şâyet sâdıklardan iseler, onun benzeri bir söz getirsinler.

Şâir mi Derler Yoksa?

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne risâletini kullarına teblîğ etmesini, Allah'ın kendisine indirmiş olduğunu onlara hatırlatmasını emrederek, iftirâ edenlerin ve günâhkârların atmış olduğu iftirâları ondan giderir ve şöyle buyurur: «Sen öğüt ver. Rabbının nimeti sâyesinde sen; ne bir kâhinsin, ne de bir deli. » Kureyş kâfirlerinin bilgisizlerinin söylediği gibi Allah'a hamdolsun ki sen, bir kâhin değilsin. Kâhin; cinlerin göklerden ele geçirmiş oldukları haberleri kendisine bir perînin getirdiği kimsedir. «Sen; şeytânın çarptığı bir deli de değilsin.» Daha sonra Allah Teâlâ, onların Rasûlü (s.a.) hakkında söylemiş oldukları sözleri inkârla şöyle buyurur: «Yoksa derler mi ki: Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini (zaman içinde musibetlere dûçâr kalmasını, ölmesini) gözlüyoruz.» Yani onlar şöyle diyorlardı: O ölüp de kendisinden kurtulacağımız zamana kadar sabredip bekleyelim. Allah Teâlâ da şöyle buyurdu: «De ki: Gözleyin (bekleyin), doğrusu ben de sizinle beraber gözleyenlerdenim. (Çok yakında hem dünya hem de âhirette güzel âkıbetin ve zaferin kime ait olacağını bileceksiniz.)» Muhammed İbn İshâk'ın Abdullah İbn Necîh kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Kureyş-

liler, Hz. Peygamber (s.a.)in durumunu görüşmek üzere Dâr'ün-Nedve'de toplandıklarında, içlerinden birisi: Onu bağlayıp hapsedin, sonra ondan önceki şâirlerden Züheyr, Nâbiğa ve emsâlinin helâk olduğu gibi o da helâk olup ölünceye kadar onu gözetleyin. Zîrâ o da onlardan birisi gibidir, demişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların sözlerini hikâye ile şu âyet-i kerîme'yi indirdi: «Yoksa derler mi ki: Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz.» «Bunu (senin hakkında bir yalan ve iftirâ olduğunu bildikleri bâtıl sözleri söylemelerini) kendilerine akılları mı buyuruyor, yoksa onlar azgın bir kavim midirler?» Elbette onlar inâdçı, sapık bir kavimdir. Onları senin hakkında söylemiş oldukları kanâate sürükleyen de budur.

Onlar Kur'ân'ı kasdederek «Yoksa; onu kendisi uydurdu (kendiliğinden uydurup Allah'a iftirâ attı) mu diyorlar? Hayır, onlar îmân etmezler.» Onları bu tür konuşmaya küfürleri sevketmektedir. «Şâyet (senin hakkındaki, onu kendisi uydurdu, sözlerinde) sâdıklardan iseler, onun benzeri bir söz getirsinler». Muhammed'in getirmiş olduğu Kur'ân'ın bir mislini getirsinler bakalım. Onlar, cinlerden ve insanlardan oluşan bütün yeryüzü halkı bir araya toplanmış olsalardı; onun bir benzerini veya on sûresinin benzerini veya bir sûresinin benzerini elbette meydana getiremezlerdi.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ
خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ
﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِندَهُمُ
الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ
سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

35 — Onlar hiç bir şey olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir yaratanları?

36 — Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır onlar, iyi bilmiyorlar.

37 — Yoksa Rabbının hazîneleri onların yanında mıdır? Veya işe hâkim olanlar onlar mıdır?

38 — Yoksa üzerine çıkıp dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri açık bir delil getirsinler.

39 — Yoksa kızlar O'nundur da, oğullar sizin öyle mi?

40 — Yoksa sen, kendilerinden bir ücret istiyorsun da onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?

41 — Yahut gaybı bilmek kendilerine âittir de, onlar mı yazıyorlar?

42 — Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ama asıl tuzağa düşecek olanlar küfredenlerdir.

43 — Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrısı mı var? Allah, onların koşmakta oldukları ortaklardan münezzehtir.

Bu âyet-i kerîme'lerdeki makâm Allah'ın rubûbiyyetini ve ilâhlığının birliğini isbât makâmıdır. Şöyle buyrulur: Onlar hiç bir şey olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir kendilerini yaratanlar? Ne o, ne de bu; aksine Allah'tır onları yaratan. Ve onlar bahse değer değilken onları yoktan var eden. Buhârî der ki: Bize Humeydî'nin... Cübeyr İbn Mut'ım'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nü akşam namazında Tûr sûresini okurken işittim. «Onlar hiç bir şey olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir yaratanları ? Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır, onlar, iyi bilmiyorlar. Yoksa Rabbının hazîneleri onların yanında mıdır? Veya işe hâkim olanlar onlar mıdır?» âyetine ulaştığında, neredeyse kalbim yerinden çıkacaktı. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde muhtelif kanallardan olmak üzere Zührî'den rivâyetle tahrîc olunmuştur. Hadîsin râvîsi olan Cübeyr İbn Mut'ım, Bedir savaşından sonra esîr edilenlerin fidyeleri konusunda görüşmek üzere Hz. Peygamber (s.a.)e gelmişti ve o zaman henüz müşrik idi. Bu âyeti dinlemiş olması, onu İslâm'a girmeye sevkeden âmillerin başında yer alır.

«Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır onlar, iyi bilmiyorlar.» Onlar gökleri ve yeri mi yaratmışlar? ifâdesi, onların Allah'a şirk koşmalarını red anlamı taşır. Onlar biliyorlar ki Allah, tek ve ortağı olmaksızın yegâne yaratıcıdır. Ancak bunu iyi bilmemeleri, yakîn sahibi olmamaları onları Allah'a şirk koşmaya sevketmektedir. «Yoksa Rabbının hazîneleri onların yanında mıdır? Veya işe hâkim olanlar onlar mıdır?» Hükümrânlık ve mülkde tasarruf edenler, hazînelerin anahtarları ellerinde olanlar onlar mıdır? İşe hâkim olan onlar mıdır? Yaratıkları hesâba çekenler onlar mıdır? Elbette durum böyle değildir. Aksine dile-

diğini yapan, yegâne tasarruf sâhibi ve hükümrânlığa mâlik olan Allah Teâlâ'dır.

«Yoksa üzerine çıkıp (mele-i A'lâ'yı) dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri (onların yaptıkları işlerin ve söyledikleri sözlerin doğruluğuna apaçık delâlet edecek bir huccet) getirsinler.» Elbette onlar için buna imkân yoktur. Onlar hak üzere değildirler ve onların hiç bir delilleri de yoktur.

Allah Teâlâ, müşriklerin, Allah'a kızlar isnâd etmelerini, melekleri dişiler olarak kabul etmelerini, kendileri için dişileri değil de erkekleri tercîh etmelerini şiddetle kınar. Zîrâ onlardan birine kız çocuğu müjdelendiği zaman yüzü simsiyah kesilir, kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışırdı. Onlar, böylece melekleri Allah'ın kızları kabul ederek Allah ile beraber onlara da tapınmaktaydılar. Allah Teâlâ'nın: «Yoksa kızlar O'nundur da oğullar sizin öyle mi?» kavli, onlar için şiddetli ve güçlü bir tehdîddir.

«Yoksa sen, (Allah'ın risâletini onlara ulaştırman karşılığında) kendilerinden bir ücret istiyorsun da onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?» En küçük bir ücretten bıkıp bu onlara zor mu geliyor? Elbette sen Allah'ın risâletini kendilerine teblîğ etmen karşılığında hiç bir şey isteyecek değilsin. «Yahut gaybı bilmek kendilerine âittir de onlar mı yazıyorlar?» Elbette durum böyle değildir. Gaybı, gökler ve yer âhâlîsinden hiç kimse bilmez, ancak Allah bilir. «Yoksa (Onlar Allah'ın Rasûlü ve din hakkında söylemiş oldukları bu sözleri ile insanları aldatmak, Rasûlullah'a ve ashâbına) bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ama asıl tuzağa düşecek olanlar küfredenlerdir.» Onların tuzaklarının vebâli yine kendilerine dönecektir. Allah Teâlâ'nın: «Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrısı mı var? Allah, onların koşmakta oldukları ortaklardan münezzehtir.» kavli de müşriklerin, Allah ile beraber putlara ve Allah'a eş saydıklarına tapınmalarını şiddetle reddetmektedir. Daha sonra Allah Teâlâ, yüce zâtını onların söylediklerinden, iftirâlarından ve şirk koşmalarından tenzîh ederek: «Allah, onların koşmakta oldukları ortaklardan münezzehtir.» buyurur.

وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ
يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ
ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ
﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

44 — Gökten bir parçanın düşmekte olduğunu görseler: Birbiri üstüne yığılmış buluttur, derler.

45 — Artık çarpılacakları günlerine erişinceye kadar bırak onları.

46 — O gün, tuzakları kendilerine bir fayda vermez, yardım da görmezler.

47 — Muhakkak ki o zulmedenlere, bundan başka da azâb vardır. Ne var ki, onların çoğu bilmezler.

48 — Rabbının hükmüne sabret. Şüphesiz sen, Bizim gözetimimiz altındasın. Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et.

49 — Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da tesbîh et.

Bırak Onları

Allah Teâlâ, müşriklerin inâdını ve gözle görülen şeylere karşı bile büyüklenerek inâdlaşmalarını haber verir: «(Onlar kendilerine azâb edilecek) gökten bir parçanın düşmekte olduğunu görseler; (tasdîk etmezler, inanmazlar, aksine) birbiri üstüne yığılmış buluttur, derler.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onlara gökten bir kapı açsak da yukarı çıkmaya koyulsalardı; gözlerimiz döndü biz herhalde büyülendik, derlerdi.» (Hicr, 14-15). Allah Teâlâ da buyurur ki: «Ey Muhammed, Artık çarpılacakları günlerine erişinceye kadar bırak onları.» Bu, kıyâmet günüdür. «O gün, (dünyada iken kullanagelmekte oldukları) tuzakları (hîleleri ve düzenleri) kendilerine bir fayda vermez». Kıyâmet günü onlara hîle ve tuzaklarının hiç bir faydası olmayacaktır. «Yardım da görmezler. Muhakakkak ki o zulmedenlere, bundan (önce dünya yurdunda) başka da azâb vardır.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Belki dönerler diye andolsun ki onlara büyük azâbdan önce de mutlakâ yakın azâbdan tattıracağız.» (Secde, 21) buyururken, aynı sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: «Ne var ki, onların çoğu bilmezler.» Onlara dünyada iken azâb eder, belki Allah'a dönerler diye onları musîbetlerle deneriz. Onlar kendileri için murâd olunanı anlamazlar. Aksine içinde bulundukları musîbet üzerlerinden kaldırıldığı zaman daha önce bulundukları durumdan daha da kötüsüne dönerler. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Hastalanıp sonra da sıhhata kavuşan münâfığın misâli devenin misâli gibidir ki; o, niçin bağlandığını ve niçin salıverildiğini bilmez. İlâhî bir haberde şöyle denilir: Kul: Sana ne

kadar karşı geldim de bana cezâ vermedin der, Allah Teâlâ da şöyle buyurur: Ey kulum, sana ne kadar sıhhat ve âfiyet verdim, sen anlamadın.

«Rabbının hükmüne sabret. Şüphesiz sen, Bizim gözetimimiz altındasın.» Onların eziyetlerine sabredip aldırma. Şüphesiz sen Bizim gözetimimiz altındasın. Allah seni insanlardan koruyacaktır.

«Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et.» Dahhâk der ki: Namaza kalkacağın zaman: Ey Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamdederim. Senin ismin mübârektir. Yüceliğin her yücelikten üstündür. Senden başka ilâh yoktur, de. Bu açıklamanın benzeri Rebî' İbn Enes ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ile başkalarından da rivâyet edilmiştir. Müslim'in Sahîh'inde Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre o, namazın başlangıcında bu sözleri söylermiş. İmâm Ahmed ve Sünen sâhiplerinin Ebu Saîd el-Hudrî ve başkalarından. rivâyetlerine göre Allah Rasûlü böyle söylermiş. Ebu Cevzâ da «Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et.» âyetini şöyle anlıyor: Yatağından, uykundan kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh ediyor. İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîs de bu açıklamayı destekler mâhiyettedir: İmâm Ahmed'in Velîd İbn Müslim kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: Her kim geceleyin uyanır ve: Tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır, O her şeye güç yetirendir. Allah'ı tesbîh ederim. Allah'a hamdederim. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en yücedir. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir, der, sonra da: Rabbım, beni bağışla, derse —veya sonra duâ ederse, demiştir— onun duâsına icâbet olunur. Şâyet kalkar, abdest alır, sonra da namaz kılarsa namazı kabul olunur. Hadîsi Sahîh'inde Buhârî ve Sünen sâhipleri Velîd İbn Müslim kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh bu âyeti: Herhangi bir meclisten kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et, şeklinde anlamıştır. Sevrî'nin Ebu İshâk'dan, onun Ebu'l-Ahves'den rivâyetine göre; o, «Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et,» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kişi oturduğu yerden kalkmak istediği zaman: Allah'ım, Seni tesbîh eder ve Sana hamd ederim, der. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivâyetine göre o, «Kalkacağın zamanda Rabbını hamd ile tesbîh et.» âyetini naklettikten sonra şöyle demiştir: Herhangi bir meclisten kalktığın zaman, şâyet orada iyilik yapmışsan hayrın artar, şâyet bundan başka bir şey istemişsen bu sözler sana bir keffâret olur. Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in... Ebu Osmân el-Fakîr'den naklettiğine göre Cib-

rîl, Hz. Peygamber (s.a.)e oturduğu yerden kalktığı zaman şöyle demesini öğretmiş: Allah'ım Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Senden bağışlanma diler, Sana tevbe ederim. Ma'mer der ki: Bir başkasının şöyle dediğini işittim: Bu söz meclislerin keffâretidir. Bu haber mürseldir. Bu husus'tâ birbirini takviye eden kanallardan müsned hadisler de vârid olmuştur. Bunlardan birisi de İbn Cüreyc kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîstir ki bunda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her kim bir mecliste oturur ve orada fuzûli konuşmaları çok olursa, o meclisten kalkmazdan önce şöyle desin: Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet eder, Senden bağışlanma diler ve Sana tevbe ederim. İşte böyle derse, o mecliste işlemiş oldukları bağışlanır. Hadisî Tirmizî, —ki lafız Tirmizî'nindir— gece ve gündüz bahsinde, Neseî ise İbn Cüreyc kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Hadîsi Müstedrek'inde tahrîc eden Hâkim der ki: İsnâdı Müslim'in şartlarına uygundur, ancak Buhârî bu hadîsin muallel olduğunu söyler. Ben de derim ki: İmâm Ahmed, Buhârî, Müslim, Ebu Hâtim, Ebu Zür'a, Dârekutnî ve başkaları hadîsi muallel görmüşler ve bunun İbn Cüreyc'in vehmi olduğunu söylemişlerdir. Şu kadar var ki Ebu Dâvûd, hadîsi Sünen'inde İbn Cüreyc'den başka bir kanaldan olmak üzere Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardaki gibi rivâyet etmiştir. Ayrıca hadîsi Ebu Dâvûd, —Hadîsin lafzı Ebu Dâvûd'undur— Neseî ve Müstedrek'inde Hâkim, Haccâc İbn Dînâr kanalıyla... Ebu Berze el-Eslemî'den rivâyet etmektedirler. Bu hadîste Ebu Berze el-Eslemî der ki: Allah Rasûlü (s.a.) sonraları (ömrünün sonlarına doğru) bir meclisten kalkmak istediğinde: Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet eder, Senden bağışlanma diler ve Sana tevbe ederim, derdi. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz sen eskiden söylemediğin bir söz söylüyorsun, dedi de, Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Bu; o mecliste olanlara keffârettir. Bu hadîs Ebu'l-Âliye'den mürsel olarak rivâyet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Kezâ Neseî ve Hâkim de hadîsi Rebî' İbn Enes kanalıyla... Râfî' İbn Hadîc'den, o ise Hz. Peygamber (s.a.)den yukardaki gibi rivâyet etmişlerdir. Bu hadîs mürsel olarak da rivâyet edilir. En doğrusunu Allah bilir. Aynı şekilde Ebu Dâvûd hadîsi Abdullah İbn Amr'dan rivâyet eder ki o şöyle demiştir: Bazı kelimeler vardır ki bir kimse bir meclisten kalktığı zaman onu üç kere söylerse bu kelimeler onun için keffâret olur. Bir hayır veya bir zikir meclisinde bu kelimeleri söyleyecek olursa, o meclis kendisi için bir sayfanın mühürle mühürlendiği gibi mühürlenir: (bu ifâdeler:) Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilâh yok. Senden bağışlanma diler ve Sana tevbe ederim (cümleleridir). Hâkim,

bu hadîsi mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den tahrîc etmiş ve sahîhtir, demiştir. Yine Hâkim hadîsi Cübeyr İbn Mut'im'den de rivâyetle tahrîc ediyor. Ebu Bekr el-İsmâîlî bu hadîsi Ömer İbn Hattâb'dan, yukarda geçenlerin hepsi de Hz. Peygamber (s.a.)den nakletmektedirler. Ben bu konuya başlı başına bir cüz' tahsîs ettim ve orada bu hadîsin kanallarını, lafızlarını, illetlerini ve onunla ilgili mes'elelerini zikrettim. Hamd ve minnet Allah'adır.

«Gecenin bir kısmında tesbîh et.» Allah'ı zikret, geceleyin tilâvet ve namazla Allah'a ibâdet et. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki Rabbın, seni öğülmüş bir makâma gönderiverir.» (İsrâ, 79).

«Ve yıldızların batışından sonra da tesbîh et.» Daha önce İbn Abbâs hadîsinde de geçtiği üzere bu tesbîhden maksad, sabah namazından önceki iki rek'at nâfiledir. Bu iki rek'at, yıldızların batışından sonra meşrû' kılınmıştır. İbn Sîlân'ın Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyetine göre sabah namazının iki rek'at sünneti kasdedilerek şöyle buyurulur: Peşinizden atlılar bile kovalıyor olsa bu iki rek'atı bırakmayınız. Hadîsi Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. Hanbelî fakîhlerinden birisinden, bu hadîse dayanılarak iki rek'at sünnetin vâcib olduğuna dâir nakledilen görüş şu hadîsin delâletiyle zayıftır: Gün ve gecede beş vakit namaz. (Rasûlullah'ın namazlar hakkında kendisine bu cevabı verdiği kişi): Benim üzerime bunlardan başka farz var mı? diye sordu da Allah Rasûlü: Hayır, ancak nâfile olarak kılman müstesnâ, buyurdu. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.)den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazının iki rek'at sünnetine sımsıkı sarılıp devâm ettiği kadar başka hiç bir nâfileye sımsıkı sarılmazdı. Müslim'in lafzı ise şöyledir: Sabah namazının iki rek'at (sünneti), dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır.

TÛR SÛRESİ'NİN SONU.

NECM SÛRESİ

NECM SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Buhârî der ki: Bize Nasr İbn Ali'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre, o şöyle demiştir:

اَوَّلُ سُورَةٍ اُنْزِلَتْ فِيهَا سَجْدَةٌ وَالنَّجْمِ قَالَ فَسَجَدَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَجَدَ مَنْ خَلْفَهُ اِلَّا رَجُلاً رَأَيْتُهُ اَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَسَجَدَ عَلَيْهِ فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذٰلِكَ قُتِلَ كَافِراً وَهُوَ اُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ

İçinde secdenin indirildiği ilk sûre Necm sûresidir. Allah Rasûlü (s.a.) ve arkasında olanlar secde ettiler. Ancak bir kişi gördüm ki bir avuç toprak alıp onun üzerine secde etti. Daha sonra onun kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm. O, Ümeyye İbn Halef'tir. Hadîsi Buhârî muhtelif yerlerde Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Ebu İshâk'dan rivâyet etmişlerdir. Ancak râvînin secde etmekten imtinâ edenin Ümeyye İbn Halef olduğunu bu rivâyetinde belirtmesi müşkildir. Zîrâ bu kanaldan başka rivâyetlerde secdeden imtinâ edenin Utbe İbn Rabîa olduğu belirtilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا
وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun yıldıza, battığı demde.
2 — Ardakaşınız sapmamış ve azmamıştır.
3 — Kendiliğinden konuşmaz o.
4 — Yalnızca kendisine ilkâ edilen bir vahiydir.

Bir Vahiydir O

Şa'bî ve başkaları derler ki: Yaratıcı, yaratıklarından dilediğinin adıyla yemîn eder. Yaratıklara da ancak yaratanın adıyla yemîn etmek yaraşır. Şa'bî'nin bu açıklamasını İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor. Müfessirler «Andolsun yıldıza, battığı demde.» âyetinin anlamında ihtilâf etmişlerdir. Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh «şafakla beraber battığı demde.» kavli ile Süreyya yıldızının kasdedildiğini söyler. İbn Abbâs ve Süfyân es-Sevrî'den de böyle bir açıklama rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh ediyor. Süddî ise bu yıldızın Zühre yıldızı olduğunu sanmıştır. Dahhâk : «Andolsun yıldıza, battığı demde.» âyetini şöyle açıklar: Andolsun yıldıza, şeytânlar onunla taşlandığı demde. A'meş'in nakline göre «Andolsun yıldıza battığı demde.» âyeti ile Kur'an'ın indirildiği zaman kasdedilmektedir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim ki —bunun ne büyük yemin olduğunu bir bilseniz— doğrusu bu kitâb sâdece arınmış olanların dokunabileceği, saklı bir kitâbda mevcûdken âlemlerin Rabbı tarafından indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'dir.» (Vâkıa, 75-80).

Hakkında yemîn edilen kısım «Arkadaşınız sapmamış ve azmamıştır.» kısmıdır. Bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün ihsân sâhibi, gerçeğe tâbi olmuş, rüşde ermiş olduğuna dâir şehâdettir. O; hak yoldan başka bir yola sapan bilgisiz, bir sapık değildir. O; gerçeği bildiği halde gerçekten başkasına kasden sapan bir azgın da değildir. Allah Teâlâ, Rasûlünü ve şerîatını; hıristiyanlar ve yahûdilerin mezhepleri gibi sapıklara benzemekten tenzîh etmiştir. Yine onu bir şeyi bilmek ve gizlemekten, bildiğinin tersi ile amel etmekten de tenzîh eder. Aksine o (s.a.) ve Allah'ın onunla göndermiş olduğu yüce şerîat; doğruluğun, i'tidâlin en üst mertebesindedir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Kendiliğinden konuşmaz o.» Hevâ ve hevesi ile bir söz sarfetmez. «Yalnızca kendisine ilkâ edilen bir vahiydir.» Kendine emrolunanı söyler. Ona emrolunanı eksiksiz ve noksânsız olarak tâm, mükemmel bir şekilde insanlara ulaştırır. Nitekim İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Ebu Ümâme'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Hiç şüphesiz peygamber olmayan bir adamın şefâatı ile, Rabîa ve Mudar kabîleleri gibi —veya iki kabîleden birisi gibi buyurmuş-

tur— kabîleler cennete girecektir. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, Rabia kabîlesi Mudar kabîlesinden değil midir? diye sordu da, Allah Rasûlü : Ben ancak söylediğimi söylemekteyim, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd'in... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Ezberleme isteği ile Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğum her şeyi yazardım. Kureyş beni bundan men'ederek: Sen, Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğun her şeyi yazıyorsun. Allah Rasûlü (s.a.) bir beşerdir. Öfkeli halde iken de konuşur, dediler, ben de yazmayı bıraktım. Sonra bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne anlattım da: Yaz, nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, benden hakkın dışında hiç bir şey çıkmaz, buyurdu. Hadîsi Ebu Dâvûd, Müsedded ve Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den, bu ikisi de Yahyâ İbn Saîd el-Kattân'dan rivâyet ediyorlar. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr'un... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle buyurdu: Size Allah katındandır diye ne haber vermişsem o, hakkında hiç şüphe olmayandır. Râvî der ki: Bu hadîsin sâdece bu isnâd ile rivâyet edildiğini biliyorum. İmâm Ahmed'in Yûnus kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, ancak gerçeği söylerim. Ashâbından birisi: Ey Allah'ın elçisi, sen bizimle şakalaşıyorsun da, dedi. Allah Rasûlü: Ben, gerçekten başka bir şey söylemem, buyurdu.

عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ ۖ فَٱسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴿١١﴾
أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ
ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ
رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ﴿١٨﴾

5 — Onu müdhiş kuvvetli olan öğretti.

6 — O, akıl ve görüşünde kâmildir. Hemen doğruluverdi.

7 — Ve o, en yüce ufukta idi.

8 — Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi.

9 — İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.

10 — O vakit kuluna vahyedeceğini etti.
11 — Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.
12 — Onun gördüğü şey üzerinde de kendisiyle tartışacak mısınız?
13 — Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.
14 — Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında.
15 — Ki Cennet'ül-Me'vâ da onun yanındadır.
16 — O zaman Sidre'yi bürümekte olan bürüyordu.
17 — Göz ne şaştı ne aştı.
18 — Andolsun ki Rabbının âyetlerinden en büyüğünü gördü.

İki Yay Kadar Veya Daha Yakın

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (s.a.)den haber veriyor ki onun insanlara getirdiğini kendisine müthiş kuvvetli olan öğretmiştir. Bu, Cibril (a.s.)dir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «Şüphesiz ki bu, çok şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. (Elçi) Arş'ın sâhibi Allah katında değerlidir ve güçlüdür. Orada kendisine uyulandır, emin birisidir.» (Tekvîr, 19-21) buyrulurken burada da: «Müdhiş kuvvetli olan...» buyrulmuştur. (مِرَّة) kelimesini Mücâhid, Hasan ve İbn Zeyd «kuvvet» ile tercüme ederler. İbn Abbâs ise: Güzel görünüşlü, şeklinde açıklamıştır. Katâde: Uzun ve güzel yaratılışlı açıklamasını getirir. Bu iki açıklama arasında bir zıdlık sözkonusu değildir. Zîrâ Cibrîl (a.s.), hem güzel görünüşlü ve hem de müdhiş kuvvetlidir. Ebu Hüreyre ve İbn Ömer'in rivâyetiyle gelen sahîh bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sadaka; zengine ve düzgün yaratılışlı, güçlü kimseye helâl değildir.

«Hemen doğruluverdi.» âyetinde, Cibrîl (a.s.) kasdedilmektedir. Mücâhid, Hasan, Katâde ve Rebî' İbn Enes böyle diyorlar. «Ve o, en yüce ufukta idi.» âyetinde de Cibrîl kasdedilmektedir. O, en yüce ufku kaplamıştı. İkrime ve birçokları böyle açıklıyor. İkrime der ki: Buradaki en yüce ufuk, sabahın doğduğu en yüce ufuktur. Mücâhid buradaki en yüce ufku, güneşin doğduğu yer ile açıklar. Katâde: O, gündüzün kendisinden geldiğidir, der. İbn Zeyd ve başkaları da böyle söylemiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Abdullah İbn Mes'ud'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Cibrîl'i aslî sûretinde iki defa görmüştür. Birincisinde Hz. Peygamber onu aslî sûretinde görmek istemişti de Cibrîl, ufku kaplamıştı. İkincisinde Cibrîl, Hz. Peygamber'in Mi'râc'a çıktığı yerde onunla birlikteydi. İşte Allah Teâlâ'nın: «Ve o, en yüce ufukta idi.» kavli budur. İbn Cerîr burada başka birine âit

olup olmadığını bilmediğim ve onun da kimseden nakletmemiş olduğu bir görüş ileri sürer ki, özeti şöyledir: Müdhiş kuvvetli, akıl ve görüşünde kâmil olan ile Hz. Muhammed (s.a.) en yüce ufku kaplamıştı. Yani her ikisi birden ufku kaplamışlardı. Bu, İsrâ gecesi olmuştu. İbn Cerîr böyle söylüyor ama onun bu görüşüne hiç kimse katılmamıştır. (...) Her ne kadar İbn Cerîr'in bu söyledikleri Arap dilinin kullanılışına uygun ise de mânâ, bu yönde bir te'vîl için ona yardımcı olmamaktadır. Zîrâ Hz. Peygamberin Cibrîl'i bu görüşü İsrâ gecesinde olmamıştır. Aksine İsrâ'dan önce ve Allah Rasûlü (s.a.) yeryüzünde iken olmuştur. Cibrîl (a.s.) Hz. Peygamberin üzerine inmiş, sarkmış ve ona yaklaşmıştır. Cibrîl o esnâda Allah Teâlâ'nın onu yaratmış olduğu aslî sûreti üzere idi ve altı yüz kanadı vardı. Daha sonra Allah Rasûlü Cibrîl'i başka bir defa ve Sidre-i Müntehâ'nın yanında görmüştür. Bu, İsrâ gecesindedir. Hz. Peygamber'in Cibrîl'i birinci görüşü Cibrîl'in kendisine ilk gelişinden sonra ve peygamberliğinin başlarında olmuştu ve Allah Teâlâ Hz. Peygambere İkra' sûresinin ilk âyetlerini vahyetmiştir. Son ra bir ara vahiy kesilmiş ve Hz. Peygamber (s.a.) bu fetret döneminde defalarca kendini dağların tepesinden atmak için gitmiş; her ne zaman buna niyyetlense Cibrîl kendisine havadan: Ey Muhammed, sen gerçekten Allah'ın elçisisin, ben de Cibrîl'im demiş ve böylece Allah Rasûlünün içi rahatlayıp gözleri aydın olmuştur. Her ne zaman iş (vahyin gelmemesi) uzasa Hz. Peygamber aynı duyguya kapılmış ve sonunda Allah Rasûlü (s.a.) Abtah'da iken Cibrîl kendisine Allah Teâlâ'nın onu yaratmış olduğu aslî sûretinde görünmüştür. Onun altı yüz kanadı vardı ve yaratılışının büyüklüğü ufku kapatmıştı. Cibrîl, Allah Rasûlüne yaklaşmış ve Allah'ın kendisine emrettiklerini Allah Teâlâ'dan getirerek vahyetmiştir. İşte o zaman Hz. Peygamber kendisine risâleti getiren meleğin büyüklügünü, kadrinin yüceliğini, kendisini ona gönderen yaratıcının katındaki mertebesinin yüceliğini anlamıştır. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Seleme İbn Şebib'in... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatıyor: Ben oturduğum bir sırada birden Cibrîl (a.s.) çıkageldi. İki kürek kemiğim arasına dokundu. Ben kalkıp bir ağaca doğru yöneldim. O ağaçta kuş yuvası gibi hazırlanmış iki yer vardı. Cibrîl birine ben de diğerine oturdum. Ağaç yükseldi, yükseldi ve Doğu ile Batı arasını kapladı. Ben, etrafa göz gezdiriyordum. Şâyet göğe dokunmak istemiş olaydım dokunurdum. Cibrîl bana döndü. Sanki o birbirine yapışmış keçe gibiydi. İşte o zaman Allah'ı bilmek konusunda bana olan üstünlüğünü anladım. Bana gök kapılarından birisi açıldı ve en yüce nûru gördüm. Bir de baktım ki hicâbın önünde inci ve yâkûttan bir Refref duruyor. Bana Allah'ın dilediği kadarı vahyolundu. Hadîsi rivâyetten sonra Bezzâr dedi ki: Bu hadîsi sadece Hâris İbn Ubeyd rivâyet etmektedir. O,

Basra halkından meşhûr birisidir. Ben de derim ki: Bu Hâris İbn Ubeyd, Ebu Kudâme el-İyâdî'dir. Müslim Sahîh'inde onun hadîsini tahrîc etmiştir. Şu kadar var ki İbn Maîn onu zayıf kabul eder ve önemsiz biridir, der. İmâm Ahmed onun hadîsinin muzdarib olduğunu söyler. Ebu Hâtim er-Râzî der ki: İmâm Ahmed O'nun hadîsini kaydederse de onunla delil getirmezdi. İbn Hibban da şöyle demekte: Onun vehmi çoktur. Tek başına rivâyet etmiş olduğu hadîsler ile ihticâc câiz değildir. Bu hadîs onun rivâyet ettiği garîb hadîslerdendir. Ayrıca onda münkerlik, lafız garîbliği ve gârîb bir ifâde vardır. Herhalde bir uykudan ibâret olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Haccâc'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Cibrîl'i aslî sûretinde görmüştür. Cibrîl'in altı yüz kanadı vardı ve her bir kanadı ufku kaplamıştı. Onun kanadından, mâhiyetini ancak Allah'ın bildiği, rengârenk inci ve yâkût dökülüyordu. Hadîsi sadece İmâm Ahmed tahrîc etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn Âdem kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Cibrîl'den onu aslî sûretinde görmeyi istemişti. Cibrîl : Rabbına duâ et, dedi. Hz. Peygamber Rabbına duâ etti de Doğu tarafından bir siyahlık doğdu. Yükselmeye ve yayılmaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.) onu görünce bayılıp düştü. Cibrîl yanına gelip onu kaldırdı ve avurdunu tükrükle ovaladı. Bu hadîsi de sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. İbn Asâkir'in Utbe İbn Ebu Leheb'in Hal Tercümesinde Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Hebbar İbn Esved'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Leheb ve oğlu Utbe, Şam'a gitmek üzere hazırlanmışlardı. Ben de ikisiyle beraber hazırlandım. Ebu Leheb'in oğlu Utbe: Allah'a yemîn ederim ki Muhammed'e gideceğim ve Rabbı husûsunda ona eziyet edeceğim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve: Ey Muhammed... dedi. Utbe, yaklaşan ve sarkanı, iki yay kadar yahut daha da yakın olanı inkâr ederdi. Hz. Peygamber (s.a.): Allah'ım, köpeklerinden birini ona gönder, buyurdu. Utbe, Hz. Peygamberin yanından ayrılıp babasına döndü. Ebu Leheb: Oğulcuğum, ona ne söyledin? diye sordu. Utbe, Hz. Peygambere söylediğini babasına anlattı. Ebu Leheb: Sana ne söyledi? diye sordu. Utbe: Allah'ım, onun üzerine köpeklerinden birini musallat kıl, dedi, diye cevabladı. Ebu Leheb: Oğulcuğum, Allah'a yemîn ederim ki, sana olan duâsından dolayı seni emniyyette görmem, dedi. Yürüdük ve nihâyet içinde çokça arslan bulunan Şerât denilen bir yerde konakladık. Bir râhibin manastırına indik. Râhib: Ey Araplar, sizi bu ülkeye indiren nedir? Burada arslanlar koyunların dolaştığı gibi dolaşır, dedi. Ebu Leheb ise: Siz benim yaşımın büyüklüğünü ve değerimi şüphesiz iyi bilirsiniz. Bu adam (Hz. Peygamberi kasdediyor) oğluma bedduâ etti. Allah'a yemîn ederim ki onun hakkında emîn ola-

mam. Eşyalarınızı bu manastıra toplayın, eşyâların üzerine oğlum için bir yatak, onun çevresinde de kendi yataklarınızı yapın, dedi. Biz öylece yaptık. Bir arslan geldi, yüzlerimizi kokladı. Aradığını bulamayınca şöyle bir toparlandı, sıçramaya hazırlandı ve sıçradı. Bir de baktık ki eşyâların üzerinde. Utbe'nin yüzünü kokladı. Sonra ona öyle bir vuruş vurdu ki başını parçaladı. Ebu Leheb şöyle dedi: İyice bildim ki Muhammed'in beddûasından kurtulamadı.

Allah Teâlâ: «İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.» buyurur ki, Cibrîl yeryüzüne doğru Hz. Muhammed'in üzerine indiğinde ona yaklaştı ve ikisi arasındaki mesâfe iki yay kadar yani gerilmiş vaziyetteki iki yay mikdârı kadar yaklaştı. Bu açıklama Mücâhid ve Katâde'nindir. «İki yay kadar yahut daha da yakın.» ifâdesi ile yay kirişi ile yayın tutacak yeri arasındaki uzaklığın kasd edildiği de söylenmiştir. Daha önce de geçtiği üzere «Yahut daha da yakın» ifâdesi Arap dilinde haber verilenin varlığı ve başkalarının yokluğu için kullanılır. Nitekim: «Sonra bunun ardından kalbleriniz yine katılaştı. Şimdi onlar taş gibidir. Yahut daha da katı.» (Bakara, 74) âyetinde de durum böyledir. Yani o taştan daha yumuşak değildir. Aksine ya onun gibi veya sertlik ve şiddette ondan daha ziyâdededir. Allah Teâlâ'nın : «İçlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi, hattâ daha da şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar.» (Nisâ, 77), «Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» (Sâffât, 147) âyetleri de böyledir. Yani onlar bu sayıdan az değildiler. Aksine yüz bin veya daha çoktular. Bu, haber verilenin kuvvetlendirilmesi demektir. Onda hiç bir şek, şüphe ve tereddüt yok demektir. «İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.» âyeti de aynı şekilde anlaşılmalıdır. Hz. Muhammed (s.a.)e yaklaşanın ve aralarındaki mesâfenin iki yay kadar veya daha da yakın olanın Cibrîl olduğuna dâir bizim söylediğimiz, aynı zamanda mü'minlerin annesi Âişe, İbn Mes'ûd, Ebu Zerr ve Ebu Hüreyre'nin de görüşüdür. Nitekim az sonra onların hadîslerini vereceğiz. Müslim'in, Sahîh'inde İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o :

رَآهُ بِفُؤَادِهِ مَرَّتَيْنِ

Muhammed Rabbını kalbiyle iki defa gördü, demiş ve bunu o ikiden biri kılmıştır. Şerîk İbn Ebu Nemîr kanalıyla Enes'ten rivâyetle gelen İsrâ hadîsinde şöyle deniliyor: Sonra Cebbâr ve Azîz Rab yaklaştı ve derken sarstı. Bu sebeple birçok kimse bu rivâyetin metni üzerinde konuşmuşlar ve ondaki birçok garîblikleri zikretmişlerdir. Sahîh olduğu kabul edilse bile bu âyetin tefsîri olarak değil de başka bir vakte ve başka bir olaya hamledilmelidir. Şüphesiz bu İsrâ gecesinde değil, Allah Rasûlü (s.a.) yeryüzünde iken vukû'bulmuştur. Bu yüzdendir ki bu

âyetten sonra: «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü. Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında.» buyrulmuştur ki bu, İsrâ gecesinde olanıdır. Birincisi ise yeryüzünde olmuştu.

İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdülmelik İbn Ebu Şevârib'in... Abdullah İbn Mes'ud'dan «İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.» âyeti hakkında rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cibril'i gördüm. Onun altı yüz kanadı vardı. İbn Vehb der ki: Bize İbn Lehîa'nın... Hz. Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) başlangıçta Cibrîl'i Ecyâd (1) denilen yerde rü'yâsında gördü. Sonra def-i hâcet için çıktı da Cibrîl ona: Muhammed, ey Muhammed, diye seslendi. Allah Rasûlü (s.a.) üç defa sağına ve soluna bakındı ve hiç bir şey görmedi. Sonra gözünü yukarı kaldırdı ve bir de baktı ki, Cibril gök ufkunda bir ayağını diğeriyle beraber kıvırmış duruyor ve: Ey Muhammed, Cibrîl, Cibrîl, diyerek onu teskîn ediyor. Hz. Peygamber (s.a.) kaçıp insanların arasına girdi, baktı bir şey göremedi. Sonra insanların arasından çıktı ve baktı yine onu gördü. İnsanların arasına girdi tekrâr hiç bir şey göremedi. Sonra çıkıp baktı yine onu gördü. İşte Allah Teâlâ'nın «Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi.» kısmına gelinceye kadar «Andolsun yıldıza, battığı demde.» âyetleri budur. Yani Cibrîl Hz. Muhammed'e yaklaşmış ve; İki yay kadar yahut daha da yakın olmuştur, derler ki: Buradaki (القاب) kelimesi, yarım parmak anlamınadır. Bir başkası ise: Aralarındaki mesâfe iki kulaçtı, demiştir. Hz. Âişe'den rivâyet edilen bu hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, İbn Vehb kanalıyla naklederler. Zührî'nin Ebu Seleme'den, onun da Câbir'den rivâyet ettiği hadîs bunu desteklemektedir. Buhârî'nin Talk İbn Ğanâm kanalıyla... Şeybânî'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor : Zirr'e Allah Teâlâ'nın «İki yay kadar yahut daha da yakın oldu. O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» kavlini sordum. Şöyle dedi: Bize Abdullah İbn Mes'ûd'un naklettiğine göre Muhammed (s.a.) Cibrîl'i gördü. Onun altı yüz kanadı vardı. İbn Cerîr der ki: Bana İbn Yezî' el-Bağdâdî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Cibrîl'i gördü. Cibrîl'in üzerinde sâf ipekten iki elbise vardı ve gökle yer arasını doldurmuştu. Yukarıda zikrettiklerimize göre «O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» âyetinin anlamı şudur: Cibril, Allah'ın kulu Muhammed'e vahyedeceğini etti, veya; Allah Teâlâ, kulu Muhammed'e vahyedeceğini Cibrîl vâsıtasıyla vahyetti. Her iki anlam da sahîhtir. Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetle zikredildiğine göre o, «O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Ona «Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?» (Duhâ, 6) ve «Senin şânını yükseltmedik mi?»

(1) Mekke'nin alt tarafında bir yerin adıdır. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar).

(İnşirâh, 4) âyetleri vahyolundu. Bir başkası da şöyle diyor: Ona vahyolundu ki: Şüphesiz cennet, sen girmeden peygamberlere, senin ümmetin girmeden de diğer ümmetlere harâm kılınmıştır.

Allah Teâlâ: «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı. Onun gördüğü şey üzerinde de kendisiyle tartışacak mısınız? buyurur ki, Müslim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» ve «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» âyetleri hakkında şöyle demiştir: Allah Rasûlü, onu kalbiyle iki defa görmüştür. Aynı açıklamayı Semmâk, İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan yukardaki gibi rivâyet etmiştir. Ebu Sâlih, Süddi ve başkaları da derler ki: Allah Rasûlü Cibril'i iki defa kalbiyle görmüştür. İbn Mes'ûd ve başkaları, İbn Abbâs'ın bu görüşüne muhâlif kalmışlardır. Ondan nakledilen bir rivâyete göre ise görmeyi herhangi bir şeyle sınırlamaksızın zikretmiştir ki, bu rivâyet onun görmeyi kalble sınırlandırılması rivâyetine hamledilmelidir. İbn Abbâs'tan; bu görmenin gözle olduğuna dâir nakledilen bu rivâyet garîbtir. Zîrâ bu hususta Sahâbe'den sahîh bir rivâyet yoktur. Beğâvi'nin Tefsîr'inde: Bir cemâat Rasûlullah'ın onu gözüyle gördüğü görüşündedir. Bu; Enes, Hasan ve İkrime'nin görüşüdür, şeklindeki ifâdeleri ise şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir.

Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn Amr İbn Nebhân'ın... İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Muhammed Rabbını gördü. Ben: Allah Teâlâ «Gözler, O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» (En'âm, 103) buyurmuyor mu? diye sordum. İbn Abbâs şöyle cevabladı: Yazık sana, bu, Allah Teâlâ kendi nûru ile tecellî ettiği zamandadır. O, Rabbını iki defa gördü. Tirmizî hadîsi rivâyetten sonra, hasendir, garîbtir, demiştir. Yine Tirmizî'nin İbn Ebu Ömer kanalıyla... Şa'bî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: İbn Abbâs, Kâ'b ile Arafe'de karşılaştı. Ona bir şey sordu da Kâ'b tekbîr getirdi. O kadar yüksek sesle tekbîr getirdi ki dağlar yankılandı. İbn Abbâs: Bizler Hâşimoğullarıyız, dedi. Kâ'b: Şüphesiz Allah görülmesini ve kelâmını Muhammed (s.a.) ile Mûsâ (a.s.) arasında paylaştırdı. Mûsâ ile iki defa konuştu, Muhammed O'nu iki defa gördü, dedi. Mesrûk şöyle anlatır: Hz. Âişe'nin yanına girdim ve: Muhammed Rabbını gördü mü? diye sordum. Hz. Âişe: Öyle bir şey konuştun ki tüylerim diken diken oldu, dedi. Ben: Sâkin ol, dedim, sonra da: «Andolsun ki Rabbının, âyetlerinden en büyüğünü gördü.» âyetini okudum. Hz. Âişe şöyle dedi: Sen nereye götürülüyorsun? O ancak Cibrîl'dir. Muhammed'in Rabbını gördüğünü veya kendisine emrolunanlardan herhangi bir şeyi gizlediğini veya Allah Teâlâ'nın: «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O, indirir...» (Lokmân, 34) buyurduğu beş gaybı bilmekte olduğunu sana kim haber verdi? Şüphesiz bunu sana

söyleyen büyük bir iftirâ atmış. Fakat o Cibrîl'i gördü. Onu, aslî sûretinde ancak iki defa görmüştür. Bir keresinde Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında, bir keresinde de Ciyâd (1) denilen yerde. Onun altı yüz kanadı vardı ve ufku kaplamıştı.

Neseî der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hulle'nin İbrâhîm'e, kelâmın Mûsâ'ya, görmenin de Muhammed (s.a.)e verilmesine mi şaşıyorsunuz? Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr'den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne Rabbını gördün mü? diye sormuştum. (O,) nurdur. O'nu nasıl göreyim, buyurdu. Başka bir rivâyete göre ise Rasûlullah (s.a.): Bir nûr gördüm, demiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Muhammed İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi, Rabbını gördün mü? demişlerdi. O'nu kalbimle iki defa gördüm, buyurdu, sonra da: «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi İbn Cerîr de İbn Humeyd kanalıyla... Hz. Peygamber (s.a.)in ashâbından birisinden rivâyet ediyor ki, o şöyle anlatmış: Ey Allah'ın elçisi, Rabbını gördün mü? demiştim. O'nu gözümle görmedim, ancak iki defa kalbimle gördüm, buyurup sonra da: «Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi.» âyetini okudu. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed İbn Sabâh'ın... Abbâd İbn Mansûr'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: İkrime'ye «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» âyetini sormuştum. İkrime: Rasûlullah'ın O'nu gördüğünü sana haber vermemi mi istiyorsun? diye sordu, ben: Evet, dedim. Şüphesiz O'nu gördü, sonra bir daha gördü, dedi. Râvî der ki: Bunu Hasan'a sordum da: Celâlini, azametini ve ridâsını gördü, dedi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu'l-Âliye'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne: Rabbını gördün mü? diye sorulmuştu. Bir nehir gördüm. Nehrin arkasında bir hicâb gördüm. Hicâbın arkasında da bir nûr gördüm, bunun dışında bir şey görmedim, buyurdu. Bu da gerçekten garîbdir. İmâm Ahmed'in Esved İbn Âmir kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği ve Allah Rasulü (s.a.)nün: Azîz ve Celîl olan Rabbımı gördüm, buyurduğu hadîse gelince; bu hadîsin isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur. Bu, uyku hadîsinden kısaltılmıştır. Nitekim yine İmâm Ahmed rivâyet eder ve der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatmıştır: Rabbım bu gece —öyle sanıyorum ki uykuda olduğunu kasdetmiştir— en güzel şekliyle geldi ve: Ey Muhammed, Mele-i A'lâdakilerin hangi husûsta tartıştıklarını bilir misin? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Elini iki küreğim arasına koydu. O kadar ki soğukluğunu memelerimin arasında —veya göğsümde demiştir— hissettim. Hemen o

(1) Biraz önce geçen Hz. Âişe hadîsinde Ecyâd adıyla belirtilen yer. (Mütercimler).

anda göklerde ve yerde olanları bildim. Sonra: Ey Muhammed, Mele-i A'lâ'nın hangi husûsta tartıştıklarını bilir misin? diye sordu. Ben: Evet, keffâretler ve dereceler hakkında tartışıyorlar, dedim. Keffâretler ve dereceler nelerdir? diye sordu ben: Namazlardan sonra mescidlerde kalmak, Cum'alara yürüyerek gitmek, zor durumlarda abdesti en mükemmel bir şekilde almaktır. Her kim böyle yaparsa; hayırla yaşar hayırla ölür. Anasından doğduğu gündeki gibi hatâlarından kurtulur, dedim. Buyurdu ki; Ey Muhammed, namaz kıldığın zaman şöyle de: Allah'ım, Senden hayırları isterim. Münkerleri terketmeyi, yoksulları sevmeyi isterim. Kulların için bir fitne murâd ettiğin zaman beni fitneye dûçâr kalmamış olarak rûhumu kabzeyle. Allah Rasûlü (s.a.) dedi ki: Dereceler; bol bol yemek dağıtmak, selâmı yaymak ve insanlar uyurken geceleyin namaz kılmaktır. Daha önce Sâd sûresi tefsîrinin sonunda bu hadîsin benzeri Muâz'dan rivâyetle geçmişti. İbn Cerîr bu hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Onun ifâdeleri daha değişiktir ve garîb fazlalıklar vardır.

İbn Cerîr der ki: Bana Ahmed İbn İsâ et-Temîmî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle anlatmıştır: Rabbımı en güzel şekliyle gördüm. Bana: Ey Muhammed, Mele-i A'lâ hangi husûsta tartışıyor bilir misin? diye sordu. Ben: Hayır Rabbım, dedim. Elini iki kürek kemiğim arasına koydu. Soğukluğunu memelerim arasında hissettim. Hemen o anda göklerde ve yerde olanları bildim. Rabbım, dereceler ve keffâretler, ayakların Cum'alara doğru gitmesi, namazdan sonra namazı beklemek hakkında tartışıyorlar, dedim. Rabbım, hiç şüphesiz Sen İbrâhîm'i dost edindin. Mûsâ ile konuştun, şöyle şöyle yaptın, dedim. Senin göğsünü açmadım mı? Yükünü üzerinden atmadım mı? Sana şunu yapmadım mı, şunu yapmadım mı? buyurdu. Bana öyle şeyler verdi ki onları size nakletmeye me'zûn değilim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: İşte Allah Teâlâ'nın hitâbındaki: «Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi. İki yay kadar yahut daha da yakın oldu. O vakit kuluna vahyedeceğini etti. Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» kavlinin mânâsı budur. Gözlerimin nûru kalbime konuldu da O'na kalbimle baktım. Bu hadîsin isnâdı zayıftır. Hâfız İbn Asâkir kendi isnâdı ile Hebbâr İbn Esved (r.a.)den rivâyet ediyor ki, Utbe İbn Ebu Leheb ticâret için Şam'a doğru yola çıktığında Mekke'lilere: Bilin ki ben, yaklaşan ve derken sarkanı inkâr ediyorum, demişti. Onun bu sözü Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştı da: Allah, köpeklerinden birini onun üzerine musallat kılsın, buyurdu. Râvî Hebbâr der ki: Ben onlarla beraberdim. Arslanların pek çok olduğu bir yere inip konakladık. Ben arslanı gördüm. Geldi, birer birer kavmin başlarını koklamaya başladı ve sonunda Utbe'nin üzerine atılıp içlerinden sadece onun kafasını kopardı. İbn İshâk ve başkaları es-Sîre'de anlatırlar ki, bu hâdise Zerkâ

arâzîsinde olmuştur. Bu olayın geçtiği yerin Serât olduğu da söylenmiştir. Bu rivâyetlere göre Utbe o gece korkmuş, onu aralarına alarak çevresinde uyumuşlar. Arslan gelip kükremeye başlamış, sonra onların üstlerinden aşmış ve Utbe —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— nin üzerine atlayarak başını ağzına alıp parçalamış.

Allah Teâlâ: «Andolsun ki onu başka bir defa daha gördü. Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında. Cennet'ül-Me'vâ onun yanındadır.» buyurur ki bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün Cibrîl'i, Allah'ın onu yaratmış olduğu aslî sûretinde ikinci defa görmesidir. Bu, Mi'râc gecesinde olmuştur. İsrâ (ve Mi'râc) hakkında vârid olan hadîsleri kanalları ve lâfızları ile burada tekrârına gerek bırakmayacak şekilde İsrâ sûresinin başında vermiştik. Yine daha önce geçtiği üzere İbn Abbâs (r.a.), ru'yetin İsrâ gecesi vukû' bulduğunu söyleyerek bu âyeti delil getirir. Selef ve Halef'ten bir grup onun bu görüşüne tâbi olurken Sahâbe Tâbîin ve diğerlerinden bir takım gruplar onun görüşüne muhâlefet etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü. Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.): Cibrîl'i gördüm. Onun altı yüz kanadı vardı. Teleklerinden rengârenk inci ve yâkût dökülüyordu, buyurdu. Bu hadîsin isnâdı ceyyid ve kuvvetlidir. Yine İmâm Ahmed'in Yahyâ İbn Âdem kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Cibrîl'i aslî sûretinde gördü. Onun altı yüz kanadı vardı. Kanadları ufku kapatmıştı. Kanadlarından ancak Allah'ın bildiği rengârenk inci ve yâkûtlar dökülüyordu. Bu haberin de isnâdı hasendir. Yine İmâm Ahmed'in Zeyd İbn Habbâb kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cibrîl'i Sidret'ül-Müntehâ'nın üzerinde gördüm. Onun altı yüz kanadı vardı. Râvî der ki: Âsım'a (Cibrîl'in) kanatlarını sordum. Bana haber vermek istemedi. Onun arkadaşlarından birisi ise bana Cibrîl'in kanadının Doğu ileBatı arası kadar olduğunu haber verdi. Bu haberin isnâdı da ceyyiddir. Yine İmâm Ahmed'in Zeyd İbn Habbâb kanalıyla... İbn Mes'ud'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Cibrîl bana incilerle donanmış yeşil bir elbise içinde geldi. Bu hadîsin de isnâdı ceyyiddir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ'nın İsmâîl'den, onun da Âmir'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mesrûk, Hz. Âişe'ye geldi ve: Ey Mü'minlerin annesi, Muhammed (s.a.) Rabbını gördü mü? diye sordu. Hz. Âişe: Sübhânallah, söylediğinden dolayı tüylerim diken diken oldu. Sen nerede, şu üç şey nerede. Her kim onları sana naklederse, hiç şüphesiz yalan söylemiştir. Her kim sana Muhammed Rabbını görmüştür, diye naklederse yalan söylemiştir. Hz. Âişe bu sözünden sonra: «Gözler O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» (En'âm, 103), «Bir beşer için Al-

lah'ın kendisiyle konuşması olacak şey değildir. Meğer ki bir vahy ile veya perde arkasından izniyle dilediğini vahyetsin.» (Şûrâ, 51) âyetlerini okudu. Hz. Âişe: Her kim sana gelecekteki olacakları bildiğini söylerse; şüphesiz yalan söylemiştir, deyip «Kıyâmet sâatının bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir...» (Lokmân, 34) âyetini okudu. Her kim sana Muhammed'in (Allah'ın risâletini veya risâletinin bir kısmını gizlediğini söylerse yalan söylemiştir, deyip sonra da: «Ey peygamber, Rabbından sana indirileni teblîğ et...» (Mâide, 67) âyetini okuyup: Fakat o Cibrîl'i aslî sûretinde iki defa görmüştür, dedi. Yine İmâm Ahmed'in Muhammed İbn Ebu Adiyy kanalıyla... Mesrûk'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Hz. Âişe'nin yanındaydım. Allah Teâlâ: «Andolsun ki o, Cebrâîl'i apaçık ufukta görmüştür.» (Tekvîr, 23), «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» buyurmuyor mu? dedim. Hz. Âişe şöyle dedi: Bu ümmetten Allah Rasûlü (s.a.)ne bunu ilk soran bendim. Hz. Peygamber: O ancak Cibrîl'dir, buyurdu. Allah Rasûlü Cibrîl'i, Allah'ın yaratmış olduğu aslî sûretinde ancak iki defa görmüştür: Cibrîl'i gökten yere inerken gördü. Yaratılışının büyüklüğü gökle yer arasını kaplamıştı. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Şa'bî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin Ebu Zerr rivâyeti şöyledir: İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... Abdullah İbn Şakîk'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Zerr'e: Şâyet Allah Rasûlü (s.a.)nü görmüş olsaydım ona sorardım, dedim. Ona ne sorardın? dedi. Ona: Rabbını gördü mü? diye sorardım, dedim. Şüphesiz ben bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne sordum da şöyle buyurdu: Ben O'nu nûr olarak gördüm. O'nu nasıl göreyim ki. İmâm Ahmed'in rivâyeti bu şekildedir. Müslim ise bu hadîsi iki kanaldan, iki değişik lâfızla rivâyet etmektedir. O der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Ebu Zerr'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir:

Allah Rasûlü (s.a.)ne: Rabbını gördün mü? diye sordum, O nûrdur, nasıl göreyim? buyurdu. Yine Müslim'in Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Abdullah İbn Şakîk'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor:

قُلْتُ لِأَبِي ذَرٍّ: لَوْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَسَأَلْتُهُ . فَقَالَ : عَنْ أَيِّ شَيْءٍ كُنْتَ تَسْأَلُهُ ؟ قَالَ : كُنْتُ أَسْأَلُهُ هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ ؟ قَالَ أَبُو ذَرٍّ : قَدْ سَأَلْتُ فَقَالَ « رَأَيْتُ نُورًا » .

Ebu Zerr'e: Şâyet Allah Rasûlü (s.a.)nü görmüş olsaydım ona sorardım, dedim. Ona neyi sorardın? dedi. Ben: Ona; Rabbını gördün mü? diye sorardım, dedim. Ebu Zerr şöyle dedi: Ben sordum da: Bir nûr gördüm, buyurdu, dedi. Hallâl «el-İlel» isimli eserinde nakleder ki, İmâm Ahmed'e bu hadîs sorulmuş ve o: Ben onu inkâr ederdim. Halen de tevcîhini bilmiyorum, demiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize baba-

mın... Ebu Zerr'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü Rabbını kalbiyle gördü, gözü ile görmedi. İbn Huzeyme bu hadîsin râvîlerden Abdullah İbn Şakîk ile Ebu Zerr arasında isnâdının kopuk olduğunu ileri sürmüştür. Ancak İbn Cevzî bu hadîsin te'vîlini şöyle yapmaktadır: Herhalde Ebu Zerr bu sorusunu Allah Rasûlü (s.a.)ne İsrâ (ve Mi'râc)dan önce sormuş da, Allah Rasûlü ona böyle cevab vermiştir. Şâyet Mi'râc'dan sonra sormuş olsaydı, Rasûlullah (s.a.) ona olumlu cevab verirdi. Ancak İbn Cevzî'nin bu açıklaması gerçekten zayıftır. Zîrâ mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) bu konuyu Allah Rasûlüne Mi'râc'tan sonra sormuş fakat Rasûlullah ona, Rabbını gördüğünü söylememiştir. Birisi kalkıp: Allah Rasûlü Hz. Âişe'ye anlayabileceği şekilde hitâb etmiş veya onun görüşünün hatâlı olduğunu belirtmek istemiştir, diyebilir. Nitekim Kitâb'ül-Tevhîd'inde İbn Huzeyme böyle söylemektedir. Şüphesiz böyle diyen kimse hatâ etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

Neseî der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Ebu Zerr'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Rabbını gözleriyle değil kalbiyle görmüştür. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetle sâbit olduğuna göre; o, «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» âyeti hakkında şöyle demiştir: O, Cibrîl (a.s.)i görmüştür. «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» âyeti hakkında Mücâhid der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'i aslî sûretinde iki defa görmüştür. Katâde, Rebî' İbn Enes ve başkaları da böyle söylüyor.

Allah Teâlâ: «O zaman Sidre'yi bürümekte olan bürüyordu.» buyurur ki, daha önce İsrâ hadîsinde de geçtiği üzere Sidre'yi kargalar misâli melekler, Rabbın nûru ve mâhiyeti bilinmeyen çeşit çeşit şeyler bürümekteydi. İmâm Ahmed der ki: Bize Mâlik İbn Mığvel'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mi'râc'a çıkarıldığında Sidre-i Müntehâ'ya ulaştı. O, yedinci kat göktedir. Yeryüzünden yükselenler oraya ulaşır ve orada kalır. Üstten inenler ise oraya ulaşır ve yine orada kalır. «O zaman Sidre'yi bürümekte olan bürüyordu.» Yani Sidre'yi altın kelebekler bürümekteydi. Allah Rasûlü (s.a.)ne üç şey verildi: Ona beş vakit namaz verildi. Bakara sûresinin son âyetleri verildi. Ümmetinden hiç bir şeyle Allah'a şirk koşmayanların, cehenneme sürükleyen amelleri bağışlandı. Hadîsi sadece Müslim rivâyet etmiştir. Ebu Ca'fer er-Râzî'nin Rebî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den veya bir başkasından —bu tereddüt Ebu Ca'fer'dendir— rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mi'râc'a çıkarıldığında Sidre'ye ulaştığı zaman ona: Bu, Sidre'dir, denildi. Sidre'yi Hallâk-ı A'zam Allah'ın nûru bürüyordu. Bir ağaç üzerine üşüşen kargalar misâli melekler bürüyordu. İşte Allah Teâlâ o esnâda Rasûlullah ile ko-

nuştu ve ona: İste, buyurdu. İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «O zaman Sidre'yi bürümekte olan bürüyordu.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Sidre'nin dalları inci, yakût ve zeberced idi. Muhammed onu gördü. Rabbını da kalbiyle gördü. İbn Zeyd der ki: Ey Allah'ın elçisi, o Sidre'yi neyin bürümekte olduğunu gördün mü? denildiğinde, şöyle buyurdu: Onu altın kelebeklerin bürüdüğünü gördüm. Yine gördüm ki, onun yapraklarından her bir yaprak üzerinde bir melek dikilmiş Allah'ı tesbîh ediyordu.

İbn Abbâs, «Göz ne şaştı ne aştı.» âyetini şöyle açıklar: Göz sağa veya sola gitmedi, kendisine emrolunanı aşmadı. Bu; sebât ve Allah'a itâatta en yüce sıfattır. Şüphesiz o ancak kendine emrolunanı yapmış, kendine verilenden fazlasını istememiştir. .(...)

Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki Rabbının, âyetlerinden en büyüğünü gördü.» âyeti şu kavli gibidir: «Bununla sana (kudretimiz ve azametimize delâlet eden) daha büyük mucizelerimizi gösterelim.» (Tâ-Hâ, 23). Ehl-i Sünnet'ten o gece ru'yet'in vukû'bulmadığı görüşünde olanlar bu iki âyeti delil getirirler. Zîrâ Allah Teâlâ burada: «Andolsun ki Rabbı'nın âyetlerinden en büyüğünü gördü.» buyurmaktadır. Şâyet Rabbını görmüş olsaydı, hiç şüphesiz bunu haber verir ve insanlara anlatırdı. Bu konunun açıklanması İsrâ sûresinde geçmişti. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Şüphesiz Muhammed Cibrîl'i aslî sûretinde iki defa görmüştür. Bir keresinde Cibrîl'den kendisini aslî sûretinde göstermesini istemişti. Cibrîl de aslî sûretini ona gösterdi. Ufku kaplamıştı. İkinci kez ise Hz. Peygamber Mi'râc'a çıkarıldığında, Cibrîl onunla birlikte çıktığında olmuştur. Allah Teâlâ: «Ve o, en yüce ufukta idi. Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi. İki yay kadar yahut daha da yakın oldu. O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» buyurur ki Cibrîl, Rabbının şuûruna erince aslî sûretine döndü ve secde etti. Allah Teâlâ: «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü. Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında. Cennet'ül-Me'vâ da onun yanındadır. O zaman Sidre'yi bürümekte olan bürüyordu. Göz ne şaştı ne aştı. Andolsun ki Rabbının, âyetlerinden en büyüğünü gördü.» buyurur ki burada onun büyük âyetlerinden olarak gördüğü, Cibrîl (a.s.)in yaratılışıdır. İmâm Ahmed hadîsi bu şekilde naklet-mektedir ki garîbdir.

أَفَرَءَيْتُمُ اللَّٰتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَوٰةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾
تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَءَابَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن
سُلْطَٰنٍ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَٰنِ

مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾

19 — Gördünüz mü Lât ve Uzzâ'yı?

20 — Üçüncüsü olan diğer Menât'ı.

21 — Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu?

22 — Öyleyse bu, insâfsız bir paylaşma.

23 — Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir güç indirmemiştir. Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâdan başkasına uymuyorlar. Halbuki kendilerine Rablarından hidâyet gelmiştir.

24 — Yoksa her umduğu şey insanın mıdır?

25 — Âhiret de dünya da Allah'ındır.

26 — Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve râzı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefâatı hiç bir şeye yaramaz.

Ya Lât ve Uzzâ?

Allah Teâlâ burada müşrikleri azarlıyor. Onlar putları Allah'a denk koşmakta, onlara ibâdet etmekteler ve putları için Rahmân'ın dostu Hz. İbrâhîm'in inşâ etmiş olduğu Kâ'be'ye benzeterek evler edinmektedirler. Allah Teâlâ: «Gördünüz mü Lât'ı?» buyurur ki Lât; beyâz ve nakışlarla süslenmiş bir kaya idi. Tâif'te onun üzerinde bir ev yapılmıştı. O evin perdeleri ve perdedârları, çevresinde bir de avlusu vardı. Tâif'liler katında ona ta'zim olunurdu. Tâif'liler, Sakîf kabîlesi ile onlara tâbi olanlardır. Kureyş'ten sonra diğer Arap kabîlelerine karşı bu putları ile övünürlerdi. İbn Cerîr der ki: Onlar bu putlarına Allah'ın adından bir ad çıkararak Lât demişlerdir. Bu kelimenin, Allah isminin müennesi olduğunu sanıyorlardı. Şüphesiz ki Allah, onların bu söylediklerinden münezzehtir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Rebî' İbn Enes'ten nakledildiğine göre onlar, bu putun ismini son harfinin şeddesi ile el-Lâtt şeklinde okurlar ve bunun açıklamasını şöyle yaparlarmış: Câhiliye devrinde hacılara un çorbası yapan bir adam varmış. Öldüğü zaman onun kabri başında toplanmış ve ona ibâdet etmişler.

Buhârî der ki: Bize Müslim İbn İbrâhîm'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, Lât ve Uzzâ hakkında şöyle demiştir: Lât; hacılara un çorbası yapan bir adamdı. İbn Cerîr der ki: Uzzâ kelimesi de azîz kökünden gelmektedir. Uzzâ; Mekke ile Tâif arasındaki Nahle denilen yerde üzerine binâ yapılmış ve örtüler örtülmüş bir ağaç idi. Kureyş'liler ona ta'zîmde bulunurlardı. Nitekim Uhud günü Ebu Süfyân: Bizim Uzzâ'mız var, sizin ise Uzzâ'nız yok, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allah bizim dostumuzdur, sizin ise dostunuz yok, deyiniz. Buhârî'nin Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her kim yemîn etmiş ve yemîninde: Lât ve Uzzâ'ya yemîn olsun, demişse; Allah'tan başka ilâh yoktur, desin. Her kim de arkadaşına: Gel kumar oynayalım demişse, o da sadaka versin. Bu hadîs, dilinden (ihtiyarı dışında) böyle bir yemîn çıkıveren kimseye hamledilmelidir. Zîrâ onların dilleri Câhiliye döneminde böyle yemînlere alışmıştı. Nitekim Neseî der ki: Bize Ahmed İbn Bekkâr ve Abdülhamîd İbn Muhammed'in... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan rivâyetle haber verdiklerine göre; o, şöyle demiştir: Lât ve Uzzâ'ya yemîn ettim. Arkadaşlarım bana: Ne kötü söyledin. Ahlâksızca bir kelime konuştun, dediler. Allah Rasûlü (s.a.)ne geldim ve bunu kendisine naklettim de: Tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yok. Mülk ve hamd O'nundur. O, her şeye güç yetiricidir, de, üç defa soluna üfür, taşlanmış olan şeytândan Allah'a sığın sonra bir daha bu söze dönme, buyurdu.

Menât'a gelince; Mekke ile Medîne arasında Kudeyd'in yanındaki Müşellel'de idi. Huzâa, Eys ve Hazrec kabîleleri Câhiliye döneminde onu ta'zîmde bulunurlar ve Kâ'beye haccetmek üzere gideceklerinde orada tehlîl getirmeye başlarlardı. Buhârî bu açıklamanın bir benzerini Hz. Âişe'den rivâyet ediyor. Arap yarımadasında ve başka yerlerde bir takım putlar daha vardır ki, Araplar Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri belirtilen bu üç puttan başka Kâ'be'ye ta'zîmde bulundukları gibi onlara da ta'zîmde bulunurlardı. Bu üç putun burada özellikle zikredilmesi, onların diğerlerinden daha meşhûr olması yüzündendir.

İbn İshâk, Sîret'inde der ki: Araplar Kâ'be ile beraber puthâneler edinmişlerdi. Bunlar Kâ'be'ye ta'zîmde bulundukları gibi ta'zîm ettikleri evlerdi. Onların perdedârları ve kayyûmları vardı. Kâ'be'ye kurbânlıklar götürdükleri gibi onlara da kurbânlar götürürler ve Kâ'be'yi tavâf ettikleri gibi tavâf ederek orada kurbân keserlerdi. Araplar Kâ'be'nin üstünlüğünü kabul ediyorlardı. Zîrâ Kâ'be'nin Hz. İbrâhîm (s.a.)in evi ve mescidi olduğunu biliyorlardı. Kureyş'in ve Kinâne oğullarının Nahle'de Uzzâ adında bir putları vardı. Bu putun perdedârları ve kayyûmları, Hâşimoğullarının müttefiki olan Selîm kabîlesinden Şeybânoğulları idiler.

Ben derim ki: Bu putu yıkmak üzere Allah Rasûlü (s.a.) Hâlid İbn

Velîd'i gönderdi ve Hâlid o putu devirdi. (...) Neseî der ki: Bize Ali İbn Münzir'in... Ebu Tufeyl'den rivâyetine göre, o şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethettiğinde Hâlid İbn Velîd'i Nahle'ye gönderdi. Uzzâ oradaydı. Hâlid onun yanına geldi. Put, üç muğaylan ağacı üzerindeydi. Hâlid bu ağaçları kesti ve o putun üzerine inşâ edilmiş olan evi yıktı, sonra da Hz. Peygamber (s.a.)e gelip durumu haber verdi. Allah Rasûlü: Geri dön, şüphesiz sen hiç bir şey yapmadın, buyurdu. Hâlid geri döndü. O putun perdedâr ve kayyûmları onu görünce yaklaştırmamak için ellerinden geleni yaptılar. Onlar: Ey Uzzâ, ey Uzzâ diyorlardı. Hâlid onun yanına gelince bir de gördü ki çırılçıplak bir kadın saçlarını dağıtmış, başına avuçlarıyla toprak saçıyor. Hâlid kılıcını o kadına sapladı ve öldürdü, sonra da Allah Rasûlü (s.a.)ne dönüp yaptığını haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.): İşte o, Uzzâ'dır, buyurdu. İbn İshâk der ki: Lât, Tâif'de Sakîf kabîlesinin putuydu. Onun perdedârları ve kayyûmları da Muattip oğullarıydı. Ben de derim ki: Allah Rasûlü (s.a.) ona Muğîre İbn Şu'be ve Ebu Süfyân Sahr İbn Harb'ı gönderdi de onlar bu putu yıktılar ve yerine Tâif mescidini yaptılar. İbn İshâk der ki: Menât putu, Evs ve Hazrec ile müşellel tarafından Kadîd'deki deniz sâhili üzerinde bulunan Yesrib'lilerden onun dininde olanların putuydu. Allah Rasûlü (s.a.) ona Ebu Süfyân Sahr İbn Harb'ı gönderdi de Ebu Süfyân bu putu devirdi. Bu putu devirenin Ali İbn Ebu Tâlib olduğu da söylenmiştir. Yine İbn İshâk şöyle diyor: Zü'l-Halesa adındaki put Devs, Has'am ve Becîle kabîleleriyle araplardan onların ülkelerinde; Tebâle'de (1) olanların putuydu. Ben derim ki: Ona Yemen Kâ'be'si, Mekke'de olan Kâ'be'ye de Şam Kâ'be'si denirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onu yıkmak üzere ise Cerîr İbn Abdullah el-Becelî'yi gönderdi ve Cerîr o putu devirdi. İbn İshâk, Hels adındaki putun da Tayy kabîlesi ile Selmâ ve Ecâ adındaki Tayy dağının ötesinde bulunanların putu olduğunu belirtir. İbn Hişâm der ki: İlim ehlinden birisinin bana naklettiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) onu yıkmak üzere Ali İbn Ebu Tâlib'i gönderdi ve Hz. Ali o putu devirdi. Allah Rasûlü (s.a.) oranın ganîmetinden Rasûb ve Mizhem adında iki kılıcı seçip payından fazla olarak bu iki kılıcı Hz. Ali'ye verdi. İşte bunlar Hz. Ali'nin iki kılıcıdır.

İbn İshâk der ki: Himyer ve Yemen'lilerin San'â'da Riyâm adında bir puthâneleri vardı. Anlatıldığına göre orada siyah bir köpek vardı. Tübba' ile beraber giden iki papaz o köpeği oradan çıkardılar, öldürdüler ve o puthâneyi de yıktılar. Yine İbn İshâk der ki: Rudâ', Rabîa İbn Kâ'b İbn Sa'd İbn Zeyd Menât İbn Temîm oğullarının puthânesi idi. Onu İslâm'a girdikten sonra Müstevğır İbn Rabîa İbn Kâ'b

(1) Tebâle, Mekke ile Yemen arasında bir yerin adıdır. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar.)

İbn Sa'd yıkmıştır. (...) Yine İbn İshâk şöyle diyor: Zû'l-Keabât, Vâil'-in iki oğlu Bekr ve Tağleb kabîleleri ile Sendâd (veya Sindâd)daki İyâd kabîlesinin puthânesi idi. (...)

Allah Teâlâ: «Gördünüz mü Lât ve Uzzâ'yı? Üçüncüsü olan diğer Menât'ı?» buyurur ve şöyle devâm eder: «Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu?» O'na çocuk isnâd edip çocuğunun dişi olduğunu iddiâ ediyor ve erkeklerin kendinize ait olduğunu mu sanıyorsunuz? Şâyet siz bu bölüştürmeyi sizin gibi bir yaratılmış ile yapmış olsaydınız bile bu bölüştürme insâfsızca, haksız ve zâlimane bir bölüştürme olurdu. O halde iki yaratılmış arasında olduğunda bile bir haksızlık ve beyinsizlik alâmeti olan bu bölüştürmeyi Rabbınızla aranızda nasıl yaparsınız?

Allah Teâlâ onların putlara tapınmalarını ve o putların ilâh yerine koyarak ihdâs edip uydurmuş oldukları yalan, iftirâ ve küfrü reddederek şöyle buyuruyor: «Bunlar sizin ve atalarınızın (kendiliğinden) taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir güç (hiç bir delil) indirmemiştir. Onlar kuruntudan ve nefislerinin arzu ettiği hevesten başkasına uymuyorlar.» Onların, kendilerinden önce bu bâtıl yola sapan babaları hakkındaki hüsn-ü zanlarından başka dayanakları yoktur. Onlar daha önceki atalarına ta'zîmde bulunma ve rehber edinme husûsunda nefislerinin arzu ettiğinden başkasına da uymuyorlar. «Halbuki kendilerine Rablarından hidâyet gelmiştir.» Şüphesiz Allah, onlara kesin deliller ve apaçık gerçekle elçilerini göndermiştir. Bununla beraber onlar, bu elçilerin getirdiklerine tâbi olmamış, boyun eğmemişlerdir.

«Yoksa her umduğu şey insanın mıdır?» Hayır, elbette temennî etmekle elde edilemez. «Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olanların kuruntularıyladır.» (Nisâ, 123) Kendisinin hidâyete ermiş olduğunu zanneden herkes elbette söylediği gibi olacak değildir. Herhangi bir şeyi sevip isteyen de onu elde edemez. İmâm Ahmed der ki: Bize İshâk'-ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sizden birisi bir şey temennî ettiği zaman ne temennî etmekte olduğuna bir baksın. Şüphesiz o, umduğundan kendi lehine neyin yazılmış olduğunu bilemez. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet ediyor.

«Âhiret de, dünya da Allah'ındır.» Bütünüyle işler Allah'ındır. O; dünyanın ve âhiretin mâliki, dünya ve âhirette yegâne tasarruf sâhibidir. O öyle Allah'tır ki, O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz.

«Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve râzı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefâatı hiç bir şeye yaramaz.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir?» (Bakara, 255), «O'nun katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefâat edemez.» (Sebe', 23). Mukarrebûn meleklerinin durumu böyle ise; siz ey bilgisizler; putlara ve Allah'a şirk

koşulan şeylere ibâdet meşrû değilken, buna Allah Teâlâ izin vermemişken, aksine bütün peygamberlerinin diliyle bundan men'edip, inzâl buyurduğu bütün kitablarda onu yasaklamışken Allah katında putların ve Allah'a eş koştuklarınızın şefâatını nasıl umarsınız?

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِن
يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا
وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ
وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾

27 — Doğrusu âhirete inanmayanlar meleklere dişi adlarını takarlar.

28 — Halbuki onların bu husûsta bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyarlar. Zan ise hiç şüphesiz gerçekten bir şey ifâde etmez.

29 — Onun için sen, Bizim zikrimize sırt çeviren ve dünya hayatından başkasını istemeyenlerden yüz çevir.

30 — Onların bilgiden erişebilecekleri işte budur. Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapmış olanı en iyi bilendir. Ve O, hidâyete ereni de en iyi bilendir.

O Âhirete İnanmayanlar

Allah Teâlâ müşriklerin melekleri dişiler olarak isimlendirmelerini ve Allah'ın kızları olduğunu kabul etmelerini şiddetle reddeder. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şehâdetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.» (Zuhruf, 19) buyurulurken aynı sebeple burada da: «Halbuki onların bu husûsta bilgileri yoktur.» buyrulur. Onların söylediklerini doğrulayacak sıhhatlı bilgileri yoktur. Aksine bu söyledikleri yalan, iftirâ ve iğrenç bir küfürden başka bir şey değildir. «Onlar sadece zanna uyarlar. Zan ise hiç şüphesiz gerçekten bir şey ifâde etmez.» Hiç bir fayda vermez ve aslâ gerçeğin yerini tutmaz. Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Zandan sakının. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır.

«Onun için sen, Bizim zikrimize sırt (haktan yüz) çevirenden (sen de yüz çevir, onları terket) ve dünya hayatından başkasını istemeyenlerden yüz çevir.» Böylelerinin en büyük düşünceleri ve bilgilerinin ulaştığı son nokta, sâdece dünya hayatıdır. Bu ise kendisinde hiç bir hayır bulunmayan bir gâyedir. Bu sebepledir ki: «Onların bilgiden erişebilecekleri işte budur.» Dünyayı isteme ve dünya için çalışma, onların erişebilecekleri son derecedir, buyrulmaktadır. İmâm Ahmed'in mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dünya, yurdu olmayanın yurdudur. Malı olmayanın malıdır. Onu aklı olmayan toplar. Hz. Peygamberden nakledilen bir duâda şöyle buyruluyor: Allah'ım, dünyayı bizim en büyük düşüncemiz ve ulaşabileceğimiz son bilgi kılma.

Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapmış olanı en iyi bilendir. Ve O, hidâyete ereni de en iyi bilendir.» buyurmaktadır ki O, bütün yaratıkları yaratan, kullarının menfaatına olanları en iyi bilendir. O; dilediğini hidâyete ulaştırır, dilediğini sapıklıkta bırakır. Bütün bunlar O'nun kudreti, ilmi ve hikmeti iledir. O; ne şerîatında, ne de kaderinde aslâ zulmetmeyen yegâne Âdil'dir.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ
أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَىٰ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ
الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا
أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ ﴿٣٢﴾

31 — Göklerde olan da, yerde olan da Allah'ındır. Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel ihsân edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.

32 — Onlar ki; ufak-tefek kusûrları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar. Muhakkak ki Rabbın, mağfireti geniş olandır. Sizi daha topraktan yarattığı zaman ve henüz analarınızın karınlarında cenîn halinde iken sizi en iyi bilen O'dur. Kendinizi temize çıkarmayın. O, takvâ sâhibi olanları da en iyi bilendir.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin mâliki olduğunu, zâtından başkalarından müstağnî olduğunu, yaratıkları hakkında adâletle hüküm verip

onları hak ile yarattığını haber veriyor. «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel ihsân edenleri de daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.» Herkesin amelinin karşılığını verecektir. Ameli hayır ise karşılığı da hayır, ameli kötü ise karşılığı da kötü olacaktır. Daha sonra Allah Teâlâ iyi hareket edenlerin; günâhların ve aşırılıkların büyüklerinden kaçınanlar olduğunu, harâmlar ve büyük günâhlarla bir alış-verişleri olmadığını ifâde ile güzel davrananları açıklar. Her ne kadar bazı küçük günâhları işleseler de Allah Teâlâ onları bağışlayıp örtecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkiye koyarız.» (Nisâ, 31) buyrulurken burada da: «Onlar ki; ufak-tefek kusûrları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» buyurmuştur. Bu, Munkatı' bir istisnâdır. Zîrâ âyet-i kerîme'deki (اللمم) kelimesi ile ifâde edilenler küçük günâhlar ve önemsiz işlerdendir. İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiş olduğu şu hadîste belirtilenlerden ufak-tefek günâhlara daha çok benzeyen başka bir şey görmedim. Bu hadîste Allah Rasûlü şöyle buyuruyor:

إِنَّ اللهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنَى أَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ فَزِنَى الْعَيْنَيْنِ النَّظَرُ وَزِنَى اللِّسَانِ النُّطْقُ وَالنَّفْسُ تَمَنَّى وَتَشْتَهِي. وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ

Allah Teâlâ âdemoğluna zinâdan olan nasîbini yazmıştır. Hiç şüphesiz onu işleyecektir. İki gözün zinâsı bakmak, dilin zinâsı konuşmaktır. Gönül temennî eder ve arzular, kişinin ut yeri de bu temennîyi ya doğrular, ya da yalanlar. Hadîsi Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla tahrîc etmişlerdir. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Gözlerin zinâsı bakmak, dudakların zinâsı öpmek, ellerin zinâsı tutmak, ayakların zinâsı yürümektir. Kişinin ut yeri bunu ya yalanlar veya doğrular. Şâyet kişi ut yeri ile bu işlere girişirse zinâ etmiş olur. İşte ufak-tefek günâhlar bunlardır. Mesrûk ve Şa'bî de böyle söylemiştir. Abdurrahmân İbn Nâfi' —bu zât İbn Lübâbe et-Tâifî olarak bilinir— der ki: Ebu Hüreyre'ye Allah Teâlâ'nın «Ufak-tefek kusûrlar dışında...» kavlini sordum da şöyle dedi: Öpme, çimdikleme, bakma ve yakın olmadır. Şâyet sünnet yerine dokunursa gusül gerekir ki zinâ budur. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Ufak-tefek kusûrlar dışında...» kısmını: Ancak geçmişte yapılan günâhlar müstesnâ, şeklinde açıklamıştır. Zeyd İbn Eslem de böyle söylüyor.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Müsennâ'nın... Mücâhid'den rivâyetine göre o, «Ufak-tefek kusûrları dışında.» kısmını şöyle açıklıyor: Onlar günâhla meşgûl olup sonra bu günâhı terkedenlerdir. Şâir der ki: «Allah'ım eğer bağışlayacaksan hepsini bağışla, Senin hangi kulun ufak-tefek kusûrlarla meşgûl olmamıştır?» İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Mücâhid'den bu âyet-i kerîme hakkında nakline göre; o, şöyle demiştir: Kişi günâhla haşir neşir olur, sonra kendini ondan sıyırıp çıkarır. Câhiliye halkı Beytullah'ı tavâf eder ve tavâfta şöyle dermiş: Allah'ım, şâyet bağışlayacaksan hepsini bağışla. Senin hangi kulun ufak-tefek kusûrlar işlememiştir? Bu haberi İbn Cerîr ve bir başkası merfû' olarak da rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr'in Süleymân İbn Abdülcebbâr kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Onlar ki; ufak-tefek kusûrları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: O; bir hayâsızlık eden, sonra da tevbe eden kişidir. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allah'ım, şâyet bağışlayacaksan hepsini bağışla. Senin hangi kulun ufak-tefek kusûrlar işlememiştir? Hadîsi Tirmizî de bu şekilde Ahmed İbn Osmân Ebu Osmân el-Basrî'den, o ise Ebu Âsım en-Nebîl'den rivâyet ediyor. Tirmizî hadîsi rivâyetten sonra der ki: Bu; hasen, sahîh, garîb bir hadîstir. Sadece Zekeriyyâ İbn İshâk kanalıyla rivâyetini bilmekteyiz. Bezzâr da şöyle der: Hadîsin muttasıl olarak rivâyetini sadece bu kanaldan bilmekteyiz. İbn Ebu Hâtim ve Beğavî hadîsi Ebu Âsım en-Nebîl kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Ancak Beğavî hadîsi Tenzîl sûresinin tefsîrinde zikretmiştir. Merfû' olarak rivâyetinin sıhhatı şüphelidir.

İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den —öyle sanıyorum ki Ebu Hüreyre hadîsi Rasûlullah'a ulaştırıyor— rivâyetine göre o, «Onlar ki; ufak-tefek kusûrları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Zinâ'nın önemsiz, ufak-tefek sayılacak olanı, kişinin tevbe edip bir daha dönmediğidir. Hırsızlığın ufak-tefek olanı tevbe edip dönmediğidir. İçki içmenin ufak-tefek sayılanı, kişinin tevbe edip bir daha dönmediğidir. İşte âyetteki ufak-tefek kusûrlar bunlardır. Yine İbn Cerîr'in İbn Beşşâr kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivâyetine göre o, «Onlar ki; ufak-tefek kusûrları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Zinâ, hırsızlık veya içki içmenin ufak-tefek sayılacak olanı, kişinin ona bir daha dönmediğidir. Yine İbn Cerîr'in Ya'kûb kanalıyla... Hasan el-Basrî'den «Onlar ki; ufak-tefek kusûrları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» âyeti hakkında rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbı şöyle derlerdi: Bu; önemsiz sayılabilecek bir zinâ (göz zinâsı gibi) işleyen, önemsiz sayılabilecek miktarda içki içen son-

ra da ondan sakınarak tevbe eden kişidir. İbn Cerîr'in Atâ'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Ufak-tefek kusûrları dışında.» kısmını şöyle açıklar: O, kişinin bir süre ufak-tefek kusûrlara dalmasıdır. Ben: Buna zinâ da dâhil mi? diye sordum da: Evet zinâ da dâhil, ama sonra tevbe ederse, dedi. Yine İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Ufak-tefek kusûrlar dışında» kısmını ufak-tefek kusûrları bir kere yapan, şeklinde anlamıştır. Süddî'nin naklettiğine göre Ebu Sâlih şöyle diyor: Bana ufak-tefek kusûrlar sorulmuştu ben: O, bir günâh işleyen, sonra da tevbe eden kişidir, dedim. Bunu İbn Abbâs'a söyledim de: Hiç şüphesiz bu açıklamada şerefli bir melek sana yardım etmiş, dedi. Bu haberi Beğavî naklediyor. İbn Cerîr'in Müsennâ İbn Sabah —ki bu zayıf bir râvidir— kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, ufak-tefek kusûrların, Allah'a şirk koşma dışındaki günâhlar olduğunu söylemiştir. Süfyân es-Sevrî'nin Câbir el-Cu'fî kanalıyla... İbn Zübeyr'den rivâyetine göre o, âyet-i kerîme'nin (الا اللمم) kısmını şöyle açıklıyor: Bu; dünya cezâsı ile âhiret azâbı arasında olan kısımdır. Bu haberi Şu'be, Hakem'den, o ise İbn Abbâs'tan aynen yukardaki gibi rivâyet etmiştir. Avfî'nin İbn Abbâs'tan «Ufak-tefek kusûrları dışında...» kısmı hakkındaki rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Biri dünya cezâsı, diğeri de âhiret cezâsı olmak üzere iki cezâ arasında olan her şeydir. Namazlar onlara keffâret olur. İşte bu ufak-tefek kusûrlardır. Bunlar, cehennemi vâcib kılan günâhlar dışında olanlardır. Dünya cezâsı; Allah Teâlâ'nın dünyada uygulanmasını farz kılmış olduğu hadd cezalarıdır. Âhiret cezâsına gelince; bunlar Allah Teâlâ'nın ateşle mühürlediği ve cezâsını âhirete bıraktığı her şeydir. İkrime, Katâde ve Dahhâk da böyle söylemiştir.

Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Rabbın, mağfireti geniş olandır.» buyurur ki, Allah'ın rahmeti her şeyi içine alır. O'nun mağfireti tevbe eden kimsenin bütün günâhlarını kapsar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları yarlığar. Çünkü O Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Zümer, 53).

Allah Teâlâ: «Sizi daha topraktan yarattığı zaman en iyi bilen O'dur.» buyurur. Şüphesiz O, babanız Âdem'i topraktan yarattığı, neslini onun sulbünden küçük kırmızı karıncalar misâli çıkardığı zamanda sizi en iyi gören, durumlarınızı, sizden sâdır olacak amelleri ve sözleri en iyi bilendir. Sonra onları iki gruba ayırmıştır: Bir grup cennet içindir, bir grup da cehennem için. «Ve henüz analarınızın karınlarında cenîn halinde iken sizi en iyi bilen O'dur.» kavli de böyledir. Şüphesiz o kişi için görevlendirilmiş olan melek onun rızkını, ecelini, amelini bahtiyâr mı, yoksa bedbaht mı, olacağını yazmıştır. Mekhûl der ki: Bizler

annelerimizin karınlarında cenîn halindeydik. Düşenler düştü, biz kalanlardan olduk. Sonra süt çocukları olduk, bu haldeyken helâk olanlar helâk olup gitti. Biz kalanlar içindeydik. Sonra yetişkin çocuk olduk. O halde iken bizden helâk olan yok olup gitti. Biz yine kalanlar içindeydik. Sonra gençler olduk. O durumdayken bizden helâk olanlar yine yok olup gittiler. Biz yine kalanlar içinde idik. Daha sonra ihtiyarlar olduk. Allah hayrını versin. Bundan sonra daha ne bekleyeceğiz? Mekhûl'ün bu sözünü ondan İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ burada: «Kendinizi temize çıkarmayın. (Nefislerinizi övüp şükre değer görmeyin ve yaptıklarınızı başkalarının başına kakmayın.) O, takvâ sâhibi olanları da en iyi bilendir.» buyururken, başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara? Halbuki dilediğini temize çıkaran yalnız Allah'tır. Ve kıl payı zulme uğratılmazlar.» (Nisâ, 49). Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Amr en-Nâkıd'ın... Muhammed İbn Amr İbn Atâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir. Kızıma Berrâ adını koymuştum. Ebu Seleme kızı Zeyneb bana şöyle dedi: Şüphesiz Allah Rasûlü bu ismin konulmasını yasakladı. Bana Berrâ adı verilmişti de Allah Rasûlü (s.a.): Kendinizi temize çıkarmayın. Şüphesiz Allah, sizden iyilik sâhibi olanları en iyi bilendir, buyurdu. Ashâbı: Ona ne ad koyalım? dediler de: Ona Zeyneb adını koyun, buyurdu. İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... Abdurrahmân İbn Ebu Bekre'den, onun da babasından rivâyeti ile sâbit bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Birisi başka bir kişiyi Hz. Peygamber (s.a.)in yanında övmüştü. Allah Rasûlü (s.a.) defalarca: Yazıklar olsun sana, arkadaşının boynunu kopardın, buyurup şöyle devâm etti: Sizden birisi arkadaşını mutlâka medhetmek istediği zaman onun bildiği niteliklerini söyleyerek; onu hesâba çekecek olan Allah'tır. Allah'a karşı hiç kimseyi temize çıkarmıyorum. Öyle sanıyorum ki o şöyle şöyledir, desin. İmâm Ahmed hadîsi Ğunder'den, o Şu'be'den, o da Hâlid el-Hazzâ'dan rivâyet etmiştir. Hadîsi Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de değişik kanallardan olmak üzere Hâlid el-Hazzâ'dan rivâyet etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Abdurrahmân'ın... Hemmâm İbn Hâris'ten rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor:

أَنَّ رَجُلًا جَعَلَ يَمْدَحُ عُثْمَانَ فَعَمِدَ الْمِقْدَادُ وَكَانَ رَجُلًا ضَخْمًا فَجَعَلَ يَحْثُو فِي وَجْهِهِ الْحَصْبَاءَ فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ، فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ

Birisi Hz. Osmân'ı yüzüne karşı övmeye başladı. Mikdâd ayaga kalktı —ki cüsseli bir adamdı.— onun yüzüne toprak atmaya başladı. Hz. Osman ona ne yapıyorsun dedi. O da şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.)

Meddâhları görürseniz onların yüzlerine toprak atın, dedi. Hadîsi, Müslim ve Ebu Dâvûd, Sevrî kanalıyla Mansûr'dan rivâyet etmişlerdir.

أَفَرَءَيْتَ الَّذِي تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ ﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ
بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿٣٨﴾ وَأَن لَّيْسَ
لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ الْجَزَآءَ الْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾

33 — Gördün mü o yüz çevireni,

34 — Biraz verip sonra vermemekte direneni.

35 — Gaybın bilgisi onun yanındadır da kendisi mi görüyor?

36 — Yoksa kendisine bildirilmedi mi Mûsâ'nın sahîfelerinde olanlar?

37 — Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.

38 — Doğrusu hiç bir günâhkâr başkasının günâh yükünü yüklenmez.

39 — Gerçekten insan için, çalıştığından başkası yoktur.

40 — Ve onun çalışması ileride görülecektir.

41 — Sonra ona karşılığı tastamâm verilecektir.

Sa'y ve Ğayret

Allah Teâlâ, zâtına ibâdetten yüz çevireni yererek şöyle buyuruyor: «O, peygamberi doğrulamamış, namaz kılmamış, ama yalanlayıp, yüz çevirmişti.» (Kıyâme, 31-32) «Biraz verip sonra vermemekte direneni.» İbn Abbâs bu âyeti: Biraz itâat edip sonra itâattan vazgeçeni, şeklinde anlamıştır. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Katâde ve birçokları da böyle söylüyor. İkrime ve Saîd derler ki: Bu, kuyu kazan bir topluluğun durumu gibidir. Kazı esnâsında işi tamâmlamalarını engelleyen bir kayaya rastlarlar da: Kazma işlemeyen bir yere geldik, deyip işi terkederler.

«Gaybın bilgisi onun yanındadır da kendisi mi görüyor?» İnfâk etmekten korkup elini tutan ve iyilik yapmaya kimsenin yanında gaybın bilgisi mi var ki elinde olan tükenecektir? Bu yüzden mi iyilik yap-

mamaktadır. O bu durumu apaçık görüyor mu? Tabiî ki durum böyle değildir. O, ancak cimriliği ve mal hırsı yüzünden sadaka vermemekte, iyilik yapmamakta ve sıla-i Rahmde bulunmamaktadır. Bu sebepledir ki bir hadîste şöyle buyrulur: Akrabâna infâk et, Arş'ın sâhibinin azaltacağından korkma. Allah Teâlâ da başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.» (Sebe', 39).

«Yoksa kendisine bildirilmedi mi Mûsâ'nın sahîfelerinde olanlar? Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.» Saîd İbn Cübeyr ve Sevrî, âyet-i kerîme'deki (وفّى) fiilini; kendisine emrolunan her şeyi teblîğ eden, şeklinde anlamışlardır. İbn Abbâs bu kelimeyi; Şerîatını teblîğ konusunda Allah'a verdiği sözü tutan, şeklinde; Saîd İbn Cübeyr: Emrolunanı tâm olarak yerine getiren, şeklinde; Katâde ise: Allah'a itâatta vefâkâr olan ve Allah'ın risâletini insanlara teblîğ görevini yerine getiren, şeklinde anlamışlardır. İbn Cerîr burada Katâde'nin açıklamasını tercîh etmektedir. Bu ifâde kendinden öncekileri de içine almaktadır ve Allah Teâlâ'nın: Hani Rabbı, İbrâhîm'i bir takım kelimelerle imtihân etmişti de o da bunları tamâmlayınca, seni insanlara imâm kılacağım, buyurmuştu.» (Bakara, 124) âyeti de bunu desteklemektedir. O; bütün emirleri yerine getirmiş, bütün yasakları terketmiş ve risâleti en mükemmel şekilde teblîğ etmiştir. Böylece o, bütün hallerinde, davranışlarında ve sözlerinde insanlar için kendisine uyulacak bir önder olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sonra sana: Muvahhid olarak İbrâhîm'in dinine uy; o, hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.» (Nahl, 123). İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Avf el-Hımsî'nin... Ebu Ümâme'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.» âyetini okudu ve: İbrâhîm'in neyi yerine getirdiğini biliyor musun? diye sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Allah Rasûlü: Günlük amelini dört rek'at namazla tamâmlardı, buyurdu. Hadîsi İbn Cerîr, Ca'fer İbn Zübeyr kanalıyla rivâyet etmiştir. O ise zayıf bir râvîdir. Tirmizî Câmi'inde der ki: Bize Ebu Ca'fer es-Simnânî'nin... Ebu Derdâ ve Ebu Zerr'den, rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Cenâb-ı Rabb'il-âlemîn'den naklen buyurur ki: Ey Âdemoğlu, günün başlangıcında Benim için dört rek'at namaz kıl ki, günün sonu için sana kefîl olayım. İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize babamın... Muâz İbn Enes'ten rivâyetinde Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ'nın İbrâhîm'i niçin «Sözünü yerine getiren Halîl'i» olarak isimlendirdiğini size haber vereyim mi? Şüphesiz o, sabah ve akşam: «Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbîh edin.» (Rûm, 17) derdi. İbn Cerîr hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla... Zebbân'dan rivâyet etmiştir.

Daha sonra Allah Teâlâ, İbrâhîm ve Mûsâ'nın sahîfelerinde vahyetmiş olduklarını açıklamaya başlayarak şöyle buyurur: «Doğrusu hiç bir günahkâr başkasının günâh yükünü yüklenmez. Küfürle veya herhangi bir günâhla kendine haksızlık eden herkesin vebâli kendinedir. Onun yerine bu vebâli hiç kimse taşımaz. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese —yakını bile olsa— ondan bir şey yüklenmez.» (Fâtır, 18) buyrulur.

«Ve insan için, çalıştığından başkası yoktur.» Nasıl, hiçbir kimse bir başkasının günâhını taşımayacaksa aynı şekilde her nefis ancak kendisi için kazandığı mükâfâtı elde edecektir. İmâm Şâfiî ve ona tâbi olanlar, bu âyet-i kerîme'den Kur'an okumanın sevâbının ölülere ulaşmayacağı hükmünü çıkarırlar. Zîrâ bu Kur'an okuma ne onların amellerinden, ne de kazançlarındandır. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.), ümmetini buna çağırmamış, teşvîk etmemiş, ne açık bir ifâde ile ne de îmâ yollu onlara bu yolu göstermemiştir. Sahâbe —Allah onlardan râzı olsun— den hiç kimseden bu husûsta bir nakil de yoktur. Şâyet bu hayır olsaydı, şüphesiz onlar bu hayırda bizi geçerlerdi. Allah'a yaklaştıran ameller ancak nass ile sâbit olur ve bu husûsta kıyâsla, birtakım görüşlerle karâr verilmez. Duâ ve sadakaya gelince; bunların ölülere ulaşacağında icmâ' vardır ve kanun koyucu bu ikisini açık ifâdelerle belirtmiştir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: İnsan öldüğü zaman şu üç şey dışında ameli kesilir: Kendisi için duâ eden sâlih bir evlâd, kendisinden sonra devâm eden bir sadaka veya kendisinden istifâde olunan bir ilim. Bu üç şey, aslında onun çalışmasından ve amelindendir. Nitekim bir hadîste: Kişinin yediğinin en temizi kazancındandır, buyurulur ki, kişinin çocuğu onun kazancındandır. Vakıf ve benzeri sadaka-i câriyeler de onun ameli ve eserlerindendir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz. İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» (Yâsîn, 12) buyurur. İnsanların arasında yaydığı ve kendisinden sonra insanların ona tâbi oldukları ilim ise aslında yine onun çalışmasının ve amelinin ürünüdür. Sahîh bir hadîste şöyle buyurulur: Her kim hidâyete davet ederse, ona tâbi olanların mükâfâtlarından bir şey eksiltilmeksizin tâbi olanların mükâfâtının bir misli de ona verilir, buyrulmuştur.

Allah Teâlâ'nın: «Ve onun çalışması ileride (kıyâmet gününde) görülecektir.» âyet-i kerîme'si şu kavli gibidir: «De ki: İşleyiniz, Allah, Rasûlü ve mü'mînler işlediklerinizi görecektir. Ve görüleni de görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neyi işlediğinizi bildirecektir.» (Tevbe, 105) Yani onları size haber verecek, karşılığını da tastamâm verecektir. Şâyet işledikleriniz hayır ise göreceğiniz karşılık da

hayır, ameliniz kötü ise göreceğiniz karşılık da kötüdür. Bu sebepledir ki burada şöyle buyrulur: «Sonra ona karşılığı tastamâm verilecektir.»

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ
الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾
وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُۥ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَ
فَمَا أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾
فَغَشَّاهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾

42 — Şüphesiz ki en son varış Rabbınadır.

43 — Gerçekten O'dur güldüren de, ağlatan da.

44 — Gerçekten O'dur öldüren de, dirilten de.

45 — Doğrusu O yarattı iki çifti; erkeği de, dişiyi de.

46 — Atıldığında menîden.

47 — Muhakkak tekrâr diriltmek de O'na âittir.

48 — Doğrusu muhtâç olmaktan kurtaran da O'dur, sermâye sahibi kılan da.

49 — Doğrusu O'dur Şi'râ yıldızının Rabbı.

50 — Ve gerçekten O helâk etti evvelki Âd'ı

51 — Semûd'u da. Geri bırakmadan.

52 — Daha önce de Nûh kavmini. Çünkü onlar gerçekten çok zâlim ve pek azgın idiler.

53 — Altı üstüne gelen kasabaları da O yerin dibine geçirdi.

54 — Onlara giydirdiğini giydirdi.

55 — Şimdi Rabbının hangi nimetinden şüpheye düşersin?

Son Varış

Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki en son varış, (kıyâmet günü dönüş) Rabbınadır.» buyurur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Amr İbn Meymûn el-Evdî'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Muâz İbn Cebel

aramızda kalktı ve şöyle dedi: Ey Evedoğulları, ben size Allah Rasûlünün elçisiyim. Biliyorsunuz ki dönüş Allah'adır: Ya cennete, veya cehenneme. Beğavî, Ebu Ca'fer er-Razî kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyet ediyor ki : Hz. Peygamber (s.a.) : «Ve şüphesiz en son varış Rabbınadır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Rabbınız hakkında düşünmek yoktur. Beğavî der ki: Bu, Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet olunan şu hadîs gibidir: Yaratıklar hakkında düşünün, fakat yaratan hakkında düşünmeyin. Zîrâ düşünce O'nu kuşatamaz. Beğavî, hadîsi bu şekilde zikrediyor ama bu lafızlarla mahfûz değildir. Sahîh hadîste vârid olan ise şu ifâdelerdir: Şeytân birinize gelir de: Şunu kim yarattı? der. İşte sizden birisi buraya ulaştığı zaman Allah'a sığınsın ve bunu düşünmekten vazgeçsin. Sünen'lerdeki bir hadîste de şöyle buyrulur: Allah'ın yaratıkları hakkında düşünün ama Allah'ın zâtı hakkında düşünmeyin. Şüphesiz Allah, kulak memesi ile omuzu arası üç yüz senelik yol olan bir melek yaratmıştır. Veya Allah Rasûlü buna benzer bir söz söylemiştir.

«Gerçekten O'dur güldüren de, ağlatan da.» Kullarında gülmeyi ve ağlamayı, biribirinden farklı olan ağlama ve gülmenin sebeplerini yaratan O'dur. «Gerçekten O'dur öldüren de, dirilten de.» «Ölümü ve hayatı yaratan O'dur.» (Mülk, 2). «Doğrusu O yarattı iki çifti; erkeği de, dişiyi de. Atıldığında menîden.» kavli Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O, akıtılan bir menî damlası değil miydi? Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra Allah onu yaratıp şekil vermişti. Ondan erkek, dişi iki cins yaratmıştı. Bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?» (Kıyâme, 36-40).

Allah Teâlâ: «Muhakkak tekrâr diriltmek de O'na âittir.» buyuruyor. Nasıl ki ilk defa yaratmışsa aynı şekilde yaratmayı tekrârlamaya kâdirdir. Bu tekrâr, kıyâmet günündeki son yaratmadır. Doğrusu muhtâç olmaktan kurtaran da O'dur, sermâye sâhibi kılan da.» Yani kullarını mal sâhibi yapmış, o malı onlar arasında devâm eden bir varlık kılmıştır ki onu satma ihtiyâcı hissetmezler. Bu, Allah'ın onlar üzerine nimetini tamâmlamasındandır. Müfessirlerden birçoğunun açıklamaları bu noktadadır. Ebu Sâlih, İbn Cerîr ve başkaları bu şekilde açıklamada bulunmuşlardır. Mücâhid de âyet-i kerîme'deki (أغنى) kelimesini; mal sâhibi kılan, (أقنى) kelimesini ise; hizmetçiler veren, şeklinde açıklar. Katâde de böyle söylemiştir. İbn Abbâs ve Mücâhid bunlardan birinci kelimeyi; veren, ikinci kelimeyi de; hoşnûd olan, şeklinde açıklarlar. Bu iki kelime şöyle de açıklanmıştır: Kendi zâtını zenginleştirip yaratıkları kendine muhtâç eden. Hadramî İbn Lâhık böyle söylüyor. İbn Zeyd ise bu iki kelimeyi: Yaratıklarından dilediğini zengin kılan, dilediğini de fakîr kılan, şeklinde açıklar. İbn Zeyd'in bu açık-

lamasını İbn Cerîr naklediyor. Ancak Hadramî ve İbn Zeyd'in bu açıklamaları lafız bakımından uzak bir mânâdır.

«Doğrusu O'dur Şi'râ yıldızının Rabbı.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, İbn Zeyd ve başkaları şöyle derler: O, Mirzem el-Cevzâ denilen parlak bir yıldız olup Araplardan bir topluluk ona tapınırdı.

«Ve gerçekten O helâk etti evvelki Âd'ı.» âyetindeki Âd kavmi, Hûd (a.s.)un kavmidir. Onlara Âd İbn İrem İbn Sâm İbn Nûh denilir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Rabbının hiç bir memlekette benzeri ortaya konmayan sütûnlara sâhip İrem şehrinde oturan Âd milletine ne ettiğini görmedin mi?» (Fecr, 6-8) buyurur ki; onlar insanların en şiddetli ve güçlüleri, Allah'a ve Rasûlüne en çok karşı gelenleri idiler. Allah Teâlâ da onları helâk buyurdu: «Âd milleti de bu yüzden önünde durulmaz, dondurucu bir rüzgârla yok edildi. Allah, onların kökünü kesmek üzere üzerlerine o rüzgârı yedi gece sekiz gün estirdi.» (Hâkka, 6-7).

«Semûd'u da. Geri bırakmadan.» Hiç kimse kalmamacasına onları yok etti. «(Onlardan) daha önce de Nûh kavmini. Çünkü onlar, (kendilerinden sonrakilere göre) gerçekten çok zâlim ve pek azgın idiler.»

«Altı üstüne gelen kasabaları da O yerin dibine geçirdi.» âyetinde Hz. Lût'un kasabası kasdedilmektedir. Allah Teâlâ onların yurdlarını ters çevirmiş, altını üstüne getirmiş ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırmıştır. Bu sebepledir ki: «Onlara giydirdiğini giydirdi.» buyurur ki, burada onların üzerine göndermiş olduğu taşlar kasdedilmektedir. «Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür.» (Şuarâ, 173). Katâde der ki: Lût'un Medâin'inde dört milyon insan vardı. Vâdî, onlar üzerine bir hamam külhanının ağzından püskürüyormuşcasına ateş, neft yağı ve katran püskürttü. Katâde'nin bu kavlini İbn Ebu Hâtim, babası kanalıyla... Huleyd'den rivâyet etmiştir. Bu, gerçekten garîbdir.

Katâde, «Şimdi Rabbının hangi nimetinden şüpheye düşersin.» âyetini şöyle açıklar: Ey insan, Allah'ın senin üzerine olan nimetlerinden hangisinden şüphe edersin? İbn Cüreyc ise burayı: Ey Muhammed, şimdi Rabbının hangi nimetinden şüpheye düşersin? şeklinde açıklamıştır. Ancak Katâde'nin açıklaması daha uygundur. Zâten İbn Cerîr de Katâde'nin açıklamasını tercîh etmiştir.

İZÂHI

«Gerçekten O'dur öldüren, dirilten.»

Bu satırlardan da sayısız şekiller akıp geliyor insan hissine.

Öldüren ve dirilten... Bir başka sûrede «O'dur ölümü ve hayatı ya-

ratan.» diye buyurduğu gibi, ölüm ve hayat hâdisesini ortaya çıkaran. Ölüm ve hayat her zaman tekrârlandığı için çok iyi bilinen iki hâdisedir. Bilinmesine bilinir ama mâhiyeti anlaşılmaya çalışılınca, canlılar üzerindeki gizli sırrı açıklanmak istenince her iki hâdise de gizliliklere bürünür tamâmen... Nedir ölüm ve hayat?... İnsan gördüğü şekilleri ve duyduğu lâfızları aşarak ilerisine varınca hangi gerçekle karşılaşacaktır, nerden gelmiştir hayat bu canlı varlığa. Nedir hayat?"Nereden gelmiş ve nasıl girmiştir bu canlılara? Varlıkların ve canlıların hayat seyri nasıl olmaktadır? Ölüm nedir? Nasıl olur? Hayat emâresi olmazdan evvel ve hayat kopup gittikten sonra ne olmaktadır? Bütün bunlar; Allah tarafından çekilmiş perdenin gerisinde kalan gizli sırlardır.

Öldüren ve dirilten... Ölüm ve hayat denince milyonlarca şekiller kaynaşır durur gözler önünde. Canlılar dünyasında bir anda... Evet şu anda... Kaç milyon canlı belki de can vermektedir. Ve kaç milyon canlı belki de hayat yolculuğuna başlamaktadır. Hayat denilen esrâr dolu hâdise, Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği ve bilemeyeceği şekilde canlı varlıklara sirâyet etmektedir. Nice cansız varlıklar birdenbire hayata kavuşmuş ve canlanıvermiştir. İnsan hayâli, mâzinin derinliklerine daldığı zaman asırlar boyunca gelip geçen nice şekiller canlanır gözünün önünde. Hele insanın bu dünya üzerine gelmesinden önceki hayat daha bir başka muammâ. Bırakalım dünyamızın dışındaki âlemlerde olup olmadığını Allah'ın bildiği insanın hayâl ve hatırına gelmeyen ölüm ve hayat tarzlarını.

Bu yığınlarca tasvîrleri, bu yığınlarca şekilleri işte şu azıcık kelimeler getiriyor insanın zihnine. Beşer kalbini kökünden sarsıyor. Bu türlü türlü yankılar yapan seslenişler karşısında insan kendini tutamıyor, kendisine sâhip olamıyor:

«Doğrusu erkek ve dişi iki çifti O yaratmıştır, atıldığında menîden.»

İşte her lahza tekrârlanan korkunç bir gerçek daha. Ama insan her an gözünün önünde tekrârlandığı için bu gerçeği unutuyor. Şurası bir hakîkat ki hayâli tayflar arasından çıkarılacak fevkalâde hayreti mûcib hallerden birisidir bu.

Atılan bir damla... Hızla fırlayan... İnsan bünyesinin kan, ter, tükürük gibi birçok ifrâzâtından bir ifrâz. Ama bu bir süre sonra Allah'ın tedbîri ile bir başka kadere hazırlanmaktadır... İşte bir baksanıza nedir o şimdi? Evet, evet işte o bir insan şu anda. Ve bu insan erkek yahut dişi. Nasıl?... Nasıl gerçekleşti? Şâyet oluş şekli görülmemiş olsa insanın hayâlinden dahi geçmeyecek olan bu hârika nasıl meydana geldi? Ve nerede idi o insan denilen son derece grift ve komple yaratık? Akıtılan o damlanın hangi noktasına gizlenmişti bu tohum? Damlanın değil onun milyonlarca hücrelerinden hangi birisinin içinde? Etiyle, kanıyla, derisiyle kemiğiyle, saçıyla tırnağıyla, yüz çizgisiyle, parmak iziy-

le, yaratılışıyla, isti'dâd ve kâbiliyetleriyle nerede gizlenmişti?... Bir damla menînin içinde milyonlarca benzerinin yüzdüğü ancak mikroskobun altında görülebilen bu hücrenin neresine saklanmıştı. Hele hele o küçücük canlıda erkeklik ve dişilik hâssaları nerede bulunuyordu? Netîcede nasıl oldu da bu ana karnındaki yavruya o husûsiyetler şekil ve biçim verdi?

Hangi beşer kalbi bu akılları durduran gerçek karşısında durur da sonra kendisine sâhip olup tutunabilir? Bırakın inkâr edip şımarmasını «İşte böyle oldu hepsi bundan ibâret, işte şöyle sürüyor hepsi bu kadar, şöyle olması gerektiği için oldu, başka değil.» gibi sözler etmesini veya bilgiçlik taslayarak bütün canlılarda ortak olan nevi koruma ve yenileme kâbiliyetinden dolayı bu bir damla suyun bunca husûsiyetleri ihtivâ ettiğini söylemesi bir yana kendine bile sâhip olamaz insan o gerçekler karşısında. O tür izâh tarzları tabîatı itibârıyla tekrâr izâhı gerektirir. Ve onlara sorulacak suâl şudur: Mâdem ki canlılarda nevini koruma özelliği vardır, bu özelliği onlara kim vermiştir? Ve bu özellik bir kere daha gerçekleşmek üzere hangi gizli kuvvet tarafından o canlı varlığa tevdî' edilmiştir? O güçsüz, cılız nesnenin yeniden bir organik güce sâhip varlığı meydana getirmesini kim sağlamıştır? Bu gizli, bilinmez duygunun gerçekleşmesi için ta'kîb edeceği plân ve projeyi çizen kimdir? Nevini devâm ettirme hâssasını kim sağlamıştır ona? Ve bunun devâmıyla hangi menfaatını ve arzusunu gerçekleştirebilmektedir? Bütün bunları yürüten ve idâre eden bir güç bu plânları çizmese, varlığın ta'kîb edeceği hattı belirtmese kim yapabilir onu?

Hiç kimsenin inkâr etmediği bir vâkıa olan ilk doğuştan dönerek âyet-i kerîme ikinci doğuşa ve dirilişe geçmektedir:

«Şüphesiz ki tekrâr diriltmek de O'na âittir.»

İkinci diriliş de bir gaybdır. Gayb olmasına gaybdır ama, ilk diriliş onun gerçekleşmesi için bir delil mâhiyetindedir. Dişi ve erkek çiftleri atılan bir damladan yaratan kudret sâhibi, elbette ki kemikleri ve toprak olmuş etleri yeniden canlandırmaya kâdirdir. Çünkü kemik ve toprak akıtılan sudan daha basit değildir. Vukûundaki hikmetin bir delilidir. Küçücük bir canlı hücreyi, uzun ve engebeli bir yolda erkek veya dişi bir varlık oluncaya kadar yürütüp götüren gizli kuvvetin gereği olarak bu varlığın hayat merhalesinin, her şeyin tamâmen gerçekleşmediği, iyinin yaptığı iyiliğin karşılığını bütünüyle elde etmediği, kezâ kötünün de kötülüğünün cezâsını çekmediği bu dünyanın ötesine uzanması lâzımdır. Çünkü bu kudretin hesâbında her şeyin bütünüyle karşılığını bulacağı bir başka dirilişin hesâbı vardır. İlk doğuş ikinci doğuşa delâlet eder. Bunun için zâten ikinci dirilişten önce burada ilk doğuş merhalesi ele alınmıştır.

Gerek ilk hayat merhalesinde, gerekse ikincisinde Allah dilediğini zenginleştirir ve varlıklı kılar:

«Muhakkak ki zengin eden de, varlıklı kılan da O'dur.»

Dünyada kullarından dilediğini çeşit çeşit zenginliklerle zengin eder. Mal bakımından zengin eder, sıhhat bakımından, soy bakımından, rûh bakımından ve düşünce bakımından zengin eder. Allah'a bağlılığın sağladığı zenginlik kadar hiç bir zenginlik bulunmaz. Kullarından dilediğini de âhiret zenginlikleriyle zenginleştirir. Dünyada ve âhirette dilediği kullarına varlık ihsân eder. Kullar fakîrdirler, ihtiyâç içerisindedirler. Ancak Allah'ın hazînelerinden beslenip varlık kazanırlar. Binâenaleyh O'dur zengin eden de, varlıklı kılan da. Bu âyet-i kerîme ile müşriklerin bildikleri, kafalarını ve kalblerini taktıkları bir gerçeğe temâs edilmekte ve onlar yegâne kaynağa götürülmektedir. Biricik zenginlikleri hâiz hazînelere yönelmeleri sağlanmaktadır. Bunun dışındaki bütün hazîneler bomboş, tamtakırdır.

«Doğrusu O'dur Şi'râ yıldızının Rabbı.»

Şi'râ yıldızı güneşten yirmi kere daha ağır ve elli kat daha aydınlıktır. Bizim güneşe uzaklığımızdan bir milyon defa daha güneşe uzaktır. Arabistan'da kimileri bu yıldıza tapınırlardı. Birtakım kimseler de önemli bir yıldızmış gibi onu gözetlerlerdi. Cenâb-ı Allah'ın Şi'râ yıldızının Rabbı olduğunun belirtilmesi «battığı demdeki yıldıza» kasemle başlayan ve akîde davasını hedef alan, tevhîd akîdesini yerleştirip tutarsız ve lüzûmsuz şirk akîdesini reddetmeyi amaçlayan yücelerin yücesindeki seyâhattan söz eden bir sûre için apayrı önemi vardır.

Bu âyetle birlikte iç ve dış dünyadaki uzun fikrî seyâhatlar son buluyor ve şimdi geçmişlerin başından geçenler anlatılıyor. Onlar da tıpkı bu müşrikler gibi kendilerine gelen uyarıcıları yalanlamışlardı. Bu fikrî seyâhatta Allah'ın geçmiş milletler üzerindeki kudret eserleri birer birer dile getiriliyor:

«Ve gerçekten O helâk etmişti ilk önce Âd'ı.

Semûd'u da. Geri bırakmadan.

Daha önce de Nûh kavmini. Gerçekten onlar çok zâlim ve pek azgınların kendileri idiler.

Altı üstüne gelen kasabalarını da O kaldırıp çarpmıştı.

Onlara giydirdi de giydirdi.

Şimdi Rabbının hangi nimetinden şüpheye düşersin.»

Bu seyâhat çok serî halde her milletin başına gelen ve insanın şuûrunu yerinden oynatacak kadar dehşetli dokunuşları ihtivâ eden kısa duruşlardan oluşmaktadır.

Âd, Semûd ve Nûh peygamberin kavmini Kur'an'ı okuyanlar birçok yerlerde gördüklerinden tanırlar. Altı üstüne gelen kasabaların halkı ise Lût peygamberin kavmidir. Onlar iftirâ, bühtân ve sapıklıktan

dolayı mahvolmuşlardı. Uçuruma sürüklenmişler, toprağa batırılmışlar ve onlara giydirilmiş de giydirilmişti. Bu derece önemsiz, basit ve bilinmezliğe bürünerek anlatıyor durumları. Ve bu ifâdelerin gerisinde onların başına gelen felâket manzaraları birer birer görünerek hepsini birlikte içine alıp giydiriyor da giydiryor.

«Şimdi Rabbının hangi nimetinden şüpheye düşersin?»

Şu halde bu kavimlerin başına gelenler Allah'ın âyetleri ve nimetleriydi. Kötülükler yok olmamış mıydı? Hak bâtılın beynine inip onu yok ederek ezmemiş miydi? Düşünen ve anlayanlar için bu yerlerde işâret bırakılmamış mıydı? Bütün bunlar birer âyet ve işâret değil miydi? Ve Rabbının hangi âyet ve nimetlerinden şüpheye düşebilirdin? İlâhî hitâb herkese ve her kalbedir. Allah Teâlâ'nın san'at eserlerini düşünüp belâlarda dahi saklı bulunan nimeti gören herkesedir.

İç ve dış dünyadaki meşiyyet-i Rabbâniyye'nin tezâhürleri ve eserleri açıklandıktan ve geçmişteki yalancı kavimlerin başına gelenler anlatıldıktan sonra, sûrenin son vuruşları kuvvetli ve derinden gelmektedir. Ve sanki bu vuruşlar büyük felâket günü gelip çatmazdan evvelki bir tehlike çanıdır.

«İşte bu, ilk uyaranlar gibi bir uyarıcıdır. Yaklaşan yaklaştı. Allah'tan başka onu açığa çıkaracak yoktur.»

Peygamberliğinden ve uyarıcılığından şüphe ettiğiniz bu peygamber ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır. Ve bu ilk uyarıcılardan sonra nice uyarıcılar gelmiştir. Yaklaşan yaklaşmış, silip süpüren gün gelip çatmıştır. İşte bu uyarıcı, sizi o sarsıntı ve felâket günü ile uyarmaktadır. Veya bu yaklaşan, vaktini ve şeklini Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir azâb gününün dehşetidir. Onu açığa çıkaracak ve def'edebilecek yalnız ve yalnız Allah'tır. Allah Teâlâ'dan başka onu açığa çıkaracak yoktur.

Mâdemki öldürücü tehlike yakındı ve mâdemki sizi uyaran uyarıcı öğüt vererek kurtuluşa çağırmaktadır, o takdîrde siz durumun tehlikesini kavrayıp uyanmayacak kadar budalalık içerisinde eğlenip oyalanıyorsunuz.

«Bu söze mi şaşıyorsunuz siz? Ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz. Ve siz habersiz oyalanmaktasınız.»

Bu ifâdeler gerçekten de son derece kuvvetli ve ciddî olup insanların omuzuna ağır yükler yüklediği gibi aynı zamanda mükemmel bir nizâma sevketmektedir de. Onlar neye şaşıyorlar? Ve neye gülüyorlar? Bunca ağır yükler ve bunca ciddiyeti gerektiren kat'î haller varken, yeryüzündeki hayatlarından dolayı kendilerini bekleyen hesâb günü ortada iken neye gülüp şaşıyor bunlar? Halbuki bunlar, durumun nazikliğini ve ağlamayı gerektiren hallerdir. Bunun ötesinde acı ve sıkıntılar yer almaktadır.

Ve işte bu noktada bir tatlı ses gelmekte, kafalarına ve kulaklarına haykırmakta, uçurumun kenarında iken kendilerini kurtaracak olan sesi ilân etmektedir:

«Artık Allah'a secde edin ve ibâdet edin...»

Bu ses âyetlerin akışı içerisinde ve kalbleri yerinden oynatan bu duygular ve şartlar yanında insanı kendinden geçirecek sarsacak bir sesti.

Bunun için zâten onlar secde etmişlerdi... Müşrik oldukları halde. Allah ve peygamber konusunda tartışırken vahiy ve Kur'an'dan şüphe ederken yine de secde etmek ihtiyâcını hissetmişlerdi.

Allah'ın elçisi, aralarında müslümanların ve müşriklerin de bulunduğu bir topluluğa bu sûreyi okuyunca, kalblerine inen korkunç balyoz darbelerinin te'sîri altında hep birlikte secdeye gitmişlerdi. Peygamber de, o topluluk da, müslümanlar da, müşrikler de. Bu darbenin gücü karşısında müşrikler kendilerini tutamamışlar ve bu Kur'an'ın te'sîrine karşı duramamışlardı da müslümanlarla birlikte secdeye gitmişlerdi... Bir süre sonra uyanmışlar ve secdeye giderken, kendilerinden geçtikleri gibi secdeye gidişlerinden ötürü de akılları yerinden oynamıştı.

Böyle olduğuna dâir rivâyetler mütevâtir olmakla beraber bu garip hâdisenin sebebi husûsunda değişik görüşler serdedilmiştir. Aslında garip karşılanacak bir yanı yoktur hâdisenin. Onlar Kur'an'ın şaşırtıcı te'sîri altında kalmışlar, kalbleri yerinden oynatan te'sîrine kapılmışlardır.

Garânîk Hâdisesi

Müşriklerin müslümanlarla birlikte secdeye gittikleri husûsundaki hâdise ve bu husûsta vârid olan mütevâtir rivâyetleri kendi iç dünyamda çözümleyip vuzûha kavuşturmazdan evvel ve benim şuûrumla alâkalı bir tecrübe başımdan geçmezden evvel hep bir sebep araştırıp durduğum meselelerdendi.

Gerek İbn Sa'd'ın Tabakât'ında gerekse İbn Cerîr'in Tarih'inde vârid olduğu gibi Garânîk hâdisesi diye adlandırılan hâdiseyle ilgili uydurma rivâyetleri okuduğum zaman... Aynı hâdiseyi bazı müfessirler yüce Allah'ın «Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz hiç bir elçi ve peygamber yoktur ki, bir şeyi arzuladığı zaman, şeytân onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah, şeytânın karıştırdığını giderir, sonra Allah kendi âyetlerini tahkîm eder. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» kavl-i şerîf'ini tefsîr ederken naklederler ki, İbn Kesîr (Allah ona hayırlı mükâfatlar versin) hepsinin mürsel rivâyet olduğunu belirterek sahîh hiç bir isnâd görmedim, der.

Bu rivâyetlerin en genişi, hurâfelere en az dalanı ve Resûlullah'a en az iftirâ dolu olanı İbn Ebu Hatim'in rivayetidir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana Kûfe'li Ebu Mûsâ, Muhammed İbn İshâk'tan nakletti, o da Muhammed İbn Füleyh'den, o da Mûsâ İbn Ukbe'den, o da İbn Şahâb'dan nakletmiş ve demiş ki: Necm sûresi nâzil olduğunda müşrikler diyorlardı ki: Eğer bu adam bizim tanrılarımızı hayırla yâdetseydi, biz de onu ve arkadaşlarını kabullenirdik. Ne var ki o, yahûdî ve hıristiyanlar gibi kendisinin dinine muhâlefet edenleri bizim tanrımıza küfredip kötülediği kadar kötülemiyor. Hz. Peygamberin müşriklerden gördüğü eziyet ve işkenceler, ashâbının çarptırıldığı zahmetler ve şiddetler onu üzmüş ve o da bunların hidâyete gelmesini istemişti. Cenâb-ı Allah, Necm sûresindeki şu âyetleri inzâl buyurunca: «Ne dersiniz Lât ve Uzzâ'ya? Üçüncüsü olan diğer Menât'a?» Şeytân bunların yanı sıra şu cümleleri ilkâ etti: «Muhakkak ki onlar yüce putlardır ve onların şefâatı elbette umulur.» Bu sözler şeytânın ifâdesiydi. Bunun üzerine bu iki kelime Mekke'li müşriklerin kalbinde yer etti, dillerinde dolaştı ve bunu birbirlerine müjdelemeye başladılar. Ve dediler ki: Muhammed kendisinin ve kavminin ilk dinine geri döndü. Hz. Peygamber Necm sûresinin sonuna geldiğinde secdeye gitti. Onunla birlikte müslüman ve müşrik herkes secdeye vardı. Sadece Muğîre oğlu Velîd —Ki büyük bir adamdı— avucunu toprakla doldurdu ve ona secde etti. Her iki grup da yaptıkları secdeye şaştılar. Müslümanlar müşriklerin inanıp kabul etmeden kendileriyle birlikte secdeye gitmelerine şaşarken —ki, müslümanlar müşriklerin kulağına şeytânın ilkâ ettiği o cümleleri duymamışlardı— müşrikler de şeytânın attığı kelimelerden dolayı rahatladılar ve peygamberin bu sözleri âyetler arasında okuduğunu belirttiler, ilâhlarını yükselttiği için secdeye vardılar. Bu cümleler halkın arasında yayıldı tâ Habeşistan'a kadar ulaştı. Orada bulunan müslümanlardan Maz'ûn oğlu Osmân ve diğerlerine ulaşan haberde Mekke'lilerin müslüman oldukları, peygamberle birlikte namaz kıldıkları söylendi. Muğîre oğlu Velîd'in toprağı avuçlayarak secdeye vardığı bile duyuldu. Müslümanlar da Mekke'lilerin îmâna döndüklerini sandılar çabucak geri döndüler. Halbuki Allah, şeytânın ilkâ ettiği sözleri silmiş ve âyetlerini muhkem kılmıştı. Her türlü iftirâdan onu korumuştu. Ve «Senden önce hiç bir elçi ve peygamber göndermedik ki...» âyetini inzâl buyurmuştu. Allah hükmünü bildirip şeytânın sözlerinden âyetlerini tenzîh edince, müşrikler tekrâr sapıklıklarına dönerek müslümanlara karşı düşmanlıklarını artırdılar. İbn Ebu Hatim'in anlattıkları burada son buluyor.

Daha başka rivâyetler de var ki, bu Garânîk hâdisesini Rasûlullah'a nisbet ederek peygamberin bununla müşrikleri memnûn etmek istediklerini ve böylece barış yapma arzusunda bulunduğunu ileri süre-

rek iftirâlarında daha da ileri gitmektedirler. Hâşâ ki peygamber böyle bir arzuya sâhip bulunsun.

Ben daha başından beri bütün bu rivâyetleri reddettim... Çünkü bunlar peygamberliğin ismetine muhâlif, Kitâb-ı Mübîn'in tahrîfâttan muhâfaza olunduğu buyruğuna aykırı olmaktan öte bu sûredeki âyetler tarafından da kesin olarak reddedilmektedir. Çünkü bu sûre müşriklerin inançlarını kötülemek, onların tanrıları ve efsânelerini tahkîr etmek için gelen hükümlerle doludur. Bu iki cümleyi hiç bir şekilde sûredeki âyetlerin arasına sokmak mümkün değildir. Hattâ şeytânın müşriklerin kulağına bu sözü götürdüğünü, müslümanların ise duymadığını iddiâ etmek bile lüzûmsuzdur. Çünkü bu müşrikler kendi dillerinin edebî zevkini tatmış kimselerdi. Bu uydurma iki cümlecikle ondan sonra gelen âyetleri ve hükümleri dinledikleri zaman hemen fark ederlerdi:

«Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu?

Öyleyse bu insâfsız bir paylaşma.»

Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir güç indirmemiştir. Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâdan başkasına uymuyorlar. Halbuki kendilerine, andolsun Rablarından doğruluk rehberi gelmiştir.

Daha sonra vârid olan «Doğrusu âhirete inanmayanlar meleklere dişi adı takarlar. Halbuki onların bu husûsta bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanna uyarlar. Zan ise hiç şüphesiz gerçekten bir şey ifâde etmez.» âyet-i celîle'siyle ondan önceki «Göklerde nice melek vardır ki, onların şefâatları Allah dileyeceği ve râzı olacağı kimseler için vermedikçe bir şeye yaramaz.» âyetlerini duydukları zaman kat'iyyen peygamberle birlikte secdeye varmazlardı. Zîrâ duydukları söylenen sözü tamâmen reddetmekteydi. Peygamberin onların ilâhlarını övmesi ve şefâatlarının umulacağını söylemesi iddiâsıyla bu ifâdeler kat'iyyen uyuşmaz. Onlar garâzkâr veya bilgisiz müşriklerin ortaya attıkları bu uydurma rivâyetleri kabul eden ahmaklar kadar ahmak değillerdi.

Şu halde bundan başka bir sebep vardı müşriklerin secdeye gitmesinde. Ve daha başka sebeplerden ötürü Habeşistan'a hicret edenler geri dönmüşlerdi. Habeşistan'a göç edenlerin tekrâr Arabistan'a dönüp yeniden oraya göçmelerinin sebebini araştıracak yer burası değildir. Müşriklerin secdeye kapanmaları konusu ise yeri gelmişken üzerinde durmamız gereken bir konudur.

Ben bir aralık müşriklerin secdeye gitmelerini mümkün kılacak sebepler üzerinde düşündüm durdum. Ve hep hatırıma vukû'bulmamış olması ihtimâli geldi. Habeşistan'a hicret edenlerin iki veya üç ay sonra geri dönüşleri için sebep bulmak isteyenlerin bu rivâyeti uydurmuş olduklarını düşündüm. Çünkü Habeşistan'dan geri dönüş hâdisesinin bir sebebi olması gerekirdi. Bu konuyu düşünüp dururken daha önce

bir nebzecik işâret ettiğim özel bir halet-i rûhiye içerisine büründüm...

Bir gece idi, arkadaşlarımızla ayın aydınlığında sohbet ediyorduk. O sırada birden kulağımıza yakında okunan bir Kur'an sesi ilişti. Okunan Necm sûresi idi. Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek ve ona hürmet etmek için hemen konuşmamızı kestik. Okuyan kişinin sesi son derece güzel ve okuyuşu fevkalâde müessir idi.

Yavaş yavaş ben de onunla birlikte okuduğu âyetleri yaşamaya başladım. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)nın gönlüyle birlikte yücelerin yücesindeki seyâhatını izlemeye koyuldum. O mübârek zât Hz. Cebrâîl'i Allah'ın yarattığı meleklik sûreti içerisinde görürken insanı hayretten hayrete sevkeden o müthiş hâdiseyi ben de birlikte yaşadım. Adım adım yücelerin yücesindeki o engin Rihlete ben de katıldım. Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında... Cennet'ül-Me'vâ'da... Hayâlimin beni ulaştırabildiği kadarıyla rü'yâmın gezinebildiği, duygu ve hislerimin tâkat getirebildiği kadarıyla ben de o halleri yaşadım. Sonra o yüce zâtı ta'kîb ederek müşriklerin, melekler hakkında uydurdukları iftirâları, onların Allah'ın kızları olduklarına dâir düşük efsânelerini ve daha ilk anda basitliği anlaşılabilecek gülünç evhâm ve hurâfelerini his dünyamda izledim durdum. Beşer denilen varlığın topraktan çıkıp ana karnında cenîn halinde yaşaması ve onu izleyen, çepeçevre kuşatan ilm-i İlâhî karşısında hayretle durdum.

Sûrenin son bölümünde ard arda gelen temâsların te'sîri altında iliklerime kadar irkildim. Görülmeyen gayb âlemini ancak Allah bilir. Yazılan ameller hesâb ve cezâ günü kaybedilmez. Hangi yolda yürürse yürüsün kul en sonunda Allah'a varır. Yığınlar halinde gülenler, yığınlar halinde ağlayanlar... Yığınlarca ölüler ve yığınlarca canlılar. Karanlıkta yolunu bulan kan pıhtısı. Dişi veya erkek olduğunu adım adım ilerleyerek açıklayan esrâr küpü. Yeniden diriliş ve geçmişlerin başına gelen felâketler... Yerle bir olup yere kapandıkça kapananlar... Bu öldürücü hâdiseler daha bitmezden evvel son kurtarıcı sesi duydum: «İşte bu ilk uyaranlar gibi bir uyarıcıdır... Yaklaşan yaklaştı... Allah'tan başka onu açığa çıkaracak yoktur.» Ve ardından son çığlık tufânı. Bütün varlığım bu korkunç sesin karşısında tiril tiril titredi ve lime lime oldu: «Bu söze mi şaşıyorsunuz siz? Ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz. Ve siz habersiz oyalanmaktasınız.» Ve nihâyet «Artık Allah'a secde edin ve ibâdet edin.» emrini duyunca titremem kalbimden uzuvlarıma kadar sirâyet etti. Gerçekten karşı koyamadığım maddî bir tezâhür halinde kaslarım sarsıldı. Bedenim bütünüyle titriyordu. Durduramıyordum bir türlü onu. Gözümden inen yaşlara engel olamıyordum. Ne kadar çırpınıyor çaba harcıyorsam da inen göz yaşlarını durduramıyordum.

Ve işte o an anladım. Bu secde hâdisesinin doğruluğunu. Gâyet kolaydı sebebi. Onları secdeye kapandıran sûrenin akışındaki sarsıcı ifâde-

ler ve bu Kur'an'ın akılları durduran çekiciliği... Ben Necm sûresini ilk defa okuyor ve duyuyor değildim. Ama bu ilk seferdi böyle bir duyguya kapıldığım. Böylece işlemişti iliklerime kadar. Bu bir Kur'an sırrıdır. Bazı anlar vardır ki bir âyet veya bir sûre rûhtaki yerini beklenen ve gözlenen şekilde korur. Kalbi kuvvet ve te'sîr kaynağına bağlayan yakıcı temâs işte o zaman olur. Ve işte o zaman neler olursa olur...

Belki böyle bir anda o gün orada hazır bulunanların kalbini çarpmıştı Kur'an. Çünkü onu Hz. Muhammed (s.a.) bütün benliğiyle yaşayarak okuyordu. Okuduklarını bizzât kendisi daha önceden yaşamıştı. Hz. Muhammed (s.a.)in okuduğu âyetlerin içinde saklı bulunan bu kuvvet; dinleyenlerin rûhuna oluk oluk akmış, onları kendilerinden geçirmiş, sarsmıştı. «Artık Allah'a secde edin ve ibâdet edin.» âyetini duyar duymaz secdeye kapanan Hz. Muhammed (s.a.) ile birlikte müslümanlara onlar da katılmış ve secdeye gitmişlerdi...

Denilebilir ki sen başından geçen bir hâdiseyi onlarla kıyâslıyorsun. Halbuki sen müslümansın Kur'an'a inanıyorsun ve onun rûhunda bambaşka te'sîrler yapacağını biliyorsun. Onlar ise müşriktirler, inanmıyorlar ve Kur'an'ı reddediyorlar.

Bu itirâza verilecek karşılık iki yönlü olabilir:

a) Bu sûreyi okuyan peygamber Muhammed (s.a.) idi. O, bu kitabı doğrudan doğruya ana kaynağından almış, onunla birlikte yaşamıştı. Onun evinde bile okuduğu âyetleri duyanlar hemen adımlarını yavaşlatıyor, kapının yanına gelip bitirinceye kadar ayakta dinliyorlardı. Bu sûrede ise, doğrudan doğruya yücelerin yücesinde yaşadığı sâniyeler anlatılıyordu. O bu anları yaşamış, Cibril-i Emîn'i ilk yaratıldığı şekilde görmüş idi. Ben ise bir başkasından dinliyordum, peygamberin okumasıyla başkalarının okuması arasında şüphesiz çok büyük fark vardır.

b) O müşriklerin kalbleri de Hz. Muhammed'i dinlerken hiçbir zaman titreklikten ve sarsıntıdan kendilerini kurtarmış değillerdi. Şu kadar var ki onu kabullenmelerini engelleyen uydurma bir inâd oluyordu. Nitekim aşağıdaki şu iki hâdise onların kalbi Kur'an karşısında duydukları titrekliği anlatacak vasıftadır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 141-152).

—————oOo—————

هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا

أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

56 — İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır.
57 — Yaklaşan yaklaştı.
58 — Onu Allah'tan başka ortaya çıkaracak yoktur.
59 — Bu söze mi şaşıyorsunuz siz?
60 — Ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz.
61 — Ve siz habersiz oyalanmaktasınız.
62 — Haydi Allah'a secde edin ve ibâdet edin.

Bu söze mi Şaşıyorsunuz?

«İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır.» âyetinde Hz. Muhammed (s.a.) kasdedilmektedir. O ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcı olup onların peygamber olarak gönderildiği gibi bu da peygamber olarak gönderilmiştir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «De ki: Ben, peygamberlerden bir ilk değilim.» (Ahkâf, 9). «Yaklaşan yaklaştı.» âyetinde kasdedilen; kıyâmettir.» Onu Allah'tan başka ortaya çıkaracak yoktur.» O halde Allah'tan başka hiç kimse onu engelleyemez ve O'nun ilmine Allah'tan başka kimse muttali' olamaz. Daha sonra Allah Teâlâ Kur'an'ı işitip de ondan yüz çeviren ve terkeden müşrikleri kınayarak şöyle buyurur: «Bu söze (sıhhatlı olmasına) mi şaşıyorsunuz siz? Ve (onunla alay ederek) gülüyorsunuz da (ona inananların yaptığı gibi) ağlamıyorsunuz?» Allah Teâlâ, bu Kur'ân'a gerçekten inananların durumunu şöyle haber verir: «Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar. Ve bu, onların huşû'unu artırır.» (İsrâ, 109).

İbn Abbâs'tan rivâyetle Süfyân es-Sevrî, «Ve siz habersiz oyalanmaktasınız.» âyetindeki oyalanmayı şarkı söylemekle tefsîr etmiştir. (السامد) kelimesi, Yemen lehçesinde şarkı söyleyen anlamına gelmektedir. İkrime de böyle söylemiştir. Yine İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerden birinde o, bu kelimeyi yüz çevirmekle açıklamıştır. Mücâhid ve İkrime de böyle söylüyor. Hasan el-Basrî ise burayı: Ve siz gâfillersiniz, şeklinde açıklar. Mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Talib'den de böyle bir rivâyet vardır. İbn Abbas'tan gelen rivâyetlerden birinde ise o burayı: Ve siz büyüklenmektesiniz, şeklinde açıklar. Süddî de böyle söylemiştir.

Daha sonra Allah Teâlâ, zâtına secdeyi, ibâdeti, Rasûlü (s.a.)ne tâbi olmayı, zâtını birlemeyi ve ihlâsı emrederek şöyle buyuruyor: «Haydi Allah'a secde edin ve (O'na boyun eğin, ibâdeti yegâne O'na tahsîs ede-

rek) ibâdet edin (ve O'nu birleyin).» Buhârî der ki: Bize Ebu Ma'mer'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Necm sûresinde secde etti, müslümanlar, müşrikler, cinler ve insanlar onunla beraber secde ettiler. Hadîsi Müslim değil sadece Buhârî tahrîc etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize İbrâhîm İbn Hâlid'in... Muttalib İbn Ebu Vedâa'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de Necm sûresini okudu, secde etti. Yanındakiler de secde ettiler. Ben başımı kaldırdım ve secde etmek istemedim. O günlerde Muttalib henüz müslüman olmamıştı. Daha sonraları bu sûreyi okuyan birini işittiği zaman onunla beraber hemen secde edermiş. Neseî hadîsi namaz bahsinde Abdülmelik İbn Abdülhamîd'den, o da Ahmed İbn Hanbel'den rivâyet etmiştir.

«İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır. Yaklaşan yaklaştı.» âyeti kerîme'sine uygun bir hadîs zikrederler ki buna göre uyarıcı; uyardığı güçlerin meydana gelmesinden korkarak bir kötülüğü görünce ondan sakındırandır. Nitekim bir âyet-i kerîme'de: «O, ancak şiddetli bir azâbın öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.» (Sebe', 46) buyrulurken bir hadîste de şöyle buyrulur: Ben, çıplak uyarıcıyım. Yani görmüş olduğu kötülüğün şiddeti onu acele etmeye sevketmiş ve üzerine herhangi bir şey giymeksizin kavmini uyarmaya koşmuş ve çıplak halde hızla onlara gelmiştir. Bu; «Yaklaşan (kıyâmet günü) yaklaştı.» âyet-i kerîme'sine de ne kadar uygundur. Nitekim bundan sonraki sûrenin başında da: «Sâat (kıyâmet) yaklaştı.» buyurulur. İmâm Ahmed der ki: Bize Enes İbn İyâz'ın... Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Küçük günâhlardan sakınınız. Küçük günâhların misâli bir vâdîye dağılan bir kavmin misâli gibidir. Birisi bir dal getirir, öteki bir dal getirir de sonunda ekmeklerini pişirirler. Küçük günâhlar yüzünden bu günâhları işleyen hesâba çekildiği takdîrde bunlar sâhibini helâk eder. Ebu Hâzim der ki: Allah Rasûlü (s.a.) —Ebu Damre hadîsi Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet ediyor— şöyle buyurdu: Benim ve kıyâmetin misâli şu ikisi gibidir. Allah Rasûlü (s.a.) bu sözü söylerken işâret parmağı ile orta parmağını birbirinden ayırdı. Allah Rasûlü (s.a.) başka bir hadîste şöyle buyurur: Benim ve kıyâmetin misâli birbiri ile yarışan iki yarış atının misâli gibidir. Başka bir hadîste şöyle buyurur: Benim ve kıyâmetin misâli bir adam gibidir ki kavmi onu öncü olarak göndermiştir. Yetişemeyeceğinden korktuğu zaman elbisesini bayrak yaparak sallar ve : Üzerinize geldiler, üzerinize geldiler, diye elbisesiyle işâret verir. İşte ben oyum. Bu hadîsin sahîh ve hasen hadîslerden başka kanallarla şâhidleri vardır. Hamd ve minnet Allah'adır güvenimiz O'nadır, koruyan da O'dur.

NECM SÛRESİNİN SONU